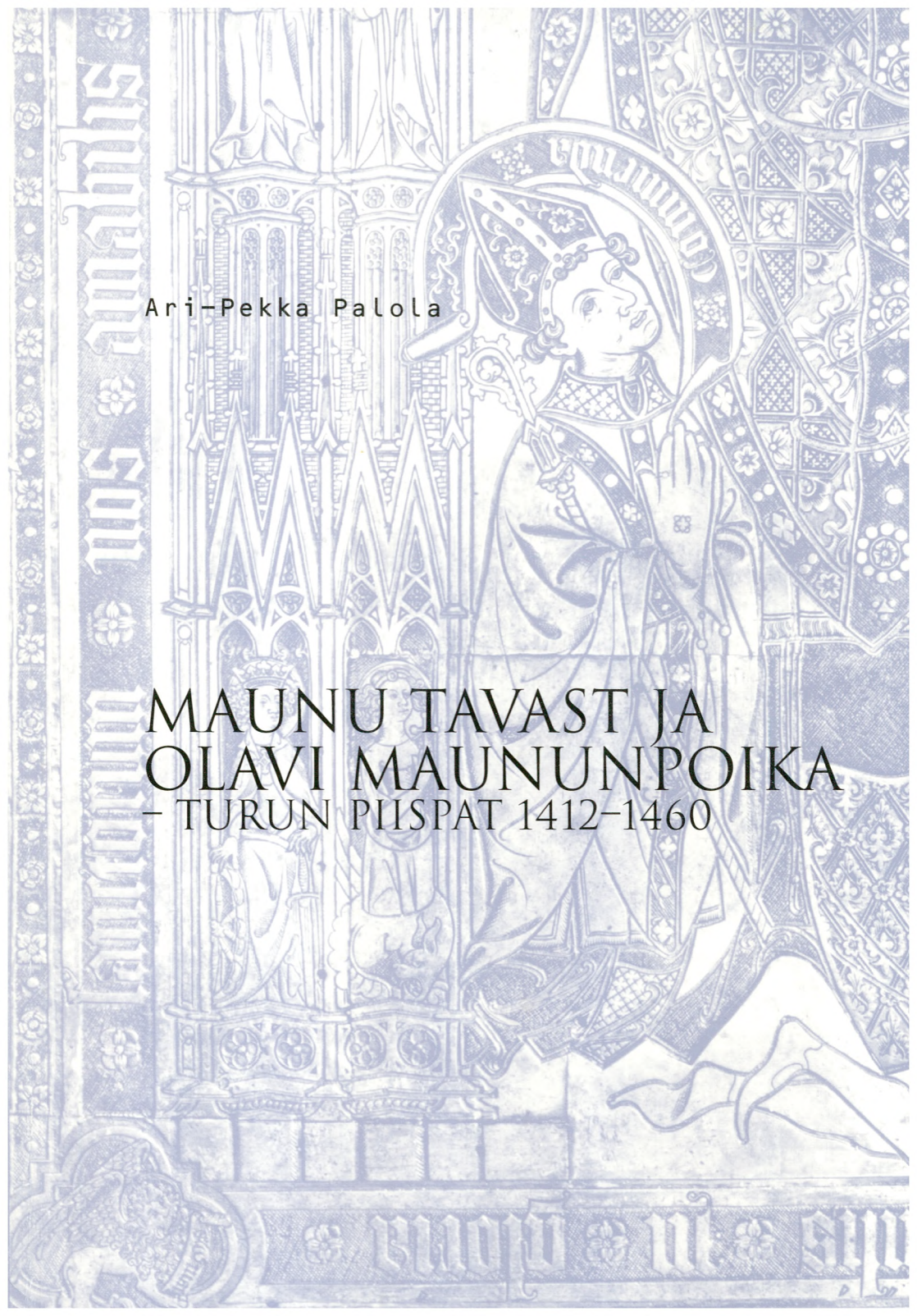

Ari-Pekka Palola

MAUNU TAVAST JA
OLAVI MAUNUNPOIKA
– TURUN PIISPAT 1412–1460

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN
TOIMITUKSIA 178

FINSKA KYRKOISTORISKA SAMFUNDETS
HANDLINGAR 178

Ari-Pekka Palola

MAUNU TAVAST JA
OLAVI MAUNUNPOIKA –
TURUN PIISPAT 1412–1460

ZUSAMMENFASSUNG

Magnus Olavi Tavast und Olavus Magni –
die finnischen Bischöfe 1412–1460

HELSINKI 1997
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA
SOCIETAS HISTORIAE ECCLESIASTICAE FENNICA

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimitusten sarjassa Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan 11.9.1997 myöntämän painatusluvan perusteella.

Suomen kirkkohistoriallinen seura
PL 33 (Aleksanterinkatu 7)
FIN-00014 Helsingin yliopisto

Myynti: Tiedekirja, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki
Puh. (09) 635 177, telekopio 635 017

Kannen suunnittelu: Liisa Seppo. Alkuperäinen kuva: Maunu Tavast polvistuneena Pyhän Henrikin eteen. Yksityiskohta Pyhän Henrikin sarkofagin kansilevystä Nousiaisten kirkossa. Museovirasto.

2. painos

ISBN 952-5031-11-X
ISSN 0356-0759

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 2000

Abstract

MAGNUS TAVAST AND OLAVUS MAGNI – THE BISHOPS OF FINLAND 1412–1460

Ari-Pekka Palola

Department of History, University of Oulu, FIN-90571 Oulu, FINLAND

Published by the Finnish Society of Church History, 1997
Helsinki, Finland

Magnus Tavast and Olavus Magni were among the most important bishops in Finland in the Middle Ages. This first comprehensive biography of their lives and works sets out from an examination of their activities within the church and in politics. It is at the same time an attempt to create a picture of the status and functions of the Bishop of Turku in the Late Middle Ages.

The main sources employed are documents dating from the Middle Ages, supplemented with data derived from chronicles and other narrative documents, including materials not previously used at all. Special attention was paid to critical evaluation of the narrative documents as sources.

The paper approaches the office and duties of the bishop and the activities of the diocese from the point of view of canonical law and the conditions prevailing in the diocese of Turku in the early 15th century. Background information is also provided on both bishops, together with a discussion of their life histories up to the time of their appointment to the see. Like the other Bishops of Turku in the Late Middle Ages, Magnus Tavast and Olavus Magni were Finnish noblemen who had completed a licentiate degree at a foreign university. They began their church careers in the Cathedral Chapter of Turku and rose to the position of prelate. They were then elected Bishop by the Chapter and received their eventual letters of appointment from the Pope.

The work of the bishops within the church is discussed here from the point of view of themes connected with their office and duties. It is concluded that they did much to develop the Cathedral Chapter of Turku, although at the same time enhancing their own reputations. They also strengthened the

position of Turku Cathedral as the centre of the diocese and brought many benefits to the diocese in other respects, e. g. by establishing a number of new parishes and starting the construction of stone churches. They also organised systematic training for the priests of their diocese and promoted the cult of Saint Henry, the patron saint of Finland. It appears that they enjoyed a fairly independent role as a head of their diocese, in that they hardly received any instructions from the Archbishop of Uppsala and the power of the Pope was restricted to formal nominations to offices, the number of which they managed to keep small.

The themes discussed here also include the administrative actions taken by the bishops in the diocese of Turku and their participation in Swedish national policy. The findings suggest that the Bishop of Turku actively contributed to the administration of Finland, although not as an indisputable leader in the community but rather as a member of a steering group. The bishops participated actively in Swedish national politics only in times of crisis, when they may have had a major influence on events. They often acted as trusted men for the king, endeavouring to maintain peace in the Nordic countries and safeguarding Finland's interests.

The chronicle of the bishops of Finland praises Magnus Tavast and Olavus Magni, emphasising the solemnity, morality and prestige of the former and the wisdom and judgement of the latter. Although a critical examination reveals a number of negative features in their characters, the chronicle's description of their good qualities can generally be accepted.

Keywords: church history – Finland – the 15th century; personal history – Finland – the 15th century; the Diocese of Turku – history; church administration – the Middle Ages – Finland; the Scandinavian Union – Finland.

Saatteeksi

Kiinnostuin historiasta jo alle kouluikäisenä. Kiinnostus jatkui läpi koulu-ajan, ja vähitellen keskiajan historiasta tuli suosikkialani. Päätin jo yliopisto-opintojeni alkuvaiheessa, että teen opinnäytetyöni keskiaikaan liittyvästä aiheesta. Aikanaan apulaisprofessori Jouko Vahtola ehdotti, että ottaisin pro gradu -tutkimukseni aiheeksi piispa Maunu Tavastin. Epäroin, sillä aihe tuntui liiankin haastavalta, mutta päätin lopulta ottaa haasteen vastaan.

Tutkimustyöni Maunu Tavastin parissa alkoi keväällä 1990. Ajan myötä pro gradu -tutkimus kasvoi ensin lisensiaatintyöksi, lopulta väitöskirjaksi. Tutkimustyön edetessä aihe laajeni Olavi Maununpoikaan, joka liittyi läheisesti Maunu Tavastin elämään ja toimintaan.

Väitöskirjani valmistuessa osoitan erityisen kiitoksen apulaisprofessori Jouko Vahtolalle, joka kannusti minut tämän aiheen pariin ja on toiminut työni ohjaajana kaikkien näiden vuosien ajan. Ilman hänen ohjaustaan ja tukeaan väitöskirjani ei olisi syntynyt. Lisensiaatintyötä ja väitöskirjaa tehdessäni olen useaan otteeseen saanut erittäin arvokasta palautetta Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian professorilta Simo Heiniseltä. Hän on sekä avartanut tutkimukseni kirkkohistoriallista problematiikkaa että antanut arvokkaita neuvoja tutkimuksen rakenteesta. Lämmin kiitos hänellekin.

Tutkimukseni eri vaiheissa olen saanut kannustusta ja arvokasta palautetta monilta keskiajan historian asiantuntijoilta. Professori Kauko Pirinen on lukenut väitöskirjani käsikirjoituksen ja kiinnittänyt huomiotani eräisiin tärkeisiin erityiskysymyksiin. FM Ilkka Taitto ja TT Ermo Äikää ovat antaneet arvokasta asiantuntijapalautetta tutkimukseni liturgianhistoriaa ja pyhimyskultteja koskevien osien muotoiluun. Dos. Markus Hiekkänen on useaan otteeseen antanut neuvoja ja esittänyt tarpeellista kritiikkiä keskiaikaisten kirkkojen käsittelyyn tutkimuksessani. FL Jussi Nuorteva ja dos. Christian Krötzl ovat kommentoineet tutkimukseni kohtia, jotka käsittelevät keskiaikaista yliopisto-opiskelua. FL Anja Inkeri Lehtinen on avustanut minua arkistoista löytämieni julkaisemattomien asiakirjojen tulkinnessa, ja FL Kari Uotila on luovuttanut käyttööni uusia tutkimustuloksiaan Kuusiston linnan rakennushistoriasta. Myös monet edellä mainituista tutkijoista ovat sallineet minun tutustua julkaisemattomiin tutkimuksiinsa. Kiitos heille siitä ja kaikesta saamastani tuesta ja virikkeistä.

HuK Jari Järvinen on Jyväskylän yliopistossa piirtänyt väitöskirjaani varten kartan Suomen keskiaikaisista seurakunnista. FM Pentti Zetterberg puolestaan on piirtänyt väitöskirjaani soveltuvan kaavion 1400-luvun alku-

puolen ilmasto-oloista sekä lähettänyt käyttööni dendrokronologian laboratorion tutkimusraportteja. Tutkimukseni englanninkielinen abstrakti on lehtori Malcolm Hicksin käsialaa; saksankielisen tiivistelmän on kääntänyt Klaus-Jürgen Trabant.

Ajan myötä olen saanut kommentteja ja palautetta myös monilta muilta tutkijoilta. Kaikkia heitä en voi tässä yhteydessä nimeltä mainita, mutta osoitan heille lämpimät kiitokset heidän avustuksestaan. Unohtaa ei sovi myöskään Oulun yliopiston historian laitoksen henkilökuntaa, joka on tarjonnut kannustavan opiskelu- ja työyhteisön tutkimuksilleni. Kiitän saamastani palautteesta myös Oulun yliopiston Suomen ja Skandinavian historian tutkijaseminaarin jäseniä ja erityisesti FM Matti Enbuskea, joka on lukuisia kertoja opponoinut seminaaritoitani aina pro gradu -vaiheesta lähtien.

Saamastani taloudellisesta tuesta osoitan kiitokseni ennen kaikkea Suomen Akatemialle, jonka tutkimusassistenttina saatoin kahden vuoden ja seitsemän kuukauden ajan keskittyä päätoimisesti väitöskirjan tekemiseen. Oulun yliopiston Humanistiselta tiedekunnalta sekä yliopiston tukisäätiöltä saamani apurahat puolestaan avustivat minua väitöskirjatyöni alkutaipaleella. Kiitän myös Suomen kirkkohistoriallista seuraa, joka on ystävällisesti sisällyttänyt väitöskirjani julkaisusarjaansa.

Tärkeimmän tukiryhmän tutkimukselleni ovat kuitenkin muodostaneet perheeni, kotiväkeni sekä läheiset ystäväni. Kiitän heitä sydämellisesti kaikesta tuesta, jota olen heiltä vuosien varrella saanut. Nuoruusvuosina tärkein tukijani oli äitini, joka on aina kannustanut minua eteenpäin opinnoissani ja tutkimuksissani. Erityisesti haluan silti kiittää saamastani tuesta vaimoani Tainaa ja tytärtäni Juliaa, jotka ovat seuranneet tutkimustyötäni kaikkein lähimpää ja joutuneet kokemaan osansa sen rasituksista. Vaimoni on myös tarkastanut väitöskirjani kieliasun, mistä kiitos hänelle. Tyttäreni on puolestaan tarjonnut terveellistä vastapainoa tutkimustyölle ja estänyt liiallisen työhön uppoutumisen. Haluan omistaa tämän tutkimuksen vaimolleni ja tyttärelleni.

Oulussa syyskuussa 1997

Ari-Pekka Palola

Sisällys

I JOHDANTO

1. Tutkimustehtävä	
Lähtökohta	15
Tavoitteet ja menetelmät	16
Rajauksia ja selityksiä	17
2. Lähteet ja lähdekritiikki	
a. Asiakirjalähteet	
Asiakirjajulkaisut	18
Julkaisemattomat asiakirjat	21
Asiakirjojen luokittelua ja lähdekritiikkiä	23
b. Kertovat lähteet ja lähdekirjallisuus	
Suomen piispainkronikka	24
Kaarlenkronikka	27
Muut kertovat lähteet	29
Johannes Messeniuksen teokset	31
Muut vanhat tutkimukset	33
c. Muut lähteet	
Yliopistojen matrikelit ja pöytäkirjat	35
Kanonisointipöytäkirjat	36
Liturgiset lähteet	37
Rakennushistoriallinen aineisto	37
3. Aiempi tutkimus	
Elämäkerrat ja artikkelit	39
Muut aiheeseen liittyvät tutkimukset	41

II TAUSTA

1. Aikakausi	
a. Kirkossa	43
b. Pohjoismaissa	45
c. Turun hiippakunnassa	54
2. Keskiaikainen piispa	
a. Piispan virka	
Asema kirkollisessa hierarkiassa	60
Tehtävät ja valtuudet	63
Taloudellinen pohja	68
Piispan valinta ja ero	70
Keskiaikainen piispaihanne	73
b. Hiippakunta – piispan toimialue	
Hallinto ja alueellinen jako	74
Papisto	76

2.	c.	Piispan virka Pohjoismaissa	
		Hiippakuntaorganisaatio	78
		Piispan aseman erityispiirteet	81
3.		Turun hiippakunta	
	a.	Hiippakunnan hallinto	
		Hallinto-organisaatio	83
		Piispan asema	85
		Piispan talous	86
	b.	Seurakunnat	
		Turun tuomiokirkon erityisasema	89
		Seurakunnat ja niiden ominaispiirteet	91
		Papisto	95
	c.	Kirkon toiminta	
		Jumalanpalveluselämä	96
		Sääntökuntien toiminta	100

III HENKILÖT

1.		Sukutausta	
	a.	Maunu Tavastin perhe	104
	b.	Maunu Tavastin muut sukulaiset	109
	c.	Olavi Maununpojan syntyperä	111
2.		Koulutus	
	a.	Maunu Tavast Prahan yliopistossa (1394–1398)	116
	b.	Olavi Maununpoika Pariisin yliopistossa	
		Perusopinnot (1425?–1428)	123
		Jatko-opinnot (1433–1438)	130
	c.	Opintojen merkitys	140
3.		Aiempi ura	
	a.	Maunu Tavast kuninkaan kirjurina ja arkkiteininä	141
	b.	Olavi Maununpoika kaniikkina ja tuomiorovastina	147
4.		Valinta piispaksi	
	a.	Maunu Tavastin valinta (1412)	152
	b.	Maunu Tavastin ero ja Olavi Maununpojan valinta (1449–1450)	157

IV KIRKOLLINEN TOIMINTA

1.		Hiippakunnan keskushallinto	
	a.	Hallinto-organisaatio	
		Tuomiokapitulin vahvistaminen	165
		Piispan aseman turvaaminen	170
	b.	Piispan talous	
		Piispanpöydän laajentaminen	172
		Piispan omistuksien puolustaminen	179

2.	Seurakunnat	
a.	Turun tuomiokirkko	
	Uusien alttarien perustaminen	182
	Tuomiokirkon laajentaminen	186
	Tuomiokirkkopapiston lisääminen	194
	Jumalanpalveluselämän monipuolistaminen	196
	Tuomiokirkon kehitys kokonaisuutena	200
b.	Seurakunnat	
	Piispantarkastuksia säännöllisesti	200
	Uusia seurakuntia syrjäseuduille	206
	Kivikirkkoja suunnitelmien pohjalta	210
c.	Papisto	
	Oman hiippakunnan miehiä papinvirkoihin	226
	Piispan ja papiston suhteet pääosin kunnossa	233
d.	Piispa ja hiippakuntalaiset	236
3.	Kirkon toiminta	
a.	Kulttielämän kehittäminen	240
b.	Kansan uskonnollinen kasvatus	249
4.	Luostarit	
a.	Birgittalaisjärjestö	
	Vadstenan luostari: sujuvaa yhteistyötä piispan ehdoilla	251
	Naantalin luostari: piispa Maunu perustajana – piispa Olavi riitapuolena	256
b.	Muut sääntökunnat	
	Padisen sistersiläisten vaikutus päättyy	265
	Dominikaanit ja fransiskaanit piispan suosiossa	268
5.	Yhteydet hiippakunnan ulkopuolelle	
a.	Upsalan kirkkoprovinsi	
	Itsenäinen suhde arkipiispaan	271
	Piispa Maunulla vahva asema piispojen joukossa	278
b.	Kirkon johto	
	Konsiliarismi näky toiminnessa (1412–1443)	282
	Paavi on kuitenkin kirkon pää (1445–1460)	287

V POLIITTINEN TOIMINTA

1.	Hallintotehtävät Turun hiippakunnassa	
a.	Luottamustoimet	
	Kuninkaiden asiamiehenä	291
	Maanoikeuden jäsenenä	294
b.	Oma-aloitteinen toiminta	
	Maallisten hallintomiesten rinnalla	297

	”Hyvien naapuruussuhteiden” Tallinnan- politiikkaa	302
1.	c. Hallintotehtävät kokonaisuutena	306
2.	Osallistuminen valtakunnanpolitiikkaan	
	a. Eerik Pommerilaisen aika (1412–1434)	
	Kuninkaan luottomiehenä (1412–1421)	307
	Viileissä väleissä kuninkaaseen (1422–1434)	310
	b. Unionikriisin aika (1435–1441)	
	Diplomaattisena neuvottelijana (1435–1436)	314
	Aktiivisena toimijana valtaneuvostossa (1437–1438)	322
	Seuraamassa tilanteen kehitystä (1439–1441)	326
	c. Kristoffer Baijerilaisen aika (1441–1448)	
	Kuninkaan valitsijana (1441)	330
	Kuninkaan luottomiehenä Turun hiippakunnassa (1442–1448)	335
	d. Kaarle Knuutinpojan aika (1448–1457)	
	Maunu Tavast kuninkaan hallitustehtävissä (1448–1450)	338
	Olavi Maununpoika kuninkaan passiivisena kannattajana (1448–1457)	347
	e. Kristian Oldenburgilaisen aika (1457–1460)	
	Olavi Maununpojan joustava puolenvaihto (1457)	351
	Sympatiat kuitenkin Kaarle Knuutinpojan puolella? (1458–1460)	356
VI	EPILOGI	
	1. Elämän päätös	359
	2. Lähteiden antama luonnekuva	
	a. Maunu Tavast	367
	b. Olavi Maununpoika	374
	3. 1400-luvun alkupuolen Turun piispan muotokuva	376
VII	LYHENTEET	385
VIII	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	387
IX	LIITTEET	
	1. Maunu Tavastiin ja Olavi Maununpoikaan liittyvien asiakirjojen luokittelu	420
	2. a. Piispainkronikan elämäkertojen sisältö ja lähdepohja	423

2.	b.	Johannes Messeniuksen tietojen lähdekriittinen tarkastelu	426
	c.	Lähdekriittinen arviointi Ad. Neoviuksen itineraarion tiedoista	428
3.	a.	Maunu Tavastin itineraario	430
	b.	Olavi Maununpojan itineraario	435
4.	a.	Tavast-suku vuoteen 1460	438
	b.	Olavi Maununpojan suku	445
5.		Tuomiokirkkopapisto Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana	446
6.	a.	Suomalaiset opiskelijat Prahassa 1390-luvulla	453
	b.	Suomalaiset opiskelijat Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana	454
7.	a.	Anekirjeissä mainitut anepäivät	459
	b.	Aneiden ehtona olevat vaatimukset	461
8.		Maunu Tavastin omistamat tilat pitäjittäin	462

HAKEMISTOT

1.	Henkilöhakemisto	467
2.	Paikannimihakemisto	477
3.	Erityistermien hakemisto	482

ZUSAMMENFASSUNG	490
-----------------------	-----

I Johdanto

I. 1. Tutkimustehtävä

Lähtökohta

”*Magnus et re et nomine*” – Maunu, suuri sekä nimeltään että ansioiltaan¹ – näin luonnehtii Suomen piispainkronikka Maunu Olavinpoika Tavastia, joka toimi Turun piispana vuosina 1412–1450. Maunu Olavinpoika (Magnus Olavi) oli Suomen keskiajan pitkäaikaisin piispa ja muutenkin merkittävä henkilö. Hän vaikutti oman hiippakuntansa kehityksen ohella Suomen asemaan Ruotsin yhteydessä sekä Ruotsin valtakunnanpolitiikkaan.

”*Omni facultate doctissimus et agendis prudentissimus*” – erittäin oppinut kaikissa tieteissä ja erittäin harkitsevainen käytännön toiminna² – toteaa piispainkronikka puolestaan Olavi Maununpojasta, joka seurasi Maunu Olavinpoikaa Turun piispanistuimella. Olavi Maununpoika (Olavus Magni) oli edeltäjänsä kasvattipoika ja loi opiskeluaikanaan uran Pariisin yliopistossa. Hänellä oli merkittävä asema jo tuomiorovastina Maunu Olavinpojan rinnalla, ja piispan virkaa hän hoiti vuosina 1450–1460.

Maunu Olavinpoika ja Olavi Maununpoika ovat tähän mennessä jääneet vaille perusteellista henkilöhistoriallista tutkimusta. Sen takia näiden piispojen toiminnasta esitetään uusissakin tutkimuksissa vaillinaisia ja jopa virheellisiä tietoja. Tämä on ollut merkittävä aukko Suomen keskiajan historian tuntemuksessa.

¹ Juusten 1988a, 60 ja 1988b, 47.

² Juusten 1988a, 62 ja 1988b, 49.

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika ovat kuitenkin niitä harvoja keskiaikaisia Turun piispoja, joista on mahdollista tehdä laaja henkilöhistoriallinen tutkimus, koska heidän toiminnastaan on säilynyt verraten runsaasti lähteitä. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan elämä ja toiminta kytkeytyivät toisiinsa niin läheisesti, että on vaikeaa rajata tutkimus käsittelemään esimerkiksi vain Maunu Tavastia. Paras vaihtoehto on molempien piispojen tarkastelu samassa tutkimuksessa rinnakkain.

Tavoitteet ja menetelmät

Tutkimukseni on luonteeltaan henkilöhistoriallinen kokonaistutkimus Maunu Olavinpoika Tavastista ja Olavi Maununpojasta. Samalla pyrin luomaan kuvan myöhäiskeskiaikaisen Turun piispan asemasta ja toiminnasta.

Vertailen Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan toimintaa muihin 1400-luvun Turun piispoihin ja samanaikaisiin Ruotsin piispoihin. Vertailumahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset. Vain harvoista keskiaikaisista piispoista on tehty henkilöhistoriallisia tutkimuksia, ja muissa tutkimuksissa asioita ei ole aina käsitelty niin, että vertailu piispojen välillä olisi mahdollista.

Lähdeaineiston luonteen takia päähuomio Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan tutkimisessa kohdistuu heidän toimintaansa. Hyödynnän kaikki lähteiden tarjoamat mahdollisuudet, mutta aukottoman kuvan luominen ei onnistu, koska suuri osa lähdeaineistosta on tuhoutunut.

Tutkimuksen johdannossa esittelen käyttämäni lähteet ja aiemman Maunu Tavastiin ja Olavi Maununpoikaan liittyvän tutkimuksen sekä pohdin niihin liittyviä ongelmia. Tausta-luvussa käsittelen pääpiirteissään aikakautta, piispan virkaa sekä 1400-luvun alun Turun hiippakuntaa. Myöhemmissä luvuissa käsittelen rakentuu tämän luvun pohjalle.

Kolmannessa pääluvussa keskityn selvittämään Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan henkilökohtaista taustaa sekä heidän vaihteita ennen piispaksi valintaa. Olen valinnut tässä luvussa temaattisen käsittelyn, joka parantaa vertailumahdollisuuksia, vaikka ei olekaan henkilöhistoriallisesta näkökulmasta paras mahdollinen. Piispakohtainen jaottelu tuntuisi kuitenkin keinotekoiselta esimerkiksi sukulaisuussuhteiden käsittelyssä.

Tutkimus painottuu piispojen aktiiviseen toimintakauteen. Tämä tarkoittaa Maunu Olavinpojan piispuuskautta sekä Olavi Maununpojan tuomiorovasti- ja piispuuskausia. Ajallisesti painopistekausi sijoittuu vuosiin 1412–1460.

Tutkimukseni kaksi päänäkökulmaa ovat piispojen kirkollinen ja poliittinen toiminta. Kirkollista toimintaa käsittelen piispan virkaan ja tehtäviin liittyvien asiakokonaisuuksien mukaisesti. Kokonaisuuksien sisällä käsittely on pääasiassa kronologista, mutta käytän sen ohella systemaattista käsitteilyä, kun se selkiyttää asiaa.

Poliittista toimintaa käsittelen osin systemaattisesti ja osin kronologisesti. Piispojen hallintotoimia Turun hiippakunnassa tarkastelen systemaattisesti, heidän osallistumistaan Ruotsin valtakunnanpolitiikkaan taas kronologisesti. Skandinavian yleinen poliittinen historia on pohjana piispojen poliittisen toiminnan käsittelylle.

Rajauksia ja selityksiä

Monet tapahtumat, jotka tulevat tutkimuksessani esille, liittyvät useampaan asiayhteyteen. Pyrin käsittelemään kutakin asiaa yksityiskohtaisesti vain kerran, jotta tekstiin ei tulisi toistoa. Muulloin viitataan tähän käsittelyyn, jonka sijoitan luontevimpaan asiayhteyteen. Eräissä tapauksissa on kuitenkin mielekkäintä käsitellä asian eri puolia eri yhteyksissä.

En ole tutkimuksessani käyttänyt kanonisen oikeuden lähdetekstejä, koska niiden säädökset piispan tehtävistä ja valtuuksista on selvitetty kyllin tarkasti kirkko-oikeuden perusteoksissa (*Hinschius, Plöchl, Feine*). Tutkimukseni kohteena eivät ole nämä säädökset, vaan niiden pohjalta muotoutunut käytäntö Turun hiippakunnassa.

Pyrin tekstissä käyttämään ensisijaisesti suomenkielisiä termejä, mutta latinankielisiä kirkollisia termejä ei aina voi välttää. Niinpä olen koonnut erillisen hakemiston käyttämistäni erityistermeistä. Tekstissä selitän termit lyhyesti silloin, kun ne esiintyvät ensimmäisen kerran.

Käytän henkilönnimistä suomenkielistä muotoa, jos nimi on vakiintunut käyttöön tai kun henkilö on syntynyt tai toiminut Suomessa. Ulkomaisten henkilöiden nimistä käytän ensisijaisesti henkilön äidinkielen mukaista muotoa. Latinankielisiä muotoja käytän tekstissä vain niistä nimistä, joista

tämä muoto on vakiintunut.³ Tämä käytäntö on uusimmissa skandinaavisissa tutkimuksissa noudatetun linjan mukainen.

Tekstissä esiintyy eri yhteyksissä useita erilaisia ja eriarvoisia rahayksiköitä. Jotta summat olisivat keskenään vertailukelpoisia, olen valinnut perusyksiköksi 1400-luvun alkupuolen Turun markan, joka oli arvoltaan noin 1/10 ruotsalaisesta hopeamarkasta (*mark lödig*).⁴ Mainitsen muina valuuttoina esiintyvät summat myös Turun rahaksi muutettuina.⁵ Rahasummien suuruusluokkaa voi arvioida sen tiedon perusteella, että 1400-luvun puolivälissä lehmä maksoi keskimäärin 3 ja hevonen 6½ markkaa Turun rahassa.⁶

I 2. Lähteet ja lähdekritiikki

a. Asiakirjalähteet

Asiakirjajulkaisut

Pääosa Suomeen liittyvistä keskiaikaisista asiakirjoista on julkaistu erilaisissa lähdejulkaisuissa. Tärkeimpiä niistä ovat kotimaiset julkaisut: *Registrum ecclesiae Aboensis* (REA, Turun tuomiokirkon mustakirja) ja *Finlands medeltidsurkunder* (FMU).

REA on *Reinhold Hausenin* toimittama editio kahdesta kopiokirjasta, jotka laadittiin 1470- ja 1480-luvuilla Turun tuomiokirkon piirissä.⁷ REA:ssa asiakirjat ovat kronologisessa järjestyksessä, kun ne alkuperäisissä kopiokirjoissa olivat systemaattisesti järjestettyinä. Niinpä asiakirjojen väliset yhteydet hahmottuvat paremmin alkuperäisversioiden avulla, joista on julkaistu faksimilelaitokset (*Codices*).

³ Sen sijaan luetellessani liitteissä Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikaisia tuomiokirkkopappeja ja yliopisto-opiskelijoita käytän lähteissä esiintyviä latinankielisiä nimiasuja, koska kyseisten henkilöiden identifiointi perustuu pitkälti nimimuotojen tulkintaan.

⁴ FMU 1372, 2772; *Sarvas* 1997, 58–60; *Ruuth* 1909a, 5; *Rasmussen* 1981, 433–435.

⁵ Rahojen keskinäiset arvosuhteet olen laskenut 1400-luvun alkupuolen tietojen mukaisesti.

⁶ FMU 3001; *Ruuth* 1909a, 12–14.

⁷ REA, 1–8; *Jaakkola* 1931, 143–149, 186–191 ja 235–253; *Maliniemi* 1963, 58.

Mustaankirjaan ei ole kopioitu kaikkia tuomiokirkon keskiaikaisia asiakirjoja, vaan sen kattavuus vaihtelee.⁸ Lisäksi on huomattava, että asiakirjojen rekisteri- ja otsikkomerkinnot on laadittu vasta kopioinnin yhteydessä, joten niissä esiintyvät tiedot eivät liity alkuperäisen asiakirjan synty aikaan.⁹

Puutteellisten tai virheellisten päiväysten takia on jotkut asiakirjat sijoitettu väärään kohtaan *REA*:n kronologisessa editiossa.¹⁰ Tällainen virheajoitus liittyy myös muutamiin Maunu Tavastia koskeviin asiakirjoihin.

Tallinnan piispa Henrikin (Henricus) kirje Turun piispalle (*REA* 30) on päivätty vuoteen 1322, mutta kuuluu itse asiassa vuoteen 1422.¹¹ Piispa Maunun ja Padisen luostarin apotti Tidemannin (Tidemannus) sopimus (*REA* 430) taas on saanut vahingossa päiväyksen toisesta asiakirjasta. Sisältönsä perusteella se ajoittuu vuosiin 1424–1428, eikä vuoteen 1429, mihin se on päivätty.¹² Sen sijaan paavi Martinuksen kirje (*REA* 15), jolle on ehdotettu ajoitusta vuoteen 1419,¹³ kuuluu päiväyksen mukaisesti vuoteen 1283.¹⁴ Kolmen kuninkaan killan perustajaluettelo (*REA* 552) sijoittuu vuosiin 1447–1448,¹⁵ ja Pirkkalan kalavesiselvitys (*REA* 554) todennäköisesti vuoteen 1451.¹⁶

Lähdekritiittinen ongelma liittyy myös erääseen kuningas Kaarle Knuutinpojan (Karl Knutsson) kirjeeseen (*REA* 550). Se ei voi olla kirjoitettu päiväyksen mukaisesti Turussa 8.10.1449, sillä kuningas Kaarle oli tällöin Arbogassa.¹⁷ Ilmeisesti paikannimi on kopioinnissa vaihtunut (Arboga–Abo).

⁸ Jaakkola 1931, 158–165.

⁹ Jaakkola 1931, 122–123.

¹⁰ Klockars 1957, 128–131 ja 1976a, 29.

¹¹ Schmidt 1941, 265; Kerkkonen 1945, 45–47; Klockars 1976a, 29. Kirje on osa Maunu Tavastin ja Padisen luostarin kirjeenvaihtoa 1420-luvulla, mihin yhteyteen se Mustankirjan alkuperäisversiossa sijoittuukin (*Codices* I, f. 82v.; vrt. f. 72–91). Ajoituksen varmistaa se, että Henrik-niminen mies oli Tallinnan piispana vuonna 1422, mutta ei vuonna 1322 (Arbusow 1904, 170–177). Ks. s. 267.

¹² Kerkkonen 1945, 49. Vrt. *REA* 412, 427, 431; *Codices* I, f. 82r.–82v. Ks. s. 267.

¹³ Porthan 1862, 418; Forsström 1898, 313; Klockars 1976a, 29.

¹⁴ Jaakkola 1924; Anthoni 1948; Gallén 1978, 304–306. Vrt. *Codices* I, f. 36r.–36v.

¹⁵ Vrt. *REA* 537, 539, 714. Ks. s. 196.

¹⁶ Suvanto 1973, 65. Vrt. *FMU* 2824, 2853.

¹⁷ Kaarle Knuutinpojan kirje 6.10.1449 RAppr I; Kraft 1944, 17. Ks. s. 344.

Finlands medeltidsurkunder (*FMU*) on 8-osainen suomalaisen keskiajan-tutkimuksen peruslähde. *Hausen* pyrki kokoamaan siihen kaiken säilyneen asiakirjamateriaalin, joka liittyi Suomen keskiaikaan. *FMU* ei kuitenkaan ole täysin kattava. Hausenilta jäi huomaamatta asiakirjoja, joita esimerkiksi *Eric Anthoni* ja *Birgit Klockars* ovat sittemmin julkaisseet.¹⁸ Osa asiakirjoista on edelleen julkaisematta arkistoissa.

FMU:ssa on korjattu monia virheajoituksia, jotka esiintyvät *REA*:ssa¹⁹ ja muissa aiemmissa lähdejulkaisuissa,²⁰ mutta myös siinä on virheitä. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan osalta tämä ei ole suuri ongelma, mutta silti *FMU* 1423 on aiheettomasti yhdistetty Maunu Tavastiin.²¹ Olavi Maununpoikaan liitetty *FMU* 3000 taas liittyy todennäköisesti aiempaan tuomiorovastiin Fredrik Trastiin.²²

FMU 2981 ja *FMU* 3071, joissa Olavi Maununpoika mainitaan, ovat itse asiassa jäljennöksiä samasta originaaliasiakirjasta. Näistä *FMU* 2981 on kieliasultaan selvästi lähempänä alkuperäistä, joten se ilmaisee myös päiväyksen luotettavammin.²³ Ajoituksen tarkistaminen lienee tarpeen myös Maunu Tavastiin liittyvän *FMU* 1636:n kohdalla, josta puuttuu vuosiluku.²⁴ Sisältönsä perusteella kirje voidaan ajoittaa vuoteen 1419,²⁵ kun se on *FMU*:ssa saanut ajoituksen vuoteen 1420.

¹⁸ Esim. *Anthoni* 1966a ja *Klockars* 1975a.

¹⁹ Esim. *REA* 392 – *FMU* 1424. Asiakirja liittyy Maunu Tavastiin, mutta se on *REA*:ssa ajoitettu väärin.

²⁰ Esim. *HFH* III 69 – *FMU* 4813. Asiakirja ei liity Maunu Tavastiin, johon *Arwidsson* on sen yhdistänyt. Ks. s. 205.

²¹ *Anthoni* 1944, 40–43 ja 1958, 132–147; *Klockars* 1957, 128–131. Asiakirja liittyy vuoteen 1493 ja piispa Maunu Särkilahteen (Magnus de Särkilax).

²² Asiakirja on julkaistu myös oikeassa yhteydessään (*FMU* 1668). Asiakirja ei voi liittyä Olavi Maununpoikaan, koska hän ei ollut lähettäjä Johan Hildebrandssonin (Johannes Hildebrandi) opiskelutoveri. Siitä huolimatta asiakirja on virheellisesti yhdistetty häneen myös Upsalan C-kokoelman luettelossa (*MHUU* I: C 6, f. 84r.). Ks. s. 228.

²³ Ks. s. 297.

²⁴ Vrt. *LECUB* V 2384. Originaaliasiakirja: Krister Niilonpojan (Cristern Niclison) kirje, no. 26, B. C. 36a, Tallinna Magistraat, TLA.

²⁵ Kirjeessä mainittu Claus Doeckin vangitseminen tapahtui vuonna 1419 (*FMU* 1582, 1593, 1596, 1599, 1600, 1603 ja 1605). Piispa Maunu mainitaan kirjeessä vain ohimennen, mutta kirjeellä on merkitystä hänen itineraarionsa kannalta, ks. s. 253. Ks. liite 3.

Koska *FMU*:ssa on vain viitattu asiakirjoihin, jotka on aiemmin julkaistu ulkomaisissa lähdejulkaisuissa, on ulkomaisia julkaisuja käytettävä sen täydennyksenä. Eniten aineistoa löytyy ruotsalaisista julkaisuista. Ruotsissa on kuitenkin julkaistu systemaattisesti asiakirjoja vain vuosilta 1412–1420²⁶ ja vuosilta 1434–1441.²⁷ Puuttuvilta vuosilta löytyy kyllä asiakirjoja muista julkaisuista,²⁸ mutta ne eivät ole kattavia.

Muiden naapurimaiden asiakirjajulkaisuista löytyy jonkin verran täydentävää aineistoa Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta. Norjalaiset, tanskalaiset ja saksalaiset julkaisut sisältävät unionihistoriaan liittyviä lähteitä,²⁹ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch (*LECUB*) taas tarjoaa aineistoa Suomen ja Tallinnan suhteista, jotka olivat tärkeitä 1400-luvulla. Lisäksi Prahan ja Pariisin yliopistojen lähdejulkaisuista löytyy lähteitä, jotka valaisevat Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan yliopisto-opintoja.³⁰

Julkaisemattomat asiakirjat

Alkuperäisiä asiakirjoja olen käyttänyt vain niiltä osin, kuin lähdeaineistoa ei ole julkaistu. Tämä on suomalaisessa keskiajantutkimuksessa yleinen menettelytapa.

Ruotsin Riksarkivetista Tukholmasta olen löytänyt 12 Maunu Tavastiin liittyvää asiakirjaa, joita ei ole julkaistu. Lisäksi arkistossa on 25 Maunu Tavastiin liittyvää asiakirjaa ja yksi Olavi Maununpoikaan liittyvä asiakirja, joihin on viitattu lähdejulkaisuissa mutta joiden tekstiä ei ole julkaistu.

Tallinnan kaupunginarkistosta olen löytänyt yhden Maunu Tavastiin liittyvän asiakirjan, jota ei ole aiemmin julkaistu, sekä neljä asiakirjaa, jotka on julkaistu puutteellisesti. Sen sijaan Upsalan yliopiston kirjaston kokoelmista en ole löytänyt julkaisematonta lähdeaineistoa, joka liittyisi Maunu Tavastiin tai Olavi Maununpoikaan.

²⁶ Svenskt diplomatarium från och med år 1401 (*SD*).

²⁷ Svensk medeltidsregister (*SMR*).

²⁸ Sverges traktater med främmande magter (*ST*), Bidrag till Skandinaviens historia (*BSH*) ja Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432.

²⁹ Diplomatarium Norvegicum (*DN*), Diplomatarium Christierni Primi (*DCP*) ja Hanserecesse (*HR*)

³⁰ Monumenta historica Universitatis Pragensis (*MUP*), Chartularium Universitatis Parisiensis (*CUP*) ja Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis (*ACUP*).

[illegible]

Esimerkki julkaisemattomasta asiakirjasta. Maunu Tavastin anekirje Husbyn kirkolle Vadstenasta 23.4.1450. (Ruotsin valtionarkisto, pergamentikirjekokoelma.)

Vatikaanin arkistossa saattaa myös olla julkaisemattomia asiakirjoja, joista voisi olla hyötyä tutkimukseni kannalta. Arkistoaineisto on kuitenkin niin laaja, että sen läpikäyminen vaatisi oman tutkimusprojektinsa.³¹ Koska saavutettavissa oleva hyöty olisi ollut vähäinen, en ole perehtynyt Vatikaanin arkistoihin.

Asiakirjojen luokittelua ja lähdekritiikkiä

Liitteessä 1a olen luokitellut lähteinä käyttämäni asiakirjat niiden laatijan perusteella.³² Lähdekritiikissä on otettava huomioon myös, mikä oli asiakirjan suhde Maunu Tavastiin tai Olavi Maununpoikaan. Huomattava osa asiakirjoista on luonteeltaan ”viranhoidollisia”: ne liittyvät Maunu Tavastiin tai Olavi Maununpoikaan ensisijaisesti siitä syystä, että he olivat Turun piispoja. Tällaiset asiakirjat ilmaisevat, missä toimissa he olivat mukana, mutta niiden perusteella ei voi päätellä, mikä oli heidän oma intressinsä asiassa.³³

Pelkkä Maunu Tavastin tai Olavi Maununpojan maininta asiakirjassa – esimerkiksi sinetöijänä – ei takaa, että hän olisi ollut paikalla asiakirjaa laadittaessa. Aineistossa on useita esimerkkejä kirjeistä, jotka piispa on selvästi sinetöinyt jälkeensä.³⁴

Asiakirjan laatija täytyy ottaa huomioon sen takia, että erityyppisissä asiakirjoissa käytettiin erilaisia fraaseja ja asiakirjakaavoja. Fraasit ja kaavat täytyy tuntea, ettei erehtyisi tekemään päätelmiä niiden perusteella.³⁵ Esimerkiksi ”hyvä ystävä” saattoi olla puhuttelufraasi, joka ei välttämättä ilmaissut mitään kirjeen laatijan ja saajan suhteesta.

³¹ *Ingesman* 1994, 292–306. Keskustelu Kauko *Pirisen* kanssa 30.5.1996.

³² Luokitteluun olen ottanut mukaan vain sellaiset asiakirjat, jotka liittyvät suoraan Maunu Tavastiin tai Olavi Maununpoikaan. Niiden lisäksi olen tutkimuksessani käyttänyt monia muitakin asiakirjalähteitä. Luokitelluista asiakirjoista 47 liittyy sekä Maunu Tavastiin että Olavi Maununpoikaan. Nämä asiakirjat olen merkinnyt erikseen kummankin piispan kohdalle, joten luokiteltujen asiakirjojen yhteismäärä on 443.

³³ Vrt. *Korpela* 1979, 8–12.

³⁴ Esim. *FMU* 1537, vrt. *SD* 2496; *FMU* 2757, vrt. originaalikirje 20.6.1448 RAperg.

³⁵ Esim. *Venge* 1983, 251–252; *Korpela* 1979, 16–17.

Erityisen tärkeää on tunnistaa fraasit ja kaavat asiakirjoissa, jotka liittyvät paavinistuimeen, sillä niissä asia on usein puettu kaavamaiseen muotoon.³⁶ Lisäksi nämä asiakirjat perustuvat aina anomukseen, ja anoja on voinut esittää virheellisiä tietoja. Esimerkiksi aneanomuksissa liioittelu oli yleistä.³⁷

Edellä selostamaani asiakirjalähteiden lähdekritiikkiä olen toteuttanut tutkimuksessani johdonmukaisesti sitä erikseen mainitsematta. Lähdekritiikin olen nostanut tekstissä esille vain ongelmatapauksissa.

Liitteissä 1b ja 1c olen esittänyt lähteiden ajallisen jakauman. Maunu Tavastista säilyneet lähteet ovat painottuneet voimakkaasti vuosiin 1436–1445. Valtiolliseen toimintaan liittyvät lähteet keskittyvät tälle jaksolle, mutta muutenkin tältä ajalta saadaan tarkin kuva piispa Maunun toiminnasta. Olavi Maununpoikaan liittyvässä lähdeaineistossa ei ilmene vastaavanlaisia painotuksia, vaikka lähdetietojen määrä vaihtelee huomattavasti vuosittain.

Keskimäärin Maunu Tavastin piispuuskaudelta on säilynyt 9,3 asiakirjalähdettä vuotta kohti, Olavi Maununpojan tuomiorovasti- ja piispuuskaudelta vain 4,6 lähdettä vuotta kohti. Näin vähäiset lähdetiedot eivät anna kovinkaan kattavaa kuvaa henkilön toiminnasta. Monet tapahtumat tunnetaan vain osittain, joistakin tapahtumista lähteet ovat hävinneet kokonaan. Maunu Tavastiin ja Olavi Maununpoikaan liittyvä lähdeaineisto on kuitenkin kattavampaa kuin monista muista keskiajan henkilöistä kertovat lähteet. Esimerkiksi piispa Konrad Bitzin (Conradus Bidz) toiminnasta vuosina 1460–1489 on säilynyt vain keskimäärin kolme lähdettä vuotta kohti.³⁸

b. Kertovat lähteet ja lähdekirjallisuus

Suomen piispainkronikka

Kertovista lähteistä merkittävin on Suomen piispainkronikka, jonka Viipurin piispa *Paavali (Paulus) Juusten* kirjoitti 1560- ja 1570-luvuilla. Kronikka sisältää Suomen piispojen elämäkerrat Pyhästä Henrikistä Juusteniin

³⁶ Esim. *Anthoni* 1948, 43–58.

³⁷ *Ingesman* 1994, 307–313; *Thompson* 1947, 87–88, 128.

³⁸ *Korpela* 1979, 9.

itseensä saakka.³⁹ Maunu Tavastin elämäkerta on kronikan pisin ja sisältää runsaasti tietoja, joita ei esiinny muissa lähteissä.⁴⁰ Myös Olavi Maununpojasta piispainkronikka tietää kertoa vastaavia tietoja.⁴¹ *Simo Heininen* on julkaissut piispainkronikan vuonna 1988 sekä latinankielisenä tekstikriittisenä editiona (*Juusten* 1988a) että suomenkielisenä käännöksenä (*Juusten* 1988b). Lisäksi Heininen on tehnyt tutkimuksen piispainkronikan syntyhistoriasta ja lähdepohjasta (*Heininen* 1989).

Heininen toteaa, että keskiajan osalta piispainkronikka perustuu kahteen päälähteeseen: Mustankirjaan sekä niin sanottuun Palmskiöldin katkelmaan.⁴² Jälkimmäisen pohjana on ollut keskiajalla laadittu suppea piispakronikka. *Gabriel Reinin* näkemykseen yhtyen *Heininen* esittää, että piispakronikan alkuosa laadittiin jo 1300-luvun alkupuolella, Maunu Tavastin elämäkerran sisältävä osa 1450-luvulla ja Olavi Maununpojan elämäkerran sisältävä osa 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa.⁴³

Maunu Olavinpojan elämäkerta perustuu lisäksi kolmanteen lähteeseen, joka ihannoii piispa Maunua ja kertoo hänestä paljon henkilökohtaisia tietoja. *Maliniemi* olettaa, että kyseessä olisi luonnos Maunu Tavastin pyhimyselämäkerraksi, *Jaakkolan* mielestä elämäkerran on laatinut Maunu Tavastin sukulainen Maunu Särkilähti.⁴⁴ Molemmat vaihtoehdot ovat kuitenkin epätodennäköisiä, ja *Heinisen* mukaan lähteenä on todennäköisimmin ollut muistopuhe, jonka Olavi Maununpoika on pitänyt edeltäjästään.⁴⁵

Heininen on tutkimuksessaan esittänyt kaavion, miten Maunu Tavastin piispainkronikassa oleva elämäkerta pohjautuu tunnettuihin lähteisiin. Sen olen täydennettynä esittänyt liitteessä 2a, johon olen laatinut samanlaisen kaavion myös Olavi Maununpojan elämäkerrasta.

Kronikan tietojen vertailu Mustankirjan asiakirjoihin osoittaa, että Juustenin lähteiden käyttö on ollut tasoltaan vaihtelevaa. Useimmat tiedoista pitävät paikkansa, mutta paikoin esiintyy selviä huolimattomuusvirheitä.

³⁹ *Heininen* 1989, 9–13.

⁴⁰ *Juusten* 1988a, 57–62 ja 1988b, 44–49.

⁴¹ *Juusten* 1988a, 62–63 ja 1988b, 49.

⁴² *Heininen* 1989, 96. Palmskiöldin katkelma on julkaistu: *Maliniemi* 1945.

⁴³ *Rein* 1828, 4–7; *Heininen* 1989, 52–57, 94–96.

⁴⁴ *Maliniemi* 1933, 602 ja 1952, 523; *Jaakkola* 1931, 296–297 ja 1950, 260–262.

⁴⁵ *Heininen* 1989, 78–79; *Pirinen* 1956, 462–463.

Lisäksi Juusten on usein tehnyt varsin vapaasti päätelmiä lähteidensä pohjalta.⁴⁶

Lähteiden väärään tulkintaan perustuvat esimerkiksi kronikan tiedot P. Johanneksen ja Yrjänän alttarien perustamisesta⁴⁷ sekä P. Neitsyen kappelin rakentamisesta.⁴⁸ *Juustenin* omaa päätelmää on taas se, että piispa Maunu vaikutti niiden alttarien syntyyn, jotka perustettiin hänen aikanaan ja joiden perustamisen hän vahvisti.⁴⁹ Myös kronikan tieto, että piispa Maunu hankki suomalaisille äänioikeuden kuninkaanvaalissa, perustuu lähteen virheelliseen tulkintaan. Todennäköisesti Juusten on unohtanut lukea lähteensä vuosisiluvun: kyseinen asiakirja kuuluu vuoteen 1362.⁵⁰ Piispa Maunun osuus Satakunnan kapinan kukistamiseen taas lienee *Juustenin* oma päätelmä lähteen pohjalta.⁵¹

Kronikan Palmskiöldin katkelmaan perustuvien tietojen luotettavuutta on vaikea arvioida, koska valtaosa niistä ei esiinny muissa lähteissä. Ne tiedot, jotka voidaan tarkistaa muualta, pitävät paikkansa.⁵² Jos tiedot todella ovat peräisin 1450-luvulta, kuten on oletettu, niitä voi muutenkin pitää suhteellisen luotettavina. *Juusten* on kuitenkin lisännyt eräisiin katkelman tietoihin omia selityksiään, joille ei pidä antaa itsenäistä lähdearvoa.⁵³

Heinisen mukaan pääosa kronikan muista tiedoista, jotka liittyvät Maunu Olavinpoikaan, ovat peräisin oletetusta muistopuheesta. Tällaisia olisivat esimerkiksi tiedot piispa Maunun hurskaudesta ja hyväntekeväisyydestä.⁵⁴ Tiedot ovat selvästi liioiteltuja, mutta niillä lienee todellisuuspohja.

Heininen pitää mahdollisena, että piispainkronikan tiedot Olavi Maununpojan opiskelumeriiteistä perustuvat kirjeisiin, jotka Pariisin yliopisto lähetti

⁴⁶ Vrt. *Heininen* 1989, 74–78.

⁴⁷ P. Johanneksen alttari: *REA* 362, 363. P. Yrjänän alttari: *REA* 360, 361. *Heininen* 1989, 75. Ks. s. 90.

⁴⁸ *REA* 453; *Rinne* 1948, 2, 6–7. Ks. s. 193.

⁴⁹ *REA* 361, 363, 411; *Heininen* 1989, 75–76; vrt. *Porthan* 1862, 374, 395–396. Ks. s. 183–184.

⁵⁰ *REA* 176; *Heininen* 1989, 76–78. Ks. s. 300–301.

⁵¹ *REA* 476; *Heininen* 1989, 76. Ks. s. 298–299.

⁵² Ks. liite 2a.

⁵³ *Heininen* 1989, 74.

⁵⁴ Ks. liite 2a. *Heininen* 1989, 78–79. Ks. s. 367–371.

Turun piispalle ja tuomiokapitulille vuonna 1437.⁵⁵ Mielestäni asiaa ei ole syytä epäillä, sillä kirjeissä on mainittu Olavi Maununpojan opinnoista juuri ne asiat, mitä kronikka niistä kertoo.

Jäljelle jää joukko tietoja, joille ei voi esittää suoranaista lähdettä, kuten liitteestä 2a ilmenee. Koska näitä tietoja ei voi tarkistaa mistään, niihin on suhtauduttava kriittisemmin kuin muihin kronikan tietoihin. Piispojen valinnasta ja vihkimisestä saatettiin Turussa laatia erityisiä muistiinpanoja, sillä Juusten esittää muidenkin piispojen valinnoista tietoja, jotka eivät perustu tunnettuihin lähteisiin.⁵⁶ Pääosa muista tiedoista pohjautunee kadonneisiin asiakirjoihin, sillä niille on vaikea kuvitella muutakaan lähdettä.

Jotkut piispainkronikan maininnat saattavat olla traditiotietoa, esimerkiksi piispa Maunun ikäilmoitus, joka on mitä ilmeisimmin väärä.⁵⁷ Jotkut tiedot voivat olla Juustenin omia päätelmiä, kuten tieto kanonikaattien lisäämisestä.⁵⁸ Sen sijaan Juustenin yksityiskohtaiset tiedot piispa Maunun tekemistä hankinnoista voi mielestäni selittää vain siten, että hän on itse nähnyt kyseiset esineet tai jonkinlaisen inventaarioluettelon niistä.

Kaarlenkronikka

Ruotsalainen Kaarlenkronikka (KK) antaa lisätietoja Maunu Olavinpojan poliittisesta toiminnasta. Se kuvaa ruotsalaisen rälssimiehen Kaarle Knuutinpajan toimintaa ja vaiheita vuosina 1434–1452 ja käsittelee samalla lähes kaikki merkittävät poliittiset tapahtumat Ruotsissa tuona aikana. Kaarlenkronikan on julkaissut *G. E. Klemming* 1860-luvulla sarjassa *Svenska medeltidens rimkrönikor*.

Kaarlenkronikka ei ole yhtenäinen teos, vaan se koostuu kolmesta osasta. Ensimmäinen osa (KK 1) kattaa ajan kevääseen 1436, ja sen on kirjoittanut ilmeisesti valtaneuvoston kirjuri Johan Fredebern, mahdollisesti jo syksyllä 1436. Toinen osa (KK 2) kattaa vuodet 1436–1439 ja on kirjoitettu Kaarle

⁵⁵ Heininen 1989, 81–82; *ACUP* 2 V: 1–2. Ks. s. 138.

⁵⁶ Vrt. Heininen 1989, 62.

⁵⁷ Ks. s. 105–106.

⁵⁸ Heininen 1989, 74. Ks. s. 165–166.

Knuutinpojan kansliassa vuosina 1439–1440. Kolmas osa (KK 3) käsittelee vuosia 1440–1452. Se on kirjoitettu Kaarle Knuutinpojan kansliassa vuoden 1452 tienoilla, samalla kun kaksi ensimmäistä osaa muokattiin sen kanssa yhtenäiseksi teokseksi.⁵⁹

Kaarlenkronikka on selvästi tarkoitushakuinen, Kaarle Knuutinpoikaa tukeva teos, joskaan sen alkuosassa (KK 1) tämä sävy ei ole kovin voimakas. Kirjoittajat ovat käyttäneet lähteenään asiakirjoja, joiden pohjalta he ovat rekonstruoineet tapahtumia. Kokonaisuutena Kaarlenkronikan alkuosa (KK 1) on suhteellisen luotettava, eikä siinä ole havaittu suoranaisia virheitä. Myös keskiosa (KK 2) kertoo tapahtumat melko luotettavasti, mutta värittää yksityiskohtia Kaarle Knuutinpojalle myönteisiksi. Loppuosa (KK 3) on epäluotettavin ja sisältää myös suoranaisia virheitä, mikä johtuu osin siitä, että eräiden tapahtumien ja niistä kirjoittamisen välillä on pitkä aika.⁶⁰

Nimeltä mainiten Kaarlenkronikka kertoo piispa Maunun toiminnasta kolmessa kohtaa. Syksyn 1435 tapahtumat kuuluvat kronikan osan KK 1 luotettavaan alkuperäisversioon,⁶¹ eikä kertomusta piispa Maunun toimista ole syytä epäillä, varsinkin kun kronikoitsija Fredebern oli tuolloin itse paikalla Tukholmassa.⁶² Kuvaus kesän 1436 tapahtumista kuuluu kronikan osaan KK 2, mutta on säilynyt vasta 1450-luvulta peräisin olevana versiona.⁶³ Asiakirjalähteet eivät anna tukea niin dramaattiselle tapahtumalle kuin kronikka kuvaa, joten kertomukseen on syytä suhtautua kriittisesti.⁶⁴ Kuvaus talven 1437–1438 tapahtumista on säilynyt alkuperäisversiona (KK 2).⁶⁵

⁵⁹ Schück 1976, 255–266, 343–344 ja 1994, 12–45, 109–127, 152–164; Kumlien 1979, 54–57; Neuman 1931, 124–127, 183–186 ja 1934, 119–135, 205–216; Kraft 1937, 1–18.

⁶⁰ Schück 1976, 255–266, 343–344 ja 1994, 12–34, 46–127; Kumlien 1979, 59–66; I. Andersson 1928, 276–301; Neuman 1927, 107–111 ja 1934, 195–204.

⁶¹ KK 1759: 1–37; Neuman 1931, 124–127; Kumlien 1979, 58–59; Schück 1976, 256–259 ja 1994, 35–45; Kraft 1937, 4–11.

⁶² Neuman 1934, 166–175, 195; Schück 1976, 259–265 ja 1994, 90–91. Ks. s. 315.

⁶³ KK 3200–3211; Neuman 1934, 117–135; Kumlien 1979, 58–59; Schück 1976, 256–259; Kraft 1937, 4–11.

⁶⁴ REA 459; Neuman 1934, 195–200; Schück 1976, 265–266; Suvanto 1978, 8–9; Salminen 1993, 37. Ks. s. 318–319.

⁶⁵ KK 4556–4607; Neuman 1934, 117–125; Kumlien 1979, 58–59; Schück 1976, 256–259; Kraft 1937, 4–11.

Asiakirjalähteet vahvistavat piispa Maunun toiminnan pääpiirteet, joten niitä ei ole syytä epäillä,⁶⁶ sen sijaan kronikan yksityiskohdat eivät välttämättä pidä paikkaansa.⁶⁷

Lisäksi piispa Maunu esiintyy Kaarlenkronikassa piispojen muodostaman ryhmän jäsenenä syksyn 1438 tapahtumien yhteydessä. Kertomus on säilynyt osin *KK* 2:n alkuperäisversiona,⁶⁸ eikä sen runkoon ole voitu tehdä olennaisia muutoksia. Kronikka kertonee tapahtumat suhteellisen luotettavasti, mutta tarkoitushakuisesti.⁶⁹

Viides esille tuleva kohta on Kaarlenkronikan kertomus ”vanhan piispan” toiminnasta keväällä 1450, joka kuuluu osaan *KK* 3.⁷⁰ Kertomus ei saa tukea asiakirjalähteistä, ja monet sen yksityiskohdat ovat epäluotettavia.⁷¹ Koska kronikan loppuosa on kirjoitettu vain kaksi vuotta myöhemmin, kertomustakin on sepitetty kokonaan tyhjästä,⁷² vaan sen ydin pitää paikkansa.⁷³ Lähdekriittisesti täytyy arvioida myös sitä, onko kronikassa mainittu piispa Maunu Tavast. Tätä olen pohtinut tutkimuksen asianomaisessa kohdassa.⁷⁴

Muut kertovat lähteet

Muiden kertovien lähteiden merkitys on kokonaisuutena vähäinen ja rajoittuu korkeintaan muutamii tietoihin. Joidenkin yksityiskohtien kannalta niillä saattaa kuitenkin olla ratkaiseva merkitys.

Vadstenan diaari (*Diarium Vadstenense*) on Vadstenan luostarissa pidetty muistikirja, johon kirjattiin pääasiassa luostariväkeä ja luostaria koskevia

⁶⁶ *BSH* II 114; *DN* V 667; *SMR* 646, 647, 661. Ks. s. 323–324.

⁶⁷ Vrt. *Neuman* 1934, 195–196; *Schück* 1976, 265–266.

⁶⁸ *KK* 5201–5321; *Neuman* 1934, 117–135; *Kumlien* 1979, 58–59; *Schück* 1976, 256–259; *Kraft* 1937, 4–11.

⁶⁹ *SMR* 826, 828; *Neuman* 1934, 195, 199–200; *Schück* 1976, 265–266; *Salminen* 1993, 55–56. Ks. s. 325–326.

⁷⁰ *KK* 8139–8156 ja 8237–8284; *Kumlien* 1979, 58–59; *Schück* 1976, 256–259; *Kraft* 1937, 4–11.

⁷¹ *Lönnroth* 1934, 275–276, 281–282; *Kraft* 1944, 25–26; *Gillingstam* 1953, 305–306.

⁷² Vrt. *Neuman* 1934, 200–204; *Schück* 1976, 256–259.

⁷³ *Neuman* 1927, 124.

⁷⁴ Ks. s. 346–347.

taphtumia. Sen on hiljattain julkaissut *Claes Gejrot* uutena tekstikriittisenä laitoksena (*DV*). Diaarin merkinnät, jotka koskevat luostarin asioita, ovat yleensä luotettavia.⁷⁵ Ongelmana on enemmänkin merkintöjen puute: diaari on ollut ilmeisesti kokonaan pitämättä vuosina 1414–1418 ja huonosti pidetty esimerkiksi vuodelta 1435 sekä kesästä 1437 kesään 1438.⁷⁶

Vadstenan diaari mainitsee Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan lähinnä Naantalin luostarin perustamisen yhteydessä, Maunu Tavastista kerrotaan myös vuoden 1421 arkkipiispanvaaliin liittyen.⁷⁷ Aiemmissä tutkimuksissa nämä tiedot on hyväksytty luotettavina,⁷⁸ eikä niitä lienekään syytä epäillä.

Tukholman fransiskaani luostarin diaari (*Diarium fratrum minorum Stockholmensium*) on kalenteri, johon on eri päivien kohdalle merkitty tapahtumia, joita kyseisenä päivänä on eri vuosina tapahtunut.⁷⁹ ”Harmaiden veljien diaari” kertoo esimerkiksi Kaarle Knuutinpojan kuninkaaksi valinnasta kesällä 1448 sekä piispa Maunun tehtävistä hänen kruunajaisissaan.⁸⁰ Göte Paulsson toteaa, että juuri näiden kesän 1448 tapahtumien osalta diaari on samanaikainen lähde ja sen tiedot ovat luotettavia.⁸¹

Herman Kornerin kronikka (*Chronica novella*) on saksalainen universaalikronikka, joka sisältää tietoja myös pohjoismaisista tapahtumista. Kronikan tiedot ovat pääosin luotettavia, mutta seassa on myös epätarkkoja ja virheellisiä tietoja: erityisesti kronikan esittämät nimiluettelot on todettu epäluotettaviksi.⁸² Piispa Maunusta Kornerin kronikka kertoo kahdessa kohdin. Hänen mainitaan olleen kuningas Eerikin edustajana kaksissa rauhanneuvotteluissa: 10.–25. marraskuuta 1420 Flensburgissa sekä kesäkuussa 1434 Vordingborgissa.⁸³

Kornerin tietoja, jotka liittyvät piispa Maunuun, on aiemmin pidetty luotettavina, ja ne on hyväksytty jopa asiakirjajulkaisuihin (*ST* ja *FMU*).

⁷⁵ *Gejrot* 1988, 2, 11–12, 29–38.

⁷⁶ *DV* 273–283, 355–358, 446–451 ja 466–473. Ks. s. 251–253.

⁷⁷ *DV* 501, 510, 521 ja 327. Ks. s. 253–255, 272–273.

⁷⁸ Esim. *Klockars* 1979, 19–31; *Losman* 1970, 88–89.

⁷⁹ Harmaiden veljien diaari on julkaistu *SRS* I:1, 67–82.

⁸⁰ Harmaiden veljien diaari, *SRS* I:1, 80–81. Ks. s. 341.

⁸¹ *Paulsson* 1974, 112.

⁸² *Ahnlund* 1942, 187–193; *Erslev* 1901, 450.

⁸³ Edellinen: *SRS* III:1, 210–211 = *ST* 451 = *FMU* 1652, 6623. Jälkimmäinen: *SRS* III:1, 213 = *FMU* 2101.

Tietoihin on kuitenkin aihetta suhtautua kriittisesti, sillä asiakirjalähteet viittaavat päinvastaiseen suuntaan. Vuoden 1434 neuvotteluista on säilynyt runsaasti asiakirjoja, joissa piispa Maunua ei mainita. Niiden joukossa on myös anekirje, lähde, jossa yleensä mainitaan kaikki läsnä olleet piispat.⁸⁴

Vuoden 1420 neuvotteluista asiakirjoja ei ole säilynyt, mutta asiakirjalähteen mukaan piispa Maunu oli tuolloin Suomessa.⁸⁵ *Adolf Neovius* olettaa, että kronikkatieto on luotettava ja asiakirja väärässä,⁸⁶ mutta todennäköisesti asia on päinvastoin. Mielestäni kumpaankaan Kornerin kronikan mainintaan piispa Maunusta ei ole syytä luottaa, vaan tietojen voi olettaa olevan virheelisiä.⁸⁷

Johannes Messeniuksen teokset

Johannes Messenius oli ruotsalainen 1600-luvun alun historioitsija, joka karkotettiin Kajaanin linnaan katolisten mielipiteidensä takia. Hänen pääteoksensa on 15-osainen latinankielinen Ruotsin historia, *Scondia Illustrata*. Suomen keskiaikaa Messenius käsitteli ensin laatimassaan Suomen riimikronikassa (*Messenius* 1865) ja sen pohjalta Scondian 10. osassa, joka on julkaistu lähdekriittisin huomioin varustettuna suomennoksena (*Messenius* 1988).⁸⁸

Messeniuksen teosten lähdearvo myöhemmälle tutkimukselle perustuu siihen, että hänellä oli käytettävissään lähteitä, jotka ovat sittemmin hävinneet.⁸⁹ Monet Messeniuksen tiedot ovat kuitenkin epäluotettavia, koska hänen muistiinpanonsa eivät olleet täydellisiä eikä hänellä ollut mahdollisuutta tarkistaa tietojaan. Hän saattoi yhdistellä asioita väärin ja ajoittaa saman tapahtuman useaan eri ajankohtaan. Hän saattoi myös täydentää itse niukkoja lähdetietojaan, esimerkiksi ajoittaa tapahtumia, joiden ajankohtaa ei tuntenut.⁹⁰

⁸⁴ *HR* II:1 364–374.

⁸⁵ *REA* 388 (Eura 22.11.1420).

⁸⁶ *Neovius* 1913, 22.

⁸⁷ Ks. s. 310, 312.

⁸⁸ *Linna & Palmén* 1988, 13–21; *Olsson* 1944, 26–61.

⁸⁹ *Olsson* 1944, 225–230.

⁹⁰ *Olsson* 1944, 267–271, 280–284 ja 314; *Linna & Palmén* 1988, 24.

Messeniuksen Suomea käsittelevät tutkimukset pohjautuvat pitkälti Juustenin piispainkronikkaan. Sen lisäksi hänellä oli käytettävissään muita kronikkalähteitä sekä asiakirjoja ja muistiinpanoja, mutta ei esimerkiksi Mustaakirjaa.⁹¹

Messenius esittää Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta tietoja, jotka eivät perustu säilyneisiin lähteisiin.⁹² Niistä tärkeimpiä ovat hänen esittämänsä ajoitukset eräille piispojen toimille, joiden ajankohtaa ei tunneta.⁹³ Lähdekriittinen analyysi (liite 2b) osoittaa kuitenkin, että ajoitusta lukuunottamatta Messeniuksen tiedot perustuvat suoraan piispainkronikkaan. Vuosiluvut ovat ilmeisesti pääosin hänen omia päätelmiään, koska eräät niistä voidaan osoittaa selvästi virheellisiksi.⁹⁴

Messeniuksella on Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta myös tietoja, jotka eivät sisälly piispainkronikkaan.⁹⁵ Tiedot Naantalın luostarin vaiheista ja ahvenanmaalaisten papinmaksuista perustuvat kuitenkin tunnettuihin asiakirjoihin, vaikka Messenius on tulkinnut tai ajoittanut ne osittain väärin.⁹⁶

Sen sijaan Messeniuksen tieto, että jokaiseen Suomen rovastikuntaan perustettiin spitaaliparantola vuonna 1423,⁹⁷ saattaa pohjautua kadonneeseen asiakirjaan. Tieto ei näyttäisi eräistä yhtäläisyyksistä huolimatta perustuvan piispainkronikkaan⁹⁸ eikä säilyneisiin asiakirjoihin.⁹⁹ Myös muut lähteet osoittavat, että piispa Maunu järjesteli spitaalisten hoitoa Turun hiippakunnassa.¹⁰⁰ Pidän mahdollisena, että tieto on luotettava.

⁹¹ Linna & Palmén 1988, 24–25.

⁹² Tiedot ovat peräisin Messeniuksen Suomea käsittelevistä tutkimuksista. Olen käynyt läpi myös Scondian muut osat ja todennut, että niihin ei sisälly uusia tietoja.

⁹³ Messenius 1988, 64–67. Tarkemmin eritelty liitteessä 2b.

⁹⁴ Ks. liite 2. Vrt. Klockars 1960a, 22.

⁹⁵ Messenius 1988, 64–66.

⁹⁶ FMU 1735, 2417, 2469, 2539 ja 2596. Ks. liite 2b.

⁹⁷ Messenius 1865, 34. Scondiassa tieto on esitetty hieman eri muodossa, ks. Messenius 1988, 64.

⁹⁸ Juusten 1988a, 61. Vrt. Rhyzelius 1752, 335–336; Porthan 1862, 420–421.

⁹⁹ Vrt. REA 489.

¹⁰⁰ REA 489. Ks. s. 206.

Muut vanhat tutkimukset

Johannes Peringskiöld kertoi vuonna 1719 teoksessaan *Monumenta Ullera-kerensia*, että piispa Maunu Tavast hankki vuonna 1429 Pyhän Henrikin haudalle Nousiaisten kirkkoon ”monumentin”, joka oli päällystetty messinkilaatoilla. Monumentin kannessa oli Pyhän Henrikin kuva ja sivulaatoissa oli kuvattuna hänen historiansa.¹⁰¹ Tämä on varhaisin lähdetieto hautamustomerkin hankkijasta ja hankinnan ajankohdasta.

Peringskiöld toimi Ruotsin valtionantikvaarina, mutta ei silti yleensä hyödyntänyt asiakirjoja tutkimuksissaan.¹⁰² *Marta Hirnin* mielestä Peringskiöld yhdisti sarkofagin Maunu Tavastiin siksi, että hän huomasi sen kansilevyssä Tavast-vaakunan. Hän oli näet ensimmäinen P. Henrikin muistomerkkiä käsitellyt kirjoittaja, joka oli itse nähnyt muistomerkin. Hirnin mukaan Peringskiöldin tieto ei pohjautu asiakirjalähteisiin. Vuosiluku 1429 saattaa perustua vanhaan traditiotietoon, mutta saattaa olla myös Peringskiöldin oma päätelmä.¹⁰³

Linköpingin piispa *Andreas Rhyzelius* julkaisi vuonna 1752 Ruotsin hiipakuntien yhteisen piispakronikan *Episcoposcopia Sviogothican*. Siinä hän esittää myös Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan elämäkerrat, jotka perustuvat pääasiassa Juustenin ja Messeniuksen tietoihin. Niiden lisäksi Rhyzelius kertoo Maunu Tavastista, että hänen syntymäpäivänsä oli 14. lokakuuta (*die sancti Calixti*) ja että Maunun isä kustansi poikansa opinnot. Rhyzeliuksen mukaan Maunu Tavast oli kuninkaan asialla paavin kuuriassa, kun hänet valittiin piispaksi. Hän myös rakennutti Turkuun uuden kivisen tuomiokapitulitalon piispantalon lisäksi.¹⁰⁴

Syntymäpäivätietoon tutkijat ovat suhtautuneet kriittisesti *H. G. Porthanista* alkaen,¹⁰⁵ ja myös tieto opiskelujen rahoituksesta lienee Rhyzeliuksen oma päätelmä. Vaikka hän oli kerännyt laajan materiaalin teoksensa pohjaksi,¹⁰⁶ siihen tuskin sisältyi lähteitä, joista nämä tiedot voisivat olla peräisin.

¹⁰¹ *Peringskiöld* 1719, 128.

¹⁰² Rinne 1939, 42–45.

¹⁰³ Hirn 1952, 51–52; vrt. *Thordeman* 1952, 235. Ks. s. 223–224.

¹⁰⁴ *Rhyzelius* 1752, 334–337.

¹⁰⁵ *Porthan* 1862, 376; *Holmén* 1945, 70; *Anthoni* 1989, 267. Ks. s. 105.

¹⁰⁶ *Platen* 1949, 264. Ks. s. 122.

Maininta tuomiokapitulitalosta taas on *Kauko Pirisen* mielestä vapaa laajennus Juustenin tietoon, joka koskee Turun piispantaloa.¹⁰⁷ Myös väitettä Maunu Tavastin tehtävästä kuuriassa on syytä epäillä. Mahdollista tosin on, että Rhyzelius tiesi Maunu Tavastin toimineen nimitysmatkallaan kuninkaan asiamiehenä¹⁰⁸ ja perusti väitteensä sen varaan.

1700-luvun puolivälin sukututkijat A. A. von *Stiernman* (*Matrikel öfwer Swea rikes ridderskap och adel*) ja *Jonas Bång* (*Tawastiska släktens Ättaretal*) esittävät vanhimmat kirjallisuudessa esiintyvät tiedot Maunu Tavastin sukujuurista.¹⁰⁹ Nämä tiedot on *Fjalar Holmén* kuitenkin osoittanut selvästi perättömiksi,¹¹⁰ joten niillä on mielenkiintoa vain tutkimushistorialliselta kannalta.

Lopen kirkkoherra *Carl Henrik Strandberg* julkaisi vuosina 1832–1834 Turun hiippakunnan papiston matrikkelin, johon hän oli kerännyt tietoja myös seurakuntien varhaisvaiheista. Strandberg kertoi esimerkiksi, että Espoon seurakunta oli perustettu vuonna 1458.¹¹¹ Strandbergin tiedot seurakuntien varhaisvaiheista on kuitenkin todettu yleensä epäluotettaviksi.¹¹² *Eeva Ojanen* pitää silti mahdollisena, että Espoon kappeliseurakunta olisi perustettu mainittuna ajankohtana.¹¹³

Kirkkoherra ja historiantutkija *Adolf Neovius* julkaisi vuonna 1913 tutkimuksen Suomen keskiaikaisten piispojen itineraarioista (*Neovius* 1913). Tarkastelussani olen antanut Neoviuksen tutkimukselle lähdeteoksen aseman, koska hänen itineraarionsa sisältää Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta tietoja, jotka eivät esiinny muissa lähteissä.¹¹⁴ Neoviuksen tietoja pidetään yleensä luotettavina,¹¹⁵ mutta itse suhtaudun niihin epäillen.

Monet Neoviuksen tiedot, joita ei löydy muista lähteistä, johtuvat detailjivirheistä, kuten liitteestä 2c ilmenee. Eräät tiedot taas perustuvat lähteiden

¹⁰⁷ *Pirinen* 1962, 142. Ks. s. 193.

¹⁰⁸ *SD* 1640. Ks. s. 155–156.

¹⁰⁹ *Stiernman* 1754, 234; *Bång* 1756.

¹¹⁰ *Holmén* 1945, 51–56 ja 64–65.

¹¹¹ *Strandberg* 1832, 360. Strandbergista enemmän, ks. *Ruuth* 1934, 266–267.

¹¹² Esim. *Suvanto* 1949, 162–163; *Krook* 1967, 191.

¹¹³ *Ojanen* 1990a, 18–20. Ks. s. 209.

¹¹⁴ *Neovius* 1913, 39–45.

¹¹⁵ Esim. *Österbladh* 1932, 165–166.

virheelliseen tulkintaan. Jäljelle jää kuitenkin muutamia tietoja, joille ei löydy mitään lähettä. Ilmeisesti ne perustuvat virheellisiin päätelmiin, sillä käsittääkseni Neoviuksella ei ollut käytettävissään sellaisia lähteitä, jotka eivät olisi tutkijoiden käytettävissä myös nykyisin.

c. Muut lähteet

Yliopistojen matriikkelit ja pöytäkirjat

Keskiaikaisten yliopistojen matriikkelit¹¹⁶ ovat luotettavia lähteitä, mutta antavat tietoa vain opiskelijoista, opiskeluajasta ja suoritetuista tutkinnoista. Lisäksi matrikkeleissa mainittujen opiskelijoiden identifiointi ei aina ole ongelmatonta.¹¹⁷ Säilyneet keskiaikaiset matriikkelit on pääosin julkaistu.¹¹⁸

Maunu Tavast opiskeli 1390-luvulla Prahan yliopistossa. Hänen ajaltaan Prahasta on säilynyt vain tutkintomatrikkeli,¹¹⁹ joten lähdetiedot hänen opiskelustaan ovat rajalliset. *Clara Thörnqvist* on julkaissut Prahan yliopiston tutkintomatrikkeleista otteen, johon sisältyvät pohjoismaiset opiskelijat.¹²⁰ Sen lisäksi olen käyttänyt myös Prahan yliopiston lähdejulkaisua (*MUP*), jossa säilyneet matriikkelit on julkaistu kokonaisuudessaan.

Olavi Maununpoika opiskeli 1420- ja 1430-luvuilla Pariisin yliopistossa, jossa opiskelijoita ei kirjattu aloitusvaiheessa yliopiston matrikkeleihin.¹²¹ Opiskelijat ilmestyvät lähteisiin vasta suoritettuaan *baccalaureus*-tutkinnon¹²², jolloin heidän nimensä merkittiin kansakunnan pöytäkirjoihin. Olavi

¹¹⁶ Ks. *Schwinges* 1992a, 177–181 ja 1992b, 196–202.

¹¹⁷ *Kumlien* 1942, 157.

¹¹⁸ Lisäksi keskiaikaisista suomalaisopiskelijoista on julkaistu erillisiä luetteloita, joihin on poimittu tietoja eri yliopistojen matrikkeleista (*Grotenfelt* 1893 ja 1902; *Leinberg* 1896; *Carpelan* 1936; *Thörnqvist* 1929). Nämä luettelot ovat kuitenkin puutteellisia, täydennetty luettelo sisältyy käsikirjoitukseen *Nuorteva* 1996.

¹¹⁹ *Dix* 1988, 314–323; *Thörnqvist* 1929, 237–238, 258–259; *Schwinges* 1992a, 179–180.

¹²⁰ *Thörnqvist* 1929, 284–293.

¹²¹ *Gabriel* 1969, 167; *Schwinges* 1992a, 178–179.

¹²² Alempi korkeakoulututkinto, nyk. bachelor englanninkielisissä maissa.

Maununpojan osalta keskeisintä lähdeaineistoa ovat Pariisiin yliopiston englantilais-saksalaisen kansakunnan pöytäkirjat, sillä suomalaiset ja muut pohjoismaiset opiskelijat kuuluivat tähän kansakuntaan.

Kansakunnalta on Olavi Maununpojan ajalta säilynyt ja julkaistu sekä puheenjohtajan (*procurator*) että rahastonhoitajan (*receptor*) pöytäkirjat (*ACUP* II, VI). Pöytäkirjoihin kirjattiin suoritettujen tutkintojen lisäksi kaikki kansakunnan kokoukset sekä niissä tehdyt päätökset. Ne ovat luotettavia ensikäden lähteitä, mutta niiden ei pidä olettaa kertovan kaikkea tapahtunutta.

Olavi Maununpojasta on runsaasti mainintoja kansakunnan pöytäkirjoissa vuosina 1433–1438, jolloin hän suoritti jatko-opintojaan. Sen sijaan perusopintojen ajalta pöytäkirjat eivät anna hänestä muuta tietoa kuin hänen suorittamansa tutkinnot ja niiden ajankohdat. Pöytäkirjat eivät anna lainkaan tietoa varsinaisista opinnoista.

Pöytäkirjojen ja asiakirjojen lisäksi tietoa Olavi Maununpojan opiskelusta antavat Sorbonnen kollegion priorin pöytäkirja (*LPS*) ja Sorbonnen kirjaston diaari. Sorbonnen lähteiden kohdat, jotka liittyvät suomalaisopiskelijoihin, on *Anja-Inkeri Lehtinen* julkaissut artikkelinsa liitteenä.¹²³

Kanonisointipöytäkirjat

Oman lähderyhmänsä muodostavat pöytäkirjat, jotka laadittiin keväällä 1417 tutkimuksissa, joita suoritettiin kolmen ruotsalaisen pyhimyksen kanonisointia varten. Maunu Tavast oli eräs tutkimusten suorittajista. Piispa Brynolfin (Brynolphus) ja piispa Nilsin (Nicolaus Hermann) liittyvien tutkimusten pöytäkirjat on julkaistu,¹²⁴ sen sijaan nunna Ingridiin liittyvien tutkimusten pöytäkirjat ovat hävinneet lähes kokonaan.

Pöytäkirjojen todistajalausunnoista vain yksi liittyy tutkimukseeni aihepiiriin, mutta pöytäkirjat kuvaavat tutkijoiden toimintaa yksityiskohtaisesti. Kokonaisuutena kanonisointipöytäkirjojen lähdearvo jää vähäiseksi, sillä ne käsittelevät suppeaa asiakokonaisuutta, jolla on vain vähän merkitystä koko tutkimuksen kannalta.

¹²³ *Lehtinen* 1987, 151–159.

¹²⁴ *SRS* III:2, 139–181; *Lundén* 1963. Ks. s. 283–284.

Liturgiset lähteet

Liturgiset lähteet ovat pääasiassa katkelmia liturgisista kirjoista, joita Suomessa käytettiin keskiajalla. Turun hiippakunnan jumalanpalveluselämän kehityksestä voi saada tietoa vain liturgisten lähteiden avulla, sillä asiakirjalähteet eivät juuri kerro siitä.¹²⁵ Suomalaisten liturgisten lähteiden käyttöä vaikeuttaa se, että vain osa niistä on julkaistu eikä niitä ole edes luetteloitu kokonaan.

Tärkeä liturginen lähde on Turun hiippakunnan pyhimyskalenteri, johon liittyvän aineiston *Aarno Malin(iemi)* on tutkinut ja julkaissut (*Malin* 1925). Pyhimyskalenterin perusteella voi tehdä päätelmiä eri pyhimysten kultin kehityksestä. Kehityksen ajoitus täytyy kuitenkin jättää väljäksi, sillä ei tiedetä tarkasti, miltä vuosilta säilyneet kalenterit ovat peräisin. Lisäksi osa kalentereista on epätäydellisiä.¹²⁶

Muista liturgisista lähteistä, joita Suomessa on säilynyt, on *Toivo Haapanen* laatinut kolmiosaisen luettelon (*Haapanen* 1922, 1925 ja 1932). Se ei kuitenkaan ole täydellinen,¹²⁷ ja monet ajoitukset, jotka ovat tutkimukseni kannalta tärkeitä, jäävät Haapasen luettelossa epätarkoiksi. Liturgisen aineiston osalta olen käyttänyt täydennyksenä *Ilkka Taiton* alustavia tutkimustuloksia (*Taitto* 1992, 1994).

Liturgisiin lähteisiin kuuluvat myös esimerkiksi P. Henrikistä pidetyt saarnat, jotka *Maliniemi* on julkaissut (*Maliniemi* 1942a).

Kokonaisuutena liturgisen aineiston hyödyntäminen jää tutkimuksessani kuitenkin varsin yleiselle tasolle.

Rakennushistoriallinen aineisto

Tutkimukseni kannalta keskeistä on saada selville, mitä kirkollisia rakennuksia on rakennettu tai esimerkiksi koristeltu piispa Maunun ja piispa Olavin aikana. Kirjallisia lähdetietoja rakennushankkeista ei juuri ole, joten tiedot perustuvat rakennus- ja taidehistoriallisiin tutkimuksiin.

¹²⁵ *Maliniemi* 1961, 336.

¹²⁶ *Malin* 1925, 54–58, 80–146.

¹²⁷ Luettelossa on mukana vain Helsingin yliopiston kirjastossa säilytetyt lähteet, ja lisäksi siitä puuttuvat tietyt lähderyhmät. *Ilkka Taitto* on laatimassa jatkoa Haapasen luetteloon.

Turun tuomiokirkon rakennushistorian osalta olen pohjannut tutkimukseeni *C. J. Gardbergin* malliin tuomiokirkon 20 rakennusvaiheesta (*Gardberg* 1987c), joka on yleisesti hyväksytty. Olen ottanut huomioon myös täydennykset, joita *Antero Sinisalo* ja *Markus Hiekkänen* ovat malliin esittäneet (*Sinisalo* 1987, *Hiekkänen* 1994c). Tuomiokirkon sisustuksen osalta olen käyttänyt *Juhani Rinteen* vanhaa tutkimusta (*Rinne* 1941–1952 II), mutta olen suhteuttanut Rinteen näkemykset uudempiin käsityksiin tuomiokirkon rakennushistoriasta.

Muiden Turun hiippakunnan kivikirkkojen osalta olen perustanut tutkimukseni uusiin ajoituksiin, jotka *Hiekkänen* on esittänyt (*Hiekkänen* 1994b ja 1994c), vaikka Hiekkasen ajoituksia on myös kritisoitu.¹²⁸ Mielestäni Hiekkasen tutkimusmetodi¹²⁹ on selvästi luotettavampi kuin metodit, joita on käytetty aiemmissa tutkimuksissa. Lisäksi Hiekkasen tutkimusaineisto on aiempia kattavampi, ja hän on ottanut huomioon kokonaisuuden ja kirkkojen muodostamat ryhmät paremmin kuin aiemmat tutkijat. Olen samalla kannalla kuin *Knut Drake*, joka katsoo että Hiekkasen esittämä kokonaiskuva on oikea, mutta yksittäisten kirkkojen ajoituksiin voi tulla muutoksia.¹³⁰ Esitän itsekin tutkimuksessani eräitä varauksia Hiekkasen ajoituksiin.

Kirkkojen koristelun osalta tutkimukseni pohjautuu pääasiassa *Ludwig Wennervirran* ja *Tove Riskan* yleisesityksiin Suomen keskiaikaisesta kirkko-maalauksesta (*Wennervirta* 1937, *Riska* 1987b). Niitä täydentää erityisesti *Anna Nilsénin* tutkimus kalkkimaalauksista (*Nilsén* 1986).

Kirkkojen muista koristeista mainittakoon *P. Henrikin* sarkofagi Nousiaisten kirkossa. Tutkimuksessani käsittelen sarkofagia *Bengt Thordemanin* (1952) ja *Tove Riskan* (1990) tutkimustulosten pohjalta. Sarkofagin kuvitusta on käsitellyt myös *Matti Klinge* (1983), jonka näkemys perustuu kuitenkin niin pitkälle vietyihin oletuksiin, että en pidä sitä luotettavana. Muut tutkijat ovatkin yleisesti kritisoineet *Klingen* tulkintoja sarkofagista.¹³¹

¹²⁸ *Å. Ringbom* 1994, 473–492; *Löija* 1994, 535–544; *Jokipii* 1996, 398–403; *Lilius* 1996, 224–227. Ks. *Hiekkasen* vastine (1997b).

¹²⁹ *Hiekkänen* 1994b, 430–434, 1994c, 11–13, 1995a, 255–265 ja 1995b, 23–24.

¹³⁰ *Drake* 1994, 645–646.

¹³¹ Esim. *Orrman* 1985, 59–68 ja *Vahtola* 1985, 11–15. Vrt. s. 33.

Vuodesta 1985 tehtyjen kaivausten ansiosta on Kuusiston linnan ja sen ympäristön rakennushistoriasta käytettävissä tuoretta ja luotettavaa tietoa (Uotila 1994 ja 1997, Wahlberg 1994, Alopaeus 1994). Uudet tutkimukset antavat linnan rakennushistoriasta kuvan, joka poikkeaa huomattavasti aiemmasta käsityksestä.¹³²

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan kannalta merkittäviä ovat myös tiedot Turun kaupungin kirkollisten rakennusten jäänteistä (*Brusila & Lepokorpi* 1981, *Brusila* 1984, *Kostet* 1986, *Pihlman* 1986) sekä Naantalin luostarin ensimmäisen kirkon jäänteistä (*Lilius* 1969). Rakennusjäänteiden luonne ja ajoitukset jäävät kuitenkin usein tulkinnanvaraisiksi.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt käyttämään kaikkia kirjallisia ja arkeologisia tietoja, joita käsittelemistäni rakennuksista on saatavilla. Tämä avaa uusia näkökulmia, sillä aiemmin ei historiallisia ja arkeologisia tietoja ole aina yhdistelty riittävän perusteellisesti.

I 3. Aiempi tutkimus

Elämäkerrat ja artikkelit

Laajimman kuvauksen Maunu Tavastin toiminnasta on tähän mennessä esittänyt *Jalmari Jaakkola* Suomen myöhäiskeskiajan historiassaan (1950–1959 I–II). Yhtenäinen esitys kattaa kuitenkin vain Maunu Tavastin piispuuskauden alkuaajan,¹³³ ja Olavi Maununpoikaa Jaakkola käsittelee huomattavasti suppeammin.¹³⁴ Jaakkolan esittämiin näkemyksiin suhtaudutaan nykyisin kuitenkin varauksellisesti, koska hän oli taipuvainen liian pitkälle meneviin päätelmiin.¹³⁵

¹³² Vanha käsitys on esitetty vielä *Gardberg & Welin* 1993, 123–129.

¹³³ *Jaakkola* 1950–1959 I, 260–326.

¹³⁴ *Jaakkola* 1950–1959 II, 162–174.

¹³⁵ *Pirinen* 1985, 117–119.

Vanhemmat elämäkerrat sisältyvät Biografiseen nimikirjaan (*Koskinen* 1882 ja 1883) ja Kansalliseen elämäkerrastoon (*Maliniemi* 1932 ja 1934). Koska julkaisut ovat vanhoja, myös Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan elämäkerrat sisältävät tietoja, jotka on sittemmin osoitettu perättömiksi. Kansallisgalleriaan sisältyvä uudempi elämäkerta (*Heininen* 1995) taas ei anna tutkimuksellisesti uutta tietoa.

Maunu Tavastia ja Olavi Maununpoikaa käsittelevät artikkelit liittyvät pitkälti neljään teemaan. Olavi Maununpojan opiskelua ovat käsitelleet monet tutkijat, ensimmäisenä *Yrjö Koskinen* vuonna 1862, viimeksi *Simo Heininen* (1983b) ja *Anja-Inkeri Lehtinen* (1987). Eri artikkelit ovat yhdessä tuoneet paljon uutta tietoa Olavi Maununpojan opiskelusta, mutta missään niistä ei ole käsitelty aihetta systemaattisena kokonaisuutena. En kuitenkaan käsittele Olavi Maununpojan opiskelua tyhjentävästi väitöskirjassani, vaan olen laatinut siitä erillisen artikkelin, joka on julkaistu Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirjassa 1996 (*Palola* 1997b).

Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan sukulaisuussuhteita ovat aiemmin selvittelleet *Likka Kronqvist* (1948), *Fjalar Holmén* (1945, 1946 ja 1947), *Eric Anthoni* (1952, 1965a–i, 1970, 1989) ja *Tapio Vähäkangas* (1975). Myös Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan syntyperää ja sukulaisuussuhteita käsitellen tarkemmin erillisissä artikkeleissa, jotka on julkaistu Suomen Sukututkimusseuran lehdessä *Genos* (*Palola* 1997a ja 1997c).

Maunu Tavastin ja birgittalaisjärjestön suhteita sekä Naantalin luostarin perustamista ovat tarkastelleet *Aarno Maliniemi* (1936 ja 1943) ja *Birgit Klockars* (1975a ja 1976a). He päätyivät keskenään ristiriitaisiin tuloksiin, ja kummankin tutkimuksiin on aihetta suhtautua osin kriittisesti. Klockars on esittänyt myös mielenkiintoisia, joskin yleensä heikosti perusteltuja oletuksia eräistä Maunu Tavastin elämänvaiheista.

Eräät kielitieteilijät (*Wulf* 1982, *Itkonen* 1984, *Groenke* 1986) puolestaan ovat pohtineet Maunu Tavastin kielitaitoa käyttäen lähteenään mainintaa, joka sisältyy vanhaan saksalaiseen matkakertomukseen. Olen kuitenkin *Kauko Pirisen* tavoin toista mieltä siitä, miten kyseinen maininta olisi tulkittava.

Jaakko Gummerus (1908) ja *Maliniemi* (1952) ovat artikkeleissaan tarkastelleet Maunu Tavastia myös laajemmasta näkökulmasta. *Kustavi Grotenfelt* käsiteli vuonna 1921 piispa Maunun pyhiinvaellusta ja esitti sen ajankohdasta käsityksen, joka on tähän asti ollut yleisesti hyväksytty. Käsi-

tys perustuu kuitenkin otaksumaan, jonka osoitan tutkimuksessani virheelliseksi. Muista artikkelien kirjoittajista mainittakoon *Torsten Steinby* (1958), joka on käsitellyt Maunu Tavastin virkanimitysmatkaa Roomaan, ja *Olof Ahlbäck*, joka on tutkinut piispa Maunun ja Ahvenkosken talonpoikien kiistaa sikäläisestä lohenkalastamosta (*Ahlbäck* 1963).

Muut aiheeseen liittyvät tutkimukset

Suomen keskiajan yleisesityksissä Maunu Tavast saa yleensä merkittävän roolin. Olavi Maununpojan käsittely taas jää vähemmälle, koska huomattava osa hänen toiminnastaan – yliopistoura – jää teosten ulkopuolelle. Laajimmissa yleisesityksissä (*Juva* 1964, *Suvanto* 1985b ja *Pirinen* 1991) on myös lyhyt elämäkerrallinen tiivistelmä Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta.

Lisäksi monet Suomen keskiaikaan liittyvät erityistutkimukset sivuavat jollain tavoin Maunu Tavastia ja/tai Olavi Maununpoikaa. Näkökulma jää kuitenkin suppeaksi ja tarkastelu usein muusta yhteydestä irralliseksi.

Merkittävimpiä ovat *Kauko Pirisen* (1956, 1976) tutkimukset Turun tuomiokapitulista, *Aarre Läntisen* (1978) tutkimus Turun keskiaikaisesta piispanpöydästä sekä *Seppo Suvannon* (1976) ja *Birgit Klockarsin* (1979) tutkimukset, jotka käsittelevät Naantalin luostaria. Läntisen tutkimus sisältää kuitenkin Maunu Tavastiin liittyviä detaljivirheitä ja Klockarsin tutkimus liian rohkeita oletuksia. Muista suomalaisista tutkimuksista mainittakoon *Pentti Lempiäisen* (1967) tutkimus piispantarkastuksista, *P. O. von Törnen* tutkimukset Turun hiippakunnan ja paavinistuimen suhteista (*Törne* 1911a ja b) sekä *Gunvor Kerkkosen* (1945) tutkimus Padisen luostarin omistuksista Suomessa.

Liturgisen kehityksen tulkinnan osalta ovat tärkeitä olleet *Ilkka Taiton* (1992) ja *Ermo Äikään* (1995) tuoreet tutkimukset. Suomalaisten ulkomaisen opinkäynnin osalta olen voinut käyttää *Jussi Nuortevan* painamatonta tutkimuskäsikirjoitusta (*Nuorteva* 1996), joka sisältää aiemmin julkaisematonta tietoa aiheesta.

Piispojen poliittisen toiminnan osalta ovat keskeisintä tutkimuskirjallisuutta skandinaaviset unioniajan poliittisen historian tutkimukset. Pohjoismaisissa tutkimuksissa piispa Maunun toiminnan käsittely jää kuitenkin

vähäiseksi. Muista ulkomaisista tutkimuksista on syytä mainita *Ina Friedländerin* artikkeli Vadstenan luostarin suosijoista (*Friedländer 1963*), sillä se antaa Maunu Tavastin toimista monia tietoja, joita ei ole muualla esitetty.

Koska aiempi tutkimus on pirstoutunut lukuisiin eri teoksiin ja artikkeleihin, on tietojen yhdisteleminen ja kokonaiskuvan rakentaminen olennainen osa tutkimustani.

Tutkimukseni vertailupohjana olen käyttänyt henkilöhistoriallisia tutkimuksia, joita on tehty muista keskiaikaisista piispoista. Kattavia ja tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia on kuitenkin tehty Suomessa vain piispa Hemmingistä (Hemmingus, *Klockars 1960a*) ja Ruotsissa vain arkkipiispa Jakob Ulfssonista (Jacobus Ulfonis, *Kellerman 1935*) sekä prelaatti Hemming (Hemmingus) Gadhista (*Carlsson 1915*). Lisäksi Suomessa on laadittu opinnäytetyöt Konrad Bitzistä (*Korpela 1979*), Maunu Särkilahdesta (*Klockars 1955a*) ja Arvid Kurjesta (Arvidus Kurck, *Läntinen 1974*). Olen tutustunut myös vastaaviin uuden ajan piispaelämäkertoihin. Niitä ei kuitenkaan voi käyttää vertailukohteena, koska reformaatio muutti merkittävästi piispan toimintaympäristöä ja -mahdollisuuksia.

II Tausta

II 1. Aikakausi

a. Kirkossa

Katolinen kirkko oli 1400-luvun alussa jakautunut ja sisäisten riitojen repimä: elettiin suuren skisman aikaa. Vuonna 1378 oli valittu Rooman paavin lisäksi vastapaavi, joka asettui Avignoniin. Kirkko jakautui poliittisin perustein eri paavien kuuliaisuuspiireihin (*obedienssi*): Ranska ja sen liittolaiset tukivat Avignonin paavia, muut Rooman paavia. Seuraavina vuosikymmeninä kahtiajako säilyi, vaikka henkilöt paavinistuimella vaihtuivat.¹

Skisma kärjisti kirkon ja paavinvallan epäkohtia ja johti uudistusliikkeen syntyyn. Radikaalit uudistajat, kuten varhaisreformaattori Jan Hus, vaativat kirkkoon opillisia reformeja. Maltilliset uudistajat pyrkivät ensisijaisesti poistamaan skisman ja sen aiheuttamat käytännön epäkohdat, osa heistä halusi lisäksi rajoittaa paavin valtaa. Maltilliset uudistajat näkivät ainoaksi ratkaisuksi ongelmiin yleisen kirkolliskokouksen (konsiili) koollekutsumisen, minkä perusteella heistä käytetään nimitystä konsiliaristit. Konsiliaarisen liikkeen keskuspaikaksi muodostui Pariisin yliopisto. Aikaa myöten ongelmat kärjistyivät niin, että konsiilihanke sai yhä enemmän tukijoita myös maallisten vallanpitäjien piiristä.²

Konsiili kokoontui lopulta Pisassa vuonna 1409. Se valitsi uuden paavin, Aleksanteri V:n, mutta ei kyennyt pakottamaan entisiä paaveja eroamaan.

¹ Delaruelle 1962, 3–82; Barraclough 1968, 142–167; Ourliac 1991, 75–86.

² Delaruelle 1962, 83–138; Barraclough 1968, 167–177; Fink 1968a, 490–515; Ourliac 1991, 86–90; Tierney 1955, 2–6, 47–67, 167–178, 222–232; Helmrath 1987, 132–157; Rashdall 1936a, 559–574.

Seurauksena oli skisman paheneminen entisestään: nyt oli kolme paavia kahden sijasta ja kirkko jakautui kolmeen obedienssiin. Pohjoismaat siirtyivät kesällä 1410 Pisan paavin obedienssiin, kun tämä suostui yhteistyöhön kuningatar Margareetan kanssa virkanimitysasioissa. Vuonna 1411 uusi konsiilipaavi Johannes XXIII asettui Roomaan.³

Ratkaiseva tekijä kirkon uudelleen yhdentymiselle oli Saksan keisari Sigismundin määrätietoinen toiminta. Hänen onnistui saada yleisesti tunnustettu kirkolliskokous koolle Konstanzin 1414, jossa se istui vuoteen 1418 saakka. Konstanzin konsiili valitsi vuonna 1417 paaviksi Martinus V:n, joka sai yleisen tunnustuksen. Varsinaiset konsiliaristien ajamat uudistukset epäonnistuivat, mutta paavi lupasi, että jatkossa konsiili kokoontuisi säännöllisesti. Pohjoismaissa Konstanzin konsiili ei herättänyt suurta huomiota, ja esimerkiksi Upsalan kirkkoprovinsin mielenkiinto sitä kohtaan liittyi lähinnä eräiden pyhimysten kanonisointiin. Konsiili edisti kuitenkin konsiliaaristen aatteiden ja vaikutteiden leviämistä Pohjoismaihin.⁴

Seuraava konsiili Paviassa ja Sienassa vuonna 1423 epäonnistui, mutta vuonna 1431 konsiili kokoontui jälleen Baseliin. Paavi Eugenius IV vastusti Baselin konsiilia ja yritti rajoittaa sen valtuuksia ja päätöksentekoa, mutta joutui tunnustamaan konsiilin vuonna 1433. 1430-luvun puolivälissä konsiili radikalisoitui ja alkoi kilpailla vallasta paavin kanssa.

Paavi sai tukea kreikkalaiselta kirkolta, joka oli valmis neuvottelemaan yhdistymisestä, mutta vain paavin johdolla. Keväällä 1437 konsiiliväki riitaantui ja jakautui konsiilin ja paavin kannattajiin. Paavin kannattajat poistuivat Baselista ja käynnistivät vuoden 1438 alussa oman konsiilinsa Ferrarassa. Pääosa konsiiliedustajista jäi kuitenkin Baseliin, mikä merkitsi avointa välirikkoa paavin kanssa.

Välirikko muuttui täydelliseksi, kun konsiili marraskuussa 1439 julisti Eugenius IV:n erotetuksi ja valitsi uuden paavin, Felix V:n. Eugenius kieltäytyi eroamasta, ja kirkko jakautui jälleen kahden paavin obedienssiin. Rooman paavin asema oli koko ajan vahvempi, vaikka konsiilipaavilla aluksi olikin merkittäviä tukijoita Saksan keisarista lähtien.

³ Hefele 1874, 1–18; Delaruelle 1962, 139–165; Barraclough 1968, 177; Ourliac 1991, 90–96; Brilioth 1925, 206–210, 223–242; Losman 1970, 6–17.

⁴ Hefele 1874, 18–28, 66–373; Delaruelle 1962, 165–215; Barraclough 1968, 180–181; Fink 1968a, 547–567; Ourliac 1991, 96–104; Losman 1970, 18–34.

Vuoteen 1442 mennessä konsiili oli käytännössä menettänyt merkityksensä, vaikka se muodollisesti istuikin vuoteen 1448 saakka. Kilpailu jäi kahden paavin väliseksi, ja konsiilipaavin kannatus hupeni koko ajan. Vuonna 1447 paaviksi valittu Nikolaus V hankki viimeisten konsiilipaavin tukijoiden kannatuksen tekemällä sopimuksia ruhtinaiden ja arkkipiispojen kanssa. Skisma päättyi lopullisesti vuonna 1449.⁵

Pohjoismaissa Baselin konsiili sai merkitystä, kun kiista Upsalan arkkipiispanvirasta päättyi konsiilin ratkaistavaksi vuonna 1434. Kun arkkipiispa Olof Larsson (Olavus Laurentii) pääsi lopulta ottamaan viran haltuunsa, Ruotsin kirkko ankkuroitui tiukasti konsiilin kannalle ja muut Pohjoismaat seurasivat esimerkkiä. Konsiliaariset aatteet saivat vahvan jalansijan Pohjoismaissa. Pohjoismaat liittyivät konsiilipaavin obedienssiin ja pysyivät pitkään tämän tukijoina, vasta 1440-luvun loppuvuosina ne solmivat suhteet Roomaan paaviin. Pohjoismaissa toimivat sääntökunnat pitivät kuitenkin koko ajan yhteyksiä Roomaan.⁶

Konsiilikausi kirkon historiassa päättyi 1440-luvun loppuun. Konsiliaarinen aate oli kärsinyt haaksirikon, ja valta kirkossa keskittyi entistä enemmän paaville. Paavin valtaa rajoittivat vain sopimukset, joita hän oli tehnyt maallisten hallitsijoiden kanssa. Nikolaus V yritti elvyttää myös uskonnollista elämää, mutta hänen seuraajiaan se ei enää paljoa kiinnostanut. Hänen jälkeensä sekä paavit henkilöinä että paavin valta maallistuivat voimakkaasti. Oli koittanut renessanssipaavien aika.⁷

b. Pohjoismaissa

Pohjoismaissa elettiin 1400-luvun alussa Kalmarin unionin aikaa. Tanskan ja Norjan kuningatar Margareetan ansiosta hänen sisarenpoikansa Eerik Pommerilainen valittiin kaikkien kolmen Pohjoismaan kuninkaaksi. Unioni

⁵ Hefele 1874, 389–409, 426–673, 737–753, 762–852; Delaruelle 1962, 215–292, 352–368, 394–396, 414–424; Gill 1959, 46–96; Barraclough 1968, 181–185; Fink 1968a, 567–588; Ourliac 1991, 104–123; Losman 1970, 111–112.

⁶ Losman 1970, 145–147, 165, 269–271.

⁷ Barraclough 1968, 187–196; Fink 1968b, 635–648.

vahvistettiin yhteisellä kruunauksella Kalmarissa kesällä 1397, mutta sen oikeudellisesta perustasta ei tehty sitovaa sopimusta, vaan valta keskittyi hallitsijalle.

Margareeta pysyi todellisena hallitsijana kuolemaansa, vuoteen 1412 saakka, vaikka Eerik olikin muodollinen kuningas. Hän hoiti hallintoa Tanskasta käsin, ja unionimaiden omat hallintoelimet menettivät merkitystään. Kuningatar Margareeta onnistui hankkimaan laajan vaikutusvallan myös kirkon sisäisiin asioihin: esimerkiksi piispojen valinnoissa hän ajoi tahtonsa läpi kirkon näkökannoista välittämättä.⁸

Keväällä 1413 kuningas Eerik vieraili Ruotsissa varmistamassa asemiaan ja piti huhtikuussa valtaneuvoston kokouksen Tukholmassa. Seuraavina vuosina hän ryhtyi tavoittelemaan Itämeren herruutta. Vuonna 1416 hän aloitti Holsteinin kreivien kanssa sodan Etelä-Jyllannin omistuksesta. Rauhaneuvotteluja käytiin Slesvigissä kesällä 1418 ja Kööpenhaminassa kesällä 1419, mutta ne kariutuivat. Jälkimmäisellä kerralla unionivaltakunta solmi kuitenkin liittosopimuksen Puola-Liettuan kanssa. Etelä-Jyllannin sodassa päästiin lopulta aselepoon Flensburgin neuvotteluissa marraskuussa 1420.⁹

Sisäpoliittisia ongelmia aiheutti 1410-luvulla se, että Eerik Pommerilainen puuttui kirkon asioihin. Talvella 1416–1417 hän joutui Roskilden piispa Jens Andersenin (Johannes Andrae) kanssa kiistaan Kööpenhaminan linnan omistuksesta. Vuosikymmenen lopulla taas kuninkaan entinen suojatti, Upsalan arkkipiispa Jens Gereksen (Johannes Gerecini), joutui epäsuosioon. Kesällä 1419 Kööpenhaminassa valtaneuvosto päätti erottaa arkkipiispa Jensin, vaikka sillä ei ollut mitään valtuuksia tällaisen päätöksen tekemiseen. Lopulliseen ratkaisuun ero saatettiin syyskuussa 1421 pidetyssä oikeudenkäynnissä.¹⁰

⁸ Carlsson 1941, 50–138; *Brilioth* 1925, 185–204, 213–215, 221–242; *Enemark* 1986, 20–35.

⁹ *SD* 1702–1704, 1708–1711; Carlsson 1941, 139–160; *Erslev* 1901, 24–61, 110–111; *Enemark* 1986, 35–38; *Gillingstam* 1953, 181–182; *Losman* 1970, 73.

¹⁰ *Losman* 1970, 65–66, 73–86; *Enemark* 1986, 36–38; *Bruun* 1961, 432–437, 441–447; Carlsson 1941, 225–232; *Erslev* 1901, 119–122; *Olsson* 1971, 134–135.

Kesällä 1423 kuningas Eerik lähti pitkälle ulkomaanmatkalle, jonka aikana kuningatar Filippa toimi sijaishallitsijana. Heinäkuussa 1424 kuningas Eerik saapui Italiaan, ja elokuussa hän lähti Venetsiasta pyhiinvaellukselle Jerusalemiin. Tältä retkeltä hän palasi kotimaahansa toukokuun 1425 lopussa.¹¹

Kesällä 1425 pidettiin Kööpenhaminassa laaja yhteispohjoismainen kokous, jonka keskeisenä asiana olivat neuvottelut hansakaupunkien kanssa. Seuraavana vuonna Eerik Pommerilainen aloitti jälleen aseellisen kamppailun Etelä-Jyllannista, ja sitä seurasi kauppasota hansaa vastaan. Sota jatkui vuosia, ja kauppasaarto alkoi vähitellen koetella unionimaiden taloutta, erityisesti Ruotsin. Sotarasiotukset ja kuningas Eerikin hallinto herättivät Ruotsissa laajaa tyytymättömyyttä. Sota päättyi aselepoon vasta kesällä 1432, ja lopulliset rauhanneuvottelut käytiin Vordingborgissa kesällä 1434 ja 1435.¹²

Vuodesta 1432 lähtien Ruotsin poliittista tilannetta kärjisti Upsalan arkkipiispakiista. Helmikuussa 1432 Upsalan tuomiokapituli valitsi uudeksi arkkipiispaksi Olof Larssonin, jota kuningas Eerik ei hyväksynyt. Olof Larsson hankki kuitenkin paavilta nimityksen, ennen kuin kuningas ehti puuttua asiaan. Kuningas Eerik ei hyväksynyt nimitystä, vaan arkkipiispa Olof joutui jäämään maanpakoon. Nimityksestä kiisteltiin pitkään kuuriassa, ja vuonna 1434 kiista vedettiin Baselin konsiiliin käsittelyyn. Kiista ratkesi vasta kapinan puhkeamiseen Ruotsissa vuonna 1434. Kevättalvella 1435 Olof Larsson saattoi palata maahan ja ottaa arkkipiispanviran haltuunsa.¹³

Keväällä 1434 tyytymättömyys kuningas Eerikin hallintoa kohtaan purkaantui Ruotsissa talonpoikaiskapinaksi, jonka johdossa oli rälssisukuinen Engelbrekt Engelbrektinpoika (Engelbrecht Engelbrechtson). Kapina levisi koko maahan, ja elokuussa Ruotsin valtaneuvosto asetui sen johtoon. Kapi-

¹¹ Carlsson 1941, 160–184; Erslev 1901, 76–108; Schück 1976, 220–222.

¹² Lönnroth 1934, 62–111; Carlsson 1941, 184–203; Erslev 1901, 198–278, 340–349; W. Christensen 1895, 21–24.

¹³ Söderlind 1932, 22–100; Brilioth 1941, 345–359; Carlsson 1941, 233–239, 252–257, 292–293; Lönnroth 1934, 92–102; A. Christensen 1980, 200–203; Erslev 1901, 310–317.

naliike jakautui kuitenkin Engelbrektin johtamaan radikaaliin ja lähinnä piispojen johtamaan maltilliseen ryhmään.¹⁴

Marraskuussa 1434 kuningas Eerik saapui Tukholmaan ja ryhtyi neuvotteluihin kapinallisten kanssa. Ratkaisu päätettiin lykätä seuraavaan vuoteen: syyskuussa 1435 kokoontuisi kiistaa ratkomaan 12 valtaneuvosta, neljä kustakin unionimaasta. Kompromissina välitystuomareiksi valittiin henkilöitä, jotka molemmat osapuolet hyväksyivät.¹⁵

Talvella 1435 kapina leimahti uudelleen, mutta toukokuussa solmittiin Halmstadissa sopimus, jonka mukaan sovintoneuvottelut aloitettaisiin Tukholmassa jo heinäkuun lopussa. Halmstadissa sovittiin myös, että Ruotsia oli jatkossa hallittava maan omien lakien mukaisesti. Ruotsin valtaneuvosto sitoutui ratkaisuun kesäkuun alussa Upsalassa, mutta asetti ehdoksi oman tulkintansa siitä, miten oli ymmärrettävä maanlain säädös läänitysten antamisesta kotimaisille miehille.¹⁶

Eerik Pommerilaisen rauhanneuvottelut hansakaupunkien kanssa estivät häntä saapumasta Tukholmaan määräaikaan mennessä. Elokuun alussa sovittiin, että neuvottelut lykätään syyskuulle. Sillä välin koko Ruotsin valtaneuvosto sitoutui tulkintaan, jonka neuvosto oli tehnyt Halmstadin sopimuksesta.

Syyskuun alussa neuvottelut pääsivät alkamaan, ja lokakuun puolivälissä lautakunta esitti laatimansa sovintoesityksen, joka noudatti alkuperäisen Halmstadin sopimuksen linjaa. Neuvottelujen päätyttyä kuningas Eerik täytti Ruotsin vanhat valtakunnanvirat, kuten oli sovittu: drotsiksi nimitettiin Viipurin linnanpäällikkö Krister Niilonpoika (Vaasa) ja marskiksi Kaarle Knuutinpoika (Bonde). Kuninkaan muut hallitustoimet herättivät kuitenkin tyytymättömyyttä.¹⁷

¹⁴ Carlsson 1941, 240–281; Olesen 1980, 19–21; A. Christensen 1980, 203–214; Lönnroth 1934, 103–131; Enemark 1986, 38–41.

¹⁵ Carlsson 1941, 281–285 ja 1962, 12–15; Olesen 1980, 21–24; A. Christensen 1980, 214–216; Lönnroth 1934, 145–148; Enemark 1986, 41; Erslev 1901, 334–336; Schück 1976, 269.

¹⁶ Carlsson 1941, 285–302; Olesen 1980, 24–30; A. Christensen 1980, 216–221; Lönnroth 1934, 148–153; Enemark 1986, 41; Erslev 1901, 336–339.

¹⁷ Carlsson 1941, 302–315; Olesen 1980, 30–37; A. Christensen 1980, 221–228; Lönnroth 1934, 152–155; Enemark 1986, 41–42; Kumlien 1933, 35–45; Erslev 1901, 350–355.

Tammikuussa 1436 kapina alkoi jälleen ja sen johtoon nousi marski Kaarle Knuutinpoika. Vasta kesäkuun alussa saatiin sovittua, että heinäkuussa aloitettaisiin Kalmarissa uudet sovintoneuvottelut.¹⁸ Tanskalaiset valtaneuvokset ja hansan edustajat toimivat välittäjinä Kalmarin neuvotteluissa. Ratkaisu oli ruotsalaisten kannan mukainen, mutta kuningas Eerik hyväksyi sopimuksen. Hän purjehti Visbyhyn odottamaan uutta tapaamista, joka oli sovittu syyskuun lopulle Söderköpingiin, mutta ei päässyt saapumaan sinne myrskyn takia. Valtaneuvosto otti Söderköpingissä ohjat käsiinsä ja alkoi hallita Ruotsia omissa nimissään. Osa ruotsalaisneuvoksista sopi kuitenkin tanskalaisten kanssa, että kesällä 1437 pidettäisiin Kalmarissa uudet neuvottelut.¹⁹

Kuningas Eerik lykkäsi tapaamisen syksyyn 1437, mutta loppujen lopuksi hän antoi koota joukkoja Pommerista ja purjehti niiden kanssa syksyllä Tanskaan. Sovittelunhaluiset ruotsalaiset valtaneuvokset lähtivät sinne tapaamaan kuningasta ja sopivat, että seuraavana kesänä tämä palautettaisiin valtaan Kalmarin sopimuksen mukaisesti.²⁰

Maaliskuussa 1438 Arbogassa Ruotsin valtaneuvosto erotti Kaarle Knuutinpojan valtakunnan päämiehen virasta ja alkoi jälleen pitää Eerik Pommerilaista Ruotsin laillisena kuninkaana. Kesän neuvotteluista muodostui kuitenkin valtaneuvostojen väliset, ja niissä unionin jatkaminen erotettiin Eerik Pommerilaisen henkilöstä. Uudeksi kuningasehdokkaaksi nostettiin Eerikin sisarenpoika, Baijerin herttua Kristoffer.²¹

Elokuussa 1438 Ruotsin valtaneuvosto kokoontui (Söder)Täljeen ja solmi valaliiton Ruotsin lakien ja oikeuksien puolustamiseksi. Lokakuussa vietettiin Tukholmassa Kaarle Knuutinpojan häitä, ja niiden jälkeen neuvosto

¹⁸ Carlsson 1941, 315–354; Olesen 1980, 38–48; A. Christensen 1980, 228–233; Lönnroth 1934, 156–158; Kumlien 1933, 46–72; Enemark 1986, 42; Erslev 1901, 355–361.

¹⁹ Carlsson 1941, 352–369; Olesen 1980, 48–58, 65–67; Lönnroth 1934, 158–168; A. Christensen 1980, 233–242; Kumlien 1933, 73–83; Enemark 1986, 42–43; Erslev 1901, 362–370, 386–387; W. Christensen 1895, 25–26.

²⁰ Carlsson 1941, 392–399; Olesen 1980, 67–74; Lönnroth 1934, 168–170; A. Christensen 1980, 243–244; Kumlien 1933, 99–101; Erslev 1901, 376–391.

²¹ Carlsson 1941, 399–407; Olesen 1980, 74–85; Lönnroth 1934, 170–172; A. Christensen 1980, 244–251; Kumlien 1933, 110–124; Enemark 1986, 45; Erslev 1901, 391–397.

päätyi valitsemaan Kaarle Knuutinpojan valtionhoitajaksi.²² Tämä pyrki varmistamaan asemiaan tulevan kuninkaanvaalin varalta. Kesäkuussa 1439 Ruotsin valtaneuvosto päätyi kuitenkin herttua Kristofferin kannalle ja sulki pois muut vaihtoehdot.²³

Unionin palauttaminen riippui kuitenkin pitkälti Kaarle Knuutinpojasta, joka pyrki hankkimaan Suomen tukialueekseen. Kesällä 1440 ruotsalaiset neuvottelivat Kristoffer Baijerilaisen kanssa, jonka tanskalaiset olivat jo valinneet kuninkaakseen. Tämä lupasi Kaarle Knuutinpojalle korvaukseksi Suomen. Syksyllä 1440 Arbogassa valtaneuvosto sopi ehdoista, joilla Kristoffer voitaisiin valita Ruotsin kuninkaaksi, mutta lykkäsi lopullisen ratkaisun seuraavaan vuoteen. Huhtikuussa 1441 Kristoffer hyväksyi asetetut ehdot ja lupasi saapua juhannukseksi Kalmariin kuninkaanvaalia varten.²⁴

Ruotsin piispat kokoontuivat kesäkuun 1441 alussa Söderköpingin provinsiaalikonsiliin. Kuninkaan tulo viivästyi elokuulle hansan kanssa käytyjen neuvottelujen takia. Sitä ennen Ruotsin valtaneuvosto vahvisti Kaarle Knuutinpojan läänitykset ja solmi unionisopimuksen norjalaisneuvosten kanssa.²⁵

Kristoffer Baijerilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi syyskuussa 1441. Kuningas vahvisti aluksi Kaarle Knuutinpojan läänitykset, mutta lopulta tämä joutui tyytymään Turun linnanherruuteen.²⁶ Talven 1441–1442 aikana kuningas Kristoffer kiersi Ruotsissa valtakunnanretken (eriksgata) eli hankki kansan uskollisuudenvalat eri maakunnista. Toukokuun 1442 alussa Tuk-

²² Carlsson 1941, 408–410; Olesen 1980, 85–86; Lönnroth 1934, 172–173; A. Christensen 1980, 251–252; Kumlien 1933, 125–137; Suvanto 1978, 12–13; Enemark 1986, 45–46; Erslev 1901, 397–398.

²³ Carlsson 1941, 410–449; Olesen 1980, 86–100; A. Christensen 1980, 252–257; Lönnroth 1934, 174; Kumlien 1933, 138–152; Enemark 1986, 46; Erslev 1901, 402–406.

²⁴ Carlsson 1941, 449–459, 468–490; Olesen 1980, 123–174; Suvanto 1978, 14–17; Lönnroth 1934, 174–183; A. Christensen 1980, 257–260 ja 1996, 269–289; Kumlien 1933, 152–178; Enemark 1986, 46–48.

²⁵ Carlsson 1941, 490–496; Olesen 1980, 174–198; Kumlien 1933, 179–184; A. Christensen 1996, 289–292; Lönnroth 1934, 183–184; W. Christensen 1895, 57–65.

²⁶ Carlsson 1941, 496–504; Olesen 1980, 198–201; Kumlien 1933, 184–191; A. Christensen 1996, 292–294; Enemark 1986, 49.

holmassa Kaarle Knuutinpoika joutui luopumaan Turusta, mutta sai sen sijaan Viipurin. Tässä kokouksessa vahvistettiin myös uusi maanlaki.²⁷

Seuraavina vuosina Kristoffer Baijerilainen oleskeli etupäässä Tanskassa, ja Ruotsissa valtaa käytti valtaneuvoston johtomiehistä muodostettu kollegio. Kuningas Kristoffer pyrki hankkimaan Gotlannin Eerik Pommerilaiselta, mutta esimerkiksi loppukesälle 1443 sovitut neuvottelut epäonnistuivat. Keväällä 1446 Kristoffer Baijerilainen aloitti yrityksen Gotlannin valtaamiseksi voimakeinoin. Juhannuksena hän kävi Tukholmassa neuvotteluja idänpolitiikasta ja Gotlannin kysymyksestä. Paikalla oli pohjoismaisten neuvosten lisäksi Novgorodin ja Saksalaisen ritarikunnan edustajia, ja kuningas Kristoffer solmi Ritarikunnan kanssa sopimuksen yhteistyöstä idänpolitiikassa.²⁸

Elokuun 1446 puolivälissä kuningas Kristoffer purjehti Gotlantiin suuren sotajoukon kera. Neuvottelujen jälkeen ratkaiseva yhteenotto lykättiin kuitenkin kevääseen 1448. Sopimuksistaan huolimatta kuningas Kristoffer ei myöskään ryhtynyt sotaan Venäjää vastaan, vaan tyytyi antamaan diplomaattista tukea.²⁹

Kristoffer Baijerilainen kuoli tammikuussa 1448, ja Ruotsissa valittiin Bengt ja Nils Jönsson (Oxenstierna) valtionhoitajiksi. Sukuryhmän asema vahvistui edelleen, kun Jöns Bengtsson (Johannes Benedicti) valittiin helmikuussa arkkipiispaksi. Oxenstiernat torjuivat tanskalaisten esittämät neuvottelut uuden unionikuninkaan valinnasta, mutta heidän omia suunnitelmiaan ei tunneta. Vadstenan luostariväki ja eräät piispat nostivat esille Eerik Pommerilaisen valinnan.³⁰

²⁷ Carlsson 1941, 504–510; Olesen 1980, 201–211; Kumlien 1933, 191–198; A. Christensen 1996, 294–295; Enemark 1981, 49.

²⁸ Carlsson 1941, 511–563; Olesen 1980, 203–215, 275–345; Lönnroth 1934, 203–231; Kumlien 1933, 198–232; A. Christensen 1996, 295–311; Enemark 1986, 49–51; Lögdberg 1935, 21–87; W. Christensen 1895, 82, 86–87, 115–116.

²⁹ Carlsson 1941, 556–570; Olesen 1980, 345–374; Kumlien 1933, 232–235; Lönnroth 1934, 212–216; Enemark 1981, 66–67 ja 1986, 51–52; Lögdberg 1935, 90–105.

³⁰ Kraft 1944, 1–4; Enemark 1981, 1–25, 73–79 ja 1986, 57–60; Olesen 1980, 375–389; Lönnroth 1934, 232–240, 252–259; Kumlien 1933, 249–252; Lögdberg 1935, 105–113.

Ruotsin valtaneuvosto kokoontui toukokuun 1448 lopulla Tukholmaan. Kokous päättyi lopulta valitsemaan Kaarle Knuutinpojan Ruotsin kuninkaaksi. Tanskassa puolestaan valittiin syksyllä kuninkaaksi Oldenburgin kreivi Kristian, ja molemmat kuninkaat alkoivat tavoitella unionikruunua.³¹

Kaarle Knuutinpoika lähetti elokuussa 1448 sotajoukkonsa Gotlantiin, mutta alkumenestyksen jälkeen ruotsalaiset joutuivat kesällä 1449 vetäytymään saarelta, joka jäi tanskalaisten haltuun. Sovittiin, että Gotlannin tuleva kohtalo ratkaistaisiin neuvotteluissa Halmstadissa toukokuussa 1450. Syksyllä 1449 Kaarle Knuutinpoika marssi joukkoineen Norjaan ja onnistui valittutamaan itsensä Norjan kuninkaaksi. Jo seuraavan talven aikana kävi kuitenkin ilmeiseksi, ettei hänen kuninkuudelleen Norjassa ollut riittäviä edellytyksiä.³²

Maaliskuussa 1450 Ruotsin valtaneuvosto valitsi Arbogassa edustajansa Halmstadin neuvotteluihin, jotka alkoivat vappuna. Gotlannin kysymys lykättiin seuraavaan vuoteen, mutta sovittiin, että Kaarle luopuisi Norjasta. Lisäksi sovittiin unionin jatkamisesta, mutta vahvistettiin molempien kuninkaiden oikeus valtakuntiinsa elinajakseen. Kaarle Knuutinpoika kieltäytyi aluksi ratifioimasta sopimuksia, mutta valtaneuvosto pakotti hänet siihen kesäkuussa Arbogassa.³³

Uudet neuvottelut Avaskärissä juhannuksena 1451 kariutuivat, ja syksyllä 1451 tanskalaiset suorittivat merioperaatioita Ruotsin rannikolla. Vuonna 1452 puhkesi avoin sota, jota käytiin etupäässä Skånessa ja joka päättyi aselepoon kevättalvella 1453. Toukokuun lopulla käytiin Tukholmassa rauhanneuvotteluja, joissa sovittiin, että aselepoa jatketaan kevääseen 1455 saakka.³⁴

³¹ Kraft 1944, 4–6; Enemark 1981, 80–108 ja 1986, 57–64; Olesen 1980, 386–398; Lönnroth 1934, 240–241, 259–262; Kumlien 1933, 252–262.

³² Kraft 1944, 6–19; Enemark 1981, 109–132, 161–177 ja 1986, 64–70; Olesen 1980, 375–425, 1983b, 720–722 ja 1991, 198–199; Kumlien 1933, 249–260; Lönnroth 1934, 262–274.

³³ Kraft 1944, 19–26; Enemark 1981, 178–192, 224–226, 1982, 440–450 ja 1986, 71–74; Olesen 1980, 419–420, 1983a, 21 ja 1983b, 724–725; Lönnroth 1934, 274–282; Lögdberg 1935, 188–189.

³⁴ Kraft 1944, 26–35; Olesen 1983a 22–47; Enemark 1981, 207–217, 1982, 450–492 ja 1986 75–81; Lönnroth 1934, 282–290; W. Christensen 1895, 198–202; Lögdberg 1935, 201–203.

Aselevon umpeuduttua sota jatkui. Se rasitti Ruotsin taloutta, ja Kaarle Knuutinpoika menetti kansansuosionsa joutuessaan perimään raskaita veroja. Myös valtaneuvoston ja rälssin piirissä Kaarlen tukijoiden joukko supistui koko ajan.³⁵ Tammikuussa 1457 arkkipiispa Jöns Bengtsson aloitti kapinan kuningasta vastaan. Kaarle Knuutinpoika joutui pakenemaan Danzigiin, kun hänen tärkein tukijansa Eerik Akselinpoika (Erik Axelson, Tott) asettui arkkipiispan rinnalle. Kapinalliset ottivat yhteyttä kuningas Kristianiin, mutta vaativat, että tämä antaisi ennen valintaa kuninkaan valtaa rajoittavan hallitsijanvakuutuksen.³⁶

Kuningas Kristian ei halunnut sitoa käsiään, vaan toimi nopeasti. Alkukesästä 1457 hän purjehti joukkoineen Ruotsiin ja asettui kesäkuun alussa Djurhamniin Tukholman edustalle. Sieltä käsin hän hallitsi strategista tilannetta. Eerik Akselinpoika siirtyi kuninkaan puolelle, ja kesäkuun puolivälissä kuningas Kristian lähetti hänet sotilasosaston kera Suomeen ottamaan maan haltuunsa.

Juhannuksena 1457 Kristian Oldenburgilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi. Kruunajaisten jälkeen pidettiin Tukholmassa valtaneuvoston kokous, joka jatkui lokakuun lopulle saakka. Siinä kuningas Kristian järjesteli hallintoaan Ruotsissa ja solmi liittosopimuksen Saksalaisen ritarikunnan kanssa. Samaan aikaan kuningas Kristian vakiinnutti valtansa.³⁷

Talvella 1458 kuningas Kristian sai Ruotsin valtaneuvokset tunnustamaan poikansa Hannun Ruotsin kruununperilliseksi. Lopullisesti asia vahvistettiin touko-kesäkuun vaihteessa Tukholmassa.³⁸ Kuningas Kristian ei kuitenkaan pystynyt luomaan lujaa keskushallintoa, vaan Ruotsiin syntyi feodaalinen hajaannus. Kuningas Kristianin hallinnon alkuvuodet olivat si-

³⁵ Kraft 1944, 35–54; Olesen 1983a, 48–94; Enemark 1986, 79–83; Lönnroth 1934, 290–320.

³⁶ Kraft 1944, 54–61; Olesen 1983a, 87–103; Enemark 1986, 79–83; Lönnroth 1934, 320–323; Kumlien 1940, 15–18, 30–37; Lögdberg 1935, 298–301; W. Christensen 1895, 302–303.

³⁷ Kraft 1944, 61–67; Olesen 1983a, 103–111, 138–139, 145–157; Enemark 1986, 80–83, 87–88; Lönnroth 1934, 323–328; Kumlien 1940, 38–44; Lögdberg 1935, 307–322.

³⁸ Kraft 1944, 67–71; Olesen 1983a, 127–138, 159–160; Enemark 1986, 88–90; Kumlien 1940, 44–49; W. Christensen 1895, 312–318.

säisesti rauhallisia, mutta ulkoiset tapahtumat alkoivat horjuttaa rauhaa. Vuonna 1459 Kristian Oldenburgilainen osti Etelä-Jyllannin, jonka lunastuskustannukset toivat jatkossa taloudellisia vaikeuksia. Itärajalla suhteet Venäjään olivat kiristymässä pitkän rauhallisen kauden jälkeen, mutta uhat eivät puhjenneet akuuteiksi ongelmiksi ennen vuotta 1461.³⁹

c. Turun hiippakunnassa

Unioniaikana Turun hiippakunta luettiin hallinnollisesti osaksi Ruotsia. Unionissa Suomi sai kuitenkin aiempaa itsenäisemmän aseman, koska hallitsija oli kaukana. Suomessa toimivat hallintomiehet hoitivat paikallisia asioita varsin riippumattomasti ja pitivät suoraan yhteyttä keskushallintoon. Turun hiippakunta alettiin vähitellen mieltää erilliseksi kokonaisuudeksi, josta kuningas Eerik käytti nimitystä ”Finland”. Erilliskehitystä edisti se, että Suomi oli yleensä eristyksissä marraskuusta huhtikuuhun, koska meri erotti Suomen muista unionimaista.

Suomessa ei kuitenkaan ollut omaa keskushallintoa, vaan hallintoa hoitivat linnanpäälliköt, joilla oli omat lääninsä. Länsi-Suomen linnaläänit olivat pääosin keskushallinnon alaisia yksiköitä, joiden päälliköt olivat toimistaan vastuussa kuninkaalle. Turun linnanpäälliköllä oli Länsi-Suomessa selvästi keskeisin asema, mutta myös Kastelholman ja Raaseporin linnoilla saattoi olla strategista merkitystä. Hämeenlinnan ja varsinkin Korsholman merkitys oli vähäinen, koska ne sijaitsivat syrjässä. Itä-Suomessa Viipurin linnanpäälliköllä oli varsin itsenäinen asema, sillä Viipurin lääni oli muista poiketen palvelulääni itärajan strategisen merkityksen takia.

Linnanpäälliköiden ohella merkittäviä maallisia viranhaltijoita Suomessa olivat laamannit, joita oli aluksi vain yksi, 1430-luvulta lähtien kaksi. Margareetan ja Eerik Pommerilaisen aikana virkoihin nimitettiin etupäässä hallitsijan luottomiehiä. Monet heistä kotiutuivat kuitenkin pysyvästi Suomeen, kuten Turun linnanpäällikkö Klaus Lydekenpoika (Clawus Ludekesson, Djäkn) ja laamanni Klaus (Clawus) Fleming. Sen sijaan Viipurin linnanpäällikkö Krister Niilonpoika säilytti läheisemmät yhteydet Ruotsiin.

³⁹ Kraft 1944, 71–79; Olesen 1983a, 138–144, 153–167; Kumlien 1940, 63–65.

Suomen erillisasemaa korosti se, että kuningatar Margareeta oli vuodesta 1400 lähtien uskonut Suomen asiat nuoren Eerik-kuninkaan hoitoon. Tämä kävi Suomessa kahdesti, vuosina 1403 ja 1407, ja kehitti Suomen oloja. Hän perusti Turkuun maanoikeuden Suomen korkeimmaksi oikeusistuimeksi ja järjesti Suomen verotusolot uudelleen. Koska kuningas Eerik pyrki rahavertokseen, Suomessakin alettiin lyödä omaa rahaa, Turun markkaa.⁴⁰

Eerik Pommerilaisen hallituskautena Suomi joutui lähettämään aseväkeä kuningas Eerikin sotajoukkoihin ja tukemaan sodankäyntiä taloudellisesti. Rasitukset eivät kuitenkaan tuntuneet Suomessa yhtä voimakkaasti kuin Ruotsissa, vaikka verotusta kiristettiin, joten olot maassa säilyivät rauhallisina.

Suomalaiset pysyivätkin unionikriisin puhjettua vuonna 1434 aluksi lojaleina kuninkaalle. Ennen pitkää Suomen johtomiehet seurasivat Ruotsin valtaneuvoston esimerkkiä, mutta he yrittivät silti 1430-luvun lopulle saakka rakentaa sovintoa kuningas Eerikin kanssa. Myös kuningas Eerik suhtautui Suomeen 1430-luvulla myönteisemmin kuin Ruotsiin. Vuonna 1438 puhkesi Suomessa talonpoikaiskapina, mutta se oli paikallinen ilmiö, eikä sillä ollut mitään suoranaista yhteyttä Ruotsin ja muiden Pohjoismaiden vastaviin kapinoihin.⁴¹

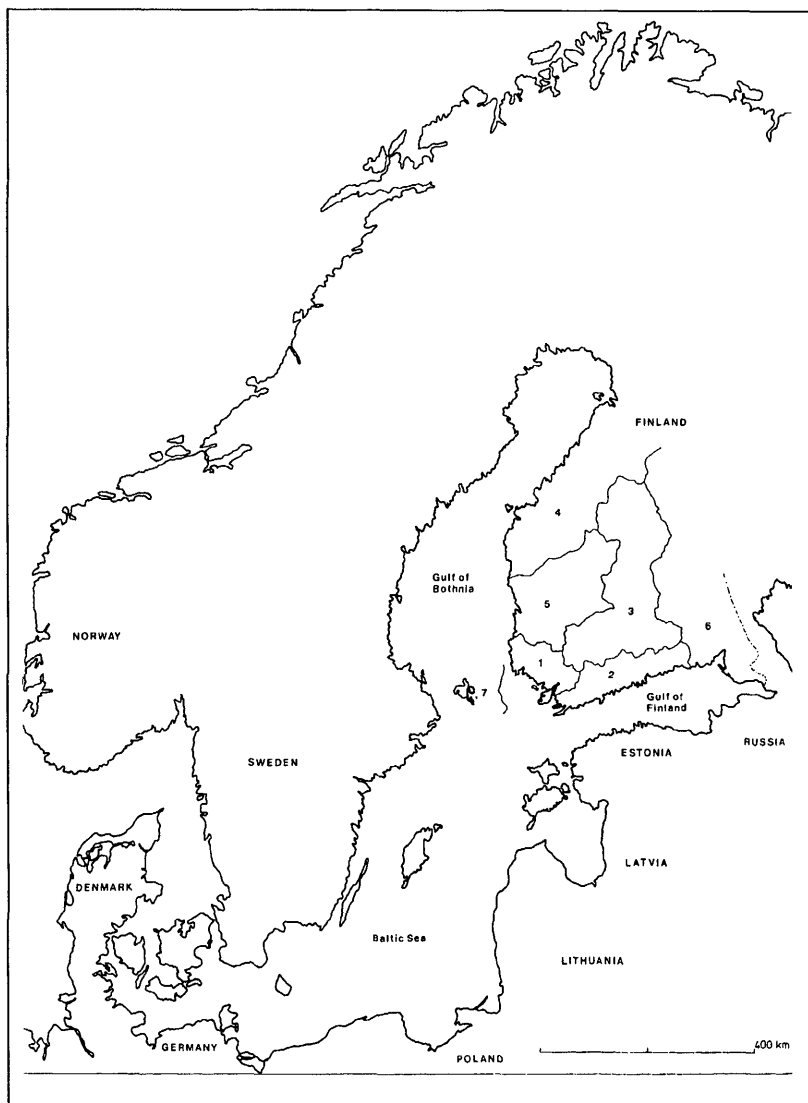
Suomella oli huomattava strateginen merkitys Kristoffer Baijerilaisen valtaantulon yhteydessä, koska Suomi oli Kaarle Knuutinpojan tukialue. Kuningas Kristofferin aikana Suomi jakautui hallinnollisesti kahtia: Kaarle Knuutinpoika hallitsi itsenäisesti Viipuria ja Hämeenlinnaa, ajoittain myös Raaseporia; Länsi-Suomessa hallintoa hoitivat varsin itsenäisesti kuninkaan suomalaiset luottomiehet.⁴²

Kaarle Knuutinpojan valinta kuninkaaksi vuonna 1448 palautti Suomen alueellisen yhtenäisyyden. Kuningas Kaarle tukeutui hallinnossaan voimakkaasti Suomeen, jolla oli suuri merkitys kuninkaan tukialueena esimerkiksi

⁴⁰ Jaakkola 1950–1959 I, 38–158; *Suvanto* 1985b, 134–141, 217 ja 1952, 202, 236; *Vahtola* 1987, 90–93; *Gillingstam* 1953, 184–201.

⁴¹ Jaakkola 1950–1959 I, 187–239, 392–527; *Suvanto* 1985b, 140–147 ja 1978, 1–13; *Vahtola* 1987, 93–95.

⁴² *Suvanto* 1985b, 147–150 ja 1978, 14–18; *Vahtola* 1987, 95–96; *Jaakkola* 1950–1959 II, 3–136.

Kartta 1.

Pohjoismaat, Turun hiippakunta ja Suomen historialliset maakunnat: Varsinais-Suomi (1), Uusimaa (2), Häme (3), Pohjanmaa (4), Satakunta (5), Karjala (6) ja Ahvenanmaa (7). Karttaan on merkitty Suomen itärajasta vain eteläosa, joka oli selvästi määriteltä. (Kartta: Hiekkänen 1994c.)

1450-luvun Tanskan-sodan aikana. Suomi joutui osallistumaan vahvasti sotaponnisteluihin, mutta sodan aiheuttamat epäkohdat jäivät Suomessa lievemiksi kuin Ruotsissa.⁴³

Vuonna 1457 Suomen johtomiehet tukivat aluksi Kaarle Knuutinpoikaa, mutta taipuivat kuningas Kristianin kannalle, kun tanskalainen sotajoukko oli saapunut Turkuun. Suomessa toimitettiin erillinen kuninkaanvaali Kristianin valinnan varmistamiseksi. Jotkut Suomen linnanpäälliköt tekivät kuitenkin vastarintaa syksyyn 1457 saakka, ja vielä seuraavana vuonna Kaarle Knuutinpoika yritti paluuta valtaan Suomen avulla siinä kuitenkaan onnistumatta. Kristian Oldenburgilaisen valtaantulo merkitsi myös Suomessa feodaalisen hajaannuksen tuloa aiemman yhtenäisen hallinnon sijaan.⁴⁴

Suomessa idänsuhteilla oli olennaisesti suurempi merkitys kuin muilla ulkomaansuhteilla. Unionivaltakunnan näkökulmasta idänsuhteet ja niiden hoitaminen olivat nimenomaan Suomen ongelma ja tehtävä, eikä keskusvaltan edustajilla ollut kiinnostusta eikä resursseja idänsuhteiden hoitoon.⁴⁵

Suhteet Novgorodiin, venäläiseen naapurivaltioon, olivat yleensä Suomen ulkomaansuhteiden keskeisin asia. Venäjä oli Suomen kannalta uhkatekijä, joka oli jatkuvasti otettava huomioon. Päävastuun Novgorodin-suhteista kantoi yleensä Viipurin linnanpäällikkö, mutta kriisiaikoina niiden hoitamiseen osallistuivat muutkin Suomen johtomiehet.⁴⁶

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana Venäjän-suhteiden merkitys oli Suomessa kuitenkin huomattavasti vähäisempi kuin keskiajalla yleensä. Maunu Tavastin piispuuskauden alkaessa Turun hiippakunnan itärajalla tosin oli levotonta, sillä venäläiset olivat vuonna 1411 tehneet hävitysretken Itä-Suomeen ja vielä vuonna 1415 novgorodilaiset ryöstivät turkulaisia kauppiaita Oulunsalon markkinoilla. Tämän jälkeen tilanne itärajalla kuitenkin

⁴³ *Suvanto* 1985b, 151–153; *Vahtola* 1987, 96–97; *Jaakkola* 1950–1959 II, 137–198.

⁴⁴ *Suvanto* 1985b, 154–156; *Vahtola* 1987, 97–98; *Jaakkola* 1950–1959 II, 199–224.

⁴⁵ *Erslev* 1901, 287.

⁴⁶ *Jaakkola* 1950–1959 I, 194–195; *Suvanto* 1985b, 58–68, 101–105, 155–156, 165–171, 176–178; *Vahtola* 1987, 56–58, 60–64, 73, 80, 83, 98, 101–102, 104–107; *Pirinen* 1991, 60–62, 75–77, 95–96, 126–127; *Maliniemi* 1961, 343–344.

kin rauhoittui. Pysyvää rauhaa ei saatu solmittua, mutta määräaikainen rauhansopimus uudistettiin aina ennen sen umpeutumista.⁴⁷

Sekä Novgorodin että Viipurin vallanpitäjät olivat 1400-luvun alkupuolella enemmän kiinnostuneita kaupankäynnistä kuin sodasta. Viipuri ja Novgorod kävivät keskinäistä kauppaa silloinkin, kun hansa oli julistanut kauppasulun Novgorodia vastaan. 1420- ja 1440-lukujen puolivälissä unionivaltakunta osallistui ulkopoliittisiin hankkeisiin, jotka oli tähdätty Novgorodia vastaan, mutta ne eivät toteutuneet käytännössä. Vasta Olavi Maununpojan piispuuskauden loppuvuosina alkoi tilanne kiristyä vallanpitäjien vaihduttua Novgorodissa. Hänen aikanaan ei kuitenkaan vielä puhjennut avointa sota.⁴⁸

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana keskeisimmällä sijalla Suomen ulkomaansuhteissa olivat kauppasuhteet Tallinnaan, sillä tämä hansakaupunki oli Suomen tärkein kauppakumppani. Tallinnan-suhteiden hoitamiseen osallistuivat yleensä kaikki Suomen johtomiehet.

Suomalaiset onnistuivat pitämään kauppasuhteet Tallinnaan jatkuvasti avoimina huolimatta hansan 1420- ja 1450-lukujen kauppasaarroista, joiden olisi periaatteessa pitänyt koskea myös Suomen ja Tallinnan välistä kauppaa. Tallinnan merkitys Suomen kaupassa vain lisääntyi tänä aikana, ja Suomen ulkomaankauppa kehittyi, kun sen sijaan Ruotsissa ulkomaankauppa oli pahoissa vaikeuksissa. Yksittäiset ongelmat Suomen ja Tallinnan kauppasuhteissa saatiin yleensä nopeasti selvitettyä. 1440-luvulla Kaarle Knuutinpojan Venäjän-kauppa sai hansan julistamaan kauppasulun Viipuria vastaan, mutta tällöinkin kauppa muihin Suomen kaupunkeihin pysyi avoimena.⁴⁹

Unioniajan alussa väestö oli Suomessa keskittynyt rannikkoalueelle, ja vain Lounais-Suomen jokilaaksoissa asutus oli suhteellisen tiheää. Sisämaa

⁴⁷ *Jaakkola* 1950–1959 I, 161–167, 179–180, 196–205, 395–396; *Suvanto* 1985b, 139, 150, 155–156; *Kuujo* 1981, 136, 179–180; *Vahtola* 1987, 93.

⁴⁸ *Jaakkola* 1950–1959 I, 217–221, ja II, 42–56, 61–67, 223–224; *Suvanto* 1985b, 139, 150–151, 155–156; *Kumlien* 1933, 216–228; *Rebas* 1976, 65–66; *Hubatsch* 1973, 83–85; *Vahtola* 1987, 98.

⁴⁹ *Jaakkola* 1950–1959 I, 174–179, 187–205, 209–211, 216–223, 237–238, 329–334, 392–399 ja II, 90–93, 127–128; *Suvanto* 1985b, 138–141, 150–151, 188–195; *Gardberg* 1971, 289–291; *Kuujo* 1981, 120–122; *Olesen* 1981, 315–319; *Rebas* 1976, 29.

oli vielä harvaan asuttua. 1400-luvun alkupuolella ilmasto näyttää kuitenkin olleen Suomessa keskimääräistä edullisempi,⁵⁰ joten se tarjosi hyvän pohjan suotuisalle väestönkehitykselle.

Väkiluku kasvoikin Suomessa selvästi 1400-luvun aikana. Väestönkasvu painottui sisämaan uudisasutusalueille, jossa asutus laajeni koko ajan ja uusia alueita otettiin viljelykseen. Samalla asutus tiheni entisillä uudisasutusalueilla. Myös vanhoilla asutusalueilla väestö yleensä kasvoi, mutta paikoin saattoi väestö jopa vähetä ja tiloja autioitua. Suomen väestönkehitys poikkesi selvästi muista Pohjoismaista: niissä väestönkasvu oli pysähdyksissä 1400-luvulla ja esimerkiksi Norjassa väkimäärä oli huomattavasti alhaisempi kuin 1300-luvun alkupuolella.

Väestönkasvu edisti taloudellista kehitystä, sillä kollektiivisen verotuksen takia se johti verojen kevenemiseen. Taloudellista nousukautta tukivat epäilemättä myös suotuisa ilmasto, kaupan kehitys ja rauhalliset olot. Suomi vaurastui selvästi 1400-luvun alkupuolella, mutta pääosa väestöstä eli silti niukissa oloissa.⁵¹

Niukkoja elinoloja osoittavat esimerkiksi nälänhädät ja kulkutaudit, sillä niitä näyttää esiintyneen säännöllisesti. Sekä ilmastokäyrästä että kirjallisuudesta lähteistä ilmenee, että katovuosia oli vuoden 1410 tienoilla,⁵² 1430-luvun lopulla⁵³ ja 1450-luvun puolivälissä.⁵⁴ Niihin kerrotaan liittyneen kulkutau-teja, joista on tietoja myös 1420-luvun alkupuolelta.⁵⁵ Lisäksi asiakirjaläh-teiden mukaan vuodet 1442 ja 1445 olivat katovuosia.⁵⁶

⁵⁰ *Briffa et al.* 1992, 111–119; *Sartes & Uotila* 1997, 123–124.

⁵¹ *Orrman* 1981, 129–143 ja 1987, 23–24; *Kaukiainen* 1981, 44–91; *Pirinen* 1981, 54–63; *Dahlbäck* 1986, 389–437; *Dahlerup* 1989, 79–90.

⁵² *Zetterberg* 1996; *Sartes & Uotila* 1997, 123; *FMU* 1517; *Rein* 1870, 222.

⁵³ *Zetterberg* 1996; *Sartes & Uotila* 1997, 123–124; *FMU* 2220; *DV* 493; *Rein* 1870, 222.

⁵⁴ *Zetterberg* 1996; *Sartes & Uotila* 1997, 123–124; *DV* 668, 685.

⁵⁵ *DV* 328, 338; *FMU* 1764; *Orrman* 1987, 24; *Rein* 1870, 222.

⁵⁶ *FMU* 2512, 2517; *LECUB X* 174. Vrt. *Orrman* 1987, 24–26.

II 2. Keskiaikainen piispa

a. Piispan virka

Asema kirkollisessa hierarkiassa

Keskiaikaisen piispan tehtävät ja valtuudet perustuivat pitkälti hänen asemaansa kirkollisessa hierarkiassa. Keskiaikaisen käsityksen mukaan kirkon valta perustui Kristuksen apostoleille antamaan valtaan, joka periytyi ajassa eteenpäin (*apostolinen suksessio*). Tämä valta jakautui kahtia. Tuomiovalta oli kirkon mukaan annettu yksinomaan Pietarille, joten se periytyi vain paaville, joka oli Pietarin seuraaja. Kaikki kirkollinen tuomiovalta oli lähtöisin paavilta, muiden käyttämä tuomiovalta oli paavin heille henkilökohtaisesti delegoimaa.

Vihkivalta oli kirkon mukaan annettu kaikille apostoleille. Vihkivallan saivat piispat vihkimisensä yhteydessä, mikäli apostolinen suksessio säilyi. Vihkivalta ei välittynyt paavin kautta, eikä paavilla itsellään ollut sen laajempaa vihkivaltaa kuin tavallisella piispalla.⁵⁷

Käytännössä tuomiovallalla oli huomattavasti suurempi merkitys kuin vihkivallalla, mikä antoi paaville suvereenin johtoaseman kirkossa. Paavi delegoi valtaansa hierarkkisesti alaspäin, jolloin hänen alapuolelleen syntyi useita kirkollisen vallankäytön tasoja, joita vastasivat tietyt kirkolliset virat. Kukin viranhaltija oli velvollinen suorittamaan virkaansa kuuluvat tehtävät, mutta vain ja ainoastaan ne.⁵⁸

Paavi oli ylin tuomari ja päättäjä kaikissa kirkollisissa asioissa. Häneen voitiin aina lopulta vedota, ja hän saattoi itse varata minkä tahansa asian päätettäväkseen. Paavin reservaatioiden määrä kasvoi voimakkaasti keskiajan loppua kohti. Paavi saattoi ottaa itselleen ratkaisuvallan esimerkiksi ylempien kirkollisten viranhaltijoiden nimityksiin, koska he saivat valtansa paavilta delegoituna.⁵⁹ Paavin päätettäväksi kertyi kasvava määrä asioita,

⁵⁷ Ullmann 1961, 35–57; Heintschel 1956, 1–3, 10–15; Tierney 1955, 25–36, 141–149.

⁵⁸ Ullmann 1961, 41–43, 46–51, 66–67; Heintschel 1956, 16–25; Tierney 1955, 30–33, 36–38, 87–94.

⁵⁹ Menetelminä *provisio* (avoimen viran täyttäminen paavin nimityksellä) tai *ekspektanssi* (lupaus tietyn viran saannista sen avautuessa).

joiden käsittelyä varten kehittyi laaja hallintokoneisto, paavin kuuria. Sen toiminta rahoitettiin maksuilla, joita perittiin tehdyistä päätöksistä.⁶⁰

Paavista seuraava porras kirkollisessa hierarkiassa olivat kardinaalit ja muut korkeat viranhaltijat, kuten legaatit, jotka kuuluivat paavin hallinnon piiriin. Tämä ryhmä ei ollut vakiintunut, vaan sen merkitys ja koostumus vaihtelivat.⁶¹

Kaavio 1.

KESKIAJAN KIRKOLLINEN HIERARKIA

KOKO KIRKKO							
paavi kardinaalit							
(PRIMAATTI) (priimas)				(PRIMAATTI) (priimas)			
KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa	KIRKKO- PROVINSSI arkkipiispa
HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa	HIIPPA- KUNTA piispa

Alemmilla tasoilla hierarkia jakautui rinnakkaisiin alueellisiin yksiköihin, kuten kaaviosta 1 ilmenee. Viranhaltijoiden valtuudet ja tehtävät oli sidottu tiettyyn alueeseen, jonka kirkollista toimintaa he johtivat. Korkeimpia

⁶⁰ *Feine* 1950, 256–257, 273–288; *Plöchl* 1955–1960 II, 70–74, 88–94, 178–180, 309–310, 328–336, 378–382; *Gottlob* 1936, 66–71; *Tierney* 1955, 28–30; *Inger* 1961, 31–50.

⁶¹ *Hinschius* 1869–1897 I, 373–375, 391–392; *Feine* 1950, 258–267; *Plöchl* 1955–1960 II, 84–94; *Tierney* 1955, 68–84, 94–95, 205–219; *Partner* 1990, 1–37.

alueellisia viranhaltijoita olivat priimakset, joita oli vain eräillä alueilla.⁶²

Keskiajan lopulla alueellisen hierarkian ylimpänä portaana olivat yleensä arkkipiispat (metropoliitat), jotka johtivat kirkkoprovinsseja. Arkkipiispat saivat nimityksensä ja valtuutensa suoraan paavilta. Aiemmin arkkipiispat vahvistivat alaisuuteensa kuuluvien suffragaanipiispojen valinnan, mutta myöhemmin tämä ei ollut mahdollista paavin reservaation takia.

Arkkipiispan tehtäviin kuului suffragaanipiispojen valvominen, minkä johdosta hänellä oli oikeus tarvittaessa puuttua suffragaanishiippakuntien asioihin. Piispan päätöksistä voitiin valittaa arkkipiispalle. Keskiajan lopulla arkkipiispa menetti kuitenkin yhä enemmän valtaansa paaville, ja hänen tehtäväkseen tuli enemmänkin valvoa paavin käskyjen noudattamista.⁶³

Arkkipiispalle jäi kuitenkin oikeus pitää provinsiaalikonsiileja, joihin suffragaanipiispojen oli osallistuttava. Niissä voitiin antaa kirkkoprovinsssia koskevia säädöksiä, jotka eivät olleet ristiriidassa yleisen kirkko-oikeuden kanssa. Päätökset sitoivat piispoja, jotka olivat olleet edustettuina konsiilissa. Provinsiaalikonsiilien avulla arkkipiispa saattoi myös suorittaa valvontatehtäviään, ja konsiilit toimivat usein provinssin korkeimpana oikeusinstanssina.⁶⁴

Piispa oli yksittäisen hiippakunnan kirkollinen esimies ja johtaja. Paavi oli delegoinut hänelle ensisijaisen tuomio- ja hallintovallan hiippakunnan asioissa: oikeastaan kaikki hiippakunnan kirkolliset asiat kuuluivat piispan määräysvaltaan. Piispan valta oli kuitenkin tiukasti sidottu hänen hiippakuntansa rajojen sisään.⁶⁵ Piispa saattoi toimia virkakaudellaan varsin itsenäisesti, kunhan pysytteli kirkko-oikeuden asettamissa rajoissa. Vallankäyttöä kontrolloi lähinnä se mahdollisuus, että joku valitti paaville tehdystä ratkaisusta, mikä ei ollut lainkaan harvinaista.⁶⁶

Säännöllisenä paavin vallankäyttö piispaan nähden näkyi vain virkanimityksissä, mutta niissä sen merkitys oli sitäkin suurempi. Vuodesta 1363

⁶² *Hinschius* 1869–1897 I, 623–628; *Feine* 1950, 299; *Plöchl* 1955–1960 I, 338–341 ja II, 124–125; *Inger* 1961, 80–85.

⁶³ *Hinschius* 1869–1897 II, 14–18; *Feine* 1950, 299–300; *Plöchl* 1955–1960 I, 335–338 ja II, 119–122; *Inger* 1961, 86–100; *Gallén* 1980a, 611.

⁶⁴ *Hinschius* 1869–1897 III, 473–475, 487–503; *Feine* 1950, 300–301; *Plöchl* 1955–1960 I, 150–152 ja II, 113–114; *Inger* 1961, 100–105.

⁶⁵ *Hinschius* 1869–1897 II, 38–40, 44; *Feine* 1950, 301–302; *Inger* 1961, 105–108; *Plöchl* 1955–1960 I, 165; *Pirinen* 1991, 146.

⁶⁶ *Feine* 1950, 301–304; *Inger* 1961, 47–48, 89.

lähtien paavilla oli lopullinen nimitysvalta kaikkiin piispanvirkoihin, ja myös piispan ero virastaan kuului paavin vallankäytön piiriin.

1400-luvun konsiilikautena paavin valta heikkeni tilapäisesti. Baselin konsiili peruutti 1430-luvulla esimerkiksi paavin reservaatiot kirkollisiin virkoihin, ja myös paavin valta kirkon ylimpänä valitusinstanssina supistui. Arkkipiispat saivat takaisin merkittävän osan aiemmista valtuuksistaan. Tämä jäi kuitenkin lyhyeksi välivaiheeksi, sillä 1440-luvun loppuun mennessä paavi oli saanut takaisin entisen valtansa.⁶⁷

Hiippakunnan sisällä piispan valtaa rajoitti tuomiokapituli. Se oli korporatiivinen organisaatio, piispan neuvoskunta. Kapituli toimi piispan apuna hiippakunnan johdossa, ja tiettyihin hallinnollisiin toimiin vaadittiin sen hyväksyntä.⁶⁸ Muu hiippakuntapapisto oli kokonaan piispan määräysvallan alaista ja toimi piispan delegoimalla vallalla.

Tehtävät ja valtuudet

Piispan valta jakautui vihkivaltaan (*potestas ordinis*) ja tuomiovalttaan (*potestas jurisdictionis*). Keskiajan lopulla erotettiin opetusvalta (*potestas magisterii*) piispan kolmanneksi valtuudeksi. Piispan tehtävät perustuivat siihen, että vain hän käytti näitä kolmea valtaa hiippakunnan alueella.

Potestas ordinis eli vihkivalta antoi piispalle oikeuden piispallisten toimistusten (*pontificalia*) suorittamiseen. Vihkivalta oli tiukasti sidottu piispanvihkimykseen (*consecratio*). Vihkivaltansa nojalla piispa vihki papit ja toimitti muut kirkolliset vihkimykset sekä siunasi munkit ja nunnat. Sen perusteella piispa myös valmisti krisman ja pyhän öljyn, joita tarvittiin kirkollisissa toimituksissa, sekä vihki kirkot, alttarit ja muut kirkolliset paikat ja esineet.⁶⁹

⁶⁷ Feine 1950, 281–284; Plöchl 1955–1960 II, 126–127; Inger 1961, 69–79, 99–100; Gallén 1980a, 612–617; Hefe 1874, 537–539, 626–633, 660–662, 840–850; Delaruelle 1962, 264–266, 360–368, 394–396, 422–424; Fink 1968a, 578–580 ja 1968b, 630–631; Barraclough 1968, 183–190; Ourliac 1991, 121–131.

⁶⁸ Hinschius 1869–1897 II, 59–61; Hofmeister 1931, 4–14; Tierney 1955, 108–127.

⁶⁹ Hinschius 1869–1897 II, 40–41, IV, 143–148 ja VI, 80–82; Inger 1961, 108–109; Mörsdorf 1958, 499; Gallén 1980a, 616; Pirinen 1991, 147; Plöchl 1955–1960 II, 251–266, 298–302; Hofmeister 1931, 2–3; Nylander 1952, 22–24; Pernler 1977, 220.

Vihkivaltaan perustui myös se, että vain piispa saattoi toimittaa konfirmaation sakramentin. Keskiajalla konfirmaatio suoritettiin 7–12-vuotiaille lapsille; toimituksessa piispa piirsi krismalla ristinmerkin lapsen otsaan ja lausui konfirmaatiokaavan. Käytännössä konfirmaatio oli piispan merkittävimpiä velvollisuuksia, sillä sen suorittaminen edellytti piispalta ahkeraa liikkumista hiippakunnassaan.⁷⁰

Vihkivallan nojalla raskaisiin rikkomuksiin syyllistyneet oli varattu piispan ripitettäväksi (*casus reservati*). Yleisesti niihin luettiin ainakin pyhäinhäväistys, väärä vala, henkirikokset ja raskaat siveellisyysrikokset. Kaikkein vakavimmat tapaukset oli varattu paavin reservaatioiksi, mutta paavit delegoivat yleisesti paikallisille piispoille vallan antaa synninpäästö myös paavin reservaatitapauksissa.⁷¹

Vihkivaltaan perustui myös piispan oikeus myöntää aneita. Aneet (*indulgentiae*) perustuivat siihen, että ripissä määrätty hyvitysteot voitiin korvata uskonnollisilla suorituksilla, jotka määrättiin anekirjeissä. Aneet suotiin aina määrämittäiseksi ajaksi: piispa saattoi myöntää aneita yhden karenan (40 päivää) verran, kardinaali 100 päiväksi ja paavi rajattomasti.⁷²

Potestas jurisdictionis eli tuomio- ja hallintovalta oli laajin ja merkittävin piispan valtaoikeuksista, sillä sitä tarvittiin jatkuvasti hiippakunnan asioiden hoidossa. Tuomiovallan sai pätevän valinnan perusteella; jo tuomiokapitulin piispaksi valitsema henkilö (*electus*) sai väliaikaisesti tuomio- ja hallintovalan, mikäli valinta oli yksimielinen. Lopullisesti potestas jurisdictionis delegoitiin hänelle kuitenkin vasta, kun valinta vahvistettiin. Keskiajan lopulla paavi delegoi vallan suoraan, kun hän nimitti piispan virkaansa.⁷³

⁷⁰ Gallén 1980a, 616; Pirinen 1991, 147, 172; Andrén 1957, 12–29, 64–92; Hinschius 1869–1897 IV, 55–58; Plöchl 1955–1960 II, 229–230; Hofmeister 1931, 3.

⁷¹ Hinschius 1869–1897 II, 41 ja IV, 85–89, 102–109, 112–114; Gallén 1980a, 616; Pirinen 1991, 147; Inger 1961, 108, 114–116, 380–382; Heintschel 1956, 41–43; Hofmeister 1931, 3.

⁷² Hinschius 1869–1897 II, 41; Plöchl 1955–1960 II, 239–248; McElroy 1951, 78–79; Mörsdorf 1958, 499; Hofmeister 1931, 180–182; Inger 1961, 117–118; Gallén 1980a, 616 ja 1981b, 387–393; Pirinen 1991, 147, 246–248; Liedgren 1981, 393–396; Andrén 1975, 202–204.

⁷³ Ullmann 1961, 41–43, 51–56; Heintschel 1956, 76–78; Hinschius 1869–1897 II, 671–672; Pirinen 1956, 293–294; Inger 1961, 72–74, 88–89; Gallén 1980a, 612–615.

Tuomio- ja hallintovaltansa nojalla piispalla oli oikeus vapaasti päättää hiippakuntansa asioista, niin kauan kuin ne eivät vaikuttaneet kirkkoprovinsin asioihin. Hän antoi hiippakuntaa koskevia säädöksiä (*statuta*), jotka eivät saaneet olla ristiriidassa kirkon yleisten säännösten kanssa. Piispa tarvitsi säädöksiin tuomiokapitulin suostumuksen, mikäli ne käsittelivät piispan tai kapitulin oikeuksia, ja muutenkin hänen oli kysyttävä kapitulin neuvoa ennen statuuttien antamista.⁷⁴

Hallintovaltansa nojalla piispa saattoi perustaa uusia seurakuntia ja kirkollisia virkoja, lakkauttaa entisiä ja tehdä niihin muutoksia. Lisäksi hän nimitti papit virkoihinsa ja saattoi erottaa heidät tai siirtää toisiin tehtäviin. Piispa tarvitsi kuitenkin tuomiokapitulin suostumuksen virkojen lakkauttamiseen, ylempiä virkoja koskeviin muutoksiin, kapitulivirkojen täyttämiseen sekä pappien erottamiseen. Piispan virantäyttöoikeutta rajoitti se, että yksityishenkilöillä tai organisaatioilla saattoi olla oikeus valita pappi tiettyihin virkoihin (patronaattioikeus).⁷⁵

Piispa oli kirkon omaisuuden ylin valvoja hiippakunnassaan ja päätti kirkollisista veroista ja maksuista. Hän tarvitsi kuitenkin kapitulin suostumuksen kirkon omaisuuden luovuttamiseen, ja kirkollisista veroista ja maksuista hänen oli kysyttävä kapitulin neuvoa. Myös kaikki tuomiokirkkoa koskevat päätökset vaativat kapitulin neuvon kysymistä. Sen sijaan luostarit olivat yleensä vapautettuja piispan hallintovallasta (*exempta*), toisin kuin muut kirkolliset laitokset. Luostarin perustaminen hiippakuntaan edellytti kuitenkin piispan ja kapitulin suostumusta.⁷⁶

⁷⁴ Hinschius 1869–1897 II, 41, 153–157; Feine 1950, 316–317; Plöchl 1955–1960 II, 51–53; Hofmeister 1931, 3–4, 162–167; Inger 1961, 109–113, 131–133; Mörsdorf 1958, 499–500; Gallén 1980a, 617; Pirinen 1991, 147; Kroon 1948, 109–110.

⁷⁵ Hinschius 1869–1897 II, 41, 153–157, 384–385, 395–397, 614–618; Feine 1950, 316–317; Plöchl 1955–1960 II, 150–151, 176–178, 194–195, 369–374; Hofmeister 1931, 3–4, 74–81, 86–97, 123–125, 155–158, 175–176, 194–196, 199–200; Inger 1961, 109–112, 116, 118–119; Pirinen 1956, 17–20; Gallén 1980a, 617; Heintschel 1956, 42–45; Nylander 1952, 45–51.

⁷⁶ Hinschius 1869–1897 II, 41, 153–157; Plöchl 1955–1960 II, 205–208, 391–392; Hofmeister 1931, 3–4, 129–137, 177–180, 201–205, 211–214, 217–221; Tierney 1955, 108–127; Inger 1961, 111–112, 116–117; Pirinen 1956, 18–19; Heintschel 1956, 42–45, 48–49.

Hallintovaltansa perusteella piispalla oli velvollisuus pitää hiippakuntasynodi (pappeinkokous) vuosittain sekä tarkastaa hiippakuntansa seurakunnan papisto. Sen aikana piispa antoi statuutteja sekä tiedotti papistolle hallinnollisia asioita. Synodissa käsiteltiin myös seurakuntien asioita sekä kerättiin papeilta kirkolliset verot ja maksut, jotka he olivat tuoneet mukanaan.⁷⁷

Piispantarkastuksen hallinnolliseen puoleen kuului kirkon kunnon sekä inventaarioiden ja kymmenysluetteloiden tarkistaminen. Lisäksi piispa saattoi käsitellä muitakin esille tulleita asioita, esimerkiksi seurakuntalaisten esittämiä valituksia.⁷⁸

Tuomiovaltansa nojalla piispa oli hiippakunnassaan ylin tuomari kaikissa hengellisissä ja kirkkoon liittyvissä asioissa. Hänellä oli valtuudet jopa panna ja interdiktin tuomitsemiseen, mihin hänen tosin oli kysyttävä kapitulin neuvoa. Piispalla oli myös valtuudet panna toimeen määräämänsä rangaistukset. Hän tarvitsi kuitenkin kapitulin suostumuksen pappien tuomitsemiseen, ja luostarit oli kokonaan vapautettu hänen tuomiovallastaan. Piispa ei kuitenkaan voinut toimia tuomarina jutuissa, joissa hän oli itse osapuolena tai jotka liittyivät hänen etuihinsa. Tällöin tuomiovalta kuului ensisijaisesti arkkipiispalle, mutta keskiajan lopulla oli yleisempää vedota suoraan paa-viin.⁷⁹

Piispan tuomiovallan käytölle oli kaksi vakiintunutta foorumia. Hiippakuntasynodissa piispa käsiteli pappeja vastaan esitettyjä valituksia,⁸⁰ mutta perusteellisemmin hän ruoti papiston viranhoitoa piispankäräjillä, joita hän piti tarkastusmatkojen yhteydessä. Käräjillä piispa kuulusteli seurakuntalai-

⁷⁷ *Hinschius* 1869–1897 III, 590–596; *Feine* 1950, 311; *Plöchl* 1955–1960 I, 343 ja II, 129–130; *Hofmeister* 1931, 3–4, 162–163, 166–167, 170–171; *Inger* 1961, 131–133; *Kroon* 1948, 109–116; *Pirinen* 1991, 149.

⁷⁸ *Hinschius* 1869–1897 II, 41; *Plöchl* 1955–1960 I, 173–174, 357–358 ja II, 155–157; *Hofmeister* 1931, 3–4; *Inger* 1961, 122–131, 443–456; *Andrén* 1957, 25–26.

⁷⁹ *Hinschius* 1869–1897 II, 41, 153–157 ja VI, 10–14; *Feine* 1950, 360–362; *Plöchl* 1955–1960 II, 309–310, 330–334, 336–338, 342–354; *Hofmeister* 1931, 3–4, 223–227; *Inger* 1961, 47–48, 93, 111–114; *Pirinen* 1956, 18–19; *Heintschel* 1956, 46–48, 52–53, 87–89.

⁸⁰ *Hinschius* 1869–1897 III, 592; *Feine* 1950, 309; *Hofmeister* 1931, 224–226; *Kroon* 1948, 106–110; *Inger* 1961, 131–133.

sia papin viranhoidosta ja elämästä, ja samalla tavoin hän kävi läpi myös seurakuntalaisten elämän ja synnit.⁸¹

Potestas magisterii eli opetusvalta tarkoitti, että piispa oli hiippakuntansa ylin opillinen auktoriteetti. Piispan tehtävänä oli antaa kirkollista opetusta ja julistaa Jumalan sanaa sekä valvoa, että myös muut kirkonmiehet huolehtivat tästä tehtävästä (*missio canonica*).⁸² Käytännössä piispa piti opetussaar-
noja papeille ja maallikoille sekä valvoi näiden uskonnollisia käsityksiä. Papiston opettaminen liittyi lähinnä hiippakuntasynodeihin, maallikoiden opettaminen taas tarkastusmatkoihin. Lisäksi piispa valvoi hiippakunnan koulujen opetusta.⁸³

Kun piispanvirka oli avoimena tai piispa oli estynyt hoitamasta virkaansa, tuomiokapituli hoiti hiippakunnan hallintoa. Viran ollessa avoimena kapituli saattoi käyttää piispan valtuuksia, jotka eivät edellyttäneet vihkivaltaa. Kyse oli kuitenkin lyhyestä ajanjaksosta, sillä uusi piispa oli valittava mahdollisimman nopeasti. Tuomiokapituli ei voinut käyttää piispan valtuuksia, jos hiippakunnassa oli piispa, joka ei itse voinut hoitaa virkaansa.

Mikäli esteellisyys oli tilapäistä, piispa saattoi nimittää vikaarin (*vicarius generalis*) hoitamaan tehtäviään. Rajoitettua tehtävää hoitamaan piispa saattoi nimittää offisiaalin (*officialis*). Piispa saattoi delegoida kaiken valtansa lukuunottamatta vihkivaltaa. Tällaisia virkailijoita piispa saattoi käyttää apunaan myös silloin, kun itse hoiti virkaansa.⁸⁴ Muuten piispa hoiti hallintotoimiaan oman kansliansa avulla.⁸⁵

Virkavaltuuksiensa lisäksi piispalla oli tiettyjä asemaansa liittyviä etuoikeuksia. Hänellä oli oikeus käyttää kannettavaa alttaria, jolla hän saattoi

⁸¹ Plöchl 1955–1960 I, 173–174, 357–358 ja II, 156–157; Inger 1961, 122–123, 443–456.

⁸² Hinschius 1869–1897 II, 41 ja IV, 444–446; Mörsdorf 1958, 499–500; Hofmeister 1931, 2; Inger 1961, 109; Gallén 1980a, 616–617; Pirinen 1991, 147.

⁸³ Hofmeister 1931, 187–189; Gummerus 1913, 69; Maliniemi 1955, 105–106; Kroon 1948, 106–110; Inger 1961, 122–123, 131–133, 443–456.

⁸⁴ Hinschius 1869–1897 II, 171–176, 205–208, 228–233, 249–254; Feine 1950, 305–307, 316–317; Plöchl 1955–1960 II, 117–119, 136–137, 157–159; Hofmeister 1931, 4; Tierney 1955, 127–131; Heintschel 1956, 92–93; Thompson 1947, 49–53; Inger 1961, 110–121; Pirinen 1956, 20, 289–290 ja 1991, 148; Andrén 1957, 120–121.

⁸⁵ Plöchl 1955–1960 II, 137–138, 391–392; Feine 1950, 304–305; Rapp 1995, 183–185.

toimittaa jumalanpalvelusmenot missä tahansa, sekä oikeus valita vapaasti rippi-isänsä. Kussakin hiippakunnassa vain sen hiippakunnan piispa sai käyttää piispan tunnuksia.⁸⁶

Taloudellinen pohja

Keskiajalla kirkolliseen virkaan (*officium*) liittyi aina tietty omaisuus ja tulo (*beneficium*), joka tarjosi viranhaltijalle toimeentulon. Pienemmistä beneficiumeista käytettiin yleensä nimitystä *prebenda* (*praebenda*), mutta isommista pöytä (*mensa*), joten piispan beneficium oli piispanpöytä (*mensa episcopalis*). Siihen kuuluivat piispan kymmenystulot, tarkastusmatkoihin liittyvä piispankestitys (*procuratio*), piispalle viran puolesta kuuluvat kiinteistöt ja niiden tuotto sekä piispan muut virkatulot.⁸⁷

Periaatteessa kymmenysvero (*decima*) oli nimensä mukainen 10 %:n vero, jota perittiin lähinnä maa- ja karjatalouden tuotosta (*decimae reales*). Käytännössä eri maissa kehitettiin erilaisia sovellutuksia kymmenysjärjestelmästä, esimerkiksi oikeat kymmenykset voitiin korvata kiinteillä (*decima constituta*) eli tietyn suuruisella sopimusverolla. Karjataloudessa sopimusvero astui yleisesti kymmenysten sijaan, ja erätaloudessa siitä tuli lähes yksinomainen verotusmuoto. Kymmenykset voitiin suorittaa luonnontuotteiden lisäksi myös rahana.

Myös kymmenystulojen jakamiseen oli kehittynyt erilaisia järjestelmiä. Lähinnä kanonisen oikeuden mukainen oli nelijako, joka oli saanut alkunsa Italiasta. Sen pohjalta kirkon kymmenystulot jaettiin tasan piispan, seurakuntapapin, seurakuntakirkon ja köyhien kesken. Sen ohella esiintyi kolmijakoa, jossa edunsaajat vaihtelivat: Espanjassa osuutensa saivat piispa, pappi ja kirkko, Englannissa pappi, kirkko ja köyhät.⁸⁸

⁸⁶ McElroy 1951, 7–9, 16–17, 37–41, 87, 121–123.

⁸⁷ Heintschel 1956, 6–10; Hinschius 1869–1897 II, 366–373; Feine 1950, 310–312; Plöchl 1955–1960 II, 361–369, 382–384; Nylander 1953, 91–93; Läntinen 1978, 21.

⁸⁸ Feine 1950, 174–177; Plöchl 1955–1960 II, 382–385; Kuujo 1949, 83–93; Pirinen 1962a, 11–17; Läntinen 1978, 18–22; Nylander 1953, 205–208.

Piispan kestitys eli prokuraatio⁸⁹ perustui piispan tarkastusvelvollisuuteen. Kanonisen oikeuden mukaan tarkastajalla ja hänen seurueellaan oli oikeus saada kestitys tarkastusmatkan aikana. Kestityksestä huolehtivat paikalliset papit paikallisseurakuntien varoilla. Kestityksen määrä oli sen verran suuri, että se muodosti piispalle merkittävän tulolähteen. Kestitys piti periaatteessa suorittaa luonnontuotteina, mutta sen saattoi myös lunastaa vastaavalla rahasummalla.

Koska piispa saattoi periä kestitystä vain niistä seurakunnista, jotka hän oli tarkastanut, kehittyi sitä täydentämään toinen seurakuntamaksu, *cathedraticum*. Se oli määräsuuruinen rahamaksu, arvoltaan prokuraatiota selvästi pienempi. Sen joutuivat vuosittain maksamaan ne seurakunnat, jotka eivät olleet suorittaneet prokuraatiota.⁹⁰

Piispanpöydän omaisuus ja tuotto sekä piispan muut tulot vaihtelivat voimakkaasti hiippakunnittain. Piispalla oli periaatteessa oikeus periä maksu kirkollisista toimituksista, jotka hän suoritti, ja hänelle kuului yleensä myös tietty osuus kirkollisista sakkotuloista. Lisäksi piispalla oli tyhjennys-oikeus (*jus spoli*) pappien kuolinpesiin, joilla ei ollut perijää. Eräiden käsitysten mukaan kaikkien pappien tuli testamentata piispalle tietty osuus perinnöstään, mutta tämä kanta ei saanut yleistä hyväksyntää, vaan pappien testamenttilahjoitukset pysyivät vapaaehtoisina.⁹¹

Piispalla oli yksin hallintaoikeus piispanpöytänsä, mutta käytännössä sitä hoitivat piispan virkailijat. Pöydän käyttöä säätelivät tietyt rajoitukset: tuloja sai piispa käyttää vapaasti, mutta pääomaan hänellä ei ollut lupa koskea, vaan pöytä oli jätettävä seuraajalle vähintään yhtä suurena kuin se oli itse saatu. Toisaalta piispalla ei ollut mitään velvollisuutta laajentaa piispanpöytää.

Piispanpöydän pienentämiseen päti yleinen kielto, joka koski kirkon omaisuuden luovuttamista; hyväksyttyjä perusteita vähentämiseen olivat pa-

⁸⁹ Suomessa kestityksestä on käytetty myös termiä kinkeri (ruotsissa *gengärd*). Välttämättä kuitenkin sen käyttöä, koska siihen liittyy muita mielleyhtymiä.

⁹⁰ *Plöchl* 1955–1960 II, 382–383; *Nylander* 1953, 254–257; *Inger* 1961, 129–131, 437–441; *Läntinen* 1978, 180–181.

⁹¹ *Plöchl* 1955–1960 II, 383–384, 403; *Nylander* 1953, 289–294; *Läntinen* 1978, 185–193; *Pirinen* 1952, 195–224.

kottava tarve (*urgens necessitas*), kirkolle koituva hyöty (*evidens utilitas*) sekä varojen käyttäminen lapeudentyöhön (*christiana caritas*). Piispa tarvitsi myös tuomiokapitulin suostumuksen piispanpöydän omaisuuden vähentämiseen, sen sijaan hän saattoi itse vaihtaa pöydän omaisuutta toiseen, mikäli sen arvo ei vähentynyt. Kun piispanvirka oli avoimena, tuomiokapituli huolehti piispanpöydästä.⁹²

Piispanpöytä oli pidettävä erillään piispan henkilökohtaisesta omaisuudesta (*intuitu persone*). Sitä piispa saattoi käyttää tahtonsa mukaisesti, ja sen hän sai testamentata vapaasti. Ilman testamenttia piispan henkilökohtainen omaisuus periytyi hänen sukulaisilleen. Sen sijaan piispanpöytä ei kuulunut piispan testamenttaamisoikeuden piiriin, vaan periytyi kanonisen oikeuden mukaan automaattisesti seuraavalle piispalle. Eräissä maissa esiintyi kuitenkin alueellisia käytäntöjä, joiden mukaan piispa saattoi testamentata piispanpöytään kuuluvia tuloja, mutta ei sen kiinteää omaisuutta.⁹³

Piispan valinta ja ero

Koska piispalla oli keskeinen asema hiippakunnassaan, kirkolle oli tärkeää, että piispan valinta pysyi kirkon sisäisenä asiana, eivätkä ulkopuoliset päässeet puuttumaan siihen.⁹⁴ 1100-luvulla kirkon dekretaatiooikeus vakiinnutti käsityksen, jonka mukaan piispan valinta kuului tuomiokapitulille. Siitä tuli keskiaikaisen tuomiokapitulin tärkein tehtävä.⁹⁵

Tuomiokapitulin suorittamaa piispanvaalia varten annettiin tarkat säädökset. Vaali oli suoritettava mahdollisimman pian viran avautumisen jälkeen, viimeistään kolmen kuukauden kuluessa. Jos edeltäjä oli kuollut, ei vaaliin saanut ryhtyä, ennen kuin hänet oli haudattu. Vaalia varten oli kutsuttava paikalle kaikki kapitulin jäsenet.

⁹² *Feine* 1950, 310–312; *Plöchl* 1955–1960 II, 396–399; *Hofmeister* 1931, 144–152; *Gottlob* 1936, 76–77; *Nylander* 1953, 33–34, 94–98; *Läntinen* 1978, 97–98; *Schück* 1959, 275–280.

⁹³ *Plöchl* 1955–1960 II, 401–402; *Nylander* 1953, 175–185; *Läntinen* 1978, 97–98; *Pirinen* 1952, 198–215, 218–221.

⁹⁴ *Inger* 1961, 105–107; *Pirinen* 1991, 146.

⁹⁵ *Hinschius* 1869–1897 II, 601–604; *Feine* 1950, 313–314; *Hofmeister* 1931, 62–65; *Lundqvist* 1897, 160–164; *Pirinen* 1956, 13–17; *Mörsdorf* 1958, 501–502; *Gallén* 1980a, 612.

Vaalin suorittamiseen oli kolme vahvistettua tapaa. *Forma scrutinii* oli tavallinen, salainen äänestys, jossa enemmistön kanta ratkaisi. Ääniä ei kuitenkaan laskettu vaan ne punnittiin, jolloin kapitulin arvovaltaisten jäsenten äänet painoivat enemmän kuin muiden. *Forma compromissi* tarkoitti menettelyä, jossa valittiin kapitulin piiristä muutamia valitsijamiehiä, jotka valitsivat piispan. *Forma inspirationis* eli *via Spiritus Sancti* tarkoitti yksimielistä huutoäänestystä, jossa yksi mainitsi spontaanisti jonkun ehdokkaan ja muut yksimielisesti yhtyivät siihen. Neljäs mahdollinen menettely oli *postulatio* eli vaalianomus. Sitä täytyi käyttää, jos valittu toimi jo toisessa hiippakunnassa piispana tai muussa korkeassa kirkollisessa tehtävässä. Tällöin paavi suoritti aina lopullisen nimityksen. *Postulatio* tuli kyseeseen lähinnä arkkipiispanvaalissa.⁹⁶

Kanoninen oikeus asetti tiettyjä vaatimuksia piispaksi valittavalle henkilölle. Hänen piti olla avioliitosta syntynyt ja vähintään 30 vuoden ikäinen. Lisäksi häneltä edellytettiin hyvää mainetta sekä hyviä tietoja ja taitoja. Sen sijaan piispan ei tarvinnut olla aiemmin kirkollisessa virassa eikä välttämättä edes vihitty papiksi.⁹⁷

Ylemmän kirkollisen viranomaisen oli aina vahvistettava valinta, jonka tuomiokapituli oli suorittanut. 1300-luvulta lähtien pidettiin kuitenkin pätevänä valintana vain nimitystä, jonka paavi oli suorittanut. Tämä johtui paavin reservaatioista. Kapitulin valinta oli lähinnä ehdollepano, joka tosin antoi valitulle tietyn etuoikeuden virkaan.⁹⁸

Yleiseksi käytännöksi kuitenkin muodostui, että kapituli suoritti vaalin, kuten ennenkin, ja *electus* hankki Roomasta nimityksen aiemman vahvistuksen sijasta. Yleensä paavi kumosi suoritettun vaalin, mutta nimitti *electuksen* virkaan omilla valtuuksillaan. Menettely antoi kuitenkin ulkopuolisille vi-

⁹⁶ *Hinschius* 1869–1897 II, 657–672, 677–681; *Feine* 1950, 314–315; *Plöchl* 1955–1960 II, 190–191, 194; *Lundqvist* 1897, 167–170; *Nylander* 1953, 46–49, 57–58; *Pirinen* 1956, 17, 289–293 ja 1991, 146; *Gallén* 1980a, 612–613.

⁹⁷ *Ullmann* 1961, 41–43; *Heintschel* 1956, 89–91; *Hinschius* 1869–1897 II, 481, 485, 493–494; *Gallén* 1980a, 613, 615.

⁹⁸ *Hinschius* 1869–1897 II, 492–493 ja III, 123–135; *Feine* 1950, 281–284, 299–301; *Plöchl* 1955–1960 II, 74, 179–180; *Hofmeister* 1931, 65–67; *Inger* 1961, 72–74, 88–89; *Pirinen* 1956, 292–294; *Gallén* 1980a, 613–615; *Nielsen* 1981, 533–536; *Heintschel* 1956, 94–95.

rantavoittelijoille mahdollisuuden hankkia virka itselleen. Tämän torjumiseksi kapitulit pyrkivät yksimielisiin valintoihin, sillä se antoi electukselle huomattavasti vahvemman aseman. Jos kapituli valitsi piispan äänestämällä, vähemmistö yleensä luopui kannastaan ja kapituli selitti, että valinta oli tapahtunut yksimielisesti.⁹⁹

Saadakseen nimityksen electus joutui suorittamaan monimutkaisen anomusprosessin Rooman kuuriassa. Hänen oli asioitava sekä paavin kansliassa että kamarissa. Varsinainen päätös tehtiin konsistorissa, jossa olivat läsnä paavi ja kardinaalit. Myönteisen päätöksen jälkeen electuksen oli lunastettava nimitysasiakirjat rahalla: hänen tuli suorittaa kamariin servitia communia ja minuta.

Servitia communia oli hiippakunnalle taksoitettu nimitysmaksu, joka alunperin vastasi kolmannelta piispan vuosituloista. *Servitia minuta* tarkoitti kansliahenkilökunnalle suoritettavia palvelumaksuja. Maksut olivat yhteensä niin suuret, että vain harvoin electus pystyi maksamaan ne heti. Yleensä hän teki maksusitoumuksen, jossa lupasi suorittaa maksunsa vuoden kuluessa nimityksestä.¹⁰⁰

Nimityksen jälkeen electus oli vielä vihittävä, ennen kuin hänestä tuli täysivaltainen piispa. Mikäli electus matkusti itse Roomaan hankkimaan nimityksensä, paavi vihki hänet siellä pian nimityksen jälkeen. Muussa tapauksessa vihkimisen suoritti arkkipiispa. Vain arkkielectuksella oli velvollisuus hakea nimityksensä paavilta henkilökohtaisesti, mutta useimmat electukset tekivät niin varmistaakseen nimityksen saamisen. Jos vihkiminen tapahtui Roomassa, siitä oli suoritettava paaville erityinen vihkimismaksu.¹⁰¹

Vihkitoimituksessa tarvittiin kaksi avustajaa: paavia avusti kaksi kardinaalia; arkkipiispaa kaksi muuta kirkkoprovinsin piispaa. Piispanvihkimys toimitettiin aina sunnuntaina tai apostolinpäivänä. Toimituksen yhteydessä

⁹⁹ Feine 1950, 281–282, 314–315; Hofmeister 1931, 65–67; Nylander 1953, 59–61; Pirinen 1956, 292–294; Gallén 1980a, 613–615; Nielsen 1981, 533–536.

¹⁰⁰ Partner 1990, 20–25; Feine 1950, 285–288; Plöchl 1955–1960 II, 88–94, 379–381; Brilioth 1915, 70–74; Nielsen 1982, 155–156.

¹⁰¹ Hinschius 1869–1897 II, 676–677; Inger 1961, 69–74, 88–89; Pirinen 1956, 294–295; Gallén 1980a, 615; Plöchl 1955–1960 II, 379; Gottlob 1936, 72–73.

vihittävä sai piispalliset arvomerkit: päähineen (*mitra*), piispansauvan, hanskkaat, rintaristin ja sormuksen, joilla kaikilla oli oma symbolinen merkityksensä.¹⁰²

Vihkimisen yhteydessä piispan oli vannottava vala, jossa hän lupasi uskollisuutta (*oboedientia*) paaville ja arkkipiispalle. Lisäksi hän sitoutui tekemään visitaation paavin luo (*visitatio ad liminum*) määrätyn väliajoin. Visitaatioväli riippui hiippakunnan sijainnista, esimerkiksi merentakaisilla (*ultramarini*) piispoilla se oli kolme vuotta. Piispa saattoi suorittaa visitaationsa myös edustajan välityksellä.¹⁰³

Koska piispalla ja hiippakunnalla katsottiin olevan kiinteä suhde, piispan odotettiin pysyvän virassaan kuolemaansa saakka. Paavi saattoi kuitenkin erottaa piispan, joka syyllistyi virkavirheisiin, tai myöntää anomuksesta eron piispalle, joka ei vanhuuden tai sairauden takia kyennyt hoitamaan virkatehtäviään.

Piispan eroanomus saattoi olla ehdollinen. Tällöin paavin oli joko hyväksyttävä ehdot tai hylättävä koko anomus. Yleisimmin ehtona oli oikeus nauttia osaa piispanviran tuloista eläkkeenä (*resignatio cum reservatione pensionis*). Piispa saattoi myös anoa eroa sillä ehdolla, että paavi nimittäisi hänen paikalleen tietyn henkilön (*resignatio in favorem tertii*). Mahdollista oli myös yhdistää mainitut ehdot ja anoa sekä eläkettä että tietyn henkilön nimeämistä (*resignatio in favorem qualificata*).¹⁰⁴

Keskiaikainen piispaihanne

Keskiaikainen piispaihanne pohjautui Raamattuun, perimmältään 1. Timoteus-kirjeeseen, jossa apostoli Paavali kuvailee millainen seurakunnan kaitsijan (= piispan) tulisi olla (1. Tim. 3: 1–7). Piispan toivottaviksi ominaisuuks-

¹⁰² Hinschius 1869–1897 II, 47; Gallén 1980a, 615–616; Strömberg 1981a, 660–661; Stolt 1981, 626–636;

¹⁰³ Hinschius 1869–1897 III, 199–210; Gottlob 1936, 67–84, 100–102, 106–108, 160–169; Carroll 1956, 15–30; Inger 1961, 69–74; Brilioth 1913, 206–210, 215–218; Gallén 1980a, 615–616.

¹⁰⁴ Hinschius 1869–1897 II, 412–417 ja III, 267–271, 277–283; Plöchl 1955–1960 II, 74, 181–182, 394–396; Olsson 1947, 180–183; Heintschel 1956, 54–60; Gallén 1980a, 615–616.

siksi mainitaan nuhteettomuus, raittius, maltillisuus, säädyllisyys, vieraanvaraisuus ja lempeys. Sen sijaan hän ei saisi olla juomari, tappelija, riitaisa eikä ahne. Lisäksi piispan tuli olla taitava opettamaan ja hänellä piti olla hyvä maine kaikkien silmissä.

Piispaihannetta kehittivät Raamatun pohjalta edelleen monet kirkkoisät ja myöhemmät kirkolliset auktorit. Keskiajalla tunnetuimpia olivat Ambrosiuksen *De officiis ministrorum* sekä Gregorius Suuren *Regula pastoralis*, joissa piispan tehtäväksi asetettiin olla hyvä paimen. Niiden antama kuva ihanteellisesta piispasta voitiin tiivistää seuraavasti: *docta predicatio, sancta conversatio, pia subventio*. Piispan tärkein velvollisuus oli saarnaaminen ja sielunhoito. Lisäksi hänen tuli elää hurskaasti ja suorittaa kaikki tehtävänsä tunnollisesti. Piispan kuului myös puolustaa köyhiä ja sorrettuja sekä huolehtia näiden toimeentulosta.¹⁰⁵

Myöhäiskeskiajan kirkossa piispaihanteella oli kuitenkin käytännössä vain vähän merkitystä. Lähinnä se näkyi siinä, että piispaaksi valittavan kriteereinä mainittiin hyvä maine sekä hyvät tiedot ja taidot. Vaatimukset eivät kuitenkaan estäneet sopimattomien ehdokkaiden valintaa. Erityisesti paavin nimityspolitiikka vaikutti siihen, että Keski-Euroopassa piispat olivat pitkälle maallistuneita. Laajemman merkityksen piispaihanne sai katolisessa kirkossa vasta 1500-luvulla reformaation myötä.¹⁰⁶

b. Hiippakunta – piispan toimialue

Hallinto ja alueellinen jako

Keskiaikainen hiippakunta oli ensisijaisesti piispan toimialue.¹⁰⁷ Eri hiippakunnat saattoivat olla kooltaan ja asukasluvultaan hyvinkin erilaisia. Piispan apuna hiippakunnan johdossa toimi tuomiokapituli. Piispan ja kapitulin väliseen vallanjakoon vaikuttivat enemmän henkilöt ja paikallinen käytäntö

¹⁰⁵ Jedin 1966, 76–80.

¹⁰⁶ Jedin 1966, 76–77, 83–84; Pirinen 1956, 307; Rapp 1995, 177–180.

¹⁰⁷ Hinschius 1869–1897 II, 43–46.

kuin kirkko-oikeuden säädökset. Kapituli saattoi olla merkittävä vallankäyttäjä, mutta yhtä hyvin valta saattoi olla keskittynyt piispan käsiin.¹⁰⁸

Tuomiokapituli päätti omista sisäisistä asioistaan sekä täytti kapitulivirat, joskin korkein virka kuului paaivin reservaation piiriin. Kapituli koostui arvoviran haltijoista eli prelaateista (*dignitates*) ja tavallisista jäsenistä eli kaniikeista (*canonicos*). Prelaattien ja kaniikkien määrä vaihteli huomattavasti, ja myös prelaturavirkojen nimet sekä keskinäinen arvojärjestys vaihtelivat. Kapitulin johdossa oli usein tuomiorovasti (*praepositus*), mutta yleisin prelaturavirka oli arkki diakoni (*archidiaconus*). Kapituli teki päätöksensä kokouksissaan enemmistöperiaatteella. Ääniä ei kuitenkaan laskettu vaan ne punnittiin (*maior et sanior pars*), jolloin prelaatin ääni painoi enemmän kuin kaniikin.¹⁰⁹

Tuomiokirkolla oli keskiaikaisessa hiippakunnassa erityisasema muihin kirkkoihin verrattuna, koska se oli hiippakunnan hallinnon virkapaikka ja ulkonainen tunnusmerkki. Tästä syystä hiippakunnan johto pyrki kehittämään tuomiokirkosta mahdollisimman näyttävän.¹¹⁰

Hiippakunnan sisäinen hallintojärjestelmä vaihteli alueittain, mutta yleensä hiippakuntahallinnon väliportaaseen kuuluivat ainakin maadekaanit (*decanus ruralis*). Maadekaanit toimivat piispan delegoimalla vallalla. Heidän tehtävänään oli valvoa alueensa papistoa ja maallikoita sekä huolehtia esimerkiksi alueen kirkkojen kunnossapidosta. Lisäksi he toimivat väliporttaana kirkollisten maksujen keräämisessä ja välittivät piispan määräykset seurakuntiin. Maadekaanin tehtävää hoiti yleensä joku alueen kirkkoherra seurakuntatyönsä ohella.¹¹¹

¹⁰⁸ Plöchl 1955–1960 II, 145–146; Pirinen 1956, 17–20; Inger 1961, 118–119.

¹⁰⁹ Hinschius 1869–1897 II, 88–97, 110–114, 124–137 ja III, 132–135; Feine 1950, 317–321; Plöchl 1955–1960 II, 128, 133–135, 139–146; Hofmeister 1931, 10–14, 36–62, 95–96, 109–114, 231–233; Lundqvist 1897, 53–68; Schaefer 1903, 121–125; Pirinen 1956, 15–20 ja 1980c, 185–195.

¹¹⁰ Hinschius 1869–1897 IV, 307–308; Hofmeister 1931, 129–131; Rinne 1952, 73; Pirinen 1981a, 127–129.

¹¹¹ Hinschius 1869–1897 II, 201–204, 269–277; Feine 1950, 354; Plöchl 1955–1960 II, 131–136; Inger 1961, 134–150; Thompson 1947, 67–69; Dahlerup 1981, 537–540; Pirinen 1963, 13–14.

Kirkollisen hallinnon perusyksiköitä olivat yksittäiset paikallisseurakunnat (*parochia*). Seurakunnan johdossa oli kirkkoherra (*curatus*). Hänellä oli ensisijainen vastuu seurakuntalaisten sielunhoidosta (*cura animarum*) ja kaikesta kirkollisesta toiminnasta seurakuntansa alueella. Kirkkoherrat olivat ensikädessä maadekaanin mutta pohjimmiltaan piispan määräysvallan alaisia.

Alueeltaan laajat seurakunnat saattoivat jakautua pienempiin kirkollisiin yksiköihin, joita kutsuttiin kappeleiksi (*cappella*). Ne olivat emäseurakunnan alaisia epäitsenäisiä seurakuntia. Kappeliin kuului tietty alue, ja sillä oli oma kirkkorakennus, jossa alueen asukkaat kävivät. Kappelissa saattoi olla oma pappi, mutta oli myös mahdollista, että emäseurakunnan pappi kävi pitämässä jumalanpalveluksia kappelissa.¹¹²

Kaikki seurakunnat eivät olleet suoraan hiippakuntahallinnon alaisia, sillä maallisilla mahtimiehillä saattoi olla patronaattioikeus (*jus patronatus*) joihinkin seurakuntiin. Patronuksella oli oikeus esittää haluamansa henkilö kirkkoherranvirkaan sen avautuessa, mutta muuten viranhaltija oli piispan alainen. Seurakunnat saattoivat olla myös inkorporoituja (*incorporatio*) johonkin kirkolliseen organisaatioon (esimerkiksi luostariin). Tällöin kyseinen organisaatio sai seurakunnan kirkolliset tulot ja palkkasi papin hoitamaan seurakuntaa. Piispan valtuudet riippuivat inkorporaatiosuhteen laajuudesta.¹¹³

Papisto

Keskiaikainen pappiskoulutus oli kaksivaiheista. Perusopetus annettiin oman hiippakunnan oppilaitoksissa. Jokaisessa hiippakunnassa oli ainakin tuomiokirkon yhteydessä toimiva katedraalikoulu, jonka johdossa oli koulumestari (*scolasticus*). Valtaosa papistosta sai vain peruskoulutuksen, sillä harvoilla oli mahdollisuus jatko-opintoihin yliopistossa. Yliopistokoulutus

¹¹² *Hinschius* 1869–1897 II, 262–269, 277–282 ja IV, 310–314; *Schaefer* 1903, 6–8, 19–28, 31–32; *Feine* 1950, 333–336, 343–345; *Plöchl* 1955–1960 II, 147–155; *Inger* 1961, 150–154; *Pirinen* 1991, 155–156; *Thompson* 1947, 123–125.

¹¹³ *Hinschius* 1869–1897 II, 446–455, 628–632, 636–637; *Feine* 1950, 329–331, 336–341; *Plöchl* 1955–1960 II, 176–178, 369–374; *Lundqvist* 1897, 100–101.

takasi yleensä pääsyn ylempiin kirkollisiin virkoihin, sillä kaikilla tuomiokapitulin jäsenillääkään ei ollut yliopistokoulutusta.¹¹⁴

Varsinainen pappisura alkoi pappisvihkimyksen (*ordinatio*) myötä, mutta hengelliseen säätyyn (*clerus*) siirtyminen oli tapahtunut jo sitä ennen. Keskiajan kirkossa oli käytössä seitsemän eritasoista kirkollista vihkimystä, jotka vain piispa saattoi antaa. Alemmat vihkimykset (*ordines minores*)¹¹⁵ olivat hengellisen säädyn yleisiä tunnusmerkkejä. Ne saatiin yleensä koulu-aikana ja usein yhdellä kertaa. Ylempiä vihkimyksiä (*ordines majores*) olivat alidiakoni (*subdiaconus*), diakoni ja pappi (*presbyter*). Ylemmät vihkimykset antoivat oikeuden osallistua jumalanpalvelustoimituksiin, mutta vain papiksi vihitty sai toimittaa jumalanpalveluksen. Ylemmät vihkimykset annettiin yksi kerrallaan, ja niiden saamiseksi oli täytettävä tietyt vaatimukset esimerkiksi iän ja terveyden osalta.¹¹⁶

Papiston velvoitteet, kuten selibaatti, koskivat vain niitä, joilla oli ylempiä vihkimyksiä. Pappisvihkimys ei ollut edellytys kirkollisen viran saannille, vaan puuttuvat vihkimykset voitiin antaa virkanimityksen jälkeen. Kaikkiin kirkon virkoihin ei pappisvihkimystä tarvittu lainkaan, esimerkiksi perinteiseen arkkiadiakonin virkaan riitti diakonivihkimys, vaikka se oli hiippakunnan arvovirkoja.¹¹⁷

Jokainen pappi oli sidottu siihen hiippakuntaan, missä hänet oli vihitty papiksi. Toiseen hiippakuntaan siirtyminen oli mahdollista vain piispan luvalla. Tuomiokapitulijäsenten siirtyminen toiseen hiippakuntaan ei ollut mitenkään poikkeuksellista, ja keskiajan lopulla oli mahdollista myös pitää hallussaan yhtä aikaa virkoja eri hiippakunnissa, koska joihinkin virkoihin ei liittynyt läsnäolovelvoitetta. Alemmissa viroissa hiippakunnan vaihtaminen oli harvinaisempaa, joten kunkin hiippakunnan papisto muodosti oman erillisen ryhmänsä.¹¹⁸

¹¹⁴ Hinschius 1869–1897 IV, 496–501; Askmark 1943, 1–16; Lundqvist 1897, 73–74; Losman 1970, 32.

¹¹⁵ Nämä olivat ostiaari, lehtori, eksorkisti ja akoluutti.

¹¹⁶ Ks. Plöchl 1955–1960 II, 251–261.

¹¹⁷ Hinschius 1869–1897 II, 66, 200, 480–484 ja VI, 1–7; Feine 1950, 323–326; Plöchl 1955–1960 I, 63–69 ja II, 131–134, 160–165; Strömberg 1981a, 657–660; Andrén 1981, 662–663; Gallén 1980b, 545; Sandholm 1963, 57, 81.

¹¹⁸ Hinschius 1869–1897 III, 210–211; Plöchl 1955–1960 I, 180–182 ja II, 166–167.

Eräät kirkolliset virat jäivät hiippakunnan varsinaisen hallinto-organisaation ulkopuolelle. Esimerkiksi tuomiokirkoissa oli usein sivualttareita, joilla toimi omia alttaripappeja, prebendaatteja (*prae bendatus*). Heidän ensisijainen tehtävänsä oli pitää alttarillaan säädetyt messut, mutta sen lisäksi heidät yleensä velvoitettiin muutenkin osallistumaan tuomiokirkon jumalanpalveluselämään.¹¹⁹ Tuomiokirkossa toimi myös kuoripappeja (*chorales*), jotka olivat käytännön harjoittelussa olevia pappisopiskelijoita.

Kappalaisia (*cappellanus*) toimi suurimmissa seurakuntakirkoissa sekä esimerkiksi merkkimiesten palveluksessa. Heillä ei ollut itsenäistä asemaa, vaan he olivat esimiehensä alaisia.¹²⁰ Vailla omaa virkaa olivat myös sijaispapit eli vikaarit. Pysyvä vikaari (*vicarius perpetualis*) hoiti vakituisesti kirkollista virkaa, jota sen varsinainen haltija ei hoitanut. Pysyviä vikareeja toimi esimerkiksi inkorporoiduissa seurakunnissa.¹²¹

c. Piispan virka Pohjoismaissa

Hiippakuntaorganisaatio

Pohjoismaat jakautuivat keskiajalla kolmeen kirkkoprovinssiin. Jako noudatti pääosin valtakuntien rajoja: Tanskan arkkipiispanistuin sijaitsi Lundissa, Norjan Nidarosissa (Trondheim) ja Ruotsin Upsalassa. Upsalan kirkkoprovinssiin kuului arkkihiippakunnan lisäksi 6 suffragaaniihiippakuntaa. Koska Upsalan kirkkoprovinssi oli alunperin kuulunut Lundin yhteyteen, Lundin arkkipiispa sai priimaksen aseman Upsalan provinssiin. Primaatti kadotti käytännön merkityksensä jo 1200-luvulla, mutta unioniaikana Lundin arkkipiispat pyrkivät palauttamaan sen.¹²²

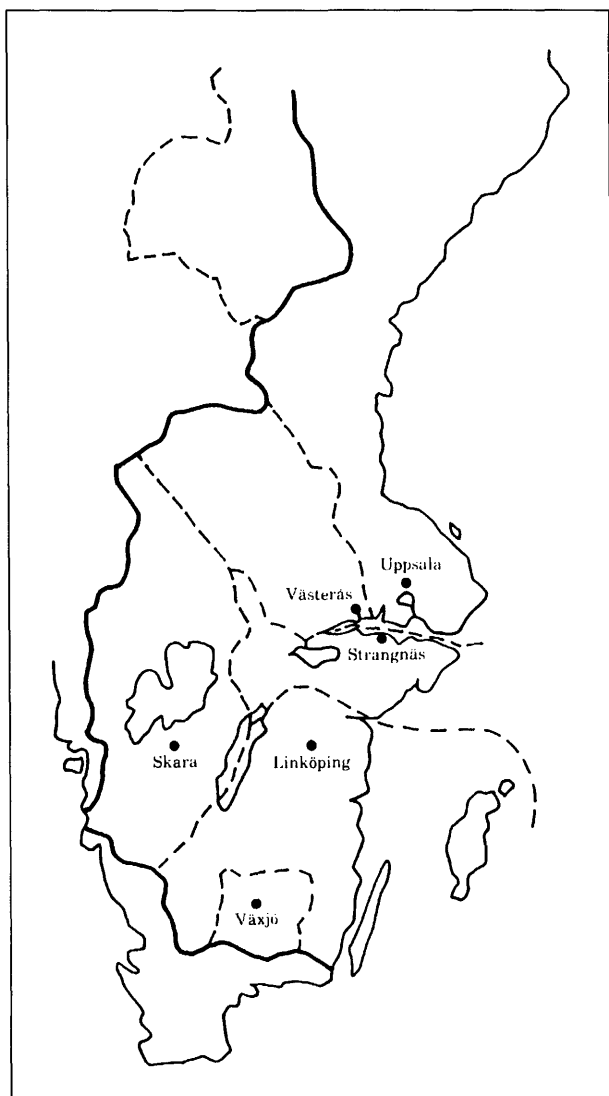
Ruotsin hiippakunnista suurin ja merkittävin oli Upsalan arkkihiippakunta. Linköpingin hiippakunta oli provinssin hiippakunnista arvojärjestyksessä

¹¹⁹ Hinschius 1869–1897 II, 77–80 ja IV, 205–210; Feine 1950, 350–351; Plöchl 1955–1960 II, 375–376; Dahlbäck 1977, 100–101; Inger 1981, 416–419.

¹²⁰ Plöchl 1955–1960 II, 151–155.

¹²¹ Hinschius 1869–1897 II, 78–79; Heintschel 1956, 68–71; Plöchl 1955–1960 II, 371–374.

¹²² Gallén 1980a, 611, 618–619; Inger 1961, 333–343; Schück 1959, 111–112.

Kartta 2.

Ruotsin keskiaikainen hiippakuntajako. Kartasta puuttuu Turun hiippakunta. Sen ja Upsalan arkkihiippakunnan raja kulki Kemmin ja Tornion välistä, joten Tornio kuului arkkihiippakuntaan. (Kartta: Lindkvist & Ågren 1985.)

toinen, mutta Skaran hiippakunta kilpaili arvosta sen kanssa. Selvästi pienempiä olivat Strängnäs, Västerås ja Turun hiippakunnat. Siitä huolimatta Strängnäs piispa oli usein suffragaanipiispoista merkittävin. Kaikkein pienin Ruotsin hiippakunnista oli Växjö.

Hiippakuntien väestömäärästä on saatavissa vertailukelpoisia tietoja vasta vuodelta 1560.¹²³ Tuolloin hiippakuntien väkiluku poikkesi huomattavasti 1400-luvun alkupuolen tilanteesta, koska Suomessa väestö kasvoi keskiajan lopulla nopeasti, kun taas Ruotsissa kasvu oli hyvin hidasta.¹²⁴

Taksoitukset, jotka kuvaavat hiippakuntien taloudellista kantokykyä, antavatkin parhaan kuvan hiippakuntien keskinäisistä voimasuhteista keskiajalla. 1300-luvun puolivälissä taksoitettiin hiippakunnille *servitia communia* -maksut, jotka oli suoritettava paaville piispannimityksen yhteydessä. Upsalan provinssin taksat olivat seuraavat: Upsala 1000 floriinia, Linköping 660, Skara 470, Strängnäs 266, Västerås 250, Turku 200 ja Växjö 50 floriinia. Kansainvälisessä vertailussa Ruotsin hiippakuntien taksat olivat suhteellisen alhaisia, joten minkään hiippakunnan tulot eivät nousseet kovin suuriksi. Toisaalta Ruotsin hiippakunnat olivat keskenään huomattavan tasaväkiä esimerkiksi Tanskan hiippakuntiin verrattuna.¹²⁵

1400-luvun alkupuolen varallisuussuhteet ilmenevät parhaiten laskelmas-
ta, miten Baselin konsiilille maksettava 400 floriinin summa jaettiin eri hiippakuntien kesken vuonna 1434. Upsalan ja Linköpingin tuli maksaa 81 floriinia, Skaran ja Turun 63, Strängnäs 59, Västerås 37 ja Växjön 17 floriinia.¹²⁶

Upsalan arkkipiispojen valta suffragaanipiispoihin oli heikentynyt voimakkaasti 1300-luvulla, kun valta siirtyi paaville. Yhteydenpito suffragaanipiispoihin jäi valtaneuvoston istuntojen ja provinsiaalikonsiilien yhteyteen. Esimiesasema näkyi lähinnä yksittäisissä kiistoissa, joissa vedottiin arkkipiispaan.¹²⁷

¹²³ Tuolloin Upsalan arkkihiippakunnassa oli asukkaita n. 210 000, Linköpingin hk:ssa n. 180 000, Skaran hk:ssa n. 150 000, Strängnäs in hk:ssa n. 80 000, Västerås in hk:ssa alle 70 000 ja Växjön hk:ssa n. 30 000. Turun hiippakunnassa oli tällöin jo yli 300 000 asukasta.

¹²⁴ *Styffe* 1911, 122–123; *Lönnroth* 1940, 8–29; *Brilioth* 1925, 192 ja 1941, 554–626; *Vahtola* 1987, 113.

¹²⁵ *Läntinen* 1978, 194–197; *Feine* 1950, 287; *Lindbæk* 1907, 144–164.

¹²⁶ *DN V* 643; *Losman* 1970, 180.

¹²⁷ *Inger* 1961, 343–355.

Piispan aseman erityispiirteet

Maakuntalait, jotka laadittiin Ruotsissa 1200-luvulla, sisälsivät kirkkokaa-
rissaan omat säädöksensä piispan tehtävistä ja oikeuksista. Ne liittyivät
piispan ja hiippakuntalaisten suhteisiin käytännössä. Uplannin lain kirkko-
kaaren säädöksillä oli pitkäaikainen merkitys, sillä sitä sovellettiin uudelle
ajalle asti, koska maanlaeista puuttui kirkkokaari.¹²⁸

Uplannin lain mukaan kirkon rakentamiseen oli aina hankittava piispan
lupa. Kun kirkko oli valmis, seurakuntalaisten oli kutsuttava piispa vihki-
mään se ja tarjottava hänelle kestitys.¹²⁹ Sen sijaan muista vihkimyksistä
piispa ei saanut periä maksua, piispantarkastusten yhteydessä papin tuli
huolehtia kestityksestä ja talonpojilla ei ollut velvollisuutta kuljettaa piis-
panveroja.¹³⁰ Piispalle kuului kuitenkin osuus sakoista, jotka oli määrätty
kirkollisista rikkomuksista.¹³¹ Kirkon omaisuus ja irtaimisto olivat piispan
valvonnassa, ja kirkolliset hankinnat edellyttivät piispan lupaa.¹³²

Piispan tehtävä oli asettaa pappi seurakuntaan, ellei jollakin ollut siihen
patronaattioikeutta. Seurakuntalaisilla oli kuitenkin oikeus torjua epämielui-
nen pappi.¹³³ Piispan tuomiovalta kohdistui erityisesti avioliitto- ja siveel-
lisyyserikkomuksiin, joissa syytteen sai nostaa ainoastaan piispa tai hänen
valuuttamansa henkilö.¹³⁴ Piispan antamista tuomioista oli kuitenkin lupa
vedota kuninkaaseen.¹³⁵

Pohjoismaissa piispanviran erityispiirteenä oli myös piispojen merkittävä
rooli valtakunnanpolitiikassa. Myös muualla Euroopassa oli politikoivia
piispoja, mutta Pohjoismaissa politiikka liittyi suoranaisesti piispan virkaan:
käytännössä kaikki piispat olivat valtaneuvoston jäseniä eli kuuluivat valta-
kunnan aristokraattiseen edustus- ja hallintoelimeen.

Arkkipiispa oli valtaneuvoston johtaja, ja piispat tulivat arvojärjestykses-
sä ennen maallisia neuvoksia. Tätä osoitti sekin, että piispoilla sai olla

¹²⁸ *UL*, 3.

¹²⁹ *UL*, Kyrkobalken I, IV.

¹³⁰ *UL*, Kyrkobalken IV § 1, VII.

¹³¹ *UL*, Kyrkobalken XI, XII, XV–XIX, XXI.

¹³² *UL*, Kyrkobalken II § 3, III.

¹³³ *UL*, Kyrkobalken V.

¹³⁴ *UL*, Kyrkobalken XV.

¹³⁵ *UL*, Kyrkobalken XX.

seurueessaan 30 asemiestä, kun maallisten neuvosten oli tyydyttävä kahteen-toista. Yhdessä piispat muodostivat neuvoston merkittävimmän ryhmän.

Piispan virka sai voimakkaan poliittisen painotuksen varsinkin unionikauden kriisiaikoina, jolloin valta keskittyi valtaneuvoston käsiin ja sen toiminta oli vilkasta. Tällaisina kausina myös piispojen keskinäiset yhteydet olivat poikkeuksellisen vilkkaat. Poikkeuksellista oli sekin, että unionikokouksissa kohtasivat parhaimmillaan kolmen eri kirkkoprovinsin piispat. Yleensä piispojen yhteydet rajoittuvat kirkkoprovinsin sisälle.¹³⁶

Kunkin piispan asema valtaneuvostossa riippui toisaalta hiippakuntien arvojärjestyksestä, toisaalta siitä, kuinka kauan hän oli ollut neuvoston jäsenenä. Käytännössä yksittäisellä piispalla oli sitä suurempi painoarvo valtaneuvoston päätöksenteossa, mitä vähemmän neuvoksia kyseisessä kokouksessa oli paikalla, ja päinvastoin.¹³⁷

Piispat hoitivat Pohjoismaissa säännöllisesti muitakin maallisia hallinto-tehtäviä sekä valtakunnan tasolla että paikallisesti omissa hiippakunnissaan. Kuninkaat uskoivat tilapäisiä luottamustehtäviä heidän hoitoonsa, ja lisäksi monilla piispoilla oli pysyvät valtuudet tiettyjen tehtävien hoitamiseen. Piispat olivat yleensä edustettuina myös valtakunnan ylimmissä oikeusistuimissa. Piispojen hallinnollinen rooli korostui Eerik Pommerilaisen valtakautena, sillä hän käytti piispoja luottomiehinaan hallinnollisissa tehtävissä.¹³⁸

Piispojen hallinnollisen luottamusaseman takia kuninkaat pyrkivät vaikuttamaan piispanvalintoihin. Kuningatar Margareeta ja aluksi myös Eerik Pommerilainen pystyivät paavin avulla hankkimaan itselleen vaikutusvallan piispannimityksiin. He pyrkivät järjestämään virkoihin ennen kaikkea omaa kansliahenkilökuntaansa, joka oli koulutettu ja tottunut hallinnollisiin tehtäviin.¹³⁹

Korvaukseksi maallisista hallintotehtävistään piispat saivat kruununlääkintyksiä, joista he olivat vastuussa maallisten läänitysmiesten tavoin. Poh-

¹³⁶ *MELL*, Konunxbalker IX, XXII; *KrML*, Kuninkaankaari 8, 23; *Pirinen* 1980a, 620–624 ja 1991, 111–112; *Gillingstam* 1982, 230–233; *Suvanto* 1982, 233–234; *H. Christensen* 1988, 210–211; *Salminen* 1993, 56; *Schück* 1976, 216.

¹³⁷ *H. Christensen* 1988, 209–211, 218–220; *Schück* 1985, 135–140, 144–145; *Gillingstam* 1982, 231–233; *Salminen* 1993, 56.

¹³⁸ *Losman* 1970, 100–103; *Pirinen* 1980a, 624.

¹³⁹ *Gallén* 1980a, 612–615; *Brilioth* 1925, 185–242; *Losman* 1970, 52–54, 100–103; *Lausten* 1987, 72–74; *Bruun* 1958, 91; *Hinschius* 1869–1897 II, 591–593.

joismaissa piispoista ei kuitenkaan tullut sellaisia kirkkoruhtinaita kuin muualla Euroopassa, missä piispoilla oli usein oma maallinen valta-alueensa. Varsinkin Ruotsissa piispojen läänitykset olivat pieniä ja kruunu säilytti merkittävän osan vallastaan myös läänitetyillä alueilla.¹⁴⁰

Myös kirkon näkökulmasta Upsalan kirkkoprovinsin piispoilla oli tavanomaista laajemmat valtuudet. Hankalien kulkuyhteyksien takia heille oli esimerkiksi myönnetty synninpäästöoikeus moniin rikkomuksiin, jotka kuuluivat paavin reservaatoin piiriin.¹⁴¹

Eroja muuhun Eurooppaan löytyi myös taloudesta ja hallinnosta. Jokaisessa Pohjoismaassa oli oma käytäntönsä kymmenysten jakamiseen: Tanskassa käytettiin espanjalaisytyypistä kolmijakoa ja Ruotsissa taas omapeleistä nelijakoa, jossa papin osuus oli 1/3 ja loppu jakautui tasan muille saajille. Upsalan provinsin hiippakunnat jakautuivat hallinnollisesti rovastikuntiin, joita johti maarovasti (*praepositus ruralis*). Rovastit vastasivat eurooppalaisia maadekaaneja.¹⁴²

II 3. Turun hiippakunta

a. Hiippakunnan hallinto

Hallinto-organisaatio

Turun tuomiokapitulissa oli 1400-luvun alussa kahdeksan jäsentä: kaksi prelaattia ja kuusi kaniikkia. Kapitulin johtajana toimi tuomiorovasti ja toinen prelaattijäsen oli arkkiteini¹⁴³. Prelaattien välillä ei ollut selvää tehtävänjakoa. Kaniikinprebendoina käytettiin suuria kirkkopitäjiä, joissa kaniin-

¹⁴⁰ Plöchl 1955–1960 II, 128–129; Rapp 1995, 179–180; Pirinen 1980a, 621–622, 624; Lättinen 1978, 191–192; Nylander 1953, 63–67; Inger 1959, 288–289; Kaukiainen 1980, 120–121.

¹⁴¹ Inger 1961, 375–379.

¹⁴² Nylander 1953, 205–208, 254–257; Pirinen 1962a, 18–30; Lättinen 1978, 22–26; Inger 1961, 502–504; Dahlerup 1981, 537–540.

¹⁴³ Eli arkkiadiakoni. Suomenkielisessä tekstissä on kuitenkin muodostunut tavaksi käyttää arkkiteini-nimitystä.

kit toimivat seurakuntapappeina kapitulivirkansa ohella.¹⁴⁴ Tuomiorovastin-pöytäan taas oli inkorporoitu Raison, Nousiaisten ja Liedon seurakunnat.¹⁴⁵ Vain arkkiteininpöytäan ei liittynyt seurakuntaprebendaa.¹⁴⁶

Turun kapitulissa lienee ollut neljä kiinteää kaniikinvirkaa: tuomiokirkon taloudenhoitajan virka,¹⁴⁷ Turun kirkkoherran virka¹⁴⁸ sekä Mynämäen ja Hattulan seurakuntakanonikaatit. Mynämäki oli regaalinen kanonikaatti, johon kuningas sai nimittää viranhaltijan.¹⁴⁹ Kaniikinpitäjinä toimivat myös Vehmaa, Kemiö, Sauvo ja Tenhola, mutta mikään niistä ei ollut vakituinen kanonikaatti.¹⁵⁰

Turun tuomiokapituliin kuuluivat maan korkeimmin koulutetut ja oppineimmat papit, ja huomattava osa sen jäsenistä oli jo 1400-luvun alussa saanut yliopistokoulutuksen. Turun kapitulin sisäistä tehtävänjakoa ei tunnetta, mutta tuomiorovasti toimi kapitulin ensisijaisena edustajana. Vain ne kapitulin jäsenet, jotka asuivat Turussa, saattoivat vakituisesti osallistua tuomiokirkon jumalanpalveluselämään. Kapitulin hallinnolliset tehtävät eivät olleet vielä vakiintuneet, joten piispan ja kapitulin väliset valtasuhteet olivat häilyvät.¹⁵¹

Suomen keskiaikaista rovastikuntajakoa ei tarkkaan tunneta, mutta 1400-luvun alussa olivat rovastikuntina ainakin Ahvenanmaa, Uusimaa, Pohjanmaa, Satakunta, Häme ja Karjala. Ilmeisesti jo kahteen rovastikuntaan olivat jakautuneet Uusimaa, Satakunta ja Häme. Varsinais-Suomi oli varmasti jakautunut useampaan rovastikuntaan, mutta niiden määrästä ja alueista ei

¹⁴⁴ *FMU* 607, 1001; *REA* 152; *Pirinen* 1956, 62–63; *Schück* 1959, 426–428; *Klockars* 1955a, 153–155; vrt. *Hinschius* 1869–1897 II, 75; *Hofmeister* 1931, 122–125.

¹⁴⁵ *REA* 101; *Pirinen* 1956, 45–49, 57–59.

¹⁴⁶ *REA* 341; *Pirinen* 1956, 46–47, 59–60.

¹⁴⁷ *REA* 206, 222; *Pirinen* 1956, 41, 63–64, 74.

¹⁴⁸ *REA* 326, 450; *FMU* 1368; *Pirinen* 1956, 64, 73–74.

¹⁴⁹ Mynämäki: *REA* 152; *Pirinen* 1956, 50, 62. Hattula: *FMU* 569, 677, 1129; *REA* 164, 304, 371; vrt. *Pirinen* 1956, 62–63, 74.

¹⁵⁰ Vehmaa: *FMU* 702. Kemiö: *REA* 105, 137, 264, 313; *FMU* 987, 998, 1560. Sauvo: *REA* 77, 258, 264. Tenhola: *REA* 175; *FMU* 591, 751. Kaikki: *Pirinen* 1956, 62–63, 74.

¹⁵¹ *Pirinen* 1956, 68–69, 250–255, 1980b, 193–195 ja 1991, 148; *Rinne* 1941–1952 III, 232–233; *Losman* 1970, 69; *Lundqvist* 1897, 237–238.

ole tietoa. Suomessa maarovastit esimerkiksi järjestivät kirkollisten verojen kuljetuksen alueeltaan. Heillä oli poikkeuksellisen laaja rippivalta, koska Suomen rovastikunnat olivat alueeltaan laajoja ja harvaan asuttuja. Vain henkirikokset ja karkeat seksuaalirikokset oli varattu piispan ripitettäväksi.¹⁵²

Hiippakuntasynodeja järjestettiin Turussa vuosittain. Ajankohtana oli yleensä 9.–10. syyskuuta, mutta ilmeisesti synodeja pidettiin joskus myös kesäisen Henrikin-messun (18.6.) yhteydessä. Piispa Hemmingin statuuttien mukaan pappien oli saavuttava synodiin niin runsaslukuisesti, että kuhunkin rovastikuntaan jätettiin päivystämään vain kaksi pappia. Synodin aluksi toimitettiin messu, jonka jälkeen piispa piti puheen. Loppupäivä omistettiin kirkollisten asioiden käsittelylle, toisena päivänä taas käsiteltiin riitajutut ja papeista tehdyt valitukset. Synodin päätteeksi piispa antoi synodaalistatuutit, joissa usein vain toistettiin entisiä säädöksiä. Ilmeisesti piispa myös täytti avoinna olevat papinvirat synodin yhteydessä, kun papisto oli koolla. Papit puolestaan tilittivät hänelle *cathedraticum*-maksun omasta seurakunnastaan.

Turun hiippakunnassa synodin merkitys papiston valvonnassa oli tavanomaista korostuneempi, koska hiippakunta oli laaja eikä piispa pystynyt henkilökohtaisesti valvomaan edes kaikkia tuomiokapitulin jäseniä.¹⁵³ Merkittävä osuus papiston valvonnassa oli myös piispan tarkastusmatkoilla, sillä papin ja seurakuntalaisten keskinäiset erimielisyydet ratkottiin tarkastusten yhteydessä.¹⁵⁴

Piispan asema

Turun piispalla oli keskiajalla varsin vahva ja itsenäinen asema hiippakunnassaan. Maantieteellisen etäisyyden takia hän oli vähemmän riippuvainen arkkipiispasta kuin muut Ruotsin piispat. Turun piispan asemaa vahvisti lisäksi se, että koko Suomi oli yhtenä hiippakuntana ja kuului hänen valtapiiiriinsä. Piispa Hemmingin statuuteissa oli annettu erityissäädöksiä Turun

¹⁵² HUFKH IV, 57–58; Inger 1961, 510–525; Pirinen 1963, 14–19 ja 1991, 150; Linna 1996, 150–153, 156–157, 186–187.

¹⁵³ FMU 624, 4255, 4415; Kroon 1948, 61–62, 71–81, 131–155; Inger 1961, 459–460, 487–495; Klockars 1955a, 48, 56, 76; Pirinen 1991, 149.

¹⁵⁴ Inger 1961, 461–473.

piispan asemasta ja tehtävistä. Niiden perusteella piispa valvoi muun muassa kirjojen ja koristeiden hankintaa seurakunnille.¹⁵⁵

Myös maallisen vallan alalla piispan asema oli Turun hiippakunnassa tavallista vahvempi. Suomessa oli vähän maallisia viranomaisia eikä lainkaan keskusviranomaisia. Suomen ylin hallinto oli linnanpäälliköiden käsissä, mutta kukin heistä johti vain omaa linnalääniään. Turun piispa oli ainoa viranomainen, jonka valtakuntaan kuului koko Suomi. Kuningas saattoi uskoa piispalle lisäksi hallinnollisia luottamustehtäviä. Piispa oli esimerkiksi jäsenenä lautakunnassa, joka vuonna 1405 suoritti rälssitarkastuksen Turun hiippakunnassa.

Hiippakunnasta muodostui maata koossapitävä voima, joka esti feodaalisen hajaannuksen. Piispan arvovaltaa lisäsi se, että hän käytti valtaansa henkilökohtaisesti, kun taas maalliset viranomaiset, linnanpäälliköt, voudit ja tuomarit, käyttivät ylempää delegoitua valtaa. Turun piispoilla oli usein myös merkittävä rooli idänpolitiikassa, jota Suomen johtomiehet hoitivat.¹⁵⁶

1400-luvulla piispa kuului myös Turun maanoikeuteen, jonka jäseninä olivat lisäksi laamanni, kihlakunnantuomarit ja maan muut merkkimiehet. Maanoikeuden tehtävät keskittyivät oikeudenhoitoon, se ei toiminut keskus-hallintoviranomaisena, kuten jotkut tutkijat ovat olettaneet. Maanoikeudessa voitiin kuitenkin käsitellä myös hallinnollisia asioita.¹⁵⁷

Piispan talous

Turun hiippakunta oli keskiajalla kansainvälisesti verrattuna pieni ja köyhä. Piispanpöytä oli kuitenkin maan vaurain talousyksikkö, joten Turun piispa oli aikansa varakkain mies Suomessa.

Kirkollinen verotusjärjestelmä muodostui Turun hiippakunnassa omintakeiseksi. Varsinaista kymmenysveroa kannettiin vain maan lounaisosan pel-

¹⁵⁵ FMU 624; Salomies 1944, 185–191; Pirinen 1991, 146–147; Schalin 1946, 129–131; Kuujo 1981, 211.

¹⁵⁶ Pirinen 1991, 60–62, 75–77, 105, 121, 126–127, 146–147 ja 1957, 306; Suvanto 1985b, 101–103, 111, 135–137, 147–150, 166–171; Vahtola 1987, 56–58, 104–107.

¹⁵⁷ REA 328, 337, 349; Hemmer 1949, 3–9 ja 1966, 53–66; Suvanto 1985b, 200–201; Jaakkola 1950–1959 I, 346–350; Renvall 1962, 51–54.

toviljelyalueella, ”suomalaisen oikeuden” piirissä. Suuret syysviljakymmenykset jaettiin kolmeen osaan piispan, pitäjänpapin ja pitäjänkirkon kesken. Pienemmät kevätiljakymmenykset sen sijaan jakoivat piispa ja pappi keskenään.

Muualla Suomessa piispan verotulot perustuivat kiinteisiin sopimusveroihin. Maanviljelyalueilla, joilla pääpaino oli karjanhoidossa, perittiin henkilökohtaista ”nokkaveroa”. Sen saattoi maksaa voina tai rahana. ”Ruotsalainen oikeus” esiintyi rinnan ja limittäin ”suomalaisen oikeuden” kanssa maan lounaisosissa. Muita nokkaveroalueita olivat Ahvenanmaa, Uusimaa ja Karjalan rannikkoalue sekä Pohjanmaan rannikko Iihin saakka. Näillä alueilla oli omat verotussysteeminsä, joissa oli pieniä eroja. Pohjanmaalla kannettiin lisäksi kalakymmenyksiä.

Toisen sopimusveroalueen muodostivat pyyntitalouteen pohjautuvat vero-oikeudet. Ylä-Satakunnassa, Hämeessä, Karjalassa sekä Pohjanmaan sisämaassa ja Kemissa verotus perustui turkisveroihin (kiltti), jotka voitiin lunastaa rahalla. Jokaisella alueella oli oma käytäntönsä siitä, miten vero määräytyi.

Keskiajan lopulla Turun piispan verotuloista 33 % koostui viljakymmenyksistä, 48 % nokkaverosta, 9 % kalakymmenyksistä ja vain 10 % kilttiverosta, vaikka 42 % Suomen taloista sijaitsi kilttiveroalueella. Kaikkiaan verotulot muodostivat keskiajan lopulla 45 % piispan tuloista.¹⁵⁸

Turun piispanpöytään kuului myös kiinteistöjä: Kuusiston piispanlinna, kartanoita, lampuotiloja, kalastamoja ja kaupunkikiinteistöjä. Kuusiston linna oli piispan kiinteistöistä merkittävin ja arvokkain: sen alaisuuteen kuului koko Kuusiston saari. 1400-luvun alussa Kuusiston linnassa oli kaksi erillistä asuinrakennusta, myöhemmät siipirakennukset. Päälinnan itäpuolella oli ilmeisesti kaksi esilinnaa, nykyiset toinen ja kolmas esilinna. Niitä ei kuitenkaan ollut vielä rakennettu lopulliseen muotoonsa. Linna suuntautui kuitenkin itää kohti, ja sinne kuljettiin meritse Piikkiöstä. Itäpuolella sijaitsi myös satama, jonka suojaksi oli rakennettu vedenalainen paaluvarustus.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Pirinen 1962a, 30–183; Läntinen 1978, 22–91, mihin sisältyy yksityiskohtainen selvitys eri veroalueista.

¹⁵⁹ Uotila 1994, 25–30, 1995, 41–43 ja 1997, 8–11, 17–23; Alopaeus 1994, 101–104. Ks. pohjapiirros 1, s. 174.

1400-luvun alussa Turun piispa omisti seuraavat kartanot: Saaren Mynämäellä, Koroisen Turun kupeessa, Köyliönkartanon, Forsbyn Kokemäellä (Curia Kumo), Vanajankartanon, Saltvikin kartanon sekä mahdollisesti jo Lemun Niittukartanonkin. Monet piispan lampuotitiloista sijaitsivat Kuusiston linnan lähistöllä, mutta keskiajan lopulla niitä oli yli 30 pitäjässä, kaikkiaan 245 kappaletta. Merkittäviä kalastamoja piispalla oli Kokemäenjoen Lammaisten koskessa ja Kymijoen Ahvenkoskessa.¹⁶⁰

Turussa piispalla ei vielä 1400-luvun alussa ollut varsinaista kaupunkikiinteistöä, mutta kylläkin kirkkokortteerina Pispalan tila aivan tuomiokirkon lähistöllä. On oletettu, että piispalla oli tontti ja talo myös Aura-joen vastakkaisella rannalla, mutta tälle oletukselle ei liene perusteita.¹⁶¹ Keskiajan lopulla kiinteistötulot muodostivat viidenneksen piispan tuloista.¹⁶²

Turun hiippakunnassa seurakuntalaiset suorittivat poikkeuksellisen suuren osan piispan kestäytymisestä. Kirkon vihkimisen yhteydessä he suorittivat sen kokonaan, ja tarkastusmatkojen yhteydessäkin he hankkivat kalat, jotka kuuluivat kestäytymiseen. Prokuraation osuus Turun piispan tuloista oli yllättävän suuri, keskiajan lopulla peräti neljännes.¹⁶³

Turun piispan sakkotuloista osa oli kiinteitä suorituksia: piispa oli antanut talonpojille luvan kalastaa ja metsästää pyhäpäivinä, jos he maksoivat korvaukseksi piispalle ”pyhäpäivähaukia ja -lohia”. Sakkotulot muodostivat keskiajan lopulla kaikkiaan 5 % piispan tuloista. Turun piispa sai verraten säännöllisesti myös testamenttilahjoituksia, jotka tosin eivät olleet määrältään kovin suuria. *Läntinen* pitää mahdollisena, että piispat perivät lisäksi maksuja konfirmaatiosta ja muista toimituksista, vaikka siitä ei olekaan tietoja keskiaikaisissa lähteissä. Hänen mukaansa oli myös tapana, että vastanimitetty kirkkoherrat antoivat lahjan piispalle.

¹⁶⁰ *Läntinen* 1978, 99–169; *Uotila* 1995, 48–50; *Rinne* 1944, 9–21; *REA* 167. Vrt. *Dahlbäck* 1977, 272–274.

¹⁶¹ *REA* 108, 112; *Rinne* 1941–1952 III, 181–182; *Pirinen* 1962b, 140–142; *Pihlman* 1986, 204. Vrt. *Ruuth* 1909b–1923 I, 53, 126; *Rinne* 1941–1952 III, 185, 204; *Kostet* 1986, 39–40. Ks. kartta 3, s. 195: nrot 3 ja 9 sijaitsivat Pispalan mailla.

¹⁶² *Läntinen* 1978, 172–179.

¹⁶³ *Nylander* 1953, 257–266; *Inger* 1961, 437–443; *Läntinen* 1978, 180–184; *Cederlöf* 1934, 77–79.

Turun piispoilla oli säännöllisesti kruununläänitys, kuten muillakin Ruotsin piispoilla. Se oli kuitenkin pieni ja käsitti tavallisesti yhden tai kaksi varsinaissuomalaista pitäjää. Käytännössä läänitys merkitsi sitä, että piispa sai kantaa kruunun verotulot kyseisestä pitäjästä.¹⁶⁴

Turun piispa sai pääosan verotuloistaan luonnontuotteina, ja niiden määrä ylitti selvästi sen, mitä piispa ja hänen väkensä pystyivät kuluttamaan. Piispan oli pakko markkinoida ylijäämä saadakseen siitä hyötyä. Viljaylijäämä saatiin yleensä myytyä kotimaahan, mutta voita, kalaa ja turkiksia piispat myivät ulkomaille. He kävivät kauppaa suoraan ulkomaisten porvarien kanssa, etupäässä tallinnalaisten. Piispat myös ostivat suoraan ulkomailta ainakin suolaa ja muita mausteita, viiniä, tekstiilejä, lasia sekä muuta arvotavaraa.

Turun piispoilla oli omia laivoja, joita he tarvitsivat kaupankäynnin lisäksi kulkemiseen, sillä esimerkiksi Kuusistoon kuljettiin Turusta vesitse. Kaupankäyntinsä ja verotulojensa ansiosta Turun piispa oli niitä harvoja koko Suomessa, jolla oli laajemmassa määrin käteistä rahaa. Niinpä hänellä oli merkittävä rooli luotonantajana hiippakunnassaan. Lainat annettiin yleensä panttia vastaan, ja ne kartuttivat osaltaan piispanpöydän omistuksia, sillä usein velalliset eivät pystyneet maksamaan velkojaan, vaan pantti jäi piispalle.¹⁶⁵

b. Seurakunnat

Turun tuomiokirkon erityisasema

Suomessa Turun tuomiokirkolla oli keskeinen asema, olihan se maan ainoa tuomiokirkko ja samalla Turun seurakuntakirkko. Muista Upsalan provinsin tuomiokirkoista vain Strängnäsän tuomiokirkko toimi samalla seurakuntakirkkona.¹⁶⁶ Tämä teki Turun tuomiokirkosta poikkeuksellisen läheisen tavallisille hiippakuntalaisille ja toi sen rakennusrahastoon (*fabrica*) run-

¹⁶⁴ Läntinen 1978, 185–193.

¹⁶⁵ Läntinen 1978, 208–215. Vrt. Schück 1959, 391–393.

¹⁶⁶ Zeitler 1982, 48.

saasti lahjoituksia. Vuonna 1353 myönnettiin lisäksi tuomiokirkolle rakennusavuksi kolmasosa pitäjänkirkkojen kymmenysosuudesta.¹⁶⁷

1400-luvun alussa Turun tuomiokirkkorakennus erosi selvästi nykyisestä. Kirkon hallitseva osa oli runkokuone, joka oli nykyistä kirkkosalia lyhyempi ja matalampi. Maunu Tavastin piispuuskauden alkaessa oli suunnitelmassa rakentaa tuomiokirkkoon laajempi, 7-sivuinen pääkuori, joka nykyisin muodostaa kirkkosalin etuosan. Koska tiedot kuorin ajoituksesta ovat epävarmoja, ei tiedetä, oliko uusi pääkuori jo rakenteilla.¹⁶⁸ Samasta syystä on jätettävä avoimeksi tuomiokirkon vanhimpien sivukappeliin ajoitus, sillä P. Katriinan ja P. Pärttylin kappelit rajoittuivat uuteen kuoriosaan.¹⁶⁹

Sen sijaan tiedetään, että runkokuoneen sivuilla ei vielä ollut ainuttakaan niistä sivukappeleista, jotka nykyisin ovat tuomiokirkolle tunnusomaisia. Nykyinen pääkuori (alunperin Kaikkien pyhien kappeli) puuttui, ja sakasti oli selvästi nykyistä pienempi. Varsinaista tornia tuomiokirkossa ei myöskään ollut. 1400-luvun alussa tuomiokirkko poikkesi muista Turun hiippakunnan kirkoista senkin takia, että se oli ainoa kivikirkko Suomen mannermaalla.¹⁷⁰

Isojen kirkkojen tapaan Turun tuomiokirkossa oli useita sivualttareita. 1400-luvun alussa useimmat niistä oli sijoitettu kirkkosaliin. Mainittujen P. Katriinan ja P. Pärttylin alttarien lisäksi tuomiokirkossa oli 1400-luvun alussa P. Marian pitäjänalttari, P. Yrjänän alttari, P. Sigfridin alttari, P. Henrikin ja Eerikin alttari, P. Laurin ja Olavin alttari, P. Johanneksen alttari sekä mahdollisesti vielä P. Nikolauksen alttari. Näistä P. Marian pitäjänalttari oli Turun kirkkoherran prebenda. Myös P. Yrjänän, P. Sigfridin,

¹⁶⁷ FMU 636; Rinne 1941–1952 III, 73, 158–171; Pirinen 1962a, 184–185 ja 1981, 127–129.

¹⁶⁸ Tuomiokirkon 7-sivuisen kuorin ajoitus vaatisi oikeastaan oman tutkimuksensa. Tutkijoiden käsitykset eroavat pitkälti sen takia, että kuoriosan rakenteita ei ole tutkittu riittävän perusteellisesti.

¹⁶⁹ Nrot 5 ja 6, pohjapiirros 4. Lähdetiedot, joilla kyseisiä kappeleita on aiemmin ajoitettu (REA 213, 226, 244–247, 340, 426, 436, 450, 451; Juusten 1988a, 56–57) eivät itse asiassa kerro mitään nykyisistä kappelirakennuksista. Hiekkänen 1997c, 80–81. Markus Hiekkasen kirjeet 12.10. ja 11.12.1996.

¹⁷⁰ Rinne 1941–1952 I, 172–218; Gardberg 1987c, 16–18; Drake 1985, 90; Hiekkänen 1994b, 453–458, 1994c, 225–227 ja 1997c, 80–81. Markus Hiekkasen kirjeet 12.10.1996 ja 23.2.1997.

P. Katariinan, P. Pärttylin sekä P. Henrikin ja Eerikin alttareilla oli omat prebendaattinsa.¹⁷¹

Turun hiippakunnassa tuomiokirkko oli sääntökuntakirkkojen lisäksi ainoa kirkko, jossa oli useampia pappeja. Niinpä tuomiokirkon jumalanpalveluselämä oli erityisen huomion kohteena, ja esimerkiksi monet Turun piispat kehittivät sitä säättämällä uusia messuja ja toimituksia. Lähdetiedot niistä ovat kuitenkin niukkoja 1400-luvun loppua varhaisemmalta ajalta.¹⁷²

Seurakunnat ja niiden ominaispiirteet

Suomessa oli keskiajalla kahdenlaisia seurakuntia, kirkkopitäjiä ja kappeleita. Kirkkopitäjä oli kirkollisen hallinnon perusyksikkö: itsenäinen seurakunta, jolla oli oma kirkkoherra. Kappeleissa sen sijaan ei ollut omaa pappia, vaan emäkirkon pappi kävi tiettyinä pyhäpäivinä pitämässä jumalanpalveluksia. Maallisen hallinnon perusyksikköinä olivat 1400-luvulla jo erilliset hallintopitäjät. Kirkko- ja hallintopitäjät saattoivat olla erinimisiä, eivätkä niiden rajat aina olleet yhtenevät.¹⁷³

Seurakunnat olivat alueeltaan laajoja. Niinpä suuria kirkkopitäjiä jaettiin pienemmiksi, kun väestö lisääntyi. Usein perustettiin ensin kappeli emäpitäjän syrjäseudulle ja tehtiin siitä itsenäinen kirkkopitäjä myöhemmin, kun asutus oli voimistunut tarpeeksi.¹⁷⁴ Asutuskehityksen lisäksi uusien seura-

¹⁷¹ P. Marian pitäjänalttari (nro 4, pohjapiirros 3): *REA* 146, 326, 450; *Rinne* 1941–1952 II, 3–6. P. Yrjänän alttari (nro 6A, pohjapiirros 3): *REA* 160, 361; *Rinne* 1941–1952 II, 13–16. P. Sigfridin alttari (nro 7, pohjapiirros 3): *REA* 195, 204, 218; *Rinne* 1941–1952 II, 24–29. P. Katariinan alttari (nro 11A, pohjapiirros 3): *REA* 170, 181, 213; *Rinne* 1941–1952 II, 30–35. P. Pärttylin alttari (nro 14, pohjapiirros 3): *REA* 226, 426, 436, 450, 451; *Rinne* 1941–1952 II, 35–38. P. Eerikin alttari (nro 29, pohjapiirros 3): *REA* 264, 290, 297; *Rinne* 1941–1952 II, 38–40. P. Laurin ja Olavin alttari (nro 10, pohjapiirros 3): *REA* 299; *Rinne* 1941–1952 II, 41–44. P. Johanneksen alttari (nro 24, pohjapiirros 3): *REA* 362; *Rinne* 1941–1952 II, 44–47. P. Nikolauksen alttari (nro 19, pohjapiirros 3): *REA* 160; *Rinne* 1941–1952 II, 19–23. Prebendaateista myös: *Pirinen* 1956, 41–42, 64–65.

¹⁷² *Rinne* 1941–1952 II, 234–235; *Pirinen* 1991, 176–178.

¹⁷³ *Pirinen* 1991, 154–157; *Suvanto* 1985b, 112–113 ja 1973, 340–342; *Niitemaa* 1955, 438–439; *Oja* 1955, 140–141; *Palola* 1996, 70–72.

¹⁷⁴ *Pirinen* 1991, 154–157; *Palola* 1996, 72–74.

kuntien perustamiseen vaikuttivat hiippakunnan johdon suunnitelmat ja paikallisten asukkaiden aktiivisuus.

Yleensä paikallinen väestö teki aloitteen uuden seurakunnan perustamisesta, mutta päätösvalta asiassa kuului piispalle. Kun piispa oli päättänyt seurakunnan perustamisesta, seurakuntalaiset velvoitettiin osaltaan toteuttamaan päätöksen. Heidän tuli rakentaa kirkko ja varustaa se tarpeellisella irtaimistolla sekä perustaa papintila, joka täytti tietyt vaatimukset.¹⁷⁵

Esitän seuraavassa katsauksen siitä, millainen Turun hiippakunnan seurakuntaverkko todennäköisesti oli Maunu Tavastin piispuuskauden alkaessa vuonna 1412.¹⁷⁶ Lähdetiedot ovat kuitenkin niin aukollisia, että ajoitukset jäävät väljiksi, joten varmaa kuvaa ei ole mahdollista esittää.

Varsinais-Suomen eteläosassa (Etelä-Suomi) oli jo 1400-luvun alussa perustettu kaikki keskiaikaiset seurakunnat. Turun kaupunkiseurakunnan lisäksi alueen kirkkopitäjiä olivat Kaarina, Lieto, Paimio, Piikkiö, Sauvo, Halikko, Uskela, Perniö, Kemiö, Parainen, Nauvo, Pöytyä ja Marttila. Lisäksi Kemiön yhteydessä oli Kyrkosundsskärin (Hiittinen) kappeli ja Uskelan yhteydessä Salon ja Perttelin kappelit. Yläneen kappeli, joka kuului Ala-Satakuntaan, oli ilmeisesti tällöin jo liitetty Pöytyän alaisuuteen.¹⁷⁷

Myös Varsinais-Suomen pohjoisosassa (Pohjois-Suomi) oli seurakuntia tiheässä. Alueen kirkkopitäjiä olivat Rantämäki (Maaria), Raisio, Masku, Nousiainen, Lemu, Mynämäki, Vehmaa, Taivassalo, Rymättylä ja Korppoo. Lisäksi Ruskon kirkkopitäjä oli liitetty Raision anneksiksi. Kalannin alueen aiemmat pienseurakunnat oli yhdistetty Uudenkirkon kirkkopitäjäksi, mutta Laitilan alue oli ilmeisesti vielä jakaantuneena Untamalan ja Soukaisten pieniin kirkkopitäjiin.

Ahvenanmaalla oli 1400-luvun alussa ainakin kuusi kirkkopitäjää: Finström, Hammarland, Jomala, Lemland, Saltvik ja Sund. Mahdollisesti myös Eckerön ja Föglön seurakunnat olivat jo tuolloin olemassa, mutta varmaa tietoa siitä ei ole.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Nylander 1953, 128–136, 143–165.

¹⁷⁶ Katsaus pohjautuu tutkimukseen, jonka olen tehnyt seurakuntien perustamisajankohdista (Palola 1996, 74–103).

¹⁷⁷ Palola 1996, 75–77. Ks. kartta 5, s. 212.

¹⁷⁸ Palola 1996, 77–82. Ks. kartta 5, s. 212.

Ala-Satakunnassa olivat tähän aikaan kirkkopitäjiä Kokemäki, Huittinen, Eura, Eurajoki, Köyliö ja Ulvila. Niiden lisäksi oli kaksi kappelia: Säkylä Köyliön yhteydessä ja edellä mainittu Yläne Pöytyän yhteydessä. Ylä-Satakunnassa ja muilla sisämaa-alueilla seurakunnallinen kehitys oli vielä pahasti kesken. Ylä-Satakunnan kirkkopitäjiä olivat Sastamala (Karkku), Kyrö (Hämeenkyrö), Pirkkala, Vesilahti ja Kangasala. Kangasalaan liitettiin vuoden 1400 tienoilla kappeliksi Pälkäne, joka kuului Hämeeseen.¹⁷⁹

Hämeen länsiosassa Hattulan kirkkopitäjän yhteyteen oli jo 1400-luvun alussa perustettu Lehijärven, Kalvolan ja Tyrvännön kappelit. Muuten Länsi-Hämeessä oli ilmeisesti vain kaksi kantaseurakuntaa, Vanaja ja Sääksmäki. Sääksmäestä oli tosin lohkaistu Pälkäneen kappeli Kangasalan yhteyteen; myös Janakkala oli jo saattanut erota Vanajasta, mutta tämä saattoi tapahtua vähän myöhemminkin. Hämeen itäosissa taas oli kantaseurakuntien Hauhon ja Hollolan lisäksi perustettu 1400-luvun alkuun mennessä Lammin ja Sysmän kirkkopitäjät.¹⁸⁰

Uudenmaan länsiosassa kirkkopitäjiä olivat Tenhola, Pohja, Karjaa, Inchoo, Lohja ja Kirkkonummi. Lisäksi Pohjan alaisuudessa oli Kiskon kappeli, joka hallinnollisesti kuului Varsinais-Suomeen. Uudenmaan itäosissa kirkkopitäjiä olivat Helsinki, Porvoo, Pernaja ja Pyhtää.

Porvoo ja Pernaja sekä Sipoon kappeli kuuluivat virolaiselle Padisen luostarille. Ruotsin kuningas Maunu Eerikinpoika oli vuonna 1351 lahjoittanut luostarille patronaattioikeuden Porvooseen ja sen kappeleihin (Pernaja oli vielä tällöin kappeli Sipoon tapaan). Käytännössä tilanne oli muodostunut täydeksi inkorporaatiosuhteeksi: luostari huolehti seurakuntien hallinnosta ja sai kaikki niistä tulot. Piispa Hemming oli 1360-luvun alussa pyrkinyt kumoamaan lahjoituksen ja onnistunutkin siinä tilapäisesti. Kuninkas Albrekt Mecklenburgilainen oli kuitenkin 1371 vahvistanut uudelleen Padisen privilegit, ja Turun piispa Johannes Westfal oli joutunut taipumaan Padisen hallinnon palauttamiseen.¹⁸¹

¹⁷⁹ Palola 1996, 82–86. Ks. kartta 5, s. 212.

¹⁸⁰ Palola 1996, 86–91. Ks. kartta 5, s. 212.

¹⁸¹ Palola 1996, 91–93; REA 138, 139, 142, 143, 216, 217 ja 371; Schmidt 1941, 244–260; Kerkkonen 1945, 32–43. Ks. kartta 5, s. 212.

Mualla Suomessa seurakuntia oli hyvin vähän. Karjalassa oli Viipurin, Äyräpään, Jääskén, Lappveden (Lappee), Vehkalahden ja Virolahden kirkkopitäjät. Pohjanmaalla kirkkopitäjiä taas olivat Mustasaari, Pietarsaari, Iso-kyrö ja Närpiö, joihin kuului koko Etelä-Pohjanmaa. Pohjoisempaan olivat Salo (Saloinen) ja Kemi, jotka tähän aikaan ilmeisesti olivat jo kirkkopitäjiä. Niiden lisäksi oli vain Iin kappeli Kemin alaisuudessa. Koko Savossa taas oli vain yksi kirkkopitäjä, kantaseurakunta Savilahti (Mikkeli), ja ilmeisesti Juvan kappeli.¹⁸² Kokonaisuutena seurakuntien määrä ilmenee seuraavasta taulukosta, johon olen ottanut vertailukohdaksi keskiajan lopun tilanteen.

Taulukko 1.

SEURAKUNTIEN MÄÄRÄ SUOMESSA KESKIAJALLA

	1400-luvun alussa (n. 1412)		keskiajan lopussa (1540)	
	kirkko- pitäjiä	kappe- leita	kirkko- pitäjiä	kappe- leita
Varsinais-				
Suomi	28	4	27	10
Ahvenanmaa	8		9	6
Satakunta	11	2	15	7
Häme	7	4	15	13
Uusimaa	10	2	14	3
Karjala	6		8	1
Pohjanmaa	5	1	12	4
Savo	1	1	3	
Yht.	76	14	103	44

¹⁸² Palola 1996, 93–97. Ks. kartta 5, s. 211–212.

Keskiajalla oli tavoitteena rakentaa kivikirkko jokaiseen seurakuntaan, mikäli mahdollista. Silti vielä 1400-luvun alussa Manner-Suomen kirkot olivat puukirkkoja. Ahvenanmaa muodosti selvän poikkeuksen: siellä oli kivikirkko ainakin Hammarlandissa, Jomalassa, Lemlandissa, Saltvikissa ja Sundissa, mahdollisesti myös Eckerössä ja Föglössä. Puukirkko erotti Manner-Suomen seurakunnat myös naapurimaista ja muusta Euroopasta, sillä muissa Pohjoismaissa oli useimpiin seurakuntiin rakennettu kivikirkko jo ennen 1400-luvun alkua.¹⁸³

Papisto

Lähes kaikki Turun hiippakunnan papit olivat 1400-luvun alussa kotoisin Suomesta. Tuomiokapituliin tuli kyllä ajoittain kaniikkeja muista Upsalan kirkkoprovinsin hiippakunnista, ja myös regaalinen kaniikinprebenda sekä paavin nimitykset toivat ajoittain ulkomaalaisia tuomiokapituliin.

Ilmeisesti pääosa Turun hiippakunnan papistosta oli jo 1400-luvun alussa kansallisuudeltaan suomalaisia, vaikka ruotsalaisten ja varsinkin saksalaisten osuus papistosta oli suhteettoman suuri verrattuna heidän osuuteensa koko väestöstä. Tämä johtui siitä, että pääosa papistosta oli peräisin ylemmistä säädyistä, rälssistä ja porvaristosta. Pappissukujahan ei keskiajalla päässyt muodostumaan selibaattisäännösten takia. Varsinkin maaseutupapilla saattoi kyllä olla lapsia, mutta he olivat aviottomia, eivätkä sen tähden kelvanneet kirkolliseen virkaan.¹⁸⁴

Pappisuralle pyrkivät aloittivat opintonsa useimmiten Turun katedraalikoulussa, joka oli hiippakunnan pääoppilaitos. Sen lisäksi oli 1400-luvun alussa olemassa vain Viipurin koulu. Katedraalikoulun johtajana toimi koulumestari, jolla oli yleensä yliopistokoulutus. Tähän aikaan virka lienee ollut yhdistettynä Turun kirkkoherran virkaan. Opetus keskittyi ensisijaisesti latinan kielen opiskeluun.¹⁸⁵ Varsinaisen koulun (*scola*) suorittaminen kesti

¹⁸³ Hiekkänen 1994b, 434–437, 443–448, 452–453, 1994c, 242–246, 1994a, 58–59 ja 1997a, 68; Cinthio 1981b, 610–612 ja 1981a, 385–387; Horskaer 1981, 612–623; Lidén 1981, 624–636. Ks. kartta 6, s. 217.

¹⁸⁴ Anthoni 1947, 81–98; Pirinen 1991, 159–160 ja 1956, 418–422.

¹⁸⁵ Virallisia oppiaineita olivat grammatiikka, retoriikka ja dialektiikka. Opetuksesta tarkemmin s. 116–117.

ainakin kolme vuotta, ja sen aikana opiskelijat olivat koululaisia (*scolares*). Koulunkäynnin ohella he avustivat kirkkolaulajina tuomiokirkon jumalanpalveluksissa.

Koulun päätettyään etevimmät oppilaat lähtivät ulkomaisiin yliopistoihin, mutta aina ei opintojen jatkaminen ollut heti mahdollista. Pääosa oppilaista toimi katedraalikoulun jälkeen tuomiokirkossa kuoripappeina (*chorales*). Kuoripappikausi kesti yleensä parin vuoden verran, ja sen aikana pappiskokelaat harjoittelivat tuomiokirkossa käytännön pappistytöitä kaniikkien johdolla. Käytännössä kuoripapit suorittivat huomattavan osan tuomiokirkon jumalanpalvelustoimituksista.¹⁸⁶

Yliopisto-opintoihin oli mahdollisuuksia vain harvoilla suomalaisilla. Yleensä vaadittiin sekä lahjakkuutta että varakkaita vanhempia tai muuta tulolähdettä. Kirkko tuki opiskelua myöntämällä lahjakkaille opiskelijoille tulot jostakin kirkollisesta virasta. Opiskeluaikana virkaa hoiti vikaari.

Yliopisto-opiskelu takasi kotiinpaluun jälkeen viran tuomiokapitulista. 1300-luvun lopulta lähtien huomattava osa Turun kapitulin jäsenistä ja kaikki piispat olivat maistereita. Pariisi oli aluksi suomalaisten ja muiden pohjoismaalaisten suosituin opiskelupaikka, mutta suuren skisman aikana se menetti suosionsa. Sijalle nousi Praha, joka oli lähempänä ja jossa opiskelu oli halvempaa. Tämän ansiosta suomalaisopiskelijoiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1300-luvun lopulla. Praha menetti kuitenkin suosionsa 1400-luvun alussa, kun yliopisto tsekkiläistettiin.¹⁸⁷

c. Kirkon toiminta

Jumalanpalveluselämä

Keskiajan kristillisyydessä sakramenteilla oli keskeinen asema. Sakramenteja oli seitsemän: kaste, konfirmaatio, ehtoollinen, rippi, viimeinen voitelu, avioliittoon vihkiminen ja pappisvihkimys. Konfirmaation ja pappisvihki-

¹⁸⁶ Askmark 1943, 1–16; Iisalo 1988, 11–13, 20–26; Pirinen 1991, 202–203 ja 1956, 41–42, 76–77, 130–136, 422–424.

¹⁸⁷ Pirinen 1991, 204–206 ja 1956, 424–434; Heininen 1981, 67–69, 72–73, 75; Bagge 1984, 13–17.

myksen saattoi toimittaa vain piispa,¹⁸⁸ muut sakramentit kuka tahansa vihitty pappi.

Ehtoollinen ja rippi olivat tärkeimmät sakramentit. Myöhäiskeskiajalla uskottiin, että ehtoollisen asettamisen aikana ehtoollisaineet todella muuttuivat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi (*transsubstantiaatio-oppi*). Tämän opin pohjalta kehittyi siunatun ehtoollisleivän (Kristuksen ruumiin) palvonta omana pyhyytensä.¹⁸⁹

Hiippakunnan liturgia oli piispan määräysvallan alainen, joten kaikkien Upsalan provinssin hiippakuntien liturgiat erosivat selvästi toisistaan. Erilaisuutta lisäsi se, että eri sääntökunnilla oli omat liturgiansa, jotka poikkesivat hiippakuntien liturgiasta.

Päivittäinen jumalanpalveluselämä muodostui hetkipalveluksista (*hora canonica*) ja messuista (*missa*), jotka vuorottelivat. Vaikka messun hahmo oli samanlainen, sen eri osien kokoonpanoon oli tarjolla runsaasti erilaisia teksti- ja sävelmävariaatioita. Valinta suoritettiin lopulta hiippakuntakohtaisesti. Hetkipalvelusliturgiassa hiippakuntien välinen kirjo saattoi myös olla suuri. Sekä toimitusten rakenne että eri osien sisältö vaihtelivat.

Hetkipalvelukset ja messut liittyivät päivän liturgiseen aiheeseen, ja niiden päiväkohtaisen osan, *proprium*in, koostumus vaihteli sen mukaisesti.¹⁹⁰ Liturgisen aiheen määrasivät joko kirkkovuoden Kristus-juhlat (*temporale*), joista pääosa oli liikkuvia, tai pyhimysjuhlat (*sanctorale*), jotka muodostivat kiinteän pyhimyskalenterin. Juhlat oli jaoteltu niiden juhla-arvon mukaan (*memoria, trium lectionum, simplex, duplex, totum duplex*). Tärkeimmät juhlat olivat yleisiä juhlapäiviä (*festa fori*), jolloin työnteke oli kielletty. Pääosa oli kuorijuhlia (*festa chori*), joita vain papit viettivät.

Piispa päätti, mitä pyhimysjuhlia hiippakunnassa vietettiin, mutta tarvitsi siihen kapitulin suostumuksen. Sen sijaan pyhimysjuhlien juhla-arvosta ja

¹⁸⁸ Ks. s. 63–64.

¹⁸⁹ Yleisesitys sakramenteista: Pirinen 1991, 171–175. Yksittäisistä sakramenteista tarkemmin: Lempiäinen 1974, 43–48, 84–89, 135–140, 171–172, 230–231.

¹⁹⁰ Hinschius 1869–1897 IV, 6–9, 13–14, 194–202; Helander 1957, 13–31, 126–134, 164–167, 185–186, 190–194, 235–236, 251–252, 1982, 255–262 ja 1993, 56–69; Johansson 1956, 75–76 ja 1981, 163–170; Taitto 1992, 19–21, 35–38, 66–68, 244–246; Äikää 1995, 180–181, 201–204; Hofmeister 1931, 159–160; Lausten 1987, 83.

viettotavasta saattoi piispa päättää kuultuaan kapitulin neuvoa. Myös pyhimysreliikkien hankinta hiippakuntaan kuului piispan toimivaltaan.

Pyhimyskultin muutokset olivat käytännössä lisäyksiä: kalenteriin otettiin uusia pyhimyksiä ja entisten juhla-arvoa voitiin korottaa. Muutoksia tapahtui jatkuvasti, sillä eri pyhimysten asema ja arvostus vaihtelivat eri aikoina. Eri hiippakuntien pyhimyskalenterit olivat hyvinkin erilaisia, koska yleiskirkolliset pyhimykset, joita juhlittiin kaikkialla, muodostivat vain osan kalenteripyhimyksistä. Juhla-arvon lisäksi myös juhlapäivien päivämäärissä saattoi olla eroja.

Pyhimyskalenteri vaikutti merkittävästi jumalapaalveluselämään: se määrsi, mitä juhlia vietettiin ja miten. Tärkeimmillä pyhimysjuhlilla oli yleensä sekä oma messuliturgiansa että oma hetkipalvelusliturgiansa. Kokoonpanot olivat puhtaasti hiippakunta- ja sääntökuntakohtaisia. Eri pyhimysten liturgiat omaksuttiin hiippakuntaan eri traditioiden mukaisina tai niitä kehitettiin itse. Lisäksi yhden pyhimyksen liturgiaan saattoi sisältyä eri tahoilta omaksuttua aineistoa, varsinkin jos kultti omaksuttiin ensin alempiarvoisena ja sen juhla-arvoa nostettiin myöhemmin.¹⁹¹

Liturgiset muutokset toteutettiin suorittamalla muutos ensin tuomiokirkossa, jonka jumalanpalveluselämä oli esikuvana seurakuntakirkoille. Turun hiippakunnassa voitiin jumalanpalvelusohjelma toimittaa täysimittaisena vain tuomiokirkossa ja sääntökuntakirkoissa, sillä vain niissä oli tarpeeksi papistoa sitä varten.¹⁹²

Turun hiippakunnassa otettiin 1330-luvulla käyttöön liturginen järjestys, jota dominikaanit silloin käyttivät. Sääntökuntaliturgian käyttö koko hiippakunnassa oli poikkeuksellista. 1330-luvun jälkeen Turun hiippakunnan liturgia kehittyi kuitenkin itsenäisesti, dominikaaniliturgiasta riippumatta.¹⁹³

¹⁹¹ *Hinschius* 1869–1897 II, 153–157 ja IV, 14–15, 198–201, 280–283, 286–289; *Malin* 1925, 1–20; *Johansson* 1956, 76, 132–134, 141–154; *Helander* 1957, 99–100, 186–187, 236–237, 252–253 ja 1981, 242–245; *Gjerlöw* 1981, 94–97; *Taitto* 1992, 39–40, 73–75; *Äikää* 1995, 22–23, 112–113; *Hofmeister* 1931, 184–185.

¹⁹² *Helander* 1982, 259–260 ja 1993, 56–62; *Johansson* 1981, 164–165; *Pirinen* 1991, 176–178.

¹⁹³ *Malin(iemi)* 1925, 182–204 ja 1963, 26–29; *Gummerus* 1913, 60–62; *Taitto* 1992, 448–449; *Äikää* 1995, 23–25; *Gummerus* 1913, 60–65. Keskustelu Ilkka Taiton kanssa 9.9.1996.

Turun hiippakunnan keskiaikaisen pyhimyskalenterin pohjana oli 1330-luvun dominikaaninen kalenteri. Sen jälkeen kalenteria täydennettiin itse-
näisesti. 1400-luvun alussa Turun hiippakunnan pyhimyskalenterissa oli
ainakin 147 pyhimysjuhlaa, joista 39 oli yleisiä juhlapäiviä.¹⁹⁴ Lisäksi tär-
keimpien juhlapäivien yhteydessä vietettiin edellisenä päivänä aattoa (*vigi-
lia*) ja seuraavan viikon aikana jälkimuistoa (*oktaava*).¹⁹⁵

Myöhäiskeskiajalla päiväohjelma Turun tuomiokirkossa lieene ollut seu-
raavanlainen.¹⁹⁶ *Matutinum*-hetki pidettiin kello viisi. Aamuruskon messu
toimitettiin nimensä mukaisesti päivänkoiton aikaan, kesällä jo ennen matu-
tinumia. Keskitalvella se täytyi kuitenkin pitää jo pimeän aikana, paavin
myöntämän poikkeusluvan turvin. *Laudes*-hetki toimitettiin ilmeisesti kello
kuusi, *prima*-hetki kello seitsemän ja *tertia*-hetki heti sen jälkeen.

Päämessu laulettiin (*missa cantata*) arkisin kello yhdeksän, pyhäpäivinä
puoli tuntia aiemmin. Päämessua edelsi *seksta*-hetki ja seurasi *nona*-hetki,
niin että aamupäivän ohjelma oli ohi kello 10 aikoihin. *Vesper*-hetki pidet-
tiin vuodenajasta riippuen puoli kolmen ja puoli neljän välillä iltapäivällä ja
completorium-hetki talvella jo kello neljän aikaan.¹⁹⁷

Tuomiokirkossa jumalanpalvelusohjelmaa täydensivät messut, joita pi-
dettiin vakituisesti sivualttareilla, sekä tilapäiset votiivimessut. Ne olivat
luettuja messuja (*missa lecta*), jotka toimitettiin yleensä aamuruskon messun
ja päämessun välisenä aikana. 1400-luvun alussa oli P. Yrjänän, P. Pärtylin
ja P. Eerikin alttareille säädetty pidettäväksi kaksi viikottaista messua.¹⁹⁸

Tuomiokirkon jumalanpalvelustehtävät jaettiin viikoksi kerrallaan kuori-
pappien kapitulissa (*capitulum choralium*), joka pidettiin perjantaisin. Sii-
hen osallistuivat kuoripapit ja tuomiokirkon prebendaatit sekä läsnä olleet
kapitulin jäsenet. Tehtävien jaosta vastasi yleensä tuomiorovasti.

¹⁹⁴ Tarkemmin kalenterissa: *Malin* 1925, 154–173.

¹⁹⁵ *Malin(iemi)* 1925, 80–173, 205–252 ja 1963, 28–30; *Pirinen* 1991, 164–170;
Klockars 1955b, 166–167; *Taitto* 1992, 19–21; *Äikää* 1995, 24–25.

¹⁹⁶ Mainitut kellonajat esiintyvät lähteissä vasta 1470-luvulla, mutta pohjautunevat
vanhempaan käytäntöön (keskustelu Ermo *Äikään* kanssa 13.6.1996).

¹⁹⁷ *FMU* 3631, 3632; *Sandholm* 1963, 138–140, 203–206; *Klockars* 1955b, 164–
165, 167–176; *Taitto* 1992, 244–246; *Äikää* 1995, 196–204; *Pirinen* 1991, 176–
177; *Gummerus* 1913, 73–81.

¹⁹⁸ *REA* 160, 226, 290, 298; *Äikää* 1995, 181–182, 186–188; *Rinne* 1941–1952 II,
257; *Schalin* 1946, 134–136; *Gummerus* 1913, 77–78, 82–88.

Piispan osallistuminen tuomiokirkon jumalanpalveluselämään riippui hänen omasta aktiivisuudestaan, sillä hän saattoi suorittaa hetkipalvelukset ja messut myös omassa kappelissaan. Hänellä oli kuitenkin ylin päätösvalta jumalanpalveluselämän käytännön järjestelyistä. Yleensä piispa toimitti messun tuomiokirkossa tärkeimpinä juhlapäivinä,¹⁹⁹ ainakin kiirastorstaina, jolloin hänen oli valmistettava krisma ja siunattava pyhä öljy. Lisäksi piispa suoritti yleensä pappisvihkimykset pääsiäislauantaina.²⁰⁰

Jumalanpalvelusten toimittamista varten täytyi jokaisessa kirkossa olla ainakin kaksi liturgista kirjaa: *missale* (messukirja), joka sisälsi messun toimittamiseen tarvittavat tekstit ja kaavat, sekä *breviarium* (rukouskirja), joka sisälsi hetkipalvelusten toimittamiseen tarvittavat tekstit, rukoukset ja hymnit. Joillakin kirkkoilla saattoi olla myös *legendarium*, joka sisälsi erilaisia pyhimyslegendoja. Erityisesti piispan käyttöön tarkoitettu kirja oli *pontificale*, joka sisälsi kaavat niihin toimituksiin, jotka vain piispa saattoi suorittaa.²⁰¹

Kaikki kirjat oli hankittu ulkomailta, ja liturgiset kirjat olivat pääosin hiippakunnan johdon hankkimia. Turun hiippakunnassa esiintyi silti liturgista kirjavuutta, koska ennen kirjapainotaitoa oli vaikea hankkia kaikkiin kirkkoihin liturgisia kirjoja, jotka olivat sisällöltään täysin samanlaisia. Myös ulkomailla kävijät toivat kirjoja mukanaan.²⁰²

Sääntökuntien toiminta

Kirkon vanhat sääntökunnat eivät keskiajalla kotiutuneet Suomeen, mutta kerjäläisveljistöillä, dominikaaneilla ja fransiskaaneilla, oli Suomessa suuri vaikutus. Kerjäläisveljet eivät muodostaneet kiinteitä luostareita, vaan löy-

¹⁹⁹ Näitä olivat joulu, loppiainen, pääsiäissunnuntai, helatorstai, helluntai ja kirkon vihkimisen muistopäivä.

²⁰⁰ *Pirinen* 1991, 176–177 ja 1956, 130–136; *Gummerus* 1913, 65–73, 90–93; *Klockars* 1955a, 48–50, 58; *Askmark* 1943, 12–13; *Pernler* 1977, 220; vrt. *Schaefer* 1903, 190–194.

²⁰¹ *Brunius* 1991, 457–461; *Pirinen* 1991, 207–209; *Maliniemi* 1955, 109–111 ja 1963, 13–15, 30–33; *Strömberg* 1981b, 382–384.

²⁰² *Taitto* 1992, 445–452; *Helander* 1993, 60–65; *Johansson* 1981, 164–165; *REA* 158; *Klockars* 1960a, 54–78; *Pirinen* 1991, 205–209 ja 1988a, 24.

hempiä konventteja, sillä he halusivat toimia kansan parissa. Dominikaaneilla ja fransiskaaneilla oli kansainväliset organisaatiot, jotka jakautuivat alueellisiin provinsseihin. Pohjoismaat kuuluivat Dacian provinssiin.

Vaikka dominikaanien ja fransiskaanien konventit oli vapautettu piispan hallintovallasta, kerjäläisveljet ottivat aktiivisesti osaa hiippakunnan kirkolliseen toimintaan. Heillä oli paavin privilegit, joiden perusteella he saattoivat kaikkialla toimittaa jumalanpalveluksia, saarnata ja ripittää. Tämän takia kerjäläisveljistöt saattoivat olla hiippakunnan johdolle tehokkaita avustajia.²⁰³

Dominikaanit eli mustatveljet keskittyivät saarnaamiseen, mistä syystä heitä kutsuttiin saarnaajaveljiksi (*Ordo fratrum praedicatorum*). Tämän takia dominikaanikonventeissa opiskeltiin ahkerasti käytännönläheistä teologiaa.²⁰⁴

Turkuun perustettiin P. Olavin dominikaanikonventti jo 1200-luvun puo-
livalisssä.²⁰⁵ Dominikaanit saivat Turun hiippakunnassa merkittävän aseman, minkä johdosta koko hiippakunnassa otettiin käyttöön dominikaaninen liturgia. Dominikaanit toimivat yhteistyössä Turun hiippakunnan johdon kanssa.²⁰⁶ Suomen toinen dominikaanikonventti perustettiin Viipuriin vuonna 1392.²⁰⁷

Fransiskaaniveljistö (*Ordo fratrum minorum*) keskittyi sielunhoitoon. Harmaidenveljien toiminta kansan parissa oli pitkälti samantapaista kuin mustienveljien, joskin usein huomaamattomampaa.²⁰⁸ Suomessa fransiskaaniveljet toimivat 1300-luvulla sesonkiloonteisesti ulkosaariston kalastajaväestön parissa. Toiminnan tukikohdaksi muodostui Kökar, joka sijaitsi keskeisellä paikalla.²⁰⁹ Suomen ensimmäinen fransiskaanikonventti perustettiin Viipuriin 1300- ja 1400-lukujen vaihteessa. Sillä oli ilmeisesti sama tarkoi-

²⁰³ Leinberg 1890, 15–36, 87–102; Gallén 1980c, 174–177, 1981a, 568–571 ja 1989, 28–29, 43–44; Lausten 1987, 88–89, 96.

²⁰⁴ Leinberg 1890, 15–36; Gallén 1980c, 177–178, 180–181 ja 1984, 14–15.

²⁰⁵ FMU 98; Leinberg 1890, 36–41; Kostet 1986, 37; Pihlman 1986, 179–181. Nro 26, kartta 3, s. 195.

²⁰⁶ Leinberg 1890, 37–39, 42–49, 61–64; Gallén 1980c, 179–182; Maliniemi 1960, 145.

²⁰⁷ FMU 1005; Hiekkänen 1993, 129–130.

²⁰⁸ Leinberg 1890, 87–102; Gallén 1984, 15–16 ja 1989, 28–29; Maliniemi 1960, 147.

²⁰⁹ Gallén 1989, 16–23, 28–32; Edgren & Hiekkänen 1993, 155–157, 161–163; Gustavsson 1993, 176, 180–183, 185 ja 1994, 500–502, 511–513, 515.

tus kuin Viipurin dominikaanikonventilla: tehostaa kansan uskonnollista kasvatusta ja sielunhoitotyötä Itä-Suomessa.²¹⁰

P. Birgitan kultilla oli Suomessa perinteitä piispa Hemmingin ajoista lähtien. Kultti sai suosiota myös tavallisen kansan parissa.²¹¹ Siitä huolimatta birgittalaisääntökunta (*Ordo Sancti Salvatoris*) ei kotiutunut Suomeen vielä 1400-luvun alkuun mennessä. Ääntökunnan erityispiirre oli, että birgittalaisluostarit olivat kaksoisluostareita: niissä toimi rinnakkain sekä nunna- että munkkikonventti. Nunnakonventin johdossa oli *abbedissa* ja munkkikonventin johdossa konfessori (*confessor generalis*)²¹². Birgittalaisilla ei ollut kiinteää hierarkkista organisaatiota, mutta Vadstenan luostari oli koko järjestön keskus.

Hiippakunnan piispa oli kunkin birgittalaisluostarin ylin valvoja, sillä niitä ei ollut vapautettu piispan hallintovallasta. Piispan oli vahvistettava abbedissan ja konfessorin vaalit, toimitettava luostarissa tarvittavat vihkimykset ja tarkastettava luostari vähintään kolmen vuoden välein. Yhteyttä hiippakuntaan lisäsi se, että birgittalaisilla ei ollut omia pappiskoulutuslaitoksia.

Jumalanpalveluksissaan birgittalaisluostarit noudattivat hiippakuntaliturgiaa.²¹³ Birgittalaiset pyrkivät muutenkin ottamaan aktiivisen osan hiippakunnan jumalanpalveluselämässä, esimerkiksi luostarikirkon jumalanpalvelukset olivat avoimia kaikille ja niissä saarnattiin säännöllisesti kansankielellä. Varsinaisten jäsenten lisäksi birgittalaisluostariin otettiin myös ulkojäseniä. He eivät asuneet luostarissa eivätkä antaneet luostarilupausta, mutta pyrkivät mahdollisuuksien mukaan noudattamaan luostarisääntöjä.²¹⁴

²¹⁰ FMU 1162; Hiekkänen 1993, 134–135, 148–149; Edgren & Hiekkänen 1993, 163; Leinberg 1890, 100, 107–116; Gallén 1989, 29–31.

²¹¹ Leinberg 1890, 186–189; Suvanto 1976, 81–84.

²¹² Eli luostarin yleinen rippi-isä. Aiemmin on käytetty myös nimitystä kenraalikonfessori, mutta ”kenraali” on tässä yhteydessä harhaanjohtava sana.

²¹³ Tästä säännöstä poiketen birgittalaisnunnilla oli oma hetkipalvelusliturgiansa (*cantus sororum*).

²¹⁴ Höjer 1905, 33–101, 301–305, 330–335; Leinberg 1890, 166–180; Brilioth 1941, 250–261; Maliniemi 1943, 31–40; Berthelson 1980, 560–563; Cnattingius 1963, 14–22; T. Nyberg 1965, 23–42, 228–231 ja 1968, 25–31, 33–35; Johansson & Gallén 1980, 564–566.

Kun paavi vahvisti birgittalaissäännön vuonna 1370, järjestön kirkko-oikeudellinen asema jäi epäselväksi. Ongelmana oli erityisesti kaksoisluostarijärjestelmän muotoilu. Vuonna 1422 paavi Martinus V kielsi uusien kaksoisluostarien perustamisen. Tämä johti birgittalaisjärjestössä ankariin sisäisiin kiistoihin, jotka pysäyttivät järjestön laajentumisen. Vasta sen jälkeen kun paavi Eugenius IV oli vuonna 1435 kumonnut edeltäjänsä säädökset, liikkeen sisäinen järjestys palautui. Tällöin myös uusien luostarien perustaminen tuli jälleen mahdolliseksi.²¹⁵

²¹⁵ *Höjer* 1905, 60–71, 101–119, 132–150, 160–300; *Cnattingius* 1963, 22–29, 115–180; *Leinberg* 1890, 182–185; *Losman* 1970, 35–39, 244–250; *Suvanto* 1976, 79–80; *T. Nyberg* 1968, 22–33; *Gejrot* 1990, 195–196. Vrt. *Maliniemi* 1943, 40–43, jossa vähätellään birgittalaisjärjestön ongelmia.

III Henkilöt

III 1. Sukutausta

a. Maunu Tavastin perhe

Maunu Tavastin sukujuuria ei voi seurata hänen isäänsä, Olavi Jussinpoika Tavastia, pitemmälle. Isoisästä tiedetään vain nimi Jussi patronyymin perusteella. Useita teorioita on esitetty niin Maunu Tavastin isoisän henkilöllisyydestä¹ kuin hänen toiminnastaankin,² mutta Jussi Tavastia ei ole onnistuttu yhdistämään kehenkään lähteissä mainittuun henkilöön.³

Maunu Olavinpojan isä käytti vaihtelevasti nimiä Olavi Jussinpoika (Olaff Jønisson) ja Olavi Tavast (Olaff Tawast).⁴ Nimi Tavast viittaa ilmeisesti hämäläiseen syntyperään, koska Olavi Tavast asui ja toimi Varsinais-Suomessa.⁵ Hän saattoi olla kotoisin Hattulan Mierolasta, mutta varmuutta tästä ei ole.⁶

Olavi Tavast toimi 1370- ja 1380-luvuilla⁷ ja kuoli viimeistään vuonna 1402.⁸ Vuonna 1375 Olavi Tavast osti Mynämäelta Alasjoen tilan, josta tuli

¹ *Stiernman* 1754, 234; *Bång* 1756; *Anrep* 1858–1864 I, 851 ja IV, 267–268 ja 342; *Koskinen* 1883, 680; *Holmén* 1945, 51–56.

² *Holmén* 1945, 62–63; *Klockars* 1960a, 27–28; *Bång* 1756.

³ *Palola* 1997a, 70.

⁴ Edellinen: *REA* 223, 232 ja 260; jälkimmäinen: *FMU* 948.

⁵ *Holmén* 1945, 61–62; *Anthoni* 1970, 87, 168; *Palola* 1997a, 70.

⁶ *Kronqvist* 1948, 86–87; *Mäntylä* 1976, 338–339; *Palola* 1997a, 70. Vrt. *Ramsay* 1909, 471; *Maliniemi* 1952, 525, joissa esitetty käsitys ei pidä paikkaansa.

⁷ *Palola* 1997a, 70. *Bångin* väite (1756), että Olavi Tavast olisi elänyt vuosina 1320, 1340 ja 1357, ei perustu mihinkään lähdetietoihin. Vrt. *Holmén* 1945, 58.

⁸ *REA* 295.

perheen asuinpaikka. Hän hankki Mynämäeltä suuren maaomaisuuden, mutta sen lisäksi hänellä oli tiloja myös Piikkiössä, Sipoossa ja Hämeessä.⁹ Maanhankintojensa perusteella Olavi Tavast oli ilmeisen varakas mies.

Olavi Tavast lienee ollut vaikutusvaltaisen drotsi Bo Joninpojan (Bo Jonsson) suomalaisia suojatteja, mutta hän ei ilmeisesti hoitanut mitään julkista virkaa. Olavi Tavastilla oli varteenotettava asema suomalaisen räls-sin piirissä, ja Tavast-suku kuului myöhemmin Suomen merkittävimpiin rälssisukuihin.¹⁰

Olavi Tavastille on esitetty kaksikin puolisoa, Kaarina (Karin) Fincke ja Kristiina (Christina) Rötterintytär, mutta kumpaankaan liittyvä teoria ei ole luotettava.¹¹ Mahdollisesti puoliso silti kuului Fincke-sukuun.¹² Joka tapauksessa Olavi Tavastin puoliso oli kotoisin Varsinais-Suomesta, ja Olavin asettuminen Varsinais-Suomeen selittyy osaltaan avioliitosta.¹³

Piispainkronikka kertoo Maunu Olavinpojan syntyneen Mynämäen Alasjoella vuonna 1357.¹⁴ Syntymäpäiväksi *Rhyzelius* väittää 14. lokakuuta (*die S. Calixti*), mutta tämä ei pidä paikkaansa.¹⁵ Mielestäni myös esitettyä syntymävuotta on aihetta epäillä.¹⁶ Olavi Tavast toimi 1300-luvun loppuvuosikymmeninä, hänen lapsensa esiintyivät lähteissä vasta 1400-luvun puolella ja pitkälle 1400-lukua. Seuraava sukupolvi ilmestyi lähteisiin pääosin vasta 1430-luvulta lähtien, osa tällöin selvästi alaikäisinä.¹⁷ Tämä viittaa vahvasti

⁹ REA 223, 232, 260, 295, 357, 380 391, 419, 481, 483; *Renwall* 1931, 10–11; *Holmén* 1945, 67–70; *Anthoni* 1970, 168–170; *Palola* 1997a, 70. Tilat no. 29, 24, 25, 21, 22, 28, 23, liite 8.

¹⁰ FMU 948; *Holmén* 1945, 66–67; *Anthoni* 1970, 168; *Jaakkola* 1950–1959 I, 82; *Palola* 1997a, 70–71.

¹¹ *Bång* 1756; *Anrep* 1858–1864 IV, 342; *Koskinen* 1883, 680; *Holmén* 1945, 64–65; *Palola* 1997a, 71.

¹² REA 260; *Holmén* 1945, 65–66; *Anthoni* 1970, 150, 168; *Palola* 1997a, 71.

¹³ REA 391, 408, 481; *Anthoni* 1970, 168–169; *Maliniemi* 1952, 525. Tila no. 11, liite 8.

¹⁴ *Juusten* 1988a, 57, 62.

¹⁵ *Rhyzelius* 1752, 334; ks. s. 13–14.

¹⁶ Ikäilmoitus perustunee traditiotietoon, ks. s. 27. Myös arkkipiispa Jakob Ulvssonin ja prelaatti Hemming Gadhin ikäilmoitukset, jotka perustuvat traditioon, ovat virheellisiä (*Kellerman* 1935, 8–9; *Carlsson* 1915, 4).

¹⁷ Olavi Tavast: REA 223, FMU 948. Lapset: REA 295, 391, 408, 418, 453, 479, 481, 575; FMU 1991, 2890. Lastenlapset: REA 478, 481; FMU 2066, 2072.

siihen suuntaan, että Maunu Olavinpojan ja hänen sisarustensa syntymät sijoittuvat 1370- ja 1380-luvuille.

Maunu Olavinpojan syntymän ajoitus 1370-luvulle sopii myös hänen omaan uraansa paremmin kuin sen ajoitus vuoteen 1357. Onhan todennäköisempää, että hän olisi aloittanut opiskelunsa yliopistossa 20- kuin 40-vuotiaana.¹⁸ Tällöin ei myöskään tarvitse etsiä selitystä sille, miksi hän olisi etsiytynyt opintielle vasta myöhäisessä iässä ja mitä hän olisi tehnyt sitä ennen. Maunu Tavastin oikea syntymävuosi tuskin kuitenkaan oli 1377,¹⁹ koska hän suoritti *baccalaureus*-tutkinnon Prahan yliopistossa vuonna 1396 ja tähän tutkintoon vaadittiin yleensä 20 vuoden ikää.²⁰ Joka tapauksessa Alasjoki oli Maunu Olavinpojan kotipaikka ja Mynämäki hänen kotipitäjänsä.²¹

Maunu Olavinpojalla tiedetään olleen kolme veljeä, Niilo, Jussi ja Lasse, sekä kuusi sisarta, Ragnhild, Katariina, Margitta, Birgitta ja Kristiina sekä yksi nimeltä tuntematon sisar.²² Sisarukset ja heidän perhesuhteensa on esitelty tarkemmin liitteessä 4. Perhe oli varakas, lapset pääsivät hyvin asemiin, ja suvun sosiaalinen nousu seuraavan sukupolven aikana oli selvä.²³

Pojista Niilo Tavast (Niclís Tawast) ylsi Maunun jälkeen merkittävimpään asemaan, sillä hän toimi kihlakunnantuomarina Hämeessä.²⁴ Jussi Olavinpoika (Jønís Olafson) peri Alasjoen kotitilan, hankki huomattavan maaomaisuuden ja avioitui Turun linnanpäällikön tyttären kanssa.²⁵ Lasse Olavinpoika (Lasse Olafson) taas saattoi olla avioton lapsi, koska hänen ei tiedetä perineen mitään vanhemmiltaan. Piispa Maunu kuitenkin piti häntä veljenään.²⁶

¹⁸ Vrt. Maliniemi 1934, 374; Juva 1964, 294–295.

¹⁹ Vrt. Perälä 1963, 53.

²⁰ Koskinen 1862, 41; Schück 1902, 134; Heininen 1983b, 74; Tanaka 1990, 31–32, 65; Palola 1997a, 71. Ks. s. 120. Kyseessä oli alempi korkeakoulututkinto, nyk. bachelor englanninkielisissä maissa.

²¹ Vrt. Renwall 1931, 10–11; Holmén 1945, 61.

²² On esitetty teoria vielä yhden sisaren olemassaolosta (Holmén 1945, 65–67 ja 96–97; Kronqvist 1948, 90–93), mutta mitään todisteita siitä ei ole (Palola 1997a, 71). Vrt. Anthoni 1965f, 151–152 ja 1989, 267.

²³ Maliniemi 1952, 525. Vrt. liite 4.

²⁴ Holmén 1945, 79–85; Anthoni 1989, 268; Palola 1997a, 71–72. Ks. liite 4.

²⁵ Holmén 1945, 85–87; Anthoni 1970, 167–170 ja 1989, 269; Palola 1997a, 72. Ks. liite 4.

²⁶ REA 479; Holmén 1945, 87–88; Anthoni 1989, 267; Palola 1997a, 72. Ks. liite 4.

Olavi Tavastin tyttäristä Ragnhild oli naimisissa Martti Abrahaminpoika (Martin Abrahamson) Djäknin kanssa, joka toimi Satakunnan voutina.²⁷ Katariina (Katerine) Olavintytär taas solmi kolme perättäistä avioliittoa turkulaisten porvarien kanssa. Hän jäi leskeksi vielä kolmannelta aviomiehensä tänkin ja eli sisaruksista pisimpään, ainakin vuoteen 1455 saakka.²⁸

Margitta Olavintytär oli ennen vuotta 1421 lyhytaikaisessa avioliitossa tuntemattoman Bock-sukuisen miehen kanssa.²⁹ Nimeltä tuntemattoman sisaren aviopuoliso oli puolestaan Vehmaan kihlakunnantuomari Greger Antinpoika (Gregar Anderson) Garp.³⁰ Birgitta Olavintytär oli naimisissa Erensisle Henrikinpojan kanssa, jonka asemaa ei tarkemmin tunneta.³¹ Kristiina-sisar (Cristin) on aiemmissa tutkimuksissa virheellisesti identifioitu Greger Antinpojan puolisosiksi. *Anthoni* kuitenkin osoittaa, että tämä ei voi olla mahdollista.³²

Sisarusten välisiä ikäsuhteita ei varmasti tunneta, mutta säilyneiden lähteiden perusteella Maunu tai Jussi lienee ollut pojista vanhin. Maunu esiintyy lähteissä selvästi ennen muita, mutta koska Jussi peri kotitilan, hän saattoi olla esikoinen. Myös Niilo oli selvästi sisarussarjan vanhimhasta päästä. Ragnhild puolestaan oli tytöistä vanhin ja saattoi olla myös vanhin kaikista sisaruksista.³³

Sisarusten välinen perinnönjako suoritettiin ilmeisesti vähitellen 1410-luvun kuluessa ja vahvistettiin vuonna 1421.³⁴ Yksityiskohtaisesti tunnetaan vain Maunu ja Niilo Tavastin keskinäinen perintöosuuksien jako: siinä Mau-

²⁷ REA 408; *Holmén* 1945, 94–95; *Anthoni* 1952, 113–114, 1965c, 125 ja 1989, 267; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

²⁸ REA 391, 418, 481, 575; *Holmén* 1945, 89–91; *Anthoni* 1989, 267; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

²⁹ REA 391, 481; *Holmén* 1945, 92–94; *Anthoni* 1989, 267–268; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

³⁰ REA 391; *FMU* 3073, 3108; *Anthoni* 1965f, 151–152 ja 1989, 267; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

³¹ REA 391, 481; *Holmén* 1945, 89; *Anthoni* 1989, 267; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

³² REA 481; *Holmén* 1945, 91–92; *Anthoni* 1965f, 152 ja 1989, 268; *Palola* 1997a, 72. Ks. liite 4.

³³ Ks. liite 4.

³⁴ *FMU* 1713; REA 391; *Palola* 1997a, 72. Vrt. *FMU* 1348; REA 357, 380, 408 ja 418; *Anthoni* 1970, 169.

nu sai kaikki tilat Mynämäellä ja Piikkiössä sekä yhden tilan Laitilassa ja Niilo kaikki tilat Hämeessä ja yhden Sipoossa.³⁵

Kun piispa Maunu perusti Pyhän Ruumiin alttarin ja lahjoitti sille perintömaansa vuonna 1421, hänen veljensä ja lankonsa vahvistivat lahjoituksen.³⁶ Näin he osoittivat hyväksyvänsä toimenpiteen.³⁷

Piispa Maunu lunasti veljeltään Jussilta Alasjoen kotitilan sekä erään toisenkin tämän perintötiloista ja lahjoitti ne P. Ruumiin alttarin prebendaan. Hän maksoi Jussille kaikkiaan kaksi kertaa tilojen arvon.³⁸ Piispa Maunu hankki P. Ruumiin prebendaan myös Katariina-siskon perintötilan ja maksoi siitäkin moninkertaisen korvauksen.³⁹

Ylisuurilla maksuilla piispa Maunu halusi varmistaa, että tilat pysyisivät P. Ruumiin alttarilla, sillä keskiajalla oli aina otettava huomioon sukulaisten lunastusoikeus perintömaahan.⁴⁰ Nyt sukulaisten ei yksinkertaisesti kannattanut ryhtyä vaatimaan perintötiloja takaisin.⁴¹ Samalla tavoin piispa Maunu varmisti omien perintötilojensa pysymisen P. Ruumiin alttarilla. Hän teki huomattavia lahjoituksia myös muille sisaruksilleen, joiden perintömaita ei kuulunut lahjoitukseen, jonka hän teki alttarille.⁴²

Piispa Maunun maksoi sisaruksilleen korvauksia melkein kaksi kertaa niin paljon, kuin mikä oli lahjoitettujen perintötilojen arvo yhteensä.⁴³ Hän halusi lahjoituksillaan varmasti myös huolehtia sisarustensa toimeentulosta ja hyvinvoinnista.⁴⁴ Tähän viittaa sekin, että hän teki erisuuruisia lahjoituksia samanarvoisille perillisille.⁴⁵ Piispa Maunun tekemiä lahjoituksia voi-

³⁵ FMU 1713; *Anthoni* 1970, 174. Muiden sisarusten perintöosuuksista ks. *REA* 408, 418, 478; *Palola* 1997a, 72–73; *Anthoni* 1970, 169–170.

³⁶ *REA* 391. Tilat no. 11, 21, 22, 23 ja 24, liite 8.

³⁷ Ks. tarkemmin *Palola* 1997a, 73.

³⁸ *REA* 478, 481 ja 483; *Anthoni* 1970, 169–170; *Palola* 1997a, 73. Tilat no. 29, 28, 36 ja 37, liite 8.

³⁹ *REA* 418, 481; *Palola* 1997a, 73. Tila no. 25, liite 8.

⁴⁰ *MELL*, Jordhabalker I–IV, XI, XVI; *KrML*, Maakaari 1–4, 9.

⁴¹ *Palola* 1997a, 73.

⁴² *REA* 481; *Palola* 1997a, 73.

⁴³ *Holmén* 1945, 79, *Palola* 1997a, 73.

⁴⁴ *Holmén* 1945, 79.

⁴⁵ *Vähäkangas* arvelee summien vaihtelun johtuvan siitä, että kaikki sisaret eivät olisi saaneet täyttä perintöosaansa (1975, 34), mutta tämä ei voi pitää paikkaansa, vrt. *REA* 481.

daan pitää ennakkoperintönä. Tämä oli keskiajalla yleinen menettelytapa, sillä näin henkilö saattoi itse valvoa, että lahjoitukset päätyivät niille, joille niiden halusi menevän.⁴⁶

Piispa Maunu huolehti muutenkin sukulaisistaan, kun näillä oli vaikeuksia. Jussi Olavinpojan kuoltua 1430-luvulla piispa Maunu toimi hänen lastensa holhoojana.⁴⁷ Vuonna 1439 piispa Maunu taas antoi perinnöttä jääneelle veljelleen Lasselle ja hänen lapsilleen elinikäisen oikeuden asua Alasjoen kartanossa.⁴⁸

b. Maunu Tavastin muut sukulaiset

Piispa Maunu maksoi myös aiemmin kuolleiden sisarustensa lapsille korvauksia tiloista, jotka hän oli lahjoittanut P. Ruumiin alttarille. Lahjoituksia saivat Niilo Tavastin lapsista Olavi (Olaff), Elina (Elin), Lucia ja Katariina (Katerina).⁴⁹ Jussi (Jøn) Niilonpoika ei saanut lahjoitusta piispa Maunulta, koska hän oli antautunut kirkolliselle uralle ja sai sen sijaan P. Ruumiin prebendaatin viran, johon piispa Maunu oli taannut sukulaisilleen etuoikeuden.⁵⁰ Vaikeampi on sen sijaan selittää, miksi piispa Maunu jätti Niilo Tavastin nuoremmat lapset ilman lahjoitusta.⁵¹

Lahjoituksia saivat myös eräät Ragnhild-siskon jälkeläiset: hänen poikansa Matti (Mattis) Martinpoika ja tyttärentyttärensä Ingeborg Haakonintytär ja Margitta Tuventytär.⁵² Koska pääosa Ragnhildin lapsista jäi ilman lahjoitusta, näillä ei ilmeisesti ollut vaateita suvun perintötiloihin. Piispa Maunun sisarenlapsilleen tekemät lahjoitukset lienevät perustuneet henkilökohtaisiin syihin.⁵³

⁴⁶ Pirinen 1952, 229–234.

⁴⁷ REA 478 ja 480; Palola 1997a, 74.

⁴⁸ REA 479; Palola 1997a, 73.

⁴⁹ REA 481; Palola 1997a, 73–74; Holmén 1946, 16–19; Anthoni 1970, 175. Ks. liite 4.

⁵⁰ REA 419 ja 567; Palola 1997a, 74. Ks. liite 4.

⁵¹ Ks. liite 4.

⁵² REA 481; Anthoni 1952, 108–114; Anthoni & Gillingstam 1989, 230, 233. Ks. liite 4.

⁵³ Palola 1997a, 74.

Piispa Maunu lienee ollut nuoremman sukupolven jäsenistä eniten tekemisissä Olavi Niilonpojan kanssa. Tämä peri 1430-luvulla isänsä tuomarinviran ja nousi Suomen johtomiesten ryhmään, johon piispa Maunukin kuului.⁵⁴

Jussi Tavastin leski Martta (Martha) Klauntytär (Djäkn) avioitui pian miehensä kuoleman jälkeen Donhoff Kallen kanssa. Tämä vironsaksalainen maanomistaja, joka oli merirosvon maineessa, tuli siten kuulumaan piispa Maunun sukupiiriin.⁵⁵ Kesällä 1439 Donhoff Kalle pahoinpideltiin Tallinnassa, jossa hän oli käymässä vaimonsa kanssa, ja Martta Klauntytär sai sen johdosta keskenmenon. Tapahtuma herätti Suomessa suurta huomiota, koska Martta Klauntyttärellä oli paljon merkittävässä asemassa olevia sukulaisia. Myös piispa Maunu joutui osallistumaan jupakan selvittelyyn. Hänen kirjeistään Tallinnaan ei kuitenkaan ilmene suurta tunnekuohua, vaan pikemminkin kiusaantuneisuutta.⁵⁶ Piispa Maunu ei liene ollut kovin mielisään sukulaisuudestaan Donhoff Kallen kanssa.

Sisarustensa ja näiden lasten avioliittojen kautta piispa Maunu oli sukua useimmille Suomen johtaville rälssimiehille. Suomalaisen rälssin johtoryhmä oli muodostunut Turun linnanpäällikkö Klaus Lydekenpoika Djäknin ja hänen jälkeläistensä ympärille. Siihen kuuluivat lisäksi suvut Tavast, Fleming, Kurki, Bitz, Garp, Svärd, Särkilahti, Horn ja Frille sekä toinen Djäkn-suku, Abrahaminpojat. Tämän ryhmän käsissä olivat Suomen tärkeimmät kirkolliset ja maalliset virat, linnanpäällikönvirkoja lukuunottamatta.⁵⁷ Tähän ryhmään Maunu Olavinpoika lienee samaistunut niin sukutaustansa kuin virkansakin puolesta. Piispa Maunun sukupiiriin kuului myös alemman rälssin edustajia, tavallisia asemiehiä, sekä Turun porvareita.⁵⁸

Piispa Maunu pyrki ilmeisesti liittämään Pyhän Ruumiin alttarin Tavast-sukuun, koska hän lahjoitti suvun perintötilat sen prebendaan ja määräsi sukulaisille etusijan virantäytössä. Pyrkimys onnistui, sillä piispa Maunun

⁵⁴ *FMU* 2310, 3001; *Holmén* 1946, 10–13. Ks. liite 4.

⁵⁵ *Hasselblatt* 1964, 102–103. Mikään alhaissyntyinen mies Donhoff Kalle ei ollut, sillä hänellä oli merkittävä maaomaisuus (*Rebas* 1976, 37).

⁵⁶ *FMU* 2314 ja 2330. Ks. tarkemmin s. 305.

⁵⁷ *Anthoni* 1970, 125–143 ja 1965a, 1965c, 1965d, 1965f, 1965i, 1965j; *Anthoni & Gillingstam* 1989.

⁵⁸ Ks. liite 4.

esimerkki ja viransaantimahdollisuus houkuttelivat nuorempia sukulaisia kirkolliselle uralle. Tämä näkyi selvästi seuraavien sukupolvien aikana, jolloin Tavast-suku oli Suomen rälssisuvuista eniten kirkollisesti suuntautunut.⁵⁹

Piispa Maunun kuoltua hänen henkilökohtaisen omaisuutensa piti maanlain mukaan periytyä hänen elossa oleville sisaruksilleen sekä elossa oleville sisarusten lapsille.⁶⁰ Lähdetietoja on vain Katariina ja Elina Niilontytärtien saamasta perinnöstä.⁶¹ Yksittäiset perintöosat eivät voineet olla kovin suuria, koska piispa Maunu oli lahjoittanut pääosan omaisuudestaan jo elinaikanaan.

c. Olavi Maununpojan syntyperä

Tiedot Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan sukulaisuudesta perustuvat Suomen piispainkronikkaan. *Juusten* kertoo, että Olavi Maununpoika oli edeltäjänsä ”nepos”, jota tämä kasvatti lapsesta lähtien.⁶² Nepos tarkoittaa varsinaisesti veljen- tai sisarenpoikaa, mutta tätä sanaa on käytetty myös merkityksissä ”serkku” tai ”sukulainen nuoremmassa polvessa yleensä”.⁶³ Tulkinta-mahdollisuudet ovat siis moninaiset.

Toinen lähtökohta, jota on käytetty sukulaisuussuhteen päättelämiseen, on Olavi Maununpojan vaakuna. Siinä esiintyy vasemmalle kääntynyt, kourkistettu panssaripukuinen käsi, joka pitelee orjantappurakruunun ympäröimää ristiä. Vaakuna muistuttaa läheisesti Maunu Olavinpojan (Tavast-suvun) vaakunaa. Keskeinen ero on se, että Tavastien vaakunasta risti puuttuu.⁶⁴ Tämäkään lähtökohta ei mahdollista yksiselitteisiä päätelmiä.

Olavi Maununpojan syntyperästä on esitetty monenlaisia teorioita, jotka on sittemmin osoitettu virheellisiksi.⁶⁵ Virheelliseksi on osoitettu muun

⁵⁹ *Anthoni* 1970, 191–192; *Törne* 1922, 114, 117. Vrt. liite 4.

⁶⁰ *MELL*, *Erfftabalker II*; *KrML*, Perintökaari 2.

⁶¹ *FMU* 3329–3332; *Palola* 1997a, 74.

⁶² *Juusten* 1988a, 62.

⁶³ *Hammarström* 1925, 184; *Blatt* 1967, 1210–1212.

⁶⁴ *FMS* 18 ja 19; vrt. *Holmén* 1947, 2.

⁶⁵ *Messenius* 1988, 65–66; *Rhyzelius* 1752, 337; *Bång* 1756; *Anrep* 1864, 342; *Porthan* 1862, 476–477; *Holmén* 1947, 3–4; *Palola* 1997c, 1–3.

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan sinetit. Vasemmalla Maunu Tavastin piispansinetti (FMS 18), keskellä Olavi Maununpojan piispansinetti (FMS 19), oikealla Olavi Maununpojan tuomiorovastisinetti (FMS 33). Piispansineteissä sukutunnus on kuvattu alhaalla oikealla olevaan kenttään.

muassa oletus, että Olavi Maununpojan äiti olisi ollut Maunu Tavastin sisar Ragnhild.⁶⁶ Kuuluisin teoria lienee *Koskisen* oletus, että Olavi Maununpoika olisi ollut piispa Maunun oma poika, jonka syntyperän tämä olisi onnistunut kiertämään.⁶⁷ Kaunokirjallisuus on saanut tästä erinomaisen aiheen, mutta *Kronqvist* on osoittanut, että 1400-luvun oloissa syntyperän salaaminen ei olisi onnistunut, ja vielä vähemmän sille olisi voinut hankkia erivapauden.⁶⁸

Koskisen teoria on selvästi pätemätön, mutta hänen käsityksensä, että Maunu Tavast olisi Olavi Maununpojan isä, ansaitsee lähemmän tarkastelun. Maunu Tavastia ei vielä vuonna 1407 ollut vihitty papiksi, vaan hänellä oli vain alemmat vihkimykset.⁶⁹ Koska selibaattisäännökset eivät koskeneet klerkkiä, jolla oli vain alemmat vihkimykset,⁷⁰ hän olisi tätä ennen voinut olla aviossa ja saada pojan.

Tällainen syntyperä ei olisi ollut este kummankaan uralle. Aiemmin aviossa ollut ja leskeksi jäänyt voitiin vihkiä papiksi; toisaalta myös papin lapsi, joka oli syntynyt avioliitossa ennen isänsä pappisvihkimystä, kelpasi

⁶⁶ *REA* 408, 446, 471–472; *Porthan* 1862, 476–479; *Jaakkola* 1950–1959 II, 163–164; *Kronqvist* 1948, 87–89; *Vähäkangas* 1975, 30–32; *Palola* 1997c, 2. Ks. liite 4.

⁶⁷ *Koskinen* 1868, 167–169 ja 1882, 522.

⁶⁸ *Kronqvist* 1948, 81–84. Vrt. *Plöchl* 1955–1960 II, 251–261; *Anthoni* 1966, 147.

⁶⁹ *REA* 341, 466.

⁷⁰ Ks. s. 77.

kirkon virkoihin.⁷¹ Tällaisessa tilanteessa ei kuitenkaan olisi ollut mitään tarvetta isä-poika-suhteen peittelemiseen. Kun sitä ei lähteissä mainita, oletan, että Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan sukulaisuussuhde ei ollut tämänkaltainen.

Sukututkijat *Grunér* ja *Holmén* sekä *Kronqvist* ovat pohtineet sukulaisuussuhdetta Piikkiön Rungon kylän maanomistussuhteiden perusteella. Tämä oli Olavi Maununpojan kotikylä. Omistussuhteet ovat kuitenkin sen verran monimutkaiset, että niiden perusteella ei voi päästä varmaan tulokseen.

Grunér olettaa, että Olavi Maununpojan äiti olisi ollut piispa Maunun serkku. *Holmén* osoittaa eräitä virheitä *Grunérin* päättelyssä, mutta hyväksyy kuitenkin hänen teoriansa.⁷² *Kronqvist* puolestaan päätyy samojen lähteiden perusteella esittämään, että Olavi Maununpojan äiti olisi ollut piispa Maunun kuudes sisar, jonka nimeä ei tunneta.⁷³ *Vähäkangas* esittää tarkennuksia *Kronqvistin* päätelmiin, mutta päätyy samaan lopputulokseen kuudennessa sisaresta.⁷⁴

Myöhemmät tutkijat ovat nojautuneet joko *Grunér/Holménin* tai *Kronqvistin* teoriaan.⁷⁵ Uusimmissakin tutkimuksissa Olavi Maununpojan äidiksi esitetään joko piispa Maunun sisarta⁷⁶ tai serkkua.⁷⁷ Tarkennuksena piispa Maunun sisarta koskeviin teorioihin on vielä lisättävä, että kyseessä ei olisi kuudes vaan seitsemäs sisar. Piispa Maunulla todistettavasti oli kuudes, nimeltä tuntematon sisar, mutta tämä ei voinut olla Olavi Maununpojan äiti.⁷⁸

⁷¹ *Hinschius* 1869–1897 II, 478, 480; *Plöchl* 1955–1960 II, 254; *Klockars* 1955a, 62–63. Tunnetaan myös tapauksia, joissa piispan poika seurasi isäänsä virassa (*Rapp* 1995, 178.)

⁷² *Holmén* 1947, 1–13. *Grunérin* tutkimusta ei ole julkaistu. Vrt. *Holmén* 1945, 93–94.

⁷³ *Kronqvist* 1948, 87–93. Lahjakirjassa ei mainittu sellaisia sukulaisia, joilla ei ollut enää vaateita perintötiloihin. *Salomies* tulkitsi väärin *Kronqvistin* teorian ja väitti sen perusteella Olavi Maununpojan äidiksi piispa Maunun sisarentytärtä (*Salomies* 1944, 159).

⁷⁴ *Vähäkangas* 1975, 33–35.

⁷⁵ Lukuunottamatta *Huntuvuorta*, joka esitti sinettitutkimusten perusteella teorian Olavin kuulumisesta Bock-sukuun (1959, 36–37). *Huntuvuori* tarkasteli kuitenkin Konrad Bitzin sinettiä Olavi Maununpojan sinetin sijasta (ks. *FMS* 19 ja 20)!

⁷⁶ *Suvanto* 1985b, 205.

⁷⁷ *Pirinen* 1991, 117.

⁷⁸ Ks. s. 107.

Mielestäni piispa Maunun serkku on todennäköisempi vaihtoehto Olavi Maununpojan äidiksi. Piispa Maunu osti Olavin ja hänen sisartensa perintömaat ja lahjoitti ne Pyhän Ruumiin alttarille.⁷⁹ Lahjakirjassa piispa Maunu mainitsi, mitkä maat olivat hänen sisarustensa perintömaita, mutta Olavin ja hänen sisartensa maista hän ei tehnyt tällaista mainintaa.

Holménin mielestä *Grunérin* serkku-teorian pahimpana ongelmana on sen sovittaminen Rungon kylän tankolukuun. *Vähäkankaan* huomio osoittaa kuitenkin, että ongelma ei ole ylipääsemätön.⁸⁰ Silti teoria perustuu sen verran pitkälle oletuksiin, että sisar-vaihtoehtoa ei voi pitää poissuljetuna.

Olavi Maununpojan äidin ja hänen perheensä täytyi olla Maunu Tavastille läheisiä, millainen sukulaisuussuhteen luonne sitten olikin. Muuten ei ole selitettävissä, että Maunu Tavast otti nuoren sukulaisensa kasvatikseen, vaikka ainakin tämän isä oli vielä elossa.

Olavi Maununpojan isä oli hyvin todennäköisesti rälssimies ”Magnus Dekn aff Rungo”, Maunu Djäkn Rungosta.⁸¹ Hänet on yritetty yhdistää Kastelholman voutiin ja Ahvenanmaan laamanniin Maunu Torsteninpoika (Magnus Tosteson) Djäkniin,⁸² mutta mielestäni tähän ei ole riittäviä perusteita.⁸³ Olavi Maununpoika oli äitinsä sukulaisen kasvatettavana ja valitsi vaakunansa äitinsä suvun mukaan. Tämä on helpompi ymmärtää, jos oletetaan, että hänen isänsä oli tavallinen rälssimies eikä sellainen merkkimies kuin Maunu Torsteninpoika.⁸⁴

Olavi Maununpojan äiti oli ensin naimisissa tuntemattomaksi jäävän Ervastin kanssa, sai tyttäret Birgitan ja Elinan (Elin) ja jäi leskeksi ehkä joskus 1400-luvun alkuvuosina. Sen jälkeen hän avioitui Maunu Djäknin kanssa, josta tuli Olavi Maununpojan isä.⁸⁵ Olavi Maununpojan syntymän voi summittaisesti ajoittaa vuoden 1405 tienoilta. Takarajana voi pitää vuotta 1407, koska Olavi Maununpoika suoritti baccalaureus-tutkinnon Pariisin yliopis-

⁷⁹ REA 446, 471, 472, 483.

⁸⁰ *Holmén* 1947, 11–12; *Vähäkangas* 1975, 32–33.

⁸¹ *Holmén* 1947, 8; *Kronqvist* 1948, 89–90; *Jaakkola* 1950–1959 II, 163.

⁸² *Anthoni* 1959, 65–66 ja 1970, 105, 110; *Vähäkangas* 1975, 35–36.

⁸³ *Palola* 1997c, 5–6.

⁸⁴ Vrt. *Holmén* 1947, 8–9 ja *Kronqvist* 1948, 93–94.

⁸⁵ *Vähäkangas* 1975, 34–35.

tossa vuonna 1427.⁸⁶ Toisaalta hän tuskin oli kovin paljon tätä vanhempi. Koska Olavi oli piispa Maunun suojatti, hänen voi olettaa aloittaneen opintonsa suhteellisen varhain.⁸⁷

Useat tutkijat ovat otaksuneet, että Olavi Maununpojalla oli veli, Niilo Maununpoika (Nielis Magnusson).⁸⁸ *Vähäkangas* osoittaa kuitenkin, että Niilo Maununpoika, joka mainitaan Olavi Maununpojan yhteydessä, ei ollut hänen veljensä vaan lankonsa. Kyseessä oli Olavin sisaren Elinan aviomies Niilo Maununpoika Röd.⁸⁹

Maunu Djäknin perhe ilmeisesti asui Piikkiössä Rungon kylässä, mistä piispainkronikka kertoo Olavi Maununpojan olleen kotoisin.⁹⁰ Siinä tapauksessa he asuivat Olavin äidin tilalla, sillä nimestään huolimatta Maunu Djäkn ei itse omistanut maata Rungossa.⁹¹

Ilmeisesti melko pian Olavin syntymän jälkeen hänen äitinsä kuoli ja piispa Maunu otti hänet kasvatikseen.⁹² Tämä lienee tapahtunut Maunu Tavastin piispuuskauden alkuvuosina. Sen täytyi tapahtua suhteellisen varhain, mutta tuskin ennen hänen tuloaan piispaksi. Ilmeisesti Olavia kasvatettiin piispan tiluksilla piispa Maunun valvonnassa. Tämä ohjasi hänet myöhemmin opintielle. *Juva* lienee oikeassa olettaessaan, että Olavi Maununpoika valitsi vaakunan, joka muistutti Maunu Tavastin vaakunaa, siksi että oli tämän kasvattipoika.⁹³

Olavi Maununpojan isä Maunu Djäkn mainitaan elossa viimeistä kertaa vuonna 1423.⁹⁴ Olavin sisar Elina avioitui jossakin vaiheessa Niilo Maununpoika Rödin kanssa, kun taas Birgitta-sisko pysyi naimattomana ainakin vuoteen 1438 saakka.⁹⁵ Vuonna 1438 sisaret Birgitta ja Elina myivät perintö-

⁸⁶ Ks. s. 126. Vrt. s. 106.

⁸⁷ Suomalaiset olivat yliopisto-opintonsa aloittaessaan yleensä noin 20-vuotiaita (*Koskinen* 1862, 41; *Heininen* 1983b, 78).

⁸⁸ *REA* 471; *FMU* 1980; *Holmén* 1947, 14–16; *Anthoni* 1959, 66 ja 1970, 105; *Nilsén* 1986, 213, 220; *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 39, 52–53. Ks. *Palola* 1997c, 6–7.

⁸⁹ *REA* 472; *Vähäkangas* 1975, 30–31, 36–38.

⁹⁰ *Juusten* 1988a, 62.

⁹¹ *Kronqvist* 1948, 89–90; *Vähäkangas* 1975, 35.

⁹² *Juusten* 1988a, 62.

⁹³ *Juva* 1964, 304.

⁹⁴ *REA* 402.

⁹⁵ *REA* 471 ja 472; *Vähäkangas* 1975, 30–31.

maansa Piikkiön Rungosta piispa Maunulle. Olavi puolestaan oli myynyt oman osuutensa hänelle jo vuonna 1433.⁹⁶

Vaikka Olavi Maununpoika ei ilmeisesti ollutkaan syntyisin Maunu Tavastin perhepiiristä, häntä selvästi pidettiin Tavast-sukuun kuuluvana. Lähteistä ilmenee hänen olleen läsnä monissa Tavastien kokoontumisissa.⁹⁷ Piispuuskaudellaan hän joutui virkatehtävissään tekemisiin suvun jäsenten kanssa, ennen kaikkea Olavi Niilonpoika Tavastin.⁹⁸ Olavi Maununpoika näkyy myös seuranneen Maunu Tavastin esimerkkiä ja kannustaneen suvun nuorempia jäseniä kirkolliselle uralle.⁹⁹

Maunu Tavast ja hänen kauttaan myös Olavi Maununpoika kuuluivat syntyperältään Suomen rälssin johtavaan ryhmään. Tällainen syntyperä oli tyypillinen myöhäiskeskiaikaisille Turun piispoille, sillä Bero Balkista lähtien piispat olivat lähes poikkeuksetta rälssisukuisia. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan seuraajista taas Konrad Bitz, Maunu Särkilahti ja Arvid Kurki lukeutuivat samaan sukuryhmään.¹⁰⁰

III 2. Koulutus

a. Maunu Tavast Prahan yliopistossa (1394–1398)

Maunu Tavast lienee aloittanut opintonsa Turun katedraalikoulussa 1390-luvun alussa. Lähdetietoja kouluajalta ei ole säilynyt, mutta Turun katedraalikoulu oli tuolloin hiippakunnan tärkein oppilaitos.¹⁰¹ Katedraalikoulun oppiaineina olivat grammatiikka, retoriikka ja dialektiikka. Grammatiikka tarkoitti papin uralla välttämättömän latinan kielen taidon opettelua. Oppikirja-

⁹⁶ REA 471, 472 ja 446. Tilat nro 39 ja 40, liite 8.

⁹⁷ FMU 2955, 3261. Vrt. Korpela 1981, 101.

⁹⁸ Esim. FMU 2981.

⁹⁹ FMU 3069; Törne 1922, 117.

¹⁰⁰ Törne 1922, 114–117; Pirinen 1991, 104–140. Vrt. s. 110.

¹⁰¹ Ks. s. 95–96. Kouluaika on laskettu sen perusteella, että Maunu Tavast ilmeisesti jatkoi opintojaan yliopistossa pian katedraalikoulun jälkeen.

na käytettiin yleensä Donatuksen kieliooppia. Retoriikan opetus rajoittui puhetaidon yleisten termien ja sääntöjen opettamiseen. Dialektiikka oli tärkein oppiaine: sen tarkoituksena oli opettaa ajattelu- ja väittelytaitoja. Oppimateriaalina käytettiin tärkeimpiä skolastisen tieteen teoksia.¹⁰²

Maunu Tavast aloitti yliopisto-opintonsa Prahassa nähtävästi lokakuussa 1394,¹⁰³ koska hän suoritti ensimmäisen eli *baccalaureus*-tutkinnon kevättalvella 1396.¹⁰⁴ Prahän yliopiston lukuvuosi alkoi aina lokakuussa, ja tämän tutkinnon suorittaminen kesti yleensä puolitoista vuotta.¹⁰⁵ Tarkkaa tietoa aloitusajankohdasta ei ole, koska Prahän artistitiedekunnan matrikkeleita ei ole tuolta ajalta säilynyt.¹⁰⁶

Prahän yliopisto oli 1390-luvulla Turun hiippakunnan miehelle luonnollinen valinta opiskelupaikaksi.¹⁰⁷ Maunu Tavastin aloittaessa opintonsa Prahassa opiskelivat ennestään suomalaiset Törner Antinpoika ja Johannes Yölintu. Törner Antinpoika (Thornerus Andrae) oli varakas juristiopiskelija, joka ilmeisesti opiskeli myös teologiaa. Hänen tiedetään opiskeluajanaan kärsineen kroonisesta päänsärystä. Johannes Yölintu (Ölintu) oli varaton artistitiedekunnan opiskelija, kotoisin Viipurista.¹⁰⁸

Maunu Olavinpoika ryhtyi opiskelemaan artistitiedekunnassa (filosofinen tiedekunta). Tämä ei ollut ainoa vaihtoehto, sillä Prahassa toimi erillinen juristiyliopisto. Sinne pääsi opiskelemaan suoraan, ilman alemmaa tutkintoa, toisin kuin muiden yliopistojen juristitiedekuntiin. Prahassa valtaosa pohjoismaisista opiskelijoista opiskeli nimenomaan juridiikkaa, tunnetuista suomalaisopiskelijoista kaksi kolmasosaa.¹⁰⁹ Maunu Tavast

¹⁰² Askmark 1943, 7–8; Iisalo 1988, 21–23.

¹⁰³ Klockars (1976a, 22–23) olettaa, että Maunu Tavast aloitti opiskelunsa 1390-luvun alussa Pariisin yliopistossa. Oletuksensa hän perustaa siihen, että Maunu Tavast vietti Rooman-matkansa yhteydessä talven 1412–1413 Pariisissa. Mitkään muut tiedot eivät kuitenkaan viittaa tähän suuntaan.

¹⁰⁴ MUP I:1, 310.

¹⁰⁵ Dix 1988, 402, 468; Thörnqvist 1929, 245, 249.

¹⁰⁶ Ks. s. 35.

¹⁰⁷ Ks. s. 96. Jo 1380-luvulla Prahassa oli opiskellut 7 opiskelijaa Turun hiippakunnasta (Heininen 1981, 68, 72–73; Thörnqvist 1929, 268–269, 272–273).

¹⁰⁸ Thörnqvist 1929, 274, 289; Malin(iemi) 1926, 63–64 ja 1933, 578; Klockars 1959, 105–110; Suvanto 1976, 82–83; Lehtinen 1979, 20–21, 26–27, 38–39; Heininen 1983a, 354. Ks. liite 6a.

¹⁰⁹ Mornet 1991a, 283–289, 291; Dix 1988, 152–153, 166–167, 184–188.

valitsi siis opintonsa tavanomaisesta poikkeavasti, mutta syy tähän ei ole tiedossa.

Prahan yliopiston artistitiedekunta jakautui neljään kansakuntaan (*nationes*): böömiläinen, baijerilainen, puolalainen ja saksalainen, johon pohjoismaalaiset kuuluivat. Opiskelijat olivat alusta lähtien kansakuntien jäseniä, mutta niiden merkitys oli suhteellisen vähäinen.¹¹⁰ Kun opiskelija aloitti opintonsa, hänen oli valittava itselleen ohjaava maisteri ja kirjoittauduttava tämän oppilaaksi. Prahassa opiskelija joutui kirjoittautumaan myös yliopiston yleiseen matrikkeliin. Samalla hänen oli maksettava kirjoittautumismaksut, joiden määrä oli yleensä kahdeksan Prahan *grosia*.¹¹¹

Opiskelijan oli myös hankittava itselleen asunto. Prahassa opiskelijoiden yleisin asumismuoto oli pedagogio (*paedagogium*): asuntola, jossa maisteri asui yhdessä oppilaidensa kanssa.¹¹² Maunu Olavinpoika valitsi ohjaajakseen Johan Eskilssonin (Johannes Eskilli), joka oli todennäköisesti ruotsalainen.¹¹³ Johan Eskilssonilla oli myös muita pohjoismaalaisia oppilaita, mahdollisesti Johannes Yölintukin oli hänen oppilaansa.¹¹⁴

Käytännössä opiskeluohjelma muodostui seuraavanlaiseksi. Aamupäivisin opiskelijat kuuntelivat varsinaisia luentoja (*lectiones ordinariae*). Ne pidettiin kollegioissa, joissa opettajat asuivat. Luennoilla käsiteltiin perusopintoihin kuuluvia teoksia, ja opiskelija sai osallistua korkeintaan kahteen luentosarjaan samanaikaisesti.

Iltapäivisin opiskelijat kuuntelivat ylimääräisiä luentoja (*lectiones extraordinariae*) tai osallistuivat oman ohjaavan maisterin pitämiin harjoituksiin (*exercitia*). Ylimääräiset luennot käsittelivät teoksia, jotka eivät kuuluneet perusopetusohjelmaan. Harjoituksissa kerrattiin aamupäivällä opittua asiaa ja väiteltiin siitä. Pyrkimyksenä oli pystyä soveltamaan opittua. Luennoista ja harjoituksista oli suoritettava opettajalle tietyt kiinteät maksut. Tiistaisin,

¹¹⁰ Dix 1988, 133–150; Thörnqvist 1929, 239–245, 260; Rashdall 1936b, 218–220; Schwinges 1992b, 200, 211–212; Gieysztor 1992, 109–116.

¹¹¹ Dix 1988, 503–504; Rashdall 1936c, 354–355; Schwinges 1992a, 182–187; Thörnqvist 1929, 237–238.

¹¹² Schwinges 1992b, 218–220; Thörnqvist 1929, 250.

¹¹³ Thörnqvist (1929, 273) identifioi hänet samannimiseen Pohjan pitäjän kirkkoherraan, mutta tämä on mielestäni epätodennäköistä.

¹¹⁴ MUP I:1, 273, 288; Thörnqvist 1929, 273–274, 285.

torstaisin ja lauantaisin järjestettiin maisterien johtamia väitöksiä (*disputationes*), joilla oli suuri merkitys opintojen myöhemmässä vaiheessa.

Luentoja ja harjoituksia ei pidetty pyhäpäivisin, joita kertyi vuodessa noin sata. Prahan yliopiston lukuvuosi oli kuitenkin varsin tiivis esimerkiksi Pariisin yliopistoon verrattuna. Lukuvuosi alkoi 19.10., lyhyempiä lomia (*vacationes*) pidettiin joulun, pääsiäisen ja helluntain aikaan sekä pidempi kesäloma 14.7.–25.8.¹¹⁵

Perusopintoihin sisältyivät seuraavat teokset: Petrus Hispanuksen *Summulae logicales*, Boetiuksen käännös Porfyrioksen *Isagogesta* (*Liber Porphyrii*), Aristoteleen Kategoriat (*Categoriae*) ja Tulkinnasta (*De interpretatione*), Boetiuksen *Libri divisionum et topicorum*, Aristoteleen Ensimmäinen ja Toinen analytiikka (*Analytica priora et posteriora*), Sofistiset kumoamiset (*Elenchi*), Fysiikka (*Physica*) ja Sielusta (*De anima*) sekä John of Holywoodin *Tractatus de sphaera*.

Opetus painottui logiikkaan ja luonnonfilosofiaan.¹¹⁶ Luentokurssien lisäksi opiskelijan täytyi toimia respondenttina vähintään kuudessa väitöksessä, ennen kuin hän saattoi suorittaa baccalaureus-tutkinnon. Myös disputatioiden aiheet liittyivät logiikkaan (*de sophismatibus*) tai luonnonfilosofiaan (*de quaestione*).¹¹⁷

Baccalaureus-tutkintoon vaadittujen opintojen suorittaminen kesti keskimäärin puolitoista vuotta. Tutkinnot (*examen*) järjesti tiedekunta, ja niitä pidettiin neljästi vuodessa. Jokainen kansakunta valitsi edustajansa tutkintolautakuntaan, joka tarkasti tutkinnonsuorittajien tiedot. Sen jälkeen heidän oli vannottava baccalaureus-vala ja suoritettava tiedekunnalle kaikkiaan 28 grosia tutkintomaksua.¹¹⁸

Paaston ajan alussa vuonna 1396 valittiin tutkintolautakunta, johon kuului Andreas de Zelenecz, Johannes Hildissen, Henric Berlin ja Paulus

¹¹⁵ Dix 1988, 390–439; Thörnqvist 1929, 245–249; Schwinges 1992b, 231–233; Verger 1992, 154–156; Rashdall 1936b, 220–221 ja 1936c, 397–404.

¹¹⁶ MUP I:1, 48–49; Dix 1988, 184–185, 399–403, 468; Thörnqvist 1929, 250; Schück 1900–1902 II, 140–142; Leff 1992, 313–315, 323; Rashdall 1936a, 449; Lehtinen 1979, 25–28. Vrt. s. 125–126.

¹¹⁷ Dix 1988, 185, 436–439; Thörnqvist 1929, 250; Lehtinen 1979, 18–19.

¹¹⁸ MUP I:1, 127–128; Dix 1988, 185–186, 399–402, 468–470; Thörnqvist 1929, 249–251; Schwinges 1992b, 234–235.

Wladimiri. Helmikuun 20. päivän jälkeen he kuulustelivat muun muassa Maunu Tavastia. Hän suoriutui tutkinnosta hyvin, oli toiseksi paras senker-
taisista 16 tutkinnonsuorittajasta.¹¹⁹

Baccalaureus-arvo saatiin juhlallisessa promootiotilaisuudessa, jota en-
nen promovoitavan oli hankittava itselleen baccalaureus-asu, *rugata*. Pro-
mootiossa opiskelijan oli osoitettava tietonsa ratkaisemalla annettu ongelma
(*determinatio*). Sen jälkeen hän sai pukeutua uuteen asuunsa ja hänelle
osoitettiin paikka baccalaureusten joukossa.¹²⁰ Maunu Tavast sai baccalaure-
uksen arvon 10.4.1396 pidetyssä promootiossa, jossa hänen ohjaajansa Jo-
han Eskilsson toimi promoottorina.¹²¹

Maunu Tavast jatkoi opintojaan baccalaureus-tutkinnon jälkeen. Johan
Eskilsson saattoi edelleen toimia hänen ohjaajanaan, vaikka tietoja siitä ei
olekaan. Baccalaureusten piti suorittaa Aristoteleen Metafysiikka (*Metaphy-
sica*), Logiikka (*Logica*), Etiikka (*Ethica Nicomachea*), Poliitiikka (*Politica*),
Talous (*Oeconomica*), Euklideen *Geometria*, Campanus de Novaran
Theoria planetarum, John of Holywoodin *Aritmetica accurata*, Johannes de
Muriksen *Musica*, John Pechamin *Perspectiva commune* sekä Aristoteleen
Pieniä tutkielmia (*Parva naturalia*).¹²²

Opintojen pääpaino oli nyt luonnontieteissä, mutta niiden ala oli varsin
laaja. Luentojen ohella baccalaureusten piti osallistua disputaatioihin sekä
johtaa niitä itse. Lisäksi he pitivät luentoja, joiden aiheet liittyivät logiikkaan
ja luonnonfilosofiaan. Baccalaureuksen opiskelu lisenasiaatiksi kesti Prahassa
yleensä kaksi vuotta.¹²³

Maunu Olavinpojan jatkaessa opintojaan suomalaisopiskelijoiden määrä
Prahan yliopistossa lisääntyi. Vuonna 1395 saapui Martti Henrikinpoika

¹¹⁹ MUP I:1, 310; Mornet 1991a, 289, 291; Dix 1988, 469–470, 478; Thörnqvist 1929, 288. Vrt. Leinberg 1896, 34; Matinolli 1976, 8. ”In quatuor temporibus” ei tarkoita tutkintojakson neljättä päivää, kuten he olettavat.

¹²⁰ Dix 1988, 186, 271–272, 470–471; Thörnqvist 1929, 250–251; vrt. Lehtinen 1979, 18–19.

¹²¹ MUP I:1, 311; Thörnqvist 1929, 288; Leinberg 1896, 34. Neovius (1913, 39) antaa oikeat päivämäärät, mutta paikaksi virheellisesti Pariisiin.

¹²² MUP I:1, 56; Dix 1988, 187, 191, 399–402, 483; Thörnqvist 1929, 251–252; Schüick 1900–1902 II, 140–142; Leff 1992, 315–317, 323; Rashdall 1936a, 449.

¹²³ Dix 1988, 186–187, 239–243, 399–409, 436–439, 483; Thörnqvist 1929, 246–247, 250–251; Schwinges 1992b, 197–198. Vrt. s. 127.

(Martinus Henrici) Helsingin pitäjältä ja vuonna 1397 peräti viisi suomalaisia: arkkiteini Henrik Maununpoika (Henricus Magni), Ödvid Torvastinpoika (Ødvidhe Torvasti), Maunu Laurinpoika (Magnus Laurentii), hattulalainen Antti Maununpoika (Andreas Magni) ja kaniikki Antti Matinpoika (Andreas Mathie), joka oli kotoisin Närpiöstä. He kaikki kirjoittautuivat juristiyliopistoon.¹²⁴ Monet Maunu Tavastin opiskelutovereista tulivat myöhemmin olemaan hänen työtovereitaan.¹²⁵

Maunu Laurinpojaksi arveltu¹²⁶ suomalaisopiskelija vaatii lähempää tarkastelua. Matrikelissa hänestä käytetään nimitystä ”Dns. Magnus de Abo, presbyter” (herra Maunu Turusta, pappi).¹²⁷ *Brilioth* ja *Juva* olettavat, että kyseinen henkilö tarkoittaa Maunu Tavastia.¹²⁸ Tämä ei voi kuitenkaan pitää paikkaansa, koska Maunu Tavast ei ollut vielä opiskeluaikanaan saanut pappisvihkimystä.¹²⁹

Lisensiaatintutkinto järjestettiin vuosittain helmi- tai maaliskuussa. Ennen tutkintoa täytyi suorittaa valmistava koe (*tentamen*). Varsinaisessa tutkintotilaisuudessa (*examen*) lautakunta tutki kokelaiden tiedot yliopiston kanslerin johdolla. Hyväksytyn tutkinnon päätteeksi kansleri antoi tutkinnon suorittaneelle lisenssin (*licentia*). Lisensiaatin oli suoritettava tutkintomaksua 38 grosia. Suoritettua tutkintoa juhlittiin aterialla (*convivium*), jolle sai kutsua vain muita lisensiaatintutkinnon suorittaneita.¹³⁰

Maunu Tavast suoritti lisensiaatintutkinnon helmikuussa 1398. Tällä kertaa hänen tutkintomenestyksensä näyttää olleen vain keskitasoa. Samanlaisesti suoritti lisensiaatintutkinnon myös hänen opiskelutoverinsa Johannes Yölintu.¹³¹

Lisenssin saatuaan opiskelija ei ollut vielä maisteri, vaan tämä arvo saatiin juhlallisessa maisterinpromootiossa. Useimmat lisensiaatit hankkivat

¹²⁴ Ote Prahan juristiyliopiston matrikelista, *Thörnqvist* 1929, 292; *Thörnqvist* 1929, 276–278.

¹²⁵ Ks. liitteet 5 ja 6a.

¹²⁶ *Thörnqvist* 1929, 277; *REA* 373, 429, 450.

¹²⁷ Ote Prahan juristiyliopiston matrikelista, *Thörnqvist* 1929, 292.

¹²⁸ *Brilioth* 1925, 248; *Juva* 1964, 294.

¹²⁹ *REA* 341, 466; *Klockars* 1976a, 24. Ks. s. 145.

¹³⁰ *Dix* 1988, 187, 483–484; *Thörnqvist* 1929, 251–252; *Rashdall* 1936b, 218.

¹³¹ *MUP* I:1, 329–330; *Dix* 1988, 470; *Thörnqvist* 1929, 274–275, 289.

myös maisterin arvon. Promootioseremonia muistutti baccalaureuspromootiota, paitsi että maisteri sai arvonsa tunnusmerkkeinä *biretan* (baretti), hanskikat ja sormuksen. Promootiossa lisensiaatti otettiin maisterien yhteisön (*consortium magistrorum*) jäseneksi.¹³² Maunu Tavastista ja Johannes Yöllinnusta käytetään myöhemmissä lähteissä maisterin titteliä.¹³³ Tämä ei kuitenkaan todista, että heidät olisi promovoitu maisteriksi, koska lisensiaattitutkinnon ja muodollisen maisterinarvon välillä ei tehty eroa yliopiston ulkopuolella.

Oletettavasti Maunu Tavast päätti opintonsa lisensiaattitutkinnon jälkeen ja lähti Prahasta keväällä 1398. Ainakaan missään lähteessä ei esiinny viittauksia jatko-opintoihin. Seuraava lähdetieto Maunu Tavastista on kuitenkin vasta vuodelta 1402,¹³⁴ joten varmoja päätelmiä opintojen päättymisestä ei voi tehdä.

Laskelmien mukaan opiskelu maisteriksi Prahassa tuli maksamaan noin 1460 grosia, jos suoritti tutkinnon tavanomaisessa ajassa. Pääosan summasta muodostivat elinkustannukset (960 grosia). Luentomaksujen osuus oli 51 grosia ja harjoitusmaksujen huomattavasti suurempi, 374 grosia.¹³⁵

Maunu Tavastin opintojen rahoituksesta ei ole säilynyt tietoja. *Rhyzeliuksen* väite, että Maunu Tavastin isä olisi kustantanut poikansa opinnot, lienee vain hänen oma päätelmänsä.¹³⁶ Mahdollisesti Maunu Tavast sai opintotukea virkatuloja jostakin Turun hiippakunnan papinvirasta, sillä tämä oli yleinen käytäntö.¹³⁷ Pahan matrikkelissa hänen nimensä on muodossa ”*Magnus de Virmo*”,¹³⁸ mutta todennäköisesti tämä ilmaisee vain, että hän oli kotoisin Mynämäeltä,¹³⁹ eikä viittaa Mynämäen kirkkoherran virkaan.¹⁴⁰

¹³² *Dix* 1988, 187–188, 484–486; *Thörnqvist* 1929, 252–254; *Verger* 1992, 146–148; *Rashdall* 1936b, 220–221.

¹³³ *Juusten* 1988a, 57; *REA* 326, 450.

¹³⁴ *REA* 295.

¹³⁵ *Dix* 1988, 552–554. Kokonaissumma vastasi arvoltaan noin 250 markkaa Turun rahassa, sillä Pahan grosin arvo oli noin 1/60 sikäläisestä hopeamarkasta (*Halke* 1909, 120–121; *Rasmussen* 1981, 433–435).

¹³⁶ *Rhyzelius* 1752, 334. Ks. s. 33.

¹³⁷ *Nuorteva* 1990, 487.

¹³⁸ *MUP* I:1, 310–311, 330.

¹³⁹ Vrt. *Thörnqvist* 1929, 288–289.

¹⁴⁰ Vrt. *Klockars* 1976a, 23.

Prahan yliopistolla oli 1380-luvulta lähtien ollut läheiset siteet englantilaiseen yliopistomaailmaan, ja tämän seurauksena John Wycliffen opit olivat välittyneet Prahaan. Jan Hus toimi jo 1390-luvulla Prahan yliopiston opettajana ja opetti avoimesti Wycliffen oppeja. Tähän aikaan Wycliffen ja Husin opit olivat kuitenkin keskittyneet böömiläisen kansakunnan piiriin, vasta vuodesta 1401 lähtien ne levisivät laajemmalti.¹⁴¹

Koska suomalaiset opiskelijat kuuluivat saksalaiseen kansakuntaan, Maunu Tavast tuskin joutui suoranaiseen kosketukseen Husin oppien kanssa. Mitään vaikutteita hussilaisuudesta ei olekaan havaittavissa hänen myöhemmässä toiminnassaan.¹⁴² Sen sijaan hän varmaankin tuli Prahassa ollessaan tietämään, että Hus kritisoi kirkkoa ja vaati epäkohtien korjaamista.¹⁴³

Maunu Tavast lienee hankkinut itselleen kirjoja opiskeluaikanaan, sillä muun muassa hänen opiskelutoverinsa Törner Antinpoika teki Prahassa mittavia kirjahankintoja.¹⁴⁴ Osa kirjoista, jotka Maunu Tavast lahjoitti Turun tuomiokirkolle, saattoi olla Prahasta hankittuja.¹⁴⁵

b. Olavi Maununpoika Pariisin yliopistossa

Perusopinnot (1425?–1428)

Olavi Maununpoika opiskeli Turun katedraalikoulussa ilmeisesti 1420-luvun alussa. Lähdetietoja ei hänenkään opiskelustaan ole säilynyt. Koska Olavi Maununpoika oli piispa Maunun suojatti, hän melko varmasti jatkoi opintojaan yliopistossa heti katedraalikoulun jälkeen.

¹⁴¹ *Rashdall* 1936b, 222–226; *Thörnqvist* 1929, 254–257. Husin oppien leviäminen lisäsi vastustusta ja kärjisti kansallisia vastakohtaisuuksia. Tämä johti lopulta koko yliopiston tsekkiläistämiseen vuonna 1409.

¹⁴² *Malin(iemi)* 1926, 60, 1933, 577 ja 1934, 374; *Jaakkola* 1950–1959 I, 263–265.

¹⁴³ *Maliniemi* 1952, 525.

¹⁴⁴ Osa Törner Antinpojan hankkimista kirjoista on säilynyt nykyaikaan. Kirjoista tarkemmin, ks. *Malin* 1926, 62–64; *Klockars* 1959, 106–109; *Lehtinen* 1979, 20–21, 26–27, 40–41.

¹⁴⁵ *Nuorteva* 1988, 43–44; *Pirinen* 1988a, 24. Piispa Maunun kirjalahjoituksen sisältöä ei tunneta.

Olavi Maununpoika aloitti opiskelun Pariisin yliopistossa ilmeisesti lokakuussa 1424 tai 1425.¹⁴⁶ Tarkkaa tietoa aloitusajankohdasta ei ole, mutta Pariisin yliopiston lukuvuosi alkoi aina lokakuun alussa.¹⁴⁷ Vuosiluku on päätelty sen perusteella, että Olavi Maununpoika suoritti baccalaureus-tutkinnon kevättalvella 1427.¹⁴⁸ 1400-luvun Pariisin yliopistossa se suoritettiin yleensä toisena tai kolmantena opiskeluvuotena.¹⁴⁹

Pariisin yliopisto oli 1420-luvulla luonnollinen valinta Turun hiippakunnan miehelle, sillä piispa Maunu oli luonut uudelleen yhteydet Pariisiin.¹⁵⁰ Pariisissa opettivat tuolloin suomalaiset Jaakko Pietarinpoika (Jacobus Petri) Röd ja Johannes Flicke. Konrad Henrikinpoika (Conradus Henrici) taas oli opiskelijana yliopistossa. Olavi Maununpojan kanssa Turusta Pariisiin opiskelemaan matkasivat Henrik Klaunpoika (Henricus Nicolai) Djäkn, Severin (Severinus) Holt, Pentti Olavinpoika (Benedictus Olavi) Holt ja Gregor (Gregorius) Haverlandt,¹⁵¹ jotka lienevät olleet hänen opiskelutovereitaan katedraalikoulusta. Tällä kertaa joukossa ei ollut ketään vanhempaa johtajaa,¹⁵² mutta Pariisissa oli suomalaisia opettajia heitä vastaanottamassa.

Olavi Maununpoika ja hänen toverinsa valitsivat opettajakseen ilmeisesti Jaakko Pietarinpoika Rödin, sillä tämä toimi ainakin myöhemmin suomalaisryhmän ohjaajana.¹⁵³ Oppilaaksi kirjoittautuessaan Olavi Maununpojan oli suoritettava varallisuutensa mukainen maksu, mutta sen suuruudesta ei ole tietoa.¹⁵⁴ Suomalaisryhmä todennäköisesti asui Jaakko Pietarinpojan

¹⁴⁶ Vrt. Koskinen 1862, 41; Nurmela 1950, 355; Palola 1997b, 3.

¹⁴⁷ Rashdall 1936a, 489; Schwinges 1992b, 229; Boyce 1927, 134. Ks. s. 35.

¹⁴⁸ ACUP II, 357–360 ja VI, 11–12. Edellisessä on merkitty otsikoksi ”Vuoden 1426 determinoijat”, millä perusteella monet tutkijat ovat ajoittaneet Olavi Maununpojan tutkinnon vuoteen 1426 (esim. Heininen 1983b, 82, 92). Maininta tarkoittaa kuitenkin lukuvuotta eikä kalenterivuotta. Vrt. Maury 1934, 239.

¹⁴⁹ ACUP II, 376–377, 935–939; Tanaka 1990, 62–63; Rashdall 1936a, 462–464; Koskinen 1862, 41.

¹⁵⁰ Palola 1997b, 3; Heininen 1981, 68–70 ja 1983b, 68–71; Niléhn 1981, 170–175; Bagge 1984, 13–17. Ks. s. 157.

¹⁵¹ Heininen 1983b, 81–86, 92 ja 1983a, 354–355. Ks. liite 6.

¹⁵² Vrt. s. 121 ja 230. Matkasta Pariisiin tarkemmin Palola 1997b, 3.

¹⁵³ Koskinen 1862, 42; ACUP II, 375–376; Nurmela 1950, 356. Opettajaksi valittiin oman hiippakunnan mies aina, kun se oli mahdollista (Tanaka 1990, 150–151, 160–161; Schück 1900–1902 II, 137; Heininen 1983b, 80–81). Vrt. Tanaka 1990, 146–147.

¹⁵⁴ Rashdall 1936a, 521–522; Schwinges 1992a, 182–187. Vrt. s. 118.

kanssa entisessä Linköpingin hiippakunnan asuntolassa, jonka esimiehenä Jaakko Pietarinpoika toimi.¹⁵⁵ Rakennus oli nimeltään *Ad Cornu Cervi* ja sijaitsi Rue Saint-Hilairella.¹⁵⁶

Pariisin yliopiston artistitiedekunta jakautui neljään kansakuntaan: ranskalainen, normandialainen, picardialainen ja englantilais-saksalainen. Pohjoismaalaiset kuuluivat jälkimmäiseen, kuten muutkin ulkomaalaiset. Opiskelijat eivät päässeet kansakuntien jäseniksi, mutta alkuvaiheessa he seurasiivat vain oman kansakuntansa maisterien opetusta.¹⁵⁷

Aamupäivisin opiskelijat kuuntelivat varsinaisia luentoja, joita pidettiin yliopiston virallisissa opetustiloissa *Vicus Straminiksen* (nyk. Rue du Fouarre, suom. ”Olkikuja” tai ”Pahnakatu”) varrella. Iltpäivisin opiskelijat kuuntelivat ”kursorisia” luentoja (*lectiones cursoriae*) tai osallistuivat harjoitusväitöksiin. Kursoriset luennot käsittelivät usein teoksia, jotka eivät kuuluneet perusopetusohjelmaan.

Kursoriset luennot ja harjoitusväitökset pidettiin usein kollegioissa ja pedagogioissa. Viikoittain järjestettiin myös varsinaisia väitöksiä, disputaatioita. Opiskeluohjelman katkaisivat lomat ja pyhäpäivät. Lyhempiä lomia oli joulun, pääsiäisen ja helluntain aikaan, pidempi loma (jopa 2 kuukautta) syksyllä ennen seuraavan lukukauden alkua. Juhlapäiviä oli niin paljon, että lukuvuoteen mahtui loppujen lopuksi vain 130–150 luentopäivää.¹⁵⁸

Perusopintoihin sisältyivät seuraavat teokset: Boetiuksen kommentaari Porfyrioksen teoksiin (*Liber Porphyrii*), Aristoteleen Kategoriat (*Categoriae*) ja Tulkinnasta (*De interpretatione*), Priscianuksen latinan kielioppi (*Institutiones grammaticae*), Gilbert de la Porréen nimiin kirjattu *Sex principia*, Boetiuksen *Libri divisionum et topicorum*, Donatuksen *Ars majorin*

¹⁵⁵ ACUP II, 445; Schück 1900–1902 I, 69; Maury 1934, 231; Koskinen 1862, 41; Bolgár 1960, 58. Asuntolasta tarkemmin: Gabriel 1960, 18, 29–33, 35–43, 87–114; Schück 1900–1902 I, 40–43, 65–70, 73–78; Maury 1934, 227–233; ACUP II, 310–312.

¹⁵⁶ Gabriel 1960, 35–43; Schück 1900–1902 I, 62–70. Ks. myös Palola 1997b, 4.

¹⁵⁷ Gieysztor 1992, 109–116; Schwinges 1992b, 211–212; Heininen 1983b, 72–73; Boyce 1927, 77–94.

¹⁵⁸ Rashdall 1936a, 406–408, 433–434, 489 ja 1936c, 397–404; Schwinges 1992b, 229–233; Gieysztor 1992, 137; Verger 1992, 148–156; Leff 1992, 325–327; Schück 1900–1902 II, 142–145; Boyce 1927, 113–120; Lehtinen 1979, 18–19. Vrt. s. 119.

kolmas kirja (*Barbarismus*), Aristoteleen Topiikka (*Topica*), Sofistiset kumoamiset (*Elenchi*), Ensimmäinen ja Toinen analytiikka (*Analytica priora et posteriora*) sekä Sielusta (*De anima*). Opetus painottui logiikkaan enemmän kuin Prahassa, ja opetusohjelmaan sisältyi myös grammatiikka. Disputaatioiden aiheet liittyivät tässä vaiheessa logiikkaan.¹⁵⁹

Kun opiskelija oli suorittanut vaaditut luennot ja osallistunut disputaatioihin kahden lukuvuoden ajan, hän saattoi suorittaa baccalaureus-tutkinnon.¹⁶⁰ Tutkinto suoritettiin aina paaston aikana, helmi-maaliskuussa. Edellisen vuoden joulukuussa opiskelijat olivat suorittaneet preliminääritutkinnon: he olivat toimineet respondenttina disputaatioissa.¹⁶¹ Olavi Maununpoika suoritti preliminääritutkintonsa joulukuussa 1426.

Jokainen kansakunta järjesti oman baccalaureus-tutkintonsa. Tutkinnon-tarkastajina toimivat kansakunnan vanhin regenttimaisteri (*magister regens*)¹⁶², vanhin ei-regenttimaisteri sekä rahastonhoitaja (*receptor*). Ennen paastonajan alkua he tarkastivat tutkinnonsuorittajien tiedot.¹⁶³ 10.3.1427 englantilais-saksalainen kansakunta valitsi senvuotiset tutkinnontarkastajat.¹⁶⁴ Olavi Maununpojan ja hänen tovereidensa tiedot tarkastettiin pian tämän jälkeen, ja he pääsivät determinoimaan eli suorittamaan tutkintoa.

Ensin tutkinnonsuorittajien täytyi maksaa tutkintomaksut. Maksujen suuruus perustui opiskelijoiden ”*bursaan*”, eli siihen, kuinka paljon heillä oli varoja käytettävissään viikoittain. Kunkin opiskelijan bursa määriteltiin kan-

¹⁵⁹ CUP II, 673 ja III 1319; Tanaka 1990, 260; Schück 1900–1902 II, 140–142; Boyce 1927, 77–84; Leff 1992, 312–315; Rashdall 1936a, 440–444; Pirinen 1956, 433; Lehtinen 1979, 18–19, 25–26. Vrt. s. 119.

¹⁶⁰ Rashdall 1936a, 462–464; Schwinges 1992b, 199; Koskinen 1862, 41–43; Lehtinen 1979, 18. Kirjallisuudessa siteerataan kuitenkin usein aiempia pitempiä opiskeluajoja, esim. Boyce 1927, 77–78; Leff 1992, 325; Heininen 1983b, 74. Vrt. s. 119.

¹⁶¹ Tanaka 1990, 103; Leff 1992, 327; Boyce 1927, 75–76; Rashdall 1936a, 452–453; Schück 1900–1902 II, 149; Koskinen 1862, 38.

¹⁶² Regenttimaistereita olivat ne, jotka kyseisenä lukuvuonna pitivät varsinaisia luentoja. Muut olivat ei-regenttimaistereita. (Tanaka 1990, 151–152; Boyce 1927, 32–33.)

¹⁶³ Tanaka 1990, 104–107, 154–155; Boyce 1927, 77–84; Koskinen 1862, 42–43; Leff 1992, 327; Rashdall 1936a, 453; Schück 1900–1902 II, 147–149.

¹⁶⁴ ACUP II, 357–358.

sakunnan kokouksessa.¹⁶⁵ Olavi Maununpojan bursaksi ilmoitetaan 8 solia, hänen kumppaniensa 6–10 solia.¹⁶⁶ Kaikki suomalaiset olivat keskimääräistä varakkaampia, sillä yleisin bursan taso oli 5 solia. Determinoimaan päästäkseen opiskelijan piti maksaa kansakunnalle 5 bursaa sekä lisäksi bursan koosta riippuva summa *pro scolis*. Olavi Maununpojan tutkintomaksuiksi voidaan laskea 40 solia kansakunnalle ja 50 solia *pro scolis*, yhteensä 90 solia.¹⁶⁷

Varsinainen tutkinto suoritettiin osallistumalla koko paastonajan kestäviin determinointiväitöksiin, joita pidettiin iltapäivisin. Aiheet liittyivät logiikkaan ja luonnonfilosofiaan, perjantaisin grammatiikkaan. Tutkinnonsuorittajien piti esittää itsenäisesti väite ja puolustaa sitä sekä opponoida muiden esittämiä väitteitä.¹⁶⁸ Olavi Maununpoika ja hänen toverinsa determinoivat Bernhard Emdeniläisen (Bernard de Emeda) ohjauksessa, koska Jaakko Pietarinpoika Röd toimi tutkinnontarkastajana, eikä sen takia voinut ohjata oppilaitaan.¹⁶⁹ Determinointi päättyi uusien baccalaureusten kustantamiin juhliin.¹⁷⁰

Olavi Maununpoika ja kolme hänen kumppaniaan jatkoivat opiskeluaan lisensiaateiksi, vain Gregor Haverlandt tyytyi baccalaureus-tutkintoon.¹⁷¹ Englantilais-saksalaisen kansakunnan opiskelijat selviytyivät lisensiaattiopinnoista yleensä vuodessa.¹⁷² Olavi Maununpojan ja hänen kumppaniensa ohjaajana toimi nyt varmasti Jaakko Pietarinpoika.¹⁷³

¹⁶⁵ Boyce 1927, 163–167; Gabriel 1969, 176–178.

¹⁶⁶ ACUP II, 358; Mornet 1978, 100.

¹⁶⁷ Tanaka 1990, 77–82, 89–91; Gabriel 1969, 176–178, 186–188; Mornet 1978, 67–69, 72–79, 100; Lehtinen 1979, 18.

¹⁶⁸ Tanaka 1990, 104–108; Boyce 1927, 85–94; Koskinen 1862, 42–43; Leff 1992, 327; Rashdall 1936a, 454–455; Schück 1900–1902 II, 148–149; Heininen 1983b, 74.

¹⁶⁹ ACUP II, 353, 358–360 ja VI, 11–12; Koskinen 1862, 42. Heininen (1983b, 86) tulkitsee tiedon niin, että Bernhard Emdeniläinen olisi ollut Olavi Maununpojan ohjaava maisteri, mutta mielestäni Koskisen tulkinta on todennäköisempi. Vrt. Tanaka 1990, 145–149, 155–156, 160–161, 163–168.

¹⁷⁰ Rashdall 1936a, 455–456; Heininen 1983b, 74.

¹⁷¹ ACUP II, 375–376.

¹⁷² Tanaka 1990, 63, 265; Leff 1992, 327; Schwinges 1992b, 200; Gabriel 1969, 170; Lehtinen 1979, 18; Heininen 1983b, 79.

¹⁷³ ACUP II, 375–378.

Baccalaureusten oli suoritettava Priscianuksen nimiin kirjattu *De accentibus*, Aristoteleen Fysiikka (*Physica*), Taivaasta (*De caelo*), Syntymisestä ja häviämisestä (*De generatione et corruptione*), Meteoreista (*De metheora*), Pieniä tutkielmia (*Parva naturalia*), Etiikka (*Ethica Nicomachea*) ja Metafysiikka (*Metaphysica*) sekä Boetiuksen *De consolatiōe*. Lisäksi edellytettiin matemaattisia opintoja, joissa käsiteltiin Euklideen ja Ptolemaioksen teoksia (*Elementa* ja *Almagest*). Opintojen pääpaino oli luonnonfilosofiassa ja metafysiikassa, ja opintojen ala oli edelleen suppeampi kuin Prahassa.¹⁷⁴

Pakollisten luentojen lisäksi baccalaureukset kuuntelivat ylimääräisiä luentoja, joten Olavi Maununpoikakin todennäköisesti osallistui planeettateorian kurssille, jota Jaakko Pietarinpoika luennoi.¹⁷⁵ Luentojen lisäksi baccalaureusten tuli osallistua aktiivisesti disputaatioihin, jotka nyt myös liittyivät luonnonfilosofiaan. He pitivät myös itse iltapäivisin kursorisia luentoja. Ennen lisensiaatintutkintoa baccalaureuksen piti luennoida kaksi logiikan ja yksi luonnonfilosofian alaan kuuluva kurssi.¹⁷⁶

Lisensiaatintutkinto järjestettiin vuosittain baccalaureus-tutkinnon jälkeen. Se oli koko tiedekunnan yhteinen tutkinto, jota varten jokainen kansakunta valitsi edustajansa tutkintolautakuntaan. Alkutarkastuksen jälkeen tutkinnonsuorittajat jaettiin 8 hengen ryhmiin. Kukin ryhmä suoritti tutkinnon St. Genevièven kanslerin ja tutkintolautakunnan edessä, suljettujen ovien takana.

Tutkintotilaisuudessa jokaisen tuli vuorollaan alustaa ja johtaa disputaatiota annetusta aiheesta ja opponoida muiden johtamissa disputaatioissa. Hyväksytyn tutkinnon päätteeksi kansleri antoi tutkinnon suorittaneelle lisenssin.¹⁷⁷ Olavi Maununpojan ja hänen kumppaneidensa tutkinnontarkastajat valittiin ilmeisesti 9.2.1428, ja lisenssin he saivat 6. ja 13.4.1428 välisenä aikana.¹⁷⁸

¹⁷⁴ CUP II, 678 ja III 1319; Tanaka 1990, 260; Schück 1900–1902 II, 140–142, 152; Boyce 1927, 100–109; Leff 1992, 315–323, 328–329; Rashdall 1936a, 440–444; Pirinen 1956, 433. Vrt. s. 120.

¹⁷⁵ ACUP II, 369; Rashdall 1936a, 449; Koskinen 1862, 42; Heininen 1983b, 82–83.

¹⁷⁶ Leff 1992, 327–328; Gabriel 1969, 170; Boyce 1927, 94–95; Heininen 1983b, 74; Lehtinen 1979, 18–19.

¹⁷⁷ Tanaka 1990, 103–105, 112–115; Verger 1992, 145–146; Boyce 1927, 100–109; Rashdall 1936a, 457–459; Schück 1900–1902 II, 153–162; Koskinen 1862, 63–64; Heininen 1983b, 74–75.

¹⁷⁸ ACUP II, 372, 374–376 ja VI, 21.

Käytännössä kaikki lisensiaatit pyrkivät maisterien korporaation jäseniksi (*inceptio*). Tätä seurasi juhmallinen promootioseremonia, jossa promovoitavat saivat maisterin tunnusmerkit.¹⁷⁹ Promootion jälkeen uusien maisterien oli pidettävä alkajaisluennot sekä kestittävä entisiä maistereita.¹⁸⁰ Olavi Maununpojan ja hänen toveriansa *inceptio* suoritettiin 20.4. ja 4.5.1428 välisenä aikana.¹⁸¹

Lisensiaatintutkintokaan ei ollut ilmainen, vaan lisensiaatin oli maksettava kansakunnalle 5 bursaa. *Inception* yhteydessä oli suoritettava omat maksunsa: kansakunnalle jälleen 5 bursaa ja yliopistolle 32 solia *pro jocundo adventu* ja 8 solia *pro cappa rectoris*.¹⁸² Olavi Maununpojan bursaksi ilmoitetaan edelleen 8 solia.¹⁸³ Hänen täytyi siis maksaa kansakunnalle kaksi kertaa 40 solia ja yliopistolle 40 solia, yhteensä 120 solia.¹⁸⁴

Olavi Maununpoika ja hänen toverinsa viipyivät Pariisissa jonkin aikaa tutkinnon suorittamisen jälkeen. Ilmeisesti he osallistuivat maisterien determinointiin.¹⁸⁵ Vielä 25.6.1428 mainitaan Severin Holt kansakunnan pöytäkirjoissa. Sen jälkeen Olavi Maununpoika lienee palannut tovereineen Suomeen, mihin he ehtivät syksyn aikana. Ilmeisesti Jaakko Pietarinpoika Röd palasi Suomeen oppilaidensa kanssa, sillä häntäkään ei mainita Pariisissa enää kesäkuun 1428 jälkeen.¹⁸⁶

Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu kustansi Olavi Maununpojan opiskelun Pariisissa.¹⁸⁷ Tietoa ei ole syytä epäillä, olihan Olavi Maununpoika Maunu Tavastin kasvattipoika, jota hän elätti muutenkin.

Piispainkronikka kertoo myös, että opiskelusta koitui suuret kustannukset. Tämä pitää paikkansa. Olavi Maununpoika opiskeli Pariisissa ainakin

¹⁷⁹ Ks. s. 122. Lisäksi Tanaka 1990, 63–64.

¹⁸⁰ Boyce 1927, 73–75, 109–112; Rashdall 1936a, 409–410, 461–462, 464–465; Verger 1992, 146–148; Leff 1992, 328; Schück 1900–1902 II, 161–164; Koskinen 1862, 64; Heininen 1983b, 75; Gabriel 1969, 170; Lehtinen 1979, 18.

¹⁸¹ ACUP II, 377–378 ja VI, 22.

¹⁸² Tanaka 1990, 81–82; Gabriel 1969, 176–179; Boyce 1927, 111–112, 168–169; Mornet 1978, 73–79, 100.

¹⁸³ ACUP II, 377–378.

¹⁸⁴ Vrt. Mornet 1978, 100.

¹⁸⁵ Boyce 1927, 112; Koskinen 1862, 64; Lehtinen 1979, 18.

¹⁸⁶ ACUP II, 380–383. Vrt. Tanaka 1990, 69–73.

¹⁸⁷ Juusten 1988a, 62.

lokakuusta 1425 kesäkuuhun 1428 eli vähintään 144 viikkoa. Viikottaisen 8 solin bursan perusteella Olavi Maununpojan elättäminen opiskeluaikana maksoi ainakin 1152 solia. Kun summaan lisätään tutkintomaksut, saadaan kustannuksiksi vähintään 1362 solia.¹⁸⁸ Olavi Maununpojan opiskelukustannukset olivat keskimääräistä korkeammat, koska hänen bursansa oli tavanomaista suurempi.

Jatko-opinnot (1433–1438)

Syksyllä 1433 Olavi Maununpoika palasi Pariisiin jatkamaan opintojaan.¹⁸⁹ Hän oli kotimaassa saanut Kirkkonummen kirkkoherran viran, jonka tulot toimivat nyt hänen opintojensa taloudellisena pohjana. Kanonisen oikeuden mukaan viranhaltijalla oli oikeus viiden vuoden ajan opiskella yliopistossa ja nauttia samalla tuloja virastaan.¹⁹⁰ Turvattu toimeentulo antoi Olavi Maununpojalle mahdollisuuden keskittyä opintoihinsa.

Olavi Maununpoika oli kotimaassa vielä 19.5.1433. Pariisissa hänet mainitaan ensimmäistä kertaa 18. marraskuuta, jolloin hänet valittiin englantilais-saksalaisen kansakunnan puheenjohtajaksi. Ajankohta ei ollut kovin otollinen, sillä rutto oli karkottanut pääosan yliopistoväestä. Kansakunnassa oli ennestään jäljellä vain hollantilainen maisteri Albert (Albertus) Vorden.¹⁹¹

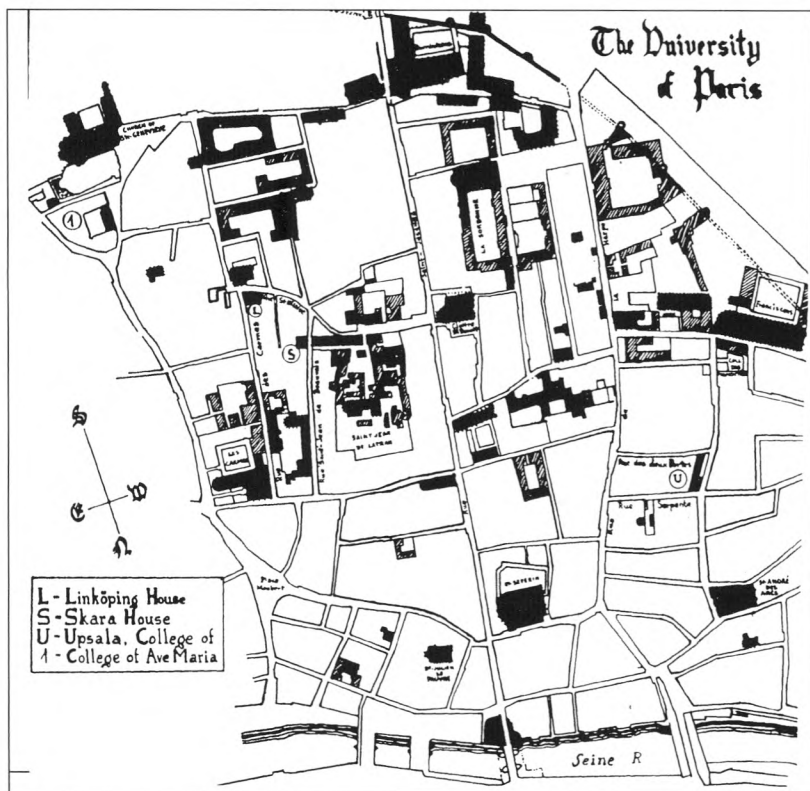
Olavi Maununpojan tarkoituksena oli jatkaa opintojaan teologisessa tiedekunnassa. Teologian opinnot koostuivat luennoista ja väittelyistä kuten artistitiedekunnan opinnotkin. Raamattuluennot käsitelivät Raamattua, sen-

¹⁸⁸ Summa vastasi arvoltaan noin 250 markkaa Turun rahassa, sillä Pariisin sol oli arvoltaan 1/60 sikäläisestä hopeamarkasta (*Kahnt & Knorr* 1986, 110–111, 287; *Rasmussen* 1981, 433–435).

¹⁸⁹ Vanhemmat tutkimukset (esim. *Koskinen* 1883, 522, *Maliniemi* 1932, 274, *Matinoli* 1976, 9 ja yllättäen *Heininen* 1995, 30) väittävät, että Olavi Maununpoika toimi Pariisin yliopiston rehtorina 15.12.1432–24.3.1433. Tämä väite perustuu kuitenkin Bulaeuksen virheelliseen tietoon 1600-luvulta, ks. *Heininen* 1983b, 86.

¹⁹⁰ *REA* 446; *Nuorteva* 1990, 487; *Mornet* 1978, 87–89; *Hinschius* 1869–1897 III, 223–224.

¹⁹¹ *ACUP* II, 473–474; *Heininen* 1983b, 86–87; *Koskinen* 1862, 105. Ks. *Palola* 1997b, 8.

Keskiaikaisen Pariisin yliopiston rakennuksia. L on Linköpingin hiippakunnan asuntola, jossa Olavi Maununpoika asui vuosina 1425–1428. Keskellä Sorbonnen collegio, hänen jatko-opintovuosiensa asuinpaikka. (Kuva: Gabriel 1960.)

tenssiluennoilla opetuksen perusteena taas olivat Petrus Lombarduksen Sentenssit (*Sententiae*), eräänlainen systemaattinen teologinen yleisesitys (*summa*). Sentenssien ohella käytettiin niiden selitysteoksia, kommentaareja. Teologisten kysymysten käsittely keskittyi sentenssiluennoille. Varsinaisten luentojen ohella pidettiin iltapäivisin kursorisia luentoja ja disputaatioita.¹⁹²

¹⁹² Asztalos 1992, 411–412, 417–419, 426–427, 434.

Teologisen tiedekunnan opetus oli 1400-luvulla keskittynyt kollegioihin,¹⁹³ joten opiskelijat pyrkivät hakeutumaan niiden jäseniksi. Kollegioissa stipendiä nauttivien jäsenten (*socius*) määrä oli rajoitettu, mutta niihin otettiin lisäksi asumaan jäseniä, jotka kustansivat itse ylöspitonsa (*hospes*). Teologisen tiedekunnan merkittävin kollegio oli Sorbonnen kollegio, jossa asui huomattava osa tiedekunnan opiskeli joista ja johon opetuskin oli keskittynyt.¹⁹⁴

Olavi Maununpoika pyrki Sorbonnen kollegion jäseneksi heti, kun oli asettunut Pariisiin ja aloittanut opintonsa. Hänet otettiin kollegioon tutkittavaksi 2.1. ja hyväksyttiin ulkojäseneksi (*hospes*) 9.1.1434. Tällöin hän asetui kollegioon asumaan. Hänen valvojanaan kollegiossa toimi maisteri Johannes Fleury, joka saattoi olla myös hänen opintojensa ohjaaja. Helmikuun 1434 lopussa Olavi Maununpoika hyväksyttiin kollegion varsinaiseksi jäseneksi (*socius*).¹⁹⁵ Hän ei kuitenkaan päässyt nauttimaan kollegion stipendiä, vaan rahoitti ilmeisesti opintonsa pääosin virkatuloillaan.¹⁹⁶

Sorbonnen kollegioon asetuttuaan Olavi Maununpoika alkoi hyödyntää kollegion kirjastoa. Hän sai 12.1.1434 lukusalin avaimen Johannes Fleuryltä ja suoritti samalla ensimmäiset lainaukset kirjaston lainaamosta. Olavi Maununpoika lainasi Raamatun, Petrus Lombarduksen Sentenssit, Petrus de Tarentasian kommentaarin sentenssien neljänteen kirjaan, Tuomas Akvinalaisen *Summa theologiae* toisen kirjan ensimmäisen osan, Tuomaan sentenssikommentaarin neljännen kirjan ja Alexander de Halesin *Summa theologicum* kolmannen kirjan.¹⁹⁷

Kirjalainojen perusteella voi päätellä Olavi Maununpojan suorittaneen tällöin sekä raamattu- että sentenssiluentoja. Erityisesti hän näyttää olleen

¹⁹³ Kollegio oli jonkin kirkollisen tai maallisen instituution ylläpitämä virallinen opiskelija-asuntola, joka huolehti myös asukkaidensa toimeentulosta (eräänlainen stipendijärjestelmä). (Rashdall 1936a, 511–517; Schwinges 1992b, 216–217.)

¹⁹⁴ Rashdall 1936a, 498–501, 507–520; Schwinges 1992b, 213–217; Gieysztor 1992, 116.

¹⁹⁵ LPS 157–159, 166; Lehtinen 1987, 156, 173; Rashdall 1936a, 509; Schwinges 1992b, 214.

¹⁹⁶ LPS 239, 254, 267, 271, 290, 292, 300, 301; Palola 1997b, 9.

¹⁹⁷ Sorbonnen kirjaston diaari, Lehtinen 1987, 156–157; Lehtinen 1987, 147–149, 159–162, 173–174.

kiinnostunut sentenssien neljännessä kirjasta, joka käsitteli sakramenteja ja viimeistä tuomiota.¹⁹⁸ Häntä kiinnostivat muutkin teologiset selitysteokset (Tuomas Akvinolaisen ja Alexander de Halesin Summat). Teosten valinta osoittaa, että Olavi Maununpoika ei keskittynyt mihinkään tiettyyn teologiseen koulukuntaan, vaan suoritti ensisijaisesti vanhoja perusteoksia.¹⁹⁹

Helmikuun 17. päivänä 1434 Olavi Maununpoika siirtyi lainamaan kollegion kirjastonhoitajan Guillelmus de Parisiuksen valvonnassa. Tällöin hän jatkoi Tuomas Akvinolaisen sentenssikommentaarin ja Alexander de Halesin Summan lainausta sekä lainasi uutena Alexander de Halesin toisen kirjan ensimmäisen osan.²⁰⁰ Olavi Maununpoika oli selvästi kiinnostuneempi Alexander de Halesin fransiskaanteologiasta kuin esimerkiksi Johannes Flicke aiemmin.²⁰¹

Opiskelun lisäksi Olavi Maununpoika osallistui aktiivisesti englantilais-saksalaisen kansakunnan toimintaan. Hän toimi kansakunnan puheenjohtajana aina syyskuuhun 1434 saakka.²⁰² Tällöin hänestä tuli kansakunnan rahastonhoitaja seuraavan vuoden ajaksi. Tehtävä ei ollut helppo, sillä kansakunnan talous oli tiukilla ja rahastonhoitaja joutui välillä suorittamaan maksuja omista varoistaan.²⁰³

Syksystä 1434 lähtien Olavi Maununpoika toimi myös opettajana artistitiedekunnassa. Hänellä oli käytettävissään luentosali *Scolae septem artibusissa*, joka oli kansakunnan pääopetustila Vicus Straminiksen varrella.²⁰⁴ Olavi Maununpojan opetuksen sisällöstä ei ole säilynyt tietoja. Hänellä tiedetään kuitenkin olleen neljä oppilasta, jotka suorittivat baccalaureus-tutkinnon helmikuussa 1437. Nämä olivat Mento Hof, Herman de Berken, Godfrid Rodenberch ja Ulrich Pomel.²⁰⁵ Mahdollisesti Olavi Maununpoika toimi heidän ohjaajanaan jo lukuvuonna 1434–1435.

¹⁹⁸ Asztalos 1992, 412.

¹⁹⁹ Lehtinen 1987, 159–162. Vrt. Palola 1997b, 9–10.

²⁰⁰ Sorbonnen kirjaston diaari, Lehtinen 1987, 157–158; Lehtinen 1987, 174.

²⁰¹ Vrt. Lehtinen 1987, 160.

²⁰² ACUP II, 474–478 ja VI, 64–68; Boyce 1927, 41–53; Gabriel 1969, 172–175; Heininen 1983b, 73. Olavi Maununpojan puheenjohtajakaudesta tarkemmin Palola 1997b, 10–11.

²⁰³ ACUP II, 478 ja VI, 68; Boyce 1927, 53–60, 163–168; Gabriel 1969, 172–176, 182–184; Heininen 1983b, 73.

²⁰⁴ ACUP II, 478, 489–490; Boyce 1927, 113–139; Rashdall 1936a, 529–530.

²⁰⁵ ACUP II, 493 ja VI, 78, 80.

Näihin oppilaisiin viittaa myös piispainkronikan maininta, että Olavi Maununpoika toimi Pariisissa *paedagogistana*. Maininta on yleensä tulkittu niin, että hän toimi pedagogion johtajana.²⁰⁶ Tämä tuntuu epätodennäköiseltä, koska hän oli Sorbonnen kollegion jäsen ja asui siellä. Koska tieto on myöhäisestä lähteestä, sen ei mielestäni tarvitse tarkoittaa muuta, kuin että hänellä oli omia oppilaita.

Olavi Maununpoika saattoi luennoida myös Aristoteleen etiikan (Nikomakhoksen etiikka) kurssia jo lukuvuonna 1434–1435. Piispainkronikka kertoo hänen olleen Pariisissa etiikan lehtorina (*lector ethicorum*). Etiikan lehtorin toimikausi kesti kaksi vuotta. Hän piti luentoja pyhäpäivisin ja oli ainoa artistitiedekunnan opettajista, joka luennoi kaikkien kansakuntien opiskelijoille.²⁰⁷ Olavi Maununpojan lehtorikauden täytyi ajoittua lukuvuosiin 1434–1436 tai lukuvuosiin 1435–1437, koska hän toimi Pariisissa vain lukuvuodet 1434–1437 kokonaisuudessaan.

Syksy 1434 oli englantilais-saksalaiselle kansakunnalle tiukkaa aikaa, sillä normandalainen kansakunta yritti saada sen lakkautettua. Olavi Maununpoika ja Albert Vorden joutuivat käyttämään aikansa kansakunnan oikeuksien puolustamiseen.²⁰⁸ Olavi Maununpojan rahastonhoitajakausi 1434–1435 puolestaan vaati häneltä taloudellisia uhrauksia, sillä hän joutui kaksi kertaa tekemään tappiollisen tilinpäätöksen.²⁰⁹ Syyskuussa 1435 Olavi Maununpoika valittiin uudelleen kansakunnan puheenjohtajaksi.²¹⁰

Joulukuun 16. päivänä 1435 Olavi Maununpoika valittiin artistitiedekunnan ja samalla koko Pariisin yliopiston rehtoriksi.²¹¹ Rehtori valittiin vuorol-

²⁰⁶ Juusten 1988a, 62; Koskinen 1862, 108–109; Holma & Maliniemi 1937, 24. Muista tulkintavaihtoehdoista ks. Palola 1997b, 21.

²⁰⁷ Juusten 1988b, 62; Rashdall 1936a, 441, 444; Leff 1992, 321; Koskinen 1862, 108; Maliniemi 1933, 574; Lehtinen 1979, 18; Heininen 1983b, 88.

²⁰⁸ ACUP II, no. III, s. 478–479 ja VI, 69–70. Tästä tarkemmin Palola 1997b, 11–12.

²⁰⁹ ACUP II, 478–483 ja VI, 68–72. Olavi Maununpojan rahastonhoitajakaudesta tarkemmin Palola 1997b, 12–13.

²¹⁰ ACUP II, 482–483 ja VI, 72. Kaudesta tarkemmin Palola 1997b, 18.

²¹¹ ACUP II, 483–484. Vrt. viite 189. *Matinolli* (1976, 9) väittää rehtorikauden alkaneen jo 19.11., mutta tämä on virheellinen tieto. Valinnasta tarkemmin Palola 1997b, 13.

laan eri kansakuntien maisterien joukosta neljästi vuodessa.²¹² Nyt oli englantilais-saksalaisen kansakunnan vuoro valita rehtori, ja Olavi Maununpojan valinta oli luonnollista, sillä Albert Vorden oli toiminut rehtorina edellisen kansakunnalle osuneen kauden ja kansakunnan kolmas maisteri Robert (Robertus) Esschinc oli uusi tulokas.

Rehtori hoiti pääasiassa yliopiston sisäisiä hallinnollisia asioita. Rehtorin toimivalta oli rajallinen, mutta hänellä oli merkittävä arvoasema: yliopiston ulkopuolella hänet rinnastettiin piispaan.²¹³ Olavi Maununpojan toiminnasta rehtorina ei ole säilynyt tietoja. Hänen rehtorikautensa päättyi tavanomaisen käytännön mukaisesti 24.3.1436.²¹⁴

Rehtorikauden jälkeen Ranskan poliittinen kehitys sai keskeisen sijan Olavi Maununpojan elämässä. Ranskan ja Englannin välinen satavuotinen sota lähestyi loppuaan. Pariisi oli vuodesta 1418 kuulunut Englannin tuke-
man Burgundin herttuan valtapiiriin, mutta 13.4.1436 Ranskan kuninkaan Kaarle VII:n joukot valtasivat Pariisin. Yliopisto asettui joustavasti voittajan puolelle ja juhli kaupungin vapautumista 20.4. kulkueella, johon osallistui-
vat kaikki opettajat ja opiskelijat.²¹⁵

Olavi Maununpoika valittiin 22.4. kansakunnan edustajaksi yliopiston lähetystöön, joka lähti kuninkaan luo. Hän sai kansakunnalta matkarahoja ja pyysi käyttöönsä kansakunnan paremman viitan.²¹⁶ Ilmeisesti hän halusi tehdä hyvän vaikutuksen. Tähän viittaa sekin, että hän kirjoitti yliopiston ranskankieliseen kirjelmään nimensä muotoon Olave le Grant.²¹⁷

Lähetystö tapasi kuninkaan Bourges'ssa toukokuun alussa. Matka oli tuloksellinen, sillä kuningas vahvisti yliopiston privilegit. Tällä matkalla Olavi Maununpoika viipyi kesäkuun alkuun saakka.²¹⁸ Hänen asemansa lähetystössä ei liene ollut helppo, koska hän oli englantilaisen kansakunnan

²¹² *Gabriel* 1969, 171; *Gieysztor* 1992, 121–122; *Koskinen* 1862, 104.

²¹³ *Rashdall* 1936a, 403–406, 410–416 ja 1936c, 385–391; *Gabriel* 1969, 171–172; *Gieysztor* 1992, 121–125, 140; *Bolgár* 1960, 52.

²¹⁴ *ACUP* II, 484–487 ja VI, 72–75; *Gabriel* 1969, 226.

²¹⁵ *Verger* 1972, 53–58; *Koskinen* 1862, 106–107; *Heininen* 1983b, 87–88.

²¹⁶ *ACUP* II, 487–488 ja VI, 75.

²¹⁷ ”Olavi Suuri”, perustuu latinankieliseen patronyymiin Magni (magnus = suuri). *CUP* IV 2481.

²¹⁸ *CUP* IV 2486; *ACUP* II, 488 ja VI, 76; *Verger* 1972, 53–58; *Koskinen* 1862, 107; *Heininen* 1983b, 88.

edustaja. Matkan jälkeen kansakunta alkoiinkin käyttää yleisesti nimitystä saksalainen kansakunta englantilais-saksalaisen sijasta.²¹⁹

Syyskuun 24. päivänä 1436 Olavi Maununpoika valittiin jälleen kansakunnan puheenjohtajaksi.²²⁰ Tämä oli hänen kolmas kautensa ja jatkui 19.12. saakka.²²¹ Joulukuussa Olavi Maununpoika ohjasi neljän oppilaansa preliminääritutkinnon ja hyväksyi nämä determinoimaan.²²²

Tammikuussa 1437 Olavi Maununpoika suoritti tutkinnon teologisessa tiedekunnassa: hänestä tuli *baccalaureus biblicus*. Olavi Maununpojan oli täytynyt opiskella teologiaa ahkerasti, sillä hän suoritti vaaditut opinnot minimiajassa, neljässä vuodessa. Varsinainen tutkinto oli vaatimaton, se muodostui neljän tohtorin suorittamasta kuulustelusta. *Baccalaureus biblicus* saattoi ryhtyä luennoimaan Raamattua kursorisesti.²²³ 22.1.1437 Olavi Maununpoika kutsui kansakunnan muut maisterit alkajaisluennolleen. Ensimmäisen kurssin raamattuluontokurssinsa hän aloitti 28. tammikuuta. *Baccalaureus biblicus* luennoi aluksi yhtä Vanhan tai Uuden testamentin kirjaa.²²⁴

Helmi-maaliskuussa 1437 Olavi Maununpoika ohjasi oppilaidensa determinointia. Mento Hof, Herman de Berken, Godfrid Rodenberch ja Ulrich Pomel suorittivat *baccalaureus*-tutkinnon hänen ohjauksessaan.²²⁵ Sen sijaan hänen oppilaansa Lars Olofsson (Laurentius Olavi) suoritti huhtikuussa lissensiaatintutkinnon Albert Vordenin ohjauksessa.²²⁶

Mahdollisesti Olavi Maununpoika ei tällöin enää ollut Pariisissa. Alkuvuodesta 1437 kansakunta valitsi Olavi Maununpojan edustajakseen yliopis-

²¹⁹ *ACUP* II, 495; *Maliniemi* 1932, 274–275; *Bolgár* 1960, 52; *Nurmela* 1950, 357; *Holma & Maliniemi* 1937, 22. Vrt. *Schück* 1900–1902 II, 172; *Boyce* 1927, 30–31.

²²⁰ *Koskinen* (1862, 107) ja *Matinolli* (1976, 9) olettavat Olavi Maununpojan käyneen kesällä 1436 Suomessa. Tämä oletus perustuu kuitenkin virheelliseen arvioon, vrt. *Heininen* 1983b, 88. Sitä paitsi käytettävissä ollut aika ei olisi riittänyt Suomessa käymiseen, vrt. *Palola* 1997b, 3.

²²¹ *ACUP* II, 489–492 ja VI, 77–79. Puheenjohtajakaudesta tarkemmin *Palola* 1997b, 14.

²²² Vrt. *Leff* 1992, 327; *Verger* 1992, 157–159; *ACUP* II, 493–494 ja VI, 80.

²²³ *Rashdall* 1936a, 474–479; *Asztalos* 1992, 417–419.

²²⁴ *ACUP* II, 492–493; *CUP* IV 2508; *Heininen* 1983b, 76, 89.

²²⁵ *ACUP* II, 492–493 ja VI, 80–81. Kyseessä oli poikkeuksellinen menettely, sillä Olavi Maununpoika toimi samalla tutkinnontarkastajana. Ks. *Palola* 1997b, 15.

²²⁶ *ACUP* II, 494–495.

ton lähetykseen, joka oli lähdössä Baselin konsiiliin.²²⁷ Olavi Maununpoikaa ei mainita 15.5. kansakunnan opettajien joukossa, joten viimeistään silloin hän oli lähtenyt Pariisista Baseliin.²²⁸

Alkuvuodesta 1437 Pariisin yliopiston rehtori lähetti piispa Maunulle ja Turun kapitulille kirjeet, joissa kiitettiin Olavi Maununpojan virkanimityksistä.²²⁹ Kirjeissä myös mainostettiin hänen suoritustensa Pariisin yliopistossa ja toivottiin hänen jatkavan opintojaan.²³⁰ Piispainkronikan tiedot Olavi Maununpojan opintomenestyksestä Pariisissa pohjautunevat juuri näihin kirjeisiin.²³¹ Niiden tietoja ei kuitenkaan pidä ottaa kirjaimellisesti.

Olavi Maununpojan matka Baseliin ei osunut kovinkaan suosiolliseen ajankohtaan. Konsiili oli juuri keväällä 1437 riitaantunut ja jakautunut. Toukokuun 1437 jälkeen paavia kannattava vähemmistö poistui Baselista, ja syksyllä paavi julisti konsiilin siirretyksi Ferraraan. Enemmistö konsiili-edustajista jäi kuitenkin Baseliin.²³² *Heininen* pitää mahdollisena, että Olavi Maununpoika siirtyi konsiilivähemmistön mukana Italiaan. Hypoteesin pohjana on Bolognassa 24.12.1437 Turun hiippakuntaan myönnetty anekirje.²³³ Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä Pariisin yliopisto tuki voimakkaasti Baselissa olevaa konsiilienemmistöä,²³⁴ ja Olavi Maununpoika oli konsiilissa nimenomaan yliopiston edustajana.

Todennäköisesti Olavi Maununpoika oleskeli Baselissa kesän ja osan syksyä 1437. Hän ei kuitenkaan henkilökohtaisesti inkorporoitunut konsiilin jäseneksi, joten hänellä ei ollut puhe- eikä äänioikeutta. Koska Pariisin yliopisto oli inkorporoitunut laitoksena, hän saattoi silti osallistua konsiilin istuntoihin.²³⁵ Kesän ja syksyn 1437 aikana konsiili ei kuitenkaan toiminut

²²⁷ *ACUP* II, no. V: 1.

²²⁸ *ACUP* II, 495–496. *Koskinen* (1862, 107) olettaa Olavi Maununpojan palanneen Suomeen jo keväällä 1437, mutta hän ei ollut tietoinen Baselin-edustuksesta, vrt. *Heininen* 1983b, 89.

²²⁹ Ks. s. 148–149.

²³⁰ *ACUP* II, no. V: 1–2; *Heininen* 1983b, 89. Vrt. *Palola* 1997b, 15.

²³¹ Ks. s. 26–27.

²³² *CB* I, 146–159 ja VI, XXXXI–XXXII; *Hefele* 1874, 633–664; *Gill* 1959, 46–96; *Delaruelle* 1962, 266–273; *Ourliac* 1991, 117–119. Vrt. *Palola* 1997b, 15–16. Ks. s. 44.

²³³ *Heininen* 1983b, 89; *FMU* 2236.

²³⁴ *CB* I, 146–159; *Helmuth* 1987, 139–142.

²³⁵ *Lehmann* 1945, 19–46, 55–65, 128–308; *Helmuth* 1987, 21–23.

kovin aktiivisesti.²³⁶ Olavi Maununpojan Baselin-matkan konkreettinen anti lieene rajoittunut siihen, että hän tutustui lähemmin konsiliaariseen liikkeeseen ja sen ajatuksiin.²³⁷

Olavi Maununpoika palasi Baselista Pariisiin todennäköisesti syksyllä 1437. Hän ei kuitenkaan toiminut kansakunnan regenttimaisterina lukuvuonna 1437–1438.²³⁸ Olavi Maununpoika lieene palannut Pariisiin lähinnä keräämään tavaroitaan ja valmistautumaan Suomeen lähtöön. Maalis-huhtikuussa 1438 hän vielä ohjasi Johannes Scriptoriksen determinointia. Tämä oli todennäköisesti aloittanut opintonsa Olavi Maununpojan ohjauksessa.²³⁹

Tehtävät kotimaassa odottivat jo Olavi Maununpoikaa. Hänen täytyi lähteä kotimatalle pian determinoinnin jälkeen keväällä 1438, sillä jo 14.7. hän oli Suomessa.²⁴⁰ Mahdollisesti hän oli saanut kotimaasta viestin, jossa toivottiin hänen paluutaan. Hänen saamansa Turun tuomiorovastin virka²⁴¹ ei sallinut samanlaista poissaoloa kuin hänen aiempi kaniikinvirransa. Sitä paitsi viiden vuoden opiskeluaika virkatuloja nauttien oli päättymässä.²⁴²

Olavi Maununpojan taloudellinen tilanne ennen kotiinpaluuta ei ilmeisesti ollut kovinkaan hyvä, sillä hän jätti maksamatta velan, jonka oli saanut kansakunnalta keväällä 1436. Tätä velkaa hän ei suorittanut myöhemminäkään. Vielä vuonna 1442 kansakunnan silloinen puheenjohtaja kirjoitti katkeraan sävyyn maisteri Olavin maksamattomista veloista, ja vuonna 1445 silloinen rahastonhoitaja noteerasi tilikirjassaan hänen velkasitoumuksensa.²⁴³

²³⁶ Helmvrath 1987, 23–34, 181–193, 331–348, 353–371; CB VI, LIV–XCIII. Vrt. Palola 1997b, 16.

²³⁷ Vrt. Bolgár 1960, 52.

²³⁸ ACUP II, 498–499, 503–505 ja VI, 87–88. Ks. Palola 1997b, 16.

²³⁹ ACUP II, 503 ja VI, 87; Heininen 1983b, 89.

²⁴⁰ REA 471, 472.

²⁴¹ Ks. s. 148.

²⁴² Ks. s. 130. Vrt. Palola 1997b, 16–17.

²⁴³ ACUP II, 535 ja VI, 127.

c. Opintojen merkitys

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan opintojen tietopuolinen sisältö jäi nykyajan näkökulmasta varsin kapeaksi. Oman aikansa mittapuun mukaan heillä kuitenkin oli hyvä koulutus. Maunu Tavast sai opintojensa pohjalta laajemman yleissivistyksen, toisaalta Olavi Maununpoika opiskeli teologiaa, mitä Maunu Tavast ei opiskellut.

Yliopistossa opiskelu kehitti opiskelijan henkistä puolta ja avarsi hänen maailmankatsomustaan. Aristoteleen teosten myötä opiskelijat saivat läpileikkauksen antiikin kulttuurin henkisestä ja tietopuolisesta perinnöstä. Logiikan ja filosofian sekä osin luonnontieteidenkin alalla opiskelijat saivat hyvän käsityksen aikansa tieteellisestä tiedosta. Artistitiedekunnan opinnoista ei kuitenkaan ollut kovin paljon suoranaista hyötyä kirkollisen viran hoidossa. Teologisessa tiedekunnassa opinnot tarjosivat pohjan kirkolliselle uralle, mutta käytännön valmiuksia kirkolliseen virkaan ne eivät antaneet.

Keskiaikaisten yliopisto-opintojen päämerkitys ei kuitenkaan ollut laajan tietopohjan tai ammatillisten valmiuksien antamisessa, vaan rationaalisen ajattelukyvyn kehittämisessä. *Rashdallin* mukaan yliopistojen merkitys oli siinä, että ne tuottivat miehiä, jotka osasivat ajatella, analysoida ja omaksua tietoa sekä käyttää järkeään. Näin he pystyivät hoitamaan tehtäviä, joissa heidän koulutuksensa tiedollisesta puolesta ei ollut kovinkaan paljon suoranaista hyötyä.²⁴⁴

Olavi Maununpojalla oli silti kansainvälisestäikin verrattuna hyvä koulutus piispanviran hoitamiseen, koska hän suoritti teologisen tutkinnon. Valtaosa ylemmästäkin papistosta oli opiskellut vain artistitiedekunnassa, ja mahdolliset jatko-opinnot olivat painottuneet kirkko-oikeuteen, jota esimerkiksi Olavi Maununpojan aikainen Turun tuomiorovasti Konrad Bitz oli opiskellut. Turun keskiaikaisista piispoista Olavi Maununpoika oli tiettävästi ainoa, joka oli opiskellut teologiaa.²⁴⁵

Olavi Maununpojan opintoja arvioitaessa on otettava huomioon lukuisat luottamustehtävät, joita hän hoiti opiskelunsa aikana. Useissa tapauksissa hän tosin oli ainoa mahdollinen valinta kyseiseen tehtävään, mutta aina näin

²⁴⁴ *Rashdall* 1936c, 454–457; *Heininen* 1983b, 90–91.

²⁴⁵ *Rashdall* 1936c, 446–450; *Pirinen* 1956, 439–440; *Heininen* 1981, 71.

ei ollut. Esimerkiksi edustajaa Baselin konsiiliin valittaessa kansakunnalla oli kuusi muutakin maisteria,²⁴⁶ joten tuskin Olavi Maununpoikaa olisi valittu, jos hän ei olisi ollut tehtävään sopiva henkilö.²⁴⁷ On myös huomattava, että luottamustehtävien hoitaminen antoi hänelle kokemusta ja kehitti hänen kykyjään erilaisiin tehtäviin. Näistä kokemuksista ja taidoista Olavi Maununpojalla oli hyötyä myös myöhemmällä urallaan.

Pelkästään opintojen pohjalta arvioituna Olavi Maununpojalla näyttäisi olleen parempi pohja piispanviran hoitamiseen kuin Maunu Tavastilla. Heidän myöhemmän toimintansa vertailu osoittaa kuitenkin, että piispana toimimiseen vaikuttivat enemmän muut tekijät kuin pelkkä muodollinen koulutus.

III 3. Aiempi ura

a. Maunu Tavast kuninkaan kirjurina ja arkkiteininä

Piispainkronikka kertoo Maunu Tavastin toimineen kuningas Eerik Pommerilaisen ”kanslerina”.²⁴⁸ Maunu Tavast kiinnitettiin kuninkaan kansliaan ilmeisesti heti hänen palattuaan Prahasta,²⁴⁹ sillä jos hän olisi palannut Suomeen, hän olisi varmasti saanut viran Turun tuomiokapitulista. Maunu Tavastin kansliakausi alkoi siis todennäköisesti vuoden 1398 tienoilla. *Klockars* arvelee, että Maunu Tavast nautti kansliakautenaan tuloja Mynämäen regaaliseurakunnasta.²⁵⁰ Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, koska Mynämäki oli seurakuntakanonikaatti.

Eerik Pommerilaisen kuninkaallinen kanslia toimi Tanskassa. Kanslialla ei ollut kiinteää toimipaikkaa, vaan se liikkui kuninkaan mukana. Kanslian tukikohta ja arkistojen säilytyspaikka oli Kalundborg Sjellannissa. Kanslian

²⁴⁶ *ACUP* II, 495–496.

²⁴⁷ Vrt. *Maliniemi* 1933, 575.

²⁴⁸ *Juusten* 1988a, 57.

²⁴⁹ *Klockars* 1976a, 23.

²⁵⁰ *Klockars* 1976a, 23.

johtajana, ylikanslerina, toimi Roskilden piispa. Maunu Tavastin kansliakauden aikana ylikanslerina oli Peder Jensen (Petrus Johannis) Lodehat. Käytännössä työskentelyä johti ”kuninkaan kansleri”, joka oli yleensä tanskalainen kaniikki. Varsinaiset työt kansliassa tekivät kirjurit, joista käytettiin yleisesti nimitystä klerkki.²⁵¹

Maunu Tavast ei hoitanut varsinaista kanslerin tehtävää, vaan kronikoitsija on käyttänyt termiä vapaasti.²⁵² Vuonna 1406 kuningas Eerik käytti Maunu Tavastista nimitystä ”klerkki”,²⁵³ mikä ilmaisee hänen todellisen asemansa: hän toimi kuninkaan kansliassa kirjurin virassa.

Kirjurien tehtäviin kuuluivat kuninkaan kirjeiden ja asiakirjojen laatiminen ja lähettäminen sekä kuninkaallisen arkiston hoito. Toiminta ei ollut systemaattista, joten esimerkiksi rekistereitä ja kopiokirjoja ei pidetty säännöllisesti. Kansliaan kiinnitettiin mielellään nuoria yliopistokoulutuksen saaneita kirkonmiehiä, jollainen Maunu Tavastkin oli. Kansliavirka ei sinänsä tuonut merkittävää asemaa, mutta se oli hyvä ponnahduspaikka uralle, sillä Eerik Pommerilainen sijoitti avautuviin kirkollisiin virkoihin mielellään kansliansa henkilökuntaa, jota hän piti luotettavana.²⁵⁴

Gummerus olettaa, että kansliakauden aikana Maunu Tavastin ja Eerik Pommerilaisen välille syntyi ystävyssuhde, joka vaikutti Maunun myöhemmän urakehitykseen ja toimintaan.²⁵⁵ Epäilemättä hän saavuttikin tänä aikana kuninkaan luottamuksen ja suosion, jolla oli merkittävä vaikutus hänen piispaksivalintaansa. Varsinaisesta ystävyydestä tuskin kuitenkaan oli kysymys.

Kansliakautensa aikana Maunu Tavast sai muitakin tuttavuuksia, joilla oli merkitystä hänen myöhemmässä toiminnassaan. Kansliassa toimi samanlaisesti esimerkiksi tuleva Upsalan arkkipiispa Jens Gereksen.²⁵⁶ Todennäköisesti Maunu Tavast omaksui juuri kansliakautensa aikana birgittalaisvai-

²⁵¹ *W. Christensen* 1903, 82–140; *Schück* 1976, 21; *A. Christensen* 1980, 193–198; *Erslev* 1901, 124–127.

²⁵² *Klockars* 1976a, 23.

²⁵³ *REA* 312.

²⁵⁴ *W. Christensen* 1903, 82–140; *Erslev* 1901, 122–124; *Losman* 1970, 100–103.

²⁵⁵ *Gummerus* 1908, 133.

²⁵⁶ *Schück* 1959, 101. Kansliakautenaan Jens Gereksenillä ei vielä ollut mitään tekemistä Upsalan kanssa.

kutteleita, jotka näkyivät hänen myöhemmässä toiminnassaan. Taustalla vaikutti se, että kuningatar Margareeta ja kuningas Eerik suhtautuivat myönteisesti birgittalaisuuteen.²⁵⁷

Koska osa kansliasta liikkui kuningas Eerikin mukana, Maunu Tavast saattoi osallistua kuninkaan seurueessa poliittisiin kokouksiin, joissa kansli-aa tarvittiin. Tällaisia olivat esimerkiksi suuret unionikokoukset, jotka pidettiin loppuvuodesta 1400 Vadstenassa ja elokuussa 1401 Helsingborgissa.²⁵⁸ Hän saattoi olla myös mukana arkistoinnissa Kalmarin unioniasiakirjoja Kalundborgiin vuonna 1401.²⁵⁹

Kansliakautensa aikana piispa Maunu vietti Suomessa ainakin talven 1401–1402, koskapa maaliskuussa 1402 hän osti veljensä Niilon kanssa erään tilan Mynämäeltä. Kauppakirjassa Maunusta käytetään titteliä ”hyvä mies” kuten Niilostakin. Tämä osoittaa, että hänellä ei tällöin ollut kirkollista virkaa kotimaassa.²⁶⁰

Maunu Tavastin Suomessa käynnin todellinen aihe jää hämärän peittoon, sillä tämän tiluskaupan takia hän ei maahan tullut. Syy saattoi olla yhtä hyvin yksityinen²⁶¹ kuin työtehtäviinkin liittyvä. Hypoteesina voisi esittää, että Maunu Tavastin käynti olisi liittynyt kuningas Eerikin vuonna 1403 toteutuneen Suomen-matkan valmisteluihin. Mitään lähdetietoja tästä ei kuitenkaan ole.

Elo-syyskuussa 1403 Maunu Tavast todennäköisesti kävi uudemman kerran Suomessa kuningas Eerikin seurueessa. Turun hiippakunnan asiat olivat esillä jo valtaneuvoston kokouksessa, joka pidettiin Svartsjössä kesäkuussa. Tällöin kuningas Eerik ja kuningatar Margareeta perustivat Turun tuomio-kirkkoon toisen päivittäisen messun ja lahjoittivat varat sen pitämiseen.²⁶² Kuninkaan Suomen-matkan tärkeimpänä asiana oli läänityskysymysten jär-

²⁵⁷ *Suvanto* 1976, 82–83; *Briloth* 1948, 182–183; *Andersen* 1962, 213–214, 226–227.

²⁵⁸ *Carlsson* 1941, 103–104, 118–119; *A. Christensen* 1980, 177–178; *Jaakkola* 1950–1959 I, 21.

²⁵⁹ *A. Christensen* 1980, 163–164.

²⁶⁰ *REA* 295.

²⁶¹ Esimerkiksi isän kuolema, ks. s. 104.

²⁶² *REA* 298; *SD* 345, 349; *Maliniemi* 1934, 374; *Jaakkola* 1950–1959 I, 44–45. Ks. s. 197.

jestely. Kuningas oleskeli elokuun loppupuolen Viipurissa, ja syyskuun alussa hän puolestaan vieraili Länsi-Suomessa.²⁶³

Kirkolliset asiat olivat esillä ilmeisesti myös matkan aikana ja sen jälkeenkin, sillä huhtikuussa 1404 Örebrossa kuningas Eerik perusti Pyhän Laurin alttarin Turun tuomiokirkkoon. Kuningas ja kuningatar kehittivät muutenkin P. Laurin kulttia.²⁶⁴ Maunu Tavast saattoi jollain tavoin vaikuttaa kuninkaan Suomea koskeviin päätöksiin, mutta ne tuskin olivat hänen aloitteitaan, sillä hänellä näyttää tähän aikaan olleen varsin vähän yhteyksiä Turun hiippakuntaan.

Maaliskuussa 1406 Sölvesborgissa kuningas Eerik antoi ”rakkaalle klerikilleen” Maunu Olavinpojalle rälssikirjeen, joka koski Tuokilan tilaa Mynämäellä.²⁶⁵ Titteli viitannee siihen, että Maunu Tavast oli kuninkaan suosiossa.

Rälssikirje voisi hyvin liittyä siihen, että Maunu Tavast erosi tällöin kuninkaan kanslian palveluksesta. Sellaisessa tilanteessa oli yleinen tapa antaa rälssikirje palkkioksi. Maunu Tavastin ero kuninkaan palveluksesta on yleensä ajoitettu vuoteen 1407, kuningas Eerikin toisen Suomen matkan yhteyteen,²⁶⁶ mutta mitään siihen viittaavia lähdetietoja ei ole. Rälssikirjeen perusteella on mielestäni todennäköistä, että Maunu Tavast erosi kuninkaan palveluksesta jo vuonna 1406.

Maunu Tavast erosi kuninkaan palveluksesta ilmeisesti sen takia, että hän sai arkkiteinin viran Turun tuomiokapitulista. Hänen suhteensa kuninkaaseen saattoi edistää viransaantia, vaikka kuningas ei voinutkaan suoranaisesti vaikuttaa kapituliviran täyttämiseen.²⁶⁷ Ensimmäinen tieto Maunu Tavastin toiminnasta Turun arkkiteininä on vuodelta 1407, mutta sen perusteella hänen viransaantiaan ei voi ajoittaa tähän vuoteen.²⁶⁸

²⁶³ FMU 1171, 1173, 1175; Jaakkola 1950–1959 I, 38–54; Brilioth 1925, 292–293; Suvanto 1985b, 135; Vahtola 1987, 90–91.

²⁶⁴ REA 299; Andersen 1962, 207.

²⁶⁵ REA 312; Perälä 1963, 53.

²⁶⁶ Maliniemi 1934, 374; Juva 1964, 295.

²⁶⁷ Klockars 1976a, 24; Juva 1964, 295.

²⁶⁸ REA 466. Edellinen arkkiteini Henrik Maununpoika mainitaan lähteissä viimeistä kertaa vuonna 1402 (REA 294), joten Maunu Tavastin viransaantia ei voi ajoittaa hänen kuolemansa perusteella.

Maunu Tavastia ei ollut vielä vihitty papiksi, kun hänet valittiin arkkiteinin virkaan, vaan hänellä oli vain alemmat kirkolliset vihkimykset.²⁶⁹ Hänen valintansa noudatti siten tämän viran vanhaa traditiota.²⁷⁰ Valinnan suoritti Turun tuomiokapituli, ja kyseeseen tulivat lähinnä samantapaiset valintatavat kuin piispanvaalissa.²⁷¹

Piispa Bero Balk lienee asettanut Maunu Tavastin arkkiteinin virkaan panemalla sormuksen hänen sormeensa ja osoittamalla hänelle paikan kapitulissa. Tämän jälkeen Maunu Tavast joutui vannomaan piispalle uskollisuudenvalan ja kapitulille jäsenen valan. Seremonian päätteeksi hänen piti kestittää muita kapitulin jäseniä.²⁷² Maunu Tavast hankki puuttuvat vihkimykset ilmeisesti melko pian valintansa jälkeen, joskin hän toimi ilman niitä ainakin jonkin aikaa.²⁷³

Arkkiteinin toimenkuvaa Turun keskiaikaisessa tuomiokapitulissa ei tunneta.²⁷⁴ Säilyneet lähteet taas eivät valaise lainkaan Maunu Tavastin virkatehtäviä Turun arkkiteininä. Tämä johtuu osaltaan siitä, että 1400-luvun alkuvuosilta on säilynyt varsin vähän lähteitä seuraaviin vuosikymmenniin verrattuna.

Yleensä arkki diakonin ensisijainen tehtävä oli tuomiokirkon ja kapituliyhteisön hallinnollisten ja taloudellisten asioiden hoitaminen.²⁷⁵ Turun arkkiteinitkin hoitivat tällaisia tehtäviä,²⁷⁶ mutta Turun hiippakunnassa ne kuuluivat ensisijaisesti tuomiorovastille.²⁷⁷ Vaikuttaa siltä, että Turun arkkiteinit toimivat lähinnä tuomiorovastin apuna kapitulin johdossa.²⁷⁸

Euroopassa arkki diakonit usein johtivat tuomiokirkon jumalanpalveluselämää, valvoivat tuomiokirkkopapistoa ja katedraalikoulun oppilaita sekä

²⁶⁹ REA 341, 466; *Klockars* 1976a, 24. Vrt. Oluf Jakobsen (*Ekström* 1939, 140).

²⁷⁰ Vrt. *Molland* 1982, 572. Mitään pakkoa nimittää Maunu Tavast juuri arkkiteinin virkaan ei ollut, sillä vihkimykset saattoi hankkia jälkeenpäin.

²⁷¹ *Hinschius* 1869–1897 II, 613–616; *Pirinen* 1956, 112; *Nylander* 1952, 42–43.

²⁷² *Lundqvist* 1897, 96–99; *Pirinen* 1956, 112–113; *Nylander* 1952, 43–45.

²⁷³ Vrt. REA 341.

²⁷⁴ Vrt. *Pirinen* 1956, 251–255.

²⁷⁵ *Hinschius* 1869–1897 II, 183–205; *Plöchl* 1955–1960 II, 131–134; *Heintschel* 1956, 62–66; *Lundqvist* 1897, 54–57, 61–64; *Lausten* 1987, 86.

²⁷⁶ Esim. REA 373, 379, 425, 482.

²⁷⁷ Esim. REA 410, 433, 488; *FMU* 2643.

²⁷⁸ Esim. REA 482, 507, 539; *FMU* 2676.

vastasivat tuomiokirkon esineistöstä ja rakennuksista.²⁷⁹ *Pirinen* yhdistää Turun arkkiteinin tehtäviin myös tuomiokapitulin kanslian hoitamisen.²⁸⁰ Tämä on mahdollista,²⁸¹ mutta tämäntyyppisistä asioista ei ole säilynyt lähteitä. *Lundqvist* toteaa kuitenkin, että Upsalan provinssin kapituleissa arkkiteinin toimenkuva vaihteli siinä määrin, ettei virkatehtävistä voi tehdä yleisiä päätelmiä.²⁸²

Lähteet ilmaisevat, että Turun arkkiteini oli joskus piispan seurana tarkastusmatkoilla ja saattoi suorittaa tarkastuksen piispan sijaisena.²⁸³ Tarkastukset kuuluivatkin vanhastaan arkkidiakonin tehtäviin.²⁸⁴ Turun hiippakunnan piispantarkastuksista on kuitenkin säilynyt niin vähän lähteitä, ettei voi selvittää, osallistuivatko arkkiteinit säännöllisesti tarkastusmatkoihin.²⁸⁵

Turun arkkiteinin viran taloudellinen pohja tunnetaan paremmin. Maunu Tavastin astuessa virkaan arkkiteinin pöytään kuului neljä tilaa Sauvossa, tila Ulvilan Noormarkussa ja tila Halikon Pyhässä.²⁸⁶ Maunu Tavast itse osti vuonna 1407 Nousiaisten kirkolta Monnoisten tilan, joka sijaitsi Lemussa, ja lahjoitti sen arkkiteinin pöytään.²⁸⁷ Pöytä ei ollut kovin suuri, eikä arkkiteinillä ilmeisestikään ollut muita tuloja.²⁸⁸ Sen sijaan arkkiteinillä täytyi olla kaupunkitalo jo tähän aikaan, koska hän asui pysyvästi Turussa. Myöhemmältä ajalta tunnettu arkkiteinintalo sijaitsi ilmeisesti Kirkkokorttelissa.²⁸⁹

Maunu Tavast lieene kuulunut kuningas Eerikin seurueeseen myös tämän toisen Suomen-matkan aikana, marras-joulukuussa 1407.²⁹⁰ Matkan tarkoi-

²⁷⁹ *Hinschius* 1869–1897 II, 183–205; *Plöchl* 1955–1960 II, 131–134; *Heintschel* 1956, 62–66; *Lundqvist* 1897, 61–64; *Pirinen* 1956, 251–255.

²⁸⁰ *Pirinen* 1976, 44.

²⁸¹ Vrt. *Klockars* 1955a, 25–26.

²⁸² *Lundqvist* 1897, 61–64.

²⁸³ Esim. *REA* 509; *FMU* 1426, 2317; *Lempiäinen* 1967, 21.

²⁸⁴ *Inger* 1961, 134–144; *Heintschel* 1956, 62–64; *Lundqvist* 1897, 56–57.

²⁸⁵ Esim. *FMU* 1688, 1735, 1935, 2471, 2585, 2627.

²⁸⁶ *REA* 286, 294, 341, 708. Sauvon tiloista kaksi sijaitsi Paddaisten kylässä ja kaksi Lattmarkin kylässä (vrt. *Alifrosti* 1990, 348–349, 353, 356).

²⁸⁷ *REA* 466.

²⁸⁸ Vrt. *REA* 341.

²⁸⁹ *Pirinen* 1962b, 156–157.

²⁹⁰ Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 82–83; *Maliniemi* 1934, 374.

tuksena oli Suomen hallinto- ja verotusolojen järjestely. Samalla kuningas suoritti Turussa rälssikatselmuksen. Käynti jäi pikaiseksi, sillä kuninkaan oli palattava Tanskaan ennen talven tuloa.²⁹¹

Arkkiteinikautenaan Maunu Tavast tutustui Padisen luostarin hallintaoikeuksiin Uudellamaalla. Koska Padisella oli hyvät suhteet piispa Bero Bal-kiin, luostarin apotti Johannes julisti toukokuussa 1408, että Turun hiippakunnan johto, myös arkkiteini Maunu, pääsi osalliseksi sistersiläisjärjestön hyvistä teoista.²⁹²

Toinen Maunu Tavastin arkkiteinikauteen liittyvä lähdetieto on vuodelta 1409. Tuomiorovasti Gerlak (Gerlacus) Nagelin kuoltua kaniikki Rötker (Rodgerus) Trast hankki paavi Aleksanteri V:ltä nimityksen tuomiorovastin virkaan. Paavi määräsi arkkiteini Maunun ja kaniikki Juhana Anundinpojan (Johannes Anundi) huolehtimaan siitä, että Rötker Trast asetettaisiin virkaansa. Näin tapahtuikin.²⁹³

Rötker Trastin menettelyllä oli myös laajempaa kirkkopoliittista merkitystä, sillä Aleksanteri V oli Pisan konsiilin valitsema paavi.²⁹⁴ Turun hiippakunta siirtyi sen seurauksena konsiilipaavin obedienssiin, kun taas pohjoismaiset kirkkoprovinsit tekivät saman ratkaisun vasta seuraavina vuosina.²⁹⁵ Maunu Tavast ilmeisesti kannatti tuomiorovastinimitystä ja obedienssin vaihtoa, tai ainakin hyväksyi ne, koskapa virkaan asettaminen uskottiin hänen vastuulleen.

b. Olavi Maununpoika kaniikkina ja tuomiorovastina

Olavi Maununpojan kirkollinen ura lienee alkanut heti, kun hän palasi Pariisin yliopistosta Suomeen syksyllä 1428. Ilmeisesti hän sai jo tällöin Kirkkonummen kirkkoherran viran, vaikka lähdetieto siitä onkin vasta vuodelta

²⁹¹ FMU 1258–1278; REA 337; Jaakkola 1950–1959 I, 73–75, 88–94, 115–118, 133–148; Suvanto 1985b, 137–138; Vahtola 1987, 91–92.

²⁹² REA 277, 319, 320; FMU 1277; Schmidt 1941, 245–246, 261–262; Kerkkonen 1945, 43; Jaakkola 1950–1959 I, 159; Öberg 1983, 22. Vrt. s. 93.

²⁹³ FMU 1300, 1560.

²⁹⁴ Ks. s. 43–44.

²⁹⁵ Brilioth 1925, 131–142; Losman 1970, 8.

1433.²⁹⁶ Kirkkonummi oli iso ja varakas seurakunta, sillä tähän aikaan Espoota ei ollut vielä erotettu siitä.²⁹⁷

Oletettavasti Olavi Maununpoika sai samalla kaniikinviran, kuten yliopistoissa opiskelleet yleensä. Lähdetietoja siitä ei ole, mutta tähän aikaan yksittäiset kaniikit esiintyivät lähteissä varsin harvoin.²⁹⁸ Lisäksi vaikuttaa muutenkin siltä, että Kirkkonummesta tehtiin näihin aikoihin kaniikinpitäjä.²⁹⁹

Olavi Maununpoika säilytti Kirkkonummen kirkkoherran virkansa lähtiessään Pariisiin jatkamaan opintojaan. Tällöin virka oli hänen opiskelustipendinään.³⁰⁰ Opiskeluaikana Olavi Maununpojan urakehitys kotimaassa jatkui, vaikka hän ei itse ollutkaan paikalla hoitamassa tehtäviään. Olavi Maununpojan opintomenestys vaikutti varmasti tähän, mutta epäilemättä myös sukulaisuus piispa Maunuun painoi valinnoissa.

Turun arkkiteini Maunu Laurinpoika kuoli viimeistään kesällä 1436,³⁰¹ ja tuomiokapituli valitsi Olavi Maununpojan hänen seuraajakseen. Tieto valinnasta ehti Pariisiin 24. syyskuuta mennessä.³⁰² Olavi Maununpojan valinta arkkiteiniksi oli kuitenkin pelkkä muodollisuus, sillä hän ei koskaan hoitanut tätä virkaa.

Yliä kesän tai syksyn 1436 aikana kuoli Turussa myös tuomiorovasti Fredrik Trast.³⁰³ Tuomiokapituli valitsi Olavi Maununpojan nyt tuomiorovastin virkaan, ja piispa Maunu vahvisti valinnan, jonka sanotaan tapahtuneen yksimielisesti.³⁰⁴

Olavi Maununpoika sai tiedon valinnasta 19.11.1436 ja 22.1.1437 välisenä aikana.³⁰⁵ Valinta herätti huomiota myös Pariisin yliopistossa, sillä näin

²⁹⁶ REA 446. On tietenkin mahdollista, että hän hoiti ensin jotain muuta kirkkoherran virkaa ja siirtyi sitten Kirkkonummelle.

²⁹⁷ Ks. s. 93 ja 209.

²⁹⁸ Vrt. liite 5.

²⁹⁹ Ks. s. 166.

³⁰⁰ Ks. s. 130.

³⁰¹ REA 450.

³⁰² ACUP II, 489–490, vrt. 487–488; Palola 1997b, 14. Tiedon kulkuun tarvittiin pari kuukautta (vrt. REA 201; Ridder-Symoens 1992, 299–301; Pirinen 1993, 173, 184; Palola 1997b, 3).

³⁰³ REA 503; Klockars 1962, 34.

³⁰⁴ ACUP II, no. V: 1–2.

³⁰⁵ ACUP II, 491–493. Ks. Palola 1997b, 14.

korkean viran saavuttaminen opiskeluaikana oli poikkeuksellista.³⁰⁶ Niinpä yliopiston rehtori lähetti piispa Maunulle ja Turun tuomiokapitulille kirjeet, joissa hän kiitti yliopiston opiskelijaa kohdanneesta kunnianosoituksesta.³⁰⁷

Olavi Maununpojan valinta tuomiorovastiksi oli poikkeuksellinen menettely, sillä Turun tuomiorovastin virka kuului paavin reservaatoin piiriin.³⁰⁸ Konsiliaaristen vaikutteiden perusteella Turussa uskaltauduttiin nyt täyttämään virka itse. Se oli onnistunut ratkaisu, sillä valintaa ei myöhemminkään asetettu kyseenalaiseksi.

Turun tuomiorovasti oli kapitulin johtaja ja päätösten toimeenpanija. Lisäksi hänelle kuului kapitulin sisäinen kurinpito ja hän toimi useimmiten kapitulin edustajana. Tuomiorovastilla näyttää olleen ensisijainen vastuu kapitulin ja tuomiokirkon taloudesta sekä tuomiokirkon rakentamisesta ja koristelusta. Ilmeisesti Turun tuomiorovasti vastasi myös kirkollisten verojen keräämisestä ja hoiti esimerkiksi tuomiokirkon arkistoa.

Turun tuomiorovastille oli delegoitu piispan rippivaltuuksien hoito, kun piispa oli estynyt. Hän hoiti muutenkin hiippakunnan juoksevia asioita piispan poissaollessa. Turun tuomiorovasti lienee ollut tuomiokirkon pääpappi, vaikka Turussa olikin oma kirkkoherra. Lisäksi hän toimi Turun ympäristön maarovastina.³⁰⁹

Useimmat lähdetiedot kertovat Olavi Maununpojan hoitaneen tuomiokirkon omaisuusjärjestelyjä. Hän oli mukana myymässä tuomiokirkon tiloja, tekemässä niitä koskevia sopimuksia ja vastaanottamassa lahjoituksia tuomiokirkolle.³¹⁰ Kovin itsenäisesti hän ei toiminut, sillä kaikissa toimissa oli mukana myös koko kapitulit. *Maliniemen* mukaan hän kuitenkin valvoi tarokkaasti kirkon taloudellisia etuja.³¹¹

Olavi Maununpoika mainitaan kapitulin johtajana myös Turun maanorikeyden istunnoissa³¹² sekä antamassa virallisia todistuksia.³¹³ Hän oli vuonna

³⁰⁶ *Gabriel* 1969, 170–171.

³⁰⁷ *ACUP* II, no. V: 1–2; vrt. s. 138 ja *Palola* 1997b, 15.

³⁰⁸ Vrt. s. 75; esim. *FMU* 751, 799, 854, 1300.

³⁰⁹ *Pirinen* 1956, 249–251, 357–358 ja 1976, 27; *Gallén* 1957, 93; *Lundqvist* 1897, 57–61; *Lempiäinen* 1967, 37. Vrt. arkkiteinin tehtävät.

³¹⁰ *REA* 507; *FMU* 2676; *REA* 539, 540. Ks. s. 263.

³¹¹ *Maliniemi* 1932, 273.

³¹² *REA* 488, 527, 530–532. Ks. s. 296.

³¹³ *REA* 482.

1447 mukana perustamassa Kolmen kuninkaan veljeskuntaa, joka oli tuomiokirkkopapiston ja Turun porvariston yhteishanke.³¹⁴

Merkittävin Olavi Maununpojan tehtävistä tuomiorovastikauden aikana näyttää olleen toiminta piispa Maunun asiamiehenä ja lähettiläänä. Hän kävi lähettiläänä Vadstenassa ja Kööpenhaminassa, kun Naantalın luostarin perustamishanke oli meneillään.³¹⁵ Ilmeisesti juuri Olavi Maununpoika vieraili keväätalvella 1443 Baselin konsiilissa Turun hiippakunnan edustajana,³¹⁶ ja keväällä 1445 hän kävi varmasti Roomassa esittämässä paaville Turun hiippakuntaa koskevia anomuksia.³¹⁷

Maliniemi arvelee, että Olavi Maununpoika oli oppineisuutensa takia erittäin arvovaltainen tuomiorovasti.³¹⁸ Lähdetiedot eivät ilmaise hänen nauttineen erityistä arvovaltaa, mutta opiskelu ja pitkä oleskelu ulkomailla lieene ollut keskeinen syy siihen, että piispa Maunu käytti häntä lähettiläs-tehtävissä.

Viimeistään Olavi Maununpojan tuomiorovastikauden aikana muutettiin tuomiorovastinpöytäan kuuluvien seurakuntien – Nousiaisten, Raision ja Liedon – inkorporaatiojärjestelyä. Aiemmin seurakuntien virkatulot kuuluivat tuomiorovastille, ja tämä maksoi niistä osuudet vikaareille, jotka toimivat seurakuntapappeina.³¹⁹ Nyt seurakunnat saivat omat kirkkoherrat, jotka maksoivat tuomiorovastille vuosittain kiinteän maksun.³²⁰

Seurakuntien lisäksi tuomiorovastinpöytäan kuului taloja ja tiloja. Turussa tuomiorovastilla oli kaupunkitalo, joka sijaitsi Aurajoen rannalla tuomiokirkon porttia vastapäätä. Keskiajan lopulla tuomiorovastin talo oli suuri kivirakennus, mutta Olavi Maununpojan aikaisesta rakennuksesta ei ole tietoa. Lisäksi tuomiorovastilla oli Turussa maita tuomiokirkon savikuoppien vieressä, osuus Karpakullan pelloista Kaarinan puolella³²¹ sekä tiloja

³¹⁴ *REA* 552. Ks. s. 184–185, 196.

³¹⁵ *DV* 501; *FMU* 2539; *REA* 518. Ks. s. 257–259.

³¹⁶ *REA* 514, 516. Ks. s. 287.

³¹⁷ *FMU* 2615. Ks. s. 287–288.

³¹⁸ *Maliniemi* 1932, 273.

³¹⁹ *REA* 101, 268; *Pirinen* 1956, 45–49, 57–59; *Oja* 1960, 145.

³²⁰ *REA* 338, 367, 619; *FMU* 2592, 2817; *Pirinen* 1956, 155–156, 190; *Oja* 1960, 145 ja 1977, 119; *Hiltunen* 1988, 277. Ks. s. 167.

³²¹ *REA* 243, 389, 397, 405; *Rinne* 1941–1952 II, 190; *Pirinen* 1962b, 143–144, 156; *Kostet* 1986, 40.

Raisiossa.³²² Tarkempia tietoja tuomiorovastin omistuksista on vasta 1400-luvun lopulta.³²³

Olavi Maununpoika osti tuomiorovastinpöytään Isonlähteeniityn Turun läheisyydestä.³²⁴ Hän hankki kuningas Kristoffer Baijerilaiselta kaksi rälssikirjettä pöydän tiloille.³²⁵ Olavi Maununpoika joutui myös käräjillä puolustamaan pöydän omistuksia, kun Naantalin luostarin lampuodit olivat kaataneet puita tuomiorovastin metsistä.³²⁶

Kuningas Kristoffer nimitti rälssikirjeissään Olavi Maununpoikaa ”rakkaaksi kappalaisekseen”.³²⁷ Tämä lienee lähinnä arvonimi, joka osoittaa Olavi Maununpojan päässeen kuninkaan suosioon. Lähdetiedot eivät kerro, että Olavi Maununpoika olisi toiminut vakituaisesti kuninkaan palveluksessa, eikä tuomiorovastilla ollut mahdollisuuttakaan tällaiseen. Sen sijaan Olavi Maununpoika saattoi olla jonkin aikaa kuninkaan palveluksessa syksyllä 1441, jolloin hän kuninkaanvaaliedustajana oleskeli kuninkaan seurueessa.³²⁸

Piispainkronikka kertoo, että Olavi Maununpoika kuului jo tuomiorovastikautenaan Ruotsin valtaneuvostoon: hän olisi ollut sekä kuningas Kristofferin että kuningas Kaarlen neuvonantajana.³²⁹ Tämä on sinänsä mahdollista, sillä valtaneuvostoon saattoi kuulua myös arvovaltaisia prelaatteja.³³⁰ Asakirjalähteet eivät kuitenkaan vahvista tietoa.³³¹ Tieto saattaa perustua siihen, että *Juusten* huomasi mainitut kuningas Kristofferin rälssikirjeet ja teki päätelmän niiden perusteella.

³²² REA 243, 268, 284, 395, 403, 503, 545, 712; *Oja* 1960, 65, 74. Olavi Maununpojan aikana tuomiorovastilla oli Raisiossa ainakin Taimon, Upalington, Luolalan ja Kauppilan tilat.

³²³ REA 711.

³²⁴ REA 493.

³²⁵ REA 503, 518.

³²⁶ REA 545.

³²⁷ REA 503, 518.

³²⁸ Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 10–16; REA 503.

³²⁹ *Juusten* 1988a, 62–63.

³³⁰ Esim. SMR 1411; FMU 2397; ST 479, 490; DCP 11.

³³¹ Esim. FMU 2658, 2670.

III 4. Valinta piispaksi

a. Maunu Tavastin valinta (1412)

Piispainkronikan mukaan Turun piispa Bero Balk kuoli 29. kesäkuuta 1412 ja haudattiin tuomiokirkkoon.³³² Hautajaisten jälkeen tuomiokapituli kiirehti suorittamaan piispanvalintaa, sillä Turussa oli muodostunut traditioksi, että kapituli suoritti valinnan ja electus hankki paavilta itselleen nimityksen.³³³ Valintakokous pidettiin yleensä parin-kolmen viikon sisällä edeltäjän kuolemasta, joten Bero Balkille valittiin seuraaja ilmeisesti heinäkuun kuluessa.³³⁴

Kapituli valitsi uudeksi Turun piispaksi arkkiteini Maunu Olavinpoika Tavastin. Paaville ilmoitettiin, että valinta oli yksimielinen.³³⁵ Tätä ei kuitenkaan pidä tulkita kirjaimellisesti, sillä *Pirisen* mukaan Turun tuomiokapituli esitti kaikki vaalit yksimielisinä, jotta electus saisi vahvemman aseman. Hän olettaa, että ensin suoritettiin äänestys (*forma scrutini*) ja että sen jälkeen kaikki kapitulin jäsenet asettuivat tukemaan ehdokasta, joka oli saanut eniten ääniä.³³⁶

Muodollisesti yksimielisestä valinnasta oli muutakin hyötyä: electus sai heti itselleen piispan tuomio- ja hallintovallan.³³⁷ Maunu Tavastin valinnan yhteydessä tällä oli suuri merkitys, sillä jos paavi olisi tavanomaiseen tapaan nimittänyt hänet piispaksi, arkkiteinin virka olisi joutunut paavin täytettäväksi.³³⁸ Kun electus Maunu sai piispan hallintovallan käsiinsä, hän saattoi lakkauttaa koko arkkiteinin viran ennen Roomaan lähtöään. Näin paaville ei jäänyt mitään sananvaltaa hänen entisen virkansa suhteen.³³⁹

³³² Juusten 1988a, 57.

³³³ Törne 1911a, 198–206; Pirinen 1956, 51–52, 294 ja 1976, 31. Vrt. s. 71–72. Valintamenettelystä vrt. FMU 487; Klockars 1960a, 51–52.

³³⁴ Vrt. Arhning 1970, 11–12. Takarajana voi pitää elokuun loppua, sillä electus Maunu oli Roomassa 21.10. (FMU 1384) ja matkan voi arvioida kestäneen pari kuukautta (REA 201; Pirinen 1993, 173, 184; Suvanto 1952, 153).

³³⁵ FMU 1384.

³³⁶ Pirinen 1956, 292–295 ja 1976, 48–49. Vrt. s. 72.

³³⁷ Ks. s. 64.

³³⁸ Tällöin virka olisi ollut *apud sedem apostolicam vacans* ja kuulunut paavin reservaatioon piiriin.

³³⁹ REA 341; Pirinen 1956, 59–60 ja 1976, 31. Vrt. s. 165. Pohjoismaat kuuluivat tähän aikaan Rooman paavin obedienssiin, ks. s. 44.

Maunu Tavastin valinta piispaksi oli henkilövalinta, sillä tuomiorovasti olisi arvojärjestyksessä ollut hänen edellään.³⁴⁰ Merkittävänä tekijänä Maunu Tavastin valinnassa olivat hänen hyvät suhteensa kuningas Eerik Pommerilaiseen.³⁴¹ Pohjoismaissa oli 1400-luvun alussa pakko ottaa huomioon kuninkaan mielipide piispan valinnassa, sillä muuten kuningas järjesti paavin avulla virkaan mieleisensä miehen.³⁴²

Unionimaissa oli muodostunut tavaksi, että electukset hankkivat kuninkaalta suosituskirjeen, ennen kuin lähtivät Roomaan. Näin voitiin varmistaa, että kuningas hyväksyi valinnan. Suosituskirje helpotti myös asiointia Roomassa, sillä kuningas Eerik oli luonut hyvät suhteet paavi Johannes XXIII:een.³⁴³ Yhtenä syynä suosituskirjeen hankkimiseen saattoi olla se, että piispoilla oli säännöllisesti kruununlääkityksiä.³⁴⁴

Electus Maunu piti ilmeisesti suosituskirjeen hankkimista pelkkänä muodollisuutena, sillä hän lähetti asialle Turun kirkkoherra Johannes Yölinnun, vanhan ystävänsä ja opiskelutoverinsa. Kirkkoherra Johannes sai kuninkaalta suosituskirjeen vaikeuksitta, mutta hukkasi paluumatkalla kirjelaukun Falsterbon satamassa. Hän ei uskaltanut palata hankkimaan uutta kirjettä, vaan turvautui vuorotellen kirouksiin ja pyhimyksiin yrittäessään saada kirjettä takaisin. Lieneekö menetelmästä ollut apua, sillä kirjelaukku löytyi lopulta.³⁴⁵

Ilmeisesti Maunu Tavast purjehti Turusta suoraan Lyypekkiin tai Rostockiin sillä aikaa, kun Johannes Yölintu kävi Ruotsissa hakemassa suosituskirjeen. Mahdollisesti kirkkoherra Johannes matkusti Maunu Tavastin seuralaisena Roomaan saakka. Pohjoismaalaisille oli olemassa matkaopas Rooman-matkaa varten, joten Maunu Tavast lienee noudattanut sen esittämää

³⁴⁰ Turun myöhäiskeskiaikaisissa piispanvaaleissa valittiin usein tuomiorovasti (FMU 750, 763, 2825, 3120, 4247, 4873), mutta lähes yhtä usein joku muu kapitulin jäsen (FMU 789, 940, 5213, 5460).

³⁴¹ *Brilioth* 1925, 248; *Klockars* 1976a, 24; *Jaakkola* 1950–1959 I, 82–84.

³⁴² *Brilioth* 1925, 202–253; vrt. *Losman* 1970, 100–101.

³⁴³ *Losman* 1970, 9, 100; *Brilioth* 1925, 236–242.

³⁴⁴ *Pirinen* 1956, 295.

³⁴⁵ FMU 1368; *Lundén* 1963, 78–80; *Brilioth* 1925, 248; *Jaakkola* 1950–1959 I, 83; *Öberg* 1983, 14. Johannes Yölintu turvautui lopulta Linköpingin ihmeitätekevään piispa Nilsiin, ja kertomus merkittiin muistiin piispa Nilsin kanonisointiprosessin yhteydessä. Ks. s. 284.

reittiä.³⁴⁶ Matkakustannukset lienee yleisen käytännön mukaisesti maksettu piispanpöydän varoista.³⁴⁷

Maunu Tavast saapui Roomaan lokakuun 1412 puolivälin tienoilla. Rooma oli noihin aikoihin levoton paikka, mutta piispa Maunun käynti osui ajan ainoaan rauhalliseen jaksoon. Paavi oli 15. kesäkuuta 1412 solminut rauhan Napolin kuninkaan kanssa, mutta Roomassa tämä voitiin tiedottaa julkisesti vasta 16. lokakuuta. Tiedotusta seurasivat kahden päivän yleiset juhlallisuudet. Maunu Tavast lienee ollut Roomassa jo niitä seuraamassa, koska hän sai nimityksensä 21. lokakuuta ja asian ajamiselle paavin kuuriassa täytyy varata muutama päivä.³⁴⁸

Roomaan saavuttuaan Maunu Tavast epäilemättä asettui asumaan Pyhän Birgitan hospitaaliin, joka toimi ruotsalaisten Rooman-kävijöiden majapaikkana. Se sijaitsi rantakorttelissa Campo de Fioren lähistöllä, lähellä nykyistä Piazza Farnesea. P. Birgitan hospitaali oli 1410-luvulla kehnossa kunnossa, kuten muutkin majapaikat tuon ajan Roomassa.³⁴⁹ Steinbyn oletuksen mukaan hospitaalin esimies avusti Maunu Tavastia yhteydenotossa kuuriaan, sillä hänellä oli aiempia yhteyksiä sinne. Maunu Tavastin yhteyshenkilö kuuriassa lienee ollut kardinaali Johannes Ulixbonensis.³⁵⁰

Perjantaina 21. lokakuuta 1412 Maunu Tavastin piispannimitys eteni paavin päätettäväksi.³⁵¹ Paavi Johannes XXIII kumosi odotetusti Turun tuomiokapitulin valinnan ja nimitti Maunu Tavastin Turun piispaksi omilla valtuuksillaan. Nimityksestä laadittiin kirjeet piispa Maunulle itselleen, Tu-

³⁴⁶ Reitti alkoi joko Lyypekistä tai Rostockista ja jatkui Erfurt – Koburg – Augsburg – Innsbruck – Sterzing – Bozen – Bologna – Firenze – Rooma (*L. Andersson* 1989, 179–181; *Krötzl* 1994, 174; *Ridder-Symoens* 1992, 300–301.)

³⁴⁷ *Pirinen* 1956, 293.

³⁴⁸ *Hefe* 1874, 15–17; *Delaruelle* 1962, 162–165; *Brilioth* 1925, 249; *Steinby* 1958, 199–200.

³⁴⁹ *E. Hildebrand* 1882, 211–218; *Steinby* 1958, 201–208; *L. Andersson* 1989, 13–14.

³⁵⁰ *Steinby* 1958, 203–206. Hospitaalin tuonaikaisen esimiehen nimeä ei tiedetä. Kardinaali Johannes Ulixbonensis oli portugalilainen Joao de Azumbuja, entinen Lissabonin arkkipiispa.

³⁵¹ En käsittele Maunu Tavastin nimitysprosessia tarkemmin, koska siitä ei ole tietoja säilynyt. Prosessi tulee tarkemmin esille Olavi Maununpojan yhteydessä, ks. s. 160–162.

run kapitulille, Turun hiippakunnan papistolle ja kansalle, Upsalan arkki-piispalle sekä kuningas Eerikille.³⁵²

Seuraavana keskiviikkona, 26. lokakuuta, piispa Maunu lunasti nimitys-asiakirjansa. Hän teki paavin kamariin maksusitoumuksen, jossa lupasi suorittaa puolet nimitysmaksustaan seuraavaan helatorstaihin (toukokuu 1413) ja toisen puolen pyhäinpäivään (1.11.1413) mennessä. *Servitia communia* oli Turun hiippakunnan taksan mukaisesti 200 floriinia. Lisäksi Maunu Tavast sitoutui maksamaan palvelumaksuina viisi *servitia minuta*, joiden rahalliseksi arvoksi voidaan laskea noin 35 floriinia.³⁵³

Ei ole kuitenkaan varmaa, että piispa Maunu todella täytti maksusitoumuksensa. 1400-luvun alussa monilla pohjoismaisilla hiippakunnilla oli maksuvaikkeitä, ja suuren skisman aikana monet piispat jättivät kylmästi servitiensa osittain tai kokonaan maksamatta.³⁵⁴

Piispainkronikan mukaan Maunu Tavast vihittiin Roomassa Pyhän Katriinan kirkossa.³⁵⁵ Vihkiminen suoritettiin sunnuntaina, ilmeisesti 30.10. tai 7.11. Vihkimyspaikaksi *Steinby* osoittaa pienen *S. Catherina prope S. Petri*-kirkon, joka sijaitsi Pietarinkirkkoa vastapäätä.³⁵⁶ Maunu Tavastin saattoi vihkiä paavin sijasta joku kardinaali,³⁵⁷ mutta tätä oletusta ei voi pitää varmana.³⁵⁸

Marraskuun 6. päivänä piispa Maunu sai hankittua paavin hyväksynnän anomukselle,³⁵⁹ jonka kuningas Eerik oli ilmeisesti toimittanut hänen hoidet-

³⁵² FMU 1384; *Steinby* 1958, 200; *Pirinen* 1956, 295.

³⁵³ FMU 1385; *Törne* 1911a, 206 ja 1911b, 103; *Pirinen* 1956, 304; *Lindbæk* 1907, 143. Vrt. s. 72, 80. Floriinin kurssi hopeamarkkaan oli noin 1:6 (*Pirinen* 1956, 304; *Sprandel* 1975, 198–200), joten yhteissumma vastasi arvoltaan noin 400 mk Turun rahassa.

³⁵⁴ *Lindbæk* 1907, 144–148; *Wichman* 1937, 209–210. Esimerkiksi Lundin arkkihiippakunnalta oli parhaimmillaan rästissä kuuden (!) perättäisen arkkipiispan servitioita.

³⁵⁵ *Juusten* 1988a, 57 ja 1988b, 45.

³⁵⁶ *Pirinen* 1956, 295; *Steinby* 1958, 198–199, 208–228; *Törne* 1911a, 206–207; vrt. *Hinschius* 1869–1897 VI, 116. Vihkitoimituksesta tarkemmin s. 72–73. Nykyisin mainitusta kirkosta on jäljellä vain maanalaiset rauniot.

³⁵⁷ *Steinby* 1958, 198–199.

³⁵⁸ *Steinbyn* päätelmä perustuu piispainkronikan sanamuotoon, eikä sille voi antaa tällaista todistusarvoa (vrt. *Pirinen* 1956, 295; *Arhnung* 1970, 24).

³⁵⁹ SD 1640; *Brilioth* 1925, 249; *Steinby* 1958, 198.

tavakseen suosituskirjeen mukana. Tähän tehtävään saattaa viitata myös *Rhyzeliuksen* väite, että Maunu Tavast oli piispaksivalintansa aikoihin kuuriassa kuninkaan asiamiehenä.³⁶⁰

Maunu Tavast viipyi Roomassa ainakin marraskuun 9. päivään saakka, jolloin hän sai hankittua eri kardiniaaliryhmiltä anekirjeitä Turun tuomiokirkolle,³⁶¹ Vadstenan luostarikirkolle,³⁶² ja niille, jotka avustivat Turun hiippakunnan köyhiä koululaisia.³⁶³ Kardinaali Johannes Ulixbonensis oli mukana antamassa kaikkia näitä anekirjeitä.

Roomassa vietettyjen viikkojen aikana piispa Maunu ehti tutustua kaupungin tärkeimpiin pyhiinvaelluskohteisiin, ainakin Pietarin ja Paavalin kirkkoihin. *Krötzl*in mukaan jokainen Roomassa käynyt skandinaavi vieraili tärkeimmissä pyhiinvaelluskohteissa, vaikka olisikin ollut liikkeellä muissa asioissa.³⁶⁴

Brilioth olettaa, että Maunu Tavast oli Roomassa vielä Rooman konsiilin alkaessa marraskuun jälkipuoliskolla.³⁶⁵ Tämä onkin hyvin mahdollista, koska kyse ei ollut sen pidemmästä odotuksesta. Rooman konsiilin osanotto jäi kuitenkin vähäiseksi, ja konsiili hajoitettiin pian, eikä se saanut suurta merkitystä.³⁶⁶

Piispainkronikan mukaan Maunu Tavast vietti paluumatkallaan talven 1412–1413 Pariisissa.³⁶⁷ Kimmoke Pariisin-matkaan saattoi syntyä Roomassa,³⁶⁸ ehkä nimenomaan konsiilissa, jossa Pariisin yliopiston edustajilla oli keskeinen asema.³⁶⁹ Pariisissa piispa Maunu tutustui konsiliaarisiin ajatuksiin ja kirkon maltilliseen reformiliikkeeseen, sillä Pariisiin yliopisto oli tähän aikaan liikkeen keskus.³⁷⁰ Pariisissa käynnillä oli epäilemättä vaikutusta siihen, että piispa Maunu suhtautui suopeasti konsiliaarisiin aatteisiin.

³⁶⁰ *Rhyzelius* 1752, 334. Ks. s. 33–34.

³⁶¹ *REA* 334, 335; *Törne* 1911a, 206–207. Ks. s. 188.

³⁶² *SD* 1642; *Klockars* 1976a, 24.

³⁶³ *REA* 336; *SD* 1638; *Steinby* 1958, 204–206. Ks. s. 227.

³⁶⁴ *Krötzl* 1994, 124–125.

³⁶⁵ *Brilioth* 1925, 249.

³⁶⁶ *Hefe* 1874, 15–18; *Hauck* 1920, 964–965; *Delaruelle* 1962, 163–166.

³⁶⁷ *Juusten* 1988a, 57.

³⁶⁸ *Jaakkola* 1950–1959 I, 266.

³⁶⁹ *Hefe* 1874, 17; *Delaruelle* 1962, 163.

³⁷⁰ *Gummerus* 1908, 141; *Jaakkola* 1950–1959 I, 266; *Maliniemi* 1952, 526.

Mielestäni se, että Maunu Tavast lakkautti arkkiteinin viran ja ylipäättään meni Pariisiin, osoittaa kuitenkin, että hän oli jo aiemmin saanut konsiliaarisia vaikutteita.

Pariisissa Maunu Tavast näyttää solmineen suhteet sikäläiseen yliopistoon. Jo seuraavina vuosina suomalaisopiskelijat palasivat Pariisiin, josta skisma oli heidät karkottanut, ja 1420-luvulla seurasi varsinainen opiskelijaaalto.³⁷¹ Ilmeisesti piispa Maunu arvosti Pariisin yliopistoa opiskelupaikkana. On arveltu, että hän suoritti käyntinsä aikana itsekin opintoja Pariisissa,³⁷² mutta mitään todisteita tästä ei ole.

b. Maunu Tavastin ero ja Olavi Maununpojan valinta (1449–1450)

Maunu Olavinpoika Tavast päätti erota piispanvirasta vuonna 1449. Ilmeisesti hän oli suunnitellut eroaan jo useamman vuoden ajan, ja hänen tarkoituksensa oli vetäytyä Naantalin luostariin.³⁷³ Pohjoismaisesta näkökulmasta Maunu Tavastin eropäätös ei ollut aivan poikkeuksellinen ratkaisu, sillä hänen piispuuskautensa aikana olivat useat ruotsalaiset piispat anoneet eron virastaan.³⁷⁴

Piispa Maunun eron syynä ei ollut yleinen eroperuste, kyvyttömyys viranhoitoon, sillä hän oli erotessaan vielä täysin toimintakuntoinen korkeasta iästään huolimatta.³⁷⁵ Hän osallistui aktiivisesti valtakunnanpolitiikkaan Ruotsissa aina vuoden 1450 lopulle saakka.³⁷⁶ Merkittävin syy eronpyyntöön lieneekin ollut, että Maunu Tavast halusi varmistaa Olavi Maununpojan valinnan seuraajakseen.

³⁷¹ Jaakkola 1950–1959 I, 264; Juva 1964, 296; vrt. Heininen 1981, 67–70 ja 1983b, 67–71. Ks. s. 124 ja liite 6b.

³⁷² Klockars 1976a, 22–23; vrt. Schück 1959, 109.

³⁷³ Klockars 1976a, 32–34. Ks. s. 260.

³⁷⁴ AC 1096, 1097, 1104, 1106, 1213.

³⁷⁵ Vaikka piispaikronikan ikäilmoitusta ei hyväksyttäisikään, täytyi piispa Maunun vuonna 1449 olla jo selvästi yli 70-vuotias (ks. s. 106).

³⁷⁶ Ks. s. 342–347.

Piispa Maunu ilmoitti eropäätöksensä Turun tuomiokapitulille viimeistään alkukesästä 1449.³⁷⁷ Kapituli valitsi hänen seuraajakseen tuomiorovasti Olavi Maununpojan. Ilmeisesti valinta tehtiin nytkin äänestystä käyttäen, mutta esitettiin yksimielisenä. Kapituli ei voinut kuitenkaan suorittaa varsinaista piispanvaalia, koska virka tulisi avoimeksi vasta sen jälkeen, kun paavi olisi myöntänyt eron Maunu Tavastille. Eron jälkeen virantäyttö kuuluisi kiistatta paaville.³⁷⁸

Kapitulin valinnasta oli kuitenkin se hyöty, että voitiin anoa yhtä aikaa Maunu Tavastin eroa ja Olavi Maununpojan nimitystä avautuvaan virkaan.³⁷⁹ Maunu Tavastin eroanomus oli ehdollista tyyppiä, sillä siihen sisältyi oikeus säilyttää osa piispan virkatuloista eläkkeenä (*resignatio cum reservatione pensionis*).³⁸⁰ Oletan, että eroanomukseen liittyi myös ehto Olavi Maununpojan valinnasta seuraajaksi (*resignatio in favorem qualificata*). Tällaista menettelyä tiedetään muutenkin käytetyn Pohjoismaissa keskiajalla.³⁸¹

Lähdetietoa menettelyn yksityiskohdista ei ole, sillä varsinaisia ero- ja nimitysasiakirjoja ei ole säilynyt. Niiden sijaan tunnetaan epätäydellinen rekisterimerkintä.³⁸² Tiedot, jotka merkintä sisältää, eivät ole ristiriidassa sen tulkinnan kanssa, että piispa Maunu olisi asettanut eronsa ehdoksi Olavi Maununpojan valinnan.

Olavi Maununpojan valinta piispaksi oli pitkän kehityksen tulos, sillä piispa Maunu oli varmastikin kasvattanut ja kouluttanut häntä juuri tätä tehtävää varten. Suoranaisesta nepotismista ei kuitenkaan ollut kyse, sillä valintahetkellä Olavi Maununpoika oli kiistatta pätevin ja ansioitunein ehdokas Turun hiippakunnassa.³⁸³

Piispa Maunun eläkejärjestelystä sovittiin ilmeisesti jo tuomiokapitulissa, kun käsiteltiin piispa Maunun eroa ja Olavi Maununpojan valintaa.³⁸⁴ Vuo-

³⁷⁷ Hän matkusti kesällä 1449 Ruotsiin, eikä palannut hiippakuntaansa ennen syksyä 1450 (REA 546, 548). Vrt. Jaakkola 1950–1959 II, 159.

³⁷⁸ Pirinen 1956, 294–295 ja 1976, 48–49.

³⁷⁹ Pirinen 1956, 294–295.

³⁸⁰ FMU 2825. Ks. s. 73.

³⁸¹ Olsson 1947, 180–185. Vrt. Pirinen 1956, 294–295. Ks. s. 73.

³⁸² FMU 2825. Lähteen epätäydellisyydestä esimerkkinä, että jopa piispa Maunun nimi on eräässä kohdin muuttunut Fransiskukseksi(!).

³⁸³ Vrt. Korpela 1981, 100.

³⁸⁴ Jaakkola 1950–1959 II, 160.

tuiseläkkeeksi sovittiin summa, joka vastasi Turun hiippakunnan servitia communia -maksua (noin 350 mk Turun rahassa).³⁸⁵ Eläke oli maksettava piispanpöydän tiloilta, jotka sijaitsivat Ahvenanmaalla ja Satakunnassa, sekä Köyliönkartanosta ja Lemun Niittukartanosta.³⁸⁶

Olavi Maununpoika lähti seurueineen Roomaan vasta loppuvuodesta 1449.³⁸⁷ Ilmeisesti hän halusi ajoittaa Roomassa käynnin vuoteen 1450, joka oli kirkon riemuvuosi.³⁸⁸ Piispainkronikka painottaakin, että Olavi Maununpojan Rooman-matka tapahtui ”*in anno jubilaeo*”.³⁸⁹ Riemuvuonna Roomassa käyvät pyhiinvaeltajat saivat täydellisen synninpäästön, mikäli vierailivat 15 päivän aikana määrättyissä pyhiinvaelluskohteissa. Niinpä vierailijoita riitti satoja tuhansia, mikä oli tuona aikana tavaton määrä.³⁹⁰

Olavi Maununpojalla saattoi olla mukanaan suuri seurue. Matkan yhteydessä esitettiin paaville arkkiteini Juhana Maununpojan (Johannes Magni) sekä kaniikkien Niilo (Nicolaus) Mullin, Haakon Jönsinpojan (Haquinus Johannis) ja Jussi Tavastin anomukset³⁹¹ sekä hankittiin Konrad Bitzille nimitys Turun tuomiorovastiksi.³⁹² *Klockars* olettaa, että kaikki mainitut viisi kaniikkia seurasivat Olavi Maununpoikaa Roomaan.³⁹³ Tämä on täysin mahdollista, mutta anomukset eivät sitä suoranaisesti todista.³⁹⁴ Sitäpaitsi Konrad Bitz oli vuodesta 1448 lähtien opiskellut Bolognan yliopistossa,³⁹⁵ joten Olavi Maununpojan seurueeseen hän ei voinut kuulua kuin paluumatkalla.

Olavi Maununpoika majoittui seurueineen Roomassa todennäköisesti P. Birgitan hospitaaliin. Nyt hospitaali oli paremmassa kunnossa, ja sen esimiehenä toimi ruotsalainen Erik Vastesson (Ericus Vastonis). Tämän

³⁸⁵ Lähteessä 200 dukaattia, mikä vastasi 200 floriinia (*Pirinen* 1956, 304; *Sprandel* 1975, 198–200). Vrt. s. 155.

³⁸⁶ *FMU* 2825; *Läntinen* 1978, 109, 112; *Jaakkola* 1950–1959 II, 160.

³⁸⁷ Hän oli Roomassa helmikuun 1450 alussa (*FMU* 2825).

³⁸⁸ *Törne* 1911a, 207–208.

³⁸⁹ *Juusten* 1988a, 62.

³⁹⁰ *Plöchl* 1955–1960 II, 243–245; *Gallén* 1981b, 389; *L. Andersson* 1989, 12.

³⁹¹ *FMU* 2826. He halusivat päästä osallisiksi kirkon esirukouksista.

³⁹² *FMU* 2827d; *Pirinen* 1956, 79.

³⁹³ *Klockars* 1979, 57.

³⁹⁴ Anomuksia voitiin hyvin esittää myös toisten puolesta, esim. *FMU* 1979, 1985.

³⁹⁵ Ks. liite 6b.

avulla Olavi Maununpoika sai yhteyden ruotsalaiseen kuuriavirkailijaan Birger Magnussoniin,³⁹⁶ joka avusti häntä asioiden hoidossa. Birger Magnusson (Birgerus Magni) järjesti ainakin Olavi Maununpojan maksut paavin kamaariin³⁹⁷ ja todennäköisesti huolehti muistakin asioista, koska hän oli hyvin perehtynyt kuurian toimintaan.³⁹⁸

Olavi Maununpojan nimitysprosessista saa varsin tarkan kuvan, sillä myöhemmin laadittiin yksityiskohtainen erittely maksuista, jotka hän suoritti Roomassa.³⁹⁹ Kuvaa nimitysprosessista voi täydentää sen perusteella, että myös ruotsalaispiispojen Birger Magnussonin ja Johan Magnussonin (Johannes Magni) maksuista 1460-luvulla on säilynyt vastaavat erittelyt.⁴⁰⁰

Ilmeisesti tammi-helmikuun vaihteessa 1450 Birger Magnusson⁴⁰¹ esitti Olavi Maununpojan asian jollekin paavin kanslian *referendarille*, joka valmisti sen konsistoria varten.⁴⁰² Helmikuun 4. päivänä asia eteni konsistorin käsittelyyn, missä asian esitteli kardinaali Firmani.⁴⁰³ Konsistorissa asiaa oli käsittelemässä 18 kardinaalia.⁴⁰⁴ Konsistori hyväksyi anomukset: piispa Maunulle myönnettiin ero ja vahvistettiin sovitut eläke-edut, ja Olavi Maununpoika nimitettiin hänen seuraajakseen.⁴⁰⁵ Notaari laati todistuksen (*cedu-*

³⁹⁶ E. Hildebrand 1882, 222–226; Carlsson 1915, 11–12, 16; Losman 1970, 264–266. Hän oli syksyllä 1448 hankkinut itselleen Upsalan tuomiorovastin viran, mutta ei ollut vielä lähtenyt hoitamaan virkaansa.

³⁹⁷ FMU 2827, 2828; Törne 1911a, 207.

³⁹⁸ Pirinen 1956, 79–80.

³⁹⁹ Gummerus 1903; FMU 2860. Vrt. Pirinen 1956, 304. Se oli tarkoitettu ohjeeksi tulevia piispoja varten.

⁴⁰⁰ Brilioth 1918, 109–117.

⁴⁰¹ Seuraava esitys perustuu oletukseen, että Birger Magnusson vastasi käytännön järjestelyistä. Jos Olavi Maununpoika olisi itse ajanut asiaa, se ei olisi muuttanut nimitysprosessia.

⁴⁰² Tälle oli maksettava valmistelusta 20 floriinia. ”*Procuratori*”: Gummerus 1903 ja FMU 2860. Vrt. Brilioth 1918, 109–110, 115 (”*protonotarii*”); Partner 1990, 23. Olavi Maununpoika joutui maksamaan asiansa valmistelusta enemmän kuin ruotsalaiset piispat (7 ja 9 floriinia). Tämä johtunee siitä, että valmisteltavana oli itse asiassa kaksi asiaa, eronpyyntö ja nimitys.

⁴⁰³ Tälle oli esittelystä maksettava 30 floriinia ja hänen sihteerilleen ja palvelijoilleen vielä 17 floriinia. ”*Cardinali*”, ”*ffamulis commissarii*”: Gummerus 1903 ja FMU 2860; FMU 2825. Vrt. Brilioth 1918, 106–107, 112; Partner 1990, 21, 34.

⁴⁰⁴ FMU 2827a ja b. Vrt. Brilioth 1918, 106, 116; Partner 1990, 34–35.

⁴⁰⁵ FMU 2825.

la) konsistorin tekemästä myönteisestä ratkaisusta.⁴⁰⁶ Birger Magnusson joutui ilmeisesti käyttämään asian hoitamisessa apunaan myös jotakuta apostolisista sihteereistä, joilla oli erityisvaltuudet tärkeiden anomusten välittämiseen.⁴⁰⁷ Asian käsittelyyn liittyvät kustannukset tekivät yhteensä 79 floriinia.

Tämän jälkeen laadittiin kansliassa viralliset nimitysasiakirjat. Joku *abbreviatoreista* laati konseptin (*littera minuta*),⁴⁰⁸ ja kanslian työnjohtaja (*distributor*) antoi asiakirjojen laadinnan pohjoismaisia kieliä tuntevan kirjurin (*scriptor*) tehtäväksi. Birger Magnusson oli palkannut asianajajan (*sollicitator*) valvomaan asian etenemistä.⁴⁰⁹ Valmiit asiakirjat vietiin tarkastajalle (*corrector*), ja sen jälkeen työnjohtaja taksoitti kirjeiden laatimisen.⁴¹⁰

Taksoituksen jälkeen asiakirjat vietiin sinettitoimistoon (*plumbum*), missä *bullator* kiinnitti niihin asianmukaisen sinetin.⁴¹¹ Lopuksi asiakirjat vietiin rekisteritoimistoon, missä rekisteröijä (*registrator*) kirjasi ne rekistereihin.⁴¹² Rekisteritoimistosta Olavi Maununpoika sai lunastaa asiakirjansa maksamalla niistä vaaditut 60 floriinia. Sitä ennen hänen oli kuitenkin täytynyt järjestää maksunsa apostolisessa kamarissa.⁴¹³

⁴⁰⁶ Tästä hyvästä hänelle oli maksettava 14 floriinia. "Notario": *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Vrt. *Brilioth* 1918, 107, 112; *Partner* 1990, 21.

⁴⁰⁷ Tästä Olavi Maununpoika joutui maksamaan 8 floriinia. "Nunciandi confirmationem": *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Vrt. *Brilioth* 1918, 112 ("relatori", taksa sama); *Partner* 1990, 26–27.

⁴⁰⁸ Olavi Maununpojan maksuselvityksessä ei kansliamaksuja ole eritelty, mutta vertaamalla ruotsalaisten piispojen maksuihin voi arvioida, että konseptien laadinta maksoi 8 floriinia. Vrt. *Brilioth* 1918, 107, 110, 116; *Partner* 1990, 21–22.

⁴⁰⁹ Oli tärkeää päästä vaikuttamaan kirjurin valintaan, jotta pohjoismaiset nimet tulisivat oikein kirjoitetuiksi. "Pro sollicitatore": *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Vrt. *Brilioth* 1918, 106, 112.

⁴¹⁰ Olavi Maununpoika maksoi asiakirjojen laadinnasta ilmeisesti noin 28 floriinia. "Pro litteris extrahendis": *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Vrt. *Brilioth* 1918, 107–108, 110, 113–114; *Partner* 1990, 22.

⁴¹¹ Tämän toimituksen hinta näyttää olleen yleensä 12 floriinin luokkaa. *Brilioth* 1918, 108–109, 111, 115; *Partner* 1990, 22.

⁴¹² Myös tämä maksoi yleensä noin 12 floriinia. *Brilioth* 1918, 109, 111, 115; *Partner* 1990, 22.

⁴¹³ "Pro litteris extrahendis": *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Vrt. *Brilioth* 1918, 109; *Partner* 1990, 22–23.

Kamarissa oli ensin suoritettava yleismaksu (*sacra*),⁴¹⁴ mutta pääasia oli tehdä maksusitoumus Olavi Maununpojan *servitia communia* -maksusta. Helmikuun 9. päivänä Birger Magnusson teki Olavi Maununpojan puolesta tavanomaisen sitoumuksen: 100 floriinia kuuden kuukauden kuluttua, toinen erä vuoden kuluttua.⁴¹⁵ Olavi Maununpojan maksuvalmius oli tällä kertaa kuitenkin hyvä, sillä jo seuraavina päivinä (10.2., 12.2.) saattoi Birger Magnusson suorittaa hänen puolestaan kamariin 100 floriinia.⁴¹⁶ Mahdollisesti rahat oli järjestetty Medicien pankkiiriliikkeen kautta, sillä Olavi Maununpoika pääsi Roomassa ollessaan – varmastikin Birger Magnussonin välityksellä – asiakassuhteeseen tämän suurpankin kanssa.⁴¹⁷

Servitia communian lisäksi Birger Magnusson teki Olavi Maununpojan puolesta sitoumuksen viiden *servitia minutan* suorittamisesta. Ruotsalaispiispojen maksujen perusteella niiden yhteissumman pitäisi olla noin 50 floriinia, mikä tekisi 10 floriinia yhden minutan osalle.⁴¹⁸ Olavi Maununpojan minuta-maksuista on kuitenkin säilynyt kuitteja, joiden perusteella minutat näyttäisivät olleen vain 5½ floriinia kukin.⁴¹⁹ Ehdotan ratkaisuksi, että kuitatut maksut kattoivatkin vain puolet *servitioiden* kokonaissummasta.

Lisäksi jokaisen nimityksen saajan oli maksettava paavin henkilökohtaiseen palveluskuntaan (*familia*) kuuluneille alidiakoneille 4 floriinia näiden suorittamista ”palveluksista”. Tällaisen maksun Olavi Maununpoikakin suoritti Medicien pankin välityksellä.⁴²⁰

⁴¹⁴ Laskelmassa sen suuruudeksi on ilmoitettu 12 floriinia, mutta säilyneestä kuitista ilmenee Olavi Maununpojan maksaneen vain 10 floriinia. ”*Cubiculariis*”: *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860; *FMU* 2829a. Vrt. *Brilioth* 1918, 111, 116; *Partner* 1990, 24.

⁴¹⁵ *FMU* 2827a ja b.

⁴¹⁶ *FMU* 2827c ja 2828.

⁴¹⁷ *FMU* 2829b, 2875, 2877; *Pirinen* 1956, 356. Vrt. *Lindbæk* 1907, 140; *Ekström* 1939, 166.

⁴¹⁸ Olavi Maununpoika maksoi 61 floriinia ”*pro sollicitatore et aliis minuti servitiis*”: *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860. Ruotsalaispiispoilla kustannukset, jotka *servitioiden* lisäksi kuuluivat tähän ryhmään, tekivät korkeintaan 11 floriinia (*Brilioth* 1918, 111, 116).

⁴¹⁹ *FMU* 2829c ja d.

⁴²⁰ ”*Famulis domini pape*”: *Gummerus* 1903 ja *FMU* 2860; *FMU* 2829b. Vrt. *Brilioth* 1918, 112, 116; *Partner* 1990, 20.

Piispainkronikan mukaan Olavi Maununpoika ”vihittiin Roomassa paavi Nikolauksen käskystä”.⁴²¹ Vihkimispaikasta ei ole tietoa, mutta vihkimisajankohtana oli sunnuntai 9. helmikuuta 1450.⁴²² Vihkimisen saattoi suorittaa joku kardinaaleista, samoin kuin Maunu Tavastinkin vihkimisen.

Koska Olavi Maununpoika vihittiin Roomassa, siitä kertyi omat kustannuksensa. Vihkimistä varten hankitut vaatteet maksoivat ilmeisesti 27 floriinia,⁴²³ mutta itse vihkiminen ei ollut kallis toimitus. Siitä oli maksettava vain 4 floriinia vihkijälle ja 2 floriinia papeille, jotka avustivat toimituksessa.⁴²⁴ Sen sijaan vihkimiseen liittyneestä juhla-ateriasta koitui 20 floriinin kustannukset.⁴²⁵

Olavi Maununpojan piispannimityksen hankkiminen maksoi tunnettujen lähteiden perusteella kaikkiaan 467 floriinia. Varsinainen nimitysmaksu, servitia communia, muodosti summasta vain vajaat puolet, kun taas muiden kustannusten osaksi tuli 267 floriinia.⁴²⁶

Olavi Maununpojan tiedetään oleskelleen Roomassa ainakin helmikuun 4. ja 12. päivän välisen ajan.⁴²⁷ Jokseenkin varmasti hän halusi päästä osalliseksi riemuvuoden ane-eduista, joten hän ilmeisesti viipyi Roomassa vaadittu 15 päivää ja vieraili ohjelmaan kuuluneissa pyhiinvaelluspaikoissa.⁴²⁸ Sen jälkeen hän palasi seuralaisineen Suomeen. Piispa Olavi oli kotimaassa viimeistään heinäkuun 1450 alussa.⁴²⁹

Koska Olavi Maununpoika oli suorittanut jo Roomassa ensimmäisen osan servitia communia -maksustaan, hänen tarvitsi maksaa kotimaasta käsin vain jälkiosa. Olavi Maununpoika suoritti maksun Medicien pankkiiriliikkeen välityksellä, kuten hänen asemassaan luonnollista olikin. 28. tammiukuuta 1451 Cosimo di Medici maksoi paavin kamariin hänen puolestaan

⁴²¹ Juusten 1988a, 62 ja 1988b, 49.

⁴²² FMU 2827b, c.

⁴²³ ”Pro vestibus”: Gummerus 1903 ja FMU 2860.

⁴²⁴ ”Consecratoribus” ja ”clerico cerimoniarum”: Gummerus 1903 ja FMU 2860. Vrt. s. 42.

⁴²⁵ ”Pro prandio in die consecrationis”: Gummerus 1903 ja FMU 2860.

⁴²⁶ Gummerus 1903 ja FMU 2860. Kokonaissumma vastasi arvoltaan noin 800 mk Turun rahassa (ks. viite 353).

⁴²⁷ FMU 2825, 2828.

⁴²⁸ Vrt. s. 156.

⁴²⁹ FMU 2846.

50 floriinia ja 16. helmikuuta, ehkäpä juuri eräpäivänä, viimeisen 50 florin erän.⁴³⁰

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika toimivat ennen piispaksivalintaansa prelaatteina Turun tuomiokapitulissa, kuten muutkin myöhäiskeskiajan Turun piispat. Bero Balk oli viimeinen kaniikki, joka valittiin Turun piispaksi. Maunu Tavastista lähtien piispaksi valittiin aina prelaatti. Sen sijaan kukaan muista myöhäiskeskiajan Turun piispoista ei toiminut kuninkaan kansliassa.⁴³¹ Kyseessä oli kuitenkin Maunu Tavastin valinta-ajalle tyypillinen ilmiö: huomattava osa Eerik Pommerilaisen aikana nimitetyistä piispoista oli aiemmin toiminut kuninkaan palveluksessa, usein juuri kansliatehtävissä.⁴³²

Tuomiokapituli valitsi Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan virkaansa, mutta paavi kumosi valinnan ja nimitti heidät piispaksi omilla valtuuksillaan. Samalla tavoin saivat virkansa muutkin myöhäiskeskiajan Turun piispat,⁴³³ sen sijaan Ruotsissa kävi ajoittain niin, että tuomiokapitulin valinta sivuutettiin kokonaan.⁴³⁴ Olavi Maununpojan valinta oli kuitenkin siinä suhteessa poikkeuksellinen, että piispa Maunu erosi virastaan ja ilmeisesti asetti eroamisensa ehdoksi Olavi Maununpojan nimityksen. Vaikka menettely olikin harvinainen, sitä käytettiin myös eräissä Ruotsin myöhäiskeskiajan piispanvaihdoksissa.

⁴³⁰ FMU 2875, 2877. Vrt. Lindbæk 1907, 140–141.

⁴³¹ Vrt. Juusten 1988a, 57–68; liite 6; FMU 2827d, 3190, 3244, 4023, 4679, 4722.

⁴³² Brilioth 1925, 185–242; Losman 1970, 52–54, 100–103; Collmar 1977, 68–69; 71–74; Ekström 1939, 133–134, 138–139.

⁴³³ FMU 940, 3120, 4247, 4873, 5213, 5460.

⁴³⁴ Brilioth 1925, 185–242; Losman 1970, 8–13, 50–53, 63–64, 88–89, 97–98, 100–103, 166–177; Kellerman 1935, 31–46, 78–81.

IV Kirkollinen toiminta

IV 1. Hiippakunnan keskushallinto

a. Hallinto-organisaatio

Tuomiokapitulin vahvistaminen

Piispa Maunu perusti uudelleen arkkiteinin viran pian sen jälkeen, kun oli palannut virkanimitysmatkaltaan.¹ Hän oli saavuttanut tavoitteensa ja pystynyt estämään viran joutumisen paavin reservaation alaiseksi. Uudessa perustamisasiakirjassa piispa Maunu painotti viran omavaraisuutta: hän varasi piispalle nimitysoikeuden sekä oikeuden lakkauttaa arkkiteinin virka, mikäli joku ulkopuolinen taho yrittäisi sekaantua virantäyttöön.² Samalla piispa Maunu laajensi arkkiteininpöytää lahjoittamalla siihen uusia tiloja ja tuloja.³

Olavi Maununpojan tuomiorovastikauden aikana laajennettiin rovastin toimenkuvaa ja valtuuksia. Koska piispa Maunu oleskeli pitkiä aikoja hiippakunnan ulkopuolella, tuomiorovasti joutui hoitamaan piispalle kuuluvia ripityksiä. Vuonna 1445 anottiin paavilta, että tuomiorovasti saisi antaa synninpäästön myös paavin reservaatiotapauksissa, jotka oli delegoitu Turun piispalle. Anomus hyväksyttiin vain osittain.⁴

Piispa Maunu kehitti muutenkin voimakkaasti tuomiokapitulia. Piispainkronikka kertoo, että hänen aikanaan perustettiin neljä uutta kaniikinvir-

¹ Ks. s. 152. Virka perustettiin helmikuuhun 1414 mennessä (*FMU* 1426; liite 5). Vrt. *Messeniuksen* virheellinen ajoitus (liite 2b).

² *REA* 341; *Pirinen* 1956, 59–60.

³ *REA* 341, 708; *Pirinen* 1956, 46–47.

⁴ *FMU* 2615; *Pirinen* 1956, 357–358; *Gallén* 1957, 93. Ks. s. 83, 85.

kaa, niin että kaniikkien määrä kasvoi kuudesta kymmeneen. Kapitulin koko jäsenmäärä kasvoi näin kahdeksasta kahteentoista.⁵ Laajennus on yleensä ajoitettu 1440-luvulle ja sen keskeiseksi motiiviksi on oletettu kilpailu, jota pelattiin Naantalin luostarin taholta.⁶

Tuomiokapitulin laajennuksesta ei ole säilynyt asiakirjalähteitä, joten sen tarkka luonne on jäänyt hämäräksi. Yksittäisiä kanonikaatteja tarkastelemalta voi kuitenkin havaita, että neljä kanonikaattia saattaa ajoittua Maunu Tavastin aikaan. Näistä ensimmäinen perustui P. Ruumiin alttariprebendaan,⁷ toiseen kuuluivat P. Yrjänän prebenda ja Taivassalon kirkkopitäjä,⁸ kolmanteen tunnistamaton alttariprebenda ja Kirkkonummen kirkkopitäjä⁹ sekä neljänteen samoin tunnistamaton prebenda ja Eurajoen kirkkopitäjä.¹⁰ Ei ole mahdollista päätellä, perustettiin uudet kanonikaatit yhdellä kertaa eikä milloin se tapahtui. Ajoitus 1440-luvulle on silti täysin mahdollinen.

Kapitulin laajennuksen selvittämistä vaikeuttaa se, että piispa Maunun ja piispa Olavin aikana käytettiin edelleen myös tilapäisiä kanonikaatteja. Entisistä kaniikinpitäjistä Vehmaa, Kemiö, Sauvo ja ilmeisesti myös Tenhola esiintyvät ajoittain kanonikaatteina,¹¹ ja lisäksi tavataan kaniikit Lohjalla ja Sastamalassa.¹²

Tuomiokapitulia laajennettiin tekemällä kirkkopitäjistä kanonikaatteja.¹³ Alttariprebendojen yhdistäminen seurakuntiin oli piispa Maunun uudistus, jonka ilmeisenä tarkoituksena oli lisätä kaniikkien läsnäoloa tuomiokirkossa. Kaniikit hoitivat ilmeisesti itse myös seurakuntavirkojaan,¹⁴ joten mahdollisuudet toimintaan tuomiokirkossa jäivät rajallisiksi. Vakituisesti Turussa asuvien eli residoiden kapitulijäsenten määrä lisääntyi vain yhdellä,

⁵ Juusten 1988a, 58; Pirinen 1956, 77–78.

⁶ Maliniemi 1936, 30 ja 1943, 61–62; Pirinen 1956, 78; Läntinen 1991, 287.

⁷ REA 391, 419, 494, 553, 567; FMU 2674, 2818, 2826. Ks. liite 5.

⁸ REA 361; Pirinen 1956, 179–183; FMU 2471, 2585. Ks. liite 5.

⁹ REA 446, 486, 529; FMU 2614, 3144; Pirinen 1956, 256. Ks. liite 5. Vrt. Klockars 1955a, 23.

¹⁰ REA 486, 529, 644; FMU 4614. Ks. liite 5. Vrt. Pirinen 1956, 79–80, 94–107 ja 203–204; Klockars 1955a, 23.

¹¹ REA 373, 528, 627, 444. Ks. s. 84 ja liite 5. Vrt. Nylander 1953, 118–119.

¹² FMU 2085; REA 588; BFH I, 389. Ks. liite 5.

¹³ Pirinen 1956, 62, 73–74. Vrt. s. 83–84.

¹⁴ FMU 2471; REA 446, 529. Vrt. Nylander 1953, 296; Thompson 1947, 105–107.

viiteen.¹⁵ Tämä ei ollut poikkeuksellista, sillä myös Linköpingissä huomattava osa kapitulin jäsenistä ei ollut residoivia tähän aikaan.¹⁶

Koska piispa Maunu pyrki laajennuksen yhteydessä lisäämään tuomiokapitulin residenssiä, hänen tavoitteenaan oli hiippakunnan hallinnon ja tuomiokirkon jumalanpalveluselämän kehittäminen. Toisaalta Turun kapituli oli ennen laajennusta Upsalan provinssin pienin kapituli ja Ruotsissakin perustettiin 1400-luvulla uusia kanonikaatteja, joten tätä taustaa vasten laajennus oli luonnollinen ratkaisu.¹⁷ Laajennuksen edellytyksenä oli pap-pien laajamittainen yliopisto-opiskelu, joka takasi päteviä miehiä uusiin virkoihin.¹⁸

Näyttää siltä, että piispa Maunu perusti uusien kaniikinvirkojen ohella Turun tuomiokapitulin yhteyteen notaarin (*notarius publicus*) viran.¹⁹ Ruotsissa oli tapana, että jokaisella kapitulilla oli oma notaarinsa, ja Turussakin oli viran perustamista suunniteltu jo aiemmin.²⁰ Notaarista oli hyötyä, sillä hänellä oli oikeus esimerkiksi virallisten jäljennösten (*vidimatio*) laatimiseen.²¹

Lisäksi piispa Maunu järjesteli ja kehitti tuomiokapitulin inkorporaatio-suhteita. Hän otti käyttöön uuden inkorporaatiotyypin: seurakunnan, jolla oli oma kirkkoherra ja joka suoritti kiinteää tukimaksua tuomiokapitulille.²² Raision, Nousiaisten ja Liedon kirkkopitäjien yhteys tuomiorovastin prebendaan muutettiin tällaiseksi.²³ Ilmeisesti juuri piispa Maunun ansiosta Kirkkonummen kirkkopitäjä alkoi maksaa tukimaksua ulkomailla opiskeleville

¹⁵ Nämä olivat tuomiorovasti, arkkiteini, tuomiokirkon taloudenhoitaja, Turun kirkkoherra ja P. Ruumiin kaniikki. Vrt. *Pirinen* 1976, 33; *Läntinen* 1991, 288; *Jaakkola* 1950–1959 I, 286–287.

¹⁶ *Schück* 1959, 437–448, 457–458.

¹⁷ *Collmar* 1977, 17–19; *Ekström* 1939, 403–413; *Virdestam* 1934, 194–195, 267–269.

¹⁸ Ks. s. 228–232.

¹⁹ *REA* 450; *FMU* 2447, 2643; *REA* 568.

²⁰ *REA* 371, 499, 563; *Collmar* 1977, 19; *FMU* 756; *Rinne* 1941–1952 III, 249; *Schück* 1959, 478.

²¹ *FMU* 756; *Rinne* 1941–1952 III, 95–96.

²² *Pirinen* 1956, 155–156. Vrt. *Schück* 1959, 426–427.

²³ Raisio: *REA* 338, 367, 619; *FMU* 2249; *Oja* 1960, 145, 168–169. Nousiainen: *FMU* 2817; *Oja* 1977, 119. Lieto: *FMU* 2592; *Hiltunen* 1988, 277. Vrt. s. 84.

opiskelijoille.²⁴ Hän saattoi panna alulle myös sen, että Lohjan kirkkopitäjä tuki katedraalikoulun opettajaa ja koululaisia²⁵ sekä Tenholan kirkkopitäjä residioivia kaniikkeja ja kuoripappeja.²⁶

Tuomiokapituli vahvisti asemiaan piispa Maunun aikana. Upsalan kirkkoprovinssissa kapitulit vahvistivat asemiaan yleisesti 1410-luvun jälkeen ja vakiinnuttivat asemansa päätöksenteossa piispan rinnalla.²⁷ Vastaava kehitys voidaan havaita myös Turun hiippakunnassa. 1410-luvulla piispa Maunu päätti tuomiokirkon asioita yhtä hyvin omissa nimissään²⁸ kuin yhdessä kapitulin kanssa.²⁹ Sen sijaan myöhemmin kapituli esiintyy säännöllisesti piispan rinnalla tuomiokirkkoa koskevissa päätöksissä.³⁰ Päätösten lähempi tarkastelu osoittaa, että Turun kapituli pääsi nyt käyttämään valtaa, joka sille kanonisen oikeuden mukaan kuului.³¹ Piispan vallan rajoittamisesta ei ollut kyse.

Myöhempien esimerkkien perusteella voi olettaa, että Turun tuomiokapituli vaikutti piispa Maunun ja piispa Olavin aikana ainakin pappien nimittämiseen ja erottamiseen, seurakuntien perustamiseen ja niiden aseman muuttamiseen, liturgisiin muutoksiin, kirkollisiin veroihin sekä synodaalstatuutien antamiseen. Myös piispantarkastusmatkoilla oli säännöllisesti mukana kapitulin jäseniä. Lisäksi kapituli saattoi hoitaa piispan toimivaltaan kuuluvia asioita, kun piispa oleskeli hiippakunnan ulkopuolella.³²

Vuoden 1423 provinsiaalikonsiilissa säädettiin, että jokaisen tuomiokapitulin oli asetettava vakituinen edustaja kuninkaan hoviin hoitamaan hiippakunnan asioita.³³ Ei ole kuitenkaan varmaa tietoa siitä, toteutettiinko päätös-

²⁴ FMU 4395; Pirinen 1956, 154–155.

²⁵ FMU 1985, 2085, 4395, 4511; Pirinen 1956, 75–76, 154. Ks. liitteet 5 ja 6.

²⁶ FMU 4511; Pirinen 1956, 76–77 ja 1976, 33.

²⁷ Pirinen 1956, 81–90; Lundqvist 1897, 237–238; Inger 1961, 386–387; Losman 1970, 68–69. Vrt. s. 84.

²⁸ Esim. REA 363, 365.

²⁹ Esim. REA 342, 361.

³⁰ Esim. REA 453, 479; FMU 2049. Yhteistoiminnan käytännön muodoista ks. Arhnung 1970, 81–83.

³¹ Ks. s. 65–67.

³² Pirinen 1956, 317–330. Vrt. Lundqvist 1897, 190–202, 226–228; Inger 1961, 383–387.

³³ Statuta 18; FMU 1712.

tä Turussa.³⁴ Vuoden 1441 provinsiaalikonseilissa taas taattiin kapituleille vaikutusvalta muun muassa kirkkopitäjien inkorporointiin.³⁵

Piispan ja kapitulin keskinäisistä suhteista eivät lähteet kerro. Ilmeisesti suhteet olivat kunnossa ja yhteistoiminta sujui ilman suurempia ongelmia. Tähän viittaa sekin, että piispa Maunu kehitti kapitulia ja vahvisti sen resursseja.³⁶ Sen sijaan Ruotsin hiippakunnissa piispan ja kapitulin suhteet olivat välillä hyvinkin kireät. Ensimmäinen ristiriitakausi 1410- ja 1420-lukujen taitteessa liittyi piispojen ja kapitulien taloudellisiin erimielisyyksiin. Uudelleen välit kiristyivät vuoden 1448 jälkeen, jolloin syynä olivat poliittiset erimielisyydet.³⁷ Turun hiippakunnassa ei ristiriidoista ole säilynyt mitään tietoja, joten täällä vastakkainasettelu ei liene esiintynyt ainakaan kovin vahvana.

Piispa Maunu pyrki säilyttämään tuomiokapitulin virantäytön sen omissa käsissä. Hänen ajaltaan tunnetaan vain kaksi tapausta, joissa paavi antoi ekspektanssikirjeen turkulaiseen kanonikaattiin,³⁸ eikä kumpikaan anojista ilmeisesti saanut tavoittelemaansa virkaa. Konsiliarismin huippukautena 1430-luvulla Turussa täytettiin itsenäisesti myös tuomiorovastin virka, joka aiemmin oli kuulunut paavin reservaation piiriin. Vuonna 1436 kapituli valitsi tuomiorovastiksi Olavi Maununpojan ja piispa Maunu vahvisti valinnan.³⁹ Myös Linköpingissä paavin provisiot lakkasivat konsiilikautena, mutta sen jälkeen ne palasivat, tosin aiempaa vähäisempinä.⁴⁰

Olavi Maununpojan piispuuskautena paavin nimitykset palasivat Turun tuomiokapituliin. Paavi täytti vuonna 1450 tuomiorovastin viran, joka vapautui Olavi Maununpojan piispannimityksen yhteydessä.⁴¹ 1450-luvulta tunnetaan pari paavin nimitystä, mutta silti kukaan ulkomaalainen ei tietävästi saanut virkaa Turun kapitulista. Sen sijaan piispa Olavi itse nimitti Turun kaniikiksi Upsalan tuomiorovasti Birger Magnussonin, joka teki hä-

³⁴ Pirinen 1956, 79 ja 1976, 33.

³⁵ REA 495; Pirinen 1956, 85, 119–120.

³⁶ Vrt. Pirinen 1976, 35.

³⁷ Pirinen 1956, 83–86; Brilioth 1925, 283–290; Schück 1959, 474–478.

³⁸ FMU 1560, 1979, 1985; Pirinen 1956, 71, 74.

³⁹ ACUP II, no. V: 1–2.

⁴⁰ Schück 1959, 455–456.

⁴¹ FMU 2827d.

nelle palveluksia.⁴² Olojen muuttumisesta huolimatta tuomiokapituli pysyi kotimaisena myös Olavi Maununpojan aikana. Sen sijaan seuraavien piispojen aikana Turun kapituliin tuli jälleen ulkomaisia viranhaltijoita.⁴³

Piispan aseman turvaaminen

Monet pohjoismaiset piispat puolustivat 1400-luvun alkupuolella määrätietoisesti oikeuksiaan maallista valtaa vastaan. Esimerkiksi Tanskassa merkitivät arkipiispat Peder (Petrus) Lykke ja Hans (Johannes) Laxmand ajattelivat, että kuningas on maallisen ja piispa kirkollisen vallan haltija. Kummallakin on valta omalla alallaan, mutta he eivät saa rajoittaa toistensa valtaa eivätkä puuttua asioihin, jotka kuuluvat toisen valtapiiiriin.⁴⁴

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika pyrkivät aktiivisesti turvaamaan kirkon entiset oikeudet ja vapaudet hiippakunnassaan sekä hankkimaan uusia privilegioita.⁴⁵ Piispa Maunu hankki keväällä 1417 kuningas Eerikiltä vahvistuksen Turun hiippakunnan privilegioille,⁴⁶ vaikka tämä ei yleensä suostunut myöntämään laajoja privilegiovahvistuksia.⁴⁷ Piispa Maunu hankki vahvistukset privilegioille myös kuningas Kristofferilta⁴⁸ ja kuningas Kaarelta⁴⁹ pian sen jälkeen, kun nämä oli valittu kuninkaaksi. Samoin menetteli piispa Olavi kuningas Kristianin valinnan jälkeen vuonna 1457.⁵⁰

Privilegiokirjeiden tarkempi lukeminen paljastaa, että Turun piispa saavutti vuonna 1441 merkittävän lisän valtuuksiinsa. Kuningas Kristoffer kielisi privilegiokirjeessään virkamiehiltään puuttumisen Turun hiippakunnan asioihin, jolloin valta siirtyi kokonaan hiippakunnan johdolle. Kuningas Kaarle ja kuningas Kristian uudistivat aikanaan tämän säädöksen.⁵¹ Myös

⁴² RA Reg. Lat. 99v.–101; *FMU* 3012; *REA* 564; *Pirinen* 1956, 75, 80. Ks. liite 5.
⁴³ *Pirinen* 1956, 256–271; *Klockars* 1955a, 30–31.

⁴⁴ *Skuym-Nielsen* 1956, 1–14.

⁴⁵ *Jaakkola* 1950–1959 I, 298–300.

⁴⁶ *REA* 369, 370; *FMU* 1498. Ks. s. 308.

⁴⁷ *Losman* 1970, 50.

⁴⁸ *REA* 500, 504. Ks. s. 334.

⁴⁹ *REA* 546, 548, 550, 557. Ks. s. 342.

⁵⁰ *REA* 582, 583. Ks. s. 355.

⁵¹ *REA* 500, 548, 582; vrt. *REA* 370.

Tanskassa piispat saivat Kristoffer Baijerilaisen aikana vastaavanlaiset valtuudet. Siellä uudistus johti siihen, että kirkon asema itsenäistyi valtioon nähden, kirkollinen keskushallinto voimistui ja paikallisseurakuntien itsehallinto supistui.⁵² Vastaavia vaikutuksia voi säädöksellä olettaa olleen myös Turun hiippakunnassa.

Turun hiippakunnan yleinen hallinnollinen kehitys tapahtui lähinnä hiippakuntasynodien puitteissa, vaikka piispa Maunun ja piispa Olavin ajalta ei ole säilynyt tietoja synodien pitämisestä. Todennäköisesti niitä silti pidettiin säännöllisesti, joskaan ei välttämättä vuosittain. Piispa Olavi oli nimittäin 9.9.1454 – perinteisenä synodipäivänä – eräissä häissä Hauholla.⁵³

Synodaalistatuutteja ei tältä ajalta ole säilynyt, mutta osia niistä voidaan rekonstruoida provinsiaalikonsiilien säädösten pohjalta.⁵⁴ Turun synodaalistatuuteissa ilmeisesti käsiteltiin vuoden 1417 jälkeen teinien käyttäytymistä, virattomia pappeja ja ehtoolliselle pääsyyn liittyviä vaatimuksia;⁵⁵ vuoden 1423 jälkeen koronoton kieltämistä ja selibaattisäädöksiä tehostamista;⁵⁶ vuoden 1436 jälkeen koronkiskontaa ja murhamiesten rangaistuksia⁵⁷ sekä vuoden 1441 jälkeen pappien testamentteja, avioliittoon vihkimistä, kansankielen käyttöä, baretin käyttöä, ehtoollisen asettamista, kirkollisia maksuja ja viljakymmenysten perimistä.⁵⁸

Piispa Maunu kehitti Turun hiippakunnan hallintoa myös perustamalla vakituisen offisiaalin viran.⁵⁹ Turun offisiaali toimi ainakin piispan tuomio- ja rippivaltuutettuna,⁶⁰ mutta saattoi muiden Pohjoismaiden tapaan toimia piispan sijaisena, kun tämä oli estynyt hoitamasta tehtäviään.⁶¹ Oletettavasti piispa Maunu ja piispa Olavi perustivat myös uusia rovastikuntia seurakuntien perustamisen yhteydessä⁶² ja muutenkin kehittivät hiippakuntahallintoa.

⁵² Andersen 1962, 270–272.

⁵³ Pirinen 1956, 318–323; Gallén 1957, 92; Klockars 1960a, 130–131; FMU 2955.

⁵⁴ Maliniemi 1955, 84–86; Klockars 1960a, 130–131.

⁵⁵ Vrt. SD 2408.

⁵⁶ Vrt. FMU 1712; Statuta 18.

⁵⁷ Vrt. Kroon 1947, 277–281.

⁵⁸ Vrt. REA 495. Ks. myös Pirinen 1962a, 50–53.

⁵⁹ REA 500, 553; FMU 2818, 2970, 3261. Vrt. liite 5.

⁶⁰ Pirinen 1956, 345–348, 357–358.

⁶¹ Schüick 1959, 295–297; Ingesman 1985, 69–72; Inger 1961, 380–382; Nylander 1953, 90–91.

⁶² Ks. s. 206–210.

Piispa Maunulla ja piispa Olavilla oli oma kansliansa (*curia episcopalis*), joka toimi pääosin Kuusiston linnassa, osin piispan kaupunkiasunnossa. Sillä oli oma osuutensa hiippakuntahallinnossa, sillä yleisen käytännön mukaisesti piispankansleri lieenee laatinut vihkimyskirjat, anekirjeet ja nimityskirjeet. Lisäksi kansleri oli mukana piispantarkastusmatkoilla ja piti siellä pöytäkirjaa. *Jaakkolan* mukaan Turun piispan ja tuomiokirkon arkistoja järjesteltiin vuoden 1435 jälkeen,⁶³ joten oletettavasti myös piispankansliaa kehitettiin samalla.

Piispa Maunu pani alkuun kehityksen, joka johti myöhemmin siihen, että kaikki tuomiokapitulin jäsenet toimivat vakituisesti Turussa. Hänen aikanaan tuomiokapituli saavutti Turun hiippakunnan hallinnossa merkittävän aseman, jonka se säilytti myös keskiajan lopulla.⁶⁴ Olavi Maununpojan sen sijaan ei tiedetä vaikuttaneen merkittävästi tuomiokapitulin aseman muotoutumiseen.

Piispa Maunu vahvisti piispan asemaa niin hiippakuntahallinnossa kuin suhteessa maallisiin vallanpitäjiinkin. Samalla hän kehitti laajemminkin Turun hiippakunnan keskushallintoa perustamalla uusia hallintovirkoja.

b. Piispan talous

Piispanpöydän laajentaminen

Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu rakennutti suurimman osan Kuusiston linnaa.⁶⁵ Käsitys siitä, mitkä osat linnasta ovat piispa Maunun rakennuttamia, on muuttunut merkittävästi uusien arkeologisten kaivausten myötä.⁶⁶

Piispa Maunu muutti Kuusiston linnan strategista asemaa. Linnaan ryhdyttiin kulkemaan Kuusiston pääsaaren kautta, ja Piikkiön merireitistä luovuttiin. Koska kulku suuntautui etelään, myös linnan rakenteet suunnattiin etelän suuntaan aiemman idän sijasta.

Piispa Maunu rakennutti päälinnan asuinrakennusten väliin nelihuoneisen eteläsiiven, josta tuli linnan uusi päärakennus. Se oli tässä vaihees-

⁶³ Pirinen 1956, 359–361; Juusten 1988a, 60; Jaakkola 1931, 49–65, 89–98.

⁶⁴ Pirinen 1956, 81–173, 314–362.

⁶⁵ Juusten 1988a, 59.

⁶⁶ Ks. s. 39, 87. Vrt. esim. Läntinen 1978, 100; Gardberg & Welin 1993, 128–129; Uotila 1994, 25–29 ja 1995, 37–40.

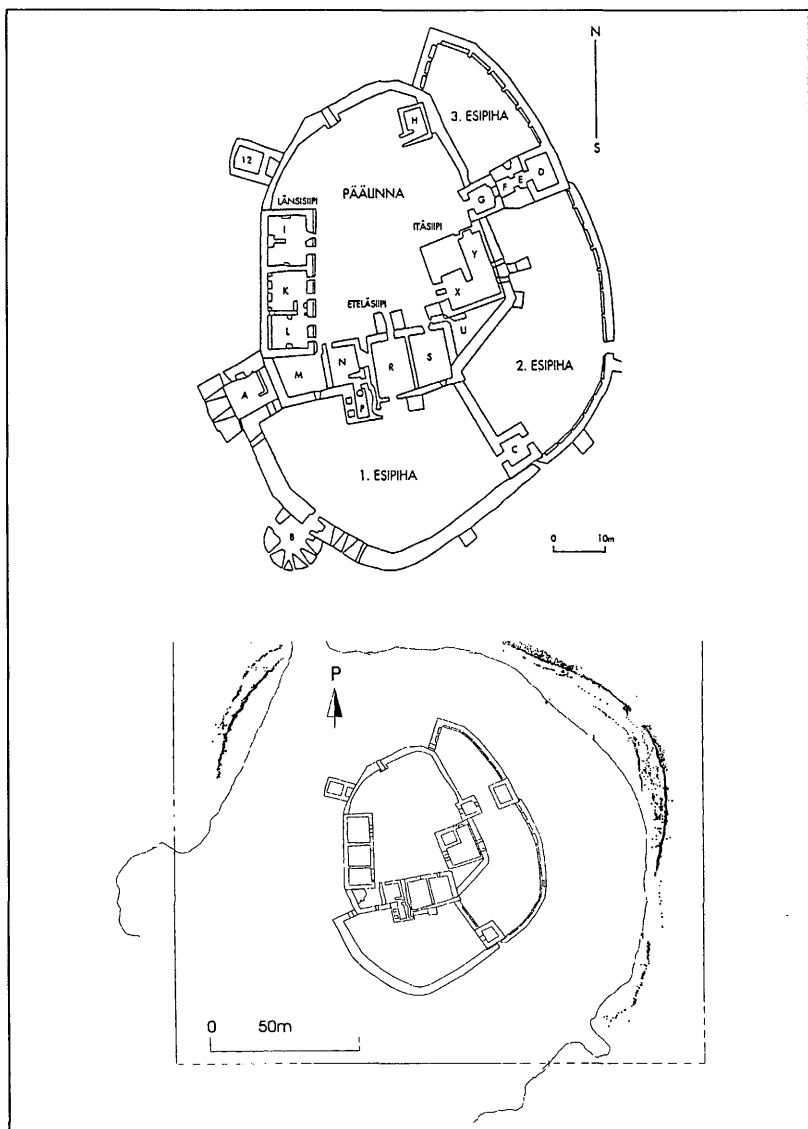

Kuusiston linnan rauniot ilmasta kuvattuina (Valokuva: P.O. Welin 1965, MV, RHO.)

sa yksikerroksinen kuten entisetkin rakennukset. Päälinnan muuriin rakennettiin eteläsiiven kohdalle uusi pääsisäänkäynti, jota suojaamaan rakennettiin eteläpuolelle uusi esilinna, nykyinen ensimmäinen esilinna. Sitä ei kuitenkaan vielä piispa Maunun aikana rakennettu lopulliseen muotoonsa. Esilinnan pääsi sisään portista, joka sijaitsi myöhemmän pyörötornin paikalla.

Piispa Maunu ilmeisesti rakennutti myös toisen ja kolmannen esilinnan muurit tiilikaarellisiksi. Ensimmäisen ja toisen esilinnan väliin rakennettiin c-torni, joka on voitu ajoittaa vuoteen 1437. Piispa Maunu saattoi rakennuttaa myös käymälätornin (torni 12) päälinnan luoteispuolelle. Kuusiston linnan laajentaminen ajoittuu ilmeisesti pääosin 1430- ja 1440-luvuille, mutta rakennustyöt voitiin aloittaa jo 1410–1420-luvuilla.⁶⁷

⁶⁷ Uotila 1994, 25–30, 1995, 43–45 ja 1997, 8–24. Ks. pohjapiirros 1.

Pohjapiirros 1.

Kuusiston linnan eri rakennusosat. Ylemmässä kuvassa linna on keskiajan lopun asussa, alemmassa kuvassa linna on kuvattu sellaisena kuin se oli Maunu Tavastin rakennustöiden jälkeen. (Kuvat: Uotila 1994 ja 1997.)

Vanha satama ei jäänyt pois käytöstä, vaikka linnan yhteys Kuusiston pääsaareen tiivistyikin. Linnansaaren rannalle rakennettiin kulkureitti, joka kiersi linnan ympäri, ja sisäänkäynti vanhan sataman suunnasta rakennettiin tornikompleksiksi.⁶⁸

Näiden laajennusten myötä Kuusiston luonne muuttui niin, että siitä ryhdyttiin käyttämään nimitystä linna (*castrum*) aiemman kartanon (*curia*) sijasta.⁶⁹ Piispa Maunu keskitti piispanpöydän hallinnon Kuusistoon⁷⁰ ja piti siellä suurta palveluskuntaa.⁷¹ Kuusistossa oli esimerkiksi ulkomaisia ase-miehiä.⁷² *Messenius* mainitsee laajennuksen ajankohdaksi vuoden 1431. Tämä lienee hänen oma päätelmänsä,⁷³ mutta ajoitus on ilmeisesti lähellä oikeaa.

Kuusisto mainitaan linnana ensimmäistä kertaa kirjeessä, jonka piispa Maunu kirjoitti Strängnäsän tuomiorovasti Thomas Simonssonille (Simonis). Tämä kirje ajoittuu vuosien 1417 ja 1428 välille, todennäköisesti 1420-luvun loppupuolelle, mihin se on FMU:ssakin ajoitettu.⁷⁴ Originaaliasiakirjan reunaan on joku myöhempi kirjoittaja kuitenkin lisännyt vuosiluvun 1440, jota *Arwidsson* käytti omassa lähdejulkaisussaan.⁷⁵ Vaikka ajoitus on selvästi virheellinen, vuosi 1440 on jäänyt kummittelemaan kirjallisuuteen ja esiintyy uusissakin tutkimuksissa.⁷⁶

Piispainkronikan mukaan piispa Maunu rakennutti Turkuun kivisen piispantalon, koska piispalla ei ollut siellä aiemmin lainkaan taloa.⁷⁷ Perustelu ei kuitenkaan pidä paikkaansa.⁷⁸ Uuden piispantalon rakentaminen liittyynee lähinnä Koroisten kartanon paloon vuonna 1429, jolloin piispa menetti vaki-

⁶⁸ *Uotila* 1994, 29 ja 1997, 19–20, 25; *Wahlberg* 1994, 75–77; *Alopaesus* 1994, 101–104. Ks. pohjapiirros 1.

⁶⁹ *Suna* 1994, 6.

⁷⁰ *Jaakkola* 1931, 49–62, 90–94, 115; *Pirinen* 1956, 360–361; vrt. *REA* 399.

⁷¹ *FMU* 1884. Vrt. s. 152–153.

⁷² *FMU* 1884, 2451; *Jaakkola* 1950–1959 I, 301.

⁷³ *Messenius* 1988, 65; vrt. liite 2b.

⁷⁴ *FMU* 1884. Thomas Simonsson toimi tuomiorovastina mainittuina vuosina (*Collmar* 1977, 71–74).

⁷⁵ Odat. nr. 11 RAppr; *HFH* VI 1.

⁷⁶ Esim. *Suna* 1994, 6.

⁷⁷ *Juusten* 1988a, 59.

⁷⁸ *Pirinen* 1962b, 141; *Heininen* 1989, 74. Ks. s. 88.

tuisen asuinpaikkansa Turun seudulla.⁷⁹ Vuosi 1417, jonka *Messenius* mainitsee rakennusajankohdaksi, ei liene luotettava tieto.⁸⁰

1500-luvun lähteet kuvaavat piispantalon kookkaaksi palatsimaiseksi rakennukseksi, jossa oli torni pääsisäänkäynnin yläpuolella sekä korkeat goottilaiset ikkunat.⁸¹ Rakennus on tavallisesti samaistettu 1600-luvun piispantaloon, joka sijaitsi tuomiokirkon lähellä ja tunnetaan Turun vanhimmista kartoista. Piispantalon jäänteitä tutkineet *Brusila* ja *Lepokorpi* epäilevät kuitenkin, voiko kyseessä olla sama rakennus, koska perustukset eivät vastaa esitettyä kuvausta.⁸²

Sen sijaan *Brusila* ja *Lepokorpi* löysivät tuomiokirkon ympärysmuurista rakennuksen, jota ei ole merkitty karttoihin. Vaikka ympärysmuurirakennuksesta voitiin tutkia vain pieni osa, sekin osoitti, että kyseessä oli iso (pituus yli 18 metriä) ja upea rakennus, joka oli ollut arvokkaassa käytössä. *Brusila* ja *Lepokorpi* pitivätkin mahdollisena, että tämä rakennus olisi ollut piispa Maunun rakennuttama piispanpalatsi. Se olisi myöhemmin tuhoutunut esimerkiksi tulipalossa ja purettu ennen ensimmäisten karttojen piirtämistä.⁸³

Vaikka Koroinen menettikin merkityksensä uuden piispantalon valmistuttua, se ei jäänyt autioksi, vaan piispa Maunu asetti lampuodin viljelemään kartanon maita.⁸⁴ Piispa Maunu jakoi myös Kokemäen Forsbyn piispankartanon lampuotien viljeltäväksi ja liitti sen Köyliönkartanon alaisuuteen.⁸⁵ Hän laajensi Köyliönkartanoa ja teki siitä piispan hallintokeskuksen Satakunnassa.⁸⁶

⁷⁹ Juusten 1988a, 60; Läntinen 1978, 107, 170; Jaakkola 1950–1959 I, 301–302. Vrt. Koivunen 1979, 54–59.

⁸⁰ *Messenius* 1988, 64; vrt. liite 2b.

⁸¹ *Ruuth* 1909b–1923 I, 53–55; *Rinne* 1941–1952 III, 182–184.

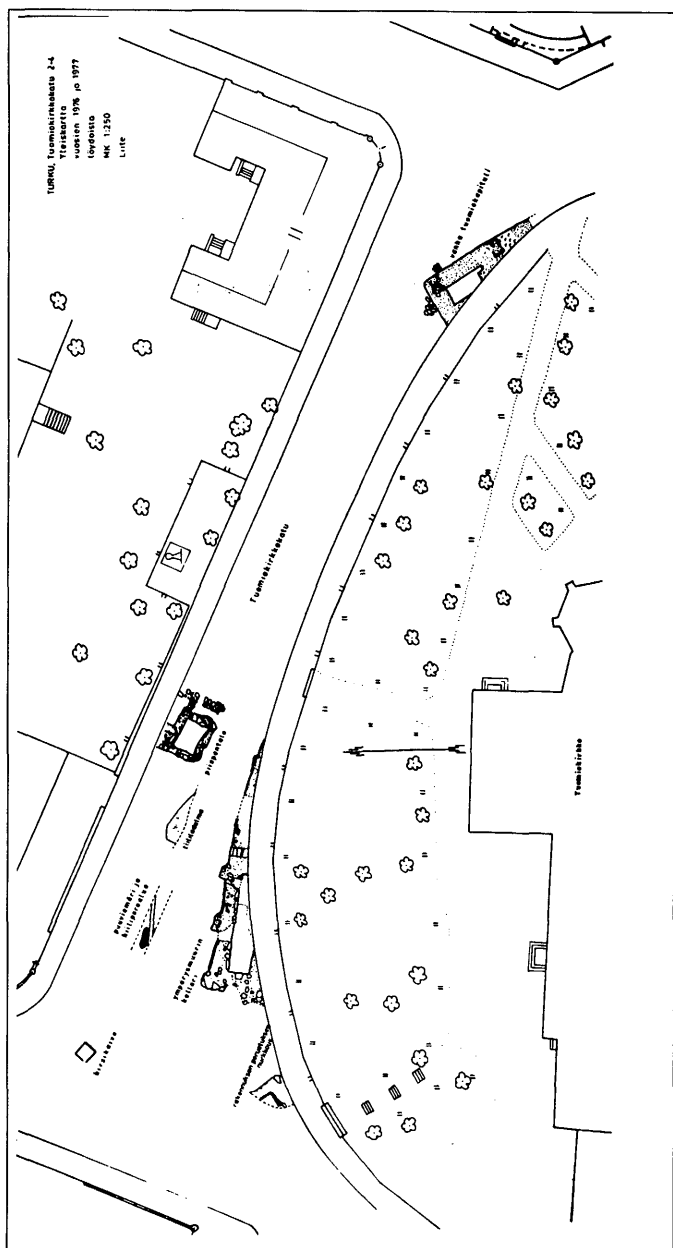
⁸² No. 3, kartta 3. *Brusila & Lepokorpi* 1981, 24–30; *Brusila* 1984, 110–111. Vrt. *Kostet* (1986, 40) ja *Pihlman* (1986, 182), jotka eivät ole ottaneet huomioon *Brusilan* ja *Lepokorven* havaintoja. Vrt. myös *REA* 136–138.

⁸³ *Brusila & Lepokorpi* 1981, 19–24; *Brusila* 1984, 108–110. Keskustelu Heljä *Brusilan* kanssa 12.2.1997. *Kostet* (1986, 34–36) ja *Pihlman* (1986, 125) sivuuttavat tämän rakennuksen puhuessaan tuomiokirkon ympärysmuurista. Ks. pohjapiirros 2.

⁸⁴ *REA* 686; *FMU* 4686; Läntinen 1978, 107.

⁸⁵ *REA* 399, 525, 534; Läntinen 1978, 111–115; *Anthoni* 1949, 99; *Suvanto* 1973a, 43; *Rinne* 1944, 20–21.

⁸⁶ *REA* 399; *Anthoni* 1949, 100–102; Läntinen 1978, 111–112; *Suvanto* 1973a, 39; *Jaakkola* 1950–1959 I, 302–303.

Pohjapiirros 2.

Tuomiokirkon ympäristön rakennusjämmöksiä. Kuvassa näkyy osa ympärysmuurirakennuksen, eli mahdollisen Maunu Tavastin piispantalon, perustuksista. Lisäksi kuvassa on esitetty Maunu Tavastin rakennuttaman tuomiokapitulitalon sekä myöhemmän piispantalon jäänteet. (Kuva: Brusila 1984.)

Piispa Maunu ja piispa Olavi hankkivat piispanpöytään uusia tiloja.⁸⁷ Lisäksi piispa Maunu vaihtoi pöydän entisiä tiloja toisiin⁸⁸ ja hankki verovapauden erälle tiloille.⁸⁹ Pelkkiä maahankintoja hyödyllisempi ratkaisu oli hankkia uusia palveluslampuoteja tärkeiden kulkureittien varrelta. Lampuodeilla oli kestitys- tai kyyditysvelvollisuus, josta oli hyötyä tarkastusmatkojen aikana tai piispan verotulojen kuljetuksessa. Esimerkkinä mainittakoon Vahvajärven majatalolampuuti, jonka piispa Maunun asetti Hämeen ja Savon väliseen erämaahan, nykyisen Hirvensalmen alueelle.⁹⁰

Kun Maunu Tavast erosi piispanvirasta vuonna 1449, hän pidätti itselleen eläkkeeksi tulot piispanpöydän tiloilta, jotka sijaitsivat Ahvenanmaalla ja Satakunnassa, sekä Köyliönkartanosta ja Lemun Niittukartanosta.⁹¹ Tilat palautuivat piispanpöytään, kun piispa Maunu kuoli vuonna 1452. Samalla liitettiin piispanpöytään myös talo, jonka piispa Maunu oli rakennuttanut Naantaliin.⁹²

Läntisen mukaan Maunu Tavastin piispuuskausi oli eräs piispanpöydän neljästä huomattavasta laajentumiskaudesta.⁹³ *Uotila* pitää mahdollisena, että piispa Maunu hankki piispanpöytään tiloja esimerkiksi Kuusiston linnan ympäristöstä.⁹⁴ Suoranaiset lähdetiedot maanhankinnoista, joita Maunu Tavast teki piispanpöytään, ovat kuitenkin vähäisiä. Hän hankki huomattavasti enemmän tiloja esimerkiksi tuomiokirkon P. Ruumiin alttarille.⁹⁵ Toisaalta kirkko hankki Pohjoismaissa runsaasti tiloja juuri 1400-luvun alkupuolella, kun kireä verotus pakotti monet myymään maansa.⁹⁶ Tarkempien tietojen puuttuessa on silti jätettävä avoimeksi, mikä oli piispa Maunun ja piispa Olavin osuus Turun keskiaikaisen piispanpöydän kasvattamisessa.

⁸⁷ *Teitti* 1894, 175; *REA* 369; *Läntinen* 1978, 139–140, 147, 160; *Anthoni* 1949, 93, 97, 102.

⁸⁸ *REA* 341, 484, 483, 402, 414, 439. Ks. tilat nro 13, 17, 18 ja 45, liite 8.

⁸⁹ *REA* 557.

⁹⁰ *FMU* 1424; *REA* 392, 510, 521; *Anthoni* 1949, 105–107; *Läntinen* 1978, 155–156, 164–165, 182; *Pirinen* 1988b, 311.

⁹¹ *FMU* 2825. Ks. s. 158–159.

⁹² Ks. s. 359–361.

⁹³ *Läntinen* 1978, 174; vrt. *Läntinen* 1978, 97–179.

⁹⁴ *Uotila* 1995, 49–50.

⁹⁵ Vrt. s. 182–183.

⁹⁶ *Ekström* 1939, 149–150.

Piispat saattoivat käyttää virkatulojaan myös muihin kirkollisiin tarkoituksiin. Maunu Tavast esimerkiksi lahjoitti piispan kymmenystuloja arkkiteininpöytään.⁹⁷ Pohjoismaiset piispat rahoittivat kymmenystuloillaan yleisesti myös hankintoja, joita he tekivät kirkon hyväksi,⁹⁸ joten piispa Maunun saattoi menetellä niin.

Piispa Olavi puolestaan harjoitti piispanpöydän tuloilla liiketoimintaa, muun muassa ulkomaankauppaa, jota varten hän hankki kauppalaivan. Hän oli kauppasuhteissa useiden Turun ja Tallinnan porvareiden kanssa.⁹⁹ Piispa Olavin liiketoiminta ei kuitenkaan ollut kovin menestyksellistä, ehkä levottomista oloista johtuen. Hän ei saanut laivaansa maksetuksi, vaan joutui testamenttaamaan sen velkojensa maksuksi.¹⁰⁰

Maunu Tavastilla ja Olavi Maununpojalla oli kruununläänitys, kuten useimmilla Turun piispoilla. Piispainkronikka kertoo, että kuningas Eerik läänitti keväällä 1413 piispa Maunulle Maskun pitäjän.¹⁰¹ Olavi Maununpojan läänityksestä ei ole tietoja säilynyt. Koska Maskun verotulot oli lahjoitettu Naantalin luostarille,¹⁰² hänellä saattoi olla puolet Vehmaan pitäjää, kuten muillakin 1400-luvun loppupuolen piispoilla.¹⁰³

Piispan omistuksien puolustaminen

Piispa Maunu ja piispa Olavi joutuivat usein puolustamaan piispanpöydän omistuksia. Yleensä kyse oli siitä, että tilojen rajoista tai nautintaosuuksista oli erimielisyyttä naapurien kanssa. Yksittäisten riitojen lisäksi piispoilla oli eräitä omistuksia, jotka muodostivat jatkuvan riidanaiheen.

Eräs pysyvästä riidanaiheista oli Ahvenkosken lohenkalastamo, joka sijaitsti Pyhtään pitäjässä Kymijoen läntisimmän laskuhaaran suulla. Piispa

⁹⁷ REA 341.

⁹⁸ Schück 1959, 275–279.

⁹⁹ Turun porvarit olivat Albert Nyendorp, Hans Cordeshagen, Berndt Grote, Brand Lampe ja Arndt van Herrworde, Tallinnan porvarit puolestaan Johan Velthusen, Herman Greven ja Reynold van der Oesten. He olivat kaikki kaupunkien yläluokkaa, monet heistä raatimiehiä.

¹⁰⁰ FMU 3148; Kuujo 1981, 141; Läntinen 1978, 212; Pirinen 1956, 440–458.

¹⁰¹ Juusten 1988a, 57; Läntinen 1978, 191.

¹⁰² Ks. s. 258.

¹⁰³ FMU 4065; Läntinen 1978, 191–192.

omisti neljänneksen Ahvenkosken kylästä, mutta hänelle kuului puolet lohhenkalastuksesta, jota Ahvenkoskessa harjoitettiin.

Ahvenkosken kalastusosuuksista tuli ongelma 1410-luvulla, kun vouti Bote Bengtsson rakensi Ahvenkoskeen kalapadon. Paikalliset talonpojat eivät halunneet antaa siitä piispalle kuin neljänneksen.¹⁰⁴ Piispa Maunu ei sietänyt sitä, että talonpojat yrittivät kaventaa hänen kalastusosuuttaan. Pyh-tään käräjillä maaliskuussa 1422 tuomittiin piispalle puolet kalapadosta.¹⁰⁵

Ahvenkosken talonpojat olivat tottelevaisia – ja kekseliäitä. He luovutti-vat piispalle puolet entisestä kalapadosta, mutta rakensivat sen viereen uu-den, jolloin piispan osuus supistui jälleen neljännekseen. Keväällä 1437 piispa Maunu lopulta haastoi ahvenkoskelaiset Turun maanoikeuteen. Maanoikeus määräsi piispalle puolet uudesta kalapadosta ja talonpojille 40 markan sakon.¹⁰⁶

Sakko ja oikeudenpäättös eivät taivuttaneet talonpoikia. Lopulta piispa Maunun oli tunnustettava, että hän oli väärässä ja talonpojat oikeassa. Maan-lain mukaan maanomistus ratkaisi osuudet kiinteistä kalastuslaitteista. Vuonna 1442 piispa Maunu solmi ahvenkoskelaisten kanssa sopimuksen, jossa hänelle myönnettiin puolet kalastuksesta yleensä, mutta neljäsosa kala-padosta.¹⁰⁷

Asia ei ollut vielä loppuun käsitelty, sillä vuonna 1446 piispa Maunu vetosi kuningas Kristofferiin. Ehkä hän halusi kokeilla laintulkinnan pitä-vyyttä. Lopputulos kuitenkin oli, että maanoikeus vahvisti sopimuksen, joka oli tehty vuonna 1442.¹⁰⁸

Ahvenkoskelaiset olivat keskiajan talonpoikien tapaan sangen itsepäistä joukkoa,¹⁰⁹ sillä Olavi Maununpoikakin joutui kalastusriitaan heidän kans-saan vuonna 1455. Tällä kertaa ei sentään ollut enää kysymys Ahvenkosken vaan Kuusankosken kalastusosuuksista. Olavi (Olaff) Bodebek, joka oli vas-tapuolen johtaja, oli ilmeisesti samaa sukua kuin piispa Maunun vastustajat.¹¹⁰

¹⁰⁴ REA 470; Ahlbäck 1963, 172–173.

¹⁰⁵ REA 393; Ahlbäck 1963, 173.

¹⁰⁶ REA 470; Ahlbäck 1963, 173–174.

¹⁰⁷ MELL, Bygningabalk XX; REA 509, 530; Ahlbäck 1963, 174–176.

¹⁰⁸ REA 530; Ahlbäck 1963, 176.

¹⁰⁹ Vrt. Suvanto 1985b, 197.

¹¹⁰ REA 574, vrt. REA 393 ja 470; Läntinen 1978, 168.

Toinen kalastamo, joka oli riidanaiheena sekä piispa Maunun että piispa Olavin aikana, sijaitsi Kokemäenjoen Lammaisten koskessa. Piispalla oli koskessa lohipato, mutta talonpojat kalastivat sen alapuolella. Kiista oli kahteen otteeseen esillä tuomioistuimessa, mutta lopulta piispa Maunu joutui sallimaan sen, että talonpojat kalastivat lipoilla piispan padon alapuolella. Olavi Maununpoika yritti piispaksi tultuaan rajoittaa kalastusta, mutta joutui lopulta tyytymään entiseen käytäntöön.¹¹¹

Polsun kylässä Köyliössä piispoilla ja paikallisilla talonpojilla oli toistuvia erimielisyyksiä piispan tilusten rajoista. Kyseessä oli aina eri alue, joten ilmeisesti paikalliset asukkaat kokivat ongelmaksi sen, että piispa omisti maata kylässä ja laajensi tiluksiaan.¹¹² Rajariitoja ilmeni myös Kokemäellä Forsbyn piispantilan rajoista. Siellä talonpojat yrittivät röyhkeästi omia piispan maita.¹¹³ Piispat joutuivat kiistelemään tuomioistuimissa myös yksittäisten piispantilojen omistusoikeudesta,¹¹⁴ mutta yleensä he voittivat riidat.

Maunu Tavastin piispuuskauden alkupuolella piispanpöytä menetti Medelbyn ja Kaknäsän tilat, jotka sijaitsivat Solnan pitäjässä Tukholman kupeessa. Piispat olivat käyttäneet niitä majapaikkanaan, kun he oleskelivät Tukholmassa. Piispa Maunu otti asian esille Ruotsin valtaneuvostossa vuonna 1438. Näitä tiloja piispanpöytä ei kuitenkaan saanut takaisin, mutta sen sijaan valtaneuvosto lahjoitti korvaukseksi Suomesta kaksi kruununtilaa, joista toinen oli Liedon Vanhalinnan kartano.¹¹⁵

¹¹¹ REA 333, 465, 561, 562; Rinne 1944, 18–19; Suvanto 1973a, 237–240; Läntinen 1978, 167–168.

¹¹² REA 388, 526, 584; Läntinen 1978, 111–112; Anthoni 1949, 99–101.

¹¹³ REA 525, 534; Läntinen 1978, 114.

¹¹⁴ Esim. Tjudanäsän tila Sundin Persbyssä (REA 378, 348; Läntinen 1978, 159–160).

¹¹⁵ REA 455, 473; Läntinen 1978, 108, 121, 166; Hiltunen 1988, 526. Vrt. Pirinen 1996, 31.

IV 2. Seurakunnat

a. Turun tuomiokirkko

Uusien alttareiden perustaminen

Piispa Maunu ilmoitti 11. marraskuuta 1421, että hän oli perustanut Turun tuomiokirkkoon alttarin, joka oli omistettu Kristuksen Ruumiille, pyhille enkeleille ja Pyhälle Birgitalle. Samalla hän perusti alttarisäätiön (*prebendan*), johon hän lahjoitti sukulaistensa suostumuksella eräitä perintötilojaan.¹¹⁶ P. Ruumiin kultti kiehtoi piispa Maunua,¹¹⁷ mutta alttarin perustamista oli suunniteltu jo aiemmin.¹¹⁸

Seuraavina vuosina piispa Maunu hankki lisää tiloja P. Ruumiin prebendaan.¹¹⁹ Kesäkuun 10. päivänä 1425 hän vihki alttarin käyttöön ja antoi säädöksen alttarisäätiön toiminnasta. Piispa Maunu määräsi, että alttarilla oli toimitettava messu tiettyinä päivinä. Hän pidatti itselleen päätösvalan alttarin asioista ja määräsi, että hänen kuolemansa jälkeen päätösvalta siirtyisi tuomiokapitulille. Piispa Maunu asetti kuitenkin sellaisen ehdon, että hänen sukulaisillaan tuli olla etusija täytettäessä alttaripapin virkaa.¹²⁰ Ilmeisesti Maunu-piispa halusi tällä säädöksellä kannustaa sukulaisiaan hakeutumaan kirkolliselle uralle. Muutenkin hän halusi selvästi kytkeä P. Ruumiin alttarin Tavast-suvun yhteyteen.¹²¹

Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu teetti P. Ruumiin alttarille kallisarvoisen monstranssin ja hankki alttarille arvokkaita alttarivaatteita, pyhäinjäännöslippaita ja muita kalleuksia.¹²² Nämä hankinnat hän saattoi

¹¹⁶ REA 391; Rinne 1941–1952 II, 58–59; Klockars 1976a, 31–32; Jaakkola 1950–1959 I, 310–311. Tilat, ks. liite 8.

¹¹⁷ Ks. s. 246.

¹¹⁸ REA 322; Rinne 1941–1952 II, 58; Jaakkola 1950–1959 I, 311–312.

¹¹⁹ Ks. liite 8.

¹²⁰ Nro. 27, pohjapiirros 3. REA 419; Rinne 1941–1952 II, 59; Jaakkola 1950–1959 I, 312–313. Ks. s. 194.

¹²¹ Ks. s. 108–111.

¹²² Juusten 1988a, 58.

tehdä pyhiinvaellusmatkansa yhteydessä, sillä piispainkronikan mukaan hän teki matkallaan hankintoja tuomiokirkolle.¹²³

Syyskuussa 1439 piispa Maunu laajensi jälleen Pyhän Ruumiin prebenda. Samalla hän laati tarkat selvitykset siitä, miten oli hankkinut lahjoittamansa tilat. Hän määräsi, että jos sukulaiset ryhtyisivät rettelöimään perintötiloista, ”minkä Jumala kieltäköön”, he menettäisivät lahjoitukset, jotka olivat saaneet perintötilojen sijaan.¹²⁴

Laajennuksen jälkeen P. Ruumiin prebenda oli tuomiokirkon suurin alttariprebenda. Siihen kuului lopulta 34 tilaa, joista 29 oli piispa Maunun itse hankkimia. Vertailun vuoksi todettakoon, että useimmissa prebendoissa tiloja oli korkeintaan kymmenen.¹²⁵ Piispa Maunu hankki P. Ruumiin alttarille myös suosionosoituksia: rälssi- ja suojeluskirjeitä kuninkailta¹²⁶ sekä anekirjeitä paavilta.¹²⁷

Kun piispa Maunu laajensi tuomiokapitulia, hän perusti erään uusista kaniikinviroista P. Ruumiin prebendan pohjalle.¹²⁸ Tämä saattoi olla eräs syy prebendan kasvattamiseen. Maunu Tavastin aikana P. Ruumiin prebendaat-tina ei vielä toiminut ketään hänen sukulaistaan,¹²⁹ mutta Olavi Maununpojan aikana viran sai Jussi Niilonpoika Tavast, ja hänen jälkeensä toinen sukulainen, Maunu Särkilahti.¹³⁰

Piispa Maunu lieene kannustanut monia yksityisiä lahjoittajia perustamaan alttarin tuomiokirkkoon.¹³¹ 1410-luvulla perustettiin P. Pietarin ja Paavalin sekä P. Kolminaisuuden alttarit.¹³² Samaan aikaan perustettiin myös

¹²³ *Juusten* 1988a, 60; vrt. *Porthan* 1862, 388; *Jaakkola* 1950–1959 I, 315. Ks. s. 199.

¹²⁴ *REA* 481–484. Ks. liite 8.

¹²⁵ *REA* 413, 492, 507, 553; *Rinne* 1941–1952 II, 60, 120.

¹²⁶ *REA* 504, 546.

¹²⁷ *REA* 517; vrt. *REA* 523 ja 524. Ks. liite 7.

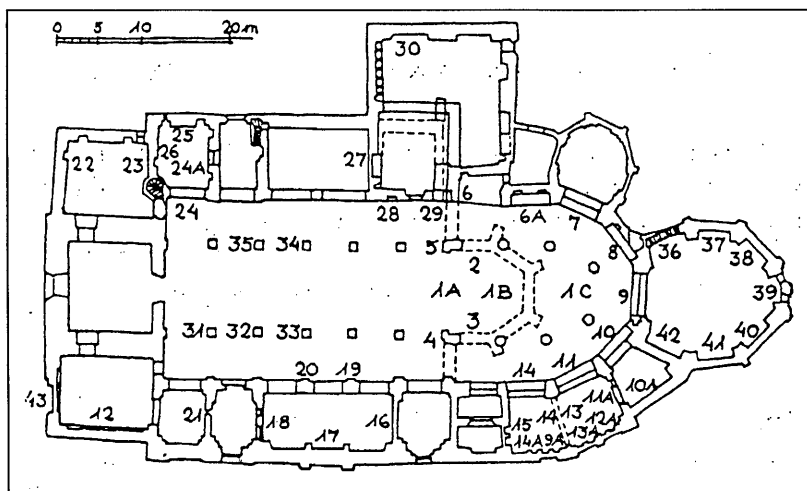
¹²⁸ Ks. s. 166.

¹²⁹ *REA* 494, 553; *Rinne* 1941–1952 II, 64.

¹³⁰ *REA* 567; *FMU* 3261; *Rinne* 1941–1952 II, 64. Ks. liitteet 4 ja 5.

¹³¹ *Juusten* 1988a, 58–59; ks. s. 26. Piispainkronikan tiedot P. Johanneksen ja P. Yrjänän alttarista ovat kuitenkin virheellisiä, ks. s. 26.

¹³² P. Kolminaisuuden alttari (nro 16, pohjapiirros 3): *REA* 385, 390; *Rinne* 1941–1952 II, 53–54. P. Pietarin ja Paavalin alttari (nro 17, pohjapiirros 3): *REA* 346, 347; *Rinne* 1941–1952 II, 54–57; *Jaakkola* 1950–1959 I, 292, 295.

Pohjapiirros 3.

Turun tuomiokirkon alttarit. Kuvaan on merkitty kaikki keskiaikaiset alttaripaikat. Alttarit nro 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 27 ja 32 perustettiin Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana, mahdollisesti myös alttarit nro 26 ja 33. (Kuva: Rinne 1941–1952 II.)

P. Andreaan alttari, joka myöhemmin omistettiin lisäksi P. Annalle.¹³³ Piispainkronikan mukaan piispa Maunu puolestaan perusti P. Annan killan, joka lieenee sittemmin ottanut alttarin hoitoonsa.¹³⁴

Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu perusti Sielujen alttarin tuomiokirkkoon ja oli P. Kolmen kuninkaan alttarin pääasiallinen perustaja.¹³⁵ Sielujen alttari perustettiin 1420-luvun alussa, mutta piispa Maunun osuudesta ei ole asiakirjalähteitä.¹³⁶ P. Kolmen kuninkaan alttari ja samanniminen

¹³³ Nro 15, pohjapiirros 3. *REA* 364, 365, 443, 474; *FMU* 2049, 2109; *Rinne* 1941–1952 II, 47–52; *Jaakkola* 1950–1959 I, 293.

¹³⁴ *Juusten* 1988a, 59; *FMU* 4381; *Rinne* 1941–1952 II, 49–51; *Pirinen* 1956, 484; *Hasselblatt* 1963, 270–271; *Kuujo* 1981, 57; *Jaakkola* 1950–1959 II, 108. Vrt. *Hofmeister* 1931, 155–158.

¹³⁵ *Juusten* 1988a, 58–59.

¹³⁶ Nro 21, pohjapiirros 3. *REA* 411, 524; *Rinne* 1941–1952 II, 64–72; *Jaakkola* 1950–1959 II, 97. Vrt. *REA* 330; *Heininen* 1989, 75; *Porthan* 1862, 395–396.

kilta perustettiin ilmeisesti vuonna 1447. Piispa Maunu oli killan perustajajäsen ja mukana perustamassa alttarisäätiötä,¹³⁷ joten hän oli varmastikin hankkeen kantava voima.

Kronikka lukee piispa Olavin nimiin P. Ursulan eli 11 000 neitsyen alttarin perustamisen.¹³⁸ Asiakirjalähteitä ei ole, mutta Olavi Maununpoika edisti muutenkin P. Ursulan kultin leviämistä. Alttariin liittyi P. Ursulan kilta, joka oli merkittävä siinä suhteessa, että sen jäseniksi otettiin myös naisia.¹³⁹

Rinteen mielestä piispa Maunu perusti tuomiokirkkoon myös P. Kerttulin (Gertrud), P. Barbaran, P. Veronikan sekä P. Antoniuksen, Fabianuksen ja Sebastianuksen alttarit. Käsitys pitää paikkansa P. Kerttulin ja P. Barbaran alttarien osalta,¹⁴⁰ mutta kahden jälkimmäisen alttarin olemassaolo on epävarmaa.¹⁴¹ Sen sijaan Olavi Maununpoika saattoi perustaa P. Erasmusken alttarin, kuten Rinne olettaa.¹⁴²

Uusien alttarien perustaminen edellytti, että piispa Maunu ja piispa Olavi hankkivat runsaasti pyhänjäänöksiä Turun tuomiokirkkoon, sillä jokaiseen alttariin oli sijoitettava uusia reliikkejä. Reliikkien ei tarvinnut liittyä siihen pyhimykseen, jolle alttari oli omistettu, vaikka tämä olikin suotavaa.¹⁴³

Sivualttarien perustaminen Turun tuomiokirkkoon piispa Maunun ja piispa Olavin aikana ei ollut mikään yksittäinen ilmiö, vaan liittyi ajan virtauk-

¹³⁷ Nro 18, pohjapiirros 3. *REA* 552 ja 714; *Rinne* 1941–1952 II, 77–82; *Pirinen* 1956, 483–484; *Hasselblatt* 1963, 272–273; *Jaakkola* 1950–1959 II, 108–109. Vrt. *Porthan* 1862, 407. Ks. s. 19.

¹³⁸ *Juusten* 1988a, 63. *Messenius* väittää perustamisajankohdaksi 1455 (1988, 67), mutta tieto ei ole luotettava (ks. s. 32 ja liite 2b).

¹³⁹ Nro 12, pohjapiirros 3. *Jaakkola* 1931, 160; *Rinne* 1941–1952 II, 82–85; *Hasselblatt* 1963, 273–274; *Pirinen* 1962b, 172–173; *Porthan* 1862, 483. Ks. s. 248.

¹⁴⁰ P. Kerttulin alttari (nro 32?, pohjapiirros 3): *REA* 477; *Rinne* 1941–1952 II, 72–77; *Hasselblatt* 1963, 271–272, 276. P. Barbaran alttari (nro 13?, pohjapiirros 3): *Rinne* 1941–1952 II, 34, 108–109; *Kuujo* 1981, 186. Ks. s. 248.

¹⁴¹ P. Veronikan alttari (nro 26?, pohjapiirros 3): *Rinne* 1941–1952 II, 111, 118. P. Antoniuksen, Fabianuksen ja Sebastianin alttari (nro 33?, pohjapiirros 3): *Rinne* 1941–1952 II, 105–106.

¹⁴² Nro 20, pohjapiirros 3. *FMU* 3301; *Rinne* 1941–1952 II, 85–87; *Hasselblatt* 1963, 274–276. Vrt. s. 249

¹⁴³ *Palamarz* 1990, 83–88; *Rinne* 1932, 379–380. Vrt. *FMU* 4505; *Klockars* 1955a, 51. Ks. s. 98.

siin. Sekä Pohjoismaissa että Keski-Euroopassa perustettiin runsaasti sivualttareita juuri 1400-luvun alkupuolella.¹⁴⁴

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika kehittivät myös tuomiokirkon entisiä alttareita. He kartuttivat monen alttarin prebendaa¹⁴⁵ ja hankkivat niille anekirjeitä.¹⁴⁶ Vastaavalla tavalla he huolehtivat myös tuomiokirkon rakennusrahaston (*fabrican*) omistuksista.¹⁴⁷ Ainoastaan P. Annan alttari koki menetyksiä, kun piispa Maunu lahjoitti Naantalin luostarille tiloja, jotka olivat olleet alttarin hallussa.¹⁴⁸

Tuomiokirkon laajentaminen

Kirjallisia tietoja Turun tuomiokirkon rakennus- ja korjaustöistä keskiaikana on säilynyt erittäin vähän. Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan ajalta tunnetaan vain kaksi asiakirjaa, joissa suoranaisesti käsitellään rakennusasioita.¹⁴⁹ Nämäkin liittyvät samaan hankkeeseen, tuomiokirkon kattamiseen vuonna 1445.

Joissakin anekirjeissä mainitaan tuomiokirkon korjaustöistä, mutta niitä ei kuvata tarkemmin. Anekirjeissä kerrotaan yleensä, että tuomiokirkko oli kehnossa kunnossa, lähes raunioitunut,¹⁵⁰ mutta nämä tiedot ovat selvästi liioiteltuja. Keskiajan lopulla kuvattiin kirkko aneanomuksessa usein raunioituneeksi, jos siinä oli näkyviä vaurioita. Menettelyllä tavoiteltiin suurempia ane-etuja.¹⁵¹ Ilmeisesti juuri piispa Maunu otti tämän tavan käyttöön Turun hiippakunnassa. Aiemmissa anekirjeissä tällaisia mainintoja ei tavata, mutta Maunu Tavastin aikana ja sen jälkeen niitä esiintyy yleisesti.¹⁵²

Myös piispainkronikan maininnat Turun tuomiokirkon rakentamisesta ja korjaamisesta ovat kovin ylimalkaisia, joten tiedot tuomiokirkon rakennus-

¹⁴⁴ Schück 1959, 449–451; Zeitler 1982, 46–48; Thompson 1947, 133–135.

¹⁴⁵ REA 369, 370, 464, 467 ja 502.

¹⁴⁶ REA 497, 523, 524.

¹⁴⁷ REA 438.

¹⁴⁸ FMU 2455.

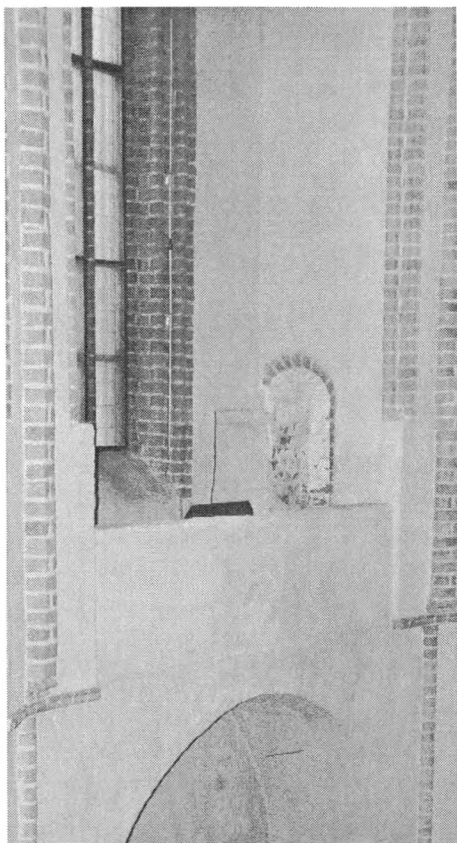
¹⁴⁹ FMU 2614 ja 2624.

¹⁵⁰ FMU 1517 ja 2615; REA 514 ja 516.

¹⁵¹ Thompson 1947, 88–89, 128; Rinne 1941–1952 III, 55.

¹⁵² Ks. esim. Rinne 1941–1952 II, 309–316 ja III, 56–65, joissa on esitelty kaikki Suomen säilyneet keskiaikaiset anekirjeet.

Turun tuomiokirkon toisen kerroksen kuorikäytävä, jonka Maunu Tavast rakennutti 1410-luvulla. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

vaiheista perustuvat pääosin rakennushistoriallisiin tutkimuksiin. Niiden mukaan tuomiokirkkoa rakennettiin ja korjattiin melkein jatkuvasti Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana. Tiivistäen voidaan esittää kolme vaihetta: ensimmäinen rakennusvaihe 1410- ja 1420-luvuilla, korjaus tulipalon jäljiltä 1430-luvulla ja toinen varsinainen rakennusvaihe 1440-luvulta aina 1460-luvulle saakka.

Maunu Olavinpojan piispuuskauden alkaessa oli käynnissä tuomiokirkon uuden pääkuorin rakennushanke. Tarkkojen tietojen puuttuessa ei voi pää-

tellä, rakennuttiko piispa Maunu pääkuorin kokonaan vai osittain.¹⁵³ Ainakin hän holvautti pääkuorin 1410-luvulla ja kutsui työtä johtamaan rakennusmestarin, joka oli ilmeisesti saksalainen. Holvien tukena käytettiin sisäpuolisia tukipilareita, jotka perustuivat saksalaisiin esikuviiin. Samalla rakennettiin toiseen kerrokseen kuorikäytävä, joka kulki tukipilarien läpi. Ilmeisesti piispa Maunu pohjusti tätä rakennushanketta anekirjeellä, jonka hän hankki paavilta nimitysmatkallaan.¹⁵⁴

Tuomiokirkon sakaristoa laajennettiin samaan aikaan kuorin rakennustöiden kanssa, ja työ valmistui viimeistään 1420-luvun alussa. Sakasti oli käynyt ahtaaksi, kun tuomiokirkkopapiston määrä lisääntyi, joten piispa Maunu laajennutti sen nelinkertaiseksi eli nykyiseen kokoonsa.¹⁵⁵ Vuoden 1418 anehankinta¹⁵⁶ saattoi liittyä sakastin rakentamiseen. Sakariston laajentamisen yhteydessä piispa Maunu toi uuden piirteen suomalaiseen kirkkoarkkitehtuuriin, sillä uuteen sakaristoon rakennettiin tähtiholvit. Tämä holvaustyylillä tuli Ruotsissakin käyttöön juuri 1400-luvun alussa, mutta Suomeen se lienee tullut Baltian suunnasta.¹⁵⁷

Kun sakaristo oli valmistunut, piispa Maunu rakennutti sen viereen Pyhän Ruumiin kappelin (nykyinen Tavastin kuori). Tähän kappeliin hän sijoitti perustamansa P. Ruumiin alttarin. Kappeli oli valmis ilmeisesti vuonna 1425, jolloin alttari otettiin käyttöön. Lisäksi piispa Maunu teetti rautaristikon, jolla kappeli erotettiin kirkkosalista ja joka on edelleenkin paikallaan.¹⁵⁸

P. Ruumiin kappeli oli ensimmäinen sivukappeleista, joita tuomiokirkkoon rakennettiin useita piispa Maunun ja piispa Olavin aikana. Kappalien rakentaminen johtui sivualttarien perustamisesta, sillä monet alttareista haluttiin sijoittaa omaan kappeliinsa.

¹⁵³ Ks. s. 90.

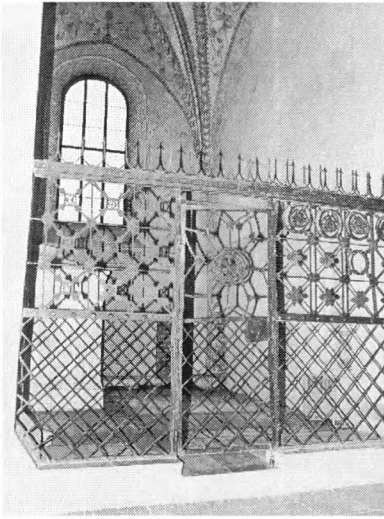
¹⁵⁴ Ks. pohjapiirros 4. *Gardberg* 1987a, 60–61 ja 1987c, 18; *Drake* 1985, 90; *Hiekkanen* 1994c, 226 ja 1997c, 80–81; *REA* 334 ja 335.

¹⁵⁵ Nro 12, pohjapiirros 4. *Gardberg* 1987c, 18; *Hiekkanen* 1994c, 226; *Rinne* 1941–1952 I, 74–75 ja 237–242. Vrt. *Hiekkanen* 1997c, 81.

¹⁵⁶ *FMU* 1517.

¹⁵⁷ *Sinisalo* 1987, 68; *Karlsson* 1986, 34, 39–48; *Hiekkanen* 1994c, 139, 226. Markus *Hiekkasen* kirje 23.2.1997.

¹⁵⁸ Nro 13, pohjapiirros 4. *Gardberg* 1987c, 18; *Hiekkanen* 1994c, 226; *Rinne* 1941–1952 I, 74–75 ja 242–251; *REA* 391, 419; *FMU* 1795; *Laaksonen* 1984, 69–70. Ristikon valmisti mahdollisesti turkulainen lukkoseppä Henrik (*Riska* 1987a, 233). Vrt. *Hiekkanen* 1997c, 81.

Rauta-aitaus, jonka Maunu Tavast teetti Turun tuomiokirkkoon Pyhän Ruumiin kappelin (nyk. Tavastin kuori) eteen vuonna 1425. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Tuomiokirkkoa koetteli kesäkuun 1429 alussa tulipalo, joka riehui Turun kaupungissa. Palon sytytti virolainen seikkailija Herman Smit, joka palon turvin muun muassa ryösti tuomiokirkon rahankeräyskirstut.¹⁵⁹ Tallinnalainen muurarimestari Simon hankittiin korjaamaan kaupungin palovahinkoja. On esitetty, että hän johti myös tuomiokirkon korjaustöitä,¹⁶⁰ mutta varmaa tietoa siitä ei ole.

Piispa Maunu kirjoitti näihin aikoihin Tallinnaan, mutta ei yllättäen käsitellyt paloa lainkaan.¹⁶¹ Silti hän lieenee organisoinut kirkon korjaustyöt. Piispainkronikan mukaan tuomiokirkko rakennettiin nopeasti entistä paremmaksi, eikä pikaista korjausta ole syytä epäillä, vaikka myöhemmät anekdootit väittävät toista.¹⁶²

¹⁵⁹ Juusten 1988a, 60; FMU 1902.

¹⁶⁰ FMU 1977 ja 2005; Rinne 1941–1952 I, 262; Kuujo 1981, 180.

¹⁶¹ FMU 1900, 1915 ja 1918. Ks. s. 304.

¹⁶² Juusten 1988a, 60; REA 514 ja 516.

Gardberg pitää 1440-luvun rakennusvaiheen lähtölaukauksena ”vuoden 1443 tulipaloa”.¹⁶³ Tuomiokirkko kuitenkin paloi todennäköisesti edellisenä vuonna, sen sijaan vuonna 1443 hankittiin anekirjeitä rakennushankkeen tueksi.¹⁶⁴ Rakennustöiden rahoittamiseksi piispa Maunu karhusi vuonna 1445 Upsalasta 100 Englannin noblea, jotka hän oli aikoinaan lainannut arkkipiispa Olof Larssonille.¹⁶⁵ Kirjeessään piispa Maunu kysyi myös neuvoa, olisiko lyijy vai kupari parempi materiaali tuomiokirkon uuteen kattoon. Arkkipiispa ja Upsalan tuomiokapituli suosittelivat kuparikattoa. Vastauskirjeessään piispa Maunu arveli, että oli parasta seurata neuvoa,¹⁶⁶ joten ilmeisesti tuomiokirkon uusi katto tehtiin kuparista.

Rakennustyöt jatkuivat lähes yhtämittaisesti seuraavat 20 vuotta, välillä pidettiin vain pieniä taukoja. Tämän rakennusvaiheen aikana tuomiokirkon koon rakennettiin lisää sivukappeleita niin, että keskilaivan kummallekin sivulle muodostui yhtenäinen kappelisarja. Tuomiokirkon eteläsivulle rakennettiin Sielujen kappeli (nykyinen Stålhandsken kappeli) ja Pormestarin kuori¹⁶⁷ sekä pohjoissivun kulmaukseen Johannes Kastajan kappeli (nykyisin Kijkin kappeli).¹⁶⁸

Sivukappeliin rakentaminen edellytti rakennustöitä myös tuomiokirkon asehuoneissa, jotka jäivät kappeleiden väliin. *Gardbergin* ja *Rinteen* mukaan asehuoneita laajennettiin ja korotettiin 1440-luvun rakennusvaiheessa, *Hiekkasen* mielestä asehuoneet rakennettiin vasta tällöin.¹⁶⁹

Hiekkasen mukaan myös tuomiokirkon tornia ryhdyttiin rakentamaan vasta 1440-luvulla, *Gardberg* ja *Drake* sen sijaan ajoittavat tornin samanai-

¹⁶³ *Gardberg* 1987c, 18.

¹⁶⁴ *REA* 514, 516 ja 517; *Öberg* 1983, 17. Palo mainitaan kirjeessä, joka on päivätty Baselissa 8.3.1443, joten se tuskin oli tapahtunut vuoden 1443 puolella.

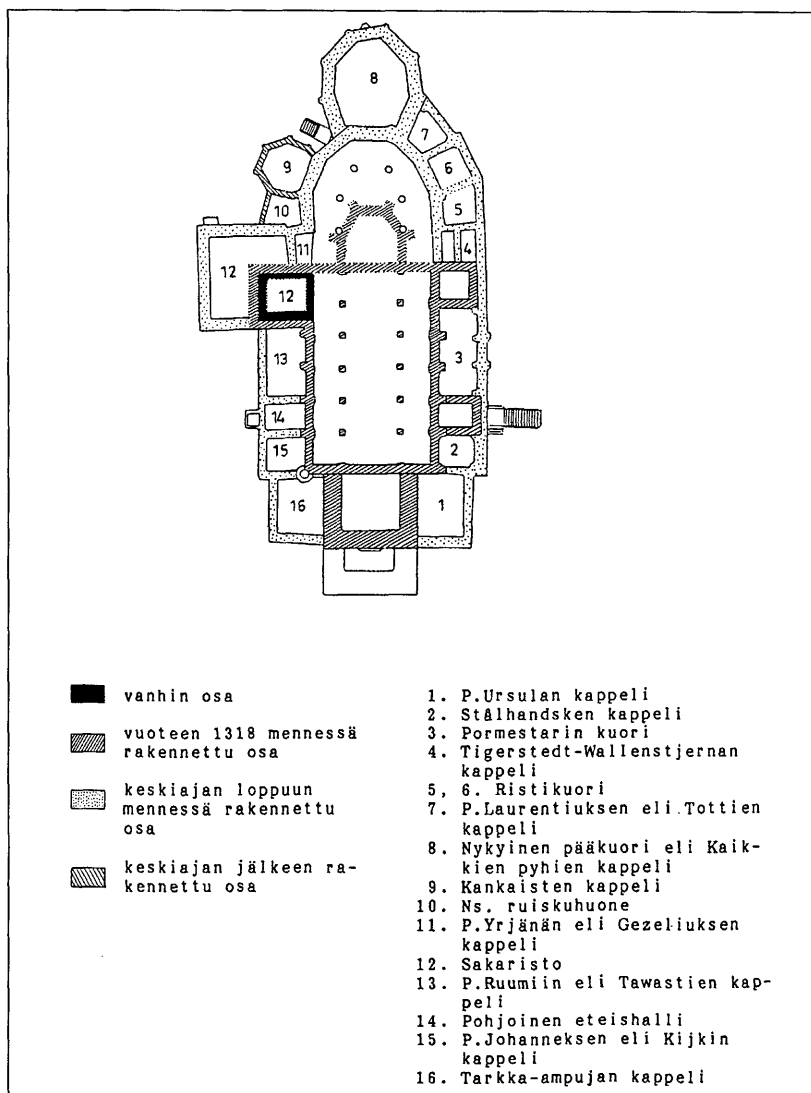
¹⁶⁵ *FMU* 2614, 2623. Summa vastasi noin 450 markkaa Turun rahassa (*Sprandel* 1975, 200). Lainauksesta ks. s. 274, 276.

¹⁶⁶ *FMU* 2614, 2624; *Öberg* 1983, 21–22; *Jaakkola* 1950–1959 II, 98.

¹⁶⁷ *Nrot* 2 ja 3, pohjapiirros 4. *Gardberg* 1987c, 18; *Hiekkanen* 1994c, 226 ja 1997c, 81. *Rinne* (1941–1952 I, 71–72, 223–234) ja *Sinisalo* (1987, 68) ovat aiemmin ajoittaneet nämä kappelit 1420-luvulle. Pormestarin kuoriin sijoitettiin P. Kolminaisuuden, P. Pietarin ja Paavalin sekä P. Kolmen kuninkaan alttarit.

¹⁶⁸ *Nro* 15, pohjapiirros 4. *Rinne* 1941–1952 I, 76–77, 251–256; *Gardberg* 1987c, 18; *Sinisalo* 1987, 68; *Hiekkanen* 1994c, 226 ja 1997c, 81–82; *Riska* 1987a, 233.

¹⁶⁹ Ks. pohjapiirros 4. *Gardberg* 1987c, 16; *Rinne* 1941–1952 I, 226–229, 234–237; *Hiekkanen* 1994c, 227.

Pohjapiirros 4.

Turun tuomiokirkko. Kuvaan merkityistä kappeleista nrot 1, 2, 3, 13 ja 15 rakennettiin Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana. Lisäksi tältä ajalta ovat peräisin kirkon 7-sivuinen kuoriossa, laajempi sakaristo (nro 12) ja osa asehuoneista (esim. nro 14). (Kuva: *Pihlman* 1986.)

kaiseksi kuorin rakentamisen kanssa. Tornia korotettiin mahdollisesti jo 1450-luvulla.¹⁷⁰ Tornia nuorempi on siihen rajoittuva Pyhän Ursulan kappeli (nykyisin eteis- ja WC-tilana). Kappeli lienee rakennettu 1450-luvulla, koska se on liitetty Olavi Maununpoikaan.¹⁷¹

Rakennusprosessissa, joka alkoi 1440-luvulla, tuomiokirkko muutettiin hallikirkosta basilikatyyppiseksi. Sen keskilaiva korotettiin sivulaivoja korkeammalle. Korotus tehtiin kahdessa vaiheessa: ensin keskilaivaa korotettiin vain runkokuoneen kohdalta, 1460-luvulla korotettiin myös kuoriosan keskilaiva.¹⁷² Muutos perustui piispa Maunun suunnitelmaan, jonka taustalla oli nytkin saksalaisvaikutteita.¹⁷³ *Gardbergin* mukaan piispa Maunun tarkoituksena oli korottaa vain runkokuoneen keskilaiva.¹⁷⁴ Jos oletus pitää paikkansa, löytyy piispa Maunun suunnitelmalle läheinen esikuva Tallinnan P. Olavin kirkosta, jossa tehtiin samanlainen korotus juuri 1440-luvulla.¹⁷⁵

Tuomiokirkon korotuksen saattoi suunnitella rakennusmestari, joka oli ollut tekemässä P. Olavin kirkkoa, sillä tuomiokirkosta löytyy muitakin yhtäläisyyksiä siihen. Ilmeisesti juuri 1440-luvulla rakennettiin tuomiokirkon torniin 28-jakoinen tähtiholvi ja P. Ruumiin kappeliin sen muunnelma. Tämä holvaustyyli on harvinainen mutta esiintyi P. Olavin kirkon korotetussa keskilaivassa.¹⁷⁶ 28-jakoisesta tähtiholvista on käytetty nimitystä ”Suomen tähti”, koska niitä rakennettiin piispa Maunun aikana myös moniin

¹⁷⁰ *Hiekkänen* 1994c, 226, 1996b, 2, 5–6 ja 1997c, 81; *Gardberg* 1987a, 61; *Drake* 1985, 90. Markus *Hiekkasen* kirje 23.2.1997.

¹⁷¹ Nro 1, pohjapiirros 4. *Juusten* 1988a, 63; *Rinne* 1941–1952 I, 72, 315–323; *Gardberg* 1987c, 18; *Sinisalo* 1987, 68; *Hiekkänen* 1994c, 226.

¹⁷² *Rinne* 1941–1952 I, 264–282; *Gardberg* 1967, 236–238 ja 1987c, 18; *Sinisalo* 1987, 68–70, 82–83; *Hiekkänen* 1994c, 226 ja 1997c, 82; *REA* 576.

¹⁷³ *Gardberg* 1967, 242; *Kuujo* 1981, 183; *Sinisalo* 1987, 68. Vrt. *Klockarsin* (1976a, 30–31) ja *Rinteen* (1941–1952 I, 261–264) käsitykset, jotka eivät kestä kriittistä tarkastelua.

¹⁷⁴ *Gardberg* 1967, 242–243.

¹⁷⁵ *Sinisalo* 1987, 68; *Kangroopool & Lumiste* 1978, 264–267.

¹⁷⁶ *Karlsson* 1986, 33–35; *Hiekkänen* 1994c, 135–136, 226 ja 1995a, 16. Markus *Hiekkasen* kirje 23.2.1997. P. Olavin kirkon holvausta johti Hans Howenstein, jonka työsuhte päättyi 1440-luvun lopulla (*Kangroopool & Lumiste* 1978, 268–269).

Suomen maaseutukirkkoihin.¹⁷⁷ Ehkäpä Maunu Tavast oli henkilökohtaisesti mieltynyt tämäntyyppisiin holveihin.

Piispa Maunu huolehti myös tuomiokirkon koristelusta, mutta tiedot siitä jäävät vähäisiksi myöhempien rakennus- ja maalaustöiden takia. Tuomiokirkon Ristikuorissa sekä P. Ruumiin ja Johannes Kastajan kappeleissa on kuitenkin säilynyt maalauksia, jotka saattavat olla peräisin hänen ajaltaan.¹⁷⁸

Piispainkronikka väittää, että Turun linnanpäällikkö Klaus Lydekenpoika Djäkn rakennutti piispa Maunun neuvosta tuomiokirkkoon Pyhän Neitsyen kappelin.¹⁷⁹ Väite perustuu kuitenkin lähteen virheelliseen tulkintaan.¹⁸⁰ Todellisuudessa Klaus Lydekenpoika perusti P. Marian pappisalttarin, joka sijaitsi tuomiokirkon pääkuorissa.¹⁸¹

Maunu Tavast rakennutti myös uusia sivurakennuksia tuomiokirkon yhteyteen. Hänen nimiinsä on kirjattu esimerkiksi¹⁸² tuomiokapitulin talo, joka sijaitsi tuomiokirkon välittömässä läheisyydessä. Se oli iso kaksikerroksinen rakennus, kooltaan noin 18 x 21 metriä. Kapitulin istuntosali sijaitsi toisessa kerroksessa, ja siitä tuli tärkeä kokousten ja juhlien pitopaikka.¹⁸³

Kapitulitalon yhdistää piispa Maunuun vain *Rhyzeliuksen* maininta, jolla ei ole itsenäistä lähdearvoa.¹⁸⁴ Rakennushistorialliset tiedot, joita kapitulitalosta on käytettävissä, eivät vahvista talon ajoittamista Maunu Tavas-tin aikaan mutta eivät myöskään estä sitä.¹⁸⁵ Talo voisi hyvin liittyä tuomiokapitulin laajennukseen, jonka piispa Maunu toteutti.¹⁸⁶ Tällöin sen raken-

¹⁷⁷ Ks. s. 221.

¹⁷⁸ *Wennervirta* 1937, 42–46, 91–92; *Riska* 1987b, 128–129, 132; *Edgren* 1997b, 86–87; *Rinne* 1941–1952 I, 252–256, 288–291.

¹⁷⁹ *Juusten* 1988a, 59 ja 1988b, 46.

¹⁸⁰ Ks. s. 26 ja liite 2a.

¹⁸¹ Nro 5, pohjapiirros 3. *REA* 422, 453, 523; *Rinne* 1941–1952 II, 2, 6–7; *Porthan* 1862, 404–405; *Jaakkola* 1950–1959 II, 97.

¹⁸² Ks. myös s. 175–176 ja 227.

¹⁸³ Nro 2, kartta 3. *Ruuth* 1909b–1923 I, 45; *Rinne* 1941–1952 I, 334–335; *Pirinen* 1962b, 142; *Brusila & Lepokorpi* 1981, 17; *Brusila* 1984, 108; *Kostet* 1986, 34.

¹⁸⁴ *Rhyzelius* 1752, 334. Ks. s. 33–34.

¹⁸⁵ *Brusila & Lepokorpi* 1981, 17; *Brusila* 1984, 108; *Pihlman* 1986, 125; *Kuujo* 1981, 188; *Hiekkanen* 1996b, 1–10. Kapitulitalo oli rakennettu ennen tuomiokirkon ympärismuuria. *Hiekkanen* asettaa kuitenkin muurin ajoituksen kyseenalaiseksi, joten sitä ei voi käyttää talon ajoitusperusteena.

¹⁸⁶ Ks. s. 165–166.

taminen voisi ajoittua tuomiokirkon 1440-luvun rakennusvaiheen yhteyteen.

Lisäksi piispa Maunu rakennutti P. Ruumiin prebendalle kivitalon, joka sijaitsi tuomiokirkon luoteispuolella Aurajoen rannassa,¹⁸⁷ ja avusti P. Henrikin ja Eerikin prebendatalon rakentamista.¹⁸⁸ Hän saattoi rakennuttaa Aurajoen rantaan myös kivisaunan tuomiokirkkopapiston käyttöön. Siitä tosin on tietoja vasta myöhemmältä ajalta.¹⁸⁹

Tuomiokirkkopapiston lisääminen

Tuomiokirkkopapiston määrä lisääntyi huomattavasti piispa Maunun ja piispa Olavin aikana, sillä useimmille uusille sivualttareille perustettiin alttaripapin (prebendaatin) virka.¹⁹⁰ Lisäksi eräät aiemmin perustetut alttarit saivat vasta nyt prebendaatin.¹⁹¹ Uusia prebendaatteja tuomiokirkkoon tuli ainakin kuusi, mutta todennäköisesti jopa kymmenen.¹⁹² Tuomiokirkkopapiston määrää kasvatti myös neljä uutta kuoripapin virkaa, jotka piispa Maunu perusti.¹⁹³

Tuomiokirkon pappisvirkojen lisääntyminen ei liittynyt suoranaisesti tuomiokapitulin laajentamiseen. Piispa Maunu perusti kuitenkin yhden uusista kanonikaateista P. Ruumiin prebendan pohjalle ja liitti alttariprebendan myös muihin uusiin kanonikaatteihin. Silti piispa Maunun ja piispa Olavin aikana vain viisi kaniikkia asui vakituisesti Turussa,¹⁹⁴ joten pääosa tuomio-

¹⁸⁷ Nro 16, kartta 3. *Juusten* 1988a, 57; *REA* 517; *Rinne* 1941–1952 II, 64 ja III, 189; *Pirinen* 1962b, 157; *Kostet* 1986, 41.

¹⁸⁸ Nro 29, kartta 3. *REA* 497, 677; *Rinne* 1941–1952 II, 39; *Pirinen* 1962b, 169.

¹⁸⁹ Nro 17, kartta 3. *REA* 634; *Ruuth* 1909b–1923 I, 52; *Rinne* 1941–1952 III, 189; *Kostet* 1986, 41; *Pihlman* 1986, 183.

¹⁹⁰ Oman prebendaatin saivat ainakin P. Pietarin ja Paavalin (*REA* 346), P. Andraan (*REA* 364), P. Kolminaisuuden (*REA* 390), P. Ruumiin (*REA* 419), Sielujen (*REA* 411) ja P. Marian (*REA* 422) alttarit. Ks. liite 5.

¹⁹¹ Näitä olivat P. Johanneksen alttari (*REA* 362) ja ilmeisesti myös P. Laurin alttari (*REA* 401; vrt. *Rinne* 1941–1952 II, 42). Ks. liite 5.

¹⁹² P. Kerttulin, P. Kolmen kuninkaan, P. Ursulan ja P. Erasmusken alttareilla lienee myös ollut omat prebendaattinsa, jotka olivat vastaavien kiltujen palkkaamia (*Pirinen* 1956, 71–73; *Rinne* 1941–1952 II, 76, 81, 83, 86–87; *Hasselblatt* 1963, 271–276).

¹⁹³ Ks. s. 228.

¹⁹⁴ Ks. s. 166–167. Vrt. *Porthan* 1862, 410–411.

KIRKOLLISTEN KIINTEISTÖJEN SIJAINTI

1. Tuomiokirkko
2. Kapitulitalo
3. Piispanpalatsi
4. Oskariin katedraalin prebenda
5. Oskariin kirkko
6. Pyhän Katarinan prebenda
7. Pyhän Laurentiuksen prebenda
8. Piispankoulun kirkko
9. Piispankoulun kirkko
10. Pyhän Yrjöjän prebenda
11. Pyhän Katarinan prebendan kiinteistöjä
12. Siisäntien kirkon kiinteistöjä
13. Kaikkien pyhien prebenda
14. Pyhän Erikkon prebenda
15. Pyhän Ruumiin prebenda
16. Pyhän Ruumiin prebenda
17. Kivisauna
18. Pyhän Katarinan prebendan kiinteistöjä
19. Tuomiokirkon talo
20. Piispankoulun prebenda
21. Piispankoulun kiinteistöjä
22. Piispankoulun kirkko
23. Kolmen kuninkaan prebenda
24. Pyhän Annan luostari
25. Pyhän Andrean prebenda
26. Piispan talo
27. Piispan talo
28. Pyhän Sigfridin talo
29. Pyhän Henrikin prebenda
30. Piispankoulun kirkko
31. Pyhän Hengen kirkko
32. Pyhän Yrjöjän hospitali

Kartta 3.

Keskiaikaisten kirkollisten kiinteistöjen sijainti Turussa. Maunu Tavastin rakennuttamia ovat rakennukset nro 2 (tuomiokapitulintalon), 8 (katedraalikoulun talo), 9 ("Piispan henki") ja 16 (Pyhän Ruumiin prebendatalo). Hänen rakennuttamaansa piispanaloa ei ole merkitty karttaan. (Kartta: Kostet 1986.)

kirkkopapistosta jäi hiippakunnan hierarkiassa alhaiselle tasolle.¹⁹⁵ Turun hiippakunnan oppinein papisto ei vielä tänä aikana keskittynyt tuomiokirkkoon.¹⁹⁶

Tuomiokirkon jumalanpalveluselämä oli pääosin prebendaattien ja kuori-pappien vastuulla. Ehkä juuri piispa Maunu otti käyttöön myöhemmin tunnetun järjestelyn, jonka mukaan yksi kapitulin jäsen, yksi prebendaatti ja Turun kirkkoherra valvoivat kulttiohjelman suorittamista vuoron vaihtuessa viikoittain.¹⁹⁷

Piispa Maunu kehitti Turun kiltalaitosta ja laajensi sen tuomiokirkkopapiston keskuuteen. P. Kolmen kuninkaan killan jäsenistä puolet oli tuomiokirkon papistoa, puolet porvareita, ja killan ilmeinen tarkoitus oli lisätä näiden yhteistoimintaa. Tällaiset yhteiskillat olivat yleensä varsin harvinaisia.¹⁹⁸

Piispa Maunun ja piispa Olavin vaikutus tuomiokirkkopapistoon oli käytännössä kuitenkin rajallinen. Tuomiokirkkopapisto kuului kapitulin alaisuuteen,¹⁹⁹ prebendaomaisuuden hoito oli prebendaattien vastuulla,²⁰⁰ ja virantäyttöoikeuden saattoi prebendan perustaja pidättää itselleen.²⁰¹

Jumalanpalveluselämän monipuolistaminen

Piispa Maunu ja piispa Olavi kehittivät Turun tuomiokirkon jumalanpalveluselämää ennennäkemättömään loistoon ja laajuuteen.²⁰² *Läntinen* mainitsee motiivina Naantalın luostarin kilpailun,²⁰³ mutta se ei riitä selittämään kehi-

¹⁹⁵ Vrt. *FMU* 4415; *Klockars* 1955a, 23–24; *Schück* 1959, 485.

¹⁹⁶ Vrt. *Pirinen* 1956, 138–288.

¹⁹⁷ *Pirinen* 1956, 130–136, 283. Aiemmin prebendaatteja oli sen verran vähän, että heidän osuutensa täytyi olla varsin vaatimaton. Vrt. *Dahlbäck* 1977, 32–33, 99; *Nylander* 1953, 118–119; *Thompson*, 1947, 135.

¹⁹⁸ *Rinne* 1941–1952 II, 80–81; *Pirinen* 1956, 483–484; *Hasselblatt* 1963, 272–273.

¹⁹⁹ *Pirinen* 1956, 349–350.

²⁰⁰ *Nylander* 1953, 123–124; *Dahlbäck* 1977, 100–101; *Schück* 1959, 465–466; *Jaakkola* 1931, 99–106, 158–165.

²⁰¹ Esim. *REA* 362.

²⁰² *Maliniemi* 1934, 377.

²⁰³ *Läntinen* 1991, 287.

tystä kuin pieneltä osalta. Piispainkronikan mukaan piispa Maunu määräsi, että tuomiokirkossa oli pidettävä taukoamatta messuja aamuruskon messusta päämessuun saakka.²⁰⁴ Uudet messut sijoituivat etupäässä uusille sivualttareille.

Kuningas Eerik ja kuningatar Margareeta kustansivat vuonna 1403 tuomiokirkkoon päivittäisen messun, joka tunnettiin myöhemmin aamuruskon messuna (*missa aurora*).²⁰⁵ Piispa Maunu lunasti vuonna 1428 Porvoon, Pernajan ja Sipoon seurakunnat Padisen luostarilta varoilla, jotka oli lahjoitettu tätä messua varten. Vastineeksi seurakuntien oli maksettava tuomiokirkolle vuosittain tietty summa, jolla messu kustannettaisiin.²⁰⁶ Piispainkronikka kertoo, että aamuruskon messun päivittäinen pitäminen tuomiokirkossa vakiintui tämän järjestelyn myötä.²⁰⁷ Tieto voidaan tulkita siten, että vasta piispa Maunu teki kuninkaan säätämästä messusta varsinaisen ”aamuruskon messun”. Mahdollisesti hän liitti sen *missa matutinalis* -messuperinteeseen ja ajoitti sen aamunkoittoon.²⁰⁸

Rinne olettaa, että piispa Maunu siirsi samalla aamuruskon messun toimittavaksi P. Ruumiin alttarilla.²⁰⁹ Oletusta tukee se, että myöhemmin kerrottiin piispa Maunun säätäneen alttarille päivittäisiä messuja.²¹⁰ Siirto olisi itse asiassa luonnollinen toimenpide, koska piispa Maunu pyrki muutenkin kehittämään P. Ruumiin alttarista tuomiokirkon merkittävimmän sivualttarin.²¹¹

Jo vuonna 1425 piispa Maunu oli säätänyt Pyhän Ruumiin alttarille kolme viikottaista messua, jotka oli pidettävä maanantaisin, torstaisin ja jonain muuna arkipäivänä.²¹² Piispainkronikka kertoo, että Maunu Tavast

²⁰⁴ Juusten 1988a, 60.

²⁰⁵ REA 298.

²⁰⁶ REA 298:n rubriikki, 431; FMU 4391; Pirinen 1956, 75. Ks. s. 267. Vuotuismaksun suuruus oli 5 noblea, mikä vastasi 20 markkaa, vrt. viite 165.

²⁰⁷ Juusten 1988a, 60.

²⁰⁸ Vrt. Äikää 1995, 196–197. Keskustelu Ermo Äikään kanssa 13.6.1996.

²⁰⁹ Rinne 1941–1952 II, 251–252.

²¹⁰ REA 546. Asiakirjassa puhutaan 6 päivittäisestä messusta, mutta tämä on ilmeinen virhe. Oikea määrä lienee 6 viikottaista messua eli yksi jokaiselle arkipäivälle (Gummerus 1913, 86; Rinne 1941–1952 II, 252).

²¹¹ Keskustelu Ermo Äikään kanssa 13.6.1996.

²¹² Maanantaisin oli pidettävä sielumessu piispa Maunun ja hänen sukulaistensa muistoksi, torstaisin Pyhän Ruumiin messu sekä muuten vuoroviikoin messut enkelien ja Pyhän Birgitan kunniaksi. REA 419, 517; Klockars 1976a, 31–32; Äikää 1995, 181–182, 186–187.

sääti myös Sielujen alttarille jokapäiväiset messut,²¹³ mutta oletan, että Juustenilla on tässä tapahtunut sekaannus P. Ruumiin alttarin messujen kanssa.

Muille alttareillekin löytyi messujen lahjoittajia. Maunu Tavastin aikana säädettiin P. Johanneksen alttarille kolme viikoittaista messua²¹⁴ sekä P. Andreaan ja Annan alttarille kaikkiaan neljä messua viikkoa kohti.²¹⁵ P. Marian pappisalttarille säädettiin kolme viikkomessua²¹⁶ sekä P. Marian pitäjänalttarille kaksi viikoittaista sielumessua ja kaksi vigiliaa.²¹⁷ Olavi Maununpojan aikana puolestaan säädettiin P. Kolmen kuninkaan alttarille kaksi viikkomessua.²¹⁸

Sivualttarimessujen yhteismäärä oli tämän jälkeen 21 messua kuutta arkipäivää kohti.²¹⁹ Päivittäin oli siis pidettävä keskimäärin 3,5 messua. Piispainkronikan tieto taukoamattomista messuista ei pidä kirjaimellisesti paikkaansa, sillä sivualttarimessut kestivät lyhimmillään vain 15–20 minuuttia.²²⁰

Tuomiokirkon jumalanpalveluselämää rikastuttivat hiippakunnan jumalanpalvelusjärjestykseen tehdyt lisäykset.²²¹ Ne näkyivät parhaiten juuri tuomiokirkossa, koska sääntökuntakirkkojen lisäksi vain siellä toimitettiin hetkipalvelukset täydellisinä ja vietettiin kaikkia pyhimysjuhlia. Myös P. Henrikin kultin kehittäminen näkyi erityisesti tuomiokirkossa.²²² Piispa Maunu hankki hopeiset reliikkisäiliöt, jotka olivat pään ja käsivarsien muotoisia ja joihin kyseiset Henrikin pyhänjäännökset sijoitettiin.²²³ Reliikkisäiliöt ovat aikoja sitten hävinneet, mutta sen sijaan P. Henrikin luut, jotka Maunu Tavast niihin sijoitti, ovat ilmeisesti säilyneet.²²⁴ *Virpi Hirvonen* esittää, että

²¹³ *Juusten* 1988a, 58; *Rinne* 1941–1952 II, 254; *Heininen* 1989, 76.

²¹⁴ *REA* 362.

²¹⁵ *REA* 365, 474, 535.

²¹⁶ *REA* 453; *Äikää* 1995, 187–188.

²¹⁷ *REA* 538.

²¹⁸ *FMU* 2918; *Äikää* 1995, 186.

²¹⁹ Vrt. *Rinne* 1941–1952 II, 255–258. Sielujen alttarin messuja ei ole laskettu mukaan, koska tieto on epävarma.

²²⁰ *Äikää* 1995, 188–191. Keskustelu Ermo *Äikään* kanssa 13.6.1996.

²²¹ Ks. s. 246–249.

²²² Ks. s. 241–242.

²²³ *Juusten* 1988a, 60 ja 1988b, 47; *Rinne* 1927, 31–33 ja 1932, 351–354.

²²⁴ Luista tarkemmin *Rinne* 1932, 273–300. Niiden löytymisestä tuomiokirkon sakastin kaapista *Rinne* 1932, 382–391 ja *Edgren* 1993, 45. Nykyisin luut ovat museoviraston hallussa.

piispa Maunu saattoi hankkia myös niin sanotun Hemmingin pyhäinjäännöslippaan, joka olisi ollutkin P. Henrikin reliikvaario.²²⁵

Piispa Maunu kehitti muutenkin tuomiokirkon jumalanpalveluselämää hankkimalla kulttikäyttöön liittyvää irtaimistoa. Piispainkronikka kertoo, että hän teetti pyhiinvaellusmatkansa aikana Venetsiassa arvokkaita alttari-vaatteita tuomiokirkkoon. Venetsiassa tehtyihin hankintoihin saattoivat luokitua myös kaulaketjut²²⁶, ehtoolliskalkki ja pateeni (leipälautanen), jotka olivat kultaa, sekä kallisarvoinen hopeinen krusifiksi.²²⁷

Kronikan mukaan piispa Maunu hankki tuomiokirkon kirjastoon monia teologisia ja juridisia teoksia, joita ei kuitenkaan yksilöidä tarkemmin. Lisäksi kronikka kertoo hänen hankkineen tuomiokirkkoon hopeakoristeiset evankeliumi- ja epistolakirjat.²²⁸ Osa kirjoista saattoi olla peräisin opiskelujalta tai nimitysmatkalta,²²⁹ jumalanpalveluskirjat hän sen sijaan hankki todennäköisesti pyhiinvaellusmatkallaan.

Ei ole säilynyt tietoa siitä, kuinka aktiivisesti piispa Maunu ja piispa Olavi itse osallistuivat tuomiokirkon jumalanpalveluselämään. Koska piispa Maunu toimitti hetkipalvelukset omassa kappelissaan, hän ei ilmeisesti osallistunut tuomiokirkon hetkipalveluksiin ainakaan säännöllisesti.²³⁰

Juhlapyhiä, jolloin piispa saattoi itse toimittaa messun, olivat Turussa esimerkiksi molemmat P. Henrikin päivät (20.1. ja 18.6.), tuomiokirkon viikimisyjuhla (17.6.) sekä Marianpäivät. Piispa Maunu nosti tällaiseksi juhlapyhäksi myös P. Ruumiin juhlan.²³¹ *Gummeruksen* mukaan piispa Maunu toimi hyvänä esikuvana tuomiokirkkopapistolle.²³² Piispat pitivät itse saar-

²²⁵ Hirvonen 1997, 101–102.

²²⁶ Tästä esineestä, alkutekstissä ”*monile*”, on esitetty eriäviä tulkintoja. Rinne tulkitsee sen vesikannuksi (*manile*, 1941–1952 II, 157), *Jaakkola* kaulaketjuksi (1950–1959 I, 316) ja *Heininen* piispankaavun soljeksi (*Juusten* 1988b, 47). Sanakirjan mukaan *Jaakkolan* tulkinta on oikea (*Blatt* 1963, 781).

²²⁷ *Juusten* 1988a, 60 ja 1988b, 47; *Porthan* 1862, 388.

²²⁸ *Juusten* 1988a, 60; *Jaakkola* 1950–1959 II, 309–310. Lisäksi piispalla oli oma kirjastonsa. Piispa Maunun ajasta lähtien siihen saattoi kuulua esimerkiksi tunnettu *Codex Aboensis* (*Edgren* 1997a, 52–53).

²²⁹ *Pirinen* 1988a, 24. Vrt. *Porthan* 1862, 439.

²³⁰ *Juusten* 1988a, 60; *Klockars* 1955a, 49.

²³¹ *Pirinen* 1956, 131–132; *Gummerus* 1908, 140. Vrt. *REA* 496. Vrt. s. 100.

²³² *Gummerus* 1913, 91–92.

noja tuomiokirkossa, ja ainakin piispa Maunu kutsui Naantalin birgittalais-veljiä saarnaamaan myös tuomiokirkkoon.²³³

Tuomiokirkon kehitys kokonaisuutena

Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan aikana sivaualttareista tuli tyypillinen Turun tuomiokirkon piirre, ja sivaualttarien perustaminen jatkui vilkkaana keskiajan lopulle saakka.²³⁴ Piispa Maunun ja piispa Olavin aikana tuomiokirkkorakennus sai monet piirteensä, jotka ovat sille tyypillisiä nykyisinkin, kuten sivujen kappelisarjat ja basilikatyyppisen ulkoasun.

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausista lähtien tuomiokirkkopapisto lisääntyi ja tuomiokirkon jumalanpalveluselämä kehittyi jatkuvasti. Piispa Maunu pani kehitysprosessin hyvälle alulle, esimerkiksi huomattava osa keskiaikaisista messusääteistä tehtiin juuri hänen aikanaan.²³⁵ Myöhemmin kehitysprosessia jatkoivat erityisesti piispat Konrad Bitz ja Maunu Särkilahti.²³⁶

b. Seurakunnat

Piispantarkastuksia säännöllisesti

Suoranaisia lähdetietoja piispa Maunun ja piispa Olavin tarkastusmatkoista hiippakunnassaan on säilynyt hyvin vähän. Sama pätee keskiaikaisiin piispantarkastuksiin yleensäkin.²³⁷ Nähtävästi piispat kuitenkin tarkastivat seurakuntia aina, kun he liikkuiivat hiippakunnassaan, vaikka matkalla olisi ollut myös muu syy. Esimerkiksi käräjiä järjestettiin usein yhtä aikaa piispantarkastusten kanssa.²³⁸

²³³ *Maliniemi* 1955, 105–109 ja 1934, 377. Ks. s. 259.

²³⁴ *Rinne* 1941–1952 II, 1–117.

²³⁵ *Rinne* 1941–1952 II, 254–258.

²³⁶ *Pirinen* 1956, 128–137, 470–488; *Klockars* 1955b.

²³⁷ Monet asiat käsiteltiin suullisesti, ja syntyneitä asiakirjoja ei ollut tarpeen säilyttää pysyvästi. *Inger* 1961, 346 ja 459–460.

²³⁸ *Voionmaa* 1920, 127.

Piispa Maunu ja piispa Olavi tiedottivat tarkastussuunnitelmistaan etukäteen maarovastien välityksellä. Tarkastusmatkalla heidän seurueessaan saattoi olla jopa 30 henkeä, kaniikkien ja maarovastin lisäksi omaa palveluskuntaa. He matkustivat hevosella tai veneellä, ja talonpojat huolehtivat kyydityksestä sekä osin myös kestityksestä. Matkan aikana piispat yöpyivät pappiloiden piispantuissa tai omilla tiloillaan.²³⁹ Piispat saattoivat kutsua useamman seurakunnan edustajat koolle tarkastusta varten yhdellä kertaa, koska matkat venyivät muutenkin pitkiksi. Samasta syystä he ilmeisesti suorittivat tarkastukset yleensä yksipäiväisinä.²⁴⁰

Tarkastus aloitettiin jumalanpalveluksella, jossa piispa saarnasi kansankielellä. Sen yhteydessä hän toimitti konfirmaation. Jumalanpalveluksen jälkeen piispa piti varsinaisen tarkastuksen, usein lukkarintalossa.²⁴¹ Esimerkiksi kun piispa Maunun teki tarkastusmatkan Pohjanmaalle vuonna 1445, hän käsitteli Iin piispankäräjillä simolaisen Birgitta Niilontyttären (Nielsdotter) lasten inestirikkomusta.²⁴²

Piispankäräjien jälkeen piispa tutki henkilökohtaisesti sen seurakunnan kirkon, jossa tarkastus pidettiin. Muihin tarkastettaviin seurakuntiin hän lähetti seuralaisiaan selvittämään kirkon kuntoa.²⁴³ Piispa Maunu ja piispa Olavi tutkivat tarkastusmatkoillaan myös kirkkojen rakennus- ja koristelusuunnitelmia.

Piispa Maunu ja piispa Olavi pyrkivät noudattamaan tarkastuksissaan kolmivuotisperiodia: he tarkastivat joka vuosi tietyt alueet, niin että kukin seurakunta tuli tarkastettua suurin piirtein kolmen vuoden välein. He pyrkivät kolmivuotisjaksoon myös Hämeen ja Savon vaikeakulkuisilla takamailloin.²⁴⁴ Lähteistä ei pysty tarkistamaan, miten piispat Maunu ja Olavi onnistui-

²³⁹ Tämä oli yleinen käytäntö Upsalan provinssissa, ja oletettavasti myös piispa Maunu ja piispa Olavi noudattivat sitä. *Inger* 1961, 414–443; *Lempiäinen* 1967, 21–24, 26; *Klockars* 1960b, 110; *Voionmaa* 1920, 123–125; *Andrén* 1957, 150–151; *Nylander* 1953, 161–165.

²⁴⁰ *Inger* 1961, 408–411, 437–443; *Nylander* 1953, 267–276; *Schück* 1959, 274–275; *Andrén* 1957, 145–146; *Kroon* 1957, 196–197.

²⁴¹ *Inger* 1961, 443–486; *Lempiäinen* 1967, 30–35; *Andrén* 1957, 151–252; *Mali-niemi* 1955, 91, 105–106; *Lundqvist* 1897, 209–224.

²⁴² *FMU* 2626; *Losman* 1970, 242; *Inger* 1961, 213–215.

²⁴³ *Inger* 1961, 453–458, 477–481; *Lempiäinen* 1967, 33, 35–36.

²⁴⁴ *REA* 510; *Lempiäinen* 1967, 14–15; *Inger* 1961, 396–402.

vat pyrkimyksissään, mutta keskiajan lopulla kolmivuotisperiodi toteutui Turun hiippakunnassa varsin hyvin.²⁴⁵

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika kulkivat tarkastusmatkoillaan yleensä vakiintuneita reittejä pitkin.²⁴⁶ Tarkkoja tietoja on säilynyt vain Hämeen–Savon–Karjalan-tarkastusmatkasta: se noudatti reittiä Sysmä–Savilahti (Mikkeli)–Juva–Lappvesi (Lappee). Sieltä matka jatkui ilmeisesti pidemmälle Karjalaan, ja paluumatka suoritettiin Uudenmaan rannikkoa pitkin.²⁴⁷

Turun piispat liikkuiivat tarkastusmatkoilla sisämaassa yleensä keskitalvella, rannikolla taas keskikesällä. Tämä johtui hiippakunnan huonoista tieoloista. Talvi oli yleensä paras tarkastusaika, koska silloin oli paras kulkukeli ja voitiin samalla tarkistaa edellisen vuoden tilit.²⁴⁸

Maunu Tavast pyrki helpottamaan tarkastusmatkoja rakennuttamalla yöpymispaikkoja asumattomille seuduille ja solmimalla kestityssopimuksia seurakuntalaisten kanssa. Hän perusti Vahvajärven majatalon Hämeen–Savon–Karjalan-tarkastusreitille Sysmän ja Savilahden välille, missä oli asumatonta taivalta 18 peninkulmaa (noin 110 km).²⁴⁹ Juvan seurakuntalaiset taas lupautuivat kestitsemään piispaa edempänä samalla tarkastusreitillä.²⁵⁰ Todennäköisesti piispa Maunu ja piispa Olavi solmivat samantapaisia sopimuksia muidenkin uusien seurakuntien kanssa.²⁵¹

Piispa Maunu ja piispa Olavi saattoivat käyttää joskus sijaista, kun eivät itse voineet suorittaa tarkastuksia esimerkiksi poliittisen toiminnan takia.²⁵² Sijaisten käyttäminen lienee ollut ajankohtaista erityisesti niinä 1430- ja 1440-luvun vuosina, jolloin piispa Maunu oleskeli suuren osan vuodesta

²⁴⁵ *Inger* 1961, 396, 402–407.

²⁴⁶ *Andrén* 1957, 124–148; *Klockars* 1960b, 111.

²⁴⁷ *REA* 506, 509, 510. Vrt. kartta 4.

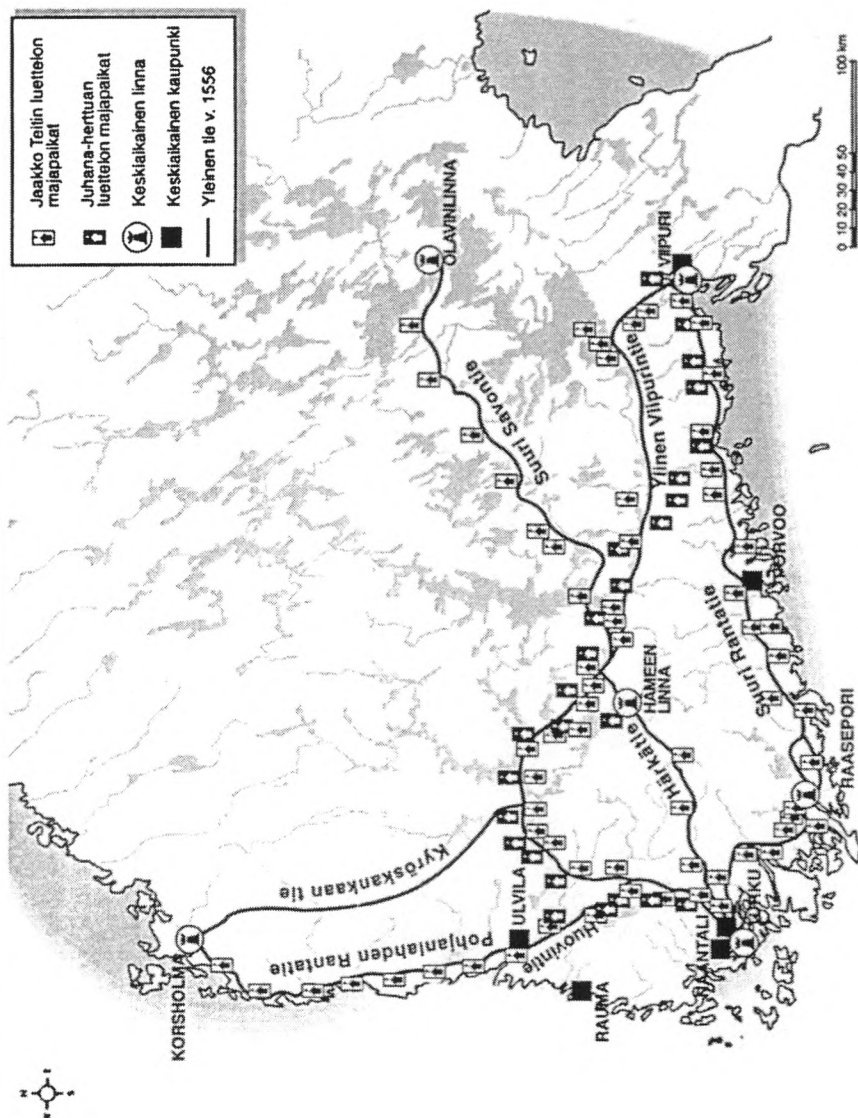
²⁴⁸ Ks. taulukko 6. *Inger* 1961, 412–413; *Lempiäinen* 1967, 20; *Klockars* 1960b, 110; *Kroon* 1957, 196–197.

²⁴⁹ *REA* 510; *Pirinen* 1988b, 311, 322–323. Vrt. *Inger* 1961, 413. Ks. s. 178.

²⁵⁰ *REA* 506; *Cederlöf* 1934, 77–78; *Voionmaa* 1920, 136–138; *Läntinen* 1978, 181–182.

²⁵¹ Vrt. *Läntinen* 1978, 181; *Voionmaa* 1920, 126. Vrt. s. 207–209.

²⁵² Sijaisen käyttö oli kuitenkin aina tilapäisratkaisu, koska tämä ei voinut suorittaa konfirmaatiota. *Inger* 1961, 388–395; *Andrén* 1957, 109–121, 148; *Kroon* 1957, 194–197; *Lempiäinen* 1967, 36–37.

Kartta 4.

Suomen keskeisimmät maantiet. Pääosin näitä liikennereittejä pitkin Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika liikkuiivat tarkastusmatkoillaan. (Kartta: Masonen 1995.)

Ruotsissa.²⁵³ Piispa Maunu ennakoi tämän mahdollisuuden ja määräsi piispanpöydän lampuodeille alemman kestitysvelvollisuuden, ”jos tulee joku muu” suorittamaan tarkastusta.²⁵⁴

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan todennäköiset tarkastusmatkat on lueteltu taulukossa 2. Piispa Maunu näyttää tehneen tarkastusmatkan Ahvenanmaalle ennen vuotta 1417 sekä vuosina 1418, 1423, 1433 ja 1444; Ala-Satakuntaan 1420, 1429 ja 1444 ja Ylä-Satakuntaan 1422. Karjalassa hän kävi vuosina 1430 ja 1432, Uudellamaalla 1436; Pohjanmaalla 1445, ja Häme–Savo–Karjala–Uusimaa-reittiä pitkin hän kulki vuosina 1442 ja 1446. Varsinais-Suomessa piispa saattoi liikkua muutenkin kuin tarkastusmatkoilla. Varmasti tiedetään tarkastusmatkan olleen kyseessä vain, kun piispa Maunu kävi Kemiössä vuonna 1417.²⁵⁵

Piispa Olavi teki ilmeisesti tarkastusmatkan Ala-Satakuntaan vuosina 1453, 1455 ja 1458; Ylä-Satakuntaan 1455 ja 1459²⁵⁶ sekä Itä-Hämeeseen 1454. Paikoin matkoissa on siis havaittavissa selvä kolmi- tai nelivuotis-periodi.

²⁵³ Mahdollisena esimerkkinä sijaisen suorittamasta tarkastuksesta *FMU* 2317 (vrt. *Lempiäinen* 1967, 20–21).

²⁵⁴ *FMU* 1424.

²⁵⁵ *REA* 438.

²⁵⁶ *Luukko* (1950, 189) olettaa, että tämä matka suuntautui Pohjanmaalle, Isoon-kyröön. Kyseessä on kuitenkin kiistatta Ylä-Satakunta ja Hämeenkyrö.

Taulukko 2.

MAUNU TAVASTIN JA OLAVI MAUNUNPOJAN SUORITTAMAT PIISPAN-TARKASTUKSET²⁵⁷

Maunu Tavast

- 1414 7.2. Tenhola? (FMU 1426)
- 1416 26.1. Mynämäki? (REA 357)
- 1417 pvm. puuttuu Kemiö (REA 438), 5.11. Piikkiö (REA 375)
- 1418 9.5. Sund (REA 378)
- 1420 22.11. Eura (REA 388)
- 1421 25.2. Oripää (FMU 1671), 11.7. Vehmaa (FMU 1678)
- 1422 3.2. Vesilahti (FMU 1688)
- 1423 24.2. Piikkiö (REA 402), pvm. puuttuu Ahvenanmaa (FMU 1735)
- 1429 19.2. Eura (REA 428)
- 1430 15.2. Viipuri (FMU 1935), 1.7. Kaarina (REA 434)
- 1432 23.2. Lieto (REA 440), 29.6. Viipuri (RAperg.), 15.11. Rusko (REA 442)
- 1433 11.6. Föglö (FMU 2078)
- 1434 7.5. Mynämäki (REA 447, 448)
- 1436 14.2. Porvoo (REA 463)
- 1437 7.4. Taivassalo (FMU 2208)
- 1442 20.1. Juva (REA 506), 12.2. Pyhtää (REA 509), 24.5. Naantali (FMU 2471)
- 1444 1.6. Naantali (FMU 2580, 2581), 31.8. Masku (FMU 2585),
7.11. Sund (FMU 2596)
- 1445 21.7. Ii (FMU 2626, 2627), 6.10. Köyliö (REA 526)
- 1446 16.1. Naantali (FMU 2653), pvm. puuttuu Pyhtää (FMU 2658),
6.3. Naantali (FMU 2657, 2674)
- 1448 9.2. Pyhtää? (FMU 2824, kyseessä voi olla v. 1446 matka)
- 1449 4.2. Vehmaa (FMU 2787, 2788), 3.3. Naantali (FMU 2790)

Olavi Maununpoika

- 1450 6.10. Rymättylä (FMU 2854), 11.10. Naantali (FMU 2855)
- 1453 16.7. Kokemäki (REA 562, FMU 2926)
- 1454 9.9. Hauho (FMU 2955)
- 1455 20.8. Lempäälä (FMU 2981, 3071), 20.11. Köyliö (FMU 2986)
- 1458 13.3. Köyliö (REA 584), 29.6. Taivassalo (FMU 3261)
- 1459 4.3. Kyrö (REA 588, 589, FMU 3092)

²⁵⁷ *Lempiäinen* mainitsee (1967, 18) piispa Maunun suorittaneen myös tarkastusmatkat Naantaliin 7.3.1442, 9.9.1443 ja 9.10.1448 ja Kokemäelle 10.9.1445 sekä piispa Olavin tehneen tarkastusmatkat Maskuun 15.2. ja 17.7.1451. Kaikki nämä perustuvat kuitenkin lähteiden väärintulkintaan (ks. *FMU* 2451, 2544, 4813; *REA* 525; *FMU* 2901, 2890). Lisäksi piispa Maunun tarkastusmatka Nynäsiin 13.6.1418 (*FMU* 1537) ei pidä paikkaansa: hän oli tuolloin Ruotsissa (*SD* 2496) ja sinetöi kyseisen asiakirjan vasta jälkeenpäin.

Tarkastusmatkojensa yhteydessä piispat hoitivat usein myös seurakuntien asioita, jotka eivät suoranaisesti liittyneet piispantarkastukseen,²⁵⁸ esimerkiksi vihkivät kirkkoja. Piispa Maunu ja piispa Olavi vihkivät matkoillaan useita uusia kirkkoja, vaikka lähdetieto onkin vain Vesilahden kirkon vihkimisestä helmikuussa 1422.²⁵⁹ Ahvenanmaalla syntyi piispa Maunun aikana useaan otteeseen kiistaa papinmaksuista ja kirkon veronkannosta. Piispa Maunu selvitteli kiistoja aktiivisesti ja pyrki ottamaan huomioon myös seurakuntalaisten näkökannan.²⁶⁰

Kun piispa Maunu kävi tarkastusmatkalla Savossa 1440-luvulla, Savilahden (Mikkelin) kirkkoherra valitti piispa Maunulle ongelmistaan. Seurakuntalaiset eivät suostuneet täyttämään velvollisuuksia, joita heillä oli papintilan suhteen. Piispa Maunun ojennuksesta huolimatta savilahtelaiset eivät muuttaneet kantaansa, joten hän joutui kiistan ratkaisemiseksi vetoamaan arkkipiispa Nils Ragvaldssoniin (Nicolaus Ragvaldi).²⁶¹

Piispa Maunu kehitti myös spitaalisten hoitoa Turun hiippakunnassa: vuonna 1440 määrättiin kerättäväksi varoja heidän ylläpitoonsa. Tähän oli ilmeinen tarve, sillä Turun hospitaalit eivät riittäneet spitaalisten hoitamiseen.²⁶² Lähdekriittinen arviointi osoittaa, että myös Messeniuksen tieto uusien spitaaliparantoloiden perustamisesta saattaa pitää paikkansa.²⁶³

Uusia seurakuntia syrjäseuduille

Maunu Olavinpojan ja Olavi Maununpojan ajalta on säilynyt vain yksi suoranainen lähdetieto seurakunnan perustamisesta, Juvan kirkkopitäjän perustamisasiakirja vuodelta 1442.²⁶⁴ Juvan seurakunnan perustaminen antaa kuvan siitä, miten seurakunta 1400-luvulla perustettiin. Juva oli aiemmin

²⁵⁸ Inger 1961, 478–486.

²⁵⁹ FMU 1688. Ks. s. 215–220, 225

²⁶⁰ FMU 1735, 2596; REA 550; Pirinen 1962a, 92–93; Losman 1970, 93–94; Lempiäinen 1967, 35–36; Jaakkola 1950–1959 I, 305.

²⁶¹ REA 475, 510; Pirinen 1988b, 325–329; Nylander 1953, 157–165; Cederlöf 1934, 27–29.

²⁶² REA 489; Pirinen 1991, 195.

²⁶³ Messenius 1865, 34; ks. s. 32. Vrt. Rein 1870, 217.

²⁶⁴ REA 506.

Savilahden (Mikkeli) kappelina, mutta autiokappeli ei enää riittänyt, kun asutus lisääntyi. Juvan asukkaat esittivät piispa Maunulle oman seurakunnan perustamista, todennäköisesti tarkastusmatkan yhteydessä. Neuvotteluissa olivat mukana myös emäpitäjän Savilahden edustajat.

Tammikuussa 1442 piispa Maunu ja juvalaiset sopivat, että pitäjäläiset perustavat papintilan ja varustavat sen karjalla ja irtaimistolla, jotka oli maanlaissa määritelty. Kirkon ja pappilan rakentamisesta ei mainittu mitään, joten Juvalla oli ilmeisesti ennestään molemmat rakennukset. Kun pitäjäläiset olisivat tehneet osuutensa, kaksi naapuriseurakuntien pappia ja kuusi ulkopaikkakuntalaista talonpoikaa tarkastaisivat sen. Jos kaikki olisi kunnossa, piispa Maunu lähettäisi Juvalle oman kirkkoherran. Vaikka sopimuksen osapuolina olivat piispa ja seurakuntaalaiset, myös tuomiokapituli lienee ollut hankkeessa mukana.²⁶⁵

Käsittelen seuraavassa alueittain seurakuntia, jotka Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika ovat todennäköisesti perustaneet.²⁶⁶ Varsinais-Suomessa piispa Maunu muodosti Laitilan kirkkopitäjän yhdistämällä kaksi pientä kirkkopitäjää, Untamalan ja Soukaisen. Untamala jäi järjestelyn yhteydessä Laitilan kappeliksi. Laitilan pitäjä mainitaan ensimmäistä kertaa vuonna 1425, ja se perustettiin ilmeisesti vähän tätä aiemmin.²⁶⁷

Ilmeisesti joko piispa Maunu tai piispa Olavi perusti Ahvenanmaalle ensimmäiset kappelit aiempien kirkkopitäjien rinnalle. Getan kappeli Finströmin yhteydessä ja Kumlingen kappeli Sundin yhteydessä lienee perustettu jo heidän aikanaan, vaikka ne mainitaankin lähteissä vasta myöhemmin.²⁶⁸

Ala-Satakunnassa piispa Maunu ilmeisesti perusti 1410-luvulla Rauman kauppapaikalle kappelin, joka kuului Eurajoen kirkkopitäjään. Kaupungin perustamisen myötä Rauma muuttui 1400-luvun puolivälissä itsenäiseksi

²⁶⁵ REA 506; vrt. FMU 1365; Poppius 1957, 27–28; Pirinen 1988b, 325–329 ja 1992, 38; Nylander 1953, 128–134, 141–165; Cederlöf 1934, 29–31, 42–43, 52; Voionmaa 1920, 134–135. Vrt. s. 91–92. Ks. kartta 5.

²⁶⁶ Ks. s. 92–94.

²⁶⁷ REA 391, 419; Palola 1996, 79–80 ja siinä viitattu kirjallisuus. Vrt. s. 92. Ks. kartta 5. Pienten seurakuntien yhdistämisestä vrt. myös Schück 1959, 200–206.

²⁶⁸ FMU 3198, 4010; Palola 1996, 82 ja siinä viitattu kirjallisuus. Vrt. s. 92. Ks. kartta 5.

seurakunnaksi.²⁶⁹ Piispa Maunu perusti myös Loimijoen (Loimaa) kirkkopitäjän, melko varmasti 1420-luvun alkuvuosina, ja avusti uutta seurakuntaa.²⁷⁰ Olavi Maununpoika taas saattoi 1450-luvulla muuttaa kirkkopitäjäksi Säskylän kappelin, joka kuului Köyliöön.²⁷¹

Ylä-Satakunnassa piispa Maunu ilmeisesti erotti Vesilahden ja Lempäälän kirkkopitäjät toisistaan 1410-luvulla.²⁷² Hän saattoi jakaa myös Sastamalan kirkkopitäjän Sastamalan (Karkku) ja Kallialan (Tyrvää) kirkkopitäjiksi. On kuitenkin mahdollista, että seurakunta oli jaettu jo 1300-luvun lopulla.²⁷³ Piispa Maunu perusti ehkä myös Messukylän kappelin Pirkkalan yhteyteen, mutta sen ajoitus on epävarma.²⁷⁴

Hämeen länsiosissa Maunu Tavast perusti Pälkäneen ja Someron kirkkopitäjät. Pälkäne oli aiemmin ollut Kangasalan kappeli, mutta siitä tuli oma kirkkopitäjä vuosien 1409 ja 1445 välillä. Someron perustaminen ajoittunee samaan aikakauteen, vaikka siitä ei lähdetietoja olekaan.²⁷⁵ Myös Janakkalan kirkkopitäjän perustaminen ajoittuu todennäköisesti 1400-luvun alkupuolelle, mutta mahdollisesti jo 1300-luvun puolelle.²⁷⁶ Piispa Maunu tai piispa Olavi saattoi perustaa myös Akaan ja Tammelan kappelit, vaikka ne esiintyvätkin lähteissä vasta myöhemmin.²⁷⁷

Hämeen itäosissa Maunu Tavast lieenee perustanut Jämsän ja Padasjoen kappelit Sysmän alaisuuteen. 1400-luvun puolivälin jälkeen Jämsä ja Padasjoki muutettiin kirkkopitäjiksi; mahdollisesti tämän muutoksen teki jo Olavi

²⁶⁹ *Palola* 1996, 84 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5. Rauman seurakunta inkorporoitiin pian Rauman fransiskaanikonventtiin, ks. s. 270.

²⁷⁰ *REA* 482, 419; *Palola* 1996, 84 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁷¹ *REA* 399; *FMU* 3292; *Palola* 1996, 83–84 ja siinä viitattu kirjallisuus. Vrt. s. 93. Ks. kartta 5.

²⁷² *FMU* 1688, 2981; *Arajärvi* 1950, 70–71 ja 1959, 110–113; ks. myös *Palola* 1996, 85 ja muu siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁷³ *REA* 420, 476; *FMU* 996, 2985, 3407; *Palola* 1996, 85 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁷⁴ *REA* 476; *FMU* 3285; *Arajärvi* 1954, 118–120; ks. myös *Palola* 1996, 86 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁷⁵ Pälkäne: *FMU* 1300, 2621; vrt. s. 93. Somero: *FMU* 2794, 4434. Lisäksi: *Palola* 1996, 87–88 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁷⁶ *FMU* 1991; *Palola* 1996, 87 ja siinä viitattu kirjallisuus. Vrt. s. 93.

²⁷⁷ *REA* 681; *FMU* 4434, 5630; *Palola* 1996, 88 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

Maununpoika.²⁷⁸ Piispa Maunu tai piispa Olavi perusti ehkä myös Asikkalan tai Tennilän (Kärkölä) kappelin, vaikka niistä onkin varmoja tietoja vasta myöhemmältä ajalta.²⁷⁹

Länsi-Uudellamaalla Maunu Tavast perusti piispuuskautensa alkupuolella Vihdin kappelin Lohjan itäosiin. Se mainitaan vuonna 1433.²⁸⁰ Piispa Maunu perusti myös Siuntion seurakunnan, jonka perustamista ei kuitenkaan voi ajoittaa tarkasti. Ei myöskään ole varmaa, oliko Siuntio ensin kappelina vai tekikö piispa Maunu siitä suoraan kirkkopitäjän.²⁸¹ Olavi Maununpoika taas lienee perustanut Espoon kappelin Kirkkonummen alaisuuteen.²⁸²

Itäisellä Uudellamaalla Maunu Tavast ilmeisesti perusti aivan piispuuskautensa alussa Lapinjärven kappelin Pernajan ja Pyhtään yhteiseksi kappeliksi.²⁸³ Hän muutti myös Sipoon kappelin kirkkopitäjäksi; tämä voidaan melko varmasti ajoittaa 1420-luvun loppuun tai 1430-luvulle. Edellytykset kirkkopitäjän perustamiseen syntyivät sen jälkeen, kun piispa Maunu oli lunastanut Padisen luostarin patronaattioikeudet Itä-Uudenmaan seurakuntiin.²⁸⁴

Karjalassa piispa Maunu erotti Uudenkirkon ja Kivennavan kirkkopitäjät Äyräpäästä. Ne mainitaan ensimmäistä kertaa vuonna 1445.²⁸⁵ Pohjanmaalla piispa Maunu tai piispa Olavi ehkä perusti jonkun Limingan, Kaarlelan ja Vöyrin kappeleista. Oletettavasti nämä seurakunnat olivat kappeleina ennen kirkkopitäjän muodostamista, kuten muutkin Pohjanmaan seurakunnat. Kirkkopitäjiä niistä tuli 1400-luvun loppupuolella.²⁸⁶

²⁷⁸ Jämsä: *FMU* 2434, 4775. Padasjoki: *FMU* 2434, 3464. Lisäksi: *Palola* 1996, 89–90 ja siinä viitattu kirjallisuus; *Heinonen* 1997, 58–60. Ks. kartta 5.

²⁷⁹ Asikkala: *Niitemaa* 1955, 439. Tennilä: *FMU* 994; *BFH* I, 34. Lisäksi: *Palola* 1996, 90 ja siinä viitattu kirjallisuus; *Heinonen* 1997, 58–60. Ks. kartta 5.

²⁸⁰ *FMU* 2085; *Palola* 1996, 91 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁸¹ *FMU* 1494; *Favorin* 1986, 31–34; *Palola* 1996, 91–92. Ks. kartta 5.

²⁸² *Strandberg* 1832, 360; *FMU* 3531; *Palola* 1996, 92 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁸³ *FMU* 1428; *Kuvaja* 1995, 99; *Palola* 1996, 93. Ks. kartta 5.

²⁸⁴ *REA* 430, 431; *Palola* 1996, 93 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. s. 93 ja 265–268. Ks. kartta 5.

²⁸⁵ *FMU* 2628; *Palola* 1996, 94 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

²⁸⁶ *REA* 664, 707; *Palola* 1996, 96 ja siinä viitattu kirjallisuus. Ks. kartta 5.

Uudet seurakunnat – myös kappelit – oli omistettava yhdelle tai useammalle suojeluspyhimykselle. Koska suojeluspyhimys sävytti seurakunnan jumalanpalveluselämää, hiippakunnan johto valvoi sen valintaa ja pyrki saattamaan sen sopusointuun hiippakunnan kultin yleisen kehityksen kanssa.²⁸⁷

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan perustamien seurakuntien suojeluspyhimyksistä on niukasti luotettavia tietoja.²⁸⁸ Osin epävarmojen tietojen perusteella näyttää siltä, että piispa Maunun ja piispa Olavin aikana nimikkopyhimyksiksi valittiin mielellään sellaisia pyhimyksiä, joiden kultti oli muutenkin suosiossa. Esimerkkeinä mainittakoon P. Birgitta, P. Anna ja P. Lauri. Ilmeisesti myös P. Mikael valittiin usean kirkon nimikkopyhimyukseksi piispa Maunun aikana.²⁸⁹ Nähtävästi piispa Maunu kiinnitti huomiota tämänkin pyhimyksen kulttiin, vaikka siitä ei liturgisia lähdetietoja olekaan.

Piispa Maunun ja piispa Olavin aikana seurakuntien kehittäminen painotui syrjäseutujen uudisasutusalueille.²⁹⁰ Eniten uusia seurakuntia he perustivat Hämeeseen, missä huomattava osa keskiaikaisista seurakunnista on heidän perustamiaan. Myös Satakunnassa ja Uudellamaalla piispa Maunu ja piispa Olavi kehittivät merkittävästi seurakuntaverkkoa.²⁹¹ Piispa Maunu ja piispa Olavi pyrkivät tarkastamaan säännöllisesti kaikki hiippakuntansa seurakunnat. Varsinkin piispa Maunu suoritti monia järjestelyjä, jotka helpottivat tarkastusmatkoja syrjäseuduilla.

Kivikirkkoja suunnitelmien pohjalta

Uusimpien tutkimustulosten mukaan vasta Maunu Tavast aloitti laajamittaisen kivikirkkojen rakentamisen Turun hiippakuntaan.²⁹² Piispa Maunu lie-
nee saanut vaikutteita suunnitelmaansa Ruotsissa ja Tanskassa, missä hän

²⁸⁷ Linna 1996, 186–191; Fröjmark 1990, 135–137.

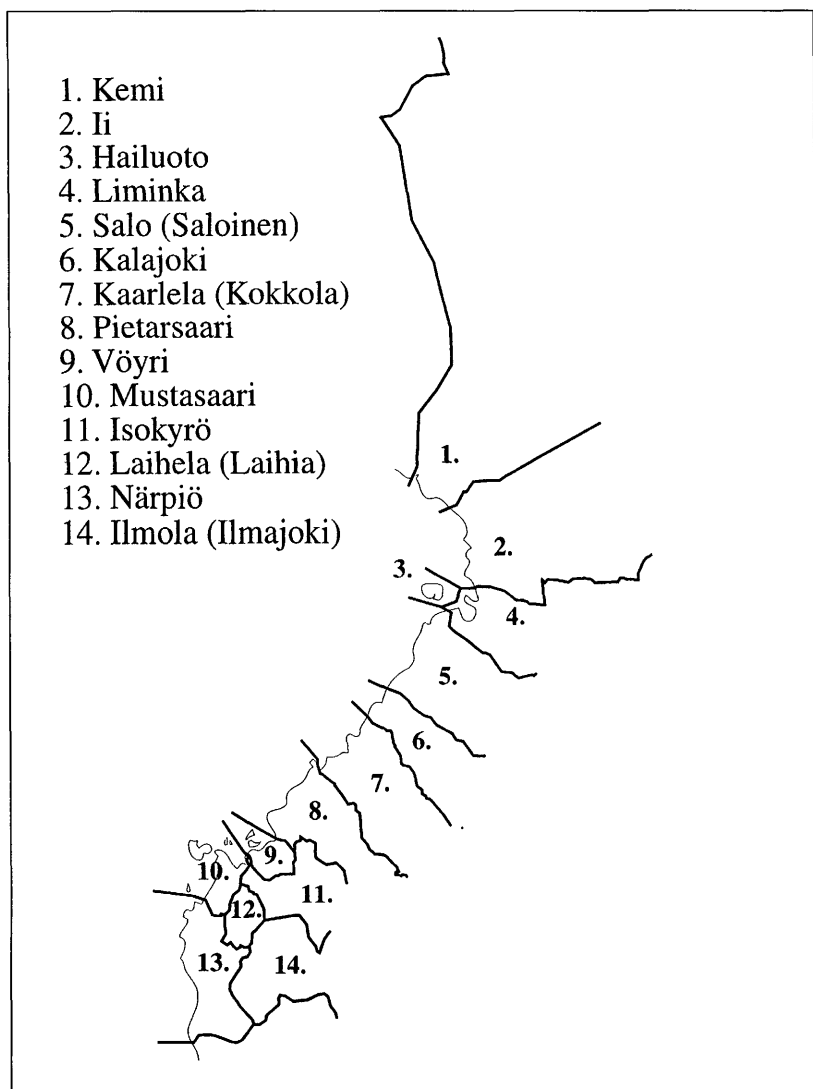
²⁸⁸ Ks. taulukot seurakuntien suojeluspyhimyksistä, Linna 1996, 160, Sarmela 1994, kartta 22 ja Rinne 1941–1952 III, 223–228. Ks. myös Linna 1996, 168–177, 179, 182–183.

²⁸⁹ Linna 1996, 160; Rinne 1941–1952 III, 223–228.

²⁹⁰ Vrt. Jaakkola 1950–1959 I, 304–305.

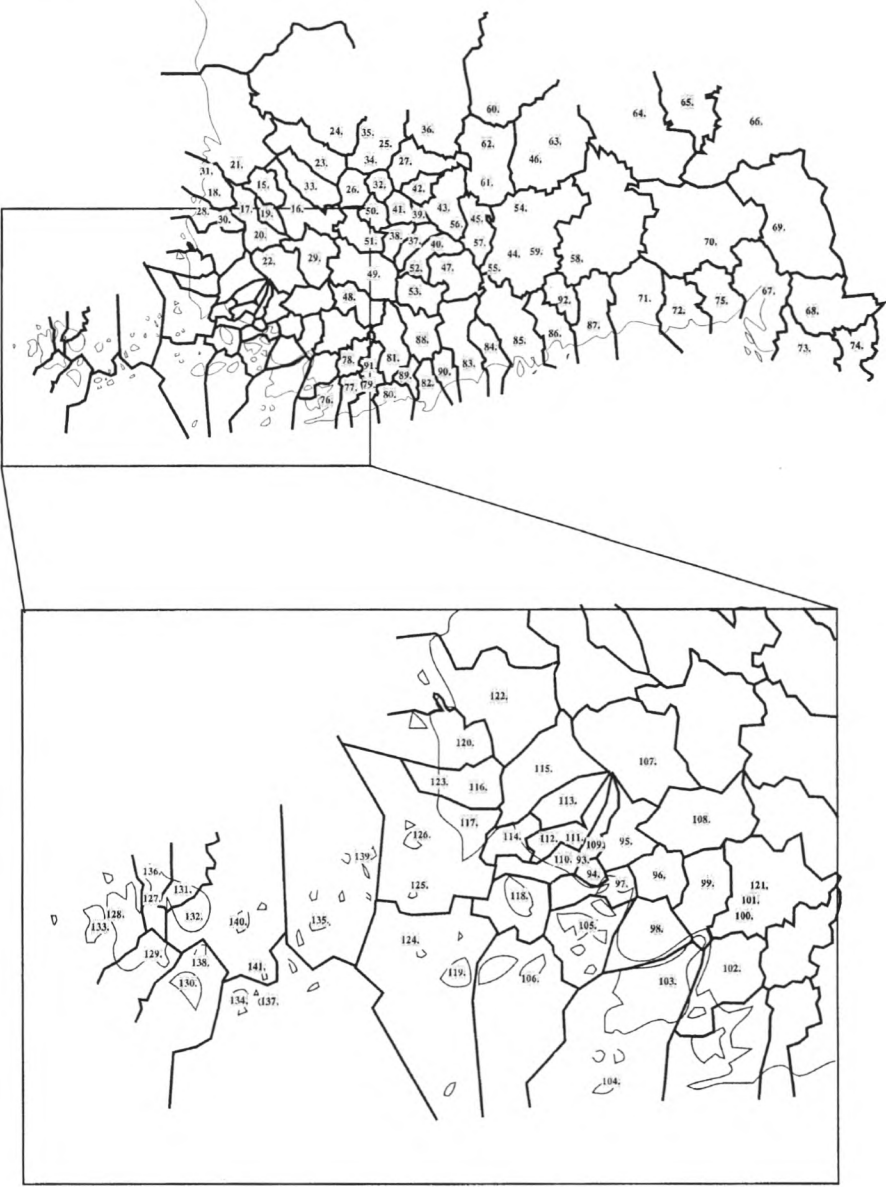
²⁹¹ Vrt. Palola 1996, 74–97.

²⁹² Ks. s. 95. Ks. kartta 6.

Kartta 5.

Suomen keskiaikaiset seurakunnat. Karttaan on merkitty kaikki seurakunnat, jotka on todennäköisesti perustettu keskiajalla. Kartassa esitetyt rajat ovat uuden ajan tilanteen mukaisia ja voivat poiketa keskiaikaisista. (Kartta: Jari Järvinen kirjoittajan ohjeiden mukaan 1997.)

Karttaan merkityt seurakunnat:

15	Kokemäki	57	Koski (Hämeenkoski)	99	Halikko
16	Huittinen	58	Iitti	100	Uskela
17	Eura	59	Nastola	101	Salo
18	Eurajoki	60	Jämsä	102	Perniö
19	Köyliö	61	Padasjoki	103	Kemiö
20	Säkylä	62	Kuhmoinen	104	Kyrkosundsskär
21	Ulvila	63	Koskipää (Hartola)		(Hiittinen)
22	Yläne	64	Savilahti (Mikkeli)	105	Parainen
23	Sastamala (Karkku)	65	Juva	106	Nauvo
24	Kyrö (Hämeenkyrö)	66	Sääminki	107	Pöytyä
25	Pirkkala	67	Viipuri	108	Marttila
26	Vesilahti	68	Äyräpää	109	Räntämäki
					(Maaria)
27	Kangasala	69	Jääski	110	Raisio
28	Rauma	70	Lappvesi (Lappee)	111	Rusko
29	Loimijoki (Loimaa)	71	Vehkalahti	112	Masku
30	Lappi	72	Virolahti	113	Nousiainen
31	Luvia	73	Uusikirkko	114	Lemu
32	Lempäälä	74	Kivennapa	115	Mynämäki
33	Kalliala (Tyrvää)	75	Säkkijärvi	116	Vehmaa
34	Messukylä	76	Tenhola	117	Taivassalo
35	Lahtinen (Ikaalinen)	77	Pohja	118	Rymättylä
36	Orivesi	78	Kisko	119	Korpoo
37	Hattula	79	Karjaa	120	Uusikirkko
					(Kalanti)
38	Kalvola	80	Inkoo	121	Pertteli
39	Tyrvääntö	81	Lohja	122	Laitila
40	Vanaja	82	Kirkkonummi	123	Lokalahti
41	Sääksmäki	83	Helsingin pitäjä	124	Houtskari
42	Pälkäne	84	Sipoo	125	Iniö
43	Hauho	85	Porvoo	126	Vartsala
					(Kustavi)
44	Hollola	86	Pernaja	127	Finström
45	Lammi	87	Pyhtää	128	Hammarland
46	Sysmä	88	Vihti	129	Jomala
47	Janakkala	89	Siuntio	130	Lemland
48	Somero	90	Espoo	131	Saltvik
49	Tammela	91	Karjalohja	132	Sund
50	Akaa	92	Lapinjärvi	133	Eckerö
51	Urtiala (Urjala)	93	Turku	134	Föglö
52	Renko	94	Kaarina	135	Kumlinge
53	Loppi	95	Lieto	136	Geta
54	Asikkala	96	Paimio	137	Kökar
55	Tennilä (Kärkölä)	97	Piikkiö	138	Lumparland
56	Tuulos	98	Sauvo	139	Brändö
				140	Vårdö
				141	Sottunga

oleskeli kansliakautenaan. Pääosa Ruotsin ja Tanskan kirkkoista oli jo tuolloin kivikirkkoja.²⁹³ *Hiekkasen* jaottelun mukaan Maunu Tavastin aikana rakennetut kirkot olivat ”toisen sukupolven” kivikirkkoja.

Hiekkasen mukaan Maunu Tavast pani rakennusprosessin alulle ja organisoi hankkeen tuomiokapitulin myötävaikutuksella. Piispa ja kapituli palkkasivat ulkomaisia rakennusmestareita, joille he esittivät omat arkkitehtoniset ja liturgiset tavoitteensa. Rakennusmestarit laativat niiden pohjalta rakennuspiirustukset kirkkoja varten. Hiippakunnan johdon aloitteesta laadittiin tyyppipiirustuksia: samaa arkkitehtonista perusratkaisua voitiin muunnella seurakunnan tarpeiden mukaan. Kaikki seurakunnat eivät halunneet käyttää niitä, vaan monet tilasivat omat suunnitelmansa.

Hiippakunnan johto viitoitti rakentamisen yleiset linjat, mutta käytännössä rakentamista valvoivat maarovastit. Lopullinen rakennuslupa oli kuitenkin anottava piispalta. Piispa selvitti seurakunnan suunnitelmat ja antoi rakennusluvan ilmeisesti tarkastusmatkan yhteydessä. Jokaisesta kirkosta oli olemassa valmis, piispan hyväksymä suunnitelma, kun rakentaminen aloitettiin.

Kivikirkon rakennustöitä edelsi varojen keruu, joka saattoi kestää jopa kymmeniä vuosia,²⁹⁴ sekä rakennustarvikkeiden hankinta. Varsinainen rakennustyö sen sijaan oli mahdollista suorittaa melko lyhyessä ajassa. Kirkon rakensivat pääosin ammattimaiset muurarit ja kirvesmiehet. Suunnitelmia saatettiin muuttaa rakentamisen aikana, mutta piispan piti hyväksyä muutos. Piispa saattoi tukea rakennushanketta myöntämällä seurakunnalle anekirjeen. Aneilla houkuteltiin kirkkoon kävijöitä, jotka ”ojensivat auttavan kätensä”.²⁹⁵

²⁹³ *Törne* olettaa (1911a, 221), että piispa Maunu sai vaikutteita kivikirkkojen rakentamiseen nimitysmatkallaan Roomassa. Mielestäni vaikutteet tulivat todennäköisemmin Pohjoismaiden kautta.

²⁹⁴ Suomalaisen seurakunnan vuositulot saattoivat 1400-luvulla olla 20 markan luokkaa (Kallialan kirkontilit, *BFH* I, 359–420; *Olsson* 1947, 37–39; vrt. *Dahlbäck* 1991, 356–363). Kivikirkon rakentaminen taas vaati useita satoja markkoja (vrt. *Kumla*, 43–52; *Samzelius* 1946, XXXIV–XXXV, CXV–CXXX; *Dahlbäck* 1991, 370–373). Varoja kertyi kuitenkin vakituisesti, joten seurakunta saattoi kerätä varoja säästöön tai ottaa lainaa (vrt. *Kumla*, 47–49; *Samzelius* 1946, XXXV). Vrt. s. 89–90.

²⁹⁵ *Hiekkanen* 1994b, 452–453, 1995b, 258–262, 1995c, 27, 33–43 ja 1995d, 31–35; *Karlsson* 1986, 47–48; *Nylander* 1953, 127, 134–136, 143–150; *Kuujo* 1949, 92; *Andrén* 1975, 212–213. Vrt. s. 81.

Kun kirkko oli valmis, piispan oli vihittävä se, ennen kuin se voitiin ottaa käyttöön. Myös kirkkojen koristeluun vaadittiin piispan hyväksyntä.²⁹⁶

Hiekkasen ajoitusten perusteella laajamittainen kivikirkkojen rakentaminen näyttää käynnistyneen 1440-luvulla.²⁹⁷ Sen eräänä edellytyksenä oli varmastikin se, että tuolloin alennettiin kruununveroja.²⁹⁸ Muita taustatekijöitä lienevät olleet väestönkasvu ja suotuisat sääolot sekä unionin mukanaan tuoma rauhallinen aika ja taloudellinen nousukausi Suomessa.²⁹⁹

Ilmeisesti useimpien toisen sukupolven kivikirkkojen rakennushanke käynnistyi piispa Maunun aikana. Todennäköisesti monet kirkot suunniteltiin jo tällöin, vaikka ne rakennettiin vasta Olavi Maununpojan ja Konrad Bitzin piispuuskausien aikana. Toisen sukupolven kivikirkkoja ei voi asettaa tarkkaan kronologiseen järjestykseen, koska useimmat kirkot on voitu ajoittaa vain 10–30 vuoden tarkkuudella.

Piispa Maunun ja piispa Olavin aikana kivikirkkoja rakennettiin lähinnä Varsinais-Suomeen ja Uudellemaalle. Eräs ensimmäisistä saattoi olla piispa Maunun kotipitäjän Mynämäen kivikirkko.³⁰⁰ Jo vuonna 1418 Mynämäen kirkkoherra kertoi aneanomuksessa paaville, että seurakuntalaisten varat eivät tahtoneet riittää ison kirkon ylläpitoon.³⁰¹ Anomuksessa ei mainita kirkon rakennusmateriaalia ja anekirjeiden tietoihin on suhtauduttava varauksellisesti.³⁰² Anomuksen sisältö saa kuitenkin uskottavan kontekstin vain, jos oletetaan, että se tarkoittaa nykyistä kivikirkkoa.³⁰³

²⁹⁶ Nylander 1953, 258–266; Inger 1961, 481; Palamarz 1990, 83–84, 88; Pernler 1977, 239–240, 250–253.

²⁹⁷ Esim. *Hiekkanen* 1994b, 453–458.

²⁹⁸ Veronalennus lisäsi suoranaisesti kirkon verotuloja. Ks. s. 298–299.

²⁹⁹ Ks. s. 54–59. Vrt. *Sartes & Uotila* 1997, 123–124.

³⁰⁰ *Hiekkanen* ajoittaa Mynämäen kirkon vasta 1440-luvulle (1994b, 458 ja 1994c, 224–225). Aiemmin kirkko on ajoitettu 1300-luvun alkuun (esim. *Löija* 1994, 543).

³⁰¹ *FMU* 1517.

³⁰² *Hiekkanen* 1994b, 438–439 ja 1994c, 213. Markus *Hiekkasen* kirje 12.10.1996. Ks. s. 24.

³⁰³ Kyvyttömyys entisen kirkon ylläpitoon ei kuulunut niihin tekosyihin, joita aneanomuksissa yleisesti käytettiin (vrt. *Thompson* 1947, 88–89, 128). Lisäksi se oli vaarallinen argumentti tulevien rakennushankkeiden kannalta.

Nousiaisten kirkko saattaa samoin ajoittua Maunu Tavastin piispuuskauden alkuvuosiin.³⁰⁴ Sitä vanhempi se ei voi olla, koska kirkko aiottiin alunperin holvata tavalla, joka kehitettiin Saksassa vasta 1300-luvun lopussa. Ilmeisesti Nousiaisten kirkon suunnittelija tuli Saksasta, kuten todennäköisesti muutkin varhaiset rakennusmestarit. Holvaussuunnitelmaa kuitenkin muutettiin kesken rakennustyön, ilmeisesti siitä syystä, että piispa Maunu päätti hankkia Nousiaisten kirkkoon Pyhän Henrikin sarkofagin.³⁰⁵ Lisäksi *Hiekkanen* ajoittaa Vehmaan kirkon samanikäiseksi kuin Mynämäen ja Nousiaisten kirkot.³⁰⁶

Muut Varsinais-Suomen varhaiset kivikirkot liittyvät ilmeisesti 1440-luvulla alkaneeseen rakennuskauteen. Paraisten kirkko suunniteltiin alunperin omaperäiseksi kapeakuorikirkoksi, mutta myöhemmin suunnitelmia muutettiin.³⁰⁷ Myös Perniössä luovuttiin alkuperäisestä rakennussuunnitelmasta,³⁰⁸ kun päätettiin rakentaa kirkko samojen suunnitelmien pohjalta kuin Kemiön, Sauvon ja Tenholan kirkot. Nämä kirkot rakennettiin vasta Konrad Bitzin piispuuskautena,³⁰⁹ mutta ilmeisesti hanketta pohjustettiin anehankinnalla jo vuonna 1445.³¹⁰

Korppoon ja Nauvon kirkkojen rakentaminen saattoi alkaa Olavi Maununpojan aikana.³¹¹ Samoihin aikoihin rakennettiin ilmeisesti Laitilan ja

³⁰⁴ *Hiekkanen* 1997a, 68 ja 1997b, 1–3. Vrt. *Hiekkanen* 1994b, 456, 1994c, 224–225 ja 1995c, 37. Aiemmin kirkko on ajoitettu 1200- ja 1300-lukujen vaihteeseen (esim. *Löija* 1994, 543).

³⁰⁵ *Alto* 1996, 83–91; *Hiekkanen* 1995c, 37 ja 1997d, 2–3; vrt. *L.–I. Ringbom* 1952, 224–226. Sarkofagista tarkemmin luvun loppupuolella.

³⁰⁶ *Hiekkanen* 1994c, 224–225. Aiemmin Vehmaan kirkko on ajoitettu 1300-luvun alkupuolelle (esim. *Löija* 1994, 544).

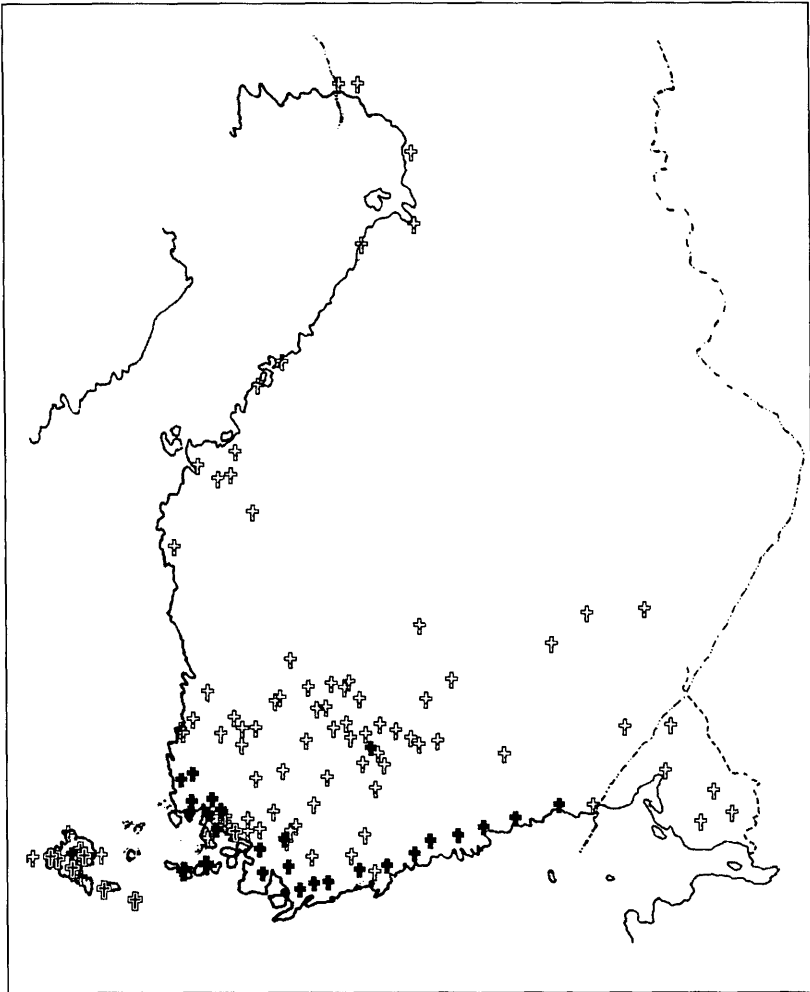
³⁰⁷ *Hiekkanen* 1994b, 449, 456 ja 1994c, 240–241. Aiemmin Paraisten kirkko on ajoitettu 1300-luvun alkupuolelle (esim. *Löija* 1994, 543).

³⁰⁸ *Hiekkanen* 1994b, 453 ja 1994c, 219.

³⁰⁹ *Hiekkanen* 1994c, 219 ja 1995c, 36. Aiemmin näiden kirkkojen yhteenkuuluvuutta ei ole havaittu, ja Sauvon kirkko on ajoitettu 1300-luvulle, Kemiön kirkko 1400-luvun alkuun (esim. *Löija* 1994, 542–543).

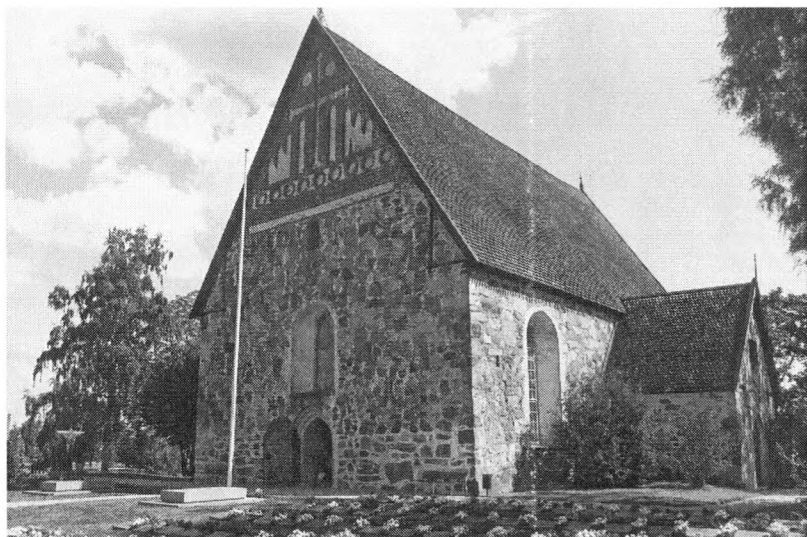
³¹⁰ *FMU* 2615.

³¹¹ *Hiekkanen* 1994c, 219 ja 1995c, 36–37. Korppoon kirkko on aiemmin ajoitettu 1300-luvun loppuun, Nauvon kirkko 1400-luvun alkuun (esim. *Löija* 1994, 542–543).

Kartta 6.

Toisen sukupolven kivikirkot. Karttaan on merkitty tummennetuilla risteillä toisen sukupolven kivikirkot, joista useimpien rakentaminen liittyy Maunu Tavastiin tai Olavi Maununpoikaan. Osittain tummennetut ristit esittävät aiempia kivikirkkoja, valkoiset ristit seurakuntia, joissa oli puukirkko. (Kartta: *Hiekkanen 1997a.*)

Sipoon kirkko, joka suunniteltiin Maunu Tavastin piispuuskaudella ja rakennettiin Olavi Maununpojan piispuuskaudella. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Kalannin kirkot, jotka samoin muodostavat parin.³¹² Yksittäisiä kirkonrakennushankkeita, jotka ajoittuivat tähän aikaan, olivat Varsinais-Suomessa Taivassalon,³¹³ Kaarinan³¹⁴ ja Maarian kirkot, joista ainakin jälkimmäinen ilmeisesti rakennettiin Olavi Maununpojan piispuuskaudella.³¹⁵ Tähän ryhmään saattaa kuulua myös Halikon kirkko, jonka suunnitteli sama rakennusmestari kuin läntisen Uudenmaan kirkot.³¹⁶

³¹² *Hiekkanen* 1994c, 219 ja 1995c, 37. Aiemmin Kalannin kirkko on ajoitettu 1400-luvun alkuun (esim. *Löija* 1994, 542). Vrt. *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 28–29.

³¹³ *Hiekkanen* 1994c, 223. Aiemmin Taivassalon kirkko on ajoitettu 1300-luvulle (esim. *Löija* 1994, 543). Vrt. *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 35–36.

³¹⁴ *Hiekkanen* 1994c, 221–222 ja 1995c, 37. Aiemmin Kaarinan kirkko on ajoitettu 1300-luvun lopulle (esim. *Löija* 1994, 542).

³¹⁵ *Hiekkanen* 1994c, 219, 222; *Nordman* 1961, 43–45. Vaakunat liittyvät ilmeisesti juuri kirkon rakentamiseen. Aiemmin Maarian kirkon rakentaminen on ajoitettu 1300-luvulle, uudistaminen 1450-luvulle (esim. *Löija* 1994, 543).

³¹⁶ *Hiekkanen* 1994b, 454, 1994c, 238 ja 1995c, 36.

Selvimmän Maunu Olavinpojan kirkonrakennusohjelma näkyi Itä-Uudenmaan kirkkojen rakentamisessa. Siellä kokeiltiin tyyppipiirustusten käyttöä hyvin tuloksin. *Hiekkänen* olettaa, että piispa Maunun ohella Porvoon maarovasti organisoivat aktiivisesti rakennusprojektia. Se käynnistyi ilmeisesti 1430-luvulla, pian sen jälkeen, kun Porvoo, Pernaja ja Sipoo oli lunastettu Padisen luostarilta.³¹⁷

Porvooseen rakennettiin kivikirkko jo ennen tyyppipiirustusten laatimista, ilmeisesti 1410-luvulla.³¹⁸ Piirustuksia kokeiltiin ensimmäistä kertaa, kun Pernajan kirkko rakennettiin 1430- ja 1440-lukujen taitteessa. Ne osoittautuivat ilmeisen hyväksi, sillä kaikki Itä-Uudenmaan seurakunnat päättivät rakentaa kirkkonsa niiden pohjalta.

Sipoon kirkko rakennettiin 1450-luvun alussa ja Helsingin pitäjän kirkko 1450-luvun aikana. Sipoon kirkosta tehtiin muita pienempi ilmeisesti siitä syystä, että vasta 1430-luvulla perustetun seurakunnan varat eivät riittäneet isompaan.³¹⁹ 1450-luvulla laajennettiin Porvoon kirkkoa siten, että se sai tyyppipiirustusten mukaisen muodon ja ulkoasun. Ryhmän viimeisenä valmistui Pyhtään kirkko 1460-luvun alussa.³²⁰ Itä-Uudenmaan kirkkojen ryhmään liittyi läheisesti myös Vehkalahden kirkko maakuntarajan toisella puolella Karjalassa.³²¹

Länsi-Uudellamaalla rakennettiin tänä aikana mahdollisesti Inkoon³²² ja Kirkkonummen kivikirkot,³²³ joita on myöhemmin muutettu huomattavasti.

³¹⁷ *Hiekkänen & Zetterberg* 1990, 97; *Hiekkänen* 1995c, 35. Ks. s. 265–268.

³¹⁸ *Hiekkänen* 1994b, 453 ja 1994c, 218; vrt. *Knapas* 1987, 64–68, 72–75.

³¹⁹ Ks. s. 209.

³²⁰ Kaikki: *Hiekkänen* 1994b, 454–456, 1994c, 217–218 ja 1995c, 35; *Knapas* 1994, 44–45. Pernaja: *Zetterberg* 1991a. Pyhtää: *Zetterberg* 1991b. Helsinki: *Hiekkänen* 1995a, 14–23. Aiemmin Porvoon alkuperäisen kirkon ajoituksesta on kiistelty, laajennus on ajoitettu 1450-luvulle. Pernajan kirkko on aiemmin ajoitettu 1300- ja 1400-lukujen taitteeseen, Sipoon ja Pyhtään kirkot 1400-luvun puoliväliin ja Helsingin pitäjän kirkko 1400-luvun lopulle (esim. *Löija* 1994, 542–544).

³²¹ *Hiekkänen* 1994b, 445, 457, 1994c, 218 ja 1995c, 35.

³²² *Hiekkänen* 1994b, 446, 454 ja 1995b, 263–264. Inkoon kirkon ensimmäinen rakennusvaihe on aiemmin ajoitettu jo 1200-luvun lopulle (esim. *Löija* 1994, 542).

³²³ *Hiekkänen* 1994b, 446, 455 ja 1995b, 263–264. Myös Kirkkonummen kirkolle on aiemmin esitetty ajoitusta 1200-luvun lopulle (esim. *Löija* 1994, 542).

Kirkkonummen kirkko rakennettiin mahdollisesti Olavi Maununpojan aikana, koska piispa Olavi varmaankin oli kiinnostunut entisen kaniikinpitäjänsä kirkon rakentamisesta. Myös Karjaan, Pohjan ja Siuntion kirkot suunniteltiin mahdollisesti jo tänä aikana, vaikka ne rakennettiin vasta myöhemmin.³²⁴

Ahvenanmaalla rakennettiin Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana vain Finströmin kirkko,³²⁵ mutta sen lisäksi Hammarlandin kirkkoa korjattiin,³²⁶ Saltvikin ja Sundin kirkkoihin rakennettiin sakastit³²⁷ ja Föglön kirkkoa laajennettiin.³²⁸ Muissa maakunnissa kivistäkirkkojen rakentaminen ajoittui pääasiassa 1400-luvun lopulle ja 1500-luvun alkuun (”kolmannen sukupolven” kirkot). Ainoan poikkeuksen muodosti Hattulan kirkko Hämeessä, joka ajoittuu todennäköisimmin Maunu Tavastin piispuuskauden lopulle.³²⁹

Piispa Maunu loi suuntaviivat Turun hiippakunnan kivistäkirkkoarkkitehtuurille. Oli ilmeisesti hänen ansiotaan, että suomalaisissa kivistäkirkoissa kuoriosia sisällytettiin kirkon runkokuoneeseen, erillistä tornia ei rakennettu ja sakaristo rakennettiin ensin tai viimeistään yhtä aikaa runkokuoneen kanssa. Erityisesti piispa Maunun aikaan liittyvä tyylipiirre oli kolmilaivainen holvaus, joka korosti kirkon voimaa ja kunniaa.³³⁰

Lisäksi tähtiholvien käyttö oli selvästi osa piispa Maunun kirkonrakennussuunnitelmia. Tämä holvaustyyppi tuli Suomessa käyttöön hänen aikanaan³³¹ ja esiintyy huomattavasti keskimääräistä useammin niissä Turun hiippakunnan kirkoissa, jotka on suunniteltu tänä aikana.³³²

³²⁴ Hiekkänen 1994c, 218–219 ja 1995b, 35–36. Vrt. Halikko.

³²⁵ Hiekkänen 1994c, 220 ja 1995c, 36–37; vrt. Å. Ringbom 1994, 482–486. Finströmin kirkolle on aiemminkin esitetty ajoitusta 1400-luvulle (esim. Löija 1994, 542), mutta esim. Å. Ringbom kannattaa varhempaa ajoitusta (1994, 484–485).

³²⁶ Hiekkänen 1994b, 454 ja 1994c, 243; Å. Ringbom 1994, 466.

³²⁷ Hiekkänen 1994b, 457 ja 1994c, 243.

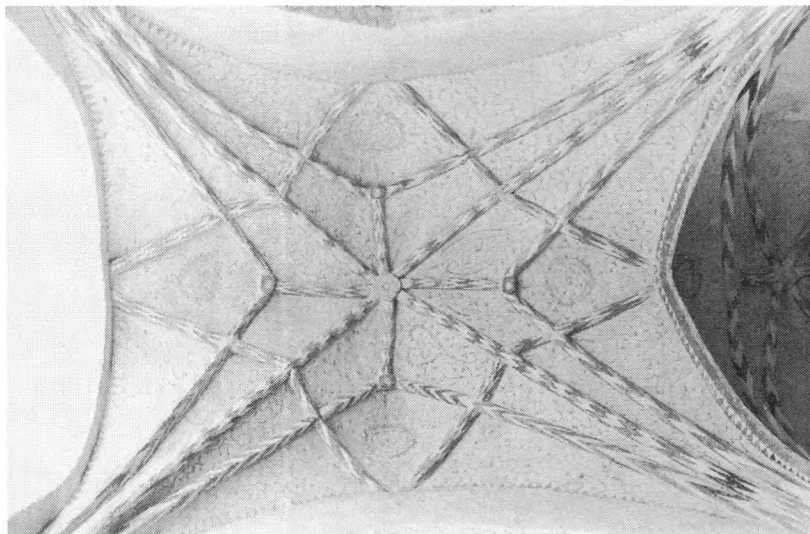
³²⁸ Hiekkänen 1994b, 457 ja 1994c, 243–244.

³²⁹ Hiekkänen 1994c, 220–221 ja 1996c, 47–56. Aiemmin kirkko on ajoitettu 1300- ja 1400-lukujen taitteeseen (esim. Löija 1994, 542). Ks. kartta 6.

³³⁰ Hiekkänen 1994a, 54–67 ja 1996a, 82–85.

³³¹ Karlsson 1986, 42. Ks. s. 188, 192.

³³² Hiekkänen 1994c, App. XI; Karlsson 1986, 41–42, Tab. 1.

28-jakoinen tähtiholvi Sipoon kirkosta. Tällaisten holvien rakentaminen liittyi Maunu Tavastin kirkonrakennussuunnitelmiin. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Erityisesti piispa Maunun suunnitelmiin liittyi 28-jakoinen tähtiholvi ("Suomen tähti"), jollainen rakennettiin viiden Itä-Uudenmaan kirkon sekä myöhemmin Taivassalon ja Maarian kirkkojen kuoriholveihin.³³³ Varsinais-Suomessa 28-jakoiset tähtiholvit olivat selvästi Turun tuomiokirkon vaikutusta,³³⁴ mutta Uudellemaalle idea saattoi tulla suoraan Tallinnan P. Olavin kirkosta.³³⁵ Kenties piispa Maunu ja Porvoon maarovasti hankkivat Tallinnasta rakennusmestarin, joka suunnitteli Itä-Uudenmaan kirkot.³³⁶

³³³ Karlsson 1986, 14, 34–35, 42, Tab. 1; Hiekkänen 1994c, 134–135, 147–148, 218, 222–223, App. XI.

³³⁴ Karlsson 1986, 42. Ks. s. 192–193.

³³⁵ P. Olavin kirkon Suomen tähti -holvit rakennettiin 1440-luvulla. Karlsson 1986, 34–35, 42; Kangroo & Lumiste 1978, 264–267; Hiekkänen 1994c, 135–136. Markus Hiekkasen kirje 23.2.1997.

³³⁶ Vrt. Knapas 1987, 75. Markus Hiekkasen kirje 23.2.1997. Porvoon kirkon rakennusmestariksi on mainittu Carsten Nübuhr Rostockista (Knapas 1987, 66–67, 75), mutta tälle tiedolle ei ole luotettavia perusteita (Hiekkänen 1994c, 273).

Myös kirkkojen maalauskoristelussa oli piispa Maunun ja piispa Olavin aikana omat suuntauksensa. Maalaukset saattoivat olla seurakunnan pappien suunnitteleimia tai yksityisten rälssimiesten lahjoittamia, mutta vaativat silti aina piispan hyväksymisen.³³⁷

Yksinkertaisin koristeluvaihtoehto olivat maalaukset, joita on nimitetty ”primitiivisiksi”. Maalaukset olivat ulkoasultaan yksinkertaisia ja pohjautuivat symboleihin ja hahmoihin, jotka olivat tuttuja kalentereista ja käsikirjoitusten koristelusta. Ne sisälsivät kuitenkin syvällistä symboliikkaa, jonka myös kansanihminen kykeni ymmärtämään.³³⁸ Ilmeisesti tästä syystä piispa Maunu ja piispa Olavi hyväksyivät tällaisen koristelun ja myös arvostivat sitä, koskapa tyyllitellyillä maalauksilla koristeltiin Nousiaisten,³³⁹ Maarian,³⁴⁰ Vehmaan³⁴¹ ja Finströmin³⁴² kirkot sekä Itä-Uudenmaan kirkot Pyhtäätä lukuunottamatta.³⁴³

Toinen vaihtoehto koristeluun olivat yksinkertaiset henkilömaalaukset. Esimerkiksi Taivassalon kirkkoon maalattiin seiiniä kiertävät sarjat apostolien ja profeettojen kuvia,³⁴⁴ ja samantapaisia maalauksia tehtiin myös Finströmin kirkkoon.³⁴⁵ Ilmeisesti piispa Maunu tai piispa Olavi kutsui Turun hiippakuntaan myös maalareita, jotka edustivat ruotsalaista Ärentunan kou-

³³⁷ Ks. s. 86.

³³⁸ *Edgren* 1994, 47–55; *Stigell* 1974, 53–118; *Riska* 1987b, 137–144. Keskiaikaiset maalarit työskentelivät aina valmiiden mallikuvien pohjalta (*Edgren* 1993, 180–186).

³³⁹ *Wennervirta* 1937, 47–52; *Riska* 1987b, 138; *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 18–20.

³⁴⁰ *Wennervirta* 1937, 59–63; *Riska* 1987b, 137–138; *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 20–21.

³⁴¹ *Wennervirta* 1937, 64; *Hiekkänen* 1994b, 225. Markus *Hiekkasen* kirje 12.10.1996.

³⁴² *Wennervirta* 1937, 40–42; *Riska* 1987b, 138–141; *Hiekkänen* 1994c, 220.

³⁴³ *Wennervirta* 1937, 64–77; *Riska* 1987b, 141–142. Itä-Uudenmaan kirkkoihin maalattiin myös Tavast-vaakunat osoittamaan Maunu Tavastin osuutta kirkkojen rakentamisessa (*Nordman* 1961, 41–43; *Bång* 1756; *AVFK* 227, 246, 254, 287).

³⁴⁴ *Wennervirta* 1937, 37–40; *Nilsén* 1986, 22; *Riska* 1987b, 133; *Hiekkänen* 1994c, 223.

³⁴⁵ *Wennervirta* 1937, 87–89; *Riska* 1987b, 134–136; *Hiekkänen* 1994c, 220; *Ahlström-Taavitsainen* 1984, 24–26.

lukunnaa. He koristelivat ainakin Mynämäen kirkon³⁴⁶ ja Kalannin sakariston.³⁴⁷ Lisäksi Nauvon kirkkoon tehtiin lasimaalauksia, jotka edustivat samaa tyyliä.³⁴⁸

Piispa Maunu koristeli hiippakuntansa kirkkoja myös omalla kustannuksellaan. Ilmeisesti 1410-luvun loppuvuosina hän päätti hankkia Nousiaisten kirkkoon P. Henrikin sarkofagin.³⁴⁹ Hän teetti sen Flanderissa, joka oli tunnettu messinkisten hautalaattojen valmistuspaikka.³⁵⁰ Hankintaa saattoi inspiroida se, että Linköpingiin oli 1410-luvun alussa hankittu piispa Nils Hermanssonin haudalle samantapainen muistolaatta. Piispa Maunu oli epäilemättä tutustunut tähän muistomerkkiin käydessään Linköpingissä keväällä 1417.³⁵¹

Piispa Maunun hankkima sarkofagi oli yhtenäinen kokonaisuus.³⁵² Sarkofagia tilatessaan hän valikoi P. Henrikin legendasta sopivat kohtaukset arkun sivulevyjen kuvitukseksi.³⁵³ Tilauksessa määrättiin vain tärkeät yksityiskohdat, kuten asetelma, jossa Henrik polkee Lallia jalkoihinsa, ja piispa Maunun omakuva, joka pyytää pyhimyksen esirukouksia.³⁵⁴ Kuvat tehtiin flanderilaisverstaalla, ja niiden detaljit olivat tekijöiden itse kehittämiä.³⁵⁵ Sarkofa-

³⁴⁶ *Wennervirta* 1937, 53–54, 57; *Nordman* 1961, 28–32; *Nilsén* 1986, 22; *Riska* 1987b, 133.

³⁴⁷ *Wennervirta* 1937, 54–56; *Nilsén* 1986, 22; *Riska* 1987b, 130; *Hiekkänen* 1994b, 219.

³⁴⁸ *Nordman* 1961, 28–32; *Nilsén* 1986, 22; *Riska* 1987b, 179–181.

³⁴⁹ Sarkofagi on yhdistetty piispa Maunuun sen perusteella, että siihen on kuvattu hänen vaakunansa (*Peringskiöld* 1719, 128; *Rhyzelius* 1752, 335; *Hirn* 1952, 51–52). Arkusta aiemmin käytetty nimitys ”kenotafi” on anakronistinen (*Gallén* 1972, 34; *Riska* 1990, 275).

³⁵⁰ *Thordeman* 1952, 246–247; *Riska* 1990, 273–274; *Snellman* 1965, 66–67.

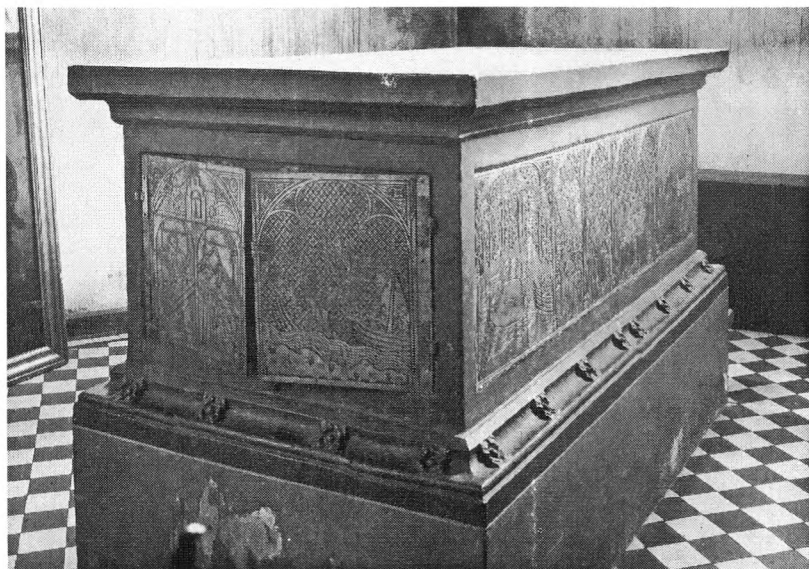
³⁵¹ *Svanberg* 1967, 201–214. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 267. Ks. s. 284.

³⁵² Kyse ei ollut siitä, että hän olisi teettänyt kuvalevyt jo olemassa olleeseen hautaarkkuun (*Riska* 1990, 274, 287). Vrt. *Hirn* 1952, 44–78, missä on esitetty virheellisen käsitys asiasta.

³⁵³ Kuvituksesta tarkemmin *Edgren* 1996, 8–35, 42–46; *Riska* 1990, 278–286.

³⁵⁴ *Riska* 1987a, 262 ja 1990, 276–278, 286–287; *Snellman* 1965, 69–70. Rinteen mukaan myös P. Henrikin ulkomuodosta voitiin antaa yksityiskohtaiset ohjeet, koska esim. hänen kallonsa oli tällöin esillä (*Rinne* 1932, 392–397). Ks. s. 198. Rinteen oletus ei kuitenkaan tunnu todennäköiseltä (vrt. *Snellman* 1965, 70).

³⁵⁵ *Riska* 1990, 276–278, 286–287; *Snellman* 1965, 66–67. Tämä tieto vie pohjan analyysilta, jonka *Klinge* (1983, 49–104) on kuvituksesta esittänyt. Klingen käsityksiin on tosin muutenkin suhtauduttu varauksellisesti, ks. s. 38.

Pyhän Henrikin sarkofagi Nousiaisten kirkossa. Sarkofagi on nykyisin sijoitettu P. Henrikin alkuperäiselle hautapaikalle. (Valokuva: Welin, MV.)

gin valmistuminen vaati aikaa, sillä ilmeisesti kuvaluonnokset lähetettiin välillä Turkuun hyväksyttäväksi.³⁵⁶

Kun sarkofagi oli saatu Nousiaisiin, se sijoitettiin P. Henrikin alkuperäiselle hautapaikalle, samaan paikkaan, missä se on nykyäänkin. Sarkofagin sisällä olleeseen reliikkitilaan sijoitettiin P. Henrikin jäännökset, jotka vielä olivat jäljellä Nousiaisissa.³⁵⁷ Tämä saattoi tapahtua vuonna 1429, jonka *Peringskiöld* mainitsee sarkofagin lahjoitusajankohdaksi.³⁵⁸

Maunu Tavast saattoi kustantaa myös kotipaikkansa Mynämäen kirkon koristelua, jota pohjustettiin vuoden 1418 anehankinnalla. Ainakin hän lahjoitti kirkkoon kuorituolin, jossa oli hänen vaakunansa.³⁵⁹

³⁵⁶ Riska 1990, 278–287.

³⁵⁷ Gallén 1972, 37; Riska 1990, 273–275. Osa Henrikin jäännöksistä oli siirretty tuomiokirkkoon.

³⁵⁸ *Peringskiöld* 1719, 128.

Moniin seurakuntiin, joilla ei ollut resursseja kivikirkon rakentamiseen, rakennettiin piispa Maunun ja piispa Olavin aikana uudet puukirkot. Puukirkkoja rakennettiin ennen kaikkea Satakunnassa ja Hämeessä sekä muissa syrjäisemmissä maakunnissa. Lisäksi entisiä kirkkoja täytyi korjata. Keskiaikaisista puukirkoista on kuitenkin hyvin vähän tietoja, sillä ne ovat kaikki tuhoutuneet. On tiedossa, mihin seurakuntiin tehtiin keskiajalla vain puukirkko, mutta yleensä ei tiedetä tarkemmin, milloin ne rakennettiin.

Piispa Maunun ja piispa Olavin aikana rakennettiin tiettävästi uudet puukirkot ainakin seuraaviin seurakuntiin: Lempäälä,³⁶⁰ Vesilahti,³⁶¹ Loimijoki (Loimaa)³⁶² ja Karjaa.³⁶³ Puukirkko rakennettiin ehkä myös Raumalle,³⁶⁴ Messukylään³⁶⁵ ja Padasjoelle.³⁶⁶ Ulvilan puukirkko paloi vuonna 1429, ja uuden kirkon rakentamista pohjustettiin mittavilla anehankinnoilla. Myös piispa Maunu myönsi tässä yhteydessä aneita Ulvilan kirkolle.³⁶⁷ Ruskon kirkkoa taas korjattiin vuoden 1445 jälkeen.³⁶⁸ Lisäksi rakennettiin puukirkot moniin uusiin seurakuntiin, joiden perustamisesta on edellä mainittu.³⁶⁹ Aina ei kirkon rakentaminen ollut kuitenkaan tarpeen, koska kappeleissa oli jo ennestään kirkkorakennus, kuten Juvalla.

Viipurin kaupunginkirkko täytyi rakentaa uudestaan sen jälkeen, kun venäläiset olivat hävittäneet kirkon vuonna 1411.³⁷⁰ 1440-luvulla Viipurin kirkkoa laajennettiin: ilmeisesti siihen rakennettiin kappeleita sivualttareita

³⁵⁹ *Perälä* 1963, 50–52. Kirkkoon hankittiin alttarikaappi, suojeluspyhimysten P. Eerikin ja P. Laurin veistokset sekä kuoriaitaukseen veistetty kohokuvasarja (*Perälä* 1963, 45–52; *Riska* 1987a, 229).

³⁶⁰ *Arajärvi* 1950, 70 ja 1959, 110–113.

³⁶¹ *FMU* 1689; *Hiekkänen* 1996d, 222.

³⁶² *Laakso* 1986, 72–73.

³⁶³ *L. Nyberg & Nordström* 1970, 48–49.

³⁶⁴ *Knapas* 1990, 14–15.

³⁶⁵ *Arajärvi* 1954, 118–120.

³⁶⁶ *Pulkki* 1947, 73–75.

³⁶⁷ *FMU* 1909, 1911, 1933 ja 2863; *Hiekkänen* 1995e. Piispa Maunun anekirje (*FMU* 2863) liittyy aivan ilmeisesti juuri tähän hankkeeseen. Vrt. *Porthan* 1862, 420.

³⁶⁸ *FMU* 2615, 2617; *Hiekkänen* 1994c, 232.

³⁶⁹ Ks. s. 207–209.

³⁷⁰ *FMU* 1517; vrt. *Hiekkänen* 1994c, 242.

varten, vaikka kyseessä oli edelleen vain puukirkko. Hankkeen taustalla oli tuolloinen Viipurin linnanpäälikkö Kaarle Knuutinpoika.³⁷¹

Maunu Tavastin kirkonrakennusohjelman keskeinen merkitys oli se, että hän pani alulle laajamittaisen kivikirkkojen rakentamisen Turun hiippakuntaan. Hänen jälkeensä kivikirkkoja rakennettiin aina keskiajan loppuun saakka. Piispa Maunun ja piispa Olavin aikana kivikirkkojen rakentaminen eteni pisimmälle Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa, joissa rakennettiin tai pantiin alulle 2/3 maakuntien keskiaikaisista kivikirkkoista. Sen sijaan muissa Manner-Suomen maakunnissa kivikirkkojen rakentaminen ei vielä päässyt vauhtiin.

c. Papisto

Oman hiippakunnan miehiä papinvirkoihin

Piispa Maunu Tavastilla oli selvä tavoite pitää hiippakuntansa papinvirkojen täyttö omissa käsissään ja varmistaa siten, että virkoihin pääsi vain oman hiippakunnan miehiä.³⁷² Hän ilmaisi vastustavansa jyrkästi niitä, jotka ”yrittävät tunkea sirppinsä vaivannäkömme vainioon”. Tällä hän tarkoitti sekä ulkomaalaisten pyrkimystä virkoihin että ulkopuolisten sekaantumista virantäyttöön.³⁷³ Padisen luostarin apotille piispa Maunu puolestaan kirjoitti, miten ”rasittavaa on, että vieraat pitävät hallussaan virkojamme, kun omasakin hiippakunnassa on leipää tarvitsevia pappismiehiä”.³⁷⁴

Eräs keskeinen syy tähän hiippakunnallisen indigenaatin korostamiseen oli varmasti kielikysymys. Koska pääosa Turun hiippakunnasta oli suomenkielistä aluetta, ruotsalainenkin viranhaltija oli täällä kielitaidoton vieras-

³⁷¹ Juusten 1988a, 59; vrt. Hiekkänen 1994c, 242. Piispainkronikka kertoo, että Kaarle Knuutinpoika perusti Viipurin kirkkoon P. Johanneksen, Katariinan ja Annan alttarit. Asiakirjalähteet osoittavat kuitenkin, että hän perusti kaksi alttaria, joista toinen oli omistettu P. Johannes Kastajalle, Erasmuselle ja Annalle sekä toinen P. Henrikille ja Eerikille (*FMU* 1454, 1700, 2744, 2791). Vrt. *Porthan* 1862, 421; *Jaakkola* 1950–1959 II, 109–110.

³⁷² *Jaakkola* 1950–1959 I, 283–284, 288–291, 370–371.

³⁷³ *REA* 341; *Pirinen* 1956, 59–60 ja 1957, 305.

³⁷⁴ *REA* 376; *Pirinen* 1956, 70–71 ja 1957, 305.

maalainen. Turun hiippakunnan etu oli tässä suhteessa ristiriidassa Upsalan kirkkoprovinssin etujen kanssa. Piispa Maunu Särkilähti lausui aikanaan tämän ristiriidan selvästi julki, mutta oletettavasti jo piispa Maunu ja piispa Olavi olivat hyvin selvillä siitä. Ristiriita pakotti Turun hiippakunnan johdon tasapainoiluun ja ensisijaisesti oman hiippakuntansa etujen ajamiseen.³⁷⁵

Papiston kouluttaminen oli tehokas keino varmistaa hiippakunnan papinvirat omille miehille, sillä ulkomaiset viranpyydystäjät oli helpompi torjua, jos hiippakunnalla oli tarjota omasta takaa päteviä miehiä virkoihin. Norjassa Maunu Tavastin aikainen arkkipiispa Aslak Bolt ilmaisi julkisesti tämän olevan tavoitteenaan, ja epäilemättä myös piispa Maunu ja piispa Olavi pyrkivät samaan.³⁷⁶

Piispa Maunu kehitti aktiivisesti Turun katedraalikoulua, hiippakunnan papiston peruskoulutuslaitosta. Jo nimitysmatkansa yhteydessä hän hankki anekirjeen niiden hyväksi, jotka avustivat koululaisia rahalla, ruualla tai vaatteilla.³⁷⁷ Lisäksi piispa Maunu rakennutti katedraalikoululle uuden koulutalon, mutta sen rakennusajankohtaa ei tarkemmin tunneta.³⁷⁸ Uusi koulutalo sijaitsi tuomiokirkon lähellä, sen kaakkoispuolella. Se oli kaksikerroksinen ja kooltaan noin 8,7 x 9,3 metriä. Alakerran läpi kulki katettu porttikäytävä, ja varsinainen koulusali sijaitsi toisessa kerroksessa.³⁷⁹ Uuden koulutalon valmistuttua piispa Maunu lahjoitti entisen koulutalon P. Laurin prebendaatin asunnoksi.³⁸⁰

Katedraalikoulun opetuksen tason voi olettaa nousseen Maunu Tavastin aikana, sillä opettajat olivat säännöllisesti maisterismiehiä. Aluksi opettajana toimi ilmeisesti Turun kirkkoherra,³⁸¹ mutta todennäköisesti piispa Mau-

³⁷⁵ *Pirinen* 1956, 274–276 ja 1957, 305–306; *Maliniemi* 1955, 98–100; *FMU* 4488, 4501.

³⁷⁶ *Maliniemi* 1933, 582, 1952, 524–525 ja 1960, 443.

³⁷⁷ *REA* 336; *Jaakkola* 1950–1959 I, 308.

³⁷⁸ Todennäköisesti uusi koulutalo oli valmiina jo vuonna 1440 (vrt. *REA* 488; *Kuujo* 1981, 63).

³⁷⁹ No. 8, kartta 3. *Rinne* 1941–1952 I, 335–336; *Kuujo* 1981, 188; *Kostet* 1986, 34–36.

³⁸⁰ No. 7, kartta 3. *REA* 342; *Ruuth* 1909b–1923 I, 61–62; *Rinne* 1941–1952 II, 42; *Pirinen* 1962b, 162. Vrt. *Kostet* 1986, 43, jossa on virheitä.

³⁸¹ Ks. s. 95 ja liitteet 5 ja 6.

nu perusti erillisen koulumestarin viran,³⁸² johon inkorporoitiin Lohjan kirkkopitäjä. Viran ensimmäinen hoitaja saattoi olla Jaakko Pietarinpoika Röd, joka oli toiminut opettajana Pariisin yliopistossakin.³⁸³

Turun katedraalikoulu lienee ollut Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana tasokas oppilaitos,³⁸⁴ vaikka yliopistoissa suomalaisopiskelijat aloittivatkin opintonsa peruskursseista.³⁸⁵ He näyttävät kuitenkin suorittaneen yliopistotutkintonsa ripeää tahtia.³⁸⁶ Turun katedraalikoulun tasosta kertoo sekin, että kouluun lähetettiin oppilaita myös muista hiippakunnista.³⁸⁷ Esimerkiksi Vadstena-munkki Johan Hildebrandsson suositteli kahta varakasta ruotsalaisnuorukaista koulun oppilaiksi.³⁸⁸

Oletettavasti piispa Maunu kehitti myös katedraalikoulun opetuksen sisältöä.³⁸⁹ Eräänä mahdollisuutena voi esittää, että piispa Maunu olisi lisännyt koulun opetussuunnitelmaan teologian luentoja Turun dominikaanikonventissa,³⁹⁰ mutta mitään todisteita tästä ei ole.

Piispa Maunu ilmeisesti lisäsi katedraalikoulun oppilasmäärää. Kun hän laajensi tuomiokapitulin jäsenluvun kahdeksasta kahteentoista, lisääntyi myös tuomiokirkon kuoripappien määrä vastaavasti.³⁹¹ Tällöin voitiin ottaa kouluun enemmän oppilaita tai parantaa koulutuksen tasoa pidentämällä kuoripappipalvelua.³⁹²

Ylempiin virkoihin täytyi kouluttaa päteviä miehiä ulkomaisissa yliopistoissa. Piispa Maunu näyttää suosineen jatko-opintoja tehokkaammin kuin muut keskiaikaiset Turun piispat, sillä hänen aikanaan opiskelijavirta Suomesta ulkomaille oli keskiajan suurin. Tilapäisesti tälle tasolle ylettiin myös Bero Balkin aikana 1390-luvulla ja Konrad Bitzin aikana 1480-luvulla,

³⁸² *Iisalo* 1988, 11–12.

³⁸³ Ks. s. 168 ja liitteet 5 ja 6.

³⁸⁴ Vrt. *Maliniemi* 1961, 334.

³⁸⁵ *Nuorteva* 1996.

³⁸⁶ *Maliniemi* 1961, 337; vrt. *Inger* 1959, 289. Ks. s. 119–121, 126–128 ja liite 6.

³⁸⁷ *Maliniemi* 1960, 440.

³⁸⁸ *FMU* 1668. Ks. s. 20.

³⁸⁹ Katedraalikoulun opetusta on käsitelty s. 116–117.

³⁹⁰ *Nuorteva* 1990, 290; *Gallén* 1984, 15; *Jaakkola* 1950–1959 I, 306–308 ja II, 111–112.

³⁹¹ *Juusten* 1988a, 58; *Pirinen* 1956, 76–78; *Jaakkola* 1950–1959 I, 287–288. Ks. s. 96 ja 194.

³⁹² Vrt. *Askmark* 1943, 9–10; *Schück* 1959, 479–480.

mutta keskimäärin opiskelijamäärä jäi keskiajalla selvästi alhaisemmaksi. Olavi Maununpojan aikana opiskelijamäärä laski, mutta ei ratkaisevasti, sillä 1450-luvun opiskelijamäärä vastasi hyvin 1400-luvun keskitasoa.³⁹³

Taulukko 3.

SUOMALAISET YLIOPISTO-OPISKELIJAT 1412–1460

	1412– 1419	1420– 1429	1430– 1439	1440– 1449	1450– 1459	Yht.
Pariisi	2	8	2	3	8	23
Leipzig	8	2	10	2		22
Erfurt	1	1	1	7		10
Rostock	1	2	1	1	1	6
Louvain		1	2			3
Krakova	1					1
Wien		1				1
Bologna				1		1
Köln					1	1

Kirjoittautumisia

yhteensä	13	15	16	14	10	68
----------	----	----	----	----	----	----

Uusia opiskelijoita

yhteensä	11	12	11	9	9	52
----------	----	----	----	---	---	----

Maunu Tavastin piispuuskautena Turun hiippakunnasta lähti yliopistoon keskimäärin vähän yli yksi suomalaisopiskelija joka vuosi.³⁹⁴ Suomalais-opiskelijat muodostivat tänä aikana lähes neljänneksen kaikista Upsalan

³⁹³ Heininen 1983b, 69. Ks. taulukko 3 ja liite 6. *Heinisestä* poiketen olen kirjannut 1450-luvulle kolme pariisilaisopiskelijaa, jotka suorittivat tutkinnon vasta 1460-luvun puolella, mutta aloittivat opintonsa selvästi 1450-luvulla.

³⁹⁴ Taulukko 3, liite 6. Vrt. Heininen 1983b, 69.

provinssin opiskelijoista, ja heitä oli selvästi enemmän kuin koko Nidarosin provinssin opiskelijoita yhteensä. Väestömäärään verrattuna yliopisto-opiskelu oli Turun hiippakunnassa huomattavasti yleisempää kuin muualla Pohjoismaissa.³⁹⁵

Suosituimpia opiskelupaikkoja olivat Leipzig (1410- ja 1430-luvut), Pariisi (1420- ja 1450-luvut) ja Erfurt (1440-luku). Leipzig oli perinyt suosionsa Prahan yliopistolta, ja se oli myös ruotsalaisten suosituin opiskelupaikka 1400-luvun alkupuolella.³⁹⁶ Pariisin 1420-luvun suosio oli Maunu Tavastin Pariisin-käynnin³⁹⁷ ja 1450-luvun suosio Olavi Maununpojan opiskelun vaikutusta.³⁹⁸ Sen sijaan Erfurtin suosio 1440-luvulla jäi ainutkertaiseksi, ja sen syynä oli yliopiston ohimenevä kukoistuskausi.³⁹⁹

Lähempi tarkastelu osoittaa, että piispa Maunun aikana Suomesta lähetettiin ulkomaille yksi suuri opiskelijaryhmä keskimäärin kerran vuosikymmenessä.⁴⁰⁰ Ryhmässä oli usein mukana varttuneempi maisteri, joka auttoi uusia opiskelijoita opintojen alkuun.⁴⁰¹ Tämä oli todennäköisesti piispa Maunun luoma järjestely, sillä yliopisto-opiskelun organisoivat yleensä hiippakunnan johto,⁴⁰² ja Turun hiippakunnassa aloite näyttää olleen Maunu Tavastin aikana piispan käsissä.⁴⁰³ Vuoden 1441 provinsiaalstatuuttien mukaan piispan ja kapitulin tehtävänä oli valita sopivat opiskelijat yliopistoihin ja huolehtia heidän toimeentulostaan.⁴⁰⁴ Olavi Maununpojan aikana opiskelijaryhmien lähettäminen kuitenkin lakkasi, eikä seuraavienkaan piispojen aikana sellaisia ole havaittavissa.⁴⁰⁵

³⁹⁵ Niléhn 1981, 173; Bagge 1984, 15–17; Maliniemi 1952, 524.

³⁹⁶ Heininen 1981, 73; Niléhn 1981, 173–174; Bagge 1984, 13.

³⁹⁷ Juva 1964, 296. Ks. s. 156–157.

³⁹⁸ Heininen 1981, 68–72 ja 1983b, 68–71.

³⁹⁹ Heininen 1981, 73; Niléhn 1981, 174; Schwinges 1992a, 192–193.

⁴⁰⁰ Vuosina 1414–1415 kirjoittautui seitsemän suomalaista Leipzigin yliopistoon, vuonna 1425 viisi suomalaista Pariisin yliopistoon, vuonna 1438 yhdeksän suomalaista Leipzigin yliopistoon ja vuosina 1444–1445 viisi suomalaista Erfurtin yliopistoon. Ks. liite 6b.

⁴⁰¹ Nuorteva 1990, 287.

⁴⁰² Nuorteva 1990, 287; Kumlien 1942, 150–152, 162–163. Keskustelu Jussi Nuortevan kanssa 10.5.1996.

⁴⁰³ Ks. s. 168–169.

⁴⁰⁴ REA 495.

⁴⁰⁵ Ks. Grotenfelt 1893 ja 1902; Heininen 1983b, 92–93.

Piispa Maunu tuki yliopisto-opiskelua myöntämällä opiskelijoille virkoja opintotueksi.⁴⁰⁶ Olavi Maununpojasta lähtien opintotukena toimi Kirkkonummen pastoraatti, lopulta se oli kiinteää tukimaksua maksava seurakunta.⁴⁰⁷ Piispat saattoivat avustaa opiskelijoita myös näiden omaisuuden realisoinnissa ennen opintomatkaa – ja hyötyä samalla itse. Esimerkiksi piispa Maunu osti Olavi Maununpojan perintötilan, kun tämä oli lähdössä Pariisiin,⁴⁰⁸ ja piispa Olavi järjesti Pariisiin lähtevälle Haakon Antinpojalle (Haquinus Andrae) edullisen tilakaupan Olavi Niilonpoika Tavastin kanssa.⁴⁰⁹

Piispa Maunu kannatti suunnitelmia Upsalan yliopiston perustamisesta ja oli valtaneuvoston mukana palkkaamassa maisteri Anders Bondessonin (Andreas Bondonis) teologian luennoijaksi Upsalaan.⁴¹⁰ Epäilemättä piispa Maunu halusi näin parantaa suomalaisten opiskelumahdollisuuksia. On myös mahdollista, että Olavi Maununpoika piti tuomiorovastikautenaan teologian luentoja Turussa, sillä Baselin konsiilin dekreetti kehotti asettamaan tällaisen luennoijan.⁴¹¹

Pääosa Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikaisista yliopisto-opiskelijoista suuntautui kirkolliselle virkauralle. Piispa Maunun koulutusta-voite toteutui hyvin, ja myös Olavi Maununpojan aikana virkoihin riitti omasta takaa päteviä miehiä. Tänä aikana kaikki Turun tuomiorovastit olivat maisterismiehiä, ja arkkiteineistä vain kahden koulutustausta jää epävarmaksi.⁴¹² Prelaateilta edellytettiin yleensä yliopistotutkintoa niin Turun hiippakunnassa kuin muissakin Upsalan provinssin hiippakunnissa.⁴¹³ Pääosa Turun prelaateista oli tänä aikana Pariisin maistereita, kuten keskiajalla yleensäkin.⁴¹⁴

⁴⁰⁶ Ks. s. 130. Vrt. *Kumlien* 1942, 150–152.

⁴⁰⁷ Ks. s. 167–168.

⁴⁰⁸ *REA* 446.

⁴⁰⁹ *FMU* 3069.

⁴¹⁰ *Losman* 1970, 254–255; *SMR* 828; *REA* 495; *Maliniemi* 1934, 377.

⁴¹¹ *Losman* 1970, 254.

⁴¹² Liitteet 5 ja 6.

⁴¹³ *Heininen* 1981, 76; *Pirinen* 1956, 277–279; *Collmar* 1977, 133–138, 150–154; *Ekström* 1939, 426–431, 470–471.

⁴¹⁴ *Heininen* 1981, 71 ja 1983b, 71.

Tavallisista kaniikeista oli Turussa keskimäärin puolet yliopistotutkinnon suorittaneita Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana.⁴¹⁵ Baselin konsiilin säädös, jonka mukaan kolmasosalla tuomiokapitulin jäsenistä piti olla korkeakoulututkinto,⁴¹⁶ ei tuottanut ongelmia. Yliopistotutkinnon suorittaneiden osuus Turun kapitulissa oli tänä aikana korkeampi kuin esimerkiksi keskiajan lopulla.⁴¹⁷ Vertailun vuoksi voi todeta, että Strängnäsin ja Västeråsın tuomiokapitulien kaniikeista vain 20 % oli tänä aikana suorittanut tutkinnon, joskin noin puolet oli opiskellut yliopistoissa.⁴¹⁸ Koko kirkkoprovinsissa vain Upsalan ja mahdollisesti Linköpingin kapitulit ylsivät koulutustasoltaan Turun kapitulin edelle.⁴¹⁹

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana myös jotkut maaseutuseurakunnat pääsivät nauttimaan yliopistokoulutuksen saaneista kirkkoherroista. Kaniikit näyttävät ainakin osin hoitaneen itse seurakuntaprebendojaan,⁴²⁰ ja kirkkoherroina toimi myös maistereita, jotka eivät olleet kaniikkeja.⁴²¹ Sen sijaan seuraavien piispojen aikana yliopistomiehet keskittyivät lähes yksinomaan tuomiokapitulin piiriin.⁴²²

Koulutustavoitteen toteutuminen antoi mahdollisuuden täyttää virat kotimaisilla miehillä. Piispa Maunu onnistui pyrkimyksessään varsin hyvin, koska konsiilikautena eli hänen piispuusvuosinaan paavien keskitetty kirkkohallinto höltyi ja paavi menetti valtaansa erityisesti virkanimityksissä.⁴²³ Piispa Maunu pystyi järjestämään kotimaisia miehiä myös Mynämäen regaaliseen kanonikaattiin.⁴²⁴ Tilanne oli selvästi erilainen kuin ennen hänen piispuuskauttaan.⁴²⁵

⁴¹⁵ Liitteet 5 ja 6. Tunnetuista 38 kaniikista oli 18 suorittanut yliopistotutkinnon. Lisäksi monet olivat opiskelleet yliopistossa suorittamatta tutkintoa (vrt. *Nuorteva* 1990, 288).

⁴¹⁶ *Losman* 1970, 254. Säädös ei tosin saavuttanut pysyvää merkitystä.

⁴¹⁷ *Heininen* 1981, 76; *Pirinen* 1956, 277–279.

⁴¹⁸ *Collmar* 1977, 182–248; *Ekström* 1939, 509–570. Vrt. *Pirinen* 1956, 277–279.

⁴¹⁹ *Lundqvist* 1897, 91; *Schück* 1959, 441–448, 506–516.

⁴²⁰ Ks. s. 83–84 ja 166. Ks. liitteet 5 ja 6.

⁴²¹ Ks. liite 6.

⁴²² *Pirinen* 1956, 206–288; *Nuorteva* 1996.

⁴²³ *Pirinen* 1956, 70–71.

⁴²⁴ Ks. liite 5.

⁴²⁵ *Pirinen* 1956, 53–61.

Todennäköisesti Olavi Maununpojan tavoitteet papiston rekrytoinnin suhteen olivat samansuuntaiset kuin edeltäjänsä, vaikka hän ei niitä yhtä selvästi ilmaissutkaan. Olavi Maununpojan piispuuskautena ei kuitenkaan ollut samanlaisia edellytyksiä omavaraiseen virantäyttöön, sillä konsiilikausi oli päättynyt ja paavi saanut takaisin aiemman nimitysvaltansa. Silti lähes kaikki virat saatiin edelleen järjestettyä oman hiippakunnan miehille.⁴²⁶ Olavi Maununpojan piispuuskauden jälkeen paavin virkanimitykset jatkuivat normaalisti, ja ulkomaiset virantavoittelijat saivat ajoittain haltuunsa Turun hiippakunnan virkoja.⁴²⁷

Piispan ja papiston suhteet pääosin kunnossa

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan ajalta ei ole säilynyt yhtään lähdetietoa papiston valvonnasta, joka lienee tavanomaiseen tapaan keskittynyt hiippakuntasynodin ja tarkastusmatkojen yhteyteen. Turun synodi kasvoi joka tapauksessa selvästi aiempaa suuremmaksi kokoukseksi, koska hiippakuntapapiston määrä kasvoi. Karkean arvion mukaan Turun synodiin osallistui tänä aikana ehkä 100–120 pappia.⁴²⁸

Ilmeisesti piispat valvoivat papistoa tunnollisesti; ainakin piispa Maunu suoritti ahkerasti tarkastusmatkoja.⁴²⁹ *Maliniemen* mukaan piispa Maunu vaati paljon papistolta, valvoi sitä aktiivisesti ja pyrki kohottamaan sen tasoa.⁴³⁰ Ainakin papiston koulutus parani. Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu ”ei missään oloissa antanut kappalaistensa lyödä laimin messun laulamista”.⁴³¹ Oletettavasti hän edellytti, että muutkin papit suorittivat tehtävänsä tunnollisesti. Piispan henkilökohtaiset valvontamahdollisuudet olivat kuitenkin rajalliset, ja käytännössä valvonta lienee jäänyt pääosin maarovastien vastuulle.⁴³²

⁴²⁶ Pirinen 1956, 79–80. Vrt. *Delaruelle* 1962, 360–368, 394–396, 422–424; *Ourliac* 1991, 125–131.

⁴²⁷ *FMU* 4190, 4192, 4197, 4252–4253; Pirinen 1956, 256–271; *Klockars* 1955a, 17.

⁴²⁸ *Kroon* 1948, 123. Määrä on laskettu vertaamalla *Kroonin* lukuja seurakuntien määrään tänä aikana.

⁴²⁹ Ks. s. 201–205.

⁴³⁰ *Maliniemi* 1934, 376–377.

⁴³¹ *Juusten* 1988a, 58 ja 1988b, 45.

⁴³² Ks. s. 85.

Piispan ja tuomiokapitulin suhteet olivat Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana yleisesti ottaen hyvät. Piispa Maunulla tuntui olleen luottamukselliset suhteet myös moniin yksittäisiin kaniikkeihin, sillä hän käytti näitä asiamiehinään erilaisissa luottamustehtävissä. Esimerkiksi Fredrik Trast hankki Vadstenassa selonteon Padisen luostarin oikeuksista,⁴³³ Remar Gislenpoika (Remigius Gislonis) ja Henrik Geblenpoika (Henricus Geblini) hakivat Tallinnasta Padisen luostarin luovuttamat privilegioasiakirjat⁴³⁴ ja Henrik Juhonpoika (Henricus Johannis) kävi Upsalassa hakemassa arkkipiispan lainanmaksun piispa Maunulle.⁴³⁵

Piispa Maunu käytti Olavi Maununpoikaa useita kertoja tämän tuomiorovastikauden aikana tärkeissä luottamustehtävissä.⁴³⁶ Hänen valitsemisensa tällaisiin tehtäviin johtui epäilemättä siitä, että hän oli tottunut liikkumaan ulkomailla ja hoitamaan erilaisia lähettiläs- ja luottamustehtäviä.⁴³⁷ Olavi Maununpoika taas näyttää piispuuskautenaan rohkaistaneen kaniikkeja toteuttamaan omia pyrkimyksiään. Hänen kehotuksestaan Maunu Valdemarinpoika (Magnus Valdemari) lähti pyhiinvaellukselle ja Haakon Antinpoika Pariisiin opiskelemaan.⁴³⁸

Molempien piispojen suhteet hiippakuntansa tavalliseen papistoon näyttävät olleen pääosin hyvät, joskin lähdetietoja asiasta on säilynyt verraten vähän.⁴³⁹ Yleensäkin piispojen ja pappien riidat näyttävät olleen harvinaisia Turun hiippakunnassa.⁴⁴⁰ Piispa Maunun ajalta tosin tunnetaan useampiakin riitajuttuja, mutta ne olivat ilmeisiä poikkeustapauksia.

Piispa Maunu sovelsi tiukkaa kuria hiippakuntansa papistoon, jos nämä syyllistyivät rikkomuksiin tai laiminlyönteihin. Myös muut Turun piispat noudattivat tiukkaa kuria.⁴⁴¹ Tyypillisiä papiston rikkomuksia, joihin piispa

⁴³³ *REA* 371. Ks. s. 266. Ks. liite 5.

⁴³⁴ *REA* 432; *FMU* 1910, 1915. Ks. s. 267. Ks. liite 5.

⁴³⁵ *FMU* 2614. Ks. s. 276.

⁴³⁶ *DV* 501; *FMU* 2539, 2615–2618; *REA* 514, 516, 518, 522–524. Ks. s. 257–259, 287–288.

⁴³⁷ *Palola* 1997b, 17–18.

⁴³⁸ *FMU* 3068, 3069. Ks. liitteet 4, 5 ja 6.

⁴³⁹ *REA* 393, 475, 520; *FMU* 2317, 2544, 3069; *LECUB* IX 714.

⁴⁴⁰ Esim. *FMU* 4215, 4304, 4311, 4508, 4511; *Klockars* 1955a, 66–69.

⁴⁴¹ *Jaakkola* 1950–1959 I, 305–306; *Klockars* 1955a, 69–71.

joutui puuttumaan, olivat pappien sopimaton käyttäytyminen, tottelemattomuus piispan määräyksiä kohtaan sekä tehtävien laiminlyönti.⁴⁴²

Kerran Maunu Tavastin piispuuskauden alkupuolella tavattiin pappiskokelas Johannes Laurinpoika (Laurentii) tuomiokirkon sakastista rahoja pihistämässä. Koska varkaus tapahtui kirkossa, siihen sisältyi pyhäinhäväistys (*sacrilegium*) ja kyseessä oli vakava rikos. Piispa Maunu reagoi asiaan jyrkästi: hän pidätytti Johannes Laurinpojan ja vapautti tämän vasta, kun tämä oli vannonut ryhtyvänsä munkiksi, sekä karkotti tämän pysyvästi Turun hiippakunnasta. Johannes Laurinpoika ei kuitenkaan tyytynyt tähän. Hän suoritti opintonsa loppuun ja onnistui vuonna 1425 hankkimaan paavilta vapautuksen valastaan.⁴⁴³ Ilmeisesti piispa Maunun menettely ei ollut muodollisesti moitteeton.⁴⁴⁴

Vuonna 1430 Lohjan vikaari Hermannin Jaakonpoika (Hermannus Jacobi) anoi paavilta ekspektanssikirjettä turkulaiseen kanonikaattiin. Kirjeen hän saikin, mutta kanonikaattia ilmeisesti ei.⁴⁴⁵ Oman hiippakunnan mieheltä tämä oli suoranainen loukkaus piispa Maunua kohtaan, sillä Hermannin Jaakonpoika tuskin oli tietämätön piispan pyrkimyksestä säilyttää virantäytö omissa käsissään. Toisaalta tapahtuma ei ollut poikkeuksellinen, sillä pappien omapäiset virka-anomukset aiheuttivat muulloinkin kiistoja piispan kanssa.⁴⁴⁶

Monimutkaisempi juttu liittyi Äyräpään kirkkoherra Henrik Makerlandiin, joka kuoli syksyllä 1445. Pian sen jälkeen tuomiorovasti Olavi Maununpoika vaati, että Henrik Makerlandin testamentti alistettaisiin piispan tarkastettavaksi.⁴⁴⁷ Hän oli testamentannut myös kantamattomat virkatulonsa, eikä hän ollut tehnyt tavanomaista lahjoitusta tuomiokirkolle.⁴⁴⁸ Piispa Maunu oli jutussa ilmeisenä taustavaikuttajana, vaikka tuomiorovasti Olavi olikin aktiivinen toimija.

⁴⁴² FMU 3588–3589, 4483, 4501; *Klockars* 1955a, 64–66.

⁴⁴³ FMU 1781, 1786, 1811 ja 1812.

⁴⁴⁴ *Hinschius* 1869–1897 V, 555–558, 758–761, 826–828; *Lausten* 1987, 84; vrt. *Brilioth* 1925, 349–350.

⁴⁴⁵ FMU 1979, 1985. Ks. s. 169.

⁴⁴⁶ *Klockars* 1955a, 66–69.

⁴⁴⁷ FMU 2628 ja 2643. Henrik Makerlandista tarkemmin *Klockars* 1976b, 164–165.

⁴⁴⁸ *Pirinen* 1952, 230–231. Vrt. *REA* 495 ja s. 171.

Seuraava esimerkkitapaus valaisee piispa Maunun menettelyä papistoon liittyvissä riitajutuissa, vaikka kyse ei ollutkaan pappissäätyyn kuuluvista henkilöistä. Hänen palveluksessaan ollut asemies Peter Larsson riitaantui Kuusistossa erään toisen piispan palvelijan kanssa ja haavoitti tätä. Tällöin piispa Maunu määräsi riidan lopetettavaksi ja saikin tilanteen rauhoittumaan. Hänen poissaollessaan haavoitettu onnistui kuitenkin surmaamaan Peter Larssonin ja pakenemaan Kuusistosta.

Piispa Maunu kirjoitti Strängnäsän tuomiorovasti Thomas Simonssonille, jolta hän oli saanut Peter Larssonin palvelukseensa. Piispa Maunu lupasi tehdä kaikkensa, jotta syyllinen saisi asianmukaisen rangaistuksen, ja pyysi rovastia hillitsemään murhatun omaisia, etteivät nämä käyttäisi oman käden oikeutta.⁴⁴⁹ Lähteet eivät kerro, miten asiassa lopulta kävi. Mielestäni tapaus antaa piispa Maunusta kuvan vaateliaana ja oikeudenmukaisena henkilönä, jolla oli vahva henkilökohtainen auktoriteettiasema alaistensa keskuudessa.

Kokonaisuutena piispa Maunu kehitti merkittävästi Turun hiippakunnan pappiskoulutusta. Hänen aikanaan Turun hiippakunnan miehet opiskelivat yliopistoissa ahkerammin kuin muulloin keskiajalla, minkä ansiosta hiippakunnan papiston koulutustaso saavutti keskiaikaisen huippunsa. Koulutus edisti sitä, että piispa Maunu sai pidettyä hiippakunnan virkojen täyttämisen omissa käsissään. Olavi Maununpojan aikana opiskeluaktiivisuus ja koulutustaso laskivat, joskaan ei merkittävästi, ja paavi ryhtyi jälleen sekaantumaan hiippakunnan virantäyttöön. Keskiajan lopulla kehitys jatkui samalla linjalla.

Piispa Maunu ja piispa Olavi valvoivat aktiivisesti hiippakunnan papistoa ja pyrkivät kohottamaan sen tasoa. He olivat yleensä hyvissä väleissä hiippakunnan pappien kanssa, mutta puuttuivat tiukasti heidän rikkomuksiinsa. Tässä he noudattivat keskiaikaisten Turun piispojen yleistä linjaa.

d. Piispa ja hiippakuntalaiset

Maliniemen mukaan keskiaikainen piispa joutui suoranaisesti tekemisiin hiippakuntansa asukkaitten kanssa kolmella tavalla: saarnaajana, rippi-isänä

⁴⁴⁹ FMU 1884; *Forsström* 1898, 662.

ja tarkastusmatkoilla.⁴⁵⁰ Lisäksi erityisesti piispa Maunulla oli laajasti sukusihteitä suomalaiseseen rälssiin ja vähemmässä määrin myös porvaristoon.⁴⁵¹ Piispa luettiin usein yhtä lailla rälssimieheksi kuin kirkollisen säädyn edustajaksi.⁴⁵² Monet piispan tiloista taas sijaitsivat kylissä, joissa oli myös talonpoikaistiloja,⁴⁵³ ja niiden rajoista aiheutui usein riitoja talonpoikien kanssa.

Piispa Maunu samaistui suomalaiseen johtavaan rälssiin myös virka-asemansa ja -tehtäviensä takia. Olihan Turun piispa Suomessa tärkeä johtohenkilö,⁴⁵⁴ joka toimi maallisten viranhaltijoiden rinnalla. Piispa Maunu otti säännöllisesti osaa Suomen hallintomiesten kokouksiin⁴⁵⁵ ja kuului jäsenenä Turun maanoikeuteen.⁴⁵⁶ Piispa Maunu kävi myös kahdenkeskisiä, epävirallisia neuvotteluja kotimaiseen rälssiin kuuluvien viranhaltijoiden kanssa.⁴⁵⁷

Maunu Tavastilla oli vaikutusvaltainen asema suomalaisen rälssin parissa. Tämä oli osaltaan jo isänperintöä,⁴⁵⁸ mutta piispa Maunu ylsi selvästi vaikutusvaltaisempaan asemaan kuin muut sukulaisensa, vaikka hän oli suuntautunut kirkolliselle uralle.

Oletettavasti myös Olavi Maununpoika samaistui Suomen johtavaan rälssiin, kun hän toimi Turun piispana, vaikka hän ei syntyperältään lukeutunutkaan tähän ryhmään. Myös Olavi Maununpoika hoiti hallintotehtäviä maallisten viranhaltijoiden rinnalla.⁴⁵⁹

Alemman rälssin kanssa piispa Maunu oli paljon tekemisissä silloin, kun hän hankki suuren maaomaisuutensa: hän osti suuren osan tiloistaan tavallisilta rälssimiehiltä.⁴⁶⁰ Rälssimiehet pyysivät usein piispaa sinetitodistajaksi

⁴⁵⁰ *Maliniemi* 1934, 377.

⁴⁵¹ Ks. s. 110 ja liite 4.

⁴⁵² Vrt. *Korpela* 1981, 100–105.

⁴⁵³ *Anthoni* 1970, 183–184.

⁴⁵⁴ *Pirinen* 1991, 147.

⁴⁵⁵ Ks. s. 301–302.

⁴⁵⁶ Ks. s. 294–296.

⁴⁵⁷ Ks. s. 302.

⁴⁵⁸ Ks. s. 105.

⁴⁵⁹ Ks. s. 296–297.

⁴⁶⁰ Esim. *FMU* 1426, 1935; *REA* 402, 471, 472, 492.

asiakirjoihinsa,⁴⁶¹ sillä piispan todistuksella oli suuri painoarvo.⁴⁶² Useimmat todistukset selittyvät parhaiten siten, että piispa pyydettiin todistajaksi, kun hän sattui sopivasti paikalle.

Turun piispat toimivat yleisesti lainanantajina: lähteiden perusteella he myönsivät lainoja erityisesti rälssimiehille. He lainasivat rahaa panttia vastaan, joten toimintaan ei sisältynyt varsinaista riskiä.⁴⁶³ Todennäköisesti rahanlainaus oli huomattavasti yleisempää kuin säilyneiden lähteiden perusteella näyttää. Monet pantatuista tiloista päättyivät lopulta piispan haltuun.⁴⁶⁴ Olavi Maununpojalla ei ilmeisesti ollut yhtä merkittävää roolia lainanantajana kuin Maunu Tavastilla, koska hänellä oli itselläänkin pula käteisvaroista.⁴⁶⁵

Piispat eivät olleet ystävällisissä väleissä kaikkiin rälssimiehiin. Hans Dalhusen, joka oli Suomeen muuttanut balttilainen aatelismies, poltti keväällä 1429 Jussi Olavinpoika (Jusse Olafson) Hornin kartanon Halikossa. Hän pakeni Tallinnaan ja lähetti sieltä uhkauskirjeen piispa Maunulle, vaikka ei ole tietoa, että heillä olisi ollut mitään keskinäisiä erimielisyyksiä. Piispa Maunu hämmästeli kovin uhkauksia kirjoittaessaan Tallinnaan. Hän yritti silti parhaansa mukaan selvittää jutun, koska oli joutunut siihen osalliseksi. Hans Dalhusen kuitenkin häipyi Tallinnasta, ennen kuin hän joutui vastuuseen teoistaan.⁴⁶⁶

Turun piispoilla oli säännöllisiä kaupp- ja liikesuhteita ainakin Turun porvarien kanssa, mutta lähteet eivät anna siitä tarkempia tietoja.⁴⁶⁷ Lisäksi piispat avustivat porvareita, kun näillä oli kauppaongelmia tai perintöasioita ulkomailla.⁴⁶⁸ Esimerkiksi piispa Maunu esitti valituksen siitä, että suomalaisia porvareja kohdeltiin huonosti Tallinnassa,⁴⁶⁹ ja pyysi Tallinnan raatia

⁴⁶¹ Esim. *FMU* 1537, 1671, 1678, 2081, 2469, 2580, 2867 ja *FMU* 2855, 2878, 2955, 3068, 3092.

⁴⁶² Vrt. *Korpela* 1979, 9; *Sjögren* 1944, 68. Vrt. s. 23.

⁴⁶³ Vrt. s. 89.

⁴⁶⁴ *REA* 519, 533; *Läntinen* 1978, 214.

⁴⁶⁵ Ks. s. 179.

⁴⁶⁶ *FMU* 1900, 1915, 1920; *Juvelius* 1927, 590–595; *Salminen* 1996, 43. Ks. s. 304.

⁴⁶⁷ Esim. *REA* 431; *FMU* 2530, 3148.

⁴⁶⁸ *FMU* 1866.

⁴⁶⁹ *FMU* 2078. Ks. s. 304–305.

palauttamaan tavarat, jotka oli takavarikoitu Turun porvari Fredrik Fresel-tä.⁴⁷⁰ Piispa Maunu laati myös korvausvaatimuksen tavaroista, jonka novgorodilaiset olivat ryöstäneet turkulaisporvareilta Oulunsalossa vuonna 1415.⁴⁷¹

Piispa Maunu pyrki lisäämään porvariston kiinnostusta kirkollisiin asioihin ja onnistui siinä.⁴⁷² Hänen ansiostaan porvarit perustivat uusia alttareita Turun tuomiokirkkoon ja tekivät muitakin lahjoituksia tuomiokirkolle.⁴⁷³ Hän aloitti tuomiokirkkopapiston ja porvariston yhteistoiminnan: P. Kolmen kuninkaan kilta oli näiden ryhmien yhteinen organisaatio. Kiltalaitoksen kehittäminen lisäsi muutenkin porvarien yhteyksiä tuomiokirkkoon, sillä killoilla oli tuomiokirkossa omat alttarinsa.⁴⁷⁴

Piispa Maunu toimi hyvässä yhteistyössä Suomen porvariston kanssa. Myös Olavi Maununpojalla lieenee ollut hyvät välit porvareihin, kuten useimmilla myöhäiskeskiajan Turun piispoilla.⁴⁷⁵ Hyvät suhteet eivät kuitenkaan olleet itsestään selviä, sillä esimerkiksi piispa Konrad Bitz ajautui riitoihin Turun porvarien kanssa.⁴⁷⁶

Keskiaikainen Turun piispa oli melkoinen auktoriteetti hiippakuntansa talonpoikien parissa. Piispa Maunu saattoi esimerkiksi suostutella talonpojat luopumaan oikeuksistaan kirkon hyväksi⁴⁷⁷ tai maksamaan piispantilan verot.⁴⁷⁸ Lisäksi piispa Maunu onnistui rauhoittamaan ilman verenvuodatusta niin sanotun Davidin kapinan, joka puhkesi Satakunnassa vuonna 1438.⁴⁷⁹ Tämä todistaa, että hän nautti suurta arvostusta talonpoikien parissa. Piispa Olavi ei välttämättä saavuttanut samanlaista arvostusta.

Joissakin tilanteissa talonpojat eivät kuitenkaan kunnioittaneet piispaa, vaan piispan auktoriteettiasema horjui. Talonpojat uskalsivat ryhtyä käräjöi-

⁴⁷⁰ FMU 2610. Ks. s. 305.

⁴⁷¹ FMU 2530. Ks. s. 303.

⁴⁷² Ruuth 1909b–1923 IV, 8–9; Pirinen 1956, 482–484.

⁴⁷³ REA 346, 364, 390; Juusten 1988a, 59; Jaakkola 1950–1959 I, 294–295, 314–315. Vrt. s. 183–184.

⁴⁷⁴ REA 552; Pirinen 1956, 483–484. Ks. s. 184–185, 196.

⁴⁷⁵ Vrt. FMU 4604; Klockars 1955a, 79–80; Pirinen 1991, 137.

⁴⁷⁶ FMU 3748; Korpela 1981, 103–104.

⁴⁷⁷ REA 438.

⁴⁷⁸ REA 442.

⁴⁷⁹ Ks. s. 298–299.

mään piispaa vastaan tai vastustaa tämän määräyksiä, jos siihen oli aihetta heidän mielestään. Kiistoja aiheutti ennen kaikkea se, että piispa ja talonpojat olivat eri mieltä piispan maiden rajoista.⁴⁸⁰ Piispa Maunu pyrki riitajutuis-
sa sovintoon ja oikeudenmukaiseen ratkaisuun, mutta hän saattoi reagoida
kiivaastikin, jos talonpojat avoimesti uhmasivat häntä.⁴⁸¹

Piispa Maunu suhtautui talonpoikiin hyväntahtoisesti ja isällisesti usein silloinkin, kun he aiheuttivat hänelle harmia. Esimerkiksi soveltuu seuraava tapaus. Eräs talonpoika löysi pakanuuden aikaisen aarteen, piti sen ja suututti Raaseporin linnanpäällikön Otto Pogwischin. Piispa Maunu lupasi järjestää asian, mutta talonpoika häipyi rahoineen Tallinnaan. Siitä huolimatta piispa Maunu lupasi puolustaa talonpojan oikeuksia ja järjestää jutulle oikeudenmukaisen ratkaisun, jos hän palaisi Suomeen.⁴⁸²

IV 3. Kirkon toiminta

a. Kulttielämän kehittäminen

Piispa Maunu kannatti dominikaanisopohjaista liturgiaa, jota Turun hiippakunnassa vanhastaan käytettiin, sillä vuonna 1445 hän anoi paavin vahvistusta tälle liturgiselle käytännölle. Paavi suhtautui anomukseen suopeasti ja antoi pyydetyn vahvistuksen.⁴⁸³ Mahdollisesti asiakirjalähteet dominikaanisopohjaisen liturgian alkuperästä olivat kadonneet ja hiippakunnan johto halusi varmistaa, ettei Naantalin birgittalaisluostarin perustaminen toisi muutoksia hiippakunnan liturgiaan. Muutokset olisivat aiheuttaneet huomattavia käytännön ongelmia esimerkiksi pyhimyskalenterin suhteen.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Ks. s. 179–181.

⁴⁸¹ Ks. s. 179–181.

⁴⁸² *FMU* 1918; *Salminen* 1996, 42.

⁴⁸³ *FMU* 2615; *Taitto* 1992, 449–450.

⁴⁸⁴ *Maliniemi* 1936, 34–36; *Läntinen* 1991, 288–289; vrt. *Taitto* 1992, 341–343. Birgittalaisluostari käytti ao. hiippakunnan liturgiaa.

Turun hiippakunnassa piispa valvoi liturgisen kirjallisuuden hankintaa.⁴⁸⁵ Piispa Maunun ajalta on säilynyt tietoja, jotka osoittavat, että hän hankki liturgisia kirjoja henkilökohtaisesti. Hän huolehti messukirjan hankinnasta Huittisten kirkkoon sekä teetti nuotilliset messukirjat tuomiokirkolle ja Loimijoen (Loimaa) kirkolle.⁴⁸⁶ Lisäksi hän hankki Mynämäen kirkolle *legendariumin*, joka oli melkoisen arvokas, sillä hän sai siitä maksuksi kokonaisen maatilan.⁴⁸⁷

Hiippakunnan jumalanpalveluselämän kehittäminen keskittyi pyhimyskulttiin. Piispalla oli ylin päätösvalta kultin kehittämisessä,⁴⁸⁸ mutta siihen vaikuttivat myös provinsiaalikonsiilien päätökset, tuomiokapitulin näkökannat ja yksityiset aloitteet.⁴⁸⁹ Ilmeisesti piispa Maunun ja piispa Olavin pyhimyskalenteriin ja pyhimyskulttiin tekemät muutokset olivat tarkkaan harkittuja, millainen tausta niillä sitten olikin.⁴⁹⁰

Tärkein piispa Maunun hankkeista oli Pyhän Henrikin kultin kehittäminen: tähän kulttiin kohdistunut huomio lisääntyi todennäköisesti 1420-luvulla.⁴⁹¹ Se ei jättänyt jälkiä pyhimyskalenteriin, koska P. Henrikillä oli jo ennestään kaksi juhlaa ja niillä korkein juhla-arvo (*totum duplex*). Kehittäminen kohdistui liturgiselle puolelle, ja tällöin mahdollisesti luotiin uusi messukaava, P. Henrikin votiivinen päivittäismessu.⁴⁹² Sen käyttötarkoitusta ei lähemmin tunneta, mutta ilmeisesti messu liittyi Turun tuomiokirkon jumalanpalveluselämään.⁴⁹³ Joka tapauksessa piispa Maunu pyrki lisäämään kesäisen P. Henrikin translaatiojuhlan suosiota tuomiokirkossa hankkimalla sitä varten anekirjeen.⁴⁹⁴

⁴⁸⁵ Ks. s. 86.

⁴⁸⁶ FMU 6616; REA 482; vrt. s. 100.

⁴⁸⁷ REA 483; Edgren 1993, 61–62; vrt. s. 100.

⁴⁸⁸ Ks. s. 97–98.

⁴⁸⁹ Gallén 1957, 89–90.

⁴⁹⁰ Vrt. Johansson 1956, 141–154; Helander 1957, 186–187.

⁴⁹¹ Taitto 1994; ks. myös Taitto 1992, 293–295. Keskustelu Ilkka Taiton kanssa 12.4.1996.

⁴⁹² Taitto 1992, 295 ja 1994. Ilkka Taiton kirje 18.7.1996. Keskustelut Ilkka Taiton kanssa 12.4. ja 9.9.1996. P. Henrikin votiivinen päivittäismessu ei esiinny Haapasen luettelossa.

⁴⁹³ Vrt. Maliniemi 1963, 16; Äikää 1995, 188.

⁴⁹⁴ FMU 2615; REA 522; Jaakkola 1950–1959 II, 97.

Todennäköisesti Maunu Tavastin aikana, 1400-luvun puolivälin tienoilla, laadittiin niin sanottu uusi Henrikin legenda (*Legenda nova*), jota ilmeisesti luettiin Turun tuomiokirkossa P. Henrikin juhlissa.⁴⁹⁵ Sen kirjoittaja käsitteli P. Henrikin toimintaa Suomen kansan näkökulmasta, hartaan paikallispatrioottisessa sävyssä.⁴⁹⁶ Koska tekijän täytyi olla lisäksi oppinut henkilö ja lähellä birgittalaispiirejä,⁴⁹⁷ *Maliniemi* pitää mahdollisena, että uusi Henrikin legenda olisi piispa Maunun laatima.⁴⁹⁸ Näin suora oletus on ehkä liian uskallettu, mutta mielestäni voi perustellusti olettaa, että piispa Maunu vaikutti uuden Henrikin legendan syntymiseen ja että se heijastaa myös hänen ajatuksiaan.

Ilmeisesti piispa Maunu halusi korostaa P. Henrikin asemaa Turun hiippakunnan omana pyhimyksenä. Henrikin rooli Suomen kansallispyhimyksenä saattaa osaltaan olla juuri piispa Maunun alulle paneman kehityksen tulosta, sillä hänen aikanaan P. Henrikin kultti sai selvästi aiempaa korostuneemman aseman Turun hiippakunnassa. Mahdollisesti kotimaiseen korostukseen vaikutti se, että Suomi sai unioniaikana aiempaa itsenäisemmän aseman.⁴⁹⁹

Pyhän Henrikin kultin kehitys kuvastui myös kirkkotaiteessa: P. Henrikiä ei tiettävästi esiintynyt juuri lainkaan Suomen kirkkotaiteessa ennen vuotta 1400, mutta sen jälkeen hänen kuvansa yleistivät nopeasti. Osasyynä tähän tosin on se, että 1400-luvulta on säilynyt taidetta huomattavasti aiempaa enemmän.⁵⁰⁰ Piispa Maunu esimerkiksi teetti Turun tuomiokirkkoon hopeiset säiliöt P. Henrikin reliikeille.⁵⁰¹

Piispa Maunun aikana kehitettiin uusi ikonografinen tapa esittää Pyhä Henrik: asetelma, jossa Henrik polkee Lallia jalkoihinsa. Tämä asetelma

⁴⁹⁵ *Maliniemi* 1942a, 4–6, 1942b, 157–159, 1961, 337–338 ja 1963, 19–21. Keskustelu Ilkka Taiton kanssa 12.4.1996. *Legenda nova* on julkaistu latinankielisenä *Maliniemi* 1942a, 85–98 ja suomennettuna SKK 4, 37–49.

⁴⁹⁶ *Maliniemi* 1942b, 157–159, 1961, 337–338 ja 1963, 19–21.

⁴⁹⁷ *Maliniemi* 1942a, 4–8, 10–11 ja 1963, 19–21; *Pirinen* 1956, 465 ja 1991, 212.

⁴⁹⁸ *Maliniemi* 1942a, 8–11. Vrt. *Korpela* 1979, 159–160.

⁴⁹⁹ Ks. s. 54–59.

⁵⁰⁰ *Nordman* 1955, 140–143 ja 1964, 283–284. Myös esim. *Riska* 1987a, 229; *Perälä* 1963, 50. Ks. s. 222–224. Vrt. *Rinne* 1932, 231–237, 345–349 ja *Nordman* 1954, 306–315.

⁵⁰¹ Ks. s. 198.

Pyhän Henrikin sarkofagin kansilaatta. Vasemmalla alhaalla lahjoittaja Maunu Tavast, joka pyytää pyhimyksen esirukouksia. Oikealla alhaalla surmaaja Lalli, jota Henrik polkee jalkoihinsa. (Valokuva: Welin, MV.)

esiintyi Maunu Tavastin piispansinetissä, joka tunnetaan vuodesta 1421 lähtien, ja hänen Nousiaisten kirkkoon teettämänsä P. Henrikin sarkofagin kannessa.⁵⁰² Ilmeisenä syynä uuteen kuvaustapaan oli se, että P. Henrikiltä oli aiemmin puuttunut selvä pyhimystunnus, joten hänen kuvansa voitiin helposti sekoittaa muihin pyhimyspiispoihiin.⁵⁰³ Kyse saattoi olla samalla siitä, että vasta piispa Maunu vakiinnutti legendan, jossa Lalli kuvataan P. Henrikin surmaajana, kirkon viralliseksi kuvaukseksi tapahtuneesta. Nousiaisten sarkofagin kuvitus oli ensimmäinen kerta, kun Lalli kuvattiin kirkokotaiteessa suomalaisena talonpoikana, joka surmasi Henrikin kirveellä.⁵⁰⁴

Pyhän Henrikin kultin kehitys ei rajoittunut pelkästään Turun hiippakuntaan. Esimerkiksi Ruotsissa perustettiin piispa Maunun aikana useita P. Henrikin alttareita, muun muassa Upsalan tuomiokirkkoon⁵⁰⁵ ja Tukholman suurmunkkoon.⁵⁰⁶ P. Henrikin reliikkejä sijoitettiin myös monien muiden kirkkojen alttareihin,⁵⁰⁷ ja hänen esittämisenä ruotsalaisessa kirkkotaiteessa yleistyi.⁵⁰⁸ Esimerkiksi Österundan kirkkoon maalattiin jopa useita kohtauksia Henrikin legendasta.⁵⁰⁹ P. Henrikin kultin suosio Ruotsissa Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana näkyy myös siinä, että Vadstenan luostarissa laadittiin lukuisia häntä käsitteleviä saarnoja.⁵¹⁰ Suomalaisten kauppiaiden mukana P. Henrikin kultti levisi Pohjoismaiden ulkopuolellekin, esimerkiksi Danzigiin.⁵¹¹

⁵⁰² Nygren 1945, 191–195; Nordman 1955, 140–143 ja 1964, 283–284; Rinne 1932, 233–234. Sarkofagista tarkemmin s. 223–224.

⁵⁰³ Keskustelu Ilkka Taiton kanssa 12.4.1996.

⁵⁰⁴ Linna 1996, 186; Rinne 1932, 265–270, 345–349, jossa esiintyvät tiedot ovat kuitenkin osin virheellisiä. Vrt. Riska 1990, 280–281; Nordman 1954, 308–309; Nygren 1945, 195–197.

⁵⁰⁵ SD 79, 1719; FMU 6615; Meinander 1899, 46; Rinne 1932, 263–264; Zeitler 1982, 46–48.

⁵⁰⁶ Roosval 1927, 292–293; Rinne 1932, 264.

⁵⁰⁷ Åmark 1949, X, XIX; Meinander 1899, 46–47; Rinne 1932, 264–266; Ekström 1939, 412. Esimerkkinä mainittakoon Ärentunan kirkko, jolla oli muutenkin yhteyksiä Suomeen, ks. s. 222–223.

⁵⁰⁸ Nordman 1955, 140–141; Nilsén 1986, 18–21, 38, 46, 60–62.

⁵⁰⁹ Nilsén 1986, 168–169, 182–183; Karlsson 1986, 90. Tämä on ainoa tunnettu Henrikin legendan laajempi kuvallinen esitys Suomen ulkopuolelta.

⁵¹⁰ Maliniemi 1942a, 19–77 ja 1942b, 160–165. Kaikkiaan 31 säilyneestä saarnasta 19 on peräisin tältä ajalta.

⁵¹¹ Peringskiöld 1719, 297; Meinander 1899, 47–48; Rinne 1932, 266. Vrt. Kuujo 1981, 125.

Pyhä Henrik. Veistos Nousiaisten kirkossa. Huomaa Lalli pyhimyksen jaloissa. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Pyhän Ruumiin kultti eli siunatun ehtoollisleivän palvonta,⁵¹² jonka suosio oli 1400-luvun alussa yleiskirkollista, tuntuu olleen piispa Maunulle hyvinkin läheinen. Hän perusti vuonna 1421 Turun tuomiokirkkoon P. Ruumiin alttarin, lahjoitti sille huomattavan prebendan ja sääti alttarille vilkkaan jumalanpalveluselämän.⁵¹³ Altтари oli omistettu myös Pyhälle Birgitalle, jonka kultti oli samoin piispa Maunun suosiossa. Hän nosti P. Birgitan päivän (7.10.) korkeimpaan juhla-arvoon⁵¹⁴ ja oli aktiivisesti perustamassa Suomeen birgittalaisluostaria.⁵¹⁵

Piispa Maunu sääti kanonisina hetkinä luettavaksi lisätekstejä Pyhästä Rististä ja Herran kärsimyksestä.⁵¹⁶ Tieto tarkoittaa ilmeisesti yhtä kärsimysaiheista tekstisarjaa, joka luettiin tavanomaisten hetkipalvelusten jatkona. Kyseessä saattoi olla 1300-luvulla laadittu runomuotoinen kärsimyshistoriasarja ”*Patris sapientia, veritas divina*”, joka levisi voimakkaasti 1400-luvulla. Suomessa tätä kokonaisuutta tiedetään käytetyn vielä reformaation jälkeenkin.⁵¹⁷

Piispainkronikan mukaan määräys johtui siitä, että piispa Maunu mietiskeli Kristuksen kärsimystä.⁵¹⁸ Piispa Maunun määräyksellä oli suuntaa antava merkitys tuomiokirkon ja koko hiippakunnan hartauselämälle, sillä kärsimysmystiikka säilyi sille tyypillisenä piirteenä jopa 1500-luvun lopulle saakka.⁵¹⁹ *Klockars* olettaa, että piispa Maunun suuntautuminen johtui birgittalaisvaikutuksesta,⁵²⁰ mutta tämä ei ole itsestään selvää, sillä kärsimysmystiikka oli 1400-luvulla yleisesti suosittua.⁵²¹

⁵¹² Ks. s. 97. P. Ruumiilla ei ollut kiinteää pyhimyspäivää.

⁵¹³ *Rinne* 1941–1952 II, 57–59; *REA* 322, 391, 419. P. Ruumiin alttarista tarkemmin s. 182–183 ja sen jumalanpalveluselämästä s. 197–198.

⁵¹⁴ *REA* 391, 419; *Malin* 1925, 168–169, 227–228.

⁵¹⁵ *FMU* 2265; *Klockars* 1976a, 31–33. Luostarista tarkemmin s. 256–265.

⁵¹⁶ *Juusten* 1988a, 58 ja 1988b, 45.

⁵¹⁷ *Schalin* 1946, 143; *Kurvinen* 1929, 34, 38, 145, 226–227; *Gallén* 1957, 89–90. Ilkka *Taiton* kirje 18.7.1996. Keskustelu Ilkka *Taiton* kanssa 9.9.1996. Sen sijaan *Schalinin* (1946, 143) oletus, että myös sekvenssi ”Aff menniskiones arma usselheet” liittyisi tähän yhteyteen, on perusteeton (keskustelu Ilkka *Taiton* kanssa 11.7.1996).

⁵¹⁸ *Juusten* 1988a, 58 ja 1988b, 45.

⁵¹⁹ *Pirinen* 1956, 471–472; *Maliniemi* 1961, 338. Keskustelu Ilkka *Taiton* kanssa 11.7.1996.

⁵²⁰ *Klockars* 1976a, 31.

⁵²¹ Keskustelut Kauko *Pirisen* kanssa 30.5.1996 ja Ilkka *Taiton* kanssa 9.9.1996.

Pyhällä Marialla oli Turun hiippakunnassa vahva asema: hän oli Henrikin ohella tuomiokirkon ja koko hiippakunnan suojeluspyhimys.⁵²² Turun hiippakunnassa vietettiin ennestään viittä Marian juhlapäivää *totum duplex*-arvoisina.⁵²³ Maunu Tavastin aikana otettiin käyttöön kaksi uutta Maria-juhlaa. P. Marian etsikon (*visitatio*, 2.7.) ottamisesta pyhimyskalenteriin annettiin säädös vuoden 1412 provinsiaalikonssiilissa Arbogassa,⁵²⁴ Marian kärsimys (*compassio*) taas liittyi selvästi mainittuun kärsimysmotiivin suosimiseen.⁵²⁵ Tuomiokirkkoon perustettiin piispa Maunun aikana myös uusi P. Marian alttari.⁵²⁶

P. Marian kulttiin liittyi läheisesti hänen äitinsä Pyhän Annan kultti (muistopäivä 15.12.), jonka suosio lisääntyi Turun hiippakunnassa piispa Maunun aikana, samaan aikaan kuin Ruotsissakin. Turun tuomiokirkkoon perustettiin P. Annan alttari, ja myös piispa Maunun suunnittelema dominiikanikonventti oli omistettu P. Annalle.⁵²⁷

Maunu Tavastin piispuuskauden alkuvuosiin ajoittuu pohjoismaisten kansallispyhimysten kultin kehitys Turun hiippakunnassa. Se oli selvästi unionin vaikutusta. Ruotsin kansallispyhimys P. Eerik (juhlapäivä 18.5.) nostettiin Turun tuomiokirkon kolmanneksi nimikkopyhimykseksi Marian ja Henrikin rinnalle.⁵²⁸ P. Eerikin ja P. Henrikin kulttien kehitys kytkeytyi

⁵²² Edgren 1993, 28–33.

⁵²³ Nämä olivat: syntymä (*nativitas*) 8.9., ilmestys (*annuntiatio*) 25.3., taivaaseen ottaminen (*assumptio*) 15.8., puhdistus (*purificatio*) 2.2. ja sikiäminen (*conceptio*) 8.12. *Malin* 1925, 235–237; *Edgren* 1993, 30–31.

⁵²⁴ *SD* 1616; *FMU* 1636, 2236; *Malin* 1925, 237–238, jossa esitetty ajoitus 1420-luvulle on liian myöhäinen. Ilkka *Taiton* kirje 18.7.1996.

⁵²⁵ *REA* 496, 497; *Malin* 1925, 239–240; *Taitto* 1992, 377–379. *Haapanen* 1922, no. 145, 207, 238, 331, 344 ja 1932, no. 125. Tätä juhlaa vietettiin pääsiäisen jälkeisenä sunnuntaina.

⁵²⁶ *REA* 422. Ks. s. 127.

⁵²⁷ *SD* 2408; *REA* 495; *Malin* 1925, 172–173, 240–242. *Juusten* 1988a, 59. Ks. s. 184, 256, 269. *Linna* esittää ajoituksesta eriävän näkemyksen (1996, 182–183), mutta sillä ei ole riittäviä perusteita.

⁵²⁸ *REA* 334; *FMU* 1517; *Nordman* 1955, 141.

selvästi yhteen.⁵²⁹ Pyhimyskalenteriin lisättiin myös Tanskan suojeluspyhimys P. Knut (7.1.).⁵³⁰

Piispa Maunu edisti myös kokonaan uuden pyhimyskultin syntyä hiippakunnassaan, sillä vuonna 1416 alettiin Turussa kirjata piispa Hemminkiin liittyviä ihmeitä, jotta hänet voitaisiin myöhemmin kanonisoida pyhimykseksi. Mistään kirkollisesta Hemmingin kultista ei vielä ollut kyse, sillä varsinainen kanonisointihanke tuli ajankohtaiseksi vasta 1400-luvun lopulla.⁵³¹

Myös piispa Olavi kehitti Turun hiippakunnan pyhimyskulttia. Hänen aikanaan saivat suurta huomiota Suomessa aiemmin lähes tuntemattomat pyhimykset, joilla oli merkittävä asema Pariisin yliopistossa. Nämä kultit Olavi Maununpoika oli epäilemättä omaksunut opiskeluaikanaan. Hän perusti Turun tuomiokirkkoon Pyhän Ursulan eli 11 000 neitsyen alttarin ja korotti kyseisen juhlapäivän (21.10.) arvoa.⁵³² Hän lisäsi kalenteriin uutena pyhimyksenä myös P. Tuomas Akvinolaisen (juhlapäivä 7.3.).⁵³³

Kalenterilähteiden perusteella näyttää siltä, että piispa Maunu ja piispa Olavi lisäsivät Turun hiippakunnan pyhimyskalenteriin muitakin uusia pyhimyksiä. Pyhän Barbaran (4.12.) kultti oli Suomessa aiemminkin tunnettu, mutta vasta piispa Maunu virallisti sen ja hankki tuomiokirkkoon alttarikaappin, jossa on esitetty Barbaran tarina (ns. Kalannin alttarikaappi).⁵³⁴ 1400-luvun puolivälin tienoilla omaksuttiin Turun hiippakuntaan Pyhän Simeonin

⁵²⁹ REA 290; Malin 1925, 158–159, 208–209, 224–225; Nygren 1945, 184–188; Nordman 1954, 315–318, 1955, 140–142 ja 1961, 28–32; Riska 1987a, 229; Linna 1996, 184–185; Jaakkola 1950–1959 I, 150.

⁵³⁰ Malin 1925, 154–155, 232–233; Haapanen 1922, no. 145, 276, 331; Maliniemi 1961, 338; Nygren 1945, 183–184; Nordman 1955, 139–140; Krötzl 1994, 55–61.

⁵³¹ FMU 4619; Klockars 1960a, 207 ja 1976a, 26; Suvanto 1976, 83.

⁵³² Juusten 1988a, 63; Malin 1925, 168–169; Haapanen 1922, no. 163, 241, 281 ja 1932, 148. Maliniemi 1932, 273; Nygren 1945, 140; Rinne 1941–1952 II, 82–85; Linna 1996, 181–182. Alttarista s. 185. Nimitys johtui siitä, että legendan mukaan P. Ursulan seurueeseen kuului 11 000 neitsyttä (Nygren 1945, 138–139).

⁵³³ Malin 1925, 106, 156–157, 244–245.

⁵³⁴ Malin 1925, 172–173, 246–247; REA 335; Haapanen 1922, no. 214, 276, 281; Riska 1987c, 201; vrt. Nygren 1945, 74–79.

(9.2.)⁵³⁵ ja Pyhän Erasmuksen (3.6.)⁵³⁶ kultit. Lisäksi piispa Maunu ja piispa Olavi kehittivät monien hiippakunnassa ennestään suosittujen pyhimysten kulttia. Tällaisia olivat esimerkiksi Pyhä Lauri (10.8.),⁵³⁷ Pyhä Margareeta (13.7.)⁵³⁸ ja Pyhä Nikolaus (6.12.).⁵³⁹

Näiden lisäysten jälkeen oli Turun hiippakunnan pyhimyskalenterissa yhteensä 158 pyhimysjuhlaa, joista 44 oli yleisiä juhlapäiviä.⁵⁴⁰ Olavi Maununpojan aikana kuningas Kaarle Knuutinpoika puuttui pyhimysjuhlien viettotapaan Upsalan provinssissa. Hän määräsi piispat antamaan säädöksen, että vain yleiskirkollisia juhlia vietetään yleisinä juhlapäivinä.⁵⁴¹ Ei ole tietoa, antoiko piispa Olavi tällaista säädöstä ja oliko määräyksellä vaikutusta Turun hiippakunnassa.

b. Kansan uskonnollinen kasvatus

Piispa Maunu halusi hiippakuntansa papinvirkoihin kotimaisia miehiä, jotka osasivat kansankieltä,⁵⁴² koska hän piti tärkeänä, että kansankieltä todella käytettiin jumalanpalveluksissa. Vuoden 1441 provinssiaaliksiilissa hän oli tekemässä päätöstä, että Isä meidän, Ave Maria ja uskontunnustus oli säännöllisesti luettava kansankielellä jumalanpalveluksissa.⁵⁴³ Pääosassa Turun hiippakuntaa tämä tarkoitti suomen kielen käyttämistä. Ilmeisesti mainitut tekstit levisivät tämän jälkeen suomenkielisessä kirjallisessa muo-

⁵³⁵ *Malin* 1925, 156–157, 242–244; *Taitto* 1992, 407, 409. *Malin & Haapanen* 1922, 4–9, 17–18; *Haapanen* 1922, XXXI ja no. 145, 207, 276, 356.

⁵³⁶ *FMU* 2791; *Malin* 1925, 160–161, 245–247; *Haapanen* 1922, no. 281, 296, 311; *Nygren* 1945, 107–109; *Taitto* 1992, 495.

⁵³⁷ *Malin* 1925, 164–165, 251. Vrt. *Nygren* 1945, 115–118; *Taitto* 1992, 71–72.

⁵³⁸ *Malin* 1925, 162–163, 245, 252; *Taitto* 1992, 352, 409 ja 1997, 90–92; *Linna* 1996, 181. *REA* 334, 335, 523; *Malin & Haapanen* 1922, 4–9, 15–16; *Haapanen* 1922, XXXI, no. 145 ja 1925, no. 120. Vrt. *Nygren* 1945, 118–121.

⁵³⁹ *Malin* 1925, 172–173; *Taitto* 1992, 77–78, 409. *Malin & Haapanen* 1922, 4–9, 17; *Haapanen* 1922, XXXI, no. 207, 221, 252 ja 1925, no. 49, 59, 63. Vrt. *Nygren* 1945, 129–132.

⁵⁴⁰ *Malin* 1925, 154–173. Vrt. s. 99.

⁵⁴¹ *BSH* III 54; *Brilioth* 1941, 412–413; *Kraft* 1944, 166.

⁵⁴² Ks. s. 226–227.

⁵⁴³ *REA* 495.

dossa koko hiippakuntaan. *Maliniemi* olettaa, että myös kymmenen käskyä ja synnintunnustus käännettiin suomen kielelle näihin aikoihin.⁵⁴⁴

Piispa Maunu ja piispa Olavi pyrkivät muutenkin ohjailemaan ja kehittämään hiippakuntalaistensa uskonnollisia harrastuksia ja uskonnollista tasoa. Sen välttämätön edellytys oli kansankielen käyttö ja merkittävä väline anekirjeet.⁵⁴⁵ Piispa Maunun ja piispa Olavin ajalta säilyneet anekirjeet jakautuvat sisällöltään selvästi kahteen ryhmään. Osa niistä oli rakennusaneita, joilla pyrittiin tukemaan tietyn kirkon rakentamista, korjaamista tai koristelua. Aneiden saannin vaatimuksena oli kyseisessä kirkossa käyminen ja ”auttavan käden ojentaminen”, toisin sanoen lahjoituksen tekeminen sen rakennusrahastoon tai osallistuminen itse rakennustöihin.⁵⁴⁶

Toisen ryhmän muodostivat kasvatusaneet, joiden avulla pyrittiin aktivoimaan hiippakuntalaisten hartaudenharjoitusta.⁵⁴⁷ Aneiden saaminen edellytti kirkollisten toimitusten seuraamista, saarnan kuuntelua tai omatoimista ruokailua, esimerkiksi Isä meidän tai Ave Marian lukemista.⁵⁴⁸ Näin piispat kannustivat hiippakuntalaisia seuraamaan sitä uskonnollista opetusta, jota heille kansankielellä annettiin. Turun hiippakunnasta on säilynyt piispa Maunun ja piispa Olavin ajalta huomattavan paljon anekirjeitä, ja niistä poikkeuksellisen monet ovat sellaisia, joihin liittyy kasvatuksellisia tavoitteita.⁵⁴⁹

Kansankieliset saarnat olivat myös välttämätön edellytys kansan uskonnollisen tason kohottamiselle, sillä kristillinen opetus, esimerkiksi mainittujen rukousten ja opinkohtien selittäminen, keskittyi saarnoihin. Legenda novan kuvaus P. Henrikistä esikuvallisena saarnaajana heijastaa, että Turun hiippakunnan johto arvosti saarnaamista. Saarnan maininta aneiden ehtona osoittaa, että piispa Maunu ja piispa Olavi edellyttivät,

⁵⁴⁴ *Maliniemi* 1955, 94–98, 100–102; *Pirinen* 1991, 250–251.

⁵⁴⁵ *Andrén* 1975, 208–211, 220.

⁵⁴⁶ *Andrén* 1975, 212–213; *REA* 335; *FMU* 1517; *REA* 514, 516–517, 522–524; *FMU* 2617, 2618. Ks. liite 7.

⁵⁴⁷ *Andrén* 1975, 211–220.

⁵⁴⁸ *REA* 334, 496, 497; *FMU* 2854. Ks. liite 7.

⁵⁴⁹ *Klockars* 1955a, 87–88. Vrt. *REA* 155, 279, 280, 603; *FMU* 636–637, 855–857, 999, 1081–1083, 3161, 3198, 3551, 5103, 5883, 5961.

että myös maaseutukirkoissa saarnattiin säännöllisesti. Piispat saarnasivat myös itse tarkastusmatkoilla sekä tärkeimpinä juhlapyhinä.⁵⁵⁰ Piispa Maunun kohdalla saarnan arvostus liittyi todennäköisesti birgittalaisvaikutteisiin.⁵⁵¹

Kaikkiaan piispa Maunu vaikutti merkittävästi Turun hiippakunnan keskiaikaiseen pyhimyskulttiin. Hänen ansioikseen voidaan kirjata ennen kaikkea P. Henrikin kultin kehittäminen sekä kärsimysmystiikan tuominen piirteeksi, joka sävytti hiippakunnan hartauselämää. Olavi Maununpojan vaikutus hiippakunnan pyhimyskulttiin jäi selvästi vähäisemmäksi. Piispa Maunu edisti kansankielen käyttöä jumalanpalveluksissa ja pyrki muutenkin kehittämään kansan kristillistä kasvatusta. Tämä kehityslinja jatkui Turun hiippakunnassa myös hänen jälkeensä.

IV 4. Luostarit

a. Birgittalaisjärjestö

Vadstenan luostari: sujuvaa yhteistyötä piispan ehdoilla

Maunu Tavast oli varmasti tutustunut birgittalaisuuteen jo ennen piispaksi valintaansa, vaikka siitä ei tietoja olekaan säilynyt.⁵⁵² Kaikki lähdetiedot viittaavat siihen, että hän suhtautui alusta lähtien myönteisesti birgittalaisuuteen,⁵⁵³ vaikka suomalaisissa tutkimuksissa on esitetty myös päinvastaisia käsityksiä.

Maunu Tavast joutui piispuuskautenaan lähemmin tekemisiin birgittalaisuuden ja Vadstenan luostarin kanssa.⁵⁵⁴ Kevättalvella 1417 hän laati eräiden ruotsalaispiispojen kanssa Konstanzin konsiilille anomuksen, joka koski

⁵⁵⁰ R. Andersson 1993, 188–193; Maliniemi 1955, 98, 105–112; Kilström 1958, 79–108, 177–192.

⁵⁵¹ Läntinen 1991, 287–288; R. Andersson 1993, 193–206.

⁵⁵² Ks. s. 142–143.

⁵⁵³ Suvanto 1976, 83–84.

⁵⁵⁴ Jo nimitysmatkallaan hän hankki luostarille anekirjeen (ks. s. 156).

Vadstenan luostaria.⁵⁵⁵ Vähän myöhemmin he laativat myös suosituskirjeen luostarin lähetykselle.⁵⁵⁶

Keväällä 1417 piispa Maunu vieraili useita kertoja Vadstenassa. Huhtikuun alussa hän antoi luostarin konfessorille luvan ripittää suomalaisia pyhiinvaeltajia, vaikka nämä olisivat syyllistyneet rikkomuksiin, jotka oli varattu piispan ripitettäväksi.⁵⁵⁷ Piispa Maunun toivat vielä kaksi kertaa Vadstenaan kanonisointitutkimukset huhti-toukokuussa.⁵⁵⁸

Vadstenan diaari ei mainitse näitä Maunu Tavastin käyntejä.⁵⁵⁹ Sen perusteella *Jaakkola* päätteli, että piispa Maunun ja luostariväen suhteet olivat viileät.⁵⁶⁰ Diaari oli kuitenkin kokonaan pitämättä vuodet 1414–1418, koska luostarin kirjuri oli Konstanzissa.⁵⁶¹ Maininnan puute ei todista, että piispa Maunun ja Vadstenan luostarin suhteissa olisi ollut ongelmia.

Vadstenassa Maunu Tavast tapasi vanhan opiskelutoverinsa Törner Antinpojan, joka oli ryhtynyt munkiksi. Kävi ilmi, että Törner tiesi tarkasti, miten virolainen Padisen luostari oli saanut patronaattioikeuden Porvoon pitäjään. Piispa Maunulle tieto oli tarpeen, joten hän teetti siitä virallisen todistuksen.⁵⁶²

Vaikka piispa Maunu suhtautui myönteisesti Vadstenan luostariin, hän ei pitänyt siitä, että niin monet suomalaiset tekivät pyhiinvaelluksen Vadstenaan. Se merkitsi taloudellisia menetyksiä oman hiippakunnan kirkolle. *Suvanto* olettaa, että juuri Vadstenan pyhiinvaelluksen suosio sai piispa Maunun hankkimaan aneita Turun tuomiokirkolle ja kahdelle seurakuntakirkolle vuonna 1418.⁵⁶³

⁵⁵⁵ Jäljennökset kopiokirjassa A 20 RA, f. 127–128; *FMU* 6619; *Friedländer* 1963, 104–106; *Höjer* 1905, 168–169; *Ekström* 1939, 136. Anomus saatettiin laatia 3.2.1417 (*Friedländer* 1963, 106).

⁵⁵⁶ *SD* 2331; *Friedländer* 1963, 106–107; *Losman* 1970, 66–67; *Jaakkola* 1950–1959 I, 276; *Ekström* 1939, 136.

⁵⁵⁷ *FMU* 1501; *Höjer* 1905, 212–214; *Jaakkola* 1950–1959 I, 276–277. Vrt. s. 85.

⁵⁵⁸ *Lundén* 1963, 25–27; *Klockars* 1976a, 28. Tarkemmin s. 283–284. Jälkimmäiseen Vadstenassa käyntiin liittyy myös *SD* 2366.

⁵⁵⁹ Vrt. *DV* 276–284.

⁵⁶⁰ *Jaakkola* 1950–1959 I, 276–279.

⁵⁶¹ Tältä ajalta lisättiin jälkeempäin vain joitakin lyhyitä mainintoja. *Gejrot* 1988, 32; *Klockars* 1976a, 30.

⁵⁶² *REA* 371; vrt. s. 93. Ks. s. 265–268.

⁵⁶³ *Suvanto* 1976, 84–85; *FMU* 1517. Vrt. s. 188.

Kuningas Eerik aikoi lähettää Maunu Tavastin viemään paaville anomusta, joka koski Vadstenan luostaria.⁵⁶⁴ Anomus on päiväämätön, mutta *Friedländer* ajoittaa sen syksyyn 1419 ja pitää mahdollisena, että Maunu Tavast kävi paavin luona kuninkaan asiamiehenä talvella 1419–1420.⁵⁶⁵ Piispa Maunusta ei ole lähdetietoja syyskuun 1419 ja marraskuun 1420 väliseltä ajalta,⁵⁶⁶ joten on hyvin mahdollista, että hän todella kävi tuolloin Italiasa. Matka lienee suuntautunut Firenzeen, missä paavi Martinus V tuolloin oleskeli.

Kuningas anoi, että birgittalaisten menettämät aneprivilegiot palautettaisiin. Anomusta ei hyväksytty, mutta se ei ollut piispa Maunun vika, sillä kiista birgittalaisten ane oikeuksista tuli olemaan vielä pitkälinen prosessi.⁵⁶⁷

Vuoden 1420 jälkeen piispa Maunun yhteydet Vadstenaan vähenivät huomattavasti.⁵⁶⁸ Yhtenä syynä saattoivat olla birgittalaisten sisäiset riidat. Piispa Maunu solmi uudelleen yhteydet Vadstenaan 1430-luvun jälkipuoliskolla, kun hän ryhtyi suunnittelemaan birgittalaisluostarin perustamista Suomeen.

Valtaneuvosto päätti elokuussa 1438, että Suomeen perustetaan birgittalaisluostari. Piispa Maunu oli kuitenkin neuvotellut sitä ennen asiasta Vadstenan luostariväen kanssa.⁵⁶⁹ Vadstenan diaari ei mainitse neuvotteluja, mutta koska diaari ei ole aukoton, on neuvotteluja voitu hyvin käydä esimerkiksi vuosina 1437–1438,⁵⁷⁰ jolloin piispa Maunu oleskeli Ruotsissa.

Syyskuussa 1438 piispa Maunu kirjoitti Vadstenan luostariin. Hän toivoi, että Vadstena lähettäisi uuden luostarin suunnittelijoiksi ne kaksi henkilöä,

⁵⁶⁴ Jäljennös kopiokirjassa A 20 RA, f. 136.

⁵⁶⁵ *Friedländer* 1963, 127–128.

⁵⁶⁶ Tunnetut rajakohdat ovat 20.9.1419 (*SD* 2685) ja 22.11.1420 (*REA* 388). *FMU* 1636:n mukaan takaraja olisi kesällä 1420, mutta kyseinen asiakirja kuulunee vuoteen 1419 (ks. s. 20). Sitäpaitsi aika riittäisi tähän matkaan, vaikka *FMU* 1636 olisikin peräisin vuodelta 1420. Ks. myös s. 285.

⁵⁶⁷ Jäljennökset kopiokirjassa A 20 RA, f. 136r.–136v.; *Friedländer* 1963, 126–131; *Höjer* 1905, 173–181, 214–223.

⁵⁶⁸ Seuraavan puolentoista vuosikymmenen aikana hän oli vain kerran tekemissä Vadstenan luostarin kanssa: valtaneuvoston kirje 2.8.1424 RAperg.

⁵⁶⁹ *FMU* 2265; piispa Maunun kirje keväällä 1439, *Klockars* 1975a, 32–33; *Klockars* 1975a, 39 ja 1979, 16.

⁵⁷⁰ *DV* 452–465 (1436), 446–451 (1435), 466–469 (1437), 470–473 (1438).

joita hän ehdotti. Vadstenan luostariväki kuitenkin katsoi, että nämä eivät sopineet suunnittelutehtäviin.⁵⁷¹ Piispa Maunu taipui ilman vastaväitteitä ja tyytyi suunnittelijoihin, jotka Vadstenasta lähetettiin.⁵⁷²

Maliniemi ja *Suvanto* katsovat, että piispa Maunun ehdotukseen sisältyi enemmän kuin pelkkä henkilövalinta. Heidän mielestään piispa Maunu halusi tehdä suomalaisluostarista norjalaisen Munkelivin tytärluostarin. Toisen suunnittelijoista, joita hän ehdotti, oli näet kotoisin Munkelivistä.⁵⁷³ Sen sijaan *Klockarsin* mielestä piispa Maunu tunsikin henkilöt, joita hän ehdotti, ja piti heitä tehtävään sopivina.⁵⁷⁴

Munkelivin luostari oli 1430-luvulla kuitenkin niin sekasortoisessa tilassa,⁵⁷⁵ että on tuskin mahdollista, että piispa Maunu aikoi kytkeä suomalaisluostarin sen yhteyteen. Sen sijaan *Suvannon* käsitys, että ehdotus liittyi Vadstenan sisäisiin riitoihin, pitää paikkansa. Piispa Maunu saattoi hyvinkin vierastaa reformipuoluetta, joka piti valtaa Vadstenassa ja pyrki vähentämään piispojen valtaa birgittalaisluostareihin.⁵⁷⁶

Ennakkoluuloista huolimatta piispa Maunu sai hyvin positiivisen vaikutelman suunnittelijoista, jotka Vadstena lähetti Suomeen. Hän jopa suostuteli toisen heistä jäämään maahan, kun heidän tehtävänsä oli päättynyt.⁵⁷⁷ Seuraavina vuosina Turun hiippakunnan ja Vadstenan luostarin yhteydet olivat tiiviit. Naantalin luostarin perustamishanke edellytti säännöllistä yhteydenpitoa, ja suhteet olivat nyt molemmin puolin ongelmattomat.⁵⁷⁸

Birgittalaisjärjestö ja Vadstenan luostari pysyivät Rooman paavin obedienssissa, vaikka pohjoismaiset kirkkoprovinssit siirtyivät Baselin konsiilipaavin obedienssiin vuoden 1439 jälkeen.⁵⁷⁹ Koska yhteydet Turun ja Vadstenan välillä olivat vilkkaat, Vadstenan kanta vaikutti varmasti osaltaan

⁵⁷¹ *FMU* 2269.

⁵⁷² *DV* 480; *Klockars* 1979, 16.

⁵⁷³ *Maliniemi* 1943, 58–60, 68–69; *Suvanto* 1976, 100–102; *Läntinen* 1991, 287.

⁵⁷⁴ *Klockars* 1975a, 30.

⁵⁷⁵ *Gunnes* 1991, 224–227.

⁵⁷⁶ Vrt. *Suvanto* 1976, 102.

⁵⁷⁷ Piispa Maunun kirje keväällä 1439, *Klockars* 1975a, 32–33; *Klockars* 1975a, 31–32 ja 1979, 16–17.

⁵⁷⁸ Tarkemmin s. 257–260.

⁵⁷⁹ *Losman* 1970, 248–250; *Höjer* 1905, 217–221.

siihen, että Maunu Tavast teki itsenäisen ratkaisun ja palautti Turun hiippakunnan Rooman obedienssiin vuonna 1445.⁵⁸⁰

Piispa Maunu joutui 1440-luvulla mukaan Vadstenan luostarin omistusriitojen selvittelyyn.⁵⁸¹ Luostari vaati esimerkiksi takaisin Kyminkartanoa, jonka Viipurin linnanpäälliköt olivat omineet. Piispa Maunu tuki Vadstenan pyrkimyksiä ja tutki omistuskysymystä Pyhtäällä helmikuussa 1446. Hänen tutkimustensa pohjalta valtaneuvosto päätti, että Kyminkartano palautetaan Vadstenan luostarin omistukseen.

Päätös jäi kuitenkin toteuttamatta, ja ilmeisesti piispa Maunun tutkimuksia moitittiin. Tammikuussa 1450 hän joutui antamaan kirjallisen selvityksen, miksei ollut vannottanut kuulustelemiaan todistajia.⁵⁸² Tämä ei kuitenkaan katkaissut piispa Maunun suhteita Vadstenaan. Vielä huhtikuussa 1450 hän vieraili luostarissa ja antoi sille anekirjeen.⁵⁸³

Olavi Maununpoika suhtautui tuomiorovastikautenaan myönteisesti birgittalaisuuteen ja osallistui aktiivisesti Naantalın luostarin perustamishankkeeseen.⁵⁸⁴ Birgittalaisuudella ei kuitenkaan näytä olleen häneen yhtä selvää vaikutusta kuin Maunu Olavinpoikaan.⁵⁸⁵

Olavi Maununpojan suhteet birgittalaisiin kuitenkin kiristyivät hänen piispuuskautenaan. Vuonna 1453 hän riitautui Naantalın luostariväen kanssa luostarin esimiehen valinnasta.⁵⁸⁶ Piispa Olavi ulotti riidan myös Vadstenaan, sillä hän vaati, että Vadstena kumoaisi Naantalissa suoritetun valinnan. Hän jopa uhkaili, että muuten luostari menettäisi piispan hyväntahtoisuuden.⁵⁸⁷ Vadstenan abbedissa ja konfessori toimivat piispa Olavin toiveen mukaisesti ja kumosivat valinnan.⁵⁸⁸ Tämä tuskin johtui yksinomaan Olavi

⁵⁸⁰ Ks. s. 287–288.

⁵⁸¹ *SMR* 1440; *Gillingstam* 1953, 292; *Jaakkola* 1950–1959 II, 12.

⁵⁸² *FMU* 2445, 2546, 2658, 2670, 2824 (jossa väärä vuosiluku), 6646; *DV* 563, 569; *Rosén* 1960, 142–147, jossa tapahtumien kulku tulkittu osittain väärin; *Klockars* 1979, 23–24, 34, 41; *Höjer* 1905, 318–319; *Schück* 1976, 300.

⁵⁸³ Piispa Maunun anekirje 23.4.1450 RAperg.

⁵⁸⁴ *DV* 501; *FMU* 2539; *REA* 518; *Klockars* 1979, 29.

⁵⁸⁵ Vrt. s. 182–183, 197, 246, 372.

⁵⁸⁶ *FMU* 2927. Ks. s. 264. Vihkimättömän birgittalaisluostarin munkkikonventin johtajasta käytettiin nimitystä esimies.

⁵⁸⁷ *FMU* 2927; *Klockars* 1979, 59; *Jaakkola* 1950–1959 II, 171–172.

⁵⁸⁸ *FMU* 2932. Ks. s. 264.

Maununpojan vaatimuksista, sillä itse asiassa valinta, joka Naantalissa oli suoritettu, oli birgittalaisjärjestön sääntöjen vastainen.⁵⁸⁹ Piispa Olavin ja Vadstenan luostarin suhteet jäivät muodollisesti kuntoon tämän episodin jäljiltä, mutta kovin lämpimiä suhteet tuskin olivat.

Naantalin luostari: piispa Maunu perustajana – piispa Olavi riitapuolena

Maunu Tavastin piispuuskauden alkaessa Turun seudulla ilmeisesti toimi dominikaaninen P. Annan naiskonventti, mutta sen toiminta lakkasi pian. Piispa Maunu oli kuitenkin sitä mieltä, että Turun hiippakunta tarvitsi naisluostarin, ja 1430-luvun alussa hän aikoi perustaa uudelleen P. Annan konventin.⁵⁹⁰ Lopulta hän kuitenkin luopui tästä hankkeesta ja antoi sen sijaan perustaa hiippakuntaan birgittalaisluostarin.

Syynä siihen, että piispa Maunu ajatteli vielä 1430-luvun alussa perustaa dominikaanikonventin, lienevät olleet birgittalaisjärjestön ongelmat. Uuden birgittalaisluostarin perustaminen ei tuolloin ollut mahdollista. Kun paavi salli jälleen birgittalaisluostarien perustamisen 1430-luvun puolivälissä, dominikaanikonventtihanke pysähtyi.⁵⁹¹

Piispa Maunu ryhtyi ilmeisesti 1430-luvun puolivälin jälkeen neuvottelemaan Vadstenan luostarin kanssa birgittalaisluostarin perustamisesta Suomeen.⁵⁹² Perustamispäätöksen teki kuitenkin lopulta Ruotsin valtaneuvosto elokuussa 1438. Muistona aiemmasta hankkeesta uusi birgittalaisluostari omistettiin myös P. Annalle.⁵⁹³

Maliniemen mielestä päätös oli ”Ruotsin herrojen keksintö” ja isku suomalaisten omille pyrkimyksille perustaa dominikaaniluostari. Myös *Suvanto* suhtautuu epäröiden piispa Maunun kantaan ja olettaa, että hän mukautui muualta tulleeseen aloitteeseen.⁵⁹⁴ He eivät kuitenkaan ota huomioon, että

⁵⁸⁹ Emäluostarilla oli oikeus valita vihkimättömän birgittalaisluostarin johtajat, eikä Naantalin luostaria ollut vielä vihitty (*Klockars* 1979, 58–59).

⁵⁹⁰ Ks. s. 269.

⁵⁹¹ *Klockars* 1979, 14–16; *Juva* 1964, 348; vrt. *Suvanto* 1976, 89–91. Ks. s. 103.

⁵⁹² Ks. s. 253. Vrt. *Maliniemen* eriävä näkemys (1943, 77–78).

⁵⁹³ *FMU* 2265.

⁵⁹⁴ *Maliniemi* 1943, 46–52; *Suvanto* 1976, 90–99. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 514–516.

birgittalaisluostaria ei voitu perustaa ilman, että sekä hiippakunnan piispa että Vadstenan luostari tukivat hanketta.⁵⁹⁵ Ensimmäinen aloitteentekijä saattoi toki olla joku muu kuin piispa Maunu, esimerkiksi arkkipiispa Nils Ragvaldsson.⁵⁹⁶

Valtaneuvosto lahjoitti luostarin sijoituspaikaksi Stenbergan kartanon Maskusta, ja syksyllä 1438 kaksi Vadstena-veljeä aloitti luostarin rakennustyöt Karinkylässä kartanon mailla. Piispa Maunu piti heihin läheistä yhteyttä.⁵⁹⁷ Keväällä 1440 rakennustyöt olivat ehtineet sellaiseen vaiheeseen, että tuomiorovasti Olavi lähti hankkimaan Vadstenasta ensimmäisiä asukkaita Naantalın luostariin.⁵⁹⁸ Tähän olisi periaatteessa tarvittu paavin vahvistus, mutta sitä ei konsiilikauden takia hankittu,⁵⁹⁹ ja luostarin toiminta käynnistyi piispa Maunun omalla vastuulla.

Pian osoittautui, että Stenbergan kartanon tuotto ei riittänyt luostarin rakentamiseen ja ylläpitoon. Ilmeisesti juuri piispa Maunu toimitti lokakuussa 1440 valtaneuvostolle anomuksen luostarin avustamisesta. Valtaneuvosto myönsikin luostarille rakennusavuksi Åsundan kihlakunnan kruununverot Ruotsista.⁶⁰⁰

Lisäksi paikka, johon luostarin rakentaminen oli aloitettu, osoittautui sopimattomaksi. Piispa Maunu kävi Karinkylässä tutustumassa ongelmaan ja kirjoitti siitä selvityksen Vadstenan luostarille keväällä 1441. Heinäkuussa 1441 piispa Maunu oli mukana valtaneuvostossa, joka päätti lahjoittaa luostarille Pyhäjoen kartanon Perniöstä sekä antoi luvan rakentaa sinne Vadstenan kaltaisen kauppalan. Myöhemmin syksyllä kuningas Kristoffer vahvisti toimenpiteen.⁶⁰¹

⁵⁹⁵ *Klockars* 1975a, 29–30 ja 1979, 16. Vrt. *Nyberg* 1965, 59–67.

⁵⁹⁶ *Brilioth* 1941, 394; *Suvanto* 1976, 98–99; *Pirinen* 1991, 115.

⁵⁹⁷ *FMU* 2265; piispa Maunun kirje keväällä 1439, *Klockars* 1975a, 32–33; *Klockars* 1976, 161–162 ja 1979, 16–17. Vrt. s. 254.

⁵⁹⁸ *DV* 501, vrt. *DV* 702; *Klockars* 1979, 17–22. Luostari oli saanut nimen Nådendal, koska sen paikka Karinkylässä oli laaksossa.

⁵⁹⁹ *Maliniemi* 1943, 48; *Suvanto* 1976, 104–106.

⁶⁰⁰ *FMU* 2355; vrt. *FMU* 6646; *Suvanto* 1976, 104–105, 108; *Klockars* 1979, 22–23. Vrt. *Gillingstam* 1953, 219.

⁶⁰¹ *FMU* 2398, 2417; *DV* 510; *Suvanto* 1976, 108–112; *Klockars* 1979, 26–27; *Jaakkola* 1950–1959 II, 13–14.

Kruunu oli aikoinaan pantannut Pyhäjoen kartanon Gödek (Gödekhe) Finckelle, ja kartano oli nyt hänen perillistensä hallussa. Piispa Maunu ja Kaarle Knuutinpoka lupautuivat lunastamaan kartanon näiltä.⁶⁰² Maunu Tavastin osuuden lunastussummasta maksoi kuitenkin lopulta Henrik Bitz.⁶⁰³

Piispa Maunu inkorporoi Maskun seurakunnan Naantalin luostariin avustaakseen luostarin toimeentuloa. Tämä mainitaan vain myöhemmissä lähteissä, eikä tapahtuman ajankohtaa ja yksityiskohtia tiedetä.⁶⁰⁴ Lahjoitukseen saattoivat sisältyä myös Maskun kruununverot, jotka oli läänitetty piispa Maunulle.⁶⁰⁵ Inkorporointi liittyi melko varmasti luostarin taloudellisiin vaikeuksiin vuosina 1440–1441. Todennäköisesti piispa Maunu suoritti inkorporoinnin syksyllä 1440 tai seuraavana talvena, jolloin luostari toimi Maskussa eikä siirtymistä Perniöön vielä suunniteltu. Säilyneistä lähteistä Maskun inkorporointi luostariin tulee ilmi vasta keväällä 1442.⁶⁰⁶

Pyhäjoen lahjoituksesta huolimatta Naantalin luostariväki alkoi kevättälvellä 1442 suunnitella siirtymistä lähemmäs Turkua. Piispa Maunu tuki hanketta ja lahjoitti Naantalin luostarille tilat, jotka oli hankittu Turun seudulta P. Annan konventtia varten. Toukokuussa 1442 valtaneuvos Henrik Klaunpoka Djäkn ja hänen vaimonsa Lucia Olavintytär lahjoittivat Ailosten tilan Raisiosta luostarin uudeksi sijoituspaikaksi. Piispa Maunu lienee ollut eräs hankkeen taustavoimista ja vaikuttanut paikan valintaan.⁶⁰⁷

Ailonen osoittautui sopivaksi paikaksi, ja rakennustyöt siellä aloitettiin ilmeisesti pian. Koska Ailonen ei ollut kruununtila, ei siirtoon tarvinnut välittömästi hankkia kuninkaan suostumusta. Vasta syyskesällä 1443 piispa Maunu ja luostariväki kirjoittivat kuningas Kristofferille ja anoivat muodol-

⁶⁰² FMU 2400, 2401.

⁶⁰³ FMU 2475, 2650; Gödek Fincken kuittauskirje, odat. nr. 33 RAppr. Ks. myös *Klockars* 1979, 27, 30.

⁶⁰⁴ FMU 3278, 3315; *Juusten* 1988a, 57 ja 59.

⁶⁰⁵ Tutkijat ovat esittäneet tästä eräviä näkemyksiä. Ks. *Maliniemi* 1943, 78; *Pirinen* 1956, 337; *Oja* 1966, 170; *BFH* I, 321–326. Vrt. s. 179.

⁶⁰⁶ *Klockars* 1979, 23; *Pirinen* 1956, 337; FMU 2388, 2451; vrt. FMU 2417. *Maliniemi* (1943, 78) ajoittaa Maskun inkorporoinnin vasta vuoteen 1443, mutta tämä on selvästi virheellinen käsitys.

⁶⁰⁷ FMU 2455, 2469; DV 521; *Suvanto* 1976, 113–114; *Klockars* 1976b, 163 ja 1979, 27–28.

lista siirtolupaa. Asiamiehenä Kööpenhaminassa toimi tuomiorovasti Olavi Maununpoika. Kuningas hyväksyi siirron ja määräsi, että Ailosiin oli rakennettava myös kauppala piispa Maunun ohjeiden mukaisesti.⁶⁰⁸

Piispa Maunu oli alusta lähtien hyvissä väleissä Naantalin luostariväen kanssa. Jo talvella 1440–1441 hän kutsui luostarin esimiehen Johan Bernardssonin (Johannes Bernardi) viisi kertaa tuomiokirkkoon saarnaamaan, muun muassa P. Henrikin päivänä.⁶⁰⁹ Luostarin toiminnan vakiintuessa piispa Maunu vieraili siellä usein.⁶¹⁰ Vierailujen aiheena olivat etupäässä toimitukset, joita piispan täytyi suorittaa luostarissa,⁶¹¹ mutta piispa Maunu tuki muutenkin Naantalin luostarin toimintaa⁶¹² ja järjesteli sen asioita.⁶¹³

Loppukesällä 1445 piispa Maunu suostutteli Johan Bernardssonin eroamaan esimiehen tehtävästä, koska tämä oli jo vanha ja sairas. Uudeksi esimieheksi valittiin tarmokas Hans (Johannes) Kyle.⁶¹⁴ Piispa Maunun välit Naantalin luostarin esimiehiin näyttävät olleen hyvät.

Maliniemen ja *Läntisen* mielestä Naantalin luostarin perustamisella oli suuri välillinen vaikutus Turun hiippakuntaan. Heidän mukaansa tuomiokapitulin laajentaminen 1440-luvun alussa, aktiivinen anehankinta 1440-luvulla ja hiippakuntaliturgian vahvistaminen vuonna 1445 johtuivat siitä, että hiippakunnan johto pelkäsi kilpailua Naantalin luostarin kanssa.⁶¹⁵

Hiippakuntaliturgian vahvistaminen liittyi selvästi siihen, että Turun hiippakuntaan perustettiin birgittalaisluostari,⁶¹⁶ mutta muita *Maliniemen* ja *Läntisen* oletuksia on aihetta epäillä. Aneet liittyivät pikemminkin tuomiokirkon laajentamiseen.⁶¹⁷ Lisäksi Naantalin luostari kärsi pitkään pappispuolasta⁶¹⁸ eikä pystynyt kilpailemaan tuomiokapitulin kanssa.

⁶⁰⁸ FMU 2539; REA 518; *Klockars* 1979, 28–30; *Hiekkanen* 1993, 143–144; *Suvanto* 1976, 114.

⁶⁰⁹ FMU 6646; *Klockars* 1979, 20–21, 24. Johan Bernardsson olikin tunnettu saarnaaja (*Hedlund* 1994, 616–618).

⁶¹⁰ FMU 2653, 2657, 2674.

⁶¹¹ *Pirinen* 1956, 334.

⁶¹² Esim. REA 509; FMU 2626; *Maliniemi* 1943, 72, 77.

⁶¹³ Esim. FMU 2653, 2676, 2706.

⁶¹⁴ FMU 6649; DV 553, 557; *Klockars* 1979, 36–38.

⁶¹⁵ *Maliniemi* 1943, 61–68; *Läntinen* 1991, 287–289.

⁶¹⁶ Vrt. s. 240.

⁶¹⁷ Vrt. s. 188 ja 252.

⁶¹⁸ Ks. *Klockars* 1979, 36–41, 48–54, 61–67, 80–86, 106–111. Vrt. s. 166.

Maliniemen käsityksen mukaan P. Ruumiin alttari oli piispa Maunun ”lempilapsi”, jonka kanssa Naantalin luostari joutui kilpailemaan suosikki-
asemasta. *Klockars* kuitenkin todistaa, että näiden kahden välillä ei voinut
olla mitään suoranaista kilpailua. Piispa Maunu panosti vahvasti kumpaankin
hankkeeseen, mutta ne olivat selvästi eriaikaisia.⁶¹⁹

Piispainkronikka kertoo, että Maunu Tavast rakennutti itselleen talon
Naantalin luostarin lähistölle, mutta ”ei pystyttänyt itselleen taloa luostarin
muurien sisäpuolelle”.⁶²⁰ *Klockarsin* mukaan tämä on tulkittava niin, että
piispa Maunu aikoi ryhtyä munkiksi, mutta luopui sittemmin suunnittelmis-
taan.⁶²¹

Tulkinta vaikuttaa todennäköiseltä. Syyskesällä 1445 Vadstenan konfes-
sori Magnus Unneson (Unnonis) kirjoitti eräästä henkilöstä, joka aikoi liittyä
Naantalin luostariin: ”Hänet on otettava luostariin järjestön sääntöjen mu-
kaisesti, mutta noin viikon kuluttua hänet on valittava luostarin esimieheksi
arvonsa ja auktoriteettinsa takia.”⁶²² Turun hiippakunnassa tällainen lausuma
saattoi tuskin viitata kehenkään muuhun kuin Maunu Tavastiin.⁶²³

Piispa Maunu ei silti liittynyt Naantalin luostarin jäseneksi. *Klockars*
olettaa, että Olavi Maununpoika esitti vuonna 1445 paaville anomuksen
piispa Maunun vetäytymisestä. Hänen mukaansa sen käsittely kirkollisessa
byrokratiassa kesti kuitenkin niin kauan, että piispa Maunu luopui suunnitel-
mastaan.⁶²⁴

Mielestäni on kuitenkin todennäköisempää, että piispa Maunu aikoi liit-
tyä Naantalin luostariin vielä erotessaan piispanvirasta vuonna 1449. Suun-
nitelma lieene kariutunut lopulta siihen, että kuningas Kaarle pidätti hänet
palveluksessaan syysyyn 1450 saakka. Sen jälkeen Maunu Tavast ei enää
jaksanut ryhtyä munkiksi, vaan asettui asumaan taloon, jonka oli rakennutta-
nut Naantaliin.⁶²⁵

⁶¹⁹ *Maliniemi* 1943, 80–82; *Klockars* 1976a, 30.

⁶²⁰ *Juusten* 1988a, 59 ja 1988b, 46.

⁶²¹ *Klockars* 1976a, 32–33 ja 1979, 40–41; vrt. *Maliniemi* 1943, 78.

⁶²² *FMU* 6649, vapaasti suomennettuna.

⁶²³ *Klockars* 1976a, 33. Vrt. *Malin* 1928, 12 ja *Klockars* 1979, 39.

⁶²⁴ *Klockars* 1976a, 33–34.

⁶²⁵ Ks. s. 359. Vetäytyessään Naantaliin piispa Maunu lahjoitti proventin veljentyt-
tärilleen Elinalle, joka ryhtyi nunnaksi (*FMU* 2862; *Klockars* 1975b, 138–139).
Ks. liite 4.

Vaikka piispa Maunu ei ryhtynytään munkiksi, hän lienee viimeisinä piispuusvuosinaan ollut Naantalin luostarin ulkojäsen.⁶²⁶ Tämän johdosta piispa Maunu saattoi itse kirjoittaa Pyhän Henrikin *Legenda novan*, vaikka sen mainitaan olevan ”erään veljen laatima”.⁶²⁷

Piispainkronikan mukaan Maunu Tavast rakennutti omalla kustannuksellaan Naantalin luostarikirkon sakariston ja pääkuorin.⁶²⁸ Yleisen käsityksen mukaan tämä tarkoittaa nykyisen kirkon sakaristoa ja pääkuoria. Aiemmin oletettiin, että kirkon rakentaminen aloitettiin jo piispa Maunun aikana,⁶²⁹ mutta *Hiekkasen* mukaan Naantalin kirkko rakennettiin aikaisintaan 1460-luvulla.⁶³⁰ *Lilius* kannattaa kuitenkin edelleen aiempaa ajoitusta. Hän käyttää perusteenaan piispa Maunun lahjoituksia ja sitä, että luostarikirkon piti olla valmiina ennen luostarin vihkimistä, joka suoritettiin vuonna 1462.⁶³¹

Birgittalaissääntö edellytti, että luostarikirkko oli valmis, ennen kuin luostari vihittiin.⁶³² Mielestäni Naantalin luostarikirkon rakentamista ei kuitenkaan voi ajoittaa tämän perusteella, sillä itse vihkimisasiakirjassa puhutaan tulevasta kirkon rakentamisesta.⁶³³

Kronikan tieto piispa Maunun lahjoituksesta saattaa tarkoittaa sitä, että piispa Maunu lahjoitti Naantalin luostarille varoja ja määräsi, että niillä on rakennettava sakasti ja pääkuori tulevaan kirkkoon. Mahdollista on myös, että piispa Maunu kustansi kivisen sakastin ja pääkuorin luostarin alkuperäisen puukirkon yhteyteen. Sen jäännökset on löydetty nykyisen kirkon sisältä.⁶³⁴

Olavi Maununpoika osallistui tuomiorovastina aktiivisesti Naantalin luostarin perustamishankkeeseen. Hänen suhteensa luostariin näyttävät ol-

⁶²⁶ *Maliniemi* 1943, 78; *Höjer* 1905, 315, 319–323.

⁶²⁷ *Maliniemi* 1942a, 8–9.

⁶²⁸ *Juusten* 1988a, 59.

⁶²⁹ *Klockars* 1979, 42–43; *Lilius* 1969, 15 ja siinä viitattu kirjallisuus.

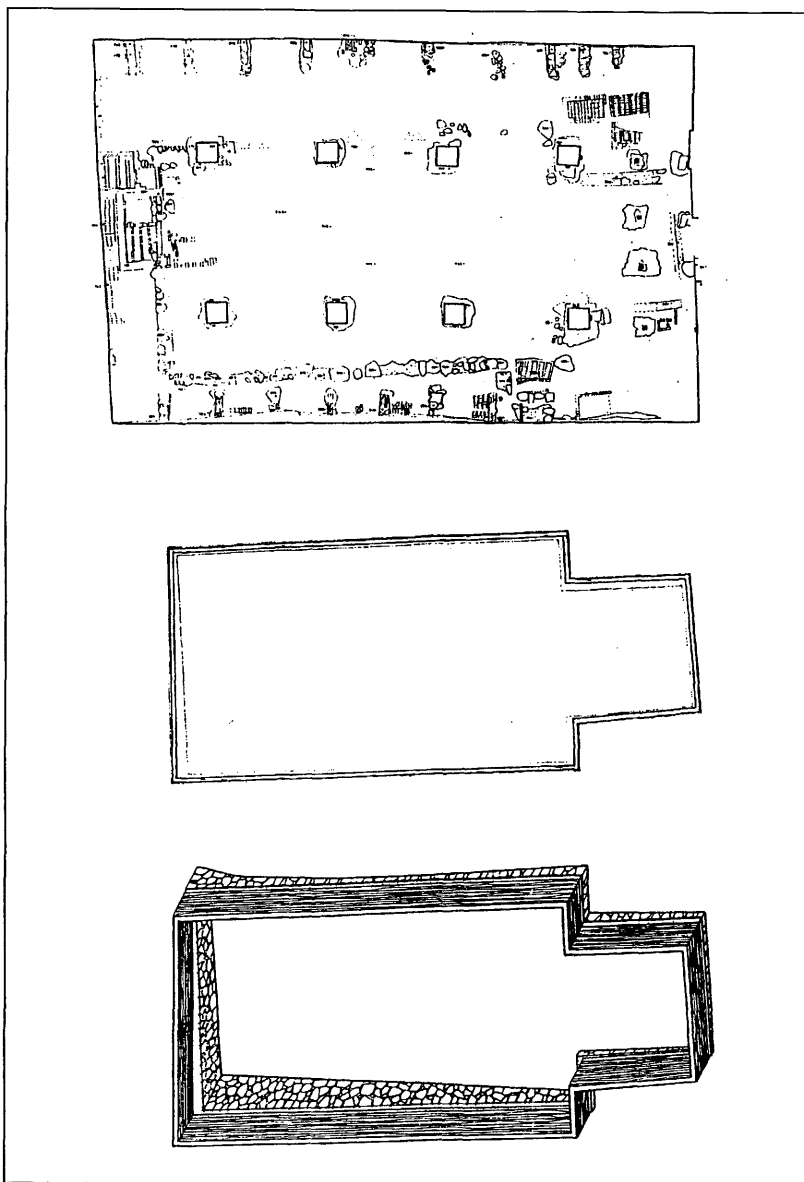
⁶³⁰ *Hiekkanen* 1994b, 456, 1994c, 222–223, 1995c, 37 ja 1997b, 66.

⁶³¹ *Lilius* 1996, 226 ja 1969, 14–15, 105; *FMU* 3185.

⁶³² *Nyberg* 1965, 40–41.

⁶³³ *FMU* 3185; *Klockars* 1979, 76–77. Vrt. *Hiekkanen* 1997b, 66.

⁶³⁴ *Lilius* 1969, 18–28; *Hiekkanen* 1988, 40–41 ja 1997b, 66. Puukirkon mitat olivat 27 x 15 m, joten sekin oli jo melkoisen kookas rakennus.

Naantalin luostarin alkuperäinen puukirkko. Yläkuvassa sijainti nykyisen kirkon sisällä, alakuvassa rekonstruktioyritys. (Kuva: Lilius 1969.)

leen muutenkin hyvät tähän aikaan. Hän teki esimerkiksi tuomiokapitulin puolesta sopimuksia luostarin kanssa ja vieraili Naantalissa hoitamassa asioita.⁶³⁵

Ensimmäiset erimielisyydet Olavi Maununpojan ja Naantalin luostarin välillä tunnetaan vuodelta 1449. Tällöin luostarin lampuodit hakkasivat puita tuomiorovastin metsistä, vaikka Olavi Maununpoika oli kieltänyt heitä.⁶³⁶ *Porthan* olettaa, että tämä kiista sai Olavi Maununpojan omaksumaan negatiivisen asenteen luostaria kohtaan.⁶³⁷ Mutta vaikka Olavi Maununpoika suhtautui piispuuskautenaan Naantalin luostariin selvästi kriittisemmin kuin ennen, se tuskin johtui yhdestä maariidasta, koska maanomistusriidat olivat keskiajalla enemmän kuin tavallisia.

Sen sijaan lähteistä ilmenee, että Maunu Tavastin piispuuskauden loppuvuosina joku esti kaniikki Lauri (Laurentius) Skytteä ja hänen toveriaan menemästä luostariin, kuten he olisivat halunneet. Vuonna 1451 estettä ei enää ollut.⁶³⁸ Mahdollisesti esteen asetti tuomiorovasti Olavi Maununpoika. Kapitulin johtajana hän saattoi kieltää kaniikkia menemästä luostariin, ja este poistui, kun hänet valittiin piispaksi.

Olavi Maununpojan kriittinen asenne saattoi siis johtua siitä, että hän ei hyväksynyt, että hiippakunnan varoilla koulutetut papit siirtyivät luostarin palvelukseen.⁶³⁹ Tätä käsitystä tukee se, että myöhemmin 1450-luvulla suomalainen pappi Pietari (Petrus), joka aikoi liittyä Vadstenan luostariin, pyysi pitämään hankkeen salassa turkulaisilta.⁶⁴⁰

Ensimmäisten piispuusvuosiensa ajan Olavi Maununpoika näyttää kuitenkin tulleen hyvin toimeen Naantalin luostarin kanssa. Hän osallistui luostarin asioiden hoitoon ja kävi Naantalissa tarkastusmatkalla syksyllä 1450.⁶⁴¹ *Klockars* olettaa, että niin kauan kuin piispa Maunu eli, Olavi Maununpoika yritti hänen takiaan välttää erimielisyyksiä Naantalin luostarin kanssa.⁶⁴²

⁶³⁵ FMU 2455, 2676, 2696.

⁶³⁶ REA 545.

⁶³⁷ *Porthan* 1862, 437–438.

⁶³⁸ FMU 2896.

⁶³⁹ *Klockars* 1979, 46–47, 57.

⁶⁴⁰ *Klockars* 1975b, 129–130. Asiakirjaa ei ole julkaistu.

⁶⁴¹ FMU 2846, 2855; vrt. FMU 2854.

⁶⁴² *Klockars* 1979, 57.

Ilmeisesti kesällä 1453 Naantalin esimies Hans Kyle sanoutui irti virastaan ja luostariväki valitsi uudeksi esimieheksi Tuomas Henrikinpojan (Thomas Henrici). Piispa Olavi ei hyväksynyt lainkaan valintaa, vaan vaati Hans Kyleä jatkamaan esimiehen tehtävässä. Veli Tuomas oli selvästi piispa Olavin epäsuosiossa.⁶⁴³

Koska päätös Naantalin esimiehen valinnasta kuului viime kädessä Vadstenan luostarille, piispa Olavi kirjoitti Vadstenaan ja vaati Vadstenan väkeä kumoamaan valinnan. Olavi Maununpoika viittasi kirjeessään vihamieliseen ihmiseen, joka turmelisi koko luostarin. Kenties viittaus ilmaisi hänen käsityksensä veli Tuomaasta eikä ollut pelkkä yleinen vertauskuva.⁶⁴⁴ Piispa Olavi saikin tahtonsa läpi, sillä Vadstenassa päätettiin asettaa Hans Kyle takaisin esimiehen virkaan.⁶⁴⁵

Piispainkronikka kertoo, että piispa Olavi peruutti Maskun inkorporoinnin Naantalin luostariin, kun luostariväki kapinoi häntä vastaan. Asiakirjalähteet vahvistavat peruutuksen, mutta eivät mainitse sen ajankohtaa. Syynä mainitaan vain ”eräät asiat, jotka olivat järkyttäneet hänen (Olavin) mielenrauhaansa”.⁶⁴⁶ Lähetiedot osoittavat, että kesällä 1451 Masku oli vielä inkorporoituna luostariin, kun taas keväällä 1455 se oli erillinen seurakunta.⁶⁴⁷

Tuntuu luontevalta yhdistää Maskun irrottaminen luostarista ja kiista Naantalin esimiehen valinnasta, olihan jälkimmäinen todistettavasti järkyttänyt piispa Olavin mielenrauhaa. Sitäpaitsi lähteistä ei ilmene mitään muutaakaan kiistaa, joka voisi olla syynä tuollaiseen toimenpiteeseen.⁶⁴⁸

Piispa Olavin voitto esimieskiistassa jäi lyhytaikaiseksi. Hans Kyle kuoli jo seuraavana vuonna, ja luostariväki valitsi esimieheksi jälleen Tuomas Henrikinpojan.⁶⁴⁹ Ilmeisesti riidan akuutti vaihe oli nyt ohi, sillä piispa Olavin ei tiedetä ryhtyneen mihinkään toimenpiteisiin.

⁶⁴³ FMU 2927, 2932; Klockars 1979, 58–61; Jaakkola 1950–1959 II, 171–172. Syy saattoi olla jopa poliittinen, sillä kuningas Kaarle oli edellisenä vuonna painostanut Vadstenan abbedissan ja konfessorin eroamaan poliittisten mielipiteidensä takia (Olesen 1991, 199).

⁶⁴⁴ FMU 2927. Ks. s. 255.

⁶⁴⁵ FMU 2932; Jaakkola 1950–1959 II, 172. Ks. s. 255–256.

⁶⁴⁶ Juusten 1988a, 59; FMU 3278 ja 3315; Jaakkola 1950–1959 II, 172.

⁶⁴⁷ FMU 2891, 2970.

⁶⁴⁸ Klockars 1979, 58.

⁶⁴⁹ DV 645; Klockars 1979, 60–61.

Lähteistä ei ilmene, että Olavi Maununpojalla olisi ollut mitään kontakteja Naantalın luostariin piispuuskautensa loppuvuosina. Mahdollisesti piispan ja luostarit välit olivat viileät ja etäiset, vaikka olivatkin muodollisesti kunnossa. Tämä ei olisi mitenkään poikkeuksellista, sillä Turun piispoilla oli myöhemminkin kiistoja ja jopa avoimia riitoja Naantalın luostarin kanssa. Luostarin ja hiippakunnan edut olivat ajoittain ristiriidassa keskenään.⁶⁵⁰

Piispojen suhde birgittalaisuuteen voidaan tiivistää seuraavasti: piispa Maunu edisti birgittalaisuuden leviämistä Suomeen ja vaikutti keskeisesti Naantalın luostarin perustamiseen. Oli pitkälti hänen ansiotaan, että luostari sijoitettiin lopulliselle paikalleen ja että sen toiminta pääsi alkuun. Olavi Maununpojalla ei ollut yhtä läheistä suhdetta birgittalaisuuteen, mutta hän suhtautui myönteisesti Naantalın luostarin perustamiseen. Olavi Maununpojan suhteet birgittalaisiin kuitenkin viilenivät hänen piispuuskautenaan, ja hän ajautui riitoihin Naantalın luostariväen kanssa, kuten monet muutkin Turun piispat.

b. Muut sääntökunnat

Padisen sistersiläisten vaikutus päättyy

Maunu Tavastin toiminta osoittaa, että hän suhtautui alusta lähtien kriittisesti oikeuksiin, joita virolaisella Padisen luostarilla oli Porvoon, Pernajan ja Sipoon seurakuntiin.⁶⁵¹ Hän oli eri mieltä kuin Padisen luostari – ja myös hänen edeltäjänsä Bero Balk – siitä, millaiset oikeudet luostarilla oli näihin seurakuntiin.

Erimielisyys kiteytyi siihen, oliko kyseessä patronaattioikeus vai inkorporaatio. Patronaattioikeuteen ei liittynyt oikeutta kantaa seurakuntien tuloja kuten inkorporaatiosuhteeseen.⁶⁵² Lähteistä käy selvästi ilmi, että Maunu

⁶⁵⁰ FMU 3563, 4236, 4342, 4875; *Klockars* 1955a, 90–93 ja 1979, 121–122, 136–137.

⁶⁵¹ Ks. s. 93.

⁶⁵² REA 138, 139; *Kerkkonen* 1945, 32–34; *Schmidt* 1941, 255–256; vrt. *Feine* 1950, 339.

Tavastin vastenmielisyyssy johtui siitä, että seurakuntien tulot valuivat hiippakunnan ulkopuolelle.⁶⁵³

Vuonna 1417 piispa Maunu ryhtyi prosessiin Padisen luostaria vastaan. Tähän hänellä oli täysi oikeus, sillä piispa Johannes Westfal oli vahvistanut Padisen oikeudet vain toistaiseksi.⁶⁵⁴ Laukaisevana tekijänä saattoi olla se, että Padisen munkit olivat ylittäneet kalastusoikeutensa Helsinginjossa.⁶⁵⁵

Kevättalvella 1417 piispa Maunu lähetti Konstanzin konsiilille anomuksen, että Turun piispalta viedyt tilat ja tulot palautettaisiin. Kesäkuun 1417 lopussa konsiili lähetti Tallinnan piispalle kirjeen, jossa se kehotti piispaa huolehtimaan asiasta.⁶⁵⁶ Keväällä 1417 piispa Maunu puolestaan hankki Törner Antinpojalta virallisen selostuksen Padisen patronaattioikeuksien vaiheista.⁶⁵⁷

Seuraava askel oli, että Maunu Tavast kirjoitti Padisen luostariin. Tämä tapahtui ilmeisesti syksyllä 1417.⁶⁵⁸ Kirjeessään piispa Maunu tunnusti luostarin patronaattioikeuden, mutta selitti, että siihen ei sisällynyt inkorporaattiosuhdetta. Niinpä hän peruutti kaikki luostarin oikeudet Porvooseen, Pernajaan ja Sipooseen sekä karkotti luostarin asettamat papit.⁶⁵⁹

Piispa Maunu toimenpide yllätti Padisen luostariväen, ja apotti Konrad (Conradus) laati kiihkeän vastauskirjeen. Apotti valitti, että piispa Maunu ”ryösti” luostarin oikeudet ja yritti selittää, että eiväthän he olleet vieraita tulonnauttijoita, vaan uskonveljiä. Lopuksi hän vetosi piispa Maunun ”sydä-

⁶⁵³ REA 376; Kerkkonen 1945, 48–49.

⁶⁵⁴ REA 216, 287, 371; Kerkkonen 1945, 41–43; Schmidt 1941, 260–262.

⁶⁵⁵ REA 368; Schmidt 1941, 258; Kerkkonen 1945, 44.

⁶⁵⁶ REA 374; Jaakkola 1950–1959 I, 268; Läntinen 1978, 219. Piispa Maunu lähetti anomuksensa ilmeisesti Vadstenan luostarin asiamiesten mukana. Ks. s. 251–252; Losman 1970, 28–29.

⁶⁵⁷ REA 371, 372; Schmidt 1941, 263–264; Öberg 1983, 22–23. Ks. s. 252. Selostusta tuskin ehdittiin liittää konsiilille lähetettyyn anomukseen, vaikka Kerkkonen niin olettaakin (1945, 44–45).

⁶⁵⁸ Kirjettä ei ole säilynyt, mutta Padisen apotin vastauskirje tunnetaan (REA 376). Siinä ei kuitenkaan ole vuosilukua. Mustassakirjassa se on ajoitettu vuoteen 1417, LECUB:issa vuoteen 1418 (LECUB V 2188). Schmidt (1941, 263–265) kannattaa myöhempää ajoitusta, koska uskoo, että piispa Maunu odotti konsiilin päätöstä, ennen kuin ryhtyi toimiin. Piispa Maunu saattoi kuitenkin saada konsiilin vastauksen jo syyskuuhun 1417 mennessä (vrt. Losman 1970, 29).

⁶⁵⁹ Vrt. s. 226.

meen ja omaantuntoon”, että tämä sallisi pitäjiä maksaa Padisen luostarille ainakin verovoinaan.⁶⁶⁰

Piispa Maunu ei muuttanut kantaansa vetoomuksesta huolimatta. Aikaa myöten molemmat osapuolet kypsyivät neuvotteluihin, ja kesällä 1422 Padisen uusi apotti Tidemann saapui Turkuun. Piispa Maunu suostui palauttamaan luostarille sen patronaattioikeuden ja osan verotuloista⁶⁶¹, kunhan luostari tunnusti nauttivansa näitä oikeuksia yksinomaan piispan armosta. Elokuussa 1423 Padisen luostari hyväksyi piispa Maunun asettamat ehdot.⁶⁶²

Luostariväki päätti pitää tiukasti kiinni jäljellä olevista oikeuksistaan Suomessa, kuten Helsingin lohenkalastamosta. Kiista ei ollut koskettanut kalastamoa, koska se oli kuninkaan lahjoitus eikä kirkon omaisuutta.⁶⁶³ Olot Suomenlahdella olivat kuitenkin 1420-luvulla levottomat. Padisen luostariväki totesi, ettei maksanut vaivaa kerätä Suomesta verotuloja. Joskus 1420-luvun puolivälissä luostari luovutti Turun piispalle oikeutensa niin Porvoon, Pernajan ja Sipoon seurakuntiin kuin Helsingin lohenkalastamoonkin. Ehtona oli, että Turun hiippakunta maksaisi osan niiden tuloista luostarille.⁶⁶⁴

Tästä oli vain pieni askel seurakuntien ja kalastamon myymiseen. Syyskuussa 1428 piispa Maunu maksoi niistä Padisen luostarille 100 Englannin noblea⁶⁶⁵ kahden Tallinnan porvarin välityksellä. Kauppa vahvistettiin heinäkuussa 1429, jolloin kaksi Turun kaniikkia haki Tallinnasta asiakirjat, jotka luostarilla oli oikeuksistaan.⁶⁶⁶

Samalla sovittiin, että mikäli ”jokin maallinen tai hengellinen mahti” kumoaisi kaupan, kumpikin saisi omansa takaisin. *Schmidtin* mukaan varo-

⁶⁶⁰ REA 376; *Kerckonen* 1945, 40, 45; *Pirinen* 1956, 70–71; *Hammarström* 1922, 54–55; *Öberg* 1983, 23. Apotti Konradista *Arbusow* 1904, 95.

⁶⁶¹ Osuutta ei lähteissä määritellä tarkemmin, joten ilmeisesti kyse oli luostarin pyytämästä voiverosta (vrt. *Schmidt* 1941, 266).

⁶⁶² REA 30, 404; *Kerckonen* 1945, 45–49; *Schmidt* 1941, 265–266; *Jaakkola* 1950–1959 I, 272–273. Ks. s. 3. Apotti Tidemannista *Arbusow* 1904, 97.

⁶⁶³ REA 412; *Kerckonen* 1945, 49–50; *Schmidt* 1941, 266.

⁶⁶⁴ REA 430, ajoitus ks. s. 19; *Kerckonen* 1945, 49–50.

⁶⁶⁵ Summa vastasi arvoltaan noin 450 markkaa Turun rahassa (*Sprandel* 1975, 200). Rahat saatiin varoista, jotka oli lahjoitettu aamuruskon messun pitämiseen, ks. s. 197.

⁶⁶⁶ REA 427, 431, 432; *Kerckonen* 1945, 50–52; *Schmidt* 1941, 267–268; *Jaakkola* 1950–1959 I, 273–274.

toimi oli tarpeen, koska kyseessä oli alunperin kuninkaan lahjoitus.⁶⁶⁷ Mikään mahti ei kuitenkaan kauppaan puuttunut, vaan piispa Maunu sai sen avulla ratkaistua ongelman, joka rajoitti hiippakunnan itsenäisyyttä.⁶⁶⁸

Sistersiläisen sääntökunnan vaikutus Turun hiippakunnassa päättyi tähän kauppaan. Kovin merkittävä sen vaikutus ei koskaan ollut, mutta sistersiläiset vaikuttivat jonkin verran kirkkoihin ja pyhimyskulttiin Porvoossa, Pernajassa ja Sipoossa. Padisen luostari lienee esimerkiksi rakennuttanut Porvoon ensimmäisen kirkon 1410-luvulla.⁶⁶⁹

Dominikaanit ja fransiskaanit piispan suosiossa

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana dominikaanien vaikutus heikkeni Turun hiippakunnassa. Uusia dominikaanikonventeja ei perustettu, ja entisten merkitys väheni, kun Suomeen perustettiin uusia fransiskaanikonventeja sekä Naantalin birgittalaisluostari. Myös muissa Pohjoismaissa dominikaanien vaikutus heikkeni 1400-luvulla, ja järjestö koki selvän taantumavaiheen.⁶⁷⁰

Dominikaanien asema oli kuitenkin ennestään niin vahva, että he eivät jääneet vaille merkitystä Turun hiippakunnassa myöskään Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana. 1400-luku oli Turun dominikaanikonventin suuruuden aikaa,⁶⁷¹ sen sijaan Viipurin konventin toiminnasta tiedetään hyvin vähän.⁶⁷² Lähteet eivät juuri kerro piispa Maunun ja piispa Olavin yhteyksistä dominikaaneihin,⁶⁷³ mutta ainakin piispa Maunu suhtautui heihin myönteisesti. Esimerkiksi dominikaanispohjaisen liturgian käyttö Turun

⁶⁶⁷ REA 431; Schmidt 1941, 268.

⁶⁶⁸ Tällaiset kysymykset olivat yleensäkin tärkeimpiä riidanaiheita piispan ja luostarien välillä (Schüick 1959, 289).

⁶⁶⁹ Leinberg 1890, 14–15; Schmidt 1941, 251–254, 268–270; Hiekkänen 1993, 147. Ks. s. 219.

⁶⁷⁰ Gallén 1980c, 178–183. Vrt. s. 101.

⁶⁷¹ FMU 1546, 1902, 1977; Hiekkänen 1993, 127–129 ja 1994c, 241; Edgren & Hiekkänen 1993, 163; Leinberg 1890, 40–41; Gallén 1980c, 183.

⁶⁷² Leinberg 1890, 17, 71–78; Gallén 1989, 42–43; Hiekkänen 1993, 129–133.

⁶⁷³ FMU 2447–2449, 2846.

hiippakunnassa vahvistettiin,⁶⁷⁴ ja myös dominikaanien antamalla pappis-koulutuksella saattoi olla huomattava merkitys.⁶⁷⁵

Piispainkronikka kertoo, että piispa Bero Balkin aikana perustettiin nun-naluostari Turun seudulle.⁶⁷⁶ Muista lähteistä ilmenee, että kyse oli domini-kaanisesta P. Annan konventista. Konventti toimi ilmeisesti vielä Maunu Tavastin piispuuskauden alussa,⁶⁷⁷ mutta pian sen jälkeen toiminta lakkasi.⁶⁷⁸

Arkeologisissa tutkimuksissa on usein mainittu P. Annan luostarin jään-nökset Turussa. Tämä rakennus saattaa olla peräisin Maunu Tavastin piispuus-kaudelta.⁶⁷⁹ Ei ole kuitenkaan mitään suoranaisia todisteita siitä, että kyseinen rakennus olisi ollut juuri P. Annan konventti. Muutenkin arkeologien käsitys perustuu turhan moniin oletuksiin ja osin virheellisiin lähdetulkintoihin.⁶⁸⁰

Piispa Maunu aikoi 1430-luvun alussa perustaa uudelleen P. Annan kon-ventin. Hänen tarkoituksensa oli sijoittaa konventti Raisioon, josta hän hankki maata sitä varten.⁶⁸¹ Hanke kuitenkin kariutui, ja piispa Maunu päätti sen sijaan perustaa birgittalaisluostarin.⁶⁸² Hän sinetöi lopullisesti P. Annan konventin kohtalon, kun hän lahjoitti vuonna 1442 Naantalin luostarille tilat, jotka hän oli hankkinut konventtia varten.⁶⁸³

Fransiskaanien varsinainen ekspansiokausi Turun hiippakunnassa osui Maunu Tavastin piispuuskaudelle. Muutenkin fransiskaanien vaikutus li-sääntyi Pohjoismaissa juuri 1400-luvulla.⁶⁸⁴ Ilmeisesti piispa Maunu tuki

⁶⁷⁴ Ks. s. 240. Ks. myös s. 247 ja 287.

⁶⁷⁵ Nuorteva 1990, 289; Gallén 1989, 30; Jaakkola 1950–1959 I, 291. Ks. s. 228.

⁶⁷⁶ Juusten 1988a, 57.

⁶⁷⁷ FMU 1444, 2249, 2646; Leinberg 1890, 65–67; Suvanto 1976, 86–87; Klockars 1979, 14; Jaakkola 1950–1959 I, 277–278. Vrt. Maliniemi 1943, 44–45, jossa epäillään konventin toimintaa. Vrt. Porthan 1862, 401–404.

⁶⁷⁸ REA 443; FMU 2081.

⁶⁷⁹ Konventtirakennus olisi sijainnut nykyisen Itäinen Rantakatu 6:n tontilla. Rinne 1941–1952 III, 201–204; Kostet 1986, 37–38; Pihlman 1986, 181–182. No. 24, kartta 1.

⁶⁸⁰ Hiekkanen 1993, 128–129. FMU 2236 ei todista mitään P. Annan konventista.

⁶⁸¹ Tämänkin perusteella on epätodennäköistä, että konventilla olisi aiemmin ollut omat rakennuksensa Turussa.

⁶⁸² Ks. s. 256.

⁶⁸³ FMU 2049, 2081, 2109, 2265, 2455; REA 443; Suvanto 1976, 86–89; Klockars 1979, 14. Vrt. Hasselblatt 1963, 270–271.

⁶⁸⁴ Gallén 1981a, 566 ja 1989, 47; Andersen 1962, 230–231. Vrt. s. 101.

fransiskaanien asettumista Suomeen ja pyrki heidän avullaan kehittämään kansan uskonnollista kasvatusta syrjäseuduilla.⁶⁸⁵ Piispa Maunuhan kehitti muutenkin hiippakuntansa syrjäseutuja.⁶⁸⁶

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana perustettiin fransiskaanikonventit Raumalle ja Käkariin. Rauman konventin perustaminen liittyi kaupungin syntyyn. Konventin toimialueena oli Satakunta ja Pohjanmaa.⁶⁸⁷ Piispa Maunulla saattoi olla merkittävä rooli Rauman konventin perustamisessa, vaikka hänellä ei ollutkaan suoranaista vaikutusvaltaa asiaan.⁶⁸⁸ Hän tuki konventin toimintaa inkorporoimalla siihen Rauman seurakunnan.⁶⁸⁹

Kökarin konventti saatettiin perustaa Olavi Maununpojan piispuuskaudella.⁶⁹⁰ Konventin perustaminen merkitsi sitä, että ulkosaariston sielunhoitotyö vakinaistui. Todennäköisesti piispa ainakin tuki konventin perustamista, ellei sitten toiminut aktiivisesti sen hyväksi.⁶⁹¹

Vaikka fransiskaaniveljistä eteni Suomessa huomattavasti Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausina, fransiskaanit eivät saaneet niin näkyvää vaikutusta kuin dominikaanit. Ilmeisesti fransiskaanit jäivät dominikaanien varjoon Turun hiippakunnassa, kuten Pohjoismaissa yleensäkin.⁶⁹²

Maunu Tavastin piispuuskautena sistersiläisen sääntökunnan vaikutus Turun hiippakunnassa päättyi. Myös dominikaaniveljistön merkitys väheni, eikä uusia konventeja perustettu, mutta dominikaanit säilyttivät silti vahvan aseman Turun hiippakunnassa. Fransiskaaniveljistä sen sijaan levittäytyi Turun hiippakuntaan juuri Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan tuella ja sai huomattavan merkityksen.

⁶⁸⁵ Hiekkänen 1993, 134–135, 148–149; Edgren & Hiekkänen 1993, 163; Gallén 1981a, 568–571.

⁶⁸⁶ Vrt. s. 201–210.

⁶⁸⁷ FMU 2817; Hiekkänen 1993, 135–140, 149; Edgren & Hiekkänen 1993, 163; Leinberg 1890, 117–129; Gallén 1989, 31; Jaakkola 1950–1959 II, 104–105.

⁶⁸⁸ Maliniemi 1934, 378; Juva 1964, 300–301.

⁶⁸⁹ Pirinen 1956, 332. Ks. s. 207–208.

⁶⁹⁰ Perustaminen ajoittunee 1400-luvun puoliväliin, mutta konventtia ei mainita vielä vuonna 1449. FMU 2817, 3502; Hiekkänen 1993, 140–142, 149 ja 1994c, 245–246; Edgren & Hiekkänen 1993, 161–163; Gustavsson 1993, 176–180, 185 ja 1994, 502–504, 506–510; Gallén 1989, 32–33; Jaakkola 1950–1959 II, 105.

⁶⁹¹ Maliniemi 1934, 378; Juva 1964, 300–301.

⁶⁹² Leinberg 1890, 98–100; Gallén 1989, 47–48.

IV 5. Yhteydet hiippakunnan ulkopuolelle

a. Upsalan kirkkoprovinsi

Itsenäinen suhde arkkipiispaan

Maunu Tavastin valinta piispaksi vuonna 1412 ei koskettanut mitenkään Upsalan arkkipiispaa, koska valintojen vahvistaminen oli siirtynyt paavin tehtäväksi. Muutenkaan Maunu Tavastilla ei tiedetä olleen kontakteja arkkipiispaan ensimmäisten piispuusvuosiensa aikana. Syksyllä 1412 pidettiin Arbogassa provinsiaalikonsiili,⁶⁹³ mutta sen aikana piispa Maunu oli nimitysmatkallaan Roomassa.

Ensimmäisen kerran piispa Maunun tiedetään olleen yhteydessä arkkipiispa Jens Gerekseniin talvella 1416–1417, jonka hän vietti Tanskassa arkkipiispan ja Västeråsin piispa Navnen seurassa.⁶⁹⁴ Koska nämä kolme piispaa olivat aiemmin olleet kuningas Eerikin palveluksessa,⁶⁹⁵ he saattoivat olla hänen erityisiä luottomiehiään Upsalan provinssissa.

Syyskuussa 1417 piispa Maunu ei osallistunut Arbogassa pidettyyn provinsiaalikonsiiliin, vaan lähetti sinne edustajansa.⁶⁹⁶ Kenties hän halusi ottaa etäisyyttä arkkipiispa Jensiin, joka oli joutumassa kuninkaan epäsuosioon.⁶⁹⁷

Kesäkuussa 1419 piispa Maunu päätti muiden Ruotsin piispojen ja valtaneuvoston mukana erottaa Jens Gereksenin arkkipiispan virasta. Muodollisena syynä olivat arkkipiispan virkavirheet, todellisena syynä kuninkaan epäsuosio. Valtaneuvoston päätös oli kirkon kannalta laiton,⁶⁹⁸ mutta silti piispa Maunu tuki kuninkaan menettelyä ja arkkipiispan erottamista. Elokuussa 1419 kuningas lähetti hänet ja piispa Navnen Upsalaan. Heidän piti huolehtia siitä, että arkkipiispanpöytä otetaan pois Jens Gereksenin miehiltä.

⁶⁹³ *SD* 1616; *FMU* 1381; *Inger* 1961, 364–366; *Brilioth* 1925, 313–321.

⁶⁹⁴ Ks. s. 251–252 ja 307–308.

⁶⁹⁵ Vrt. *Brilioth* 1925, 213–215, 253; *Ekström* 1939, 134–136.

⁶⁹⁶ *SD* 2408–2412; *Losman* 1970, 68–70. Edustajan henkilöllisyyttä ei tiedetä. Konsiilin päätöksistä ks. s. 171; *Inger* 1961, 366 ja *Pirinen* 1956, 83–84.

⁶⁹⁷ *Losman* 1970, 70–73, 88–89; *Brilioth* 1941, 332–334 ja 1948, 184. Kuningas ja arkkipiispa olivat eri mieltä kuninkaan vaikutusvallasta kirkon asioihin.

⁶⁹⁸ *SD* 2661; *Losman* 1970, 73–78; *Brilioth* 1941, 334–335 ja 1948, 184–185.

tä.⁶⁹⁹ Ilmeisesti piispa Maunu ajatteli, että kuninkaalla oli enemmän merkitystä kuin arkkipiispalla, ja halusi pysyä hyvissä väleissä kuninkaan kanssa.

Arkkipiispa Jens ei suostunut eroamaan vapaaehtoisesti, vaan prosessi eteni kuuriaan. Paavin määräyksestä järjestettiin syyskuussa 1421 Rönön kartanossa oikeudenkäynti Jens Gerekseniä vastaan. Hänen erottamiseensa ei löydetty riittäviä perusteita, mutta hän erosi itse, kun hänelle oli luvattu huomattavan suuri eläke.⁷⁰⁰ Piispa Maunu oli mukana oikeudenkäynnissä, mutta hänen rooliaan siinä ei tunneta. Ilmeisesti hän edelleen kannatti arkkipiispan erottamista.

Jens Gereksenin erottua ryhdyttiin Upsalassa valitsemaan uutta arkkipiispaa syyskuun 1421 puolivälissä. Valinta suoritettiin poikkeuksellisesti: Upsalan tuomiokapituli asetti kolme ehdokasta, joista kuningas valitsi yhden.⁷⁰¹ Kapituli asetti ensimmäiselle ehdokassijalle Maunu Tavastin ja muiksi ehdokkaiksi Strängnäsän kaniikin Nils Ragvaldssonin ja Vadstena-veljen Jöns Håkanssonin (Johannes Haquini).⁷⁰² Piispa Maunun ehdokkuus osoittaa, että hän nautti suurta luottamusta arkkihiippakunnan tuomiokapitulin piirissä, vaikka hän olikin tähän asti myötäillyt kuninkaan kirkkopoliittikkaa. Tähän ehdollepanoon saattaa piispainkronikkakin viitata kertoeessaan, että monet piispat ja kirkonmiehet pitivät Maunu Tavastia korkeimman kirkollisen viran arvoisena.⁷⁰³

Vaikka piispa Maunu oli kuninkaan suosiossa, Eerik Pommerilainen valitsi arkkipiispaksi Jöns Håkanssonin. Tämä oli kuninkaan rippi-isä,⁷⁰⁴ joten valinta ei merkinnyt epäsuosiota piispa Maunulle. Kenties kuningas Eerik halusi, että Maunu Tavast pysyi Turun piispanistuimella hänen luottomiehe-

⁶⁹⁹ *SD* 2685; *Losman* 1970, 78–79; *Brilioth* 1941, 335; *Jaakkola* 1950–1959 I, 280; *Ekström* 1939, 137.

⁷⁰⁰ Notariaattitodistus 23.9.1421 RAperg; *Losman* 1970, 79–87; *Brilioth* 1941, 335–336 ja 1948, 185; *Schüick* 1959, 332–334. Kuninkaan vaikutuksesta paavi kuitenkin lopulta erotti Jens Gereksenin ilman ehtoja.

⁷⁰¹ Vrt. s. 70–71.

⁷⁰² *DV* 327 = *FMU* 1682; *Akter*, 41; *Westman* 1918, 53; *Losman* 1970, 88–89; *Brilioth* 1941, 339.

⁷⁰³ *Juusten* 1988a, 62; *Porthan* 1862, 457; *Juva* 1964, 302; *Jaakkola* 1950–1959 I, 280–281.

⁷⁰⁴ *DV* 327; *Friedländer* 1963, 127; *Losman* 1970, 88.

nään, kenties hän pelkäsi, että tämä osoittautuisi liian voimakastahtoiseksi arkkipiispaksi.⁷⁰⁵ Olihan Jens Gereksenkin alunperin ollut kuninkaan luottomies.

Maunu Tavastille arkkipiispavalinta oli silti karvas pala. Se vaikutti selvästi hänen suhtautumiseensa kuningas Eerikiin ja arkkipiispaan. Vuoden 1421 jälkeen piispa Maunu vetäytyi hiippakuntaansa ja pysytteli yli vuosikymmenen syrjässä sekä kirkkoprovinsin tapahtumista että valtakunnanpolitiikasta.⁷⁰⁶ Hän ei osallistunut vuoden 1423 provinsiaalikonsiiliin Arbogassa⁷⁰⁷ eikä vuotta 1424 lukuunottamatta myöskään Ruotsin piispojen elokuusiin kokoontumisiin Vadstenassa.⁷⁰⁸

Arbogan konsiili päätti vuonna 1423, että jokaisen hiippakunnan oli lähetettävä pysyvä edustaja kuninkaan luo. Jos päätös olisi toteutunut, se olisi vaikuttanut Turun hiippakunnan asemaan kirkkoprovinsissa. Se jäi kuitenkin pelkäksi aikeeksi.⁷⁰⁹

Kun kuninkaan ja arkkielectuksen välille puhkesi kiista kevättälvelä 1432, piispa Maunu Tavast asettui electus Olof Larssonin puolelle. Heti valintansa jälkeen Olof Larsson matkusti Roomaan Suomen kautta, jotta välttyi tapaamasta kuningas Eerikiä.⁷¹⁰ Oli yllättävää, että piispa Maunu asettui näin rohkeasti arkkipiispan tueksi, sillä muista Upsalan provinsin piispoista vain Linköpingin piispa Knut uskalsi puolustaa arkkipiispaa.⁷¹¹

Kesäkuun 29. päivänä 1432 pidettiin Viipurissa kokous, jossa olivat läsnä linnanpäälikkö Krister Niilonpoika, piispat Knut (Canutus) ja Maunu sekä valtaneuvos Bengt Jönsson Oxenstierna.⁷¹² Koska tapaaminen oli harvinais-

⁷⁰⁵ Jaakkola 1950–1959 I, 280–281.

⁷⁰⁶ Ks. s. 310–312.

⁷⁰⁷ FMU 1712; *Brilioth* 1941, 340–341.

⁷⁰⁸ Piispojen kirjeet 2.8.1424, 3.8.1426, 2.8.1428 ja 2.8.1431 RAperg.; *Akter* 30.

⁷⁰⁹ FMU 1712; *Statuta* 18; *Inger* 1961, 203, 366–367; *Losman* 1979, 89–90; vrt. *Pirinen* 1956, 79. Päätöksistä ks. myös s. 171.

⁷¹⁰ FMU 1998; *Söderlind* 1932, 22–26; *Brilioth* 1941, 345–347 ja 1948, 186–187; *Lönnroth* 1934, 94.

⁷¹¹ *Söderlind* 1932, 38–42, 49–53; *Losman* 1970, 117–118, 168–170; *Brilioth* 1941, 347–352; *Lönnroth* 1934, 98–99.

⁷¹² Krister Niilonpojan lahjakirja Vadstenan luostarille 29.6.1432 RAperg; *Gillingstam* 1953, 233.

laatuinen ja kaikki sen osallistajat tukivat arkkipiispa Olofia,⁷¹³ kyseessä oli selvästi neuvonpito arkkipiispakysymyksestä.

Kenties juuri tässä kokouksessa tehtyjen suunnitelmien mukaisesti piispa Maunu lähetti elokuussa 1432 arkkipiispa Olofille Lyypekkiin 100 Englannin noblea. Arkkipiispa tarvitsi matkaravoja, jotta hän voisi palata Roomaan puolustamaan asiaansa.⁷¹⁴ Piispa Maunu myös kirjoitti paaville Olof Larssonin puolesta; mahdollisesti hän lähetti kirjeen juuri matkarahojen mukana.⁷¹⁵ Piispa Maunu ei kuitenkaan osallistunut kokouksiin, joita Ruotsin piispat pitivät asian tiimoilta keväällä ja syksyllä 1433.⁷¹⁶ Tämä saattoi johtua siitä, että muut piispat eivät uskaltaneet ottaa selvää kantaa asiaan.

Kesällä 1434 Upsalan kaniikki Kristoffer Larsson (Christoforus Laurentii), arkkipiispan edustaja Baselin konsiilissa, neuvoi Olof Larssonia palamaan kotimaahaan. Paluu onnistuisi Suomen kautta piispa Maunun avulla. Ruotsissa muut ystävät, kuten Bengt Jönsson, voisivat puolustaa häntä kuningasta vastaan.⁷¹⁷ Ehdotus osoittaa, että piispa Maunu tuki vankkumatta arkkipiispaa ja piti yhteyttä muihin tämän tukijoihin.

Olof Larsson saattoi palata hiippakuntaansa alkuvuodesta 1435, kun unionikriisi oli puhjennut. Paluumatkasta ei ole säilynyt tarkkoja tietoja, mutta *Söderlind* olettaa, että arkkipiispa Olof matkusti Suomen kautta, kuten kaniikki Kristoffer oli ehdottanut, ja että piispa Maunu avusti matkaa.⁷¹⁸ Tämä on hyvin mahdollista.

Kun valtaneuvoston toiminta vilkastui unionikriisin aikana, suffragaani-piispojen yhteydet Upsalan arkkipiispan lisääntyivät. Suhde arkkipiispaan sai yhä enemmän poliittista merkitystä, koska piispat muodostivat valtaneuvostossa oman ryhmänsä, jota arkkipiispa Olof Larsson johti.⁷¹⁹

⁷¹³ Ks. *Gillingstam* 1953, 269–270; *Wichman* 1937, 222. Vrt. *Lönnroth* 1934, 100, missä on esitetty virheellinen käsitys piispa Maunun asenteesta.

⁷¹⁴ *FMU* 1998; *Söderlind* 1932, 36–37, 48. Vrt. *A. Christensen* 1980, 201.

⁷¹⁵ *Akter* 53; *Losman* 1970, 169. Piispa Maunun kirjettä ei ole säilynyt eikä sen ajankohtaa tunneta. Hän kirjoitti kirjeen kuitenkin viimeistään vuonna 1433, joten se sijoittuisi luontevasti tähän yhteyteen.

⁷¹⁶ *Söderlind* 1932, 49–53; *Brilioth* 1941, 351–359; *Losman* 1970, 169–170; *Lönnroth* 1934, 99–100; *A. Christensen* 1980, 202.

⁷¹⁷ *Akter* 63; *Söderlind* 1932, 86–91; *Westman* 1918, 56–57; *Losman* 1970, 173–174.

⁷¹⁸ *Akter* 69; *Söderlind* 1932, 99–100; *Losman* 1970, 175–176, 185–186.

⁷¹⁹ *Brilioth* 1941, 365–375 ja 1948, 189–190; *Losman* 1970, 187–188, 194–195; *Suvanto* 1978, 7–13.

Olof Larssonin ansiosta konsiliarismi alkoi vaikuttaa Pohjoismaissa. Kirkkoprovinsiin lopetti vuonna 1435 kaikki maksut paaville eikä hakenut enää nimityksiä tältä, vaikka provinssi ei katkaissutkaan suhteitaan paaviin.⁷²⁰ Turun hiippakunnassa ratkaisu näkyi siinä, että piispa ja tuomiokapituli valitsivat Olavi Maununpojan tuomiorovastiksi, vaikka virka kuului paavin reservaation piiriin.⁷²¹ Piispa Maunu hyväksyi varmasti kehityksen, olihan hän itse jo aiemmin pyrkinyt ehkäisemään sen, että ulkopuoliset sekaantuivat virkojen täyttämiseen.⁷²²

Konsiliaarisia vaikutteita levitti erityisesti provinsiaalikonssiili, joka pidettiin Söderköpingissä lokakuussa 1436 ja johon myös piispa Maunu osallistui. Konsiili ei kuitenkaan tehnyt mitään merkittäviä periaatepäätöksiä.⁷²³

Vuonna 1438 arkkipiispaksi valittiin Nils Ragvaldsson. Seuravana vuonna Upsalan kirkkoprovinsiin siirtyi hänen johdolla Baselin konsiiliin obedienssiin. Kirkkoprovinsiin saavutti lähes täydellisen riippumattomuuden paavista, ja arkkipiispan valta korostui: esimerkiksi valitukset osoitettiin paavin sijasta arkkipiispalle. Piispat hyväksyivät muutoksen ilman vastustusta.⁷²⁴ Maunu Tavastkin vetosi Nils Ragvaldssoniin, kun ei itse saanut ratkaistua kiistaa Savilahden papintilasta.⁷²⁵ Nils Ragvaldsson korosti kirkon riippumattomuutta maallisesta vallasta. Hän kehotti myös suffragaanipiispa ja taistelemaan kirkon oikeuksien puolesta.⁷²⁶

Kesäkuussa 1441 pidettiin Söderköpingissä provinsiaalikonssiili, joka pyrki uudistamaan kirkkoa ja vahvistamaan sen asemaa maallista valtaa vastaan.⁷²⁷ Piispojen keskeinen tavoite oli saada kirkkokaari uuteen maanlaikiin, mutta se ei toteutunut.⁷²⁸

⁷²⁰ *Losman* 1970, 178–181; *Brilioth* 1948, 191. Vrt. s. 63, 80–82.

⁷²¹ Ks. s. 148–149.

⁷²² Ks. s. 226–227.

⁷²³ *SMR* 476, 477; *REA* 461; *Kroon* 1947, 277–281; *Inger* 1961, 367; *Losman* 1970, 227–228. Päätöksistä ks. s. 171.

⁷²⁴ *Losman* 1970, 230–241, 253–254; *Brilioth* 1941, 375–376, 382–395 ja 1948, 191–193, 237; *Inger* 1961, 344–345. Ks. s. 45.

⁷²⁵ Ks. s. 206.

⁷²⁶ *Losman* 1970, 235–236; *Bruun* 1958, 100–101; *Helmrath* 1987, 271–272.

⁷²⁷ *HUFKH* III 1; *REA* 495–497; *Brilioth* 1941, 386–387; *Losman* 1970, 254–255; *Inger* 1961, 367–368; *Pirinen* 1956, 85. Päätöksistä ks. s. 169, 171, 230, 249.

⁷²⁸ *Kroon* 1947, 271–274; *Andrén* 1957, 191; *Inger* 1961, 203–204.

Lundin kirkkoprovinsi saavutti 1440-luvulla laajan riippumattomuuden paavista, kuten Upsalan provinssikin. Lundin provinssissa tämä johti siihen, että valta keskittyi arkkipiispa Hans Laxmandille, joka pystyi huomattavasti rajoittamaan suffragaanipiispojen toimintavapautta.⁷²⁹ Vaikka arkkipiispan valta lisääntyi myös Upsalan provinssissa, Nils Ragvaldsson ei saavuttanut samanlaista asemaa kuin Hans Laxmand. Varsinkin piispa Maunu säilytti itsenäisen toimintavapauden. Tästä hyvänä esimerkkinä on se, että keväällä 1445 Turun hiippakunta palasi Rooman paavin obedienssiin, vaikka muu kirkkoprovinsi jäi konsiilipaavin kannalle vuoteen 1449 saakka. Arkkipiispa Nils Ragvaldssonin täytyi olla tietoinen Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan hankkeesta, mutta hän ei voinut tai halunnut estää sitä.⁷³⁰

Keväällä 1445 piispa Maunu pyysi, että arkkipiispa maksaisi takaisin rahat, jotka hän oli lainannut Olof Larssonille.⁷³¹ Arkkipiispa lähetti rahoja tuomaan kaniikki Knutin (Canutus), jonka piti Turussa neuvotella myös Viipurin pormestarin Henrik Styffen kanssa.⁷³² Henrik Styffe väitti, että hän oli arkkipiispa Henrik Kaarlenpojan perillinen. Tämä turkulaissyntyinen arkkipiispa oli kuollut vuonna 1408. Turussa laadittiin selvitys, jossa osoitettiin lakisitaattien avulla, että Henrik Styffe ei voinut olla arkkipiispan perillinen, koska papinpojilla ei ollut perintöoikeutta.⁷³³ Kiista ratkesi itsestään, kun Henrik Styffe kuoli matkalla Turkuun. Piispa Maunu ilmaisi kirjeessään Upsalaan, että hän oli tyytyväinen ongelman ratkeamiseen.⁷³⁴

Vuonna 1448 valittiin arkkipiispaksi Jöns Bengtsson Oxenstierna. Piispa Maunu toimi avustajana hänen vihkimisessään.⁷³⁵ Arkkipiispa Jöns oli tiukasti sidoksissa sukuryhmäänsä ja kuului sen takia kuningas Kaarlen potentiaalisii-

⁷²⁹ Andersen 1962, 270–272; Lausten 1987, 76–79; Bruun 1958, 100–101.

⁷³⁰ FMU 2615–2618; REA 522–524; Losman 1970, 262–269; Brilioth 1941, 383. Ks. s. 287–288.

⁷³¹ Ks. s. 190.

⁷³² FMU 2624; vrt. REA 521. Upsalan kapitulin kirje 30.4.1445 RAperg.

⁷³³ REA 451. Selvitys laadittiin todennäköisesti juuri vuonna 1445 tätä tapaamista varten. Selvitys on laadittu joka tapauksessa vuoden 1438 jälkeen, joten *Hauseinin* ajoitukset (REA 451; FMU 2240) ovat virheellisiä. Vrt. REA 340, 426, 436, 450.

⁷³⁴ FMU 2624.

⁷³⁵ Harmaiden veljien diaari, SRS I:1, 80.

vastustajiin.⁷³⁶ Koska piispa Maunu ja piispa Olavi tukivat kuningas Kaarlealeen poliittinen asetelma viilentänyt heidän suhteitaan arkkipiispaan.

Vaikka Maunu Tavast oleskeli pitkään Ruotsissa vuosina 1449 ja 1450, hänen tiedetään vain muutaman kerran olleen yhteydessä arkkipiispa Jönsiin.⁷³⁷ Piispa Maunu saattoi kuitenkin toimia tasapainottajana arkkipiispan ja Kaarle Knuutinpojan välillä.⁷³⁸ Ilmeisesti hän osallistui myös provinsiaalkonsiiliin, mikäli se tosiaan pidettiin Arbogassa kevättalvella 1450.⁷³⁹

Piispa Olavi noudatti piispuuskautensa alkuvuosina samanlaista linjaa kuin piispa Maunu 1420-luvulla. Hän pysytteli hiippakunnassaan, erossa sekä valtakunnanpolitiikasta että kirkkoprovinssin asioista. Hän halusi varmasti pysyä erossa poliittisista ristiriidoista, jotka heijastuivat myös kirkon sisälle.⁷⁴⁰

Olavi Maununpojalla oli kuitenkin Upsalassa pysyvä edustaja, tuomiorovasti Birger Magnusson, joka oli myös Turun kaniikki. Ilmeisesti piispa Olavi hoiti yhteytensä kirkkoprovinssiin Birger Magnussonin välityksellä. Birger Magnusson myös tiedotti piispa Olaville Ruotsin tapahtumista. Hän esimerkiksi lähetti Turkuun jäljennöksen protestista, jonka Ruotsin piispat esittivät talvela 1454 kuningas Kaarlen kirkollisen omaisuuden takavarikointia vastaan.⁷⁴¹

Kun Kristian Oldenburgilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi vuonna 1457, Olavi Maununpoika joutui ottamaan aktiivisemman roolin valtakunnanpolitiikassa.⁷⁴² Tämä vei hänet myös tekemisiin arkkipiispa Jöns Bengtssonin kanssa.⁷⁴³ Yhteydet jäivät kuitenkin vähäisiksi, sillä Olavi Maununpoika vetäytyi seuraavina vuosina jälleen syrjään politiikasta.⁷⁴⁴

⁷³⁶ *Brilioth* 1941, 396–403 ja 1948, 194–196; *Losman* 1970, 264–269; *Gillingstam* 1953, 335–341, 354–357.

⁷³⁷ *DCP* 11; kuningas Kaarlen kirje 4.10.1450 RAperg. Vrt. *ST* 490–491; *FMU* 2853.

⁷³⁸ *Brilioth* 1941, 401–409.

⁷³⁹ Arkkipiispa Jönsin kirje 22.1.1450 RAperg; *Brilioth* 1941, 409; *Kraft* 1944, 19, 33–34; *Gillingstam* 1953, 358–359. Ei ole tietoa siitä, pidettiinkö suunniteltua konsiilia, sillä arkkipiispa Jöns ei itse ollut tuolloin paikalla. Ks. s. 344.

⁷⁴⁰ *Brilioth* 1941, 407–418.

⁷⁴¹ *REA* 563–565; *Brilioth* 1941, 414–415; *Kraft* 1944, 41–43; *Schück* 1976, 270–271; *Jaakkola* 1950–1959 II, 173.

⁷⁴² Ks. s. 53, 57, 351–356.

⁷⁴³ *ST* 496; *FMU* 3046.

⁷⁴⁴ Ks. s. 356–358.

Piispa Maunulla vahva asema piispojen joukossa

Provinsiaalikonsiili oli ainoa säännönmukainen foorumi Upsalan kirkkoprovinsin piispojen yhteydenpitoon. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana konsiileja pidettiin kuitenkin epäsäännöllisesti, eivätkä Turun piispat aina osallistuneet niihin.⁷⁴⁵ Piispa Maunu ja piispa Olavi tapasivat muita piispoja lähinnä valtaneuvoston kokouksissa, joten tapaamiset saivat usein poliittisen luonteen.⁷⁴⁶ Satunnaisesti he eivät muita piispoja tavanneet, koska Turun hiippakunta oli erillään muusta Ruotsista.

Koska unioniaikana valtaneuvoston kokoukset olivat usein yhteispohjoismaisia, piispa Maunu ja piispa Olavi tapasivat niiden aikana myös tanskalaisia ja norjalaisia piispoja.⁷⁴⁷ Tällaiset yhteydet kirkkoprovinsin ulkopuolelle olivat yleensä harvinaisia. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana poliittisten kokousten määrä ja luonne ratkaisivat hyvin pitkälle sen, kuinka paljon piispat olivat tekemisissä keskenään.

1420-luvulla piispa Maunun kontaktit muihin piispoihin katkesivat pitkäksi aikaa, koska hän pysytteli erossa valtakunnanpolitiikasta. Yhteydet palautuivat säännöllisiksi vasta, kun piispa Maunu alkoi jälleen osallistua poliittiseen toimintaan vuonna 1435.

Piispojen keskinäinen toiminta sai 1430-luvulla entistä enemmän poliittisen painotuksen. Piispoista muodostui aiempaa tiiviimpi ryhmä, koska he toimivat valtaneuvostossa yleensä yhtenä ryhmänä.⁷⁴⁸ Piispat pitivät valtaneuvoston istuntojen yhteydessä myös omia kokouksiaan, joissa he esimerkiksi laativat yhteisiä anekirjeitä.⁷⁴⁹ Piispa Maunu oli 1430-luvulla mukana useissa tällaisissa kokouksissa,⁷⁵⁰ ja myös myöhemmin Turun piispat osallistuivat piispojen tapaamisiin, jotka liittyivät valtaneuvoston kokouksiin.⁷⁵¹

⁷⁴⁵ Inger 1961, 356–357.

⁷⁴⁶ Esim. *ST* 469c; *FMU* 2155; *SMR* 277, 1411.

⁷⁴⁷ Esim. *KD* I 100–106; *SD* 2496, 2661; *FMU* 2154; *SMR* 320; *DN* II 721 ja XVI 102; *ST* 473, 475, 479, 496.

⁷⁴⁸ Ks. s. 274.

⁷⁴⁹ Liedgren 1981, 393–394; Ekström 1939, 145–146.

⁷⁵⁰ *DN* II 721; *FMU* 2154; *SMR* 320; *DN* XVI 102; *SMR* 704.

⁷⁵¹ *SMR* 1471, 1477; piispojen anekirjeet 3.7.1448 ja 7.7.1457 RAperg; Ekström 1939, 172.

Provinsiaalikonciliet keräsivät kaikki kirkkoprovinsin piispat koolle vuosina 1436 ja 1441.⁷⁵² Piispat laativat yhteisiä anekirjeitä myös konsiilien yhteydessä.⁷⁵³ Vuoden 1441 konsiilissa he joutuivat lisäksi toimimaan kirkollisena tuomioistuimena.⁷⁵⁴

Kuninkaan kruunajaiset edellyttivät myös piispojen läsnäoloa. Kristoffer Baijerilaisen kruunajaisissa vuonna 1441 piispa Maunu, Strängnäsin piispa Thomas ja kaksi tanskalaista piispaa teettivät notaarilla todistuksen ritariksilyyönistä, joka suoritettiin kruunajaisten yhteydessä. Annetulla ritarivalalla oli merkitystä kirkon oikeuksien kannalta.⁷⁵⁵

Lähdetiedot eivät mahdollista tarkkoja päätelmiä siitä, mikä oli piispa Maunun asema Upsalan provinssin piispojen joukossa. Hänen poliittinen toimintansa osoittaa kuitenkin, että hänellä täytyi ainakin 1430-luvulla olla huomattava vaikutusvalta piispojen parissa.

Briliothin mukaan arkkipiispa, Strängnäsin piispa Thomas ja piispa Maunu olivat kolme johtavaa piispaa 1430-luvulla. Kun piispa Thomas kuoli vuonna 1443, oli piispa Maunu sen jälkeen merkittävin suffragaanipiispoista. Hänellä ei kuitenkaan aina ollut käytännössä huomattavaa vaikutusvaltaa, sillä välillä hän omaehtoisesti vetäytyi passiivisempaan rooliin.⁷⁵⁶ Käsitys tuntuu hyvin perustellulta. Voi olettaa, että piispa Maunu vaikutti ainakin siihen, että konsiliarismi sai laajan kannatuksen Upsalan provinssin piispojen joukossa 1430-luvun lopulla.⁷⁵⁷

Kun valtaneuvoston toiminta väheni Kristoffer Baijerilaisen ja Kaarle Knuutinpöjan valtakausina, piispojen keskinäinen yhteydenpito väheni ja yhteinen linja löystyi. Kontaktit rajoituivat jälleen omaan kirkkoprovinsiin.⁷⁵⁸ Piispa Maunun yhteydet muihin piispoihiin jäivät 1440-luvulla vähäi-

⁷⁵² *SMR* 466, 477; *REA* 461, 495.

⁷⁵³ *SMR* 476; *REA* 496, 497.

⁷⁵⁴ Jäljennös kopiokirjassa B 14 RA, s. 40–41; *Inger* 1961, 372–375; *Sjögren* 1944, 87.

⁷⁵⁵ *REA* 499; *Brilioth* 1948, 192.

⁷⁵⁶ *Brilioth* 1941, 366–375 ja 1948, 189–193; vrt. *Losman* 1970, 187–188, 194–195.

⁷⁵⁷ Vrt. *Losman* 1970, 234–241. Ks. s. 275.

⁷⁵⁸ Vrt. s. 50–52, 335–350.

siksi,⁷⁵⁹ lukuun ottamatta vuosia 1449–1450, jolloin kuningas Kaarle veti hänet mukaan valtakunnanpolitiikkaan.⁷⁶⁰

Piispa Maunu oli 1440-luvulla Upsalan provinssin piispoista vanhin ja kokenein: hän oli toiminut piispana jo viiden eri arkkipiispan alaisuudessa. Piispa Maunun kokeneisuus korostui, kun arkkipiispana toimi nuori Jöns Bengtsson. Kokemus toi kuitenkin piispa Maunulle vaikutusvaltaa lähinnä politiikassa,⁷⁶¹ ei niinkään kirkkoprovinssin asioissa.

Olavi Maununpoika ei saanut merkittävää roolia kirkkoprovinssin piispojen keskuudessa koko piispuuskautenaan, koska hän pysytteli syrjässä poliittisesta toiminnasta. Hänellä oli vain vähän yhteyksiä muihin piispoihin,⁷⁶² joten hän ei saanut näiltä vaikutteita eikä itse vaikuttanut provinssin asioihin. Toisaalta Upsalan provinssin piispat olivat 1450-luvulla jakautuneet kahteen ryhmään poliittisten näkemystensä perusteella. Aktiivisen ryhmän muodostivat Upsalan, Strängnäs ja Västerås piispat, jotka vastustivat kuningas Kaarle. Sen sijaan Linköpingin piispa Nils (Nicolaus) ja Växjön piispa Lars (Laurentius), jotka tukivat kuningasta Olavi Maununpojan tavoin, eivät toimineet yhtä aktiivisesti.⁷⁶³

Vain vuoden 1457 tapahtumat veivät Olavi Maununpojan tekemisiin kirkkoprovinssin muiden piispojen kanssa.⁷⁶⁴ Yhteydet jäivät kuitenkin vähäisiksi ja satunnaisiksi.

Kokonaisuutena piispa Maunun suhtautuminen Upsalan arkkipiispaan vaihteli selvästi sen mukaan, kuka hoiti arkkipiispan virkaa, mutta yleensä hän oli hyvissä väleissä arkkipiispan kanssa. Arkkipiispalla oli vain vähän vaikutusvaltaa Turun hiippakunnan asioihin, ja piispa Maunu saattoi tehdä tärkeitäkin päätöksiä välittämättä arkkipiispasta. Maunu Tavastilla oli piispuuskautensa jälkipuoliskolla merkittävä asema Upsalan provinssin piispo-

⁷⁵⁹ *FMU* 2469, 2670; Harmaiden veljien diaari, *SRS* I:1, 80; piispojen anekirje 3.7.1448 RAperg.

⁷⁶⁰ *DCP* 11; arkkipiispa Jönsin kirje 22.1.1450 RAperg.; *ST* 490; *FMU* 2853; kuningas Kaarlen kirje 4.10.1450 RAperg.

⁷⁶¹ Ks. s. 335–347.

⁷⁶² *ST* 493.

⁷⁶³ *REA* 563; *BSH* III 47, 54; *Brilioth* 1941, 409–418; *Lönnroth* 1934, 314–315; *Schück* 1959, 112; *Collmar* 1977, 84–85; *Ekström* 1939, 168–169.

⁷⁶⁴ *ST* 496; *FMU* 3046.

jen joukossa, mutta hän ei aina osallistunut aktiivisesti piispojen toimintaan.

Olavi Maununpoika taas oli koko piispuuskautensa ajan jokseenkin riippumaton arkkipiispasta. Hän oli vain vähän tekemisissä muiden piispojen kanssa ja tyytyi yleensä seuraamaan sivusta kirkkoprovinsin tapahtumia. Myös piispa Konrad Bitz toimi varsin pitkälle arkkipiispasta riippumatta,⁷⁶⁵ joten itsenäinen suhde arkkipiispaan saattoi olla tyypillinen Turun piispoille. Koska arkkipiispan ja piispojen suhteita ei ole laajemmin tutkittu, on vaikea sanoa, poikkesiko Turun piispan asema tässä suhteessa muista Upsalan provinssin piispoista.⁷⁶⁶

b. Kirkon johto

Konsiliarismi näkyy toiminnassa (1412–1443)

Maunu Tavast oli omaksunut kriittisen suhtautumisen paavin vallankäyttöön jo ennen piispaksivalintaansa. Tämä näkyi siinä, että hän lakkautti arkkiteinin viran, ettei se joutuisi paavin täytettäväksi.⁷⁶⁷ Siitä huolimatta hän hankki nimityksensä paavilta ja suoritti siihen liittyvät maksut.⁷⁶⁸ Suhtautuminen voitaisiin kiteyttää niin, että hän tunnusti paavin olemassa olevan vallan, mutta pyrki estämään paavin vallan lisääntymisen hiippakunnassaan.

Piispa Maunun suhtautuminen oli maltillisen konsiliaarisen linjan mukaista.⁷⁶⁹ Hän saattoi saada uudistusmielisiä vaikutteita opiskeluaikanaan⁷⁷⁰ tai esimerkiksi Upsalan kirkkoprovinsin kautta. Provinssi kuului vuodesta 1410 konsiilipaavin obedienssiin, ja konsiliaariset aatteet olivat Ruotsissa tunnettuja.⁷⁷¹

Vihkimisensä yhteydessä piispa Maunu ilmeisesti antoi paaville uskollisuudenvalan, joka velvoitti hänet tekemään visitaation paavin luo säännölli-

⁷⁶⁵ Korpela 1979, 134–136.

⁷⁶⁶ Vrt. *Brilioth* 1941, 426–532, 670–671; *Kellerman* 1935, 326–327.

⁷⁶⁷ *REA* 341; ks. s. 152.

⁷⁶⁸ *FMU* 1384, 1385; ks. s. 153–155.

⁷⁶⁹ Ks. s. 43.

⁷⁷⁰ Vrt. s. 123.

⁷⁷¹ *Brilioth* 1925, 223–242. Ks. s. 44.

sin väliajoin.⁷⁷² Skisman aikana visitaatiovelvollisuutta ei kuitenkaan noudatettu Upsalan provinssissa.⁷⁷³ Maunu Tavastin piispuuskauden alkuvuosilta ei tunneta yhtään tapausta, missä kirkon johto olisi puuttunut Turun hiippakunnan asioihin.

Palatessaan nimitysmatkaltaan piispa Maunu vietti talven 1412–1413 Pariisissa. Ilmeisesti hän vierailunsa aikana tutustui lähemmin konsiliaariin liikkeeseen ja sai vahvistusta uudistusmielisille ajatuksille, joita hän oli omaksunut.⁷⁷⁴

Vaikka Maunu Tavast ei halunnutkaan paavin puuttuvan hiippakuntansa asioihin, hän käytti paavin valtaa omien tavoitteidensa ajamiseen. Hän piti yhteyttä kirkon johtoon erityisesti lähettämällä aneanomuksia. Hän hankki anekirjeitä Turun hiippakuntaan jo nimitysmatkansa yhteydessä syksyllä 1412⁷⁷⁵ ja useita kertoja myöhemminkin.⁷⁷⁶

Koska Konstanzin konsiili ei herättänyt laajempaa kiinnostusta Upsalan kirkkoprovinsissa, myöskään Turun hiippakunnan edustajia ei vieraillut konsiilissa.⁷⁷⁷ Provinssin lähetti, norjalainen Munkelivin luostarin apotti Stein (Steno), ajoi ennen kaikkea kolmen uuden ruotsalaisen pyhimyksen kanonisointia: pyhimyskandidaatit olivat Skaran piispa Brynolf Algotsson, Linköpingin piispa Nils Hermansson ja Skänninge-nunna Ingrid.⁷⁷⁸ Huhtikuussa 1416 konsiili päätti, että pyhimyskandidaatteihin liitettyjä ihmeitä oli tutkittava tarkemmin. Se määräsi tutkimuksen suorittajiksi Osloon piispa Jakobin (Jacobus), Turun piispa Maunun ja Växjön piispa Eskilin (Eskillus).⁷⁷⁹

Huhtikuun 10. päivänä 1417 apotti Stein ojensi piispoille konsiilin tehtävänannon Skaran tuomiokirkossa. Piispojen piti kuulustella ihmisiä, jotka olivat kokeneet ihmeitä, ja esittää heille tiettyjä kysymyksiä. He tutkivat aluksi Skarassa piispa Brynolfiin liittyviä ihmeitä, siirtyivät Vadstenaan 26.

⁷⁷² Ks. s. 73.

⁷⁷³ *Brilioth* 1914, 214–215; *Losman* 1970, 30–31; *Törne* 1911a, 222–223.

⁷⁷⁴ Ks. s. 156–157.

⁷⁷⁵ *REA* 334–336; ks. s. 156. Aneista tarkemmin s. 188.

⁷⁷⁶ *FMU* 1517, 2615.

⁷⁷⁷ *Losman* 1970, 20–21. Vrt. s. 44.

⁷⁷⁸ *Losman* 1970, 26–28. Kanonisaatioprosessista ks. *Krötzl* 1994, 48–54.

⁷⁷⁹ *SD* 2224; *Lundén* 1963, 24; *Losman* 1970, 28.

huhtikuuta ja laativat siellä raportin tutkimuksistaan, jotka koskivat piispa Brynolfia.⁷⁸⁰

Toukokuussa piispat tutkivat Nils Hermanssoniin liittyviä ihmeitä. He työskentelivät ensin Vadstenassa, sitten Linköpingissä, missä kuulustelut jatkuivat toukokuun 18. päivään saakka.⁷⁸¹ Tutkimukset kiinnostivat piispa Maunua myös henkilökohtaisesti: eräs ihmeistä, joka liittyi piispa Nilsiin, oli Maunu Tavastin kadonneiden suosituskirjeiden löytyminen vuonna 1412.⁷⁸²

Toukokuun lopussa kuulustelijat suorittivat Vadstenassa vielä tutkimuksia, jotka liittyivät nunna Ingridiin.⁷⁸³ Ilmeisesti he eivät kuitenkaan laatineet lopullista raporttia tutkimuksistaan, sillä toukokuussa 1418 paavi Martinus V kehotti heitä jatkamaan tutkimuksia.⁷⁸⁴ Hanke jäi kuitenkin pysähdyksiin 1400-luvun lopulle saakka.⁷⁸⁵

Säilyneiden lähdetietojen perusteella ei voi päätellä, miten piispa Maunu suhtautui Konstanzin konsiiliin tai miten hyvin hän oli selvillä sen toiminnasta. Perustiedot konsiilista hänellä täytyi olla, koska hän laati muiden piispojen kanssa konsiilille anomuksia Vadstenan luostarin puolesta.⁷⁸⁶

Kun Martinus V valittiin paaviksi vuonna 1417, visitaatiot palasivat käytäntöön Upsalan kirkkoprovinsissa. Vuoden 1418 aikana useiden provinssin hiippakuntien edustajat tekivät visitaation paavin luo. Turun hiippakunnan edustaja esitti paaville aneanomuksia tammikuussa 1418,⁷⁸⁷ joten ilmeisesti hän suoritti samalla visitaation piispa Maunun puolesta.⁷⁸⁸

⁷⁸⁰ SRS III:2, 139–180; Lundén 1963, 24–25; Losman 1970, 28; Krötzl 1994, 89–91.

⁷⁸¹ Lundén 1963, 25–27, 38–371; Losman 1970, 28; Krötzl 1994, 87–89; Fröjmark 1992, 46–47. Lundénin editiossa kuulustelujen tekstit on sijoitettu osittain väärään järjestykseen, ks. Schüick 1964, 205–209.

⁷⁸² Lundén 1963, 78–80. Ks. s. 153. Pöytäkirjassa mainitaan ajankohdaksi vuosi 1405, mutta sen täytyy olla virheellinen tieto.

⁷⁸³ Fröjmark 1992, 67–71; Krötzl 1994, 92–93; Klockars 1976a, 28. Ingridiä koskevat kuulustelupöytäkirjat ovat pääosin hävinneet.

⁷⁸⁴ SD 2473; Losman 1970, 28; Fröjmark 1992, 48–49, 71–72.

⁷⁸⁵ Lundén 1963, 27–29.

⁷⁸⁶ Ks. s. 251–252.

⁷⁸⁷ FMU 1517; Jaakkola 1950–1959 I, 268–269. Aneista tarkemmin s. 188, 215, 227.

⁷⁸⁸ Vrt. Brilioth 1914, 213–215, 219; Losman 1970, 30–31; Inger 1961, 296.

Henkilökohtaisesti piispa Maunu lienee vierailut paavin luona talvella 1419–1420 kuningas Eerikin asiamiehenä.⁷⁸⁹ Vaikka käynnistä ei ole pitäviä todisteita, pidän melko varmana, että Maunu Tavastin pyhiinvaellus Pyhälle maalle ajoittui tämän matkan yhteyteen.

Piispainkronikka ei mainitse Maunu Tavastin pyhiinvaelluksen ajankohdtaa, mutta *Messenius* ajoitti sen vuosiin 1420–1421.⁷⁹⁰ Kun lähdetiedot osoittivat Messeniuksen ajoituksen mahdottomaksi, pyhiinvaellus ajoitettiin vuosiin 1419–1420, mistä löytyi sopiva aikaväli. *Grotenfelt* ajoitti Maunu Tavastin toivioretken kuitenkin vuosiin 1424–1425 ja yhdisti sen pyhiinvaellukseen, jonka kuningas Eerik tuolloin teki Palestiinaan. *Grotenfeltin* mukaan Maunu Tavast lähti Suomesta kesällä 1424, liittyi kuningas Eerikin seurueeseen Venetsiassa elokuussa, vieraili kuninkaan mukana Jerusalemissa loppuvuodesta ja palasi matkaltaan keväällä 1425. Hänen teoriansa on hyväksytty yleisesti.⁷⁹¹

Teorialta putoaa kuitenkin pohja, koska lähdetiedot osoittavat, että Maunu Tavast oli Vadstenassa elokuussa 1424.⁷⁹² Hän ei voinut osallistua kuningas Eerikin pyhiinvaellukseen, joten ei ole mitään perusteita ajoittaa hänen pyhiinvaellustaan vuosiin 1424–1425.⁷⁹³ Tämän takia tuntuu luonteelta yhdistää toisiinsa tiedot pyhiinvaelluksesta, johon liittyi käynti Italiassa, ja vuoden 1419 suunnitelma käynnistä paavin luona. Piispa Maunu olisi hyvin ehtinyt käydä Jerusalemissa myös vuosina 1419–1420.⁷⁹⁴

1420-luvulla piispa Maunu ei täyttänyt visitaatiovelvollisuuttaan, vaikka monet muut Ruotsin piispat suorittivat visitaatioita.⁷⁹⁵ Paavin esimiesasema

⁷⁸⁹ Kuningas Eerikin anomus, jäljennös kopiokirjassa A 20 RA, f. 136. Ks. s. 253.

⁷⁹⁰ *Juusten* 1988a, 60; *Messenius* 1988, 64.

⁷⁹¹ *Grotenfelt* 1921, 43–45; *Jaakkola* 1950–1959 I, 281–282; *Heininen* 1995, 27. Vrt. *Carlsson* 1941, 180–181; *Andersen* 1962, 220–222.

⁷⁹² Valtaneuvoston kirje 2.8.1424, jäljennös kopiokirjassa A 13 RA, f. 6.

⁷⁹³ Piispa Maunuun liittyviin lähdetietoihin jää edelleen aukko, joka sinänsä olisi riittänyt pyhiinvaellukseen: tunnetut rajakohdat ovat 2.8.1424 (em. kirje) ja 10.6.1425 (*REA* 419). Pyhiinvaelluksen ajoitus vuosiin 1424–1425 perustui kuitenkin ratkaisevasti oletukseen, että piispa Maunu matkusti kuningas Eerikin seurassa.

⁷⁹⁴ Ks. s. 20 ja 253. Lähdetiedoissa on vuosina 1419–1420 ainakin yhtä pitkä aukko kuin vuosina 1424–1425.

⁷⁹⁵ *Inger* 1961, 296–297.

Turun hiippakuntaan näkyi lähinnä siinä, että paavi täytti pari kertaa turkulaisen kanonikaatin⁷⁹⁶ ja piispa Maunun päätöksistä vedottiin joskus paaviin.⁷⁹⁷ Tapaukset olivat kuitenkin sen verran satunnaisia, että paavilla ei ollut merkittävää vaikutusta Turun hiippakunnan asioihin. Sen sijaan paavi antoi 21.11.1421 piispa Maunulle sekä Strängnäsän ja Västeråsän piispoille tehtäväksi poistaa interdikti, johon Tukholman porvarit olivat joutuneet velkojensa takia.⁷⁹⁸

Kun Upsalan arkkipiispan virasta kiisteltiin 1430-luvun alussa, Maunu Tavast kirjoitti paaville arkkipiispa Olof Larssonin puolesta.⁷⁹⁹ Muuten Turun hiippakunnan yhteydet kirkon johtoon näyttävät lakanneen vuoden 1430 jälkeen. Kuuriassa ja Baselin konsiilissa ei tiettävästi esitetty 1430-luvulla yhtään anomusta, joka koski Turun hiippakuntaa.

Piispa Maunu tuntuu toimineen itsenäisesti, sillä muiden Upsalan provinssin hiippakuntien yhteydet kirkon johtoon vähenivät vasta 1430-luvun jälkipuoliskolla. Ruotsin hiippakunnissa konsiliaariset ajatukset levisivät ja riippumattomuus lisääntyi Baselin konsiilin ansiosta.⁸⁰⁰ Turun hiippakunnassa konsiililla ei voinut olla merkittävää vaikutusta, vaan kehitys johtui ilmeisesti piispa Maunun omista tavoitteista.

Baselin konsiili vaikutti kuitenkin Turun hiippakuntaan kirkkoprovinsin välityksellä. Kun koko provinssin yhteydet kirkon johtoon löystyivät, se heijastui myös Turun hiippakuntaan. Vuonna 1436 piispa Maunu täytti itse tuomiorovastin viran, joka aiemmin oli kiistatta kuulunut paavin reservaatton piiriin.⁸⁰¹

Nimitysten loppuminen johti siihen, että myös maksut paavin kamariin lakkasivat. Turun hiippakunnassa muutos ei ollut yhtä merkittävä kuin Ruotsissa,⁸⁰² koska paavi oli täyttänyt säännöllisesti vain piispan ja tuomiorovastin virat. Mainittu tuomiorovastin viran täyttö oli ainoa tapaus, jossa maksut konkreettisesti jätettiin suorittamatta.

⁷⁹⁶ FMU 1560, 1979, 1985; ks. s. 169.

⁷⁹⁷ FMU 1781, 1786, 1811, 1812; ks. s. 235.

⁷⁹⁸ K.H. Karlssonin jäljennökset RA; *Ekström* 1939, 140.

⁷⁹⁹ *Akter* 53; ks. s. 274.

⁸⁰⁰ *Losman* 1970, 178–181, 227–234. Vrt. *Helmrath* 1987, 107–112.

⁸⁰¹ ACUP II, no. V: 1–2; ks. s. 148.

⁸⁰² Vrt. *Losman* 1970, 179–181, 240–241.

Olavi Maununpoika ilmeisesti vieraili Baselin konsiilissa kesällä 1437. Hän oli tällöin kuitenkin Pariisin yliopiston edustaja, eikä vierailulla ollut suoranaista vaikutusta Turun hiippakuntaan.⁸⁰³ Välillisesti se saattoi kyllä vaikuttaa, sillä Olavi Maununpoika sai todennäköisesti vaikutteita käynnistään.

Kun konsiiliin ja Rooman paavin välit katkesivat lopullisesti vuonna 1439, Turun hiippakunta siirtyi konsiilipaavin obedienssiin kirkkoprovinsinsin mukana. Arkkipiispa Nils Ragvaldssonille tämä oli tietoinen ratkaisu, mutta piispa Maunu tuskin teki erillistä päätöstä asiasta.⁸⁰⁴

Käytännössä obedienssin vaihdolla oli merkitystä Turun hiippakunnassa vasta vuonna 1443. Maaliskuussa 1443 Baselin konsiilissa vieraili Turun hiippakunnan edustaja, joka esitti aneanomuksia. Paluumatkalla hän hankki anekirjeen myös legaatilta, jonka konsiilipaavi Felix V oli asettanut Saksaan.⁸⁰⁵ Tämä edustaja saattoi tuskin olla kukaan muu kuin tuomiorovasti Olavi Maununpoika. Hänellä oli aiempaa kokemusta konsiilista, mikä varmasti painoi edustajan valinnassa, ja piispa Maunu käytti muutenkin häntä lähettiläänään.⁸⁰⁶

Paavi on kuitenkin kirkon pää (1445–1460)

Olavi Maununpoika toimi varmasti piispa Maunun lähettiläänä Roomassa keväällä 1445. Hän esitti paavi Eugenius IV:lle pitkän listan anomuksia, jotka aneiden lisäksi käsittelivät hiippakuntaliturgiaa ja tuomiorovastin valtuuksia.⁸⁰⁷ Paavi hyväksyi kaikki anomukset, mutta ei myöntänyt niin laajoja aneprivilegioita kuin anottiin.⁸⁰⁸

Olavi Maununpoika hankki anekirjeet myös kahdelta kardinaaliryhmältä,⁸⁰⁹ ilmeisesti omasta aloitteestaan, koska nämä aneet eivät sisältyneet viralliseen anomuslistaan. Olavi Maununpoika saattoi käyntinsä aikana val-

⁸⁰³ Ks. s. 138–139.

⁸⁰⁴ *Losman* 1970, 181, 234–242; *Brilioth* 1941, 375–376, 382–385.

⁸⁰⁵ *REA* 514, 516, 517; *Jaakkola* 1950–1959 II, 95. Ks. s. 150, 190.

⁸⁰⁶ Ks. s. 150 ja 257–259. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 95, 168–169.

⁸⁰⁷ *FMU* 2615.

⁸⁰⁸ *REA* 522; *FMU* 2617, 2618. Ks. s. 150, 165, 216, 225, 240.

⁸⁰⁹ *REA* 523, 524. Ks. s. 186.

mistella myös piispa Maunun eroa, mutta mitään virallista eroanomusta hän ei esittänyt.⁸¹⁰

Kun Olavi Maununpoika vieraili Rooman kuuriassa vuonna 1445, se merkitsi Turun hiippakunnan siirtymistä Rooman paavin obedienssiin. Todennäköisesti Olavi Maununpoika suoritti tämän tunnusmerkkinä myös virallisen visitaation. Turun hiippakunta siirtyi Rooman paavin obedienssiin itsenäisesti, sillä Upsalan kirkkoprovintsi kannatti konsiilipaavia vuoteen 1449 saakka.⁸¹¹ Ratkaisua saattoi helpottaa se, että birgittalaiset ja dominiikaanit, joihin Turun hiippakunnan johdolla oli läheiset suhteet, pitivät koko ajan yllä yhteyksiä Roomaan.⁸¹²

Suvanto kirjaa ratkaisun piispa Maunun nimiin ja pitää pohjimmaise-na syynä sitä, että tämä kunnioitti laillista esivaltaa. *Pirinen* sen sijaan arvelee aloitteentekijäksi Olavi Maununpoikaa ja olettaa tämän tajunneen, että kirkolliskokous oli jo menettänyt merkityksensä.⁸¹³ *Pirinen* on ymmärtänyt oikein ratkaisun luonteen, mutta mielestäni ei ole riittäviä perusteita päätellä, vaikuttiko ratkaisuun enemmän piispa Maunu vai tuomiorovasti Olavi.

Käsittääkseni keskeinen taustatekijä obedienssin vaihdolle oli Turun hiippakunnan edustajan vierailu Baselissa keväällä 1443. Kuka edustaja sitten olikin, hänen täytyi huomata, miten heikosti konsiilin asiat olivat,⁸¹⁴ ja tuoda tieto siitä kotimaahan. Sen perusteella hiippakunnan johto ymmärsi, että konsiilin lopullinen hajoaminen oli vain ajan kysymys ja Rooman obedienssiin paluu oli väistämättä edessä. Hiippakunnan johto päätti ottaa ratkaisevan askeleen itsenäisesti.

Näkemystä tukee se, että myös Linköpingin hiippakunta siirtyi Rooman obedienssiin ennen kirkkoprovintssia. Linköping oli Turun ohella ainoa Upsalan provinssin hiippakunnista, jolla oli 1440-luvulla yhteyksiä kirkollisko-

⁸¹⁰ Ks. s. 260.

⁸¹¹ *Losman* 1970, 261–269; *Brilioth* 1941, 383–384, 396–403. Ks. s. 276.

⁸¹² *FMU* 2236; *Losman* 1970, 249–250, 261–262; *Gallén* 1957, 88; *Suvanto* 1985b, 205. Vrt. *Läntinen* 1991, 287; *Jaakkola* 1950–1959 II, 96. Ks. s. 254–255.

⁸¹³ *Suvanto* 1985b, 204–205; *Pirinen* 1956, 70 ja 1991, 116. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 95–96.

⁸¹⁴ *Ourliac* 1991, 122–123; *Delaruelle* 1962, 283–285. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 95–96. Vrt. s. 45.

koukseen.⁸¹⁵ Turun hiippakunnan itsenäinen obedienssin vaihto ei ollut niin dramaattinen teko kuin eräät tutkijat ovat arvelleet, sillä se merkitsi lähinnä tosiasioiden tunnustamista.⁸¹⁶

Turkulaisilla oli hyvä syy ottaa ratkaiseva askel itsenäisesti. Vuoden 1445 anomuksiin sisältyi tärkeitä periaatteellisia ratkaisuja, kuten poikkeuksellisen hiippakuntaliturgian vahvistaminen.⁸¹⁷ Niiden hyväksymistä edisti varmasti se, että hiippakunta siirtyi vapaaehtoisesti Rooman paavin obedienssiin. Kenties Turun hiippakunnan johto tiesi, että Rooman paavit myönsivät etuja niille, jotka siirtyivät konsiiliin puolelta heidän obedienssiinsa.⁸¹⁸

Alkuvuodesta 1450 Olavi Maununpoika vieraili uudelleen Roomassa. Tällä kertaa hän hankki paavi Nikolaus V:n vahvistuksen piispa Maunun eronpyynnölle ja itselleen nimityksen Turun piispaksi.⁸¹⁹ Nimitysprosessi merkitsi palaamista käytäntöön, joka oli vallinnut Turun hiippakunnassa Maunu Tavastin piispuuskauden alkuaikoina ja sitä ennen. Paavi täytti piispan ja tuomiorovastin virat, ja nimitetyt suorittivat paavin kamariin entisen käytännön mukaiset maksut.

Todennäköisesti Olavi Maununpoika joutui nimityksensä yhteydessä lupaamaan paaville myös, että hän suorittaisi visitaatioita entiseen tapaan.⁸²⁰ Hän ei kuitenkaan ilmeisesti pitänyt lupaustaan. Hänen piispuuskaudeltaan ei ole säilynyt mitään tietoja visitaatioista, ja muualla Upsalan provinssissa visitaatioihin palattiin vasta 1400-luvun loppupuolella.⁸²¹ Nähtävästi vasta seuraava Turun piispa Konrad Bitz joutui käytännössä toteuttamaan visitaatiolupauksensa.⁸²²

⁸¹⁵ *Losman* 1970, 249–250, 256–262. Linköpingin hiippakunta käytti hyväkseen birgittalaisten tietokanavia. Ks. myös *Inger* 1961, 294.

⁸¹⁶ Vrt. esim. *Gallén* 1957, 88 ja *Läntinen* 1991, 287.

⁸¹⁷ *FMU* 2615.

⁸¹⁸ *Ourliac* 1991, 122–123; *Delaruelle* 1962, 288–292; *Fink* 1968a, 583–586; *Barraclough* 1968, 184–185; *Losman* 1970, 256–269.

⁸¹⁹ *FMU* 2825–2829; ks. s. 159–163.

⁸²⁰ Vrt. *Brilioth* 1914, 215–218; *Törne* 1911a, 222–223.

⁸²¹ *Inger* 1961, 297–298.

⁸²² *FMU* 3547, 3549; *Pirinen* 1956, 101–103; *Törne* 1911a, 222–223. Konrad Bitz ei myöskään suorittanut visitaatioita, ennen kuin hän joutui 1470-luvun alussa syytteeseen niiden laiminlyömisestä.

Olavi Maununpojan piispuuskaudella paavin valta näkyi Turun hiippakunnassa lähinnä siinä, että hän alkoi jälleen täyttää hiippakunnan virkoja. Uudessa kirkkopoliittisessa tilanteessa nimityksiä ei voinut torjua, kuten Maunu Tavastin aikana.⁸²³

Olavi Maununpojan piispuuskautena paavi vedettiin mukaan pohjoismaiseen unionipolitiikkaan: sekä Kaarle Knuutinpoika että Kristian Oldenburgilainen pyrkivät saamaan paavin tuen omille hankkeilleen.⁸²⁴ Turun hiippakuntaa tämä kiista ei koskettanut suoranaisesti. Mutta kun paavin huomio kiinnittyi Pohjoismaihin, hän lähetti sinne nuntiuksia ja kollektoreja (rahan-kerääjiä).

Konsiilikautta lukuunottamatta kollektoreja oli ollut ennenkin, mutta 1450-luvulla toiminta sai aiempaa suuremmat mittasuhteet, koska paavit pyrkivät keräämään varoja ristiretkeen turkkilaisia vastaan. Vuonna 1457 Pohjoismaihin saapui paavin ristiretkisaarnaaja ja anekauppias Marinus de Fregano, joka lienee toiminut myös Turun hiippakunnassa, vaikka siitä ei tietoja olekaan. Hänen myötään laajamittainen anekauppa levisi Pohjoismaihin ja paavi sai uuden keinon vaikuttaa hiippakunnan asioihin.⁸²⁵ Olavi Maununpojan aikana anekaupalla ei ollut vielä suurta merkitystä, mutta se oli enne tulevasta.

Piispa Maunu pyrki rajoittamaan paavin vallankäyttöä hiippakunnassaan, ja kirkon konsiilikausi salli hänen toteuttaa pyrkimyksensä. Hänen aikanaan Turun hiippakunnalla oli vain vähän yhteyksiä Roomaan, ja 1430- ja 1440-luvuilla hiippakunnan riippumattomuus kirkon johdosta lisääntyi. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika johtivat kuitenkin Turun hiippakunnan takaisin Rooman paavin obedienssiin, kun Baselin konsiili oli menettänyt merkityksensä. Paavi sai takaisin entisen vaikutusvaltansa, mutta Olavi Maununpojan piispuuskautena hän ei kovin aktiivisesti puuttunut Turun hiippakunnan asioihin.

⁸²³ Pirinen 1956, 79–80. Vrt. Lindbæk 1907, 8–19.

⁸²⁴ Brilioth 1941, 409–424; Andersen 1965, 24–35.

⁸²⁵ Inger 1961, 255–258, 267–274.

V Poliittinen toiminta

V 1. Hallintotehtävät Turun hiippakunnassa

a. Luottamustoimet

Kuninkaiden asiamiehenä

Piispainkronikan mukaan piispa Maunu vieraili kuningas Eerikin luona palatessaan nimitysmatkaltaan keväällä 1413. Tällöin kuningas läänitti hänelle Maskun pitäjän kruununverot.¹ Läänityksen myötä piispa Maunu sitoutui suorittamaan hallinnollisia tehtäviä, jotka kuningas uskoisi hänen hoidettavikseen.² Piispa Maunu sai kuitenkin pienemmän läänityksen kuin hänen edeltäjänsä Bero Balk.³

Säilyneistä lähteistä ei ilmene, että piispa Maunu olisi kuningas Eerikin aikana hoitanut luottamustehtäviä omassa hiippakunnassaan. Sen sijaan kuningas uskoi hänelle tehtäviä Ruotsissa, kun hän osallistui valtaneuvoston kokouksiin 1410-luvun loppuvuosina.⁴ Todennäköisesti kaikista piispa Maunun luottamustehtävistä ei ole säilynyt lähdetietoja, varsinkin jos tehtävät olivat luonteeltaan tilapäisiä.

Vasta vuodelta 1436 on säilynyt tieto siitä, että piispa Maunu sai hallintotehtävän omassa hiippakunnassaan. Kun valtaneuvosto päätti alentaa veroja Suomessa, se määräsi, että piispa Maunun ja muiden Suomessa toimivien

¹ Juusten 1988a, 57.

² Vrt. s. 82–83, 85–86, 89.

³ Läntinen 1978, 191. Bero Balkilla oli ollut Maskun lisäksi läänityksenä Piikkiö.

⁴ SD 2496 ja 2685. Ks. s. 271–272, 308–310.

valtaneuvosten piti panna päätös toimeen.⁵ Ilmeisesti he eivät kuitenkaan heti noudattaneet tätä määräystä.⁶

Kristoffer Baijerilaisen valtaantulo vuonna 1441 muutti piispa Maunun hallinnollisia tehtäviä: kuningas Kristoffer käytti häntä paikallisena luottomiehenään Turun hiippakunnassa. Tämä liittyi Kristoffer-kuninkaan federaatiiviseen hallitustapaan, jonka mukaan paikalliset viranomaiset yleensäkin päättivät tai ainakin panivat toimeen paikalliset asiat.⁷

Kun kuningas Kristoffer vahvisti Turun hiippakunnan privilegit, hän kehotti piispa Maunua rankaisemaan niitä, jotka loukkasivat privilegioita.⁸ Delegointi epäilemättä vahvisti piispan asemaa, vaikka ei olekaan säilynyt tietoja siitä, missä määrin piispa Maunu käytti uusia valtuuksiaan. Kuningas määräsi myös, että piispa Maunun tuli toimia Suomessa välittäjänä erimielisyyksissä, jotka koskivat verojen määrää.⁹

Vuonna 1442 annettiin niin sanottu Kristoffer-kuninkaan maanlaki. Sen mukaan Turun piispan piti kiertää hiippakunnassaan ottamassa vastaan kansan uskollisuudenvalat kuninkaalle, mikäli kuningas oli itse estynyt.¹⁰ Vaikka laki ei ollutkaan voimassa vielä silloin, kun Kristoffer Baijerilainen valittiin kuninkaaksi, *Jaakkola* ja *Suvanto* olettavat, että piispa Maunu hankki suomalaisten uskollisuudenvalat kuninkaalle talvella 1441–1442.¹¹ Tätä ei kuitenkaan voi pitää varmana, sillä ei ole mitään lähdetietoja siitä, että piispa Maunu olisi suorittanut tällaisen tehtävän. Sitä paitsi vanhan Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan ei ollut välttämätöntä hankkia valoja erikseen Suomesta.¹²

Kesällä 1443 kuningas Kristoffer määräsi, että kauppala, joka perustettiin Naantalin luostarin yhteyteen, piti rakentaa piispa Maunun ohjeiden mukaisesti.¹³ Seuraavana talvena kuningas puolestaan määräsi, että piispa Maunun ja Turun linnanpäällikön oli valittava sopiva henkilö Rauman kaupungin-

⁵ REA 460.

⁶ Ks. s. 298–299.

⁷ Lönnroth 1934, 218–226; A. Christensen 1996, 302–309.

⁸ REA 500; ks. s. 170–171.

⁹ REA 505.

¹⁰ KrML, Kuninkaankaari 6 § 2.

¹¹ Jaakkola 1950–1959 II, 85–87; Suvanto 1985b, 149.

¹² MELL, Konunxbalker VII.

¹³ FMU 2539. Ks. s. 259.

voudiksi.¹⁴ Kuningas Kristoffer luotti selvästi piispa Maunun asiantunte-
mukseen kaupunkien hallinnon järjestämisessä.

Kevättalvella 1446 piispa Maunu tutki Pyhtäällä Vadstenan luostarin oikeuksia Kyminkartanoon kuningas Kristofferin pyynnöstä. Piispa Maunun tutkimukset osoittivat selvästi luostarin oikeudet, minkä hän myös raportoi kuninkaalle. Siitä huolimatta Vadstena ei saanut Kyminkartanoa takaisin.¹⁵

Suvannon mukaan piispa Maunu oli Kristoffer Baijerilaisen aikana Suomessa ”melkein kuin sijaishallitsija”.¹⁶ Näkemys on sikäli oikeutettu, että piispa Maunu oli mukana kaikissa hallintotehtävissä, joita kuningas delegoi Suomen viranomaisten hoidettaviksi. Piispa Maunu toimi säännöllisesti kuninkaan paikallisena edustajana ja luottomiehenä. Lähteistä ei kuitenkaan ilmene, että hänellä olisi ollut pysyviä hallinnollisia tehtäviä tai valtuuksia, joten sijaishallitsijan roolia ei pidä painottaa liikaa.

Vaikka Turun hiippakunta jakautui kahteen valta-alueeseen vuosina 1442–1448, se ei rajannut piispa Maunun hallinnollisia tehtäviä Länsi-Suomeen. On kyllä totta, että hänellä oli vahva asema Länsi-Suomen johtajana.¹⁷ Piispa Maunu suoritti kuitenkin hallintotehtäviä myös Itä-Suomessa, Kaarle Knuutinpojan valta-alueella. Esimerkiksi sopivat edellä mainitut tutkimukset, joita hän suoritti Pyhtäällä. Piispa Maunulla oli suuri merkitys sen takia, että muilla Länsi-Suomen viranomaisilla oli vain vähän yhteyksiä Kaarle Knuutinpoikaan.¹⁸ Paljolti juuri piispa Maunu esti sen, että Suomi olisi jakautunut kahteen erilliseen alueeseen.¹⁹

Kun Kaarle Knuutinpoika oli valittu kuninkaaksi, hän määräsi piispa Maunun toimimaan edelleen välittäjänä veroja määrättäessä.²⁰ Ei ole säilynyt tietoja siitä, että piispa Maunu olisi hoitanut muita paikallisia luottamustehtäviä kuningas Kaarlen aikana. On kuitenkin todennäköistä, että talvella 1448–1449 hän otti vastaan suomalaisten uskollisuudenvalat kuninkaalle.²¹

¹⁴ FMU 2557; *Kuujo* 1981, 108; *Lähteenoja* 1946, 75–77.

¹⁵ FMU 2658 ja 2824; *Jaakkola* 1950–1959 II, 129–130. Ks. s. 255.

¹⁶ *Suvanto* 1985b, 150.

¹⁷ *Suvanto* 1985b, 150; *Jaakkola* 1950–1959 II, 117–119.

¹⁸ Vrt. FMU 2475, 2597, 2661, 2687, 2689.

¹⁹ *Jaakkola* 1950–1959 II, 130–131.

²⁰ REA 555.

²¹ *Jaakkola* 1950–1959 II, 187–188.

Sen sijaan piispa Maunu toimi valtakunnanpolitiikassa kuningas Kaarlen luottomiehenä.²²

Ilmeisesti Olavi Maununpoika sai piispaksivalintansa jälkeen kruununläännityksen, kuten yleinen tapa oli, vaikka siitä ei tietoja olekaan säilynyt.²³ Lähteiden mukaan kuningas Kaarle antoi piispa Olavin hoidettaviksi luottamustehtäviä, jotka liittyivät oikeudenhoitoon.²⁴ On todennäköistä, että piispa Olavi hoiti hiippakunnassa myös hallinnollisia luottamustehtäviä, kuten piispa Maunukin.

Kristian Oldenburgilaisen valtaantulo toi Turun piispalle aivan uudenlaisia luottamustehtäviä. Juhannuksena 1457 järjestettiin Turussa erillinen kuninkaanvaalikokous, koska Suomen edustajat eivät voineet osallistua varsinaiseen vaaliin. Olavi Maununpoika toimi Turun vaalikokouksen puheenjohtajana. Puheenjohtajuus ei kuitenkaan ilmeisesti ollut henkilökohtainen luottamustoimi, vaan johtui siitä, että Turun piispalla oli arvovaltainen asema Suomessa.²⁵

Maanoikeuden jäsenenä

Piispa Maunu oli Turun maanoikeuden jäsen siitä lähtien, kun hänet valittiin Turun piispaksi. Hänen piispuuskautensa alkuvuosina maanoikeus kokoontui epäsäännöllisesti, mutta hän osallistui istuntoihin aina, kun se oli mahdollista. Piispa Maunu oli mukana maanoikeudessa vuosina 1415, 1419 ja 1423, mutta ei vuonna 1420, jolloin hän ilmeisesti ei ollut vielä palannut pyhiinvaellusmatkaltaan. Vuoden 1423 jälkeen maanoikeuden toiminta lakkasi pitkäksi aikaa, kunnes maanoikeus kokoontui jälleen keväällä 1434.²⁶

Maanoikeudessa piispa Maunu oli mukana tekemässä päätöksiä muun muassa talonpoikien oikeudesta kruununmaihin,²⁷ Turun sillan rakentamisesta,²⁸

²² Ks. s. 338–347.

²³ Ks. s. 179.

²⁴ Ks. s. 296–297.

²⁵ *FMU* 3035; vrt. s. 354.

²⁶ *REA* 337, 352; *FMU* 1459, 1553, 1632, 1633, 1635; *REA* 387, 405, 449; *Hemmer* 1949, 8–9. Vrt. *Suvanto* (1985b, 201), joka tulkitsee eri tavalla vuosien 1419, 1420 ja 1423 oikeudenistunnot.

²⁷ *REA* 328; *Hemmer* 1966, 53–54.

²⁸ *REA* 349; *Hemmer* 1966, 54–59.

rantavesien käyttöoikeudesta²⁹ sekä Hämeen ja Savon välisestä maakuntarajasta.³⁰ Vaikka mainituilla asioilla oli myös hallinnollista merkitystä, maanoikeuden ratkaisut olivat oikeustuomioita eivätkä hallinnollisia päätöksiä.³¹

Lokakuussa 1435 kuningas Eerik antoi Turun maanoikeudelle uuden toimintasäännön. Sen mukaan maanoikeuden puheenjohtajana toimi kuninkaantuomiovaltuutettu valtaneuvos. Oikeuteen kuuluivat myös Turun piispa, tärkeimmät tuomiokapitulin jäsenet, kaikki Suomessa oleskelleet valtaneuvokset sekä laamannit ja kihlakunnantuomarit. Muiden jäsenten oli hyväksyttävä tuomio, jota tuomiovaltuutettu ehdotti. Asiakysymyksistä ratkaisun antoi maallikkolautakunta. Maanoikeuden tuli kokoontua vuosittain kesäkuun 10. päivänä. Maanoikeus oli periaatteessa ylin vetoomustuomioistuim, mutta syytteet, joita piispaa vastaan esitettiin, voitiin käsitellä suoraan maanoikeudessa.³²

Uudistuksen jälkeen piispa Maunu oli mukana maanoikeuden istunnoissa ainakin vuosina 1437,³³ 1438,³⁴ 1440,³⁵ 1446³⁶ ja 1447.³⁷ Ilmeisesti maanoikeuden toiminta ei muodostunut vuosittaiseksi, sillä mainittujen vuosien lisäksi tiedetään maanoikeuden kokoontuneen vain vuosina 1442 ja 1444.³⁸ 1430- ja 1440-luvuilla maanoikeudessa ei tiettävästi ollut esillä muita merkittäviä asioita kuin ratkaisu suomalaisen ja ruotsalaisen vero-oikeuden rajasta.³⁹ Pääosa asioista oli tavanomaisia, mutta sitkeitä riitajuttuja.

Maanoikeuden tuomiovaltuutettuna toimi vuosina 1437–1446 Niilo Olavinpoika Särkilähti (Niclīs Olafson i Särkilax).⁴⁰ Todennäköisesti piispa Maunun mielipiteellä oli huomattava vaikutus maanoikeuden päätöksiin,

²⁹ REA 337; FMU 1459; Hemmer 1966, 59–61; Jaakkola 1950–1959 I, 344–345.

³⁰ REA 352; Pirinen 1988b, 308–311.

³¹ Hemmer 1966, 53–61.

³² REA 457; Hemmer 1949, 10–16, 1965, 149–152 ja 1966, 61–63; Jaakkola 1950–1959 I, 457–458.

³³ FMU 2215, 2216 ja 2221; REA 465, 466.

³⁴ FMU 2248 ja 2249; REA 470.

³⁵ REA 488.

³⁶ REA 527. Vuonna 1446 maanoikeus kokoontui poikkeuksellisesti huhtikuussa.

³⁷ REA 530–532; FMU 2703, 2706 ja 2707. Myös tänä vuonna maanoikeus kokoontui tavanomaista aiemmin.

³⁸ REA 639, 527.

³⁹ REA 527. Ks. s. 86–87.

⁴⁰ Hemmer 1949, 18.

vaikka muodollisesti hänellä ei ollutkaan suurempaa vaikutusvaltaa kuin muilla jäsenillä. Myös Olavi Maununpoika oli jo tuomiorovastikautenaan maanoikeuden jäsen. Hän oli mukana maanoikeuden istunnoissa ainakin vuosina 1440, 1446 ja 1447,⁴¹ mahdollisesti muulloinkin.

1440-luvun jälkipuoliskolla kävi ilmeiseksi, että Turun maanoikeudella ei ollut tarpeeksi auktoriteettia hiippakunnan asukkaiden parissa. Monet vetosivat tuomioistaan kuninkaaseen ja ohittivat kokonaan maanoikeuden. Yllättäen myös piispa Maunu horjutti maanoikeuden auktoriteettia ja vetosi suoraan kuningas Kristofferiin.⁴² Vetoomusten seurauksena kuningas lähetti kesällä 1447 maanoikeuteen tuomiovaltuutetuiksi Uplannin laamanni Bengt Jönssonin ja Turun linnanpäällikkö Maunu (Magnus) Grenin.⁴³ Ilmeisesti piispa Maunulle oli tärkeämpää saada pitävä ratkaisu kiistaan Ahvenkosken talonpoikien kanssa kuin säilyttää maanoikeus, jolla oli tärkeä asema Suomen oikeudenhoidon kannalta.

Kaarle Knuutinpajan kuninkuuskautena Turun maanoikeuden toiminta lamaantui. Kuningas lähetti tuomiovaltuutettuja ratkaisemaan yksittäisiä kiistoja.⁴⁴ Kuningas Kaarle jakoi myös henkilökohtaisia kuninkaantuomioita.⁴⁵ Vuosina 1450 ja 1455 pidettiin Turussa silti käräjiä, jotka muistuttivat maanoikeuden istuntoja.⁴⁶ Koska lähdetiedot ovat puutteellisia, ei tiedetä, oliko Olavi Maununpoika mukana näillä käräjillä.

Olavi Maununpoika toimi useita kertoja kuningas Kaarlen tilapäisenä tuomiovaltuutettuna; tämä oli hänen roolinsa Turun hiippakunnan oikeudenkäytössä. Heinäkuussa 1453 Olavi Maununpoika ei kuulunut tuomiovaltuutettuihin, jotka ratkoivat Kokemäenjoen Lammaisten kosken kalastusriitaa, koska oli itse osapuolena riitajutussa.⁴⁷ Sen sijaan piispa Olavi toimi tuomio-

⁴¹ REA 488, 527, 530–532.

⁴² REA 530.

⁴³ REA 530–532; FMU 2706, 2707; Hemmer 1949, 19–20 ja 1965, 153–154. Bengt Jönsson oli tuohon aikaan Ruotsin korkein oikeusviranomainen (Gillingstam 1953, 282–283).

⁴⁴ REA 562; FMU 2981; Hemmer 1949, 21–22; Jaakkola 1950–1959 II, 188.

⁴⁵ FMU 2903, 2904; Jaakkola 1950–1959 II, 188.

⁴⁶ FMU 2864, 2990, 2992, 2996; Hemmer 1949, 21–22 ja 1965, 154; Suvanto 1973b, 180.

⁴⁷ REA 561, 562; ks. s. 181.

valtuutettuna toisessa tuomiossa, joka liittyi Lammaisten kosken kalastus-osuuksiin.⁴⁸

Kesällä 1455 Olavi Maununpoika kuului tuomiovaltuutettuihin, jotka ratkoivat Lempäälän Kuokkalassa puhjennutta kiistaa.⁴⁹ Talonpojat valittivat, että kihlakunnantuomari Pentti Lydekenpoika (Bengt Lydekeson) oli rakennuttanut Kuokkalankoskeen myllyn, joka haittasi heidän kalastustaan. Pentti Lydekenpoika hankki järjestelmällisesti itselleen myllynpaikkoja ja tavoitteli ilmeisesti jauhatusmonopolia Ylä-Satakunnassa. Nyt hän joutui kuitenkin purkamaan myllynsä, sillä Olavi Maununpoika ja muut tuomiovaltuutetut ratkaisivat kiistan talonpoikien eduksi.⁵⁰

b. Oma-aloitteinen toiminta

Maallisten hallintomiesten rinnalla

Piispainkronikka kertoo, että Maunu Tavast ajoi monin tavoin Suomen etuja unionivaltakunnassa. Kronikan mukaan piispa Maunu sai aikaan, että Suomeen valittiin toinen laamanni ja että Turun hiippakunnan vakituisia veroja alennettiin kolmanneksella sekä veroyksiköiden määrää vielä viidenneksellä.⁵¹

Eerik Pommerilainen päätti syksyllä 1435 jakaa Suomen kahteen laamannikuntaan ja antoi samalla Turun maanoikeudelle uuden toimintasäännön.⁵² Piispa Maunu todennäköisesti vaikutti jollain tavoin näihin päätöksiin, koska hän oli tuolloin paikalla Tukholmassa.⁵³ *Christensen* ja *Gillingstam* tosin olettavat, että Viipurin linnanpäällikkö Krister Niilonpoika, joka oli juuri nimitetty drotsin virkaan, neuvotteli päätöksistä kuninkaan kanssa.⁵⁴

Syksyn 1435 tapaamisessa oli mukana myös suomalaisia talonpoikia. Kuningas Eerik keskusteli heidän kanssaan ja lupasi tarkistaa verotaksat

⁴⁸ FMU 2926; *Suvanto* 1973a, 240–241.

⁴⁹ FMU 2981; *Hemmer* 1949, 22; *Suvanto* 1973b, 180.

⁵⁰ FMU 2981, 3071; *Suvanto* 1973a, 323, 361, 1973b, 180 ja 1985b, 146; *Kaukiai-nen* 1980, 126–127; ajoituksesta ks. s. 20.

⁵¹ *Juusten* 1988a, 61.

⁵² *REA* 456 ja 457.

⁵³ *Suvanto* 1978, 6–7; *Jaakkola* 1950–1959 I, 457–461; *Maliniemi* 1934, 375.

⁵⁴ *A. Christensen* 1980, 227; *Gillingstam* 1953, 207.

entiselle tasolle, koska verot olivat nousseet rahan arvon heiketessä. Tarkistus alensi veroja kolmanneksella.⁵⁵ Piispa Maunu saattoi hyvin vaikuttaa myös siihen, että kuningas antoi tämän lupauksen.

Ruotsin valtaneuvosto vahvisti Turun hiippakunnan veronalennuksen ke-säkuussa 1436. Valtaneuvosto päätti myös, että rälssimaa poistetaan verolas-kelmista ja veroyksiköitä vähennetään viidenneksellä sekä tasataan ne pitä-jien kesken. Valtaneuvosto määräsi muun muassa piispa Maunun toteutta-maan päätöstä.⁵⁶

Piispa Maunulla näyttää olleen merkittävä asema kyseisessä valtaneuvos-ton istunnossa,⁵⁷ joten vaikuttaa vahvasti siltä, että hän sai aikaan veronalen-nuspäätöksen. Ruotsin kirkonmiehet kannattivat 1430-luvulla yleensäkin kruununverojen alentamista, sillä kruunu vaati niin paljon veroja, että kirkko ei saanut perittyä kymmenystulojaan täysimääräisinä.⁵⁸

Toinen keskeinen syy veronalennuksiin oli rahvaan tyytymättömyys.⁵⁹ Se oli aiheellista, sillä ennen alennusta verotus oli keskiajan kirein.⁶⁰ Piispa Maunu halusi varmasti rauhoittaa Suomen rahvasta alentamalla veroja, oli-vathan talonpojat nousseet Ruotsissa kapinaan vain pari vuotta aiemmin.

Veroja ei kuitenkaan alennettu välittömästi, joten talonpoikien tyytymät-tömyys pääsi puhkeamaan kapinaksi myös Suomessa. Tähän vaikutti var-masti muiden Pohjoismaiden esimerkki. Kapina alkoi Satakunnassa keväällä 1438 ja levisi pian Hämeeseen. Liikehinnästä käytetään johtajansa mukaan nimeä Davidin kapina. Talonpojat kapinoivat myös Suomen puoleisessa Kar-jalassa. Verotuksen lisäksi talonpoikia ärsytti se, että eräät rälssimiehet, kuten Olavi Niilonpoika Tavast, omivat itselleen parhaat kalastamot ja myllynpai-kat.⁶¹ Viimeinen pisara olivat ilmeisesti 1430-luvun lopun katovuodet.⁶²

⁵⁵ REA 460; *Suvanto* 1973a, 345, 1978, 6 ja 1985b, 142–143; *Lönnroth* 1940, 189, 214–215; *Jaakkola* 1950–1959 I, 388–390, 461; *Salminen* 1993, 121.

⁵⁶ REA 459 ja 460; *Suvanto* 1973a, 345, 1978, 9–10 ja 1985b, 143; *Jaakkola* 1950–1959 I, 473–475; *Salminen* 1993, 121. *Dovring* (1951, 59–60, 148) ei ota lainkaan huomioon verotaksojen alentamista.

⁵⁷ Vrt. *HR* II:1 593.

⁵⁸ *Lönnroth* 1934, 64–65, 90–91.

⁵⁹ Vrt. REA 460.

⁶⁰ *Kaukiainen* 1980, 133; *Orrman* 1981, 141–142.

⁶¹ *Salminen* 1995, 26–37; *Blomstedt* 1937, 1–33; *Suvanto* 1973, 360–361 ja 1985b, 145–147; *Kaukiainen* 1980, 134–135; *Jaakkola* 1950–1959 I, 519–524.

⁶² Ks. s. 59.

Piispainkronikka kertoo, että piispa Maunu tyynnytti nämä ”hyvin vaaralliset kapinaliikkeet”.⁶³ Tammikuussa 1439 pidettiin Lempäälässä kokous, jossa kapinalliset lopullisesti antautuivat. Kokouksessa laadittiin sovinto-asiakirja, joka on tärkein kapinasta kertova asiakirjalähde. Siinä ei mainita piispa Maunua,⁶⁴ mutta siitä huolimatta hän saattoi olla mukana kokouksessa.⁶⁵

Asiakirjalähteet vahvistavat, että piispa Maunu osallistui ainakin kokoukseen, joka pidettiin Turussa keväällä 1439 ja jossa puitiin kapinan seurauksia. Paikalla olivat lisäksi Turun linnanpäällikkö Hannu (Hannus) Kröpelin ja drotsi Krister Niilonpoika.⁶⁶ Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että piispa Maunulla ja Hannu Kröpelinillä oli keskeinen rooli kapinan rauhoittamisessa ja jälkiselvittelyissä.⁶⁷ Tämä oli epäilemättä merkittävimpiä piispa Maunun oma-aloitteisista hallintotoimista.

Kapina ilmeisesti joudutti veronalennusta Turun hiippakunnassa, sillä se pantiin lopulta toimeen 1440-luvun alussa.⁶⁸ Todennäköisesti veroja alennettiin sen jälkeen, kun piispa Maunu oli vuonna 1441 hankkinut kuningas Kristofferin vahvistuksen veronalennukselle.⁶⁹

Maunu Tavastin hankkima veronalennus oli huomattavan suuri: jos alennus toteutui luvatussa mitassa, se merkitsi yksittäiselle veronmaksajalle noin 40 prosentin kevennystä kruununveroihin.⁷⁰ Epäilemättä veronalennus osaltaan mahdollisti suuren kivikirkkojen rakennuskauden, joka alkoi Turun hiippakunnassa 1440-luvulla.⁷¹ Kruununverojen alentaminen lisäsi kirkon tuloja, sillä se antoi mahdollisuuden periä kymmenykset jälleen täysimääräisinä.

⁶³ Juusten 1988a, 61 ja 1988b, 48.

⁶⁴ REA 476.

⁶⁵ Salminen 1995, 27.

⁶⁶ FMU 3001; Salminen 1995, 29–30; Blomstedt 1937, 12–13; Suvanto 1978, 14, 21; Virtala & Ruotsalainen 1972, 143–146.

⁶⁷ Suvanto 1973a, 361–362 ja 1985b, 146–147; Pirinen 1991, 116; Jaakkola 1950–1959 I, 524–526.

⁶⁸ Suvanto 1973a, 345–346, 362 ja 1985b, 146–147.

⁶⁹ REA 505; Suvanto 1973a, 346. Vrt. FMU 2681; Dovring 1951, 149; Salminen 1993, 121.

⁷⁰ Kaukiainen 1980, 133. Dovringin (1951, 59–60, 148) laskelmat eivät päde tässä yhteydessä, koska hän ei ota huomioon verotaksojen alentamista

⁷¹ Ks. s. 210–220.

Piispainkronikka korostaa veronalennuksen liittymistä piispa Maunuun kertomalla, että kuningas Kaarle perui alennuksen pian Maunu Tavastin kuoleman jälkeen. Kronikan mukaan peruutus tapahtui rahan arvon parantamiseksi.⁷² Jos tieto peruutuksen syystä pitää paikkansa, veronkorotus liittyynee rahasäädökseen, jonka kuningas antoi syksyllä 1453.⁷³ Kuningas Kaarle korotti kuitenkin Turun hiippakunnan veroja jo piispa Maunun aikana. Kyseessä saattoi olla ylimääräinen rahavero, kuten *Jaakkola* esittää.⁷⁴ Keväällä 1450 suomalaiset valittivat veroistaan ja kuningas Kaarle lupasi lähettää piispa Maunun sekä eräät muut valtaneuvokset neuvottelemaan verorasituksesta.⁷⁵

Kaarle Knuutinpojan veronkorotus lieenee käytännössä merkinnyt sitä, että verotaksat nostettiin tasolle, jolla ne olivat ennen veronalennusta. Veroyksiköiden määrään se ei vaikuttanut, koska veroyksiköitä oli 1500-luvulla 20 % vähemmän kuin 1400-luvun alussa. Verotus säilyi aiempaa kevyempänä 1440-luvulta keskiajan loppuun saakka,⁷⁶ ja tätä voi pitää piispa Maunun pysyvänä saavutuksena.

Piispainkronikka väittää myös, että vasta Maunu Tavast hankki suomalaisille oikeuden kuninkaanvaaliin.⁷⁷ Tämä oikeus oli kuitenkin saavutettu jo vuonna 1362, joskin se kirjattiin maanlakiin vasta vuonna 1442.⁷⁸ *Jaakkolan* mielestä kronikoitsija tarkoittaa, että piispa Maunun ansiosta suomalaisen vaalioikeutta laajennettiin, olihan Suomi jaettu kahteen laamannikuntaan.⁷⁹

⁷² *Juusten* 1988a, 61. Vrt. *HFH* VI 147; *Suvanto* 1973a, 346.

⁷³ *FMU* 2931; *Porthan* 1862, 450–451. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 195; *Kraft* 1944, 36; *Lönnroth* 1940, 202–204. Alennettu verotaso näyttää olleen voimassa vielä vuonna 1451 (*FMU* 2898; *Lönnroth* 1940, 220).

⁷⁴ *Jaakkola* 1950–1959 II, 197. Ruotsissa kuningas Kaarle ryhtyi korottamaan veroja vuodesta 1448 lähtien (*Kraft* 1944, 37–38; *Lönnroth* 1940, 220–221).

⁷⁵ *REA* 555; vrt. s. 293. Samalla talonpoikien vanha ledung-velvollisuus otettiin uudelleen käyttöön Turun hiippakunnassa (*REA* 555; *Dahlström* 1945, 22–25, 34–35, 58–61; *Jaakkola* 1950–1959 II, 195–196).

⁷⁶ *Renvall* 1949, 75; *Dovring* 1951, 59–60, 148–149; *Orrman* 1977, 345–347 ja 1982, 112–115; *Kaukiainen* 1980, 133; *Törnblom* 1996, 40–46.

⁷⁷ *Juusten* 1988a, 61 ja 1988b, 48.

⁷⁸ *REA* 176; *KrML*, Kuninkaankaari 3; *Suvanto* 1985b, 149.

⁷⁹ *Jaakkola* 1956, 122–136 ja 1950–1959 II, 5–8.

Pirisen mukaan kronikan maininta liittyy siihen, että suomalaisten vaalioikeus kirjattiin maanlakiin. Hänen mielestään oli merkittävä ero sillä, perustuiko vaalioikeus erilliseen kirjeeseen vai viralliseen perustuslakiin. Piispa Maunu saattoi hyvinkin vaikuttaa siihen, että suomalaisten vaalioikeus lisättiin maanlakiin, arvelee Pirinen.⁸⁰

Sekä Pirisen että Jaakkolan tulkinta edellyttää, että kronikoitsija olisi käyttänyt monia eri lähteitä ja tehnyt kriittisiä päätelmiä niiden perusteella. *Juusten*in tutkimukset eivät kuitenkaan yltäneet tälle tasolle.⁸¹ Todennäköisesti *Heininen* on oikeassa olettaessaan, että kronikoitsija on tässä kohdin hutiloinut: *Juusten*in tiedot perustuvat vuoden 1362 vaalioikeuskirjeeseen, jonka vuosiluvun hän on unohtanut lukea.⁸² Virhe ei ole niinkään ihmeellinen, sillä Mustankirjan alkuperäislaitoksessa vaalioikeuskirje seuraa heti laamannikuntajakokirjeen jälkeen. Tämä kirje, jota Juusten on myös käyttänyt, kuuluu Maunu Tavastin aikaan.⁸³

Pirinen on kuitenkin oikeassa siinä, että vaalioikeuden kirjaaminen maanlakiin oli tärkeä asia Suomen kannalta. On mahdollista ja jopa todennäköistä, että sen sai aikaan juuri piispa Maunu. Hän osallistui aktiivisesti valtakunnanpolitiikkaan 1440-luvun alussa, jolloin uusi maanlaki laadittiin.⁸⁴

Marraskuun puolivälissä 1439 Turussa oli koolla laaja Suomen johtomiesten kokous. Paikalla olivat piispa Maunu ja suomalaiset valtaneuvokset sekä 49 muuta rälssimiestä, heidän joukossaan kaikki Suomen maalliset viranhaltijat. Kokouksen aiheena oli ilmeisesti Ruotsin poliittinen kehitys.⁸⁵

Varsinaisista Suomen johtomiesten kokouksista, joihin osallistui piispa Maunun lisäksi linnanpäälliköitä, on enemmän lähdetietoja. Tunnetut kokoontumiset liittyivät Suomen ja Tallinnan suhteisiin,⁸⁶ Naantalın luostarin

⁸⁰ *Pirinen* 1981b, 64. Keskustelut Kauko *Pirisen* kanssa 6.8.1993 ja 30.5.1996.

⁸¹ Ks. s. 24–27 ja liite 2a.

⁸² *Heininen* 1989, 76–78; *Porthan* 1862, 456–457. Ks. s. 26 ja liite 2a.

⁸³ *Codices* I, f. 39r.–40r.

⁸⁴ Ks. s. 330–336.

⁸⁵ *FMU* 2310–2314; *Renvall* 1962, 32–33; *Tunberg* 1931, 101–102. Ks. s. 110, 305 ja 328.

⁸⁶ *FMU* 1904, 2078, 2323. Ks. s. 302–306.

asioihin⁸⁷ ja Davidin kapinan selvittelyyn.⁸⁸ Ilmeisesti piispa Maunu ja muut Suomen johtomiehet tapasivat aina tarpeen vaatiessa.⁸⁹

Tarvittaessa piispa Maunu saattoi neuvotella tärkeistä hallintotehtävistä⁹⁰, esimerkiksi Tallinnan-suhteista,⁹¹ myös kahden kesken jonkun linnanpäällikön kanssa. Kaikkiaan näyttää siltä, että piispa Maunu vaikutti laajasti Suomea koskeviin asioihin silloinkin, kun ne eivät suoranaisesti kuuluneet hänelle.

Piispa Maunu kehitti hiippakuntaansa myös oma-aloitteisesti. Hän halusi parantaa hiippakunnan liikenneyhteyksiä, kuten monet muutkin Turun piispat.⁹² Piispa Maunu edisti uudisasutusta perustamalla seurakuntia uusille asutusalueille. Lisäksi hän perusti itse uusia kyliä ainakin Pohjois-Köyliöön.⁹³ Piispa Maunu myös tilasi Tallinnasta kauraa, kun Suomessa oli rehupulaa.⁹⁴

Todennäköisesti Olavi Maununpoika hoiti maallisia hallintotehtäviä Turun hiippakunnassa samaan tapaan kuin Maunu Tavast, vaikka siitä ei olekaan säilynyt lähdetietoja. Tietojen puute saattaa kuitenkin johtua siitä, että piispa Olavi ei osallistunut maalliseen hallintoon yhtä aktiivisesti kuin piispa Maunu.

”Hyvien naapurussuhteiden” Tallinnan-politiikkaa

Piispa Maunu ja piispa Olavi eivät osallistuneet Venäjän-suhteiden hoitamiseen merkittävässä määrin, koska heidän aikanaan tilanne Suomen itärajalla oli varsin rauhallinen eikä Venäjän-suhteilla ollut keskeistä asemaa Suomen politiikassa.⁹⁵ Tämä oli melko harvinainen tilanne keskiajalla.

⁸⁷ Piispa Maunun kirje keväällä 1439, *Klockars* 1975a, 32–33; *FMU* 2328–2330, 2455, 2457; *Klockars* 1975a, 29–32; *Suvanto* 1976, 104–106, 113–114. Ks. s. 326, 335.

⁸⁸ *FMU* 3001; *Suvanto* 1978, 14, 21. Ks. s. 298–299.

⁸⁹ *Jaakkola* 1950–1959 I, 332–334.

⁹⁰ *FMU* 1900, 1918, 2661.

⁹¹ *FMU* 1636 ja 1876.

⁹² *Kaukiainen* 1980, 120. Esimerkkinä Vahvajärven majatalon perustaminen, ks. s. 202.

⁹³ *Kaukiainen* 1980, 30–31, 120. Ks. s. 178 ja 206–210.

⁹⁴ Piispa Maunun kirje 14.10.1445, Tallinna magistraat B. C. 2 TLA; *LECUB X* 174; *Kuujo* 1981, 150. Vrt. s. 59.

⁹⁵ Ks. s. 57–58.

Piispa Maunu oli mukana hankkeessa, jossa suomalaiset yrittivät periiä korvauksia ryöstöstä, jonka novgorodilaiset olivat tehneet Oulunsalossa vuonna 1415. Hän kirjoitti laamanni Klaus Flemingin ja linnanpäällikkö Klaus Lydekenpojan kanssa todistuskirjeen tapahtuneesta.⁹⁶ Tämä on kuitenkin ainoa tunnettu esimerkki piispa Maunun yhteyksistä Novgorodiin. Tiedot idänpolitiikasta ovat tosin sen verran aukollisia, että piispa Maunu ja piispa Olavi saattoivat hoitaa Venäjän-suhteita enemmänkin.

Piispuuskautensa alkuvuosina Maunu Tavast ei hoitanut aktiivisesti myöskään suhteita Tallinnaan,⁹⁷ vaan Tallinnan-politiikan johto oli Suomen linnanpäällikköiden vastuulla.⁹⁸ Sen sijaan piispa Maunu oli yhteydessä Padi-sen luostariin ja Tallinnan piispa Henrikiin.⁹⁹ Lisäksi paavi antoi vuonna 1426 Tallinnan piispan tehtäväksi huolehtia karkotetun pappismiehen Johannes Laurinpojan oikeuksista. Ei ole kuitenkaan tietoa, seurasiko tästä mitään käytännön toimia.¹⁰⁰

1420-luvulla piispa Maunu sai aiempaa aktiivisemmän roolin Tallinnan-politiikassa. Vuonna 1425 hän organisoii Viipurin linnanpäällikön Krister Niilonpojan kanssa neuvotteluja Tallinnan raadin ja kuningas Eerikin välille. Taustalla oli suunnitelma yhteisestä idänpolitiikasta.¹⁰¹ Kesällä 1428 piispa Maunu oli mukana selvittelemässä Tallinnan ja Ruotsin välisiä kauppasuhteita, jotka olivat häiriintyneet, kun eräitä tallinnalaislaivoja oli kaapattu Tukholmaan. Piispa Maunu kirjoitti Tallinnaan, että tässä asiassa hänen vaikutusmahdollisuutensa ovat vähäiset, mutta hän lupasi auttaa mahdollisuuksiensa mukaan.¹⁰²

Suomen johtomiehet joutuivat säännöllisesti kirjoittamaan Tallinnaan tiettyjen asioiden takia. Laiton kaupankäynti ja muut purjehdusrikkomukset olivat yleisiä,¹⁰³ ja piispa Maunun joutui selvittämään tapauksia, joissa

⁹⁶ FMU 1463, 2530; Jaakkola 1950–1959 I, 179–180; Suvanto 1985b, 139; Kuujo 1981, 136. Ks. s. 239.

⁹⁷ FMU 1520, 1525, 1636.

⁹⁸ Esim. FMU 1519–1520, 1522–1523, 1554, 1557, 1605, 1651; Gillingstam 1953, 185–193.

⁹⁹ Ks. s. 265–268.

¹⁰⁰ FMU 1812. Ks. s. 235.

¹⁰¹ FMU 1771, 1780. Ks. s. 58.

¹⁰² FMU 1859. Ks. Ahnlund 1953, 247; Kumlien 1953, 347. Vrt. s. 47, 58.

¹⁰³ Esim. FMU 1651, 1699, 1733, 1852, 1868.

tallinnalaisporvarit olivat käyneet laitonta kauppaa Pohjanlahdella.¹⁰⁴ Suomen johtomiehet avustivat yleisesti niitä suomalaisia, joilla oli perintö- tai omaisuusasioita hoidettavana Tallinnassa.¹⁰⁵ Esimerkiksi piispa Maunu kirjoitti Tallinnaan turkulaisen porvarinpojan Andreas Roden perintöoikeuksista.¹⁰⁶ Huolta aiheuttivat myös ne, jotka lähtivät Tallinnaan karkuun velvollisuuksiaan, kuten se talonpoika Raaseporin läänistä, jota piispa Maunu peräänkuulutti vuonna 1429.¹⁰⁷

Maunu Tavastilla oli myös liikesuhteita Tallinnan porvaristoon. Hänen liikekumppaneistaan tunnetaan nimeltä porvarit Tidekin van Osten ja Henrik Gruel,¹⁰⁸ joilla näyttää olleen runsaasti liikesuhteita Suomen johtomiehiin.¹⁰⁹

Kesällä 1429 puhkesi Turun ja Tallinnan välillä kiivas kirjeenvaihto, jonka aiheina olivat kaksi murhapolttajaa. Hans Dalhusen oli polttanut Jussi Olavinpojan kartanon Halikossa ja Herman Smit sytyttänyt Turun kaupungin tuleen sekä ryöstänyt tuomiokirkon rahakirstut. Kummatkin olivat paenneet Tallinnaan ja saaneet sieltä turvapaikan. Asioita puitiin Tallinnan raadin ja Suomen johtomiesten kesken.¹¹⁰

Piispa Maunu selvitti aktiivisesti Hans Dalhusenin tapausta. Hän vetosi toistuvasti Suomen ja Tallinnan väliseen ystävyyteen ja korosti sen vaalimista.¹¹¹ Sen sijaan hän ei yllättäen puuttunut lainkaan Herman Smitin tapaukseen eli tuomiokirkon ryöstöön. Lähteiden häviäminen ei ole todennäköistä, sillä muut käsittelivät tapauksia usein samoissa kirjeissä.

1420- ja 1430-lukujen taitteessa piispa Maunu ja muut Suomen johtomiehet puuhasivat neuvotteluja Liivinmaan maamestarin kanssa. Ei ole kuitenkaan tietoa, osallistuiko piispa Maunu neuvotteluihin, joita lopulta käytiin kesällä 1431.¹¹² Kesällä 1433 piispa Maunu ja muut Suomen johtomiehet

¹⁰⁴ *FMU* 1876, 2587.

¹⁰⁵ Esim. *FMU* 1994, 1999, 2011, 2048, 2070.

¹⁰⁶ *FMU* 1866, 2106.

¹⁰⁷ Ks. s. 240.

¹⁰⁸ *REA* 427, 431.

¹⁰⁹ *FMU* 1719, 1771, 1965, 2014, 2033; *Jaakkola* 1950–1959 I, 376.

¹¹⁰ *FMU* 1900–1904, 1910, 1915–1917, 1920. Ks. s. 189 ja 238.

¹¹¹ *FMU* 1900, 1915, 1920; Tallinnan raadin kirjekonsepti 21.8.1429, Tallinna magistraat B. A. 1d TLA. Ks. s. 238.

¹¹² *FMU* 1904, 2004, 2010, 2015. Ks. *Gillingstam* 1953, 194–198; *Hubatsch* 1973, 82–83.

lähettivät valituksen siitä, että pohjoismaalaisia kohdeltiin huonosti Tallinnassa. He vaativat muutosta asiaan.¹¹³ Tiukasta asiasisällöstä huolimatta kirje on laadittu diplomaattisesti ja vastaanottajia puhutellaan ”hyviksi ystäviksi”. Tyyli on samanlaista kuin piispa Maunun kirjeissä, joten ilmeisesti hän muotoili tämänkin kirjeen.

Vironsaksalainen Donhoff Kalle, joka oli sotkeutunut hämäräperäisiin liiketoimiin, pahoinpideltiin Tallinnassa kesällä 1439. Koska Donhoff Kallen vaimo oli Turun linnanpäällikön tytär, Donhoff onnistui tekemään tapahtumasta suuren numeron Suomessa. Hän sai 52 suomalaista rälssimiestä vaatimaan tiukkaan sävyyn hyvitystä Tallinnasta.¹¹⁴ Kun siihen ei suostuttu, kirjoittelu jatkui ja sen sävy kiristyi.¹¹⁵ *Hasselblattin* mukaan syntyi suoranainen sodanuhka,¹¹⁶ mutta tämä tuntuu kuitenkin liioittelulta.

Myös piispa Maunu kirjoitti Tallinnaan Donhoff Kallen tapauksesta, mutta eri sävyyn kuin useimmat muut. Hän vetosi ”hyvän naapurisovun säilyttämiseen”, koska ”siitä on hyötyä molemmille”.¹¹⁷ Piispa Maunun ”naapurisopudiplomatia” olikin menetyksellistä, sillä kiista rauhoittui pitkälti sen ansiosta.¹¹⁸

1440-luvulla piispa Maunu kirjoitti Tallinnaan lähinnä tavanomaisista pikkuasioista. Kirjeiden aiheina olivat esimerkiksi perintöasiat¹¹⁹ ja rehutilaus.¹²⁰ Kesällä 1445 piispa Maunu pyysi Tallinnan raadilta, että turkulaisporvari Fredrik Freselle palautettaisiin tavarat, jotka häneltä oli takavarikoitu kauppasulun takia. Kirjeessään piispa Maunu vetosi jälleen hyviin naapuruussuhteisiin ja esitti hyvän tekosyyin siihen, että Frese ei ollut noudattanut kauppasulkua.¹²¹

¹¹³ FMU 2078; *Gillingstam* 1953, 198–199.

¹¹⁴ FMU 2310–2312; *Hasselblatt* 1964, 102–103. Ks. s. 110.

¹¹⁵ FMU 2323, 2324, 2327, 2329, 2332.

¹¹⁶ *Hasselblatt* 1964, 103.

¹¹⁷ FMU 2314, 2330. Vrt. s. 110.

¹¹⁸ *Hasselblatt* 1964, 103.

¹¹⁹ Piispa Maunun kirje 25.4.1441, Tallinna magistraat B. C. 2 TLA; *LECUB* IX 714.

¹²⁰ Piispa Maunun kirje 14.10.1445, Tallinna magistraat B. C. 2 TLA; *LECUB* X 174; *Kuujo* 1981, 150.

¹²¹ FMU 2610; ks. s. 58. Vrt. *Lögberg* 1935, 56–58; *Kumlien* 1933, 221.

Kokonaisuutena piispa Maunun yhteydenpito Tallinnaan ei ollut erityisen aktiivista. Hänellä oli kuitenkin selkeä linja Tallinnan-politiikassa: hän piti hyvien naapurussuhteiden säilyttämistä keskeisenä asiana, joka oli asetettava yksittäisten kiistojen edelle. 1420-luvulta lähtien piispa Maunulla oli merkittävä vaikutus suomalaisten Tallinnan-diplomatian hoidossa ja keskeisten ongelmatapausten selvittelyssä.

Olavi Maununpojalla ei näytä olleen samanlaista keskeistä roolia Tallinnan-politiikassa. Itse asiassa säilyneistä lähteistä ei ilmene lainkaan, että hän olisi osallistunut Tallinnan-suhteiden hoitamiseen. Olavi Maununpojan piispuuskauden ajalta on kuitenkin säilynyt niin vähän lähdetietoja Suomen ja Tallinnan suhteista, että asiasta ei voi tehdä varmoja päätelmiä.

Sen sijaan tiedetään, että Olavi Maununpoika oli aktiivisissa liikesuhteissa Tallinnan porvarien kanssa. Hän osti kauppalaivan ilmeisesti eräiltä Tallinnan porvareilta ja kävi sillä kauppaa Tallinnaan. Hänen liikekumppaneitaan Tallinnassa olivat ainakin Johan Velthusen, Herman Greven ja Reynold van der Oesten. Ilmeisesti Tallinnan porvarit olivat etevämpiä kauppamiehiä kuin Turun piispa, sillä piispa Olavi jäi kuollessaan suuriin velkoihin heille.¹²²

c. Hallintotehtävät kokonaisuutena

Piispa Maunu ja piispa Olavi osallistuivat Suomen hallintoon maallisten virkamiesten rinnalla, piispa Maunu hyvinkin aktiivisesti. Ruotsin hallitsijat uskoivat Turun piispoille säännöllisesti luottamustehtäviä, jotka liittyivät Suomen hallintoon ja oikeudenhoidtoon. Piispat toimivat myös oma-aloitteisesti: he ajoivat Suomen etuja unionissa ja hoitivat Suomen omia ulkomaansuhteita.

Turun piispat – varsinkin Maunu Tavast – on usein kuvattu Suomen todelliseksi johtajiksi. Piispalla olikin kiistaton merkitys siinä, että hän yhdisti Suomen eri osia toisiinsa. Lähteet eivät kuitenkaan tue käsitystä piispa-johtoista Suomesta, pikemminkin Turun piispa oli yksi Suomen johtoryhmän jäsenistä.

¹²² FMU 3148. Ks. s. 179.

V 2. Osallistuminen valtakunnanpolitiikkaan

a. Eerik Pommerilaisen aika (1412–1434)

Kuninkaan luottomiehenä (1412–1421)

Kun Maunu Tavast valittiin Turun piispaksi kesällä 1412, hänestä tuli samalla Ruotsin valtaneuvoston jäsen.¹²³ Piispa Maunu nautti vanhastaan kuningas Eerikin luottamusta, koska hän oli työskennellyt kuninkaan kansliassa. Epäilemättä hän oli jo kansliakautenaan tutustunut unionipolitiikkaan.¹²⁴

Piispa Maunu palasi nimitysmatkaltaan keväällä 1413 ja vieraili paluumatkallaan kuningas Eerikin luona.¹²⁵ Ilmeisesti piispa Maunu ei kuitenkaan ehtinyt mukaan valtaneuvoston kokoukseen, joka pidettiin huhtikuussa,¹²⁶ joten tapaaminen ei liittynyt valtakunnanpolitiikkaan. Muutenkaan Maunu Tavast ei ensimmäisinä piispuusvuosinaan tiettävästi osallistunut valtaneuvoston toimintaan.

Syksyllä 1416 piispa Maunu tuli mukaan unionipolitiikkaan kuningas Eerikin luottomiehenä. Hän matkusti Tanskaan arkkipiispa Jensin ja Västeråsin piispan Navnen seurassa.¹²⁷ Matka saattoi liittyä kiistaan Kööpenhaminan linnan omistuksesta,¹²⁸ sillä piispat Jens ja Navne kuuluivat lautakuntaan, joka ratkoi kiistaa. Piispa Maunu ei siihen kuulunut, mutta helmikuussa 1417 hän oli mukana luovuttamassa linnaa kuninkaalle.¹²⁹ Kolmen ruotsa-

¹²³ Ks. s. 81–82.

¹²⁴ Jaakkola 1950–1959 I, 271–272. Ks. s. 141–144.

¹²⁵ Juusten 1988a, 57; Klockars 1976a, 25; Jaakkola 1950–1959 I, 85. Ks. s. 291.

¹²⁶ Ks. s. 46.

¹²⁷ Piispat Jens ja Navne oleskelivat Kööpenhaminassa marraskuusta 1416 lähtien (KD I 101). Piispa Maunu mainitaan Kööpenhaminassa vasta 19.2.1417 (KD I 106), mutta hänen oli täytynyt lähteä Suomesta jo edellisenä syksynä, koska talvisin kulkuyhteydet olivat poikki.

¹²⁸ Losman (1970, 65) olettaa, että piispoilla oli Tanskan-matkaansa myös muu, nyttemmin tuntematon syy.

¹²⁹ KD I 100–106; Enemark 1986, 36–37; Bruun 1961, 432–437; Losman 1970, 65–66; Erslev 1901, 119–122; Ekström 1939, 135–136. Tällöin Kööpenhaminasta tuli Tanskan pääkaupunki.

laispiispan Tanskan-matka oli ilmeisesti osaltaan myös luottopiispojen vierailu kuninkaan luona.¹³⁰

Vielä maaliskuun 1417 alussa piispa Maunu oli Tanskassa,¹³¹ mutta pian sen jälkeen hän matkusti Ruotsiin Eerik Pommerilaisen seurueessa. Maalis-kuun 9. päivänä Helsingborgissa kuningas Eerik vahvisti Turun hiippakunnan privilegit ja myönsi piispa Maunulle rälssivapauksia.¹³² Näiden etuuk-sien hankkiminen tuskin oli varsinainen syy piispa Maunun matkaan.

Keväällä 1418 piispa Maunu matkusti jälleen valtaneuvoston kokoukseen Kööpenhaminaan. Hän lienee jatkanut matkaa suoraan Ahvenanmaalta, mis-sä hän oli 9. toukokuuta.¹³³ Kokous liittyi rauhanneuvotteluihin, joita kunin-gas Eerik kävi holsteinilaisten kanssa. Neuvottelut kuitenkin kariutuivat.¹³⁴

Piispa Maunu ei kuulunut neuvotteluvaltuuskuntaan, mutta hän oli epäile-mättä mukana, kun valtaneuvosto käsitteli rauhannehtoja. Piispa Maunu sai myös toisenlaisen poliittisen luottamustehtävän: kuningas Eerik nimitti hä-net lautakuntaan, jonka tehtävänä oli selvittää erästä perintöriitaa.¹³⁵ Tehtä-vä ei sinänsä ollut merkittävä, mutta muut jäsenet olivat kuningas Eerikin lähipiirin miehiä. Nimitys kuvastaa piispa Maunu asemaa kuninkaan luotto-miehenä.

Kesä-heinäkuussa 1419 piispa Maunu oli jälleen Kööpenhaminassa valta-neuvoston kokouksessa. Sen aiheena olivat neuvottelut Puola-Liettuan ja Holsteinin kanssa,¹³⁶ mutta näihin ulkopoliittisiin ratkaisuihin piispa Maunu ei tietävästi osallistunut.

Kokouksen päärooliin nousi kuitenkin arkkipiispa Jens Gereksen, sillä kuningas vaati valtaneuvostoa tuomitsemaan hänen edesottamuksensa.¹³⁷ Piispat protestoivat asian käsittelyä valtaneuvostossa, mutta he suostuivat käsittelemään asiaa, kun heistä muodostettiin erillinen hengellinen tuomiois-

¹³⁰ Ks. s. 271. Päätelmää tukee se, että muut Ruotsin piispat eivät olleet paikalla (ks. *Friedländer* 1963, 104–105), vaikka heillä oli huomattavasti lyhempi matka kuin piispa Maunulla.

¹³¹ *SD* 2331; *Losman* 1970, 66–67.

¹³² *REA* 369, 370; *FMU* 1498; *Jaakkola* 1950–1959 I, 298–300.

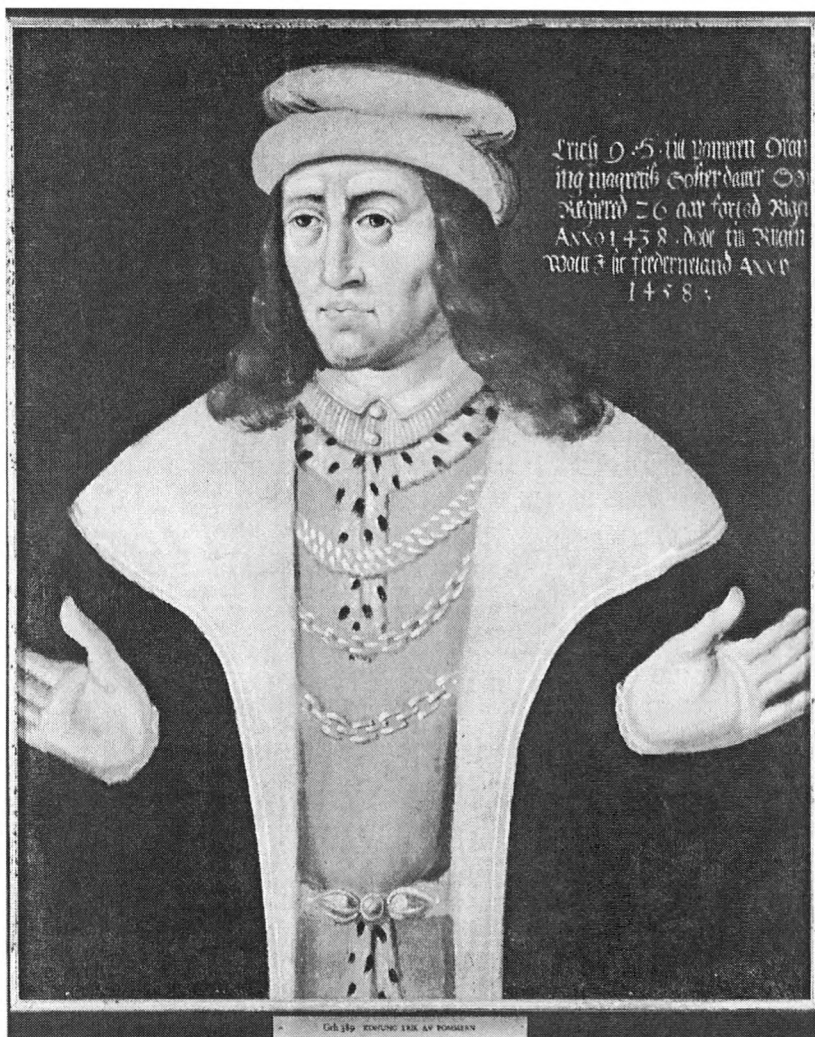
¹³³ *REA* 378.

¹³⁴ Ks. s. 46.

¹³⁵ *SD* 2496.

¹³⁶ Ks. s. 46.

¹³⁷ Ks. s. 46.

Kuningas Eerik Pommerilainen. 1500-luvun maalaus, joka tuskin on näköinen.
 (Kuva: Suvanto 1985b.)

tuin. Lopullisen ratkaisun teki kuitenkin koko valtaneuvosto yhdessä. Neuvosto ei langettanut suoranaista tuomiota, mutta päätös pelästytti arkkipiispan ja sai hänet jättäytymään kuninkaan armon varaan.¹³⁸

Piispa Maunu tuki kuningas Eerikiä ja hyväksyi arkkipiispan erottamisen,¹³⁹ vaikka koko prosessi oli kirkon kannalta laiton. Omassa hiippakunnassaan hän kuitenkin puolusti kirkon oikeuksia hyvinkin tiukasti.¹⁴⁰ Kenties piispa Maunu ajatteli tanskalaisten arkkipiispojen tavoin, että piispan on tuettava kuningasta, niin kauan kuin tämä ei puutu hänen hiippakuntansa asioihin.¹⁴¹

Elokuun 1419 lopulla Kööpenhaminaan saapui Viipurin linnanpäällikkö Krister Niilonpoika. Hänen mukanaan tuli suomalaisten talonpoikien edustajia, jotka valittivat kuninkaalle veroistaan ja velvollisuuksistaan. Kuningas Eerik kielsi voutejaan vaatimasta talonpojilta ylimääräisiä suorituksia.¹⁴² Todennäköisesti piispa Maunu avusti talonpoikia asiansa ajamisessa ja vaikutti myönteiseen ratkaisuun.¹⁴³ Ilmeisesti pian Kööpenhaminan kokouksen jälkeen piispa Maunu matkusti Italiaan kuningas Eerikin lähettiläänä.¹⁴⁴

Kornerin kronikan mukaan piispa Maunu toimi kuningas Eerikin edustajana myös Flensburgin rauhanneuvotteluissa marraskuussa 1420.¹⁴⁵ Lähdekriittinen tarkastelu osoittaa kuitenkin, että tieto ei voi pitää paikkaansa.¹⁴⁶

Väleissä kuninkaaseen (1422–1434)

Vuoden 1421 jälkeen piispa Maunun poliittisessa toiminnassa tapahtui selvä muutos. Hän jättäytyi syrjään valtakunnanpolitiikasta ja pysytteli omassa hiippakunnassaan. Muutos näyttää kytkeytyvän läheisesti vuoden 1421 ark-

¹³⁸ *SD* 2661; *Losman* 1970, 73–78; *Enemark* 1986, 37–38; *A. Christensen* 1980, 189–192; *Bruun* 1961, 441–447; *Olsson* 1971, 134–135; *Carlsson* 1941, 229–230.

¹³⁹ Ks. s. 271–272.

¹⁴⁰ *Losman* 1970, 88–89. Ks. s. 165, 265–268.

¹⁴¹ *Skuym-Nielsen* 1956, 1–14; *Losman* 1970, 107–108. Ks. s. 170–171.

¹⁴² *FMU* 1601; *REA* 383; *Gillingstam* 1953, 185–188.

¹⁴³ Vrt. *Koskinen* 1883, 680; *Maliniemi* 1934, 375 ja 1952, 528; *Juva* 1964, 302.

¹⁴⁴ Ks. s. 253, 285.

¹⁴⁵ Kornerin kronikka, *SRS* III:1, 210–211 = *ST* 451 = *FMU* 1652, 6623.

¹⁴⁶ Ks. s. 30–31.

kipiispanvaaliin.¹⁴⁷ Pidän todennäköisenä, että piispa Maunu pettyi kuningas Eerikiin, kun tämä sivuutti hänet arkkipiispanvalinnassa. Tämän jälkeen piispa Maunu pyrki ottamaan etäisyyttä kuninkaaseen.

Ratkaisu ei johtunut pelkästään henkilökohtaisesta pettymyksestä, vaan sille löytyy myös asiaperusteita: piispa Maunulla oli selvästi erilainen käsitys kirkon oikeuksista ja vapauksista kuin kuningas Eerikillä. Oli oletettavaa, että piispa Maunu alkaisi ennemmin tai myöhemmin suhtautua kriittisesti kuninkaan politiikkaan, kuten monet muutkin Ruotsin piispat tekivät 1420-luvulla.¹⁴⁸ Arkkipiisparatkaisu oli laukaiseva tekijä, joka sai piispa Maunun tarkistamaan poliittista suuntaustaan.

Elokuun 1424 alussa piispa Maunu oli pitkästä aikaa mukana valtaneuvoston kokouksessa, joka pidettiin Vadstenassa.¹⁴⁹ Kokous oli kuningatar Filipan koollekutsuma, sillä kuningas Eerik oli tällöin pyhiinvaellusmatkallaan Pyhällä maalla.¹⁵⁰ Piispa Maunun osallistuminen tähän kokoukseen tukee käsitystä, jonka mukaan hän vetäytyi syrjään valtakunnanpolitiikasta siksi, että hän halusi pitää etäisyyttä Eerik Pommerilaiseen.

Kesällä 1425 piispa Maunu oli kuitenkin pitkästä aikaa yhteydessä kuningas Eerikiin: hän toimi yhteysmiehenä Tallinnan raadin ja kuninkaan välillä.¹⁵¹ Hän aikoi myös osallistua yhteispohjoismaiseen kokoukseen, joka alkoi juhannuksena Kööpenhaminassa. Piispa Maunu toivoi varmasti rauhaa hansan kanssa, kuten muutkin ruotsalaiset ja norjalaiset valtaneuvokset.¹⁵² Ei ole kuitenkaan varmaa tietoa siitä, osallistuiko hän todella Kööpenhaminan kokoukseen.

Vuoden 1425 jälkeen piispa Maunu pysytteli jälleen syrjässä valtakunnanpolitiikasta. Ilmeisesti hän omaksui yhä määrätietoisemman oppositioasenteen kuningas Eerikiä kohtaan, sillä vuonna 1432 hän tuki varauksetta

¹⁴⁷ Ks. s. 272–273.

¹⁴⁸ Esim. *Enemark* 1986, 38; *Lönnroth* 1934, 64–65; *Sjodin* 1925, 200–202.

¹⁴⁹ Valtaneuvoston tuomiokirje 2.8.1424, jäljennös kopiokirjassa A 13 RA, f. 6. Kokouksesta myös originaalikirjeet 2.8., 5.8. ja 9.8.1424 RAperg. *Gillingstam* 1953, 189; *Schück* 1976, 221.

¹⁵⁰ Ks. s. 47, 285.

¹⁵¹ Ks. s. 303.

¹⁵² *FMU* 1780, 1783; *HR* I:7 814 = *FMU* 1534, 1772; *HR* I:7 816–819; *BSH* II 89; *Erslev* 1901, 200–201; *Gillingstam* 1953, 189–190; *Ruuth* 1882, 70–72; *Olesen* 1980, 6. Ks. s. 47.

arkkipiispa Olof Larssonia kuningasta vastaan. Ruotsin kirkonmiehet alkoivat 1420-luvun lopulla muutenkin suhtautua entistä kriittisemmin kuningas Eerikiin. Jopa lojaali arkkipiispa Jöns Håkansson esitti kuninkaalle virallisen protestin siitä, että tämä vaati kirkolta sotaveroja.¹⁵³ Piispa Maunu tuki kuitenkin muodollisesti kuningasta.¹⁵⁴

Mahdollisesti piispa Maunu piti kirjeitse yhteyttä Ruotsin kirkolliseen oppositioon ja sitä tukeviin rälssimiehiin,¹⁵⁵ vaikka todisteita tästä ei olekaan säilynyt. Vuoden 1432 tapahtumat viittaavat kuitenkin siihen, että hänellä oli aiempia yhteyksiä Ruotsin oppositiopiireihin. Koska arkkielectus Olof lähti Roomaan Suomen kautta, hänen täytyi tietää etukäteen, että piispa Maunu tukisi hänen asiaansa. Lisäksi piispa Maunu osallistui arkkipiispan tukijoiden tapaamiseen Viipurissa kesäkuussa 1432.¹⁵⁶

Kornerin kronikan mukaan piispa Maunu toimi kesäkuussa 1434 kuningas Eerikin edustajana rauhanneuvotteluissa, joita kuningas kävi Vordingborgissa hansakaupunkien kanssa.¹⁵⁷ Lähdekriittinen analyysi osoittaa kuitenkin jälleen Kornerin kertomuksen epäluotettavaksi.¹⁵⁸

Kesällä ja syksyllä 1434 tapahtumat etenivät Suomessa aivan eri suuntaan kuin Ruotsissa.¹⁵⁹ Suomessa kapinalliset toimivat vain Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla, maan ydinossissa vältyttiin levottomuuksilta. Epäilemättä piispa Maunu ja muut Suomen johtomiehet tekivät parhaansa pitääkseen tilanteen rauhallisena. Samalla he pysyivät lojaaleina kuningas Eerikille, joka säilytti asemansa Suomen maakunnissa.¹⁶⁰

Piispa Maunun toiminta vaikuttaa yllättävältä, kun sitä vertaa hänen aiempaan linjaansa. Hän asettui eri puolelle kuin muut Ruotsin kirkollisen opposition miehet. Käsittääkseni tiedonpuute vaikutti merkittävästi piispa Maunun asennoitumiseen: levottomuudet Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella

¹⁵³ *Statuta*, 119–121; *Losman* 1970, 88–98; *Lönnroth* 1934, 88–92, 100–106; *Bri-lioth* 1941, 342–345; *Collmar* 1977, 69.

¹⁵⁴ Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 406–407.

¹⁵⁵ *Olesen* 1980, 6–10; *Wichmann* 1937, 222.

¹⁵⁶ Ks. s. 273–274.

¹⁵⁷ *SRS* III:1, 213 = *FMU* 2101. Ks. s. 47.

¹⁵⁸ Ks. s. 30–31.

¹⁵⁹ Ks. s. 47–48.

¹⁶⁰ *Suvanto* 1978, 2 ja 1985b, 141; *Carlsson* 1941, 263–265; *Jaakkola* 1950–1959 I, 417–425; *Salminen* 1993, 75–76.

estivät yhteydenpidon Ruotsin ja Suomen välillä.¹⁶¹ Suomen johtomiehille kapina esittäytyi ensisijaisesti radikaalina talonpoikaisliikehdintänä, ja ilmeisesti heillä oli varsin hämähä kuva Ruotsin tapahtumista.

Lisäksi voi olettaa, että Suomen johtomiehet olivat perusasenteeltaan varsin konservatiivisia. Useimmat heistä olivat kuninkaan vanhoja luottomiehiä, vaikka ainakin piispa Maunu ja Krister Niilonpoika olivat liukuneet edellisinä vuosina maltillisen opposition piiriin. Sitäpaitsi Suomessa ei ollut niin pahoja akuutteja ongelmia kuin Ruotsissa. Tällaisessa tilanteessa oli itse asiassa luonnollista, että Suomen johtomiehet jättäytyivät odottavalle kannalle.¹⁶²

Piispa Maunun nimi nousi valtakunnanpolitiikassa jälleen esille Tukholman neuvotteluissa marraskuussa 1434.¹⁶³ Ruotsin edustajiksi tulevaan sovitte-lulautakuntaan valittiin Skaran piispa Sigge – ”jos hän rehellisesti voi toimia tällaisessa tehtävässä”¹⁶⁴ – piispa Maunu, Krister Niilonpoika ja Tukholman linnanpäällikkö Hannu Kröpelin.¹⁶⁵

Piispa Maunun nimitys osoittaa, että hän oli säilyttänyt kuninkaan luottamuksen, vaikka olikin tukenut Olof Larssonia Upsalan arkkipiispakiistassa.¹⁶⁶ Toisaalta myös Strängnäsän piispa Thomas ja Växjön piispa Nils säilyttivät kuninkaan luottamuksen, vaikka hekin ottivat kantaa arkkipiispan puolesta. *Lönnrothin* mielestä tämä johtui siitä, että piispa Thomasin ja piispa Nilsin toiminta Ruotsissa ei saanut julkisuutta, joten kuningas ei tiennyt siitä.¹⁶⁷ Sama syy saattoi päteä myös piispa Maunuun.

Lisäksi piispa Maunu oli vuonna 1434 pysynyt kuninkaan puolella. Vaikka Eerik Pommerilaisen asema oli muodollisesti vahva, sai hän nimittää välitystuomarit, ei Ruotsista löytynyt montakaan miestä, joihin hän olisi voinut täysin luottaa. *Christensen* kuvaa hyvin tilannetta todetessaan, että

¹⁶¹ *Gillingstam* 1953, 200; *Jaakkola* 1950–1959 I, 422.

¹⁶² Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 430–432.

¹⁶³ Ks. s. 48.

¹⁶⁴ *ST* 468 vapaasti käännettynä.

¹⁶⁵ *ST* 468; *KK* 1580–1607; *Olesen* 1980, 21–24; *A. Christensen* 1980, 214–216; *Carlsson* 1941, 281–285 ja 1962, 12–14; *Lönnroth* 1934, 146–148; *Erslev* 1901, 334–336; *Jaakkola* 1950–1959 I, 433–436.

¹⁶⁶ Vrt. *Maliniemi* 1934, 375.

¹⁶⁷ *Lönnroth* 1966, 18–19; *Olsson* 1971, 136–137.

piispa Maunu ja muut lautakunnan jäsenet olivat ainakin muodollisesti uskollisia kuninkaalle. Osuva on myös *Losmanin* luonnehdinta, että piispa Maunu pysyi kuninkaalle lojaalina, vaikka hän olikin mielialpiteiltään lähempänä valtaneuvostoa.¹⁶⁸

Suvanto painottaa *Schückin* näkemykseen yhtyen, että välitystuomarien valinta oli kompromissin tulos: sekä kuningas että valtaneuvosto saattoivat hyväksyä ne miehet, jotka nimitettiin sovittelulautakuntaan.¹⁶⁹ Piispa Maunun poliittista toimintaa on seuraavina vuosina tarkasteltava tästä lähtökohdasta.

Maunu Tavastilla ei ollut merkittävää poliittista roolia Eerik Pommerilaisen hallituskautena. 1410-luvulla hän osallistui valtakunnanpolitiikkaan kuninkaan luottomiehenä, mutta vuoden 1421 jälkeen hän pysytteli syrjässä politiikasta ja liittyi vähitellen Ruotsin kirkolliseen oppositioon. Siitä huolimatta hän pysyi lojaalina kuningas Eerikille ja säilytti tämän luottamuksen.

b. Unionikriisin aika (1435–1441)

Diplomaattisena neuvottelijana (1435–1436)

Piispa Maunu sai todennäköisesti vasta kesäkuussa 1435 tiedon siitä, että hänet oli valittu välitystuomarin tehtävään: oletettavasti Ruotsin valtaneuvosto tiedotti asiasta Suomen puolella asuville välitystuomareille vasta, kun neuvosto oli itse sitoutunut osallistumaan neuvotteluihin.¹⁷⁰ Ilmeisesti piispa Maunu ja Krister Niilonpoika matkustivat Tukholmaan heinäkuun 29. päiväksi, jolloin neuvottelujen oli määrä alkaa. Todennäköisesti he samalla ottivat paikkansa Ruotsin valtaneuvostossa, olivathan he vanhastaan neuvoston jäseniä.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Suvanto* 1985b, 141; *Gillingstam* 1953, 200–201; *A. Christensen* 1980, 215; *Losman* 1970, 187.

¹⁶⁹ *Schück* 1976, 269; *Suvanto* 1978, 2. Ks. *ST* 468. Vrt. *Carlsson* 1962, 14–15; *Olesen* 1980, 520; *Maliniemi* 1934, 375.

¹⁷⁰ Ks. s. 48.

¹⁷¹ *Suvanto* 1978, 3.

Ruotsalaisten tunteet kuumenivat, kun kuningas Eerik ei saapunut Tukholmaan määräaikaan mennessä. Elokuun 7. päivänä Ruotsin ja Tanskan valtaneuvostot päättivät lykätä neuvotteluja syyskuun 8. päivään.¹⁷² Sen jälkeen Ruotsin valtaneuvosto jatkoi omaa kokoustaan Långholmenissa Tukholman ulkopuolella. Neuvosto otti viisi uutta suomalaisjäsentä ja jakoi rälssikirjeitä muille suomalaisille.¹⁷³ Neuvosto pyrki selvästi hankkimaan suomalaisten kannatuksen. Se onnistui, sillä 12. elokuuta suomalaiset valta-neuvokset sitoutuivat tulkitsemaan Halmstadin sopimuksen samalla tavoin kuin muu valtaneuvosto.¹⁷⁴

Oli outoa, että piispa Maunu ja Krister Niilonpoika sitoutuivat valtaneuvoston kantaan, vaikka he olivat välitysmiehiä. Ilmeisesti heidän menettelynsä oli pelin politiikkaa: He antoivat sitoumuksen, jotta säilyttäisivät valtaneuvoston luottamuksen. He eivät kuitenkaan aikoneet noudattaa tiukasti sitoumusta, jotta eivät katkaisisi suhteitaan kuninkaaseen.¹⁷⁵

Todennäköisesti piispa Maunu liittyi ensisijaisesti valtaneuvoston piisparyhmään ja omaksui sen tavoitteet. Ruotsin piispat kannattivat perustuslaillista hallitustapaa, joten he tukivat valtaneuvoston jyrkän siiven pyrkimystä rajoittaa kuninkaan valtaa. Piispat eivät kuitenkaan halunneet syrjäyttää kuningas Eerikiä, vaan halusivat säilyttää suhteet häneen. Heidän tavoitteenaan oli jatkaa unionia, mutta säilyttää unionimaat erillisinä valtioina.¹⁷⁶

Kaarlenkronikka kertoo ilmeisen luotettavasti, että syyskuun 1435 alussa valtaneuvosto lähetti Hannu Kröpelinin, piispa Maunun ja kaksi muuta herraa Aspösundiin vastaanottamaan kuningas Eerikiä. Heidän tehtävänään oli selvittää kuninkaalle, että valtaneuvosto aikoi pitää kiinni Halmstadin sopimuksesta.¹⁷⁷ Tehtävä sujui ilmeisen hyvin, sillä kuningaskin lupasi nou-

¹⁷² Ks. s. 48.

¹⁷³ PSS 77; ST 469c; FMU 2136, 2138; SMR 277–283; *Anthoni* 1951b, 108–109; *Suvanto* 1978, 3–4.

¹⁷⁴ ST 469c; *Suvanto* 1978, 4; *Olesen* 1980, 31; *A. Christensen* 1980, 222–223; *Carlsson* 1941, 306; *Tunberg* 1931, 68; *Erslev* 1901, 351–352.

¹⁷⁵ *Suvanto* 1978, 4–5; *Jaakkola* 1950–1959 I, 442–447; *Salminen* 1993, 36–37; vrt. *Losman* 1970, 186–187.

¹⁷⁶ *Suvanto* 1978, 7–8; *Enemark* 1986, 42–43 ja 1994, 166–169; *Kumlien* 1979, 152–153; *Bruun* 1958, 93–95; *Losman* 1970, 187–188; *Brilioth* 1941, 366–368 ja 1948, 189–190; *Sjödén* 1925, 213–214.

¹⁷⁷ KK 1759: 1–37. Ks. s. 28.

dataa sopimusta.¹⁷⁸ Piispa Maunun valinta tehtävään osoittaa, että valtaneuvosto luotti häneen, mutta oletti myös kuninkaan suhtautuvan häneen myönteisesti.¹⁷⁹

Syyskuun 8. päivänä piispa Maunu ja muut yksitoista välitysmiestä aloittivat työnsä Tukholman Pyhän Hengen talossa, joka sijaitsi Helgeandsholmilla. Lautakunnan työskentely ei ollut helppoa, sillä Ruotsin valtaneuvoston jyrkän linjan miehet esittivät tiukan valituskirjelmän kuningasta vastaan. Kuningas Eerik taas nosti neuvottelujen pääasiaksi sen, mikä oli valtaneuvoston vaikutusvalta läänitysratkaisuihin. Tunnelmat Tukholmassa olivat välillä melko synkät, sillä Hannu Kröpelin kirjoitti Tallinnan raadille: ”Tässä maassa menee nyt huonosti”.¹⁸⁰

Kuningas ja Ruotsin valtaneuvosto hyväksyivät kuitenkin 14. lokakuuta 1435 sovintosopimuksen, jonka välitysmiehet olivat laatineet. Ruotsin valtaneuvoston maltillinen siipi, johon piispa Maunu lukeutui, vaikutti varmasti kompromissin syntyyn. Sopimus noudatti pitkälle sitä Halmstadin sopimuksen tulkintaa, jonka ruotsalaiset olivat hyväksyneet, mutta teki läänityskysymyksessä poikkeuksia kuninkaan eduksi. Suomen osalta sopimus ei kuitenkaan muuttanut mitään. Sopimus vahvistettiin juhlallisessa seremoniassa Helgeandsholmilla.¹⁸¹

Sovintosopimuksessa kuningas ja valtaneuvosto sitoutuivat hyväksymään ratkaisun, jonka välitysmiehet antaisivat kiistan yksityiskohdista. Se annettiin 18. lokakuuta. Läänityskysymyksessä välitysmiehet tekivät ratkaisun, joka oli Ruotsin maanlain mukainen, mutta noudatti enemmän kuninkaan kuin valtaneuvoston näkökantaa.¹⁸²

¹⁷⁸ Kumlien 1933, 37–38; Gillingstam 1953, 272.

¹⁷⁹ Vrt. Losman 1970, 186–187.

¹⁸⁰ LECUB VIII 998; Olesen 1980, 32–35; A. Christensen 1980, 223–224; Carlsson 1941, 306–308; Kumlien 1933, 39–41; Tunberg 1931, 69–71.

¹⁸¹ ST 473a; BSH III 109; Olesen 1980, 33–34; A. Christensen 1980, 224–225; Lönnroth 1934, 152–154; Carlsson 1941, 308; Jaakkola 1950–1959 I, 447–449; Salminen 1993, 48–49; Tunberg 1931, 71; Erslev 1901, 352–353.

¹⁸² ST 473b; Olesen 1980, 34–35; A. Christensen 1980, 225–226; Lönnroth 1934, 154–155; Carlsson 1941, 308–310; Jaakkola 1950–1959 I, 449–453; Tunberg 1931, 71–72; Erslev 1901, 353.

Piispa Maunu luopui siis välityslautakunnassa valtaneuvoston tulkinnasta, johon hän oli sitoutunut. Tämä oli tilanteen sanelema ratkaisu.¹⁸³ Ilmeisesti piispa Maunu piti maanlakia korkeampana ohjenuorana kuin valtaneuvoston radikaaleja tulkintoja; näin neuvoston muutkin maltilliset jäsenet tekivät.¹⁸⁴ Lautakunta ei nähtävästi tehnyt kovin pitkiä päiviä, sillä piispa Maunun ehti lautakuntatyöskentelyn aikana osallistua esimerkiksi useisiin anehankkeisiin.¹⁸⁵

Neuvottelujen päätyttyä kuningas Eerik ryhtyi hoitamaan hallitustoimia Tukholmassa.¹⁸⁶ Niiden aikana piispa Maunu antoi valtaneuvoston mukana mainetodistuksen Hannu Kröpelinille¹⁸⁷ ja osallistui ainakin kahteen piispojen kokoukseen.¹⁸⁸ Lokakuun 1435 lopussa suomalaiset aloittivat omat neuvottelunsa kuningas Eerikin kanssa. Kuningas uudisti Suomen oikeudenhoitoa ja lupasi tuntuvan veronalennuksen. Piispa Maunu vaikutti epäilemättä merkittävästi näihin päätöksiin.¹⁸⁹ Ilmeisesti piispa Maunu ja muut suomalaiset palasivat kotimaahansa marraskuun alkupuolella.¹⁹⁰ He pysyivät erossa Ruotsin tapahtumista talven 1435–1436 aikana.¹⁹¹

Kesäkuun 1436 alkupuolella piispa Maunu ja drotsi Krister matkustivat jälleen seurueineen Ruotsiin.¹⁹² Kaarlenkronikan mukaan heidän tarkoituksensa oli liittyä Kaarle Knuutinpojan kannattajiin.¹⁹³ *Suvanto* torjuu tämän ja esittää, että heidän tarkoituksensa oli liittyä valtaneuvostoon Kalmarin neuvotteluja varten.¹⁹⁴ Suomalaisilla tuskin kuitenkaan oli vielä tietoa Kalmarin

¹⁸³ *Suvanto* 1978, 6; *Carlsson* 1941, 309.

¹⁸⁴ Ks. *Suvanto* 1978, 7–8; *Brilioth* 1941, 366–368; *Wichman* 1937, 233. Vrt. *KK* 1595: 3–6.

¹⁸⁵ *FMU* 2144, 2154; *DN* II 721; *REA* 455.

¹⁸⁶ Ks. s. 48.

¹⁸⁷ *SMR* 321; *Carlsson* 1941, 313; *Tunberg* 1931, 75–76; *Ahnlund* 1953, 256–257.

¹⁸⁸ *SMR* 319, 320; *DN* XVI 102.

¹⁸⁹ *REA* 456, 457, 460; *FMU* 2157, 2158; *Jaakkola* 1950–1959 I, 456–461; *Carlsson* 1941, 311–312; *Gillingstam* 1953, 207. Ks. s. 295–298.

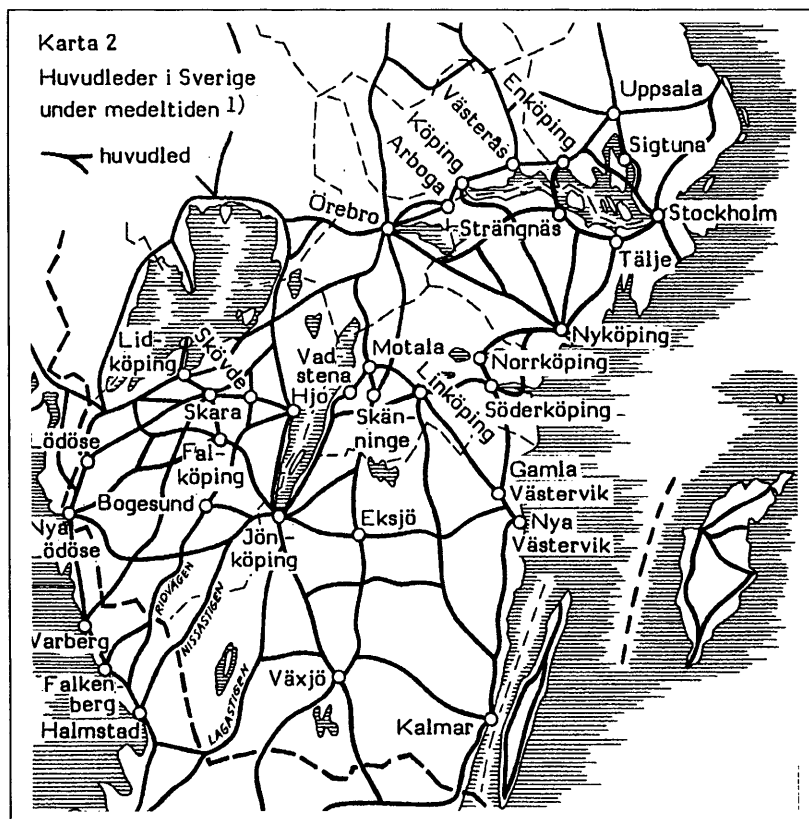
¹⁹⁰ Vrt. *FMU* 2163, 2166, 2167.

¹⁹¹ Ks. s. 49.

¹⁹² *Jaakkola* 1950–1959 I, 468–469. Krister Niilonpoika oli 6.6. Korppoon saaris-
tossa, ilmeisesti juuri tällä matkalla (*FMU* 2173).

¹⁹³ *KK* 3200–3207. Ks. s. 28.

¹⁹⁴ *Suvanto* 1978, 8. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 469–471.

Kartta 7.

Ruotsin keskiaikaiset maantiet. Näitä liikennereittejä pitkin Maunu Tavast kulki osallistuessaan poliittisiin kokouksiin eri puolilla Ruotsia. (Kartta: Munktell 1982.)

neuvotteluista, vaan he saattoivat tähdätä tapaamiseen, joka oli sovittu pidettäväksi Lödönessä juhannuksena 1436, mutta peruttu sittemmin.¹⁹⁵

Tukholmassa suomalaiset tapasivat Kaarle Knuutinpojan ja tätä kannattavia valtaneuvoksia, joukossa tosin oli myös arkkipiispa Olof Larsson. Kaar-

¹⁹⁵ ST 473b.

lenkronikan mukaan suomalaiset antoivat marskille uskollisuudenvalan, mutta tähän tietoon on suhtauduttava kriittisesti.¹⁹⁶ Todellisuudessa suomalaiset joutuivat tunnustamaan Kaarle Knuutinpojan päällikönaseman ja sitoutumaan hänen johtamansa valtaneuvoston politiikkaan.¹⁹⁷ Valtaneuvosto vahvisti samalla veronalennuksen, minkä suomalaiset ilmeisesti vaativat korvaukseksi asettumisesta Kaarle Knuutinpojan puolelle.¹⁹⁸ Piispa Maunu oli Tukholman kokouksessa mukana lähettämässä hansakaupungeille kirjetä, jossa valtaneuvosto pyysi näitä osallistumaan Kalmarin neuvotteluihin.¹⁹⁹ Piispa Maunu puolestaan valittiin Ruotsin edustajaksi Kalmariin.²⁰⁰

Kalmarissa neuvottelut alkoivat heinäkuun 27. päivänä 1436 Pyhän Kristoforuksen talossa. Kuningas Eerik ja Ruotsin valtaneuvosto sopivat, että tanskalaiset valtaneuvokset ja hansan edustajat toimisivat välitystuomareina. Aluksi kuningas ja valtaneuvosto esittelivät omat näkemyksensä. Kun asia ei edistynyt, välitystuomarit laativat sovintoehdotuksen, mutta kumpikaan osapuoli ei hyväksynyt sitä. Ongelmana oli se, että ruotsalaisten mielestä läänityksiä sai antaa vain kotimaisille miehille.²⁰¹

Seuraavaksi kiistaa piti käsitellä oikeudenkäynnissä, jota varten kummankin osapuolen oli laadittava syytekirjelmä. Ruotsin edustajat eivät olleet varautuneet tähän, vaan he joutuivat laatimaan pikaisesti kirjelmänsä, joka jäi oikeudelliselta pohjaltaan heikoksi. Ruotsalaiset vetosivat kuitenkin onnistuneesti välitystuomareihin ja saivat näiden tuella peruttua koko oikeudenkäynnin. Kuningas sen sijaan kutsui koolle kaikki paikalla olleet tanskalaiset ja lupasi toimia sillä tavoin kuin nämä neuvoisivat.²⁰²

¹⁹⁶ KK 3204–3207. Ks. s. 28.

¹⁹⁷ REA 459; *Suvanto* 1978, 8–9; *Jaakkola* 1950–1959 I, 472–473; *Gillingstam* 1953, 208–209; *Salminen* 1993, 37.

¹⁹⁸ REA 459, 460; *Jaakkola* 1950, 473–475; *Salminen* 1993, 37. Ks. s. 298.

¹⁹⁹ HR II:1 593; LECUB IX 77; *Olesen* 1980, 49; *Gillingstam* 1953, 208; *Jaakkola* 1950–1959 I, 476–477.

²⁰⁰ KK 3208–3211; HR II:1 603 § 3; *Olesen* 1980, 49; *Kumlien* 1933, 73–74; *Jaakkola* 1950–1959 I, 477–478.

²⁰¹ HR II:1 609, 603 § 1–7, 604; ST 475; *Olesen* 1980, 50–53; *Lönnroth* 1934, 158–160; *A. Christensen* 1980, 233–234; *Carlsson* 1941, 352–356; *Erslev* 1901, 362–365; *W. Christensen* 1895, 25.

²⁰² HR II:1 603 § 7–8, 605, 606; *Olesen* 1980, 53–55; *Lönnroth* 1934, 160–162; *A. Christensen* 1980, 234–235; *Carlsson* 1941, 356, 358; *Erslev* 1901, 365–367.

Ruotsin edustajat ryhtyivät nyt ajamaan asiaansa diplomaattisesti. He vakuuttivat tanskalaisille, että kotimaisuusehdot liittyivät vain läänityksiin, eivät esimerkiksi maanomistukseen, ja vetosivat unionin vanhaan pohjaan. Tämän jälkeen tanskalaiset olivat valmiit tukemaan ruotsalaisten pyrkimystä ja esittivät kuninkaalle niiden hyväksymistä.²⁰³

Kuningas Eerikin oli pakko taipua. Elokuun 23. päivänä 1436 suoritettiin Kalmarin torilla juhlallinen sovintoseremonia, ja syyskuun 1. päivänä laadittiin lopullinen sopimus. Sen mukaan ruotsalaisten oli otettava Eerik Pommerilainen jälleen täysivaltaiseksi kuninkaaksi, mutta tämän oli hallittava laki- en ja valtaneuvoston neuvojen mukaisesti.²⁰⁴

Lähdetiedot eivät yksilöi Ruotsin edustajien toimintaa Kalmarin neuvotteluissa. Piispa Maunun aiemman toiminnan perusteella voi olettaa, että hän pyrki aktiivisesti saamaan sovinnon aikaan. Koska ruotsalaiset esiintyvät lähteissä koko ajan yhtenä ryhmänä, heillä ei ilmeisesti ollut merkittäviä mielipide-eroja.

Kalmarin neuvotteluissa nousi esille kysymys, mikä oli unionin oikeudellinen pohja. Neuvotteluissa tuli esille näkökantoja, joiden pohjalta laadittiin ehdotus uudeksi unionisopimukseksi. Ehdotus on nimetön ja päiväämätön. Sen tekijäksi on esitetty Strängnäsin piispa Thomas Simonssonia tai arkkipiispoja Olof Larssonia ja Hans Laxmandia. Useimmat tutkijat olettavat, että unionisopimusluonnos laadittiin juuri Kalmarin neuvottelujen yhteydessä vuonna 1436; toinen mahdollisuus on Lundin neuvottelut syystalvella 1437.²⁰⁵ Piispa Maunu oli mukana molemmissa neuvotteluissa, joten ilmei-

²⁰³ *HR II:1 603 § 9–10, 607; ST 475, 165–167; Olesen 1980, 55–57; Lönnroth 1934, 162–164; A. Christensen 1980, 235–237; Carlsson 1941, 358–359; Erslev 1901, 367–369; Salminen 1993, 50, 52–54; Gillingstam 1953, 208–209; W. Christensen 1895, 25–26.*

²⁰⁴ *HR II:1 603 § 11–12, 612; ST 475; Olesen 1980, 57–58, 65; Lönnroth 1934, 164–165; A. Christensen 1980, 237–239; Carlsson 1941, 359–361; Erslev 1901, 369–370.*

²⁰⁵ *ST 475, 171–180. Olesen (1980, 59), Carlsson (1941, 361) ja Erslev (1901, 371) olettavat ehdotuksen syntyneen Kalmarin neuvotteluissa, ja A. Christensen (1980, 248) pitää sitä mahdollisena. Losman (1970, 192) ja Enemark (1986, 43–44) ehdottavat sen sijaan Lundin kokousta syksyllä 1437. Lönnroth (1934, 191) ei ota kantaa ajoitukseen.*

sesti hän oli mukana laatimassa unionisopimusehdotusta ja kannatti sen periaatteita.

Ehdotuksen punaisena lankana oli kolmen unionivaltakunnan – Tanskan, Ruotsin ja Norjan – keskinäinen tasavertaisuus. Jokaisessa maassa oli oltava omat valtakunnanvirkamiehensä, ja maita oli hallittava omien lakiansa mukaisesti. Kuninkaan oli oleskeltava kussakin valtakunnassa neljä kuukautta vuodessa. Kuningas tarvitsi sodankäyntiin kaikkien valtakuntien suostumuksen, läänityksissä hänen valtansa oli sidottu, eikä hän voinut etukäteen määrätä seuraajaansa. Kuninkaan valitsivat valitsijamiehet, jotka edustivat kaikkia säätyjä ja joita oli 40 jokaisesta unionimaasta.²⁰⁶

Toiveet ja todellisuus olivat kuitenkin kaksi eri asiaa. Ruotsin valtaneuvosto kokoontui syyskuun 29. päivänä 1436 Söderköpingiin ottamaan Eerik Pommerilaisen uudelleen kuninkaaksi. Suunnitelmat kariutuivat, ja sen sijaan drotsi Krister ja marski Kaarle ryhtyivät hallitsemaan valtakuntaa.²⁰⁷ Muiden piispojen tavoin piispa Maunu ilmeisesti vastusti tätä ratkaisua. Todennäköisesti hän kuului niihin valtaneuvoksiin, jotka neuvottelivat paikalla olleiden tanskalaisten kanssa ja sopivat uudesta unionikokouksesta Kalmarissa juhannuksena 1437. Heidän tavoitteenaan oli ”Kalmarissa korjata se, mikä Söderköpingissä oli rikkoutunut”.²⁰⁸

Söderköpingin kokouksen jatkuessa piispa Maunu kuitenkin osallistui valtaneuvoston toimintaan ja samanaikaisesti pidettyyn provinsiaalikonсилиin.²⁰⁹ Valtaneuvosto pyrki lepyttelemään kirkonmiehiä, joista monet vastustivat vallansiirtoa. Piispat taipuivat kuitenkin tukemaan Kaarle Knuutinpojan jyrkkää linjaa, kun neuvosto vahvisti avokätisesti kirkon ja papiston vanhat etuoikeudet.²¹⁰ Piispat suostuivat jopa myöntämään Tukholman kau-

²⁰⁶ ST 475, 171–180; Olesen 1980, 59–62; A. Christensen 1980, 248–249; Losman 1970, 192–193; Carlsson 1941, 361–365; Lönnroth 1934, 191–196; Erslev 1901, 371–375.

²⁰⁷ Ks. s. 49.

²⁰⁸ KK 4506–4511; Olesen 1980, 66; Lönnroth 1934, 168; Kumlien 1933, 79.

²⁰⁹ Ks. s. 275, 279.

²¹⁰ REA 461; Kroon 1947, 281–282; KK 3444–3463, 3476–4427; Olesen 1980, 67; A. Christensen 1980, 241–242; Carlsson 1941, 368–370, 375–377; Brilioth 1941, 371–374 ja 1948, 189–190; Bruun 1958, 95–99; Gillingsam 1953, 211–212. Vrt. Jaakkola 1950–1959 I, 489–490.

pungille uudet privilegiot, vaikka niiden myöntäminen oli Kalmarissa sovittu kuninkaan yksinoikeudeksi.²¹¹ Lokakuun 27. päivänä 1436 Söderköpingin kokous päättyi, ja piispa Maunu palasi talveksi Turkuun.²¹²

Aktiivisena toimijana valtaneuvostossa (1437–1438)

Piispa Maunu oleskeli Suomessa kevään ja alkukesän 1437. Hän osallistui kesäkuussa maanoikeuden istuntoon ja oli Turussa vielä juhannuksen tienoilla.²¹³ Hän ei lähtenyt Ruotsiin osallistuakseen Kalmarin neuvotteluihin, joita hän oli itse ollut puuhaamassa edellisenä vuonna.²¹⁴ Selitys voi piillä siinä, että matkustus Suomesta Ruotsiin saattoi olla vaarallista keväällä ja alkukesällä 1437.

Heti meren avauduttua saapui Suomen vesille Eerik Pommerilaisen kaapparikapteeni Ivar Fleming, joka onnistui perusteellisesti sekoittamaan purjehdusolot. Tukikohdakseen Fleming valtasi Raaseporin. Ilmeisesti Suomen johtomiehet joutuivat neuvottelemaan kaapparien kanssa, jotta olot saatiin rauhoittumaan. Loppukesästä 1437 lähtien Raaseporin linnanpäällikkönä toimi kuninkaan uskollinen kannattaja Kaarle Tordinpoika (Karl Tordzson) Bonde, joka oli tullut Flemingin mukana.²¹⁵

Syksyllä 1437 piispa Maunu suuntasi Ruotsiin Turun linnanpäällikön Hannu Kröpelinin seurassa. Syyskuun 8. päivänä he olivat muun valtaneuvoston kera Kalmarissa, jossa neuvottelujen piti lopulta alkaa.²¹⁶ Kaarlenkronikka antaa yksityiskohtaisinta tietoa Kalmarin kokouksesta ja sitä seuranneista tapahtumista. Kronikka on tässä kohdin selvästi puolueellinen, mutta kertomus pohjautunee silti tositahtumiin.²¹⁷

²¹¹ PSS 79; Olesen 1980, 58, 67; A. Christensen 1980, 241; Carlsson 1941, 368–369; Ahnlund 1947, 263–264.

²¹² SMR 481; REA 464.

²¹³ REA 465–467; FMU 2221.

²¹⁴ Matka Turusta Kalmariin vei pari viikkoa (*Suvanto* 1952, 192), joten piispa Maunun olisi pitänyt lähteä hyvissä ajoin ennen juhannusta ehtiäkseen ajoissa Kalmariin.

²¹⁵ FMU 2220, 2226, 2234; REA 468; Salminen 1993, 91–94, 100; *Suvanto* 1978, 11; *Gillingstam* 1953, 234–236; Carlsson 1941, 354, jossa tapahtumat on sijoitettu edelliseen vuoteen.

²¹⁶ Ks. s. 49.

²¹⁷ KK 4556–4607. Ks. s. 28–29.

Saatuaan tiedon, että kuningas Eerik ei aikonut tulla Kalmariin, valtaneuvosto esti myös Kaarle Knuutinpojan saapumisen. Tämä antoi muille mahdollisuuden toimia vapaammin.²¹⁸ Syyskuun 24. päivän jälkeen neuvosto päätti, että arkkipiispa Olof, piispa Maunu, drotsi Krister ja Hannu Kröpelin matkustaisivat Tanskaan ja pyrkisivät yhteyteen kuninkaan kanssa.²¹⁹ Valtuuskunnan kokoonpano osoittaa, että neuvotteluhankkeen takana olivat erityisesti Suomen edustajat ja kirkonmiehet.²²⁰ Raaseporin valtaus lienee ollut eräs syy suomalaisten neuvotteluhaluukkuuteen.

Valtuuskunta matkasi Lundiin ja neuvotteli siellä tanskalaisten valtaneuvosten kanssa, joita johti arkkipiispa Hans Laxmand. Kävi selväksi, että myöskään Tanskan valtaneuvosto ei ollut tyytyväinen kuningas Eerikin hallitustapaan. Neuvottelujen kuluessa Lundiin kantautui tieto, että Eerik Pommerilainen oli palannut Tanskaan. Marraskuun 1437 loppupuolella piispa Maunu ja Hannu Kröpelin päättivät jatkaa matkaa kuninkaan luo, kun taas arkkipiispa ja drotsi Krister palasivat Ruotsiin.²²¹ Piispa Maunu ja Kröpelin olivat sopivia miehiä tehtävään, koska he eivät olleet vielä rikkoneet välejä kuninkaaseen.²²²

Piispa Maunu ja Hannu Kröpelin tapasivat kuningas Eerikin ilmeisesti Vordingborgissa tai Nyköbingissä joulukuussa 1437. He lupasivat kuninkaalle, että hänet palautettaisiin Ruotsin kuninkaaksi, jos hän suostuisi noudattamaan Kalmarin sopimusta. Eerik Pommerilainen suostui tähän, ja sovittiin, että hän saapuisi heinäkuun 1438 lopussa Kalmariin. Kuningas Eerik lähetti Ruotsin valtaneuvostolle kirjeen, jossa hän kehotti ryhty-

²¹⁸ *KK* 4556–4569; *Kumlien* 1933, 99–100; *Gillingstam* 1953, 213–214.

²¹⁹ *KK* 4570–4573; *BSH* II 113; *Kumlien* 1933, 100; *Olesen* 1980, 74; *A. Ghristensen* 1980, 244; *Carlsson* 1941, 398–399; *Suvanto* 1976, 94; *Gillingstam* 1953, 214.

²²⁰ *Brilioth* 1941, 373–374; *Losman* 1970, 192; *Suvanto* 1978, 11; *Jaakkola* 1950–1959 I, 507.

²²¹ *KK* 4575–4595; *SMR* 646, 647, 661; *DBM* I:3 6907; *Olesen* 1980, 74; *A. Christensen* 1980, 244; *Losman* 1970, 192–193; *Kumlien* 1933, 100; *Carlsson* 1941, 399; *Erslev* 1901, 391; *Suvanto* 1976, 94; *Gillingstam* 1953, 214–215; *Jaakkola* 1950–1959 I, 507–508; *Salminen* 1993, 29–30.

²²² *Rhyzelius* 1752, 334; *Losman* 1970, 194–195; *Jaakkola* 1950–1959 I, 508–509; vrt. *Maliniemi* 1934, 375 ja 1952, 528.

mään toimiin hänen palauttamisekseen Ruotsin kuninkaaksi.²²³

Neuvottelijat palasivat Ruotsiin alkuvuodesta 1438. Maaliskuun alussa valtaneuvosto kokoontui Arbogaan käsittelemään neuvottelijoiden tuomia uutisia. Ne tekivät valtaneuvostossa suuren vaikutuksen, ja sovittelunhaluinen piisparyhmä sai neuvoston enemmistön tuen. Piispojen johdolla neuvosto erotti Kaarle Knuutinpojan valtakunnanpäällikön virasta, jota hän oli hoitanut. Neuvosto piti Eerik Pommerilaista jälleen Ruotsin laillisena kuninkaana.²²⁴

Piispa Maunulla oli varmasti suuri vaikutus valtaneuvoston asennoitumiseen. Mahdollisesti hän ja Hannu Kröpelin kaunistelivat asioita saadakseen neuvoston hyväksymään ratkaisun, jonka he olivat neuvotelleet.²²⁵ He tuskin kertoivat ainakaan sitä, että kuningas Eerik oli heidän vierailunsa aikana riitaantunut Tanskan valtaneuvoston kanssa.²²⁶

Valtaneuvosto päätti lähettää Hannu Kröpelinin ja tulevan arkkipiispan Nils Ragvaldssonin kuninkaan luo jatkamaan neuvotteluja.²²⁷ Arbogan kokouksessa piispojen ja erityisesti arkkipiispa Olof Larssonin asema oli muutenkin keskeinen.²²⁸ Piispa Maunu sitoutui Arbogassa tiukasti sovitteluratkaisuun ja omaksui sen näkemyksen, että Eerik Pommerilainen oli jälleen Ruotsin laillinen hallitsija.²²⁹

²²³ *KK* 4588–4601; *BSH* II 114; *DN* V 667; *Aktstykker* 4; vrt. *DBM* I:3 6909, 6911; *HUB* VII:1 317. *Olesen* 1980, 74; *A. Christensen* 1980, 244; *Kumlien* 1933, 100; *Carlsson* 1941, 399; *Erslev* 1901, 391; *Suvanto* 1976, 94; *Jaakkola* 1950–1959 I, 508; *Salminen* 1993, 51.

²²⁴ *HH* VII 7; vrt. *KK* 4602–4607, jossa esitetty päiväys (11.11.1437) on täysin mahdoton. *A. Christensen* 1980, 244; *Olesen* 1980, 74; *Carlsson* 1941, 399–400; *Kumlien* 1933, 114–116, 118; *Brilioth* 1941, 375; *Suvanto* 1976, 94 ja 1978, 11–12; *Losman* 1970, 193–194; *Gillingstam* 1953, 216; *Tunberg* 1931, 94–95; *Erslev* 1901, 392–393; *Sjödén* 1925, 216–217. *Kumlienin* (1933, 113) käsitys, että neuvottelijat palasivat Ruotsiin jo joulukuussa 1437, ei voi pitää paikkaansa.

²²⁵ *Suvanto* 1976, 94–96 ja 1978, 11–12; *Losman* 1970, 229. Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 I, 508–509.

²²⁶ *Olesen* 1980, 71–73, 75–77; *Carlsson* 1941, 400–402.

²²⁷ *BSH* II 114; *A. Christensen* 1980, 244 (jossa väitetään virheellisesti, että piispa Maunu osallistui myös tälle matkalle); *Erslev* 1901, 392–393; *Suvanto* 1976, 94.

²²⁸ *SMR* 706–708; *Kumlien* 1933, 110–112; *Losman* 1970, 193–194; *Suvanto* 1978, 11.

²²⁹ *Suvanto* 1978, 12.

Keväällä 1438 piispa Maunu palasi Suomeen.²³⁰ Kenties hän oli saanut tiedon, että Satakunnassa oli puhjennut talonpoikaiskapina,²³¹ ja kiiruhti selvittelemään sitä. Hän ei ollut mukana Kalmarin neuvotteluissa kesällä 1438, mutta tällä ei ollut merkitystä, sillä suunnitelma kuninkaan paluusta kariutui muutenkin.²³²

Loppukesästä 1438 piispa Maunu palasi Ruotsiin muiden Suomen johtomiesten seurassa.²³³ Elokuun lopussa suomalaiset osallistuivat (Söder) Täljessä pidettyihin herrainpäiviin, joiden keskeinen vaikuttaja oli arkkipiispaksi valittu Nils Ragvaldsson. Ilmeisesti piispa Maunu tuki hänen pyrkiänsä, kuten muutkin piispat. Arkkipiispa Nilsin tavoitteena oli palauttaa kansallinen yhtenäisyys ja tarjota vielä mahdollisuus kuningas Eerikin paluulle, jos tämä suostuisi noudattamaan Kalmarin sopimusta vuodelta 1436. Valtaneuvoston kirkonmiehet pyrkivät lisäämään Ruotsin kansallista yhtenäisyyttä solmimalla valaliiton, johon yhtyi 101 herraa, sekä perustamalla Suomeen birgittalaisluostarin.²³⁴

Lokakuun 5. päivänä 1438 vietettiin Tukholmassa Kaarle Knuutinpojan ja Katarina Gumsehuvudin häitä. Häät muuttuivat pian valtaneuvoston kokoukseksi, joka jatkui lokakuun 23. päivään saakka. Piispa Maunu päätti neuvoston mukana esimerkiksi palkata Upsalaan teologian luennoijan. Hän hankki myös Turun piispanpöydälle korvauksen tiloista, jotka se oli Ruotsissa menettänyt.²³⁵ Kokouksen tärkeimmäksi asiaksi nousi kuitenkin hallitsijakysymys. Siihen liittyvistä tapahtumista on säilynyt tietoa vain Kaarlenkronikassa, jonka kuvaus perustuu tositapahtumiin, mutta on selvästi tarkoitushakuinen.²³⁶

²³⁰ FMU 2248; REA 470–472.

²³¹ Ks. s. 298–299.

²³² Ks. s. 49.

²³³ Ks. FMU 2262, 2265. Piispa Maunu saattoi lähteä Suomesta aikaisintaan heinäkuun puolivälissä, vrt. REA 471, 472.

²³⁴ FMU 2262, 2265; KK 5093–5146; BSH II 114; A. Christensen 1980, 251–252; Suvanto 1976, 96–99 ja 1978, 12–13, 18; Olesen 1980, 85–86; Kumlien 1933, 125–128 ja 1979, 153–155; Bruun 1958, 95–99; Jaakkola 1950–1959 I, 514–516; Carlsson 1941, 409; Tunberg 1931, 96–97.

²³⁵ SMR 822–830; REA 473; KK 5147–5200; Kumlien 1933, 128–129, 134–135; Gillingsham 1953, 218. Vrt. Sjögren 1944, 168. Ks. s. 181, 231.

²³⁶ KK 5201–5321. Ks. s. 29.

Täljen kokouksen jälkeen piispatkin olivat alkaneet epäillä Eerik Pommerilaisen paluumahdollisuuksia. Tukholmassa valtaneuvosto asetti lautakunnan laatimaan esityksen siitä, miten valtakuntaa pitäisi hallita. Useimmat lautakunnan jäsenistä olivat piispoja, joten piispa Maunun saattoi kuulua siihen. Saatuaan esityksensä valmiiksi lautakunta julkisti sen Pyhän Marian kiltatuvassa. Kaarle Knuutinpoika ei hyväksynyt ehdotusta, vaan hän poistui paikalta näyttävästi ja agitoi enemmistön läsnäolleista mukaansa.

Piispat luopuivat nyt ehdotuksestaan ja ryhtyivät rakentamaan sopua Kaarle Knuutinpojan kanssa. Hallintokysymys ratkaistiin lokakuun puolivälissä valitsemalla Kaarle Knuutinpoika valtionhoitajaksi. Valtionhoitaja sai käsiinsä läänitysvallan, slotslovenin, joten hänen valtansa oli yhtä suuri kuin kuninkaan.²³⁷

Tukholman kokouksen päätyttyä piispa Maunu palasi Suomeen, missä häntä talven aikana työllistivät Davidin kapinan jälkiselvittelyt.²³⁸ Piispa Maunun poliittinen ura oli uuden käännekohdan edessä. Hänen tukemansa sovittelulinja oli epäonnistunut, mutta selvää uutta vaihtoehtoa ei ollut näköpiirissä. Ilmeisesti piispa Maunu ei hyväksynyt Kaarle Knuutinpoikaa korkeimman vallan käyttäjäksi, vaan piti Hannu Kröpelinin tavoin valtaneuvostoa Ruotsin laillisena esivaltana.²³⁹

Seuraamassa tilanteen kehitystä (1439–1441)

Suomen valtaneuvokset – piispa Maunu, Hannu Kröpelin ja drotsi Krister – olivat koolla Turussa ilmeisesti toukokuussa 1439. Todennäköisesti he pohivat, miten olisi paras toimia valtaneuvoston kokouksessa, joka oli kutsuttu kesäkuun alussa koolle Tukholmaan. Sen jälkeen piispa Maunu ja Kröpelin suuntasivat Tukholmaan, kun taas Krister Niilonpoika palasi Viipuriin.²⁴⁰

²³⁷ KK 5201–5321; SMR 826, 828; Kumlien 1933, 129–136; A. Christensen 1980, 252; Jaakkola 1950–1959 I, 516–518; Salminen 1993, 54–56; Carlsson 1941, 410; Tunberg 1931, 97; Gillingstam 1953, 218–219; Sjödin 1925, 220–222.

²³⁸ Ks. s. 299.

²³⁹ Vrt. REA 476; Suvanto 1978, 13–14.

²⁴⁰ Piispa Maunun kirje keväällä 1439, Klockars 1975a, 32–33; Klockars 1975a, 29, 31; Suvanto 1978, 14. Ks. s. 301–302.

Kaarle Knuutinpoika ei ollut läsnä Tukholmassa, joten kirkonmiehillä oli kokouksessa suuri vaikutusvalta. *Kumlien* olettaa, että piispa Maunu oli eräs kokouksen keskeisistä vaikuttajista. Todennäköisesti päätöksiin vaikuttivat kuitenkin eniten arkkipiispa Nils ja Strängnäsän piispa Thomas, jotka olivat paremmin selvillä poliittisesta tilanteesta. Piispa Maunu lienee seurannut heidän näkemyksiään.

Tukholmassa valtaneuvosto otti selvästi kantaa unionin jatkamisen puolesta, mutta kuningas Eerikiä vastaan. Neuvosto rakensi tulevaisuudensuunnitelman-
sa Baijerin herttuan Kristofferin varaan. Kotimaisen kuninkaan valinta suljettiin ehdottomasti pois, mikä merkitsi iskua Kaarle Knuutinpojan haaveille.²⁴¹

Piispa Maunu teki Tukholmassa ratkaisun tulevasta poliittisesta linjastaan: unionin jatkaminen oli edelleen hänen päämääränsä. Ilmeisesti hän ajatteli muiden piispojen tavoin, että perustuslaillinen unioni vakautti Pohjoismaiden oloja. Herttua Kristoffer taas kannatti Baselin konsiilin ajatuksia, joten hän oli sopiva mies unionihallitsijaksi. Lisäksi piispa Maunu varmasti-
kin ymmärsi, että unioni oli Suomelle edullisempi vaihtoehto kuin asema Ruotsin yhteydessä.²⁴²

Uuden unionin toteutuminen oli kesällä 1439 kuitenkin vielä kaukana.²⁴³ Tässä tilanteessa piispa Maunu vetäytyi syrjään valtakunnanpolitiikasta. Ilmeisesti hän oli epävarma, miten oli parasta menetellä uudessa poliittisessa tilanteessa. Todennäköisesti hän oli myös kyllästynyt politiikkaan, koska hänen monen vuoden ponnistelunsa olivat valuneet hukkaan.

Lisäksi *Suvannon* mukaan jo syksyllä 1439 kävi ilmeiseksi, että Suomella voisi olla merkittävä rooli tulevassa vallanvaihdoksessa: Kaarle Knuutinpoika asetti vallasta luopumisen ehdoksi Suomen herruuden. Tässä tilanteessa suomalaisten valtaneuvosten oli viisasta pysytellä sivussa tapahtumien kulusta, jotta he voisivat välttää ratkaisuja, joista aiheutuisi myöhemmin ongelmia.²⁴⁴

²⁴¹ *DN V 680; SMR 921; Kumlien 1933, 149–152; A. Christensen 1980, 256–257; Olesen 1980, 99–100; Lönnroth 1934, 174; Carlsson 1941, 446–449; Jaakkola 1950–1959 I, 530–531; Losman 1970, 233; Tunberg 1931, 99–100; Sjödin 1925, 223–225.*

²⁴² *Enemark 1994, 166–169; Losman 1970, 232–235; Bruun 1958, 95–99; Jaakkola 1950–1959 I, 529–531; Maliniemi 1952, 528.*

²⁴³ Ks. s. 50.

²⁴⁴ *Suvanto 1978, 14–16.*

Suvannon käsitystä tukee se, että piispa Maunu hoiti aktiivisesti Suomen hallintoa ja seurasi valtakunnanpolitiikkaa hiippakunnastaan käsin. Ehkä hän pyrki luomaan Suomen johtomiesten yhteisrintamaa, sillä laajaan rälssi-kokoukseen, joka pidettiin Turussa marraskuussa 1439, osallistui myös Raaseporin herra Kaarle Tordinpoika. Tässä kokouksessa suomalaiset ilmeisesti yhtyivät Ruotsin valtaneuvoston päätökseen irtisanoa kuningas Eerik.²⁴⁵

Arbogassa pidettiin tammikuussa 1440 valtaneuvoston kokous, jossa Kaarle Knuutinpoika varmisteli asemiaan. Piispa Maunu on sinetöinyt erään kirjeen, joka koskee Kaarle Knuutinpojan läänitysjärjestelyjä. Häntä ei kuitenkaan mainita muissa asiakirjoissa, joita kokouksesta on säilynyt. Jokseenkin varmasti piispa Maunu ei ollut Arbogassa, vaan hänen nimensä lisättiin läänituskirjeeseen, koska Kaarle Knuutinpoika halusi siihen mahdollisimman laajan sinetöinnin.²⁴⁶

Keväällä 1440 Kaarle Knuutinpoika ryhtyi avoimesti pyrkimään Suomen herruuteen. Toukokuun alussa hän purjehti Suomeen ja otti haltuunsa Turun linnan. Samalla Kaarle Tordinpoika lupasi pitää Raaseporin hänen käytettävissään. Tämä varmisti sen, että Suomella tulisi olemaan keskeinen osa vallanvaihdoksessa. Piispa Maunu tapasi Kaarle Knuutinpojan Turussa ja asettui yhteistyöhön hänen kanssaan.²⁴⁷ Mahdollisesti hän juuri tällöin sine-töi edellä mainitun läänituskirjeen.

Kesällä 1440 Kaarle Knuutinpojan valta-asema Suomessa sai muodollisen hyväksynnän. Kristoffer Baijerilainen, joka oli valittu Tanskan kuninkaaksi, läänitti hänelle koko Turun hiippakunnan.²⁴⁸ Syyskuun lopulla Ruotsin valtaneuvosto kokoontui Arbogaan sopimaan ehdoista, joilla Kristoffer voitaisiin valita Ruotsin kuninkaaksi. Neuvosto kuitenkin totesi, että lopullinen valinta voisi tapahtua vasta seuraavana kesänä, koska silloin ”suomalai-

²⁴⁵ FMU 2310–2314; *Suvanto* 1978, 15; *Renvall* 1962, 32–33; *Anthoni* 1951b, 110; *Tunberg* 1931, 101–102. Ks. s. 301.

²⁴⁶ SMR 1054; vrt. SMR 1049–1059; *Suvanto* 1978, 14. Kokouksesta tarkemmin: *Olesen* 1980, 143; *Kumlien* 1933, 160–163; *Carlsson* 1941, 470–471; *Gillingstam* 1953, 278, 280.

²⁴⁷ FMU 2328–2330, 2384; KK 6588–6601; *Olesen* 1980, 143; *Kumlien* 1933, 163–165; *Suvanto* 1976, 106–108 ja 1978, 15–16; *Jaakkola* 1950–1959 I, 534–537; *Salminen* 1993, 33–34, 61, 94–95; *Carlsson* 1941, 471; *Gillingstam* 1953, 224.

²⁴⁸ FMU 2346; *Olesen* 1980, 144–147; *Carlsson* 1941, 476–478; *Jaakkola* 1950–1959 I, 537 ja II, 3–4.

setkin olisivat lopulta mukana”. Lausunto osoittaa selvästi, että Arbogan kokouksessa ei ollut Suomen edustajia. Siitä huolimatta piispa Maunu on sinetöinyt läänityskirjeen, jolla valtaneuvosto panttasi Kaarle Knuutinpojalle Öölannin ja Borgholmin. Kyseessä oli samanlainen jälkeempäinsinetöinti kuin aiemmankin läänityskirjeen kohdalla.²⁴⁹

Arbogan kokouksen päätyttyä osa valtaneuvoksista kokoontui lokakuun 1440 puolivälissä Svartsjöhön, Kaarle Knuutinpojan kartanoon. Tässä kokouksessa tehtiin useita Suomea koskevia päätöksiä, joten mukana täytyi olla joku Suomen edustaja. Koska useimmat päätökset liittyivät kirkollisiin asioihin, *Suvanto* olettaa, että kyseessä oli piispa Maunun asiamies. Asialla saattoi olla Olavi Maununpoika, mutta mitään todisteita tästä ei ole.²⁵⁰

Vaikuttaa myös siltä, että Svartsjöhön lähettämänsä asiamiehen välityksellä piispa Maunu ja muut Länsi-Suomen herrat tunnustivat Kaarle Knuutinpojan valta-aseman Suomessa. Talven 1440–1441 aikana Suomen johtomiehet toimivat yhteistyössä Juhana Kaarlenpojan (Johan Karlsson) kanssa, jonka Kaarle Knuutinpoika oli asettanut Turkuun voudiksi. He eristivät Raaseporin Kaarle Tordinpojan, joka lupauksistaan huolimatta ei ollut pysynyt lojaalina Kaarle Knuutinpojalle. Keväällä 1441 Kaarle Tordinpoika katsoikin parhaaksi luopua linnastaan ja siirtyä Tallinnaan.²⁵¹

Piispa Maunun suhtautuminen Kaarle Knuutinpoikaan pohjautui ilmeisesti käytännön realiteetteihin. Hän hyväksyi tämän valta-aseman Suomessa, koska se oli väistämätöntä. Tällaisista lähtökohdista käsin hän joutui suuntautumaan kuninkaanvaaliin, joka oli odotettavissa kesällä 1441.

Kokonaisuutena voidaan todeta, että piispa Maunu osallistui aktiivisesti Ruotsin valtakunnanpolitiikkaan unionikriisin aikana. Hän toimi valtaneuvostossa yhteistyössä muiden piispojen kanssa; heidän tavoitteenaan oli unionin palauttaminen perustuslaillisella pohjalla. Piispa Maunu pyrki pit-

²⁴⁹ DN V 697, 698; SMR 1226; vrt. SMR 1225–1232; KK 6752–6813; *Suvanto* 1978, 14–16; *Enemark* 1981, 45; *Salminen* 1993, 34–35; *Olesen* 1980, 158–159; *Kumlien* 1933, 169–173; *Carlsson* 1941, 478–479; *A. Christensen* 1996, 278–279; *Jaakkola* 1950–1959 II, 4–5; *Brilioth* 1941, 385–386; *Tunberg* 1931, 103–104; *Gillingstam* 1953, 280–281.

²⁵⁰ FMU 2355, 2356, 2359; REA 489; *Suvanto* 1978, 15; *Gillingstam* 1953, 281.

²⁵¹ FMU 2346, 2364, 2375, 2378, 6644, 1375 (jonka ajoitus virheellinen); *Suvanto* 1978, 16–18; *Jaakkola* 1950–1959 II, 8–10; *Törnblom* 1992, 385 (yksityiskohdissa virheitä); vrt. *Gillingstam* 1953, 225–226.

kään palauttamaan kuningas Eerikin Ruotsin valtaistuimelle. Kun tämä tavoite kariutui, piispa Maunu luopui aktiivisesta politikoinnista ja seurasi kehitystä Suomesta käsin.

c. Kristoffer Baijerilaisen aika (1441–1448)

Kuninkaan valitsijana (1441)

Ilmeisesti toukokuussa 1441 saapui Turkuun tieto, että Kristoffer Baijerilainen saapuisi juhannuksena Kalmariin. Sen jälkeen hänet valittaisiin Ruotsin kuninkaaksi.²⁵² Jo 17. toukokuuta oli Turun linnanpäällikkö Juhana Kaarlenpoika lähtenyt Ruotsiin.²⁵³ Piispa Maunu matkusti ilmeisesti hänen mukanaan, sillä piispa Maunukin oli Ruotsissa jo kesäkuun alussa.²⁵⁴ Samaan seurueeseen saattoivat kuulua myös Suomen edustajat tulevassa kuninkaanvaalissa,²⁵⁵ joista eräs oli tuomiorovasti Olavi Maununpoika.²⁵⁶

Kesäkuun alussa piispa Maunu osallistui Söderköpingin provinsiaalikonssiiliin, joka kesti kuun puoleenväliin saakka. Ilmeisesti piispat neuvottelivat myös poliittisista ratkaisuksista, sillä kirkolliset asiat eivät olisi vaatineet näin pitkää kokousta.²⁵⁷

Juhannukseksi piispat siirtyivät Kalmariin, jonne kokoontui suuri joukko ruotsalaisia ja norjalaisia valtaneuvoksia. Kuningas Kristofferin sijaan saapui kuitenkin hänen lähetystönsä, joka ilmoitti kuninkaan tulon viivästyneen. Ruotsin valtaneuvosto kirjoitti kuninkaalle kirjeen, jossa se moitti tätä viivyttelystä ja kiirehti tämän tuloa.²⁵⁸

²⁵² Ks. s. 50, 55.

²⁵³ *FMU* 2387; *Olesen* 1980, 547. Koska tämän asiakirjan ajoitus on kiistaton, on asiakirja, joka ilmaisee Juhana Kaarlenpojan olleen Turussa kesäkuun alussa (*FMU* 2392), ajoitettu väärään vuoteen.

²⁵⁴ *REA* 495.

²⁵⁵ Ks. *DN* V 697; *REA* 176.

²⁵⁶ *REA* 503, 501; *SMR* 1440; *Jaakkola* 1950–1959 II, 11–12; *Suvanto* 1978, 17.

²⁵⁷ *REA* 495–497; *SMR* 1394, 1395; arkipiispa Nilsin kirje 14.3.1446, jäljennös kopiokirjassa B 14 RA, s. 40–41; *Kumlien* 1933, 179–180; *Sjögren* 1944, 87; *Jaakkola* 1950–1959 II, 10.

²⁵⁸ *HR* II:2 488; *Olesen* 1980, 174–189, 196; *Lönnroth* 1934, 183–184; *Carlsson* 1941, 492; *Kumlien* 1933, 182; *A. Christensen* 1996, 289–292; *W. Christensen* 1895, 57–65.

Valtaneuvosto vahvisti Suomen läänittämisen marski Kaarlelle.²⁵⁹ Ratkaisu kytkeytyi läheisesti piispa Maunuun, koska läänitykselle haluttiin suomalaisten hyväksyntä: Maunu Tavast oli ainoa suomalainen valtaneuvos, joka oli paikalla.²⁶⁰ Piispa Maunu pyrki muutenkin pysymään hyvissä väleissä Kaarle Knuutinpoikaan.²⁶¹ Valtaneuvosto käsitteli myös Naantalin luostarin tilannetta; piispa Maunulla oli epäilemättä keskeinen rooli asiassa.²⁶²

Heinäkuussa 1441 valtaneuvosto sai ex-kuningas Eerik Pommerilaisen kirjeen. Neuvosto laati vastauksen, josta ilmenee, että kuningas Eerikille ei enää löytynyt kannattajia sen piiristä.²⁶³ Ilmeisesti piispa Maunukin oli jo selvästi lakannut tukemasta häntä. Heinäkuun puolivälin tienoilla Kalmariin saapui vuorostaan kuningas Kristofferin kirje, jossa tämä ilmoitti tulevansa elokuun 15. päivänä. Tämän jälkeen valtaneuvosto hajaantui,²⁶⁴ mutta sen ydinryhmä, johon piispa Maunu kuului, jäi Kalmariin odottamaan kuningasta.

Piispa Maunu ja muut Kalmariin jääneet ruotsalaisneuvokset neuvottelivat norjalaisten kanssa ja solmivat elokuun 10. päivänä Ruotsin ja Norjan välisen unionisopimuksen. Se sisälsi yksityiskohtaisia säädöksiä, joiden avulla valtaneuvokset pyrkivät varmistamaan, että kuningas Kristoffer noudattaisi perustuslaillista hallitustapaa.²⁶⁵ Koska pieni valtaneuvosryhmä oli laatinut sopimuksen, sen säädökset noudattanevat varsin hyvin myös piispa Maunun näkemyksiä.

Elokuun 16. päivänä 1441 Kristoffer Baijerilainen lopulta saapui Kalmariin. Piispa Maunu oli varmastikin mukana vastaanottojuhlallisuuksissa,

²⁵⁹ *SMR* 1411; *FMU* 2397; *Salminen* 1993, 35–36; *Carlsson* 1941, 493; *Kumlien* 1933, 180–181; *Olesen* 1980, 196–197; *A. Christensen* 1996, 292; *Jaakkola* 1950–1959 II, 12–13.

²⁶⁰ *Suvanto* 1978, 16. Ks. s. 328–329.

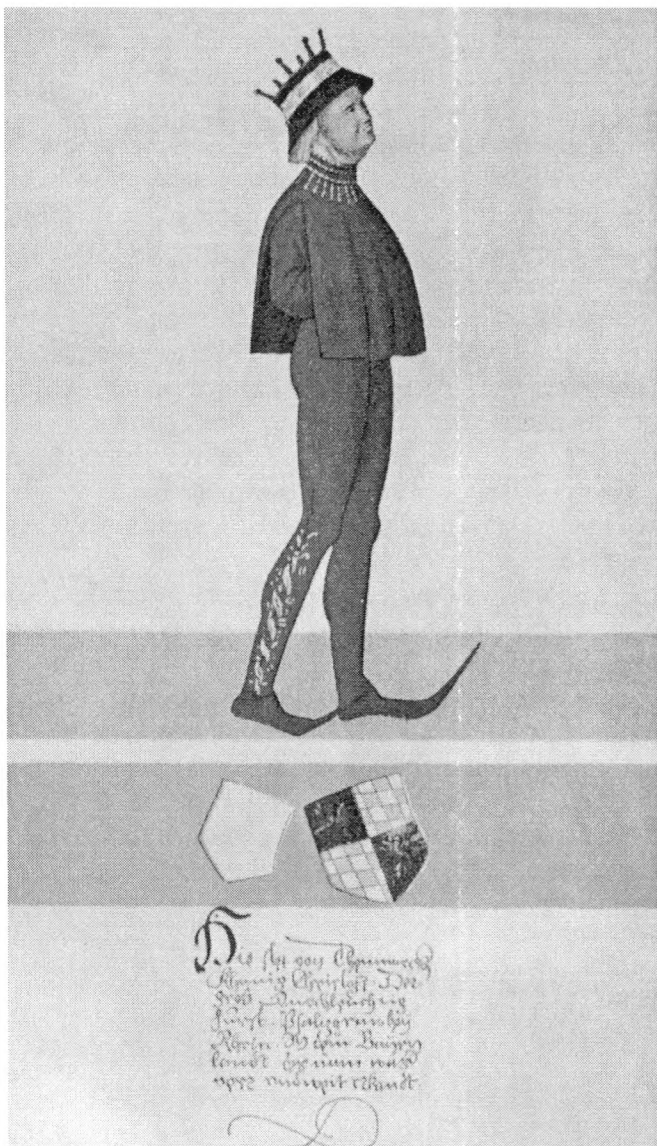
²⁶¹ *SMR* 1426; *Kumlien* 1933, 181–182.

²⁶² *FMU* 2398, 2400, 2401, *DV* 500, 505. Ks. s. 257. Vrt. myös *SMR* 1440; *Olesen* 1980, 197; *Jaakkola* 1950–1959 II, 12.

²⁶³ *Jahn* 1835, no. 20:1–2; *Olesen* 1980, 176; *Carlsson* 1941, 494–495; *Lönnroth* 1934, 184. Kuningas Eerik lähetti myöhemmin toisenkin kirjeen: *Jahn* 1835, no. 20:3; *Olesen* 1980, 176.

²⁶⁴ *KK* 6838–6857; *DV* 510 § 4; ajoituksesta ks. *SMR* 1440–1448; *Olesen* 1980, 175, 196; *Carlsson* 1941, 492–493; *Kumlien* 1933, 183–184.

²⁶⁵ *ST* 479, 189–190; *Olesen* 1980, 197–198; *Carlsson* 1941, 495–496; *Lönnroth* 1934, 184; *Kumlien* 1933, 183–184; *Enemark* 1994, 169–171; *A. Christensen* 1996, 292.

Kuningas Kristoffer Baijerilainen. Kuva on 1440-luvulta, joten se lienee tarkoitettu näköiseksi. Erikoinen asu johtuu siitä, että taiteilija on halunnut esitellä aikakauden herrainmuotia. (Kuva: Jaakkola 1950–1959 II.)

joita johti Linköpingin piispa Nils. Kuningas Kristoffer viipyi Kalmarissa muutamia päiviä. Niiden aikana ruotsalaisneuvokset keskustelivat hänen kanssaan hallitsijanvakuutuksesta, mutta kuningas ei kuitenkaan antanut sitä.²⁶⁶

Kalmarista piispa Maunu matkusti kuningas Kristofferin seurueessa Tukholmaan, minne saavuttiin syyskuun 8. päivän tienoilla. Muutaman päivän kuluttua seurue siirtyi Upsalaan. Siellä toimitettiin varsinainen kuninkaanvaali, jossa Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika äänestivät Suomen edustajina. Syyskuun 13. päivänä oli Moran kivellä juhlallinen seremonia, jossa kuningas ja kansan edustajat vaihtoivat uskollisuudenvaloja. Seuraavana päivänä arkkipiispa kruunasi kuninkaan Upsalan tuomiokirkossa. Piispa Maunu toimi kruunajaisissa avustajana kuten muutkin piispat.²⁶⁷

Kuningas juhlisti kruunausta lyömällä ritariksi noin 70 ase miestä. Toimituksen jälkeen piispa Maunu ja kolme muuta piispaa teettivät siitä virallisen todistuksen, koska ritarit sitoutuivat valassaan puolustamaan kirkon oikeuksia. Muutenkin kirkon oikeudet olivat esillä kruunajaisissa, sillä samana päivänä kuningas vahvisti kirkon privilegit.²⁶⁸ Ilmeisesti piispat olivat yhdessä pyytäneet sitä.

Kuningas ja valtaneuvokset palasivat Tukholmaan syyskuun 20. päivään mennessä. Kuningas Kristoffer vahvisti Kaarle Knuutinpojan läänitykset ja nimitti hänet drotsin virkaan.²⁶⁹ Pian Tukholmaan ilmaantui kuitenkin vanha drotsi Krister Niilonpoika, joka ei vielä ollut tunnustanut Kristoffer Baijerilaista kuninkaaksi. Krister Niilonpoika puolusti asemaansa ja sai tukea monilta entisiltä valtaneuvostovereiltaan,²⁷⁰ oletettavasti myös piispa Maunulta.

²⁶⁶ DV 510 § 5–6; KK 6858–6863; Olesen 1980, 198–199; Carlsson 1941, 496–497; Kumlien 1933, 184; Enemark 1994, 169–171; A. Christensen 1996, 292.

²⁶⁷ DV 510 § 6, 511, 512; KK 6863–6899; MELL, Konunxbalker IV–VI; Olesen 1980, 199; Carlsson 1941, 497–498; Kumlien 1933, 184–185; Lönnroth 1934, 184; Tunberg 1931, 105–106; A. Christensen 1996, 292–293.

²⁶⁸ DV 512 § 2; KK 6900–6905; REA 498, 499; Olesen 1980, 199–200; Carlsson 1941, 498–500; Brilioth 1948, 192; Tunberg 1931, 106–107; A. Christensen 1996, 293.

²⁶⁹ FMU 2413; SMR 1469, 1472–1474; Olesen 1980, 200; Carlsson 1941, 500; Kumlien 1933, 188; A. Christensen 1996, 293–294; Jaakkola 1950–1959 II, 16–17.

²⁷⁰ KK 6924–6936; Olesen 1980, 200; Carlsson 1941, 500–503; Kumlien 1933, 189; Jaakkola 1950–1959 II, 17.

Todennäköisesti Maunu Tavast pyrki ennen kaikkea palauttamaan Viipurin ja Raaseporin kuninkaan valtapiiriin sekä estämään Turun hiippakunnan jakautuminen.

Lokakuun 10. päivänä solmittiin sopimus, jonka mukaan Krister Niilonpoika palautettiin drotsin virkaan ja hän sai pitää Viipurin seuraavaan kevääseen, Raaseporin ja Korsholman pitempäänkin. Vastineeksi hän tunnusti uuden kuninkaan.²⁷¹ Piispa Maunu saattoi vaikuttaa sopimuksen syntyyn, vaikka hänen nimeään ei siinä mainitakaan.

Samaan aikaan piispa Maunu ajoi hiippakuntansa asioita hyvällä menestyksellä. Hän hankki kuninkaalta vahvistukset Turun hiippakunnan privilegioille ja aiemmin myönnetylle veronalennukselle.²⁷² Hän osallistui aktiivisesti myös valtaneuvoston toimintaan.²⁷³ Koska Turun hiippakunta sai lukuisia suosionosoituksia, voi päätellä, että syksyn 1441 aikana piispa Maunu pääsi kuningas Kristoffer Baijerilaisen suosioon.

Myös tuomiorovasti Olavi Maununpoika oleskeli Ruotsissa kesän ja syksyn 1441, mutta hänen toiminnastaan ei ole säilynyt tietoja. Ilmeisesti piispa Maunu esitteli hänet kuningas Kristofferille ja Olavi Maununpoika toimi jonkin aikaa kuninkaan palveluksessa. Häinkin pääsi kuninkaan suosioon ja sai rälssikirjeen Kristoffer Baijerilaiselta.²⁷⁴

Tukholman kokous päättyi ilmeisesti lokakuun 14. päivänä 1441,²⁷⁵ ja suomalaiset palasivat kotimaahan pian sen jälkeen. Kaarle Knuutinpoika tosin saapui Turkuun vasta 10. marraskuuta, mutta perheasiat viivyttivät häntä Ruotsissa.²⁷⁶

²⁷¹ *FMU* 2420, 2427; *Olesen* 1980, 200–201; *Enemark* 1981, 48–49; *Carlsson* 1941, 503–504; *Kumlien* 1933, 189–191; *Gillingstam* 1953, 226–227; *Tunberg* 1931, 108–109; *A. Christensen* 1996, 294; *Jaakkola* 1950–1959 II, 17–19.

²⁷² *REA* 500, 504, 505; *FMU* 2417; *Jaakkola* 1950–1959 II, 19–20. Vrt. *SMR* 1478–1480. Ks. s. 170–171, 299.

²⁷³ *REA* 502; *SMR* 1486; *Jahn* 1835, no. 20:4; *Olesen* 1980, 202–203; *Gillingstam* 1953, 283.

²⁷⁴ *REA* 503. Ks. s. 151. Vrt. *Maliniemi* 1932, 273.

²⁷⁵ Vrt. *SMR* 1491–.

²⁷⁶ *KK* 6958–6973; *FMU* 2427.

Kuninkaan luottomiehenä Turun hiippakunnassa (1442–1448)

Talven 1441–1442 aikana piispa Maunu mahdollisesti otti vastaan suomalaisten uskollisuudenvalat kuningas Kristofferille.²⁷⁷ Samaan aikaan hän joutui opettelemaan rinnakkaineloa Kaarle Knuutinpojan kanssa, joka isännöi Turun linnaa. Maaliskuun alussa saapui Turkuun kirje, jossa kuningas Kristoffer kehotti Kaarle Knuutinpoikaa saapumaan Tukholmaan heti vesitien auettua. Hänen piti neuvotella uudelleen läänityksistään. Maaliskuun 6. päivänä piispa Maunu todisti Turun luostarissa vidimaatiot, jotka Kaarle Knuutinpoika teetti läänityskirjeistään.²⁷⁸ Ilmeisesti hän oli päässyt hyvin väleihin Kaarle Knuutinpojan kanssa.

Huhtikuussa 1442 Suomen johtomiehet neuvottelivat Turussa.²⁷⁹ Huhtikuun lopulla he suuntasivat Tukholmaan. Piispa Maunun ja Kaarle Knuutinpojan lisäksi matkaan lähtivät Henrik Bitz sekä Henrik Klaunpoika puolisoineen. Tukholman kokouksen pääaiheena oli Kristoffer-kuninkaan maanlain vahvistaminen.²⁸⁰ Piispa Maunu keskusteli kuninkaan kanssa Suomen asioista; esille tuli todennäköisesti myös Naantalin luostarin sijoitus uuteen paikkaan.²⁸¹

Kaarle Knuutinpojan tuleva asema oli suomalaisten kannalta kokouksen tärkein asia. Kuningas asetti hänet tylyn valinnan eteen: hänen oli luovuttava joko Turusta tai Viipurista. Kaarle Knuutinpoika päätti pitää Viipurin.²⁸² Läänitysten supistaminen tuskin oli piispa Maunun tai muiden suomalaisten aloite, mutta ilmeisesti ratkaisu oli heille mieluinen. Se merkitsi tavallaan paluuta normaalitilaan, sillä Viipuri oli ennenkin ollut läänitettynä itsenäiselle linnanherralle.²⁸³

²⁷⁷ Ks. s. 292.

²⁷⁸ *KK* 6974–6991; *FMU* 2447–2449; *Olesen* 1980, 201; *Kumlien* 1933, 196; *Jaakkola* 1950–1959 II, 87–93.

²⁷⁹ *FMU* 2455, 2457; *Suvanto* 1976, 113–114.

²⁸⁰ *KrML*, 17–18, 25–26; *FMU* 2461, 2469; *PSS* 93; *Carlsson* 1941, 507–510; *Kumlien* 1933, 192–196; *Olesen* 1980, 207–208; *A. Christensen* 1996, 294–295; *Jaakkola* 1950–1959 II, 93–94. Piispa Maunun mahdollisesta vaikutuksesta maanlakiin ks. s. 301.

²⁸¹ *REA* 506, 475; *DV* 521, *FMU* 2469; vrt. *Suvanto* 1976, 113–114. Ks. s. 178, 258.

²⁸² *KK* 6998–7061; *FMU* 2468; *Olesen* 1980, 201; *Enemark* 1981, 51; *Carlsson* 1941, 520; *Kumlien* 1933, 196–198; *Suvanto* 1978, 17; *Jaakkola* 1950–1959 II, 21–23.

²⁸³ Vrt. *Salminen* 1993, 102–106.

Kaarle Knuutinpoika lähti Viipuriin heti, kun läänituskysymys oli ratkennut. Hän sai kaupungin haltuunsa ilman ongelmia, sillä Krister Niilonpoika oli juuri kuollut.²⁸⁴ Piispa Maunu ja muut Länsi-Suomen herrat palasivat Turkuun ilmeisesti toukokuun puolivälin tienoilla.²⁸⁵

Toukokuun 1442 jälkeen piispa Maunu vetäytyi jälleen syrjään valtakunnanpolitiikasta. Seuraavina vuosina hän ei osallistunut valtaneuvoston kokouksiin, vaikka niitä pidettiin säännöllisesti Ruotsissa. Syynä eivät olleet ainakaan huonot suhteet kuningas Kristofferiin, sillä piispa Maunu hoiti hiippakunnassaan säännöllisesti kuninkaan antamia luottamustehtäviä ja piti kirjeitse yhteyttä kuninkaaseen.²⁸⁶ Ilmeisesti piispa Maunu halusi keskittyä hiippakuntansa johtamiseen, ja ikäkin saattoi jo painaa.

Piispoilla oli merkittävä asema Ruotsin politiikassa kuningas Kristofferin aikana, ja *Briliothin* mukaan piispa Maunu oli merkittävin Upsalan provinssin suffragaanipiispoista.²⁸⁷ Epäilemättä piispa Maunu nauttikin laajaa arvostusta, olihan hänellä takanaan pitkä ura ja paljon kokemusta. Silti hän ei vaikuttanut aktiivisesti valtakunnanpolitiikkaan eikä kirkkoprovinssin asioihin.²⁸⁸

Elokuussa 1443 piispa Maunu lähetti tuomiorovasti Olavi Maununpojan asiamiehekseen kuninkaan luo Kööpenhaminaan. Olavi Maununpojan tehtävänä oli hankkia kuninkaan suostumus Naantalın luostarin uudelle sijoitukselle.²⁸⁹ Samalla hän joutui olemaan läsnä neuvotteluissa, joita kuningas Kristoffer kävi ex-kuningas Eerikin lähettiläiden kanssa.²⁹⁰ *Olesen* pitää mahdollisena, että Olavi Maununpoika olisi myös kiirehtinyt kuninkaan uutta Ruotsin-matkaa.²⁹¹ Oletukselle ei kuitenkaan ole muita perusteita kuin ajallinen yhteys, joten se tuntuu epätodennäköiseltä.

²⁸⁴ *KK* 7062–7089; *FMU* 2460, 2463; *Kumlien* 1933, 197–198; *Salminen* 1993, 104.

²⁸⁵ *FMU* 2469, 2471.

²⁸⁶ Ks. s. 292–293.

²⁸⁷ *Brilioth* 1948, 191–193.

²⁸⁸ Ks. s. 279–280.

²⁸⁹ *REA* 518; *FMU* 2539. Ks. s. 258–259.

²⁹⁰ *RDHD* 5410, 5420; *LUB* VIII 157, 165; *Olesen* 1980, 282–287; *Carlsson* 1941, 551–552; *Lögdberg* 1935, 43–46; *Lönnroth* 1934, 206; *W. Christensen* 1895, 82, 86–87.

²⁹¹ *Olesen* 1980, 287–288.

Piispainkronikka väittää, että Olavi Maununpoika toimi kuningas Kristofferin ”neuvonantajana”.²⁹² Tällä kronikka tarkoittaa ilmeisesti valtaneuvoksen asemaa.²⁹³ Olavi Maununpoika oli kyllä mukana poliittisissa kokouksissa, kuten syksyllä 1441 Tukholmassa ja elokuussa 1443 Kööpenhaminassa, mutta asiakirjalähteissä häntä ei kertaakaan mainita valtaneuvokseksi.²⁹⁴ Juusten lieenee tehnyt päätelmänsä sen perusteella, että kuningas nimittää kahdessa kirjeessä Olavi Maununpoikaa kappalaisekseen.²⁹⁵ Tämä ei kuitenkaan todennäköisesti viitannut mihinkään virka-asemaan.

Juhannuksena 1446 kokoontui Tukholmaan laaja joukko pohjoismaisia valtaneuvoksia sekä Novgorodin ja Liivinmaan ritarikunnan edustajia. Läs-nä olivat myös piispa Maunu ja muut Suomen herrat. Kuningas Kristoffer ja novgorodilaiset eivät päässeet sopuun neuvotteluissaan, vaan näytti siltä, että unionivaltakunta joutuisi sotaan Novgorodin kanssa. Ritarikunnan edustajat tarjosivat kuninkaalle innokkaasti yhteistyötä Novgorodia vastaan. Myöhemmin syksyllä kuningas solmikin yhteistyösopimuksen ritarikunnan kanssa. Kaarle Knuutinpoika kannatti innokkaasti liittoutumista Novgorodia vastaan,²⁹⁶ sen sijaan piispa Maunu ja muut suomalaiset todennäköisesti vastustivat sotaa Novgorodin kanssa.

Kun neuvottelut novgorodilaisten kanssa olivat päättyneet, Tukholman kokouksen pääaiheeksi nousivat kuningas Kristofferin suunnitelmat, jotka liittyivät Gotlantiin. Heinä-elokuussa 1446 pohjoismaiset valtaneuvokset ja kuningas Kristoffer suunnittelivat tulevaa tapaamista kuningas Eerikin kanssa. Samalla he varustautuivat suoranaisen sotaretken varalta.²⁹⁷

Piispa Maunu ja muut suomalaiset olivat mukana neuvotteluissa,²⁹⁸ mutta heidän toiminnastaan ei ole tarkempia tietoja. Lähteet eivät anna mitään

²⁹² Juusten 1988a, 62–63.

²⁹³ Maliniemi 1932, 273; Pirinen 1976, 35.

²⁹⁴ Vrt. Porthan 1862, 482.

²⁹⁵ REA 503, 518.

²⁹⁶ LECUB X 232, 261, 266, 268, 269, 275, 290; BSH II 130; Olesen 1980, 336–338 ja 1981, 317–318; Enemark 1981, 66–67; Carlsson 1941, 562; Lögdberg 1935, 74–77; Kumlien 1933, 230–232; W. Christensen 1895, 113–115; Jaakkola 1950–1959 II, 61–63; Hubatsch 1973, 83–84.

²⁹⁷ BSH II 130; valtaneuvoston kirje 8.7.1446 RAperg.; kuningas Kristofferin kirje 28.7.1446 RAperg.; Maunu Grenin kirje 26.7.1446 RAperg.; Olesen 1980, 333–336; Carlsson 1941, 556–557; Kumlien 1933, 232–233. Ks. s. 51.

²⁹⁸ FMU 2670; REA 533.

viitteitä siitä, mikä oli piispa Maunun käsitys Gotlannin-tilanteen ratkaisemisesta. Joka tapauksessa piispa Maunulla oli edelleen hyvät suhteet kuningas Kristofferiin.²⁹⁹ Hän ei kuitenkaan osallistunut Gotlannin-retkeen, vaan palasi Suomeen ilmeisesti elokuun puolivälissä, kun kuningas Kristoffer purjehti Gotlantiin.³⁰⁰

Elokuussa 1447 piispa Maunun nimi nousi esille yllättävässä yhteydessä. Eräät ex-kuningas Eerikin lähipiirin miehet laativat kirjelmän, jossa he pyrkivät osoittamaan, että kuningas Eerik oli ansainnut puolueettoman oikeudenkäynnin. Siinä ratkottaisiin kiistat hänen ja hänen entisten valtakuntiensa välillä. Kirjelmä oli tarkoitus lähettää muun muassa piispa Maunulle – ainoana yksittäisenä henkilönä kuningas Kristofferin ja Liivinmaan maamestarin ohella.³⁰¹ Suunnitelma ei kuitenkaan anna aihetta olettaa, että piispa Maunu olisi ollut yhteydessä kuningas Eerikiin. Ilmeisesti kuningas Eerik vain ajatteli, että piispa Maunu oli henkilö, joka saattaisi tukea tällaista sovintoratkaisua.

Lyhyesti sanottuna Maunu Tavast vaikutti aktiivisesti kuningas Kristofferin valintaan vuonna 1441. Kristoffer Baijerilaisen hallituskautena hän toimi pääasiallisesti kuninkaan luottomiehenä hiippakunnassaan ja osallistui vain tärkeimpiin poliittisiin kokouksiin. Myös Olavi Maununpoika oli joskus mukana poliittisissa kokouksissa, mutta hän ei kuulunut valtaneuvostoon.

d. Kaarle Knuutinpojan aika (1448–1457)

Maunu Tavast kuninkaan hallitustehtävissä (1448–1450)

Tieto kuningas Kristofferin kuolemasta saapui Suomeen kevättälvellä 1448, kun valtionhoitajat kutsuivat Kaarle Knuutinpojan Tukholmaan heti vesien

²⁹⁹ REA 530.

³⁰⁰ Olesen 1980, 345; vrt. FMU 2672.

³⁰¹ Jäljennös originaalikirjeestä 10.8.1447, K. H. Karlssonin jäljennökset RA; Olesen 1980, 371; Lönnroth 1934, 335–336; Gillingstam 1953, 222; Kraft 1937, 20–21.

auettua.³⁰² Suomalaiset eivät osallistuneet kevään tapahtumiin Ruotsissa,³⁰³ joten Maunu Tavast ei kuulunut niihin piispoihin, jotka suunnittelivat Eerik Pommerilaisen palauttamista kuninkaaksi.³⁰⁴

Helluntaina Kaarle Knuutinpoika lähti asemiesjoukon kera Viipurista kohti Tukholmaa. Piispa Maunu ja monet Länsi-Suomen herrat liittyivät hänen seurueeseensa Turussa. *Enemarkin* mukaan suomalaiset lähtivät liikkeelle suurin joukoin, koska Kaarle Knuutinpoika oli luonut heihin hyvät suhteet ja he halusivat tukea tämän pyrkimyksiä.³⁰⁵ Mielestäni ei ole kuitenkaan perusteita olettaa, että ainakaan piispa Maunu olisi etukäteen sitoutunut tukemaan Kaarle Knuutinpoikaa.

Toukokuun 23. päivänä 1448 suomalaiset saapuivat Tukholmaan ja liittyivät valtaneuvostoon. Kaupunki jakautui kahteen leiriin: Oxenstiernat kannattajineen asustivat Tukholman linnassa, muut valtaneuvokset itse kaupungissa. Piispat kuuluivat jälkimmäiseen ryhmään lukuunottamatta arkki-electus Jöns Oxenstiernaa. Piispat eivät kuitenkaan aktiivisesti kannattaneet Kaarle Knuutinpoikaa, vaan ensisijaisesti vastustivat vallan keskittymistä Oxenstiernoille.³⁰⁶

Kaarle Knuutinpoika vaati valtaneuvostoa toimittamaan uuden valtionhoitajanvaalin, mutta siihen Oxenstiernat eivät suostuneet. *Enemark* olettaa, että suomalaiset tukivat Kaarle Knuutinpojan vaatimusta.³⁰⁷ Tämä onkin todennäköistä, sillä aiemmassa vaalissa ei ollut mukana ketään suomalaisia.

Pian Kaarle Knuutinpoika muutti taktiikkaa ja alkoi propagoida kuninkaanvaalin puolesta. Oxenstiernat vastustivat ajatusta, mutta valtaneuvoston

³⁰² *HR* II:4 521; *Kumlien* 1933, 252–253; *Lönnroth* 1934, 240; *Olesen* 1980, 386; *Gillingstam* 1953, 297; *Jaakkola* 1950–1959 II, 137–138.

³⁰³ Ks. s. 51.

³⁰⁴ Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 137.

³⁰⁵ *KK* 7412–7437; *Enemark* 1981, 89–90; *FMU* 2762, 2817; *ST* 488d; *Olesen* 1980, 386; *Gillingstam* 1953, 297; *Jaakkola* 1950–1959 II, 186–187.

³⁰⁶ *HR* II:4 521; *KK* 7438–7464; *Enemark* 1981, 86–102; *Olesen* 1980, 386–387; *Lönnroth* 1934, 240–241; *Kraft* 1944, 4; *Kumlien* 1933, 256–257; *Gillingstam* 1953, 297–298; *Collmar* 1977, 82; *Ekström* 1939, 158–159.

³⁰⁷ *HR* II:4 521; *Enemark* 1981, 80–81; *Olesen* 1980, 387–388; *Lönnroth* 1934, 240–241; *Kraft* 1944, 4; *Kumlien* 1933, 257–258; *Gillingstam* 1953, 298; *Tunberg* 1931, 113–115.

Kuningas Kaarle Knuutinpoika. Bernt Notken veistos 1470-luvulta, nykyisin Grips-holman linnassa. (Kuva: Jaakkola 1950–1959 II.)

enemmistö kannatti Kaarle Knuutinpoikaa. Tässä vaiheessa myös piispat ryhtyivät tukemaan häntä.³⁰⁸ Ilmeisesti piispa Maunu seurasi muiden piispojen esimerkkiä, kun hän asettui Kaarle Knuutinpojan kannalle.

Kesäkuun 20. päivän aamuna pidettiin Pyhän Kerttulin kiltatuvassa vaalikokous. Ääntenlaskun jälkeen piispat julistivat Kaarle Knuutinpojan voittaneen. Myös paikalla ollut rahvas asettui tukemaan Kaarle Knuutinpoikaa.³⁰⁹ Todennäköisesti piispa Maunu oli eräs niistä, jotka äänestivät Kaarle Knuutinpojan puolesta.

Tukholmasta valtaneuvokset siirtyivät Moraan, missä toimitettiin asiaan kuuluva seremonia 28. kesäkuuta 1448. Seuraavina päivinä kuningas ja kuningatar kruunattiin ja arkkipiispa Jöns Bengtsson vihittiin virkaansa Upsalassa. Piispa Maunu ja kaksi muuta piispaa toimivat avustajana kruunajaisissa ja vihkimyksessä. Juhlallisuudet jatkuivat Upsalassa ainakin heinäkuun 3. päivään saakka.³¹⁰

Kruunajaisten jälkeen piispa Maunu ilmeisesti viipyi jonkin aikaa kuningas Kaarlen seurassa Tukholmassa.³¹¹ Kuningas valmisti sotaretkeä Gotlantiin.³¹² Piispa Maunu ei osallistunut tähän retkeen, vaan todennäköisesti hän palasi Suomeen heinäkuussa 1448 ja pysyi täällä seuraavan talven.³¹³ Talven aikana hän saattoi hankkia suomalaisten uskollisuudenvaloja kuningas Kaarlen puolesta.³¹⁴

³⁰⁸ *HR* II:4 521; *BSH* III 54; *Enemark* 1981, 12–17, 81–84, 87–99; *Olesen* 1980, 387–390, 1983b, 720–722 ja 1991, 198–199; *Sjögren* 1950, 58–63; *Lönnroth* 1934, 241, 259–260; *Kraft* 1944, 4–5; *Kumlien* 1933, 258; *Gillingstam* 1953, 298–299; *Tunberg* 1931, 115–116; *Brilioth* 1941, 401–402;

³⁰⁹ *HR* II:4 521; *BSH* III 54; *KK* 7468–7515; *Enemark* 1981, 84–85, 99–102; *Olesen* 1980, 390–391; *Sjödén* 1950, 25–29; *Lönnroth* 1934, 241; *Kumlien* 1933, 258; *Gillingstam* 1953, 299, 302; *Tunberg* 1931, 116–117; *Jaakkola* 1950–1959 II, 139–140.

³¹⁰ *HR* II:4 521; Harmaiden veljien diaari, *SRS* I:1, 80–81; *DV* 587; piispojen kirje 3.7.1448 RÅperg = *FMU* 2775; *Kumlien* 1933, 258–259; *Olesen* 1980, 391; *Lönnroth* 1934, 261–262; *Kraft* 1944, 5–6; *Gillingstam* 1953, 299, 355–357; *Tunberg* 1931, 117; *Brilioth* 1941, 400–401; *Jaakkola* 1950–1959 II, 140; *Ekström* 1939, 160.

³¹¹ *FMU* 2761 saattoi hyvin olla piispa Maunun hankkima. Vrt. kuningas Kaarlen kirje 14.7.1448 RÅperg.

³¹² Ks. s. 52.

³¹³ Hänestä ei ole lähdetietoja kesän 1448 ja helmikuun 1449 väliseltä ajalta (*FMU* 2775, 2787).

³¹⁴ Ks. s. 293.

Kesällä 1449 Maunu Tavast matkusti Ruotsiin. Hän oli eronnut Turun piispan virasta, joten hän oli nyt vapaa mies.³¹⁵ Maunu Tavast tapasi kuningas Kaarlen Tukholmassa heinäkuun alussa. Hän hankki kuninkaalta vahvistuksen Turun hiippakunnan privilegioille ja suojeluskirjeen P. Ruumiin alttarille sekä valitti tälle Ahvenanmaan papintilojen verotuksesta.³¹⁶

Ilmeisesti Maunu Tavast aikoi palata pian kotimaahansa ja vetäytyä Naantalin luostariin.³¹⁷ Hän joutui kuitenkin luopumaan suunnitelmistaan, sillä kuningas Kaarle pidätti hänet luonaan koko kesän, syksyn ja seuraavan talven. Piispainkronikan mukaan Maunu Tavast joutui jäämään Ruotsiin vastoin tahtoaan,³¹⁸ mutta todennäköisesti kyseessä ei ollut suoranainen pakkottaminen vaan tehokas suostuttelu.

Piispainkronikka kertoo, että kuningas Kaarle halusi käyttää piispa Maunua erilaisiin hallitustehtäviin sekä antamaan ”hyödyllisiä neuvoja”.³¹⁹ Tämä viittaisi lähinnä toimimiseen kuninkaan henkilökohtaisena neuvonantajana. Kuningas valitsi piispa Maunun neuvonantajakseen ilmeisesti siksi, että tällä oli pitkä kokemus unionipolitiikasta.³²⁰ Tarkempia tietoja piispa Maunun tehtävistä ei ole: asiakirjalähteistä ilmenee vain, että hän toimi valtaneuvostossa kuten ennenkin.³²¹

Valinta Kaarle Knuutinpojan neuvonantajaksi osoittaa, että piispa Maunu nautti kuninkaan luottamusta. Se ei kuitenkaan edellytä, että hän olisi aiemmin tukenut Kaarle Knuutinpojan pyrkimyksiä. Hänen vaikutusvaltansa ei voinut olla kovin suuri, koska kuningas Kaarle harjoitti talven 1449–1450 aikana uhkarohkeaa politiikkaa, joka ei varmasti ollut piispa Maunun näkemysten mukaista.³²²

Koska Maunu Tavast kuului kuninkaan lähipiiriin, hän todennäköisesti oli mukana kokouksessa, joka pidettiin Tukholmassa elo-syyskuun vaihteessa 1449. Kuningas Kaarle ratifioi tanskalaisten kanssa tehdyn aseleposopi-

³¹⁵ Ks. s. 157–158.

³¹⁶ *REA* 546, 548, 550.

³¹⁷ Ks. s. 260.

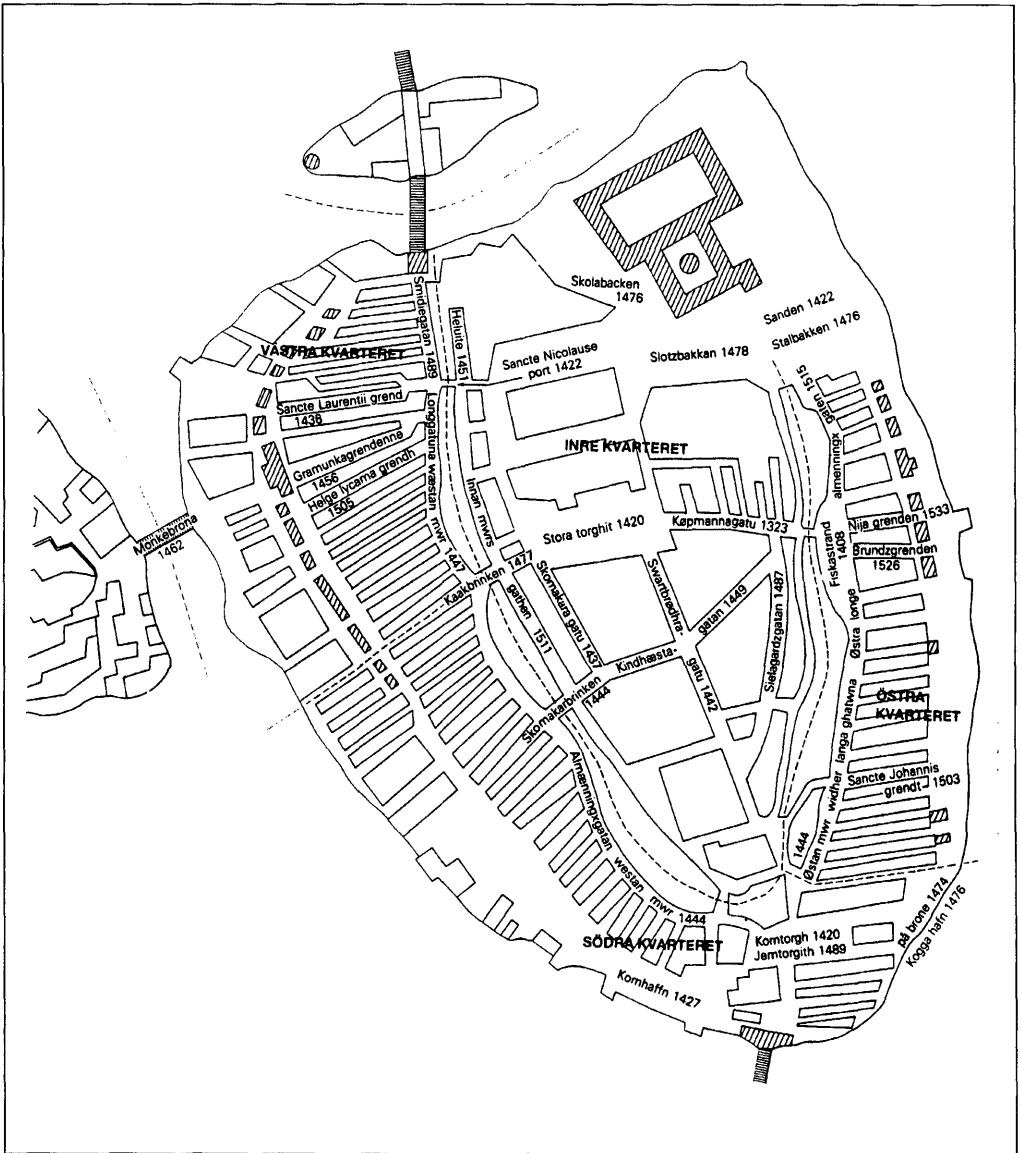
³¹⁸ *Juusten* 1988a, 60–61. Vrt. *Porthan* 1862, 441; *Koskinen* 1883, 683.

³¹⁹ *Juusten* 1988a, 60–61 ja 1988b, 47.

³²⁰ Vrt. *Enemark* 1994, 171.

³²¹ *DCP* 11; *ST* 490, 491; *FMU* 2853; *Jaakkola* 1950–1959 II, 154–159.

³²² Ks. s. 52.

Kartta 8.

Keskiaikainen Tukholma. Kaupunki sijaitsi keskiajalla kokonaan saarella. Yläreunassa näkyvä pienempi saari on Helgeandsholmen. (Kartta: Dahlbäck 1988.)

muksen. Sopimuksen mukaan erimielisyydet ratkaistaisiin neuvotteluissa, jotka alkaisivat Halmstadissa vappuna 1450.³²³ Lokakuun alussa piispa Maunu oli Arbogassa, missä valtaneuvosto myönsi tanskalaisille valtuutetuille turvakirjat Halmstadin neuvotteluihin.³²⁴ Ilmeisesti kuningas Kaarle antoi juuri Arbogassa päätöksen Ahvenanmaan papintilojen verovapaudesta.³²⁵

Piispa Maunu ei tiettävästi osallistunut kuningas Kaarlen Norjan-politiikkaan talvella 1449–1450. Tammikuun 1450 lopussa Maunu Tavast oli Linköpingissä.³²⁶ Hän oli talven aikana yhteydessä myös Vadstenan luostariin, jossa hän oleskeli ainakin huhtikuun lopussa.³²⁷

Maaliskuun 1450 puolivälissä valtaneuvosto kokoontui Arbogaan, jossa valittiin Ruotsin edustajat Halmstadin neuvotteluihin. Piispa Maunu oli mukana kokouksessa, ja hänet valittiin neuvottelukuntaan kuninkaan edustajana. Kuningas Kaarle antoi neuvottelijoille ohjeeksi, että he eivät saaneet luopua Norjasta.³²⁸ Samaan aikaan oli Arbogassa tarkoitus pitää myös provinsiaalikonsiili, mutta se ilmeisesti peruuntui, koska arkkipiispa Jöns ei tullut paikalle.³²⁹

Halmstadin neuvottelut alkoivat sovittuun aikaan vappuna 1450 ja etenivät poikkeuksellisen sujuvasti. Neuvottelijat eivät yrittäneetkään ratkaista Gotlannin asemaa, joka oli alunperin ollut tapaamisen pääaihe. He lykkäsivät sen uusiin neuvotteluihin, jotka käytäisiin seuraavana vuonna.³³⁰

Sen sijaan Ruotsin ja Tanskan edustajat sopivat Norjan kohtalosta. Kuninkaan evästyksestä huolimatta piispa Maunu ja muut Ruotsin valtuutetut lupasivat, että Kaarle Knuutinpoika luopuisi vaatimuksistaan Norjan kruunuun. He myös takasivat, että kuningas Kaarle ratifioisi sopimuksen. Ilmei-

³²³ ST 488d, 221–222; BSH III 7–10; FMU 2809; Lögberg 1935, 174–184; Lönnroth 1934, 271.

³²⁴ DCP 11; Kraft 1944, 17; Skoglund 1903, 28–29; Ekström 1939, 159–160.

³²⁵ REA 550. Ks. s. 19.

³²⁶ FMU 2824. Ks. s. 255.

³²⁷ Piispa Maunun kirje 23.4.1450 RAperg.

³²⁸ KK 8136–8156; valtaneuvoston kirje 26.3.1450 RAppr I; Enemark 1981, 178 ja 1982, 454–455; Kraft 1944, 19; Lönnroth 1934, 274–275; Gillingstam 1953, 305, 358–359; Lögberg 1935, 188–189.

³²⁹ Ks. s. 277.

³³⁰ ST 490b; Enemark 1981, 178–179, 189–190 ja 1982, 446; Olesen 1980, 419–420; Lönnroth 1934, 276, 278; Jaakkola 1950–1959 II, 152–153.

sesti he ymmärsivät, että tämä oli ainoa keino palauttaa rauha valtakuntien välille.³³¹

Sopimus unionin jatkamisesta periaatteessa oli tärkein Halmstadin neuvottelujen tuloksista. Sopimuksen mukaan toinen silloisista kuninkaista voisi periaatteella toisen kruunun, kun tämä kuolisi. Unioni palautuisi viimeistään silloin, kun molemmat kuninkaat olisivat kuolleet. Uudeksi unionikuninkaaksi valittaisiin jomman kumman kuninkaan jälkeläinen. Siihen asti valtakuntien välillä vallitsisi pysyvä rauha.³³² Tämän sopimuksen saavuttamiseksi piispa Maunu ja muut Ruotsin valtuutetut olivat valmiit uhraamaan Norjan. Sopimus oli itse asiassa hyvinkin edullinen Ruotsille ja Kaarle Knuutinpojalle, mutta tämä koki sen tappioksi.³³³

Hansan edustajat, jotka oli kutsuttu neuvotteluihin, saapuivat Halmstadiin vasta 13. toukokuuta 1450, jolloin neuvottelut olivat jo päättyneet. Seuraavana päivänä he tapasivat Ruotsin edustajat Halmstadin dominikaanikonventin kirkossa. Jostain syystä ruotsalaiset kieltäytyivät antamasta hansan edustajille tarkkoja tietoja neuvottelujen tuloksista.³³⁴

Maunu Tavast oli varmastikin tyytyväinen Halmstadin neuvottelujen tuloksiin; hänellä oli aina kannattanut rauhaa ja unionin säilyttämistä. Todennäköisesti hänellä oli varsin suuri vaikutusvalta neuvotteluissa, koska hänen poliittinen kokemuksensa oli ylivoimainen muihin neuvottelijoihin verrattuna. Hänen lisäksi vain Ruotsin Nils Jönssonilla ja Juhana Kaarlenpojalla sekä Tanskan Otte Nielsenillä oli kokemusta aiemmista unionineuvotteluista.³³⁵

Kesäkuun 1450 alussa Ruotsin valtaneuvosto tapasi kuningas Kaarlen Arbogassa. Kaarle Knuutinpoika suhtautui torjuvasti Halmstadissa tehtyihin

³³¹ ST 490, 490a; *Enemark* 1981, 180–185, 1982, 444–445 ja 1986, 71–74.; *Olesen* 1980, 418–419, 1983a, 21 ja 1983b, 724–725; *Lönnroth* 1934, 278–281; *Kraft* 1944, 21; *Jaakkola* 1950–1959 II, 154.

³³² ST 491.

³³³ *Enemark* 1981, 180–181, 186–192, 1982, 445–446 ja 1986, 71–74.; *Olesen* 1980, 418–419, 1983a, 21 ja 1983b, 724–725; *Venge* 1983, 254; *Lönnroth* 1934, 276–278; *Kraft* 1944, 20–21; *Jaakkola* 1950–1959 II, 153–154.

³³⁴ HR II:3 603; *Olesen* 1980, 420; *Lönnroth* 1934, 279–281; *Kraft* 1944, 21–23; *W. Christensen* 1895, 183–185.

³³⁵ *Jaakkola* 1950–1959 II, 154; ST 473, 475, 476; *Enemark* 1982, 449–450, 454–455 ja 1994, 169–171; *Skoglund* 1903, 30–32.

sopimuksiin, mutta valtaneuvosto pakotti hänet hyväksymään ne. Hyväksymistä vaativat varmasti tiukimmin piispa Maunu ja muut, jotka olivat olleet Halmstadissa Ruotsin edustajina.³³⁶

Kaarlenkronikka kertoo, että Halmstadin neuvotteluissa eräät Ruotsin edustajista laativat tanskalaisten kanssa salajuonen, joka tähtäsi kuningas Kaarlen syrjäyttämiseen.³³⁷ Kertomuksen luotettavuutta on vaikea arvioida, mutta ilmeisesti sen ydin pitää paikkansa.³³⁸

Kronikan mukaan Nils Jönsson Oxenstierna kysyi ”vanhan piispan” neuvoa salahankkeesta, kun he olivat paluumatkalla Halmstadista. Piispa säikähti ja kieltäytyi osallistumasta hankkeeseen. Hän lupasi kuitenkin pitää asian salassa, kun Nils Jönsson vaati sitä. Omantuntonsa kanssa painittuaan piispa etsiytyi Kaarle Knuutinpojan puheille Arbogan kokouksen alussa. Hän valitti, että hänen täytyi tehdä itsestään petturi vanhoilla päivillään, mutta ei voinut olla paljastamatta suunnitelmaa kuninkaalle.³³⁹

Suomalaisessa tutkimuksessa tämä ”vanha piispa” on yksimielisesti yhdistetty piispa Maunuun,³⁴⁰ mutta ruotsalaiset tutkijat ovat samaistaneet hänet Linköpingin piispa Nils (Nicolaus) Königiin.³⁴¹ Piispa Nils oli kuningas Kaarlen luottomies ja verraten iäkäs, kuten piispa Maunukin.³⁴² Mielestäni on silti todennäköisempää, että ”vanha piispa” oli Maunu Tavast. Piispa Nils oli kokematon poliitikko, joten hänen mielipiteellään ei ollut samanlaista painoarvoa kuin piispa Maunun mielipiteellä. Sitäpaitsi ruotsalaistutkijat ovat tehneet päätelmänsä osin kestäättömin perustein.³⁴³

Piispa Maunun identifiointia kronikan ”vanhaksi piispaksi” tukee myös se, että kesäkuun 1450 lopussa Kaarle Knuutinpoika myönsi Turun piispanpöydälle rälssivapauksia ”sen uskollisuuden ja niiden palvelusten tähden, jota

³³⁶ ST 490, 238–240; *Enemark* 1981, 179, 183–184, 1982, 445 ja 1986, 71–74; *Olesen* 1980, 420 ja 1983a, 21; *Lönnroth* 1934, 281–282; *Kraft* 1944, 23–24; *Lögberg* 1935, 188; *Jaakkola* 1950–1959 II, 156.

³³⁷ KK 8205–8284.

³³⁸ Ks. s. 29.

³³⁹ KK 8237–8284.

³⁴⁰ *Porthan* 1862, 442; *Koskinen* 1883, 683; *Forsström* 1898, 331–332; *Lahtinen* 191?, 69–70; *Jaakkola* 1950–1959 II, 156–157.

³⁴¹ *Neuman* 1927, 124; *Brilioth* 1941, 408–409.

³⁴² *Schück* 1959, 111–112.

³⁴³ Esim. *Neuman* 1927, 124.

piispa Maunu on meille ja valtakunnalle osoittanut ja tehnyt”.³⁴⁴ Ei kuitenkaan ole varmaa, että tämä lausuma viittaa tapahtumiin, joista Kaarlenkronikka kertoo.³⁴⁵

Lokakuun 1450 alussa oli piispa Maunu viimeistä kertaa mukana valtaneuvoston kokouksessa. Kokous pidettiin Tukholmassa, ja sen pääaiheena oli kuningas Kaarlen välienselvittely epäluotettavien läänitysmiesten kanssa.³⁴⁶ Valtaneuvosto esimerkiksi antoi kuninkaalle luvan takavarikoida entisen Turun linnanpäällikön Maunu Grenin omaisuuden, koska tämä oli pois-tunut maasta kahden vuoden verotulot mukanaan.³⁴⁷ Lisäksi kuningas Kaarle vahvisti Vadstenan luostarin privilegiot ja hyväksyi neuvoston esityksen, että tietyt verotulot käytettäisiin luostarin ylläpitoon.³⁴⁸

Ilmeisesti vielä lokakuun 1450 aikana Maunu Tavast palasi Suomeen ja vetäytyi vanhuuden lepoon Naantaliin.³⁴⁹

Olavi Maununpoika kuninkaan passiivisena kannattajana (1448–1457)

Piispainkronikan mukaan Olavi Maununpoika kuului valtaneuvostoon jo ennen piispaksi valintaansa, Kaarle Knuutinpojan valtakauden alkuvuosi-na.³⁵⁰ Edellä kuitenkin totesin, että ainakin kronikan tieto Olavi Maununpojan valtaneuvosurasta kuningas Kristofferin aikana on virheellinen.³⁵¹

Asiakirjalähteiden tiedot eivät viittaa myöskään siihen, että tuomiorovasti Olavi olisi kuulunut valtaneuvostoon kuningas Kaarlen aikana, vaikka Kaar-

³⁴⁴ REA 557; Porthan 1862, 441; Jaakkola 1950–1959 II, 161.

³⁴⁵ Sitäpaitsi piispainkronikan tiedot piispa Maunun toiminnasta kuningas Kaarlen palveluksessa voivat osin pohjautua juuri tähän lähteeseen. Ks. liite 2a.

³⁴⁶ KK 8409–8420; DV 609; Höjer 1905, 321; Olesen 1991, 200; Ekström 1939, 160.

³⁴⁷ FMU 2853; Jaakkola 1950–1959 II, 190–191; Salminen 1993, 64–65.

³⁴⁸ DV 609; kirjeäljennös 2.10.1450 kopiokirjassa A 20 RA, f. 333; kuningas Kaarlen kirje 4.10.1450 = SFS 6; Höjer 1905, 321; Gillingstam 1953, 359; Ekström 1939, 160.

³⁴⁹ Ks. s. 359.

³⁵⁰ Juusten 1988a, 62–63; vrt. Rhyzelius 1752, 337.

³⁵¹ Ks. s. 337.

le Knuutinpoika nimitti neuvostoon uusia suomalaisjäseniä.³⁵² Olavi Maununpoika ei tiettävästi osallistunut lainkaan poliittiseen toimintaan tai edes käynyt Ruotsissa vuosina 1448–1450. Sitäpaitsi Olavi Maununpojasta ei tullut valtaneuvosta edes heti piispaksivalinnan jälkeen, kuten yleensä tapahtui.³⁵³ Maunu Tavast toimi valtaneuvostossa Turun piispan mandaatilla aina lokakuuhun 1450 saakka.

Ilmeisesti piispa Olavi jätti tarkoituksella poliittisen toiminnan piispa Maunun huoleksi. Hän osallistui jatkossakin vain harvoin valtaneuvoston kokouksiin ja muuhun poliittiseen toimintaan. Yhtä passiivisesti piispa Olavi toimi myös suhteessa kirkkoprovinsiin.³⁵⁴ Mahdollisesti hän halusi pysytellä erossa poliittisista ristiriidoista, kuten piispa Maunu 1420-luvulla. Kaarle Knuutinpojan asema ei nimittäin missään vaiheessa ollut vakaa, vaan hänellä oli jatkuvasti merkittäviä vastustajia.³⁵⁵

Syksyllä 1451 piispa Olavi oli tiettävästi ensimmäistä kertaa yhteydessä kuningas Kaarleen. Hän kirjoitti kuninkaalle, että Raaseporiin oli pesiytynyt tanskalaisia kaappareita, jotka levittivät huolestuttavia tietoja. Ilmeisesti he propagoivat Kaarle Knuutinpoikaa vastaan. Lokakuun lopulla kuningas Kaarle kirjoitti Raaseporin linnanpäälikkö Greger (Gregers) Matinpojalle, torjui kaappareiden esittämät väitteet perättöminä ja käski linnanpäälikköä pitämään varansa kaappareiden kanssa.³⁵⁶

Piispa Olavin toiminta Raaseporin tapahtumien yhteydessä osoittaa, että hän seurasi aktiivisesti tapahtumia ja oli tarvittaessa valmis toimimaan. Samalla se todistaa, että hän kannatti kuningas Kaarleä. Tämä olikin odotettua, kun otetaan huomioon Maunu Tavastin perintö ja se, että Suomen johtomiehet yleensäkin tukivat Kaarle Knuutinpoikaa.³⁵⁷

³⁵² ST 488d, 490; BSH III 47; *Anthoni* 1951b, 110–111; *Enemark* 1981, 89–90.

³⁵³ Esim. juuri keväällä 1450 neuvostoon kuului Skaran electus Bengt (ST 490, 491).

³⁵⁴ Ks. s. 277.

³⁵⁵ *Jaakkola* 1950–1959 II, 173–174; *Lönnroth* 1934, 301–310; *Kraft* 1944, 36–43.

³⁵⁶ FMU 2897; *Jaakkola* 1950–1959 II, 193. Asiakirjasta puuttuu vuosiluku, mutta vuosi 1451 on ainoa mahdollinen henkilöiden tituluaturin perusteella. Vrt. *Olesen* 1983a, 25. *Suvanto* ei ole ilmeisesti huomannut tätä operaatiota, koska hän väittää, ettei tunneta yhtään tanskalaisten yritystä saada Suomen linnoja haltuunsa (1985b, 152).

³⁵⁷ *Suvanto* 1985b, 153; *Lönnroth* 1934, 314; *Jaakkola* 1950–1959 II, 141–143.

Suomalaiset valtaneuvokset muodostivat Kaarle Knuutinpojan aikana oman ryhmänsä, jonka tärkein tehtävä ei ollut toiminta neuvostossa. Sen sijaan he hoitivat Suomessa kuningas Kaarlen antamia tehtäviä ja valvoivat tämän etuja.³⁵⁸ Ilmeisesti tämä oli myös piispa Olavin poliittinen toimenkuva Kaarle Knuutinpojan aikana.³⁵⁹

Toukokuun viimeisen viikon aikana vuonna 1453 käytiin Tukholmassa aseleponeuvotteluja,³⁶⁰ joissa Olavi Maununpoika oli mukana. Neuvottelijat eivät saaneet aikaan pysyvää sopua Tanskan kanssa. He sopivat kuitenkin, että aselepoa jatkettaisiin helluntaihin 1455 saakka. Sen aikana säilytettiin status quo -tilanne.³⁶¹

Koska Olavi Maununpojan poliittinen kokemus oli vähäinen, hänellä tuskin oli merkittävää roolia aseleponeuvotteluissa. *Enemark* toteaa kuitenkin, että valtaneuvokset, jotka sinetöivät sopimuksen, kuuluivat Kaarle Knuutinpojan luotetuimpaan lähipiiriin, lukuunottamatta arkkipiispaa ja paria vanhaa herraa.³⁶² Ilmeisesti Olavi Maununpoikakin lukeutui kuninkaan lähipiiriin, vaikka hän ei osallistunutkaan aktiivisesti valtakunnanpolitiikkaan.

Myös Suomen asiat olivat esillä Tukholman kokouksessa: paikalle tuli Kokemäen talonpoikien lähetystö, joka valitti kuninkaalle piispa Olavin menettelystä Lammaisten kosken kalastusosuuskiistassa. Kuningas määräsi kaksi tuomiovaltuutettua ratkomaan kiistaa.³⁶³ Ilmeisesti piispa Olavi palasi Suomeen tuomiovaltuutettujen mukana pian Tukholman kokouksen jälkeen, alkukesästä 1453.³⁶⁴

³⁵⁸ *Anthoni* 1951b, 111.

³⁵⁹ Vrt. s. 294, 296–297. Sen sijaan *Lönnrothin* väite (1934, 314–315), että piispa Olavi olisi hallinnut kruununmetsiä Hämeessä, perustuu sekaannukseen henkilöissä: kyseessä oli Olavi Niilonpoika Tavast (*FMU* 2905).

³⁶⁰ Ks. s. 52.

³⁶¹ *ST* 493; *Olesen* 1983a, 45–46; *Enemark* 1982, 468–469; *Lönnroth* 1934, 290–291; *Kraft* 1944, 35–36; *Skoglund* 1903, 42–43; *Sjögren* 1944, 102; *Gillingstam* 1953, 363; *Schück* 1976, 338. Kokouksesta myös valtaneuvoston kirjeet 31.5. ja 1.6.1453 RAperg.

³⁶² *Enemark* 1982, 468.

³⁶³ *REA* 562. Ks. s. 181, 296–297.

³⁶⁴ Vrt. *REA* 561.

Seuraavina vuosina Olavi Maununpoika pysytteli jälleen syrjässä valtakunnanpolitiikasta.³⁶⁵ Ainakaan hänen nimensä ei esiinny lähteissä, jotka liittyvät poliittisiin tapahtumiin. Mahdollisesti Olavi Maununpoika seurasi poliittista kehitystä Suomesta käsin käyttäen tietolähteenään Upsalan tuomiorovasti Birger Magnussonia.³⁶⁶

Myöhemmät lähteet antavat tietoja Olavi Maununpojan poliittisesta kannasta. *Rhyzelius* kertoo, että piispa Olavi oli loppuun asti uskollinen kuningas Kaarlelle, eikä koskaan pettänyt häntä.³⁶⁷ Asiakirjalähteet vahvistavat tiedon: vielä syrjäyttämisensä jälkeen kuningas Kaarle mainitsi, että hän luotti edelleen piispa Olaviin.³⁶⁸

Piispa Olavi ei liittynyt Kaarle Knuutinpojan vastaiseen oppositioryhmään, vaikka monet piispat olivat opposition keulahahmoja.³⁶⁹ Ruotsin kirkko ei kuitenkaan asettunut yksimielisesti kuningas Kaarlea vastaan, vaan asennoitumiseen vaikuttivat enemmän sukuksiteet ja henkilökohtaiset mielipiteet. Piispa Olavin tavoin myös Linköpingin piispa Nils ja Växjön piispa Lars pysyivät loppuun asti kuningas Kaarlen luottomiehinä.³⁷⁰

Tiivistäen voi todeta, Maunu Tavast oli Kaarle Knuutinpojan tärkeimpiä tukijoita vuosina 1448–1450, vaikka hän olikin monista asioista eri mieltä kuninkaan kanssa. Hänellä ei kuitenkaan ollut suurta vaikutusvaltaa kuninkaan päätöksiin. Olavi Maununpoika taas oli loppuun asti uskollinen kuningas Kaarlea kohtaan, mutta hän pysytteli erossa valtakunnanpolitiikasta. Hänellä oli kuitenkin ilmeisesti merkittävä asema kuninkaan luottomiehenä hiippakunnassaan, olihan Suomi 1450-luvulla Kaarle Knuutinpojan tärkein tukialue.³⁷¹

³⁶⁵ Ks. s. 53.

³⁶⁶ Ks. s. 277.

³⁶⁷ *Rhyzelius* 1752, 337.

³⁶⁸ *BSH* III 47, 54; *Sjögren* 1950, 73–74.

³⁶⁹ *BSH* III 54; *Olesen* 1983a, 92–94; *Lönnroth* 1934, 314–318; *Brilioth* 1941, 409–418 ja 1948, 194–196; *Pirinen* 1956, 85–86; *Törnblom* 1992, 387; *Collmar* 1977, 84–85; *Ekström* 1939, 168–169.

³⁷⁰ *BSH* III 47; *Lönnroth* 1934, 310–320; *Kumlien* 1979, 155–157; *Schück* 1959, 112; *Olesen* 1983a, 92–93; *Brilioth* 1941, 412–415; *Sjögren* 1950, 69–72.

³⁷¹ *Suvanto* 1985b, 152–153; *Jaakkola* 1950–1959 II, 176–182.

e. Kristian Oldenburgilaisen aika (1457–1460)

Olavi Maununpojan joustava puolenvaihto (1457)

Talven 1457 kapina³⁷² ei levinnyt Suomeen, vaan suomalaiset pysyivät uskollisina Kaarle Knuutinpojalle. Mahdollisesti Suomessa ei edes tiedetty Ruotsin tapahtumista, ennen kuin Turkuun saapui keväällä kirje, jonka Danzigin raati oli laatinut maaliskuun alussa. Raati tiedotti piispa Olaville ja Suomen herroille, että kuningas Kaarle oli saapunut Danzigiin, ja kehotti näitä pysymään uskollisina kuninkaalle.³⁷³

Suomen linnanpäälliköt noudattivat kehotusta: vielä alkukesästä 1457 he pitivät linnojaan Kaarle-kuninkaan nimissä.³⁷⁴ Sen sijaan piispa Olavi kuului ilmeisesti siihen Suomen johtomiesten ryhmään, joka kävi keväällä Tukholmassa tapaamassa arkkipiispaa ja kapinallista valtaneuvostoa. Käynnin perusteella ei kuitenkaan voi päätellä, että hän olisi tällöin asettunut kapinallisten puolelle, kuten *Lönnroth* väittää.³⁷⁵ Lähdetiedot viittaavat siihen, että suomalaiset eivät vielä tehneet lopullista ratkaisua.

Kuningas Kaarle suunnitteli keväällä 1457 paluuta ja laskelmoi, että se onnistuisi Suomen avulla. Huhtikuun puolivälissä kuningas selitti hansakaupungeille, että hän luotti edelleen kuuteen ruotsalaiseen valtaneuvokseen. Näiden joukossa olivat piispa Olavi ja muut suomalaisneuvokset Henrik Klaunpoika ja Henrik Bitz.³⁷⁶ Suunnitelma osoittaa, millainen merkitys piispa Olavilla ja Suomella oli kuningas Kaarlelle keväällä 1457.³⁷⁷ Ei ole kuitenkaan tietoa, missä määrin piispa Olavi ja muut suomalaisneuvokset olivat tietoisia suunnitelmasta ja valmiita tukemaan sitä.

³⁷² Ks. s. 53.

³⁷³ *HR* II:4 513; *Olesen* 1983a, 89–90; *Kumlien* 1940, 15–18, 40; *Jaakkola* 1950–1959 II, 199; *Kraft* 1944, 55; *Lögberg* 1935, 298–299; *W. Christensen* 1895, 302–303; *Sjögren* 1944, 104 ja 1950, 73–74.

³⁷⁴ *Suvanto* 1985b, 154; *Jaakkola* 1950–1959 II, 199–201.

³⁷⁵ *FMU* 3035, 116; *Lönnroth* 1934, 322. *Jaakkolan* tulkinta (1950–1959 II, 206), että tieto tarkoittaisi ruotsalaisia, ei sovi yhteen lähteen sanamuodon kanssa.

³⁷⁶ *BSH* III 47; *Olesen* 1983a, 91–92; *Kumlien* 1940, 40–41; *Jaakkola* 1950–1959 II, 199–200; *Lönnroth* 1934, 322; *Lögberg* 1935, 300–301; *Sjögren* 1944, 104–105; *Ekström* 1939, 170.

³⁷⁷ *Jaakkola* 1950–1959 II, 199–200.

Kuningas Kristian Oldenburgilainen ja kuningatar Dorotea. Kopio vanhasta tanskalaisesta maalauksesta. (Kuva: Suvanto 1985b.)

Suomella oli keskeinen asema myös Ruotsin uusien vallanpitäjien näkökulmasta. Heidän täytyi saada Suomi valtaansa, jotta he voisivat turvata asemansa sekä kuningas Kaarlea että kuningas Kristiania vastaan. Epäilemättä tämä oli keskeinen asia neuvotteluissa, joita valtaneuvosto kävi suomalaisten kanssa.³⁷⁸

Suomen strategisen merkityksen ymmärsi myös kuningas Kristian. Saa-vuttuaan Tukholman edustalle hän hallitsi yhteyksiä Ruotsista Suomeen. Arkkipiispan ja hänen kannattajiensa oli luovuttava Suomea koskevista suunnitelmistaan ja ryhdyttävä valmistelemaan kuninkaanvaalia.³⁷⁹

Vaali päätettiin pitää juhannusaattona, 23. kesäkuuta 1457. Vaalikutsu saapui Turkuun 16. kesäkuuta, mutta piispa Olavi ja muut Suomen edustajat eivät lähteneet Tukholmaan. Myöhemmin he vetosivat siihen, että seuraavina päivinä oli tulossa kaksi niin merkittävää kirkollista juhlaa, Turun tuomiokirkon vihkimisen vuosijuhla ja P. Henrikin translaatiojuhla, ettei matkaa voinut ajatella ennen niitä.³⁸⁰

Tämä tuntuu tekosyyllä, sillä kyseiset juhlat eivät olleet ennenkään estäneet Turun piispaa lähtemästä Ruotsiin.³⁸¹ Mielestäni kielteinen päätös johtui siitä, että piispa Olavi ja kumppanit eivät olleet lopullisesti asettuneet Ruotsin valtaneuvoston kannalle. He eivät myöskään halunneet vielä sitoutua Kristian Oldenburgilaisen valintaan.³⁸²

Pian kuitenkin ilmeni, että viivyttelypolitiikalle ei suotu mahdollisuuksia: juhlapäivien aikana saapui Turkuun sotilasosasto, jota johti Eerik Akselinpoika. Piispa Olavi ja Suomen johtomiehet, jotka olivat koolla kaupungissa, eivät ryhtyneet vastarintaan, vaan tunnustivat kuningas Kristianin vallan Suomessa.³⁸³

³⁷⁸ *Suvanto* 1985b, 154; *Olesen* 1983a, 98–105; *Lönnroth* 1934, 323–325; *Kraft* 1940, 243–250 ja 1944, 59–61. Ks. s. 53.

³⁷⁹ *ST* 495 a–c; *Olesen* 1983a, 105–106; *Suvanto* 1985b, 154; *Jaakkola* 1950–1959 II, 202; *Törnblom* 1992, 388; *Lönnroth* 1934, 326–327; *Kraft* 1940, 250–251 ja 1944, 61–62; *Kumlien* 1940, 38–40. Ks. s. 53.

³⁸⁰ *FMU* 3035; *Jaakkola* 1950–1959 II, 203; *Renvall* 1962, 33; *Olesen* 1983a, 106–107; *Tunberg* 1931, 123, 125; *Staf* 1935, 16.

³⁸¹ Ks. esim. s. 330, 339.

³⁸² Vrt. *Jaakkola* 1950–1959 II, 203.

³⁸³ *FMU* 3035; *Suvanto* 1985b, 154; *Jaakkola* 1950–1959 II, 201–202; *Renvall* 1962, 33; *Kraft* 1940, 251; *Skoglund* 1903, 67–70.

Ilmeisesti Eerik Akselinpoika oli saanut kuninkaalta ohjeen järjestää Turossa erillinen vaalikokous, jotta suomalaisten myöhästyminen ei estäisi Ruotsin kuninkaanvaalia.³⁸⁴ Juhannuspäivänä, 24. kesäkuuta 1457, kokoontui Turun P. Kerttulin kiltatupaan joukko, joka vastasi maanlain mukaista Suomen edustusta kuninkaan vaalissa. Piispa Olavi toimi ilmeisesti kokouksen puheenjohtajana. Hän ja muut valitsijamiehet päättivät yksimielisesti yhtyä vaaliin, jonka ruotsalaiset olivat suorittaneet, ja valita Kristian Oldenburgilaisen kuninkaaksi. Tämä osoittaa, että vaalissa ei ollut todellista vaihtoehtoa, sillä suomalaisilla ei voinut olla vielä tietoa Ruotsin vaalin tuloksesta.³⁸⁵

Piispa Olavi ja muut Suomen johtomiehet nähtävästi katsoivat tehneensä kuningas Kristianille sen verran merkittävän palveluksen, että he saattoivat liittää vaalikirjeeseensä anomuksia. He anoivat kuninkaalta esimerkiksi, että tämä vahvistaisi Turun hiippakunnan privilegit ja sallisi entisten läänitysmiesten pitää läänityksensä.³⁸⁶

Vaalikirjeessä piispa Olavi ja muut Suomen johtomiehet mainitsivat, että he eivät ehkä voisi saapua kuningas Kristianin kruunajaisiin, koska tilanne Suomessa oli epävakaa.³⁸⁷ Lähdetieto kertoo kuitenkin piispa Olavin olleen Upsalassa niin pian kruunajaisten jälkeen, että hän lienee ollut mukana jo kruunajaisissa. Kristian Oldenburgilainen kruunattiin Ruotsin kuninkaaksi 3. heinäkuuta 1457. Jos piispa Olavi oli paikalla, hän ilmeisesti avusti seremonioissa, kuten muutkin Ruotsin piispat.³⁸⁸

Heinäkuun 1457 puolivälissä pohjoismaiset valtaneuvostot kokoontuivat Tukholmassa. Ne päättivät vahvistaa unionin sekä kumota Halmstadin sopi-

³⁸⁴ *Suvanto* 1985b, 154; *Jaakkola* 1950–1959 II, 203–204; *Törnblom* 1992, 388; *Renvall* 1962, 33–34; *Olesen* 1983a, 106–107; *Enemark* 1986, 87; *Staf* 1935, 16; *Skoglund* 1903, 70.

³⁸⁵ *FMU* 3035; *Renvall* 1962, 33–34; *Suvanto* 1985b, 154; *Jaakkola* 1950–1959 II, 204–205; *Olesen* 1983a, 107; *Kraft* 1944, 63; *Tunberg* 1931, 125; *Staf* 1935, 16–17; *Gillingstam* 1953, 378. Ruotsissa kuninkaanvaali oli suoritettu 23. kesäkuuta, ja matka Tukholmasta Turkuun vei hyvissä oloissa 3–4 päivää (*Suvanto* 1952, 217).

³⁸⁶ *FMU* 3035; *Jaakkola* 1950–1959 II, 205–206; *Olesen* 1983a, 107.

³⁸⁷ *FMU* 3035.

³⁸⁸ *Annales* 31–1463, *Paulsson* 1974, 344; piispojen anekirje 7.7.1457 RAperg = *FMU* 3036; *Hagnell* 1941, 136–138, 187–188; *Paulsson* 1974, 166–169; *Olesen* 1983a, 109; *Kraft* 1940, 252–253 ja 1944, 63; *Gillingstam* 1953, 378; *Jaakkola* 1950–1959 II, 211–215.

muksen. Olavi Maununpoika oli mukana tekemässä näitä päätöksiä, jotka siinä tilanteessa olivat lähinnä muodollisia.³⁸⁹ Pian tämän jälkeen piispa Olavi palasi Suomeen Eerik Akselinpojan seurassa, sillä jo 19. heinäkuuta hän oli Turussa.³⁹⁰

Ilmeisesti syyskuun 1457 loppupuolella Olavi Maununpoika matkusti uudemman kerran Tukholmaan, jälleen Eerik Akselinpojan seurueessa.³⁹¹ Lokakuun alussa hän hankki kuninkaan vahvistuksen Turun hiippakunnan privilegioille.³⁹² Kirkon privilegioiden takaaminen oli kaikkien Upsalan provinssin piispojen tavoitteena syksyllä 1457.³⁹³ Kuningas jakeli Tukholmassa muitakin privilegioita, ja mahdollisesti juuri piispa Olavi hankki etuuksia Naantalın luostarille ja kaupungille.³⁹⁴

Piispa Olavi joutui Tukholmassa selvittämään myös Turun linnan asemaa, sillä linnanpäällikkö Klaus Kurki (Clawes Kurke) piti edelleen puoliaan kuninkaan joukkoja vastaan. Lokakuun 14. päivänä piispa Olavi laati yhdessä kuninkaan, arkipiispan ja Eerik Akselinpojan kanssa kirjeen, jossa vaati Kurkea luovuttamaan linnan Krister Pentinpojalle (Cristiern Benktson), jolle kuningas oli sen läänittänyt.³⁹⁵

Lokakuussa 1457 kuningas Kristian neuvotteli Saksalaisen ritarikunnan kanssa liittosopimuksesta, joka solmittiin lopulta 18. lokakuuta. Ilmeisesti myös piispa Olavi osallistui neuvotteluihin, koska koko Ruotsin valtaneuvosto oli hankkeessa mukana.³⁹⁶ Hänellä ei varmastikaan ollut merkittävää

³⁸⁹ ST 496; Olesen 1983a, 109–110; Kraft 1940, 252 ja 1944, 64; Lönnroth 1934, 326–327; Sjögren 1944, 106–107; Skoglund 1903, 73–74.

³⁹⁰ Eerik Akselinpojan kirje 19.7.1457, *Anthoni* 1966a, 81–82; *Anthoni* 1966a, 77–81. Anthonin kirjeen yhteydessä mainitsema 17.7. lienee painovirhe, s. 77 mainittu 19.7. on oikea päiväys.

³⁹¹ Vrt. FMU 3042, 3046; REA 582.

³⁹² REA 582; Jaakkola 1950–1959 II, 217.

³⁹³ REA 583; Olesen 1983a, 138–139; Kraft 1944, 65–67; Gilllingstam 1953, 386–387; Skoglund 1903, 76–77; Ekström 1939, 171.

³⁹⁴ PSS 141–143; FMU 3049, 3050; Klockars 1979, 70; Jaakkola 1950–1959 II, 217; Schück 1976, 352.

³⁹⁵ FMU 3046; Gilllingstam 1953, 381; Olesen 1983a, 139; Jaakkola 1950–1959 II, 217.

³⁹⁶ ST 498; LECUB XI 630, 701; Olesen 1981, 320–322 ja 1983a, 146–153; Kraft 1944, 65–67; Lögdberg 1935, 307–322; Kumlien 1940, 42; W. Christensen 1895, 313–315.

roolia neuvotteluissa. Lokakuun loppupuolella piispa Olavi palasi Suomeen, jossa hän vietti seuraavan talven.³⁹⁷

Sympatiat kuitenkin Kaarle Knuutinpojan puolella? (1458–1460)

Olavi Maununpojan joustava siirtyminen kuningas Kristianin puolelle on yllättävää, kun ottaa huomioon, että hän oli kuulunut kuningas Kaarlen luotetuimpiin tukijoihin. Hänen toimintaansa voi kuitenkin verrata ruotsalaiseen valtaneuvokseen Birger Trolleen, jolla oli samanlainen luottamusasema Kaarle Knuutinpojan aikana. Myös Birger Trolle siirtyi uuden vallan kannalle kesällä 1457.

Sjögren analysoi Birger Trollen menettelyä ja toteaa, että se oli pakon sanelema ratkaisu. Kuningas Kristianin asema oli kesällä 1457 niin vahva, että hänen vastustamisensa olisi ollut täysin turhaa ja johtanut vain henkilökohtaisiin menetyksiin.³⁹⁸ Sama argumentointi pätee myös piispa Olaviin, varsinkin kun ratkaiseva puolenvaihto todennäköisesti tapahtui Eerik Akse-linpojan sotajoukkojen läsnäollessa.

Birger Trollen puolenvaihto oli totaalinen: sen jälkeen hän asettui lojalisti kuningas Kristianin palvelukseen.³⁹⁹ Myös Olavi Maununpoika toimi kesällä ja syksyllä 1457 yhteistyössä Kristianin kanssa. Eräät tiedot viittaavat kuitenkin siihen suuntaan, että hän saattoi edelleen tuntea sympatiaa kuningas Kaarlea kohtaan.

Touko-kesäkuun vaihteessa 1458 pidettiin Tukholmassa Ruotsin valta-neuvoston kokous, jossa neuvosto tunnusti Kristian Oldenburgilaisen vanhimman pojan Ruotsin kruununperilliseksi sekä vahvisti kuningatar Doro-tean huomenlahjan.⁴⁰⁰ Piispa Olavi mainitaan sinetöijänä huomenlahjan vahvistuskirjeessä,⁴⁰¹ mutta muissa asiakirjoissa, joita kokouksesta on säilynyt, hänen nimeään ei esiinny.

³⁹⁷ *REA* 584.

³⁹⁸ *Sjögren* 1944, 106–109.

³⁹⁹ *Sjögren* 1944, 109.

⁴⁰⁰ *DCP* 74–76; *ST* 499; *FMU* 3059, 3061; *LUB* IX 622, 624; *Olesen* 1983a, 135–137, 159–160; *Kraft* 1944, 68–69; *Kumlien* 1940, 45–47; *Gillingstam* 1953, 388–389; *W. Christensen* 1895, 312–318; *Skoglund* 1903, 77–79; *Schück* 1976, 352.

⁴⁰¹ *DCP* 74 = *ST* III, Bihang IV:3.

Ilmeisesti Olavi Maununpoika ei ollut mukana Tukholman kokouksessa. Hänen nimensä lisättiin huomenlahjakirjeeseen, koska siihen oli tarkoitus hankkia mahdollisimman laaja sinetöinti.⁴⁰² Näyttää kuitenkin siltä, että Olavi Maununpoika ei koskaan sinetöinyt tätä kirjettä.⁴⁰³

Koska Tukholman kokous oli luonteeltaan tärkeä, todennäköisesti myös Olavi Maununpoika oli kutsuttu siihen. Poisjäänti näyttää harkitulta toimenpiteeltä; mahdollisesti hän halusi välttää tiukkaa sitoutumista kuningas Kristianiin. Kitkan aiheuttajana saattoi olla kruununperimysjärjestely: piispa Olavi oli tiettävästi ainoa Ruotsin valtaneuvoksista, joka ei vuoden 1457 aikana sitoutunut tunnustamaan prinssi Hannua Ruotsin kruununperilliseksi.⁴⁰⁴

Kesällä ja syksyllä 1458 Kaarle Knuutinpoika suunnitteli vakavasti pa-luuta, ja hänen agenttinsa Per Ruwson matkusti Suomeen ja Ruotsiin valmis-telemaan hanketta. Suunnitelmien mukaan Turku, Viipuri ja eräät Ruotsin linnat piti hankkia yllätyksellä Kaarlen miesten käsiin. Suunnitelma kariutui, kun kuningas Kristianin miehet pidättivät Per Ruwsonin. Ilmeisesti hän oli kuitenkin ehtinyt olla yhteydessä Kaarle Knuutinpojan kannattajiin, sillä kuningas Kaarlen tukijat saivat Viipurin linnan joksikin aikaa hallintaansa syksyllä 1458. Lisäksi Kaarle Knuutinpojan laivoja liikkui Suomen saaris-tossa, mutta ne eivät ryhtyneet mihinkään operaatioihin.⁴⁰⁵

Piispa Olavi saattoi olla eräs niistä, joiden varaan Kaarle Knuutinpoika laski suunnitelmansa onnistumisen Turussa. Mahdollista on myös, että piis-pa Olavi tiesi suunnitelmasta ja halusi sen takia pitää etäisyyttä kuningas Kristianiin kesällä 1458. Tämä on kuitenkin vain oletus.

Mikä syynä sitten olikin, Olavi Maununpoika pysytteli piispuuskautensa loppuvuodet syrjässä valtakunnanpolitiikasta. Ei ole mitään lähdetietoa sii-

⁴⁰² Näin meneteltiin esimerkiksi Kaarle Knuutinpojan läänityskirjeiden kanssa vuonna 1440. Ks. s. 328–329.

⁴⁰³ Arkistonhoitaja Nils G. Bartholdyn (Rigsarkivet, Köbenhavn) tiedonanto 6.11. 1996.

⁴⁰⁴ DCP 68, 70, 71, 77; Olesen 1983a, 133–135; Kraft 1944, 67–68; Kumlien 1940, 45–46; Enemark 1986, 89–90.

⁴⁰⁵ HUB VIII 765 = FMU 3088; FMU 3089, 3094; HR II:4 692 = FMU 3095; HUB VIII 795 = FMU 3096; Olesen 1983a, 154, 162–166; Jaakkola 1950–1959 II, 210–211; Kumlien 1940, 63–65; W. Christensen 1895, 323–325.

tä, että hän olisi ollut yhteydessä Ruotsiin vuoden 1457 jälkeen. Tosin lähdetiedot tältä ajalta ovat muutenkin vähäiset.⁴⁰⁶

Piispa Olavilla ei ollut suurta merkitystä valtakunnanpolitiikassa Kristian Oldenburgilaisen aikana, vaikka hän vaikuttikin ilmeisen keskeisesti siihen, että suomalaiset tunnustivat uuden kuninkaan vuonna 1457. Kaikkiaan piispa Olavi osallistui poliittiseen toimintaan vain hyvin vähän.⁴⁰⁷ Yleensä hän tyytyi seuraamaan tapahtumien kulkua syrjässä, omasta hiippakunnastaan käsin.

⁴⁰⁶ REA 584, 588, 589; FMU 3068, 3069, 3092, 3261.

⁴⁰⁷ Vrt. Forsström 1898, 365.

VI Epilogi

VI 1. Elämän päätös

Piispa Maunulla oli varmasti omia suunnitelmia siitä, miten hän viettäisi eläkepäivänsä, kun hän esitti eroanomuksensa keväällä 1449. Todennäköisesti hän aikoi vetäytyä Naantalın luostariin.¹ Hän joutui kuitenkin luopumaan suunnitelmistaan, koska kuningas Kaarle pidätti hänet palvelukseensa syksyyn 1450 saakka.²

Piispainkronikka tietää kertoa, että Maunu Tavast ”kärsi vanhuuden ras-kaista vaivoista”, kun hän oleskeli Ruotsissa vuosina 1449–1450.³ Tämä on hyvin mahdollista, olihan hän jo varsin iäkäs, joka tapauksessa yli 70-vuotias.⁴ Kovin heikossa kunnossa hän ei kuitenkaan voinut olla, koska hän kykeni matkustelemaan eri puolilla Ruotsia ja osallistumaan tärkeisiin poliittisiin kokouksiin.⁵

Lokakuussa 1450 Maunu Tavast palasi lopulta kotimaahansa. Hän asettui asumaan taloon, jonka hän oli rakennuttanut Naantalın luostarin lähistölle.⁶ Ilmeisesti Ruotsissa vietetyt puolitoista vuotta olivat väsyttäneet hänet niin, että hän ei enää jaksanut mennä luostariin ja ryhtyä munkiksi.

Merenlahti erotti piispa Maunun talon luostarista. Talo oli hieman erillään muusta kaupungista, aivan luostariin vievän sillan korvassa. Nykyisin paikka tunnetaan nimellä Piispanniemi. Niemen talossa on säilynyt vanha

¹ Ks. s. 260.

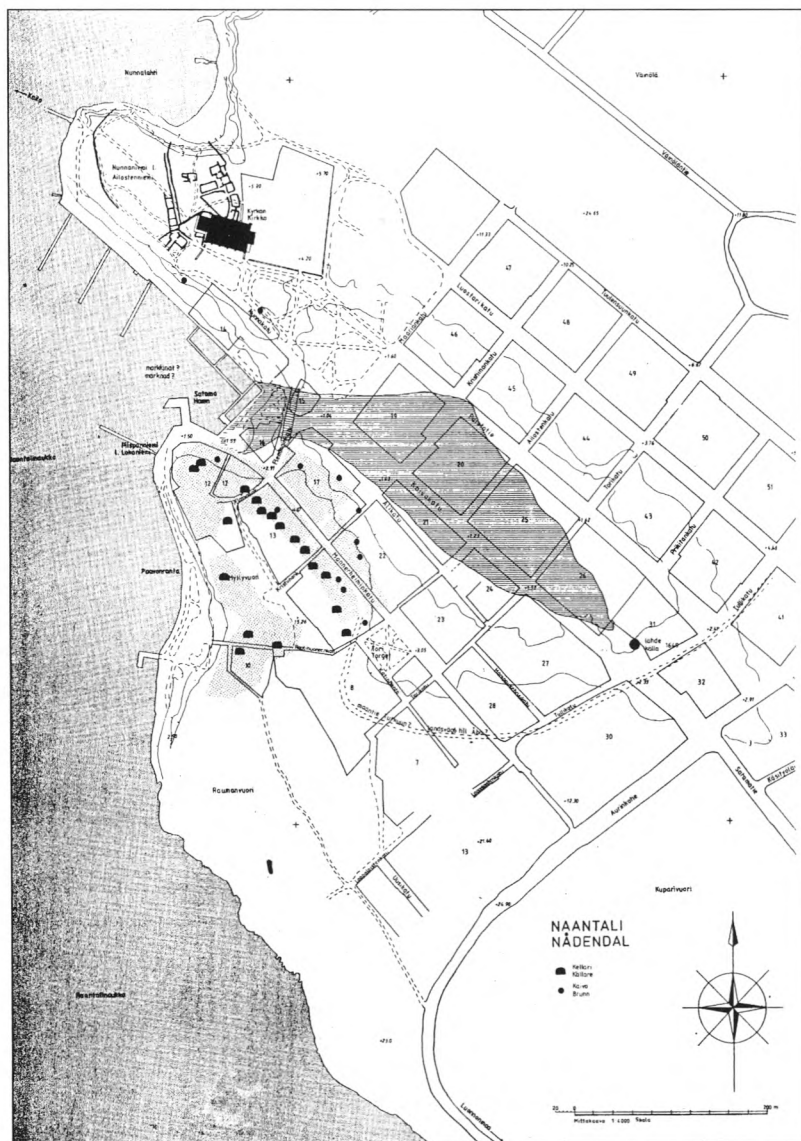
² Ks. s. 342–347.

³ Juusten 1988a, 60–61 ja 1988b, 47.

⁴ Ks. s. 106.

⁵ Ks. s. 342–347.

⁶ Juusten 1988a, 59, 62; Maliniemi 1936, 42.

Naantali. Kartta, johon on koottu piirteitä eri aikakausilta. Kartassa näkyvät luostari ja piispa Maunun talon paikka (Piispanniemi). (Kartta: *Hiekkanen* 1988.)

kivikellari, joka saattaa olla peräisin piispa Maunun talosta. Talonsa pihalta piispa Maunu saattoi esteettä katsella luostaria ja seurata sen rakennustöiden edistymistä.⁷

Toimeentulohuolia piispa Maunulla ei Naantalin-vuosinaan ollut, siitä piti huolen hyvätasoinen eläke, joka hänelle oli varattu.⁸ Vuonna 1451 piispa Maunu ei ollut vielä kovin huonossa kunnossa, koska hän kykeni kolmesti osallistumaan Maskun kärkeille: helmikuussa, toukokuussa ja heinäkuussa.⁹ Hän lienee vieraillut Naantalin luostarissa usein, ehkä jopa päivittäin, koska hänellä oli ennestään läheiset suhteet luostariin.

Pitkään Maunu Tavastin eläkevuodet eivät kestäneet, sillä hän kuoli Naantalin talossaan kello yhdeksän aikaan maaliskuun 9. päivän aamuna vuonna 1452.¹⁰ Vaikka piispainkronikan ilmoitus 95 vuoden iästä ei pidäkään paikkansa, hän oli silti elänyt poikkeuksellisen pitkän ja monivaiheisen elämän. Koska Maunu Tavast toimi piispana huomattavasti pitempään kuin muut keskiaikaiset Turun piispat, hän oli kuollessaan todennäköisesti vanhempi kuin kukaan heistä.¹¹ Keskiajalla monet piispat elivät huomattavasti keskimääräistä vanhemmiksi, esimerkiksi Upsalan arkkipiispa Jakob Ulvsson oli kuollessaan yli 80-vuotias.¹² Maunu Tavastin pitkään elämään vaikuttivat ilmeisesti myös suvun geenit, sillä hänen sisarusensakin olivat verraten pitkäikäisiä.¹³

Maunu Tavast haudattiin Turun tuomiokirkon Pyhän Ruumiin kappeliin, jonka hän oli rakennuttanut.¹⁴ Hän oli varmasti jo eläessään valinnut sieltä hautapaikan itselleen. Palmskiöldin katkelma mainitsee hautajaispäiväksi 9. maaliskuuta,¹⁵ mutta kyseessä täytyy olla sekaannus kuolinpäivään. Vaikka hautajaiset pidettiin viivyttelämättä, ei samana päivänä hautaaminen ollut sentään mahdollista.

⁷ Juusten 1988a, 59 ja 1988b, 46; Suvanto 1976, 162–163; Hiekkänen 1988, 64–66, 74–75.

⁸ Ks. s. 158–159.

⁹ FMU 2890, 2901.

¹⁰ Juusten 1988a, 62; Malin 1925, 112; Jaakkola 1950–1959 II, 161.

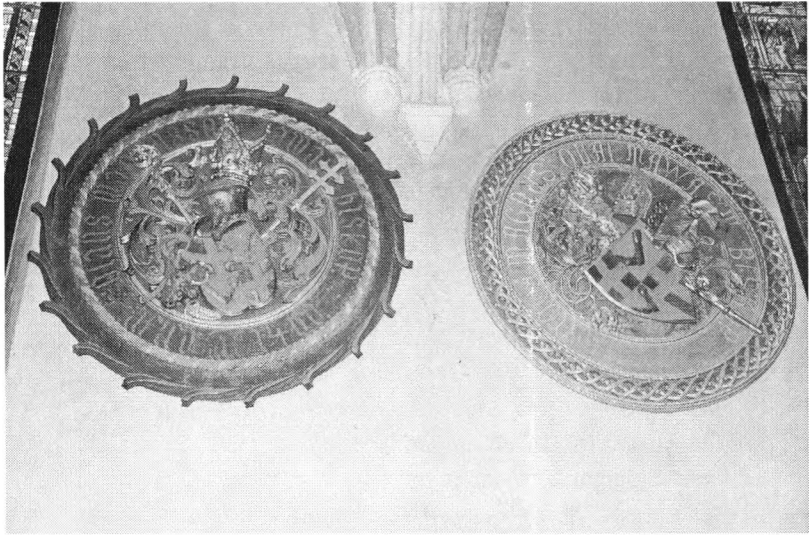
¹¹ Juusten 1988b, 52–69; Klockars 1955a, 105 ja 1960a, 24; Korpela 1979, 167.

¹² Kellerman 1935, 8–9.

¹³ Ks. s. 106–107 ja liite 4.

¹⁴ Juusten 1988a, 62; FMU 2916; Jaakkola 1950–1959 II, 161–162.

¹⁵ Maliniemi 1945, 389; FMU 2915.

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan vaakunat Turun tuomiokirkon Tavastin kuorissa (ent. Pyhän Ruumiin kappeli). (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Hautausrituaalit aloitettiin ilmeisesti Maunu Tavastin talossa Naantalissa. Kuolinpäivän iltana toimitettiin rukous vainajan puolesta (*commendatio animae*), ja koko seuraavan yön pappi valvoi ruumiin vierellä (*vigilia*). Sitten ruumis pantiin arkkuun ja kuljetettiin kulkueessa Turun tuomiokirkkoon. Kellot soivat, kun arkku kannettiin kirkkoon juhlallisessa ruumissaatossa.

Sisällä tuomiokirkossa arkku kannettiin P. Marian pitäjänalttarille, missä toimitettiin sielumessu (*missa de requie*) piispa Maunun muistolle. Sen jälkeen arkku kannettiin P. Ruumiin kappeliin, jossa varsinainen ruumiinsiunaaminen tapahtui. Toimitus koostui psalmeista, antifoneista ja rukouksista.¹⁶

Hautajaiset olivat juhlalliset ja niihin osallistui runsaasti väkeä, olihan piispa Maunu laajasti tunnettu ja arvostettu henkilö. Palmskiöldin katkelma

¹⁶ Knuutila 1994, 118–137; Lempiäinen 1974, 196–199; Rinne 1941–1952 II, 262–264, 267, 300–301.

kertoo, että koko Suomi suri häntä.¹⁷ Olavi Maununpoika piti mahdollisesti edeltäjästään muistopuheen.¹⁸ Oletettu muistopuhe oli sävyltään ylistävä ja käsitteli ainakin piispa Maunun henkilökohtaista hurskautta sekä hänen valtioviisauttaan ja asemaansa Suomen johtomiehenä.¹⁹

Maunu Tavast oli lahjoittanut jo eläessään pääosan omaisuudestaan,²⁰ joten hänen jäämistönsä ei ollut kovin suuri. Naantalin talo siirtyi piispanpöydän omistukseen,²¹ kuten ilmeisesti oli etukäteen sovittu, ja muu omaisuus periytyi hänen sisarustensa lapsille.²² Ei ole tietoa, tekikö piispa Maunu testamenttia, mutta sillä ei olisi ollut suurta merkitystä.

Olavi Maununpoika pysyi piispanvirassa kuolemaansa asti, päinvastoin kuin Maunu Tavast. Hän noudatti näin kirkon yleistä käytäntöä. Olavi Maununpoika kuoli helmikuun 24. päivänä vuonna 1460, vaikka monissa vanhemmissa tutkimuksissa hänen kuolinpäiväkseen ilmoitetaankin 21. syyskuuta.²³ Erehdys johtuu yksinkertaisesta kirjoitusvirheestä: kuolinpäiväksi on tulkittu apostoli Matteuksen päivä (”*die Matthaei apostoli*”, 21.9.),²⁴ kun oikea päiväys olisi apostoli Mattiaan päivä (”*die Matthiae apostoli*”, 24.2.).²⁵ Oikean päivämäärän vakiinnutti yleiseen tietoisuuteen vasta *Maliniemi* vuonna 1964.²⁶

Piispainkronikka kertoo, että Olavi Maununpoika kuoli Turun piispantalossa otettuaan vastaan kirkon sakramentit,²⁷ ehtoollisen ja viimeisen voitelun. Mahdollisesti Olavi Maununpoika sairasteli jonkin aikaa ennen kuolemaansa, sillä hänen toiminnastaan ei ole säilynyt lähdetietoja maaliskuun 1459 jälkeen.²⁸

¹⁷ *Maliniemi* 1945, 389; *Pirinen* 1956, 461–462.

¹⁸ *Heininen* olettaa, että tämä muistopuhe olisi ollut eräs piispainkronikan lähteistä (ks. s. 25). Mitään suoranaisia todisteita muistopuheesta ei kuitenkaan ole.

¹⁹ *Heininen* 1989, 78–79. Vrt. s. 25–26; liite 1.

²⁰ Ks. s. 108–111 ja 182–183 sekä liite 8.

²¹ *Läntinen* 1978, 171.

²² Ks. s. 111.

²³ Esim. *Koskinen* 1882, 524; *Maliniemi* 1932, 272.

²⁴ *Porthan* 1862, 475.

²⁵ *Maliniemi* 1945, 390; *FMU* 2916. Vrt. *Messenius* 1988, 67; *Rhyzelius* 1752, 337.

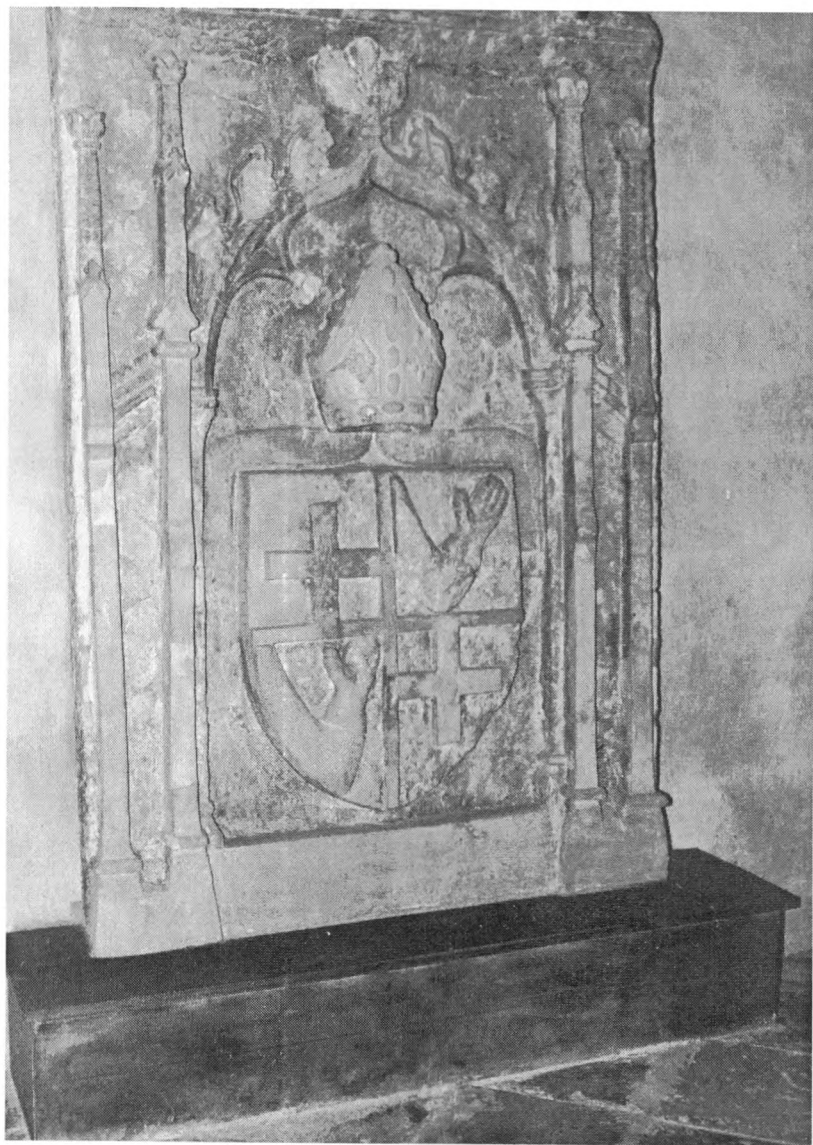
²⁶ *Maliniemi* 1964, 66–69. Vrt. *Juusten* 1988a, 63.

²⁷ *Juusten* 1988a, 63.

²⁸ *FMU* 3092.

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan muistolaatta Turun tuomiokirkon Tavastin kuorissa (ent. Pyhän Ruumiin kappeli). Muistolaatta on sijoitettu heidän hautapaikalleen. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Maunu Tavastin hautakivi Turun tuomiokirkon Tavastin kuorissa. (Valokuva: Taina Palola 1995.)

Olavi Maununpoika haudattiin Turun tuomiokirkkoon P. Ruumiin kappeliin, Maunu Tavastin vasemmalle puolelle.²⁹ Ilmeisesti hän oli jo Maunu Tavastin hautaamisen yhteydessä teettänyt sinne yhteishaudan. Hauta sijaitsi keskellä P. Ruumiin kappelia (Tavastin kuori), samalla paikalla, missä nykyisin on piispojen muistolaatta. Siihen on kirjoitettu samat tekstit, jotka olivat siinä muistolaatassa, jonka Maunu Särkilahti hankki edeltäjiensä ja sukulaistensa haudalle 1400-luvun lopulla.³⁰ Kappelissa on jäljellä myös Maunu Tavastin alkuperäinen hautakivi.³¹

Olavi Maununpoika laati ennen kuolemaansa testamentin,³² mutta sitä ei ole säilynyt. Kovin merkittäviä lahjoituksia testamentti ei voinut sisältää, koska Olavi Maununpoika oli taloudellisissa vaikeuksissa. Hän jätti kuollessaan jälkeensä maksamattomia velkoja, aivan kuten hän oli jättänyt Pariisista poistuessaan.³³

Olavi Maununpoika jäi velkaa viidelle Turun ja kolmelle Tallinnan porvarille. Velkasumma oli peräti 1039 Riian markkaa.³⁴ Syynä velkaantumiseen olivat ilmeisesti epäonnistuneet liiketoimet.³⁵ Tätä velkaa Olavi Maununpoika ei kuitenkaan jättänyt maksamatta, vaan testamentissaan hän määräsi, että hänen laivansa oli myytävä velkojen maksuksi. Testamentin toimeenpano nähtävästi kesti jonkin aikaa. Vasta keväällä 1461 Turun raati tiedotti testamentista Tallinnan raadille ja kehotti ryhtymään toimenpiteisiin, sillä laiva oli tähän aikaan Tallinnan satamassa.³⁶

²⁹ Juusten 1988a, 63; FMU 2916.

³⁰ Rhyzelius 1752, 336–337; Rinne 1941–1952 II, 267, 300–303; Laaksonen 1984, 16–17. Ks. kuva.

³¹ Rinne 1941–1952 II, 299–302; Laaksonen 1984, 15. Ks. kuva.

³² FMU 3148.

³³ Ks. s. 139.

³⁴ Summa vastasi noin 1150 markkaa Turun rahassa, sillä Riian markka oli arvoltaan noin 1/9 hopeamarkasta (FMU 2698; Pirinen 1980b, 330–331).

³⁵ Ks. s. 179, 306.

³⁶ FMU 3148; Läntinen 1978, 212.

VI 2. Lähteiden antama luonnekuva

a. Maunu Tavast

Mornet on todennut, että pohjoismaisten kirkonmiesten piirissä oli 1400-luvulla selvä käsitys siitä, millainen on hyvä piispa. Käsitys pohjautui yleiskirkolliseen piispaihanteeseen, mutta sitä oli muokattu pohjoismaisiin oloihin sopivaksi.

Hyvään piispaan liittyviä luonnehdintoja olivat hurskaus ja hartaus, jumalanpalvelustoimitusten tunnollinen suorittaminen, korkea moraali ja hyvä luonne, rauhan ja oikeuden edistäminen, hyväntekeväisyys ja runsaat lahjoitukset, innokkuus toimintaan, hyvät hallinnolliset kyvyt, hiippakunnan ja sen asukkaiden etujen ajaminen, taitavuus ja viisaus sekä kirkon vapauksien puolustaminen.³⁷ Ilmeisesti Turun hiippakunnan johtomiehillä oli samanlainen käsitys hyvän piispan ominaisuuksista.³⁸

Tiedot keskiaikaisten Turun piispojen henkilökohtaisista ominaisuuksista pohjautuvat pitkälle Suomen piispainkronikkaan. Kronikka antaa Maunu Tavastista huomattavasti tarkemman luonnekuvauksen kuin kenestäkään muusta piispasta. Tiedot ovat ilmeisesti peräisin lähteestä, joka laadittiin pian hänen kuolemansa jälkeen, joten niillä lieene todellisuus pohja.³⁹ Piispainkronikan antamaa kuvaa ei voi kuitenkaan hyväksyä sellaisenaan, koska se on tehty ylistäväksi.

Piispainkronikka kuvaa Maunu Tavastin hartaaksi ja uskonnolliseksi ihmiseksi. Hän toimitti itse omat hetkipalveluksensa, missä sitten liikkui, ja piti ne aina hyvin arvokkaasti, hartaasti ja huolellisesti. Lisäksi hän huolehti siitä, että hänen kappalaisensa toimittivat messut tunnollisesti.⁴⁰ Kronikan mukaan piispa Maunu mietiskeli hartaasti Kristuksen kärsimystä ja luki siihen liittyviä rukouksia,⁴¹ ja kärsimysmystiikan harrastus näkyi myös hä-

³⁷ *Mornet* 1991b, 31–38. Vrt. s. 73–74.

³⁸ *Pirinen* 1956, 307, 470. Vrt. *REA* 158; *Klockars* 1960a, 59–60; *Lehtinen* 1979, 24–25.

³⁹ *Heininen* 1989, 78–79. Ks. s. 25–26.

⁴⁰ *Juusten* 1988a, 58 ja 1988b, 45.

⁴¹ *Juusten* 1988a, 58 ja 1988b, 45.

nen toiminnassaan.⁴² Piispa Maunu myös edisti monien eri pyhimysten kulttia hiippakunnassaan.⁴³

Piispainkronikan mukaan Maunu Tavast vietti kunniallista, puhdasta ja kohtuullista elämää.⁴⁴ Muistakaan lähteistä ei löydy viittauksia, että piispa Maunu olisi sekaantunut johonkin moraalittomaan tai sopimattomaan toimintaan.⁴⁵ Maunu Tavast toimi yleensä piispan arvon mukaisesti ja puuttui kärkevästi muiden tekemiin rikkomuksiin.⁴⁶ Hän ryhtyi myös ripeästi toimiin poistaakseen epäkohdat, jotka oli havainnut.⁴⁷ Lähteet todistavat kuitenkin, että piispa Maunu ei ollut mikään pyhimys, vaan hänellä oli omat heikkoutensa. Kiivastuksissaan hän saattoi ylittää valtuutensa, eikä hän kaikissa riitajutuissa menetellyt asianmukaisella tavalla.⁴⁸ Lisäksi hän piti tiukasti kiinni omista eduistaan.⁴⁹

Piispa Maunu pyrki yleensä sovintoon riidoissa, jotka sivusivat häntä jollain tavoin. Piispainkronikka korostaa hänen sovittelijan rooliaan erityisesti Davidin kapinan rauhoittamisessa.⁵⁰ Asiakirjalähteistä ilmenee monia pienempiä kiistoja, joihin piispa Maunu pyrki saamaan sovinnon ja oikeudenmukaisen ratkaisun. Hän oli selvästi sitä mieltä, että myös vääryyttä tehneellä osapuolella oli oikeus esittää oma näkökantansa ja puolustaa menettelyään.⁵¹ Ilmeisesti juuri näistä syistä piispa Maunu saavutti auktoriteettiaseman riitojen selvittelijänä.⁵²

Piispa Maunu oli valmis uhraamaan runsaasti omia varojaan kirkon hyväksi. Itse asiassa hän käytti suuren omaisuutensa melkein kokonaan kirkolisten hankkeiden rahoittamiseen,⁵³ vaikka hänellä ei ollut mitään velvoitetta

⁴² Ks. s. 246.

⁴³ Ks. s. 241–249.

⁴⁴ *Juusten* 1988a, 61.

⁴⁵ Vrt. esim. piispa Konrad Bitz, joka pidätettiin virasta piispalle sopimattoman toimintansa takia (*FMU* 3547, 3549; *Pirinen* 1956. 100–104).

⁴⁶ Esim. *FMU* 1781; *REA* 376; *Pirinen* 1952, 230–231. Ks. s. 234–236.

⁴⁷ *REA* 475; *Pirinen* 1988b, 328.

⁴⁸ Esim. *FMU* 1811; *Ahlbäck* 1963, 174–175. Ks. s. 234–236, 179–181.

⁴⁹ Ks. s. 179–181.

⁵⁰ *Juusten* 1988a, 48. Ks. s. 298–299.

⁵¹ Esim. *FMU* 1884, 1915, 1918. Ks. s. 238–240.

⁵² Vrt. *Porthan* 1862, 440–441.

⁵³ Ks. s. 108–111, 182–183, 261.

siihen.⁵⁴ Hänen esimerkkinsä kannusti myös muita tekemään lahjoituksia kirkolle.⁵⁵ Piispainkronikan mukaan hän elätti köyhiä ja vaivaisia omissa taloissaan ja omalla kustannuksellaan.⁵⁶ Mahdollisesti hän rakennutti Turun piispantalon maille Piispan Henki -nimisen armeliaisuuslaitoksen, jossa jaettiin almuja sekä hoivattiin köyhiä ja kerjäläisiä piispan varoilla.⁵⁷

Maunu Tavast teki omilla varoillaan pyhiinvaelluksen Pyhälle maalle, Jerusalemiin.⁵⁸ Tämä edellytti suurta henkilökohtaista intoa, sillä piispainkronikka korostaa, että matka tehtiin ”suurin kustannuksin ja suurissa vaaroissa”.⁵⁹ Piispan tekemä pyhiinvaellus oli yleensäkin harvinainen. Piispa Maunun pyhiinvaellusta ei voinut verrata tavallisen hiippakuntalaisen pyhiinvaellukseen: hän ei tietävästi lähtenyt toivoretkelleen sovittaakseen jonkin rikkomuksen, kuten useimmat pyhiinvaeltajat. Lisäksi Jerusalem oli 1400-luvulla pohjoismaisille pyhiinvaeltajille ”eliittikohde”, sillä sinne etsiytyi vain pyhiinvaeltajia, jotka kuuluivat ylimpiin sosiaaliryhmiin.⁶⁰

Piispa Maunulla täytyi olla melkoisesti kunnianhimoa. Muuten ei esimerkiksi ole selitettävissä, että Turun hiippakunnassa toteutettiin hänen aikanaan niin monia suuria kirkollisia rakennushankkeita.⁶¹ Maunu Tavastin kunnianhimo ei kuitenkaan suuntautunut oman edun tavoitteluun, vaan kirkon aseman korostamiseen.

Maunu Tavast teki hyvää ”ei ainoastaan sukulaisilleen ja ystävilleen, vaan myös yleensä ja yhteisesti kaikille”, kertoo piispainkronikka. Kronikka lisää, että piispa Maunun hyvä nimi ja maine levisivät oman hiippakunnan ja naapurimaiden lisäksi jopa venäläisten keskuuteen.⁶² Piispa Maunu avusti auliisti sukulaisiaan,⁶³ mutta yhtä lailla myös ihmisiä, jotka eivät olleet

⁵⁴ Ks. s. 69–70.

⁵⁵ *Suvanto* 1985b, 204.

⁵⁶ *Juusten* 1988a, 61. Vrt. *Rhyzelius* 1752, 336.

⁵⁷ *Pirinen* 1962b, 142 ja 1991, 195; *Kostet* 1986, 38; *Pihlman* 1986, 184. No. 9, karta 3. Tämä laitos on monissa tutkimuksissa yhdistetty Konrad Bitzin perustamaan pappien sairaalaan (esim. *Rinne* 1941–1952 III, 188–189), mutta *Pirisen* mukaan tähän ei ole aihetta (1962b, 142). Vrt. *Porthan* 1862, 420.

⁵⁸ Ks. s. 285.

⁵⁹ *Juusten* 1988a, 60 ja 1988b, 47.

⁶⁰ *Krötzl* 1994, 124–135, 364–373.

⁶¹ Ks. s. 186–193, 210–220, 256–261.

⁶² *Juusten* 1988a, 61 ja 1988b, 48.

⁶³ Ks. s. 108–111.

Maunu Tavast polvistuneena Pyhän Henrikin eteen. Yksityiskohta Pyhän Henrikin sarkofagin kansilevystä Nousiaisten kirkossa. Vasemmalla P. Helena ja P. Birgitta, jotka kuuluvat kansilevyn kuvattuun pyhimyssarjaan. (Valokuva: K. K. Meinander 1926/ MV.)

hänelle läheisiä.⁶⁴ Kronikan kertomus maineen leviämisestä liittyy kuitenkin selvästi klassiseen piispaihanteeseen, jossa korostettiin piispan hyvää mainetta sekä ystävien että vihollisten keskuudessa.⁶⁵

Piispainkronikan mielestä Maunu Tavastia voi piispana verrata ainoastaan autuaisiin Henrikiin ja Hemminkiin, ei kehenkään muuhun aikaisempaan tai myöhempään Turun piispaan.⁶⁶ Vertaus perustui selvästi Henrikin ja Hemmingin pyhimysmaineeseen. Kronikan lähteen kirjoittaja katsoi siis, että Maunu Tavastissakin olisi ollut pyhimysainesta,⁶⁷ vaikka mistään virallisesta pyhimyshankkeesta ei olekaan tietoja.⁶⁸ Mutta Maunu Tavast ehti pitkänä piispuuskautenaan todella saada niin paljon aikaan, että sille on vaikea löytää vastinetta muiden keskiaikaisten Turun piispojen toiminnasta.⁶⁹

Kronikka kertoo, miten johtomiehet ja valtaneuvokset pitivät Maunu Tavastia ”uutena Joosefina” kaikissa Pohjoismaissa. Juuri tähän yhteyteen kronikka liittää luonnehdinnan ”*Magnus et re et nomine*”, suuri sekä nimeltään että ansioiltaan.⁷⁰ Niin maalliset vallanpitäjät kuin kirkonmiehetkin näyttävät yleisesti arvostaneen piispa Maunua. Silti kuningas Eerik ei valinnut häntä arkkipiispaksi.⁷¹ Vertaus Joosefiin ja nimeen perustuva luonnehdinta ovat ennen kaikkea retorisia tehokeinoja, eikä niillä ole varsinaista lähdearvoa.

Piispainkronikan mukaan piispa Maunulla oli aina käytettävissään suuri saattue, johon kuului sotilaita ja rälssimiehiä. Kun hän matkusti valtaneuvoston kokouksiin, häntä palveltiin kuin kuninkaallista majesteettia.⁷² Suuri saattue on tosiasia, sillä maanlain mukaan piispalla oli oikeus 30 hengen seurueeseen, kun esimerkiksi tavallisen valtaneuvoksen oli tyydyttävä 12 seuralaiseen. Vain kuningas ja arkkipiispa saivat matkustaa komeammin.⁷³

⁶⁴ Esim. *FMU* 1918; *REA* 533. Ks. s. 238–240.

⁶⁵ Ks. s. 73–74.

⁶⁶ *Juusten* 1988a, 62.

⁶⁷ *Maliniemi* 1933, 602, 1934, 379 ja 1952, 523.

⁶⁸ Ks. s. 25.

⁶⁹ Ks. esim. *Pirinen* 1991, 38–140.

⁷⁰ *Juusten* 1988a, 60 ja 1988b, 47.

⁷¹ Ks. s. 291–347.

⁷² *Juusten* 1988a, 60 ja 1988b, 47.

⁷³ *MELL*, Konunxbalker XXII; *KrML*, Kuninkaankaari 23; *Inger* 1961, 418–419; *Klockars* 1960a, 94.

Ilmeisesti piispa Maunu ei ollut turhan vaatimaton, vaan korosti asemaansa pitämällä mukanaan suurta seuruetta.

Kronikka korostaa, miten piispa Maunu ajoi monin tavoin Turun hiippakunnan etuja.⁷⁴ Muut lähdetiedot osoittavat, että hän toimi valtakunnanpolitiikassa taitavasti ja yritti saada aikaan sopuratkaisun poliittisiin ristiriitatilanteisiin.⁷⁵ Vaikka piispa Maunu osallistui aktiivisesti politiikkaan, hän ei ollut mikään politisoitunut piispa. Hän ei sallinut maallisten intressien mennä kirkon etujen edelle, vaan puolusti kirkon vapautta.⁷⁶

Piispainkronikan antama kuva Maunu Tavastista vastaa pitkälle alussa kuvattua pohjoismaista piispaihannetta. Ilmeisesti kuvaus piispa Maunusta, joka on ollut kronikan lähteenä, laadittiin juuri tämän ihannekuvan pohjalta. *Mornet* toteaa, että yleensä ihanneominaisuuksia liitettiin vain sellaisiin piispoihin, joilla oli hyvä jälkimaine ja joita pidettiin piispaihanteen veroisina. Piispat voitiin kyllä kuvata stereotyyppisesti, vaieten negatiivisista puolista.⁷⁷

Piispa Maunun elämäkerta ei kuitenkaan voi olla pelkkä stereotyyppinen kuvaus, sillä muut lähteet vahvistavat pitkälle piispainkronikan kuvauksen. Lähdetietojen kriittinenkin tarkastelu antaa käsityksen, että Maunu Tavast täytti monessa suhteessa piispaihanteen vaatimukset. Kenties hän pyrki tie-toisesti noudattamaan sen antamaa mallia.

Klockarsin mukaan piispa Maunu oli sekä uskonnollisesti että moraalisesti paljon useimpien aikalaistensa yläpuolella.⁷⁸ *Törne* puolestaan luonnehtii, että hän oli monumentaalinen ja kunnioitettu hahmo, eräänlainen patriarkka.⁷⁹ Lähdetietojen perusteella molemmat käsitykset tuntuvat hyväksyttäviltä. Korkean moraalin ja uskonnollisuuden taustalla lienee osaltaan ollut birgittalaisuuden vaikutus.⁸⁰

⁷⁴ *Juusten* 1988a, 61. Ks. s. 297–301.

⁷⁵ Ks. s. 307–347. Vrt. *Maliniemi* 1934, 375.

⁷⁶ Ks. esim. s. 273–274, 311–312. Vrt. *Gummerus* 1908, 135; *Maliniemi* 1934, 375.

⁷⁷ *Mornet* 1991b, 38–40.

⁷⁸ *Klockars* 1976a, 24.

⁷⁹ *Törne* 1922, 114.

⁸⁰ *Klockars* 1976a, 24. Ks. s. 246, 251–255.

Piispa Maunusta on säilynyt vielä eräs lähdetieto, joka valottaa hänen suomen kielen taitoaan. Tieto sisältyy matkakertomukseen, jossa saksalaisen maisteri Johannes Rellach kuvaa matkaa, jonka hän teki Pohjoismaihin 1440- ja 1450-lukujen taitteessa.⁸¹

Maisteri Johannes vieraili Suomessa ilmeisesti keväällä 1449.⁸² Kun hän tapasi Turun piispan, oli kyseessä melko varmasti Maunu Tavast.⁸³ Piispa otti matkajaan ystävällisesti vastaan ja keskustelun yhteydessä opetti hänelle suomenkielisen virkkeen: ”*Minä tahdon kernaast’ puhua suomen kielen, (mutta) en minä taida.*” Tämä on ainoa kokonainen suomenkielinen virke, joka on säilynyt keskiajalta.⁸⁴

Koska on mahdotonta, että piispa Maunu ei olisi osannut lainkaan suomen kieltä, saksalaiset tutkijat ovat arvelleet lausuman tarkoittavan, että piispa Maunu ei taitanut suomea *kovin hyvin*.⁸⁵ Tulkinta ei kuitenkaan ole kovin vakuuttava, sillä suomen kieli oli todennäköisesti ainakin osittain Maunu Tavastin kotikieli.⁸⁶ *Pirinen* tulkitsee, että lausuman sisältö liittyy maisteri Johanneksen kielitaitoon: piispa Maunu halusi helpottaa saksalaisen matkaa Suomessa ja opetti hänelle keinon ilmaista kielitaidottomuutensa sekä pahoitella sitä. *Pirisen* mukaan lausuma päinvastoin todistaa, että Maunu Tavast osasi suomen kieltä.⁸⁷ *Terho Itkonen* puolestaan esittää, että lauseet olisivat eri virkettä. Jälkimmäinen virke olisi vaillinainen ja olisi jatkunut esimerkiksi niin, että piispa Maunu ei osannut *saksaa*.⁸⁸

Kokonaisuutena *Pirisen* tulkinta on mielestäni varteenotettavin, koska se selittää luontevasti, miksi maisteri Johannes muisti juuri tämän virkkeen

⁸¹ Matkakertomus on kirjoitettu vuoden 1470 tienoilla. Se löytyi 1980-luvun alussa Nürnbergin kaupunginkirjastosta. (Wulf 1982, 90–93.)

⁸² Maisteri Johannes kertoo tavanneensa Trondheimissa saksalaisen piispan Aslak Boltin, mikä ajoittaa käynnin viimeistään talveen 1448–1449. Sen jälkeen maisteri Johannes matkusti Suomeen, joten kevät 1449 on Turussa käynnin todennäköinen ajankohta.

⁸³ Olavi Maununpojan maisteri Johannes olisi voinut tavata Turun piispana vasta kesällä 1450 (ks. s. 159–163).

⁸⁴ Saksankielisessä käsikirjoituksessa: ”Mynnä thacton gernast spuho somen gelen Emynä dayda”. Wulf 1982, 90–95.

⁸⁵ Wulf 1982, 94; Groenke 1986, 152–153.

⁸⁶ Vrt. s. 104–105.

⁸⁷ Keskustelu Kauko *Pirisen* kanssa 6.8.1993; *Pirinen* 1991, 250.

⁸⁸ *Itkonen* 1984, 467–468.

vielä kirjoittaessaan kertomustaan 20 vuotta myöhemmin. Mielestäni voi myös hyvin perustein olettaa, että Maunu Tavastin suomen kielen taidossa ei ollut vikaa.

b. Olavi Maununpoika

Olavi Maununpojan luonnekuva jää suppeammaksi ja ohuemmaksi kuin Maunu Olavinpojan luonnekuva, koska piispainkronikan kuvaus hänestä on paljon niukempi ja värittömämpi. Myös Olavi Maununpoikaan liittyviä asiakirjalähteitä on säilynyt selvästi vähemmän, eikä niiden pohjalta hahmotu sellaisia selväpiirteisiä toimintalinjoja kuin Maunu Tavastin kohdalla on havaittavissa.

Olavi Maununpojan luonnekuvassa painottuvat voimakkaasti hänen lahjakkuutensa ja oppineisuutensa. Oppineisuus olikin eräs lisäpiirre, joka 1400-luvun kuluessa liitettiin pohjoismaiseen piispaihanteeseen.⁸⁹ Piispainkronikan kuva Olavi Maununpojasta on ymmärrettävä positiiviseksi, vaikka kronikka keskittyykin kuvaamaan vain yhtä piirrettä.⁹⁰

Piispainkronikan kuvauksen pääasiallinen anti on, että Olavi Maununpoika oli erittäin oppinut kaikissa tieteissä.⁹¹ Hän suoritti tutkintonsa ripeää tahtia, joten ilmeisesti hän menestyi hyvin opinnoissaan. Lisäksi hänellä oli aikalaisekseen monipuolinen koulutus, koska hän oli opiskellut myös teologiaa. Kuvaus oppineisuudesta on varmasti oikeutettu, mutta se ei vielä taannut kovin laajaa tietopohjaa.⁹²

Oppineisuus ei näy suoranaisesti Olavi Maununpojan toiminnassa, mutta yliopistoaikana saadut vaikutteet sitävästoin näkyvät.⁹³ *Maliniemi* olettaa, että oppineisuus antoi Olavi Maununpojalle arvovaltaa viranhoidossa,⁹⁴ mutta lähteistä ei ilmene, että hän olisi nauttinut erityistä arvostusta. Päinvastoin Maunu Tavastilla oli selvästi suurempi arvovalta kuin seuraajallaan.⁹⁵ Tämä

⁸⁹ *Mornet* 1991b, 33.

⁹⁰ Vrt. *Mornet* 1991b, 31–40.

⁹¹ *Juusten* 1988a, 62.

⁹² Ks. s. 123–141.

⁹³ Ks. s. 185, 248.

⁹⁴ *Maliniemi* 1932, 273.

⁹⁵ Ks. esim. s. 239, 256–265.

saattoi johtua siitä, että Olavi Maununpoika ei ollut yhtä vaikuttava persoona kuin edeltäjänsä, johon häntä epäilemättä usein verrattiin.

Piispainkronikka kertoo, että Olavi Maununpoika oli erinomainen puhuja. Tähän liittynee myös tieto, että häntä pidettiin suuressa arvossa ranskalaisen ja erityisesti pariisilaisten keskuudessa.⁹⁶ Väitettä tukevat Olavi Maununpojan monet edustustehtävät,⁹⁷ sillä huonoa puhujaa tuskin olisi toistuvasti valittu lähettilääksi. Ilmeisesti Olavi Maununpoika myös hoiti sujuvasti lähettilästehtävänsä.

Piispainkronikka lisää Olavi Maununpojan luonnekuvaan vielä, että hän oli erittäin harkitseva kaikissa käytännön toimitissa.⁹⁸ Jos näin oli, keskiaikainen yliopistokoulutus oli hänen kohdallaan saavuttanut tavoitteensa: juuri ajattelukyvyyn kehittäminen oli opiskelun keskeisin anti.⁹⁹

Vaikka piispainkronikka kuvailee monisanaisesti Olavi Maununpojan opintomeriittejä, se ei kerro juuri mitään hänen piispuuskaudestaan.¹⁰⁰ Tämä kuvastaa sitä, että Olavi Maununpoika jäi piispana selvästi Maunu Olavinpojan varjoon.¹⁰¹ Häntä voikin luonnehtia ”oppineen aherruksen mieheksi”.¹⁰²

Piispuuskauteensa Olavi Maununpoika oli ensisijaisesti kirkonmies: hän osallistui hyvin vähän poliittiseen toimintaan.¹⁰³ Tässä suhteessa hän poikkesi selvästi sekä edeltäjistään että seuraajistaan. Bero Balk ja Maunu Tavast olivat osallistuneet politiikkaan aktiivisesti, vaikka olivat ensisijaisesti kirkonmiehiä. Konrad Bitzin ja Maunu Särkilahden toiminnassa taas poliittinen puoli nousi ajoittain kirkollisen edelle.¹⁰⁴

Piispainkronikka ei kuitenkaan liitä Olavi Maununpoikaan sellaisia voimakkaita uskonnollisia määritteitä kuin Maunu Tavastiin. Tämä saattaa viitata siihen, että Olavi Maununpojan uskonnollisuus ei saanut yhtä näkyviä

⁹⁶ *Juusten* 1988a, 62. Ks. s. 26–27, 138.

⁹⁷ Ks. s. 134–139, 150.

⁹⁸ *Juusten* 1988a, 62 ja 1988b, 49.

⁹⁹ Ks. s. 140–141.

¹⁰⁰ *Juusten* 1988a, 62–63.

¹⁰¹ *Koskinen* 1882, 523.

¹⁰² *Maliniemi* 1932, 275; *Törne* 1922, 114; *Koskinen* 1882, 523.

¹⁰³ Ks. s. 347–358.

¹⁰⁴ *Törne* 1922, 114–116.

muotoja kuin Maunu Tavastin. Kirkolliset toimet painottuvat Olavi Maununpoikaan liittyvässä lähdeaineistossa osaltaan sen takia, että hänen poliittisesta toiminnastaan on niin vähän tietoja. Kenties hän suorastaan vältti osallistumista politiikkaan. Tämä saattoi olla hänen kehitetyn harkintakykynsä ansiota, sillä 1450-luvun olot olivat levottomat ja sotaiset.¹⁰⁵

Muiden lähteiden perusteella voidaan hahmottaa vielä piirre, että Olavi Maununpoika ei ollut mikään loistava taloudenpitäjä. Hän jätti ainakin kaksi kertaa jälkeensä maksamattomia velkoja.¹⁰⁶ Taloudelliset ongelmat eivät olleet mitenkään harvinaisia keskiajan kirkonmiesten parissa. Esimerkiksi *Carlsson* toteaa prelaatti Hemming Gadhista, että hänellä oli aina vaikeuksia pitää tulot ja menot tasapainossa suurista tuloistaan huolimatta.¹⁰⁷

Olavi Maununpojasta saatu kuva ei vastaa keskiaikaista piispaihannetta siinä määrin kuin Maunu Tavastista saatu kuva. Toisaalta Olavi Maununpojan luonnekuva on varmasti realistisempi eikä sisällä niin paljon tarpeetonta yleistystä. Lähdetietojen puute ei myöskään todista, että Olavi Maununpoika ei täyttänyt piispaihanteen normeja.

Olavi Maununpoika ei saanut piispana sellaista mainetta kuin edeltäjänsä ehkä osaltaan siksi, että hänen piispuuskautensa oli huomattavasti lyhyempi kuin Maunu Tavastin ja ajoittui vähemmän suotuisaan aikaan. Olavi Maununpojalla ei ollut edellytyksiä yltää samanlaisiin meriitteihin kuin hänen lähin edeltäjänsä. Ero saavutuksissa saattoi johtua olosuhteista, ei välttämättä henkilökohtaisista ominaisuuksista.

VI 3. 1400-luvun alkupuolen Turun piispan muotokuva

Piispa Maunu Tavast ja piispa Olavi Maununpoika olivat syntyisin suomalaisen rälssin piiristä. Maunu Tavastin suku lukeutui Suomen johtavaan rälssiin, ja kaikki Suomen merkittävät keskiaikaiset rälssisuvut kuuluivat

¹⁰⁵ Ks. s. 53–54, 347–358.

¹⁰⁶ Ks. s. 139, 179, 366.

¹⁰⁷ *Carlsson* 1915, 336.

samaan sukupiiriin. Olavi Maununpojan isä sen sijaan oli tavallinen maalaisrälssimies, asemies Maunu Djäkn.

Maunu Tavast syntyi todennäköisesti 1370-luvulla, aiemmin esitetty syntymäaika 14.10.1357 ei pidä paikkaansa. Hän oli kotoisin Mynämäen Alasjoelta, vaikka hänen isänsä Olavi Jussinpoika Tavast olikin hämäläistä syntyperää. Maunu Tavastilla oli ainakin kolme veljeä ja kuusi sisarta.

Olavi Maununpoika oli todennäköisesti Maunu Tavastin serkun poika, ei hänen oma poikansa eikä hänen sisarenpoikansa. Olavi Maununpoika syntyi todennäköisesti 1400-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja oli kotoisin Piikkiön Rungon kylästä. Olavi Maununpojalla oli kaksi sisarta, sen sijaan veljeä hänellä ei tiettävästi ollut, vaikka niin onkin väitetty.

Tulevat piispat aloittivat opintonsa Turun katedraalikoulussa ja jatkoivat opiskeluaan ulkomaisessa yliopistossa. Maunu Tavast opiskeli vuosina 1394–1398 Prahan yliopistossa, joka oli tuolloin suomalaisten suosima opiskelupaikka. Suomalaiset arvostivat kuitenkin eniten Pariisin yliopistoa, jossa Olavi Maununpoika suoritti perusopintonsa ilmeisesti vuosina 1425–1428. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika opiskelivat filosofisessa tiedekunnassa ja suorittivat lisensiaatin (maisterin) tutkinnon. Opinnoista ei ollut kovin paljon suoraista hyötyä kirkollisella uralla, mutta ne kehittivät ajattelukykyä.

Olavi Maununpoika palasi vuonna 1433 Pariisiin jatkamaan opintojaan teologisessa tiedekunnassa. Hän oli tiettävästi ainoa keskiaikaisista Turun piispoista, joka opiskeli myös teologiaa. Vuonna 1437 hän suoritti teologian baccalaureus -tutkinnon. Jatko-opintojensa aikana Olavi Maununpoika toimi aktiivisesti Pariisin yliopiston englantilais-saksalaisessa kansakunnassa. Hän toimi myös yliopiston opettajana ja yhden kauden, joka kesti kolme kuukautta, yliopiston rehtorina.

Opintojensa jälkeen Maunu Tavast toimi kirjurina unionikuningas Eerik Pommerilaisen kansliassa. Kuningas Eerikin aikana tämä oli tyypillinen alku tulevan piispan uralle, sen sijaan kukaan toinen myöhäiskeskiajan Turun piispoista ei toiminut kuninkaan kanslian palveluksessa. Olavi Maununpoika toimi opintojensa jälkeen Turun kaniikkina ja Kirkkonummen kirkkoherrana.

Piispat valittiin Turun tuomiokapitulin prelaattien joukosta. Maunu Tavast ehti ennen piispaksivalintaansa toimia kuutisen vuotta Turun arkkiteiniinä. Olavi Maununpoika taas eteni jatko-opintojensa aikana Turun tuomiorovastiksi ja hoiti tätä tehtävää yli kymmenen vuotta.

Turun tuomiokapituli valitsi vuonna 1412 piispaksi Maunu Tavastin, joka joutui hankkimaan paavilta lopullisen nimityksen virkaan. Tämä oli yleisen käytännön mukaista. Kapituli esitti valinnan yksimielisenä, joten electus Maunu sai heti käsiinsä piispan hallinto- ja tuomiovallan. Olavi Maununpojan valinnassa käytettiin poikkeuksellista menettelyä: Maunu Tavast erosi virastaan vuonna 1449 ilmeisesti sillä ehdolla, että paavi nimittäisi Olavi Maununpojan hänen seuraajakseen. Näin tapahtuikin seuraavana vuonna.

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika matkustivat henkilökohtaisesti paavin luo Roomaan. He joutuivat käymään läpi pitkällisen anomusprosessin, ennen kuin saivat nimityksensä. Nimityksen hankkiminen maksoi melkoisesti. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika saivat myös piispanvihkimyksensä Roomassa.

Piispa Maunu ja piispa Olavi toimivat hyvässä yhteisymmärryksessä Turun tuomiokapitulin kanssa. Piispa Maunu laajensi tuomiokapitulia perustamalla neljä uutta kaniikinvirkaa. Uusien kanonikaattien pohjana oli kirkkopitäjä, mutta niihin kuului myös tuomiokirkon alttariprebenda. Piispat myös vahvistivat tuomiokapitulin asemaa niin, että kapituli sai merkittävän vaikutusvallan hiippakunnan asioihin piispan rinnalla.

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika pyrkivät turvaamaan hiippakunnan entiset edut ja hankkimaan sille uusia privilegioita. He vahvistivat myös piispan asemaa ja kehittivät hiippakuntahallintoa muutenkin kuin tuomiokapitulin osalta.

Ilmeisesti piispa Maunu rakennutti huomattavan osan Kuusiston piispanlinnasta, esimerkiksi sen päärakennuksen ja merkittäviä osia esilinnoista. Hän rakennutti myös uuden kivisen piispantalon Turkuun, tuomiokirkon viereen. Todennäköisesti kyseessä ei kuitenkaan ollut se rakennus, joka myöhemmin tunnettiin piispantalona.

Piispat laajensivat Turun piispanpöytää, joka oli heidän tulolähteensä. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika hankkivat piispanpöytään uusia lamputiloja, joiden viljelijöillä oli usein muitakin velvoitteita piispaa kohtaan. Piispat joutuivat myös puolustamaan omistuksiaan käräjillä, koska heillä ja paikallisilla talonpojilla oli usein eri käsitys piispan maiden rajoista ja piispan omistusosuuksista. Kiistaa aiheutti erityisesti piispan kalastusosuus Kymijoen Ahvenkoskessa.

Turun tuomiokirkko oli piispojen jatkuvan huolenpidon kohteena. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana perustettiin huomattava osa tuo-

miokirkon keskiaikaisista sivualttareista. Yksityiset lahjoittajat perustivat useimmat alttareista, mutta piispa Maunu perusti itse Pyhän Ruumiin alttarin ja teki siitä tuomiokirkon tärkeimmän sivualttarin.

Tuomiokirkko sai piispa Maunun ja piispa Olavin aikana monet piirteensä, jotka ovat sille tyypillisiä nykyisinkin. Heidän aikanaan tuomiokirkkoa laajennettiin kahdessa vaiheessa, ensin 1410- ja 1420-luvuilla, sitten 1440-luvulta 1460-luvulle. He rakennuttivat pääosan tuomiokirkon sivukappeleista, koska he halusivat sijoittaa uudet alttarit omiin kappeleihinsa. Ilmeisesti juuri piispa Maunun suunnitelmien pohjalta tuomiokirkon keskilaiva korotettiin basilikaksi.

Piispa Maunu ja piispa Olavi lisäsivät merkittävästi tuomiokirkkopapiston määrää, mikä mahdollisti tuomiokirkon jumalanpalveluselämän kehittämisen. Maunu-piispa kehitti tuomiokirkkoon uuden aamuruskon messun, ja muut lahjoittajat säätivät sivualttareille runsaasti uusia messuja ja toimituksia.

Piispa Maunu ja piispa Olavi tarkastivat säännöllisesti hiippakuntansa seurakuntia. Heidän tavoitteenaan oli suorittaa tarkastukset kolmen vuoden välein myös vaikeakulkuisilla syrjäseuduilla. Jotta tavoite toteutuisi, piispat pyrkivät helpottamaan takamaiden kulkuyhteyksiä. Piispa Maunu esimerkiksi perusti Vahvajärven majatalon Sysmän ja Savilahden (Mikkeli) väliselle pitkälle erämaataipaleelle.

Turun hiippakunnan syrjäseudut olivat muutenkin Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan huomion kohteena: he perustivat runsaasti seurakuntia uusille asutusalueille. Eniten uusia seurakuntia syntyi Hämeeseen, mutta piispa Maunun ja piispa Olavin toiminnalla oli merkittävä vaikutus myös Satakunnan ja Uudenmaan seurakuntien kehitykseen.

Maunu Tavast käynnisti laajamittaisen kivikirkkojen rakentamisen Turun hiippakuntaan. Hän kutsui maahan ulkomaisia rakennusmestareita ja suunnitteli kirkkoja yhdessä heidän kanssaan. Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana aloitettiin niin sanottujen toisen sukupolven kivikirkkojen rakentaminen. Ne sijaitsivat Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla, muihin maakuntiin kivikirkkojen rakentaminen levisi vasta seuraavien piispojen aikana. Piispat vaikuttivat myös kirkkojen koristeluun: esimerkiksi piispa Maunu teetti 1410–1420-luvuilla Flanderissa Pyhän Henrikin sarkofagin Nousiaisten kirkkoon.

Piispa Maunu ja piispa Olavi paransivat Turun hiippakunnan papiston koulutusta, koska he halusivat, että kaikkiin virkoihin oli omasta takaa

tarjolla päteviä miehiä. Heidän aikanaan papit olivatkin lähes poikkeuksetta kotimaisia miehiä, jotka osasivat kansankieltä. Piispa Maunu kehitti Turun katedraalikoulua ja kannusti pappeja jatkamaan opintojaan ulkomailla. Yliopisto-opiskelu yleistyi Turun kaniikkien piirissä niin, että yli puolet tuomiokapitulin jäsenistä oli suorittanut korkeakouluopintoja. Piispa Maunu ja piispa Olavi vaativat hiippakuntansa papeilta nuhteetonta elämää ja puuttuivat kärkevästi pappien tekemiin rikkomuksiin.

Virka-asemansa puolesta piispat samaistuivat Suomen rälssin johtavaan ryhmään, johon piispa Maunu lukeutui myös syntyperänsä puolesta. Piispat toimivat hyvässä yhteistyössä porvarien kanssa. Suhteet porvaristoon olivat tasavertaisella pohjalla, ja porvareita kuului myös piispojen sukupiiriin. Talonpoikiin nähden piispalla oli selvä auktoriteettiasema, mutta silti talonpojat uskalsivat pitää puolensa piispaa vastaan.

Piispat kehittivät Turun hiippakunnan pyhimyskulttia ajan yleisten virtausten sekä omien henkilökohtaisten mieltymystensä pohjalta. Merkittävimpiä 1400-luvun alkupuolen hankkeista olivat Pyhän Henrikin aseman korostaminen Suomen kansallispyhimyksenä ja kärsimyshurskauden tuominen merkittäväksi osaksi hiippakunnan jumalanpalveluselämää. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika kannattivat dominikaanisopohaista liturgiaa, jota Turun hiippakunnassa ennestään käytettiin, ja hankkivat sille paavin vahvistuksen.

Erityisesti piispa Maunu edisti suomen kielen käyttöä jumalanpalveluksissa. Piispat edellyttivät, että hiippakunnan papit saarnasivat säännöllisesti kansankielellä, ja kannustivat seurakuntalaisia käymään jumalanpalveluksissa.

Piispa Maunu edisti birgittalaisliikkeen leviämistä Suomeen, sillä hänellä oli läheinen suhde birgittalaisuuteen. Hän oli hyvissä suhteissa Vadstenan luostariin, vaikka aiemmin onkin väitetty päinvastaista. Hän ei kuitenkaan varauksetta hyväksynyt Vadstenan luostarin etuoikeuksia eikä sen vaikutusta Turun hiippakunnassa.

Maunu Tavast vaikutti merkittävästi siihen, että Suomeen perustettiin birgittalaisluostari vuonna 1438. Hän suunnitteli aluksi dominikaanisen Pyhän Annan naiskonventin perustamista sen takia, että uuden birgittalaisluostarin perustaminen ei tuolloin ollut paavin kiellon takia mahdollista. Piispa Maunu vaikutti merkittävästi birgittalaisluostarin perustamiseen, esimerkiksi siihen, että luostari sijoitettiin nykyiseen Naantaliin. Hän lahjoitti omia

varojaan luostarikirkon rakentamiseen. Piispa Maunu aikoi myös liittyä Naantalın luostarin jäseneksi, mutta luopui lopulta suunnitelmastaan.

Birgittalaisuuden suosiminen ei kuitenkaan ollut tyypillinen piirre 1400-luvun Turun piispoille, sillä Olavi Maununpoika suhtautui varauksellisesti birgittalaisuuteen. Tuomiorovastina hän osallistui Naantalın luostarin perustamishankkeeseen, mutta piispana hän riitaantui luostariväen kanssa; kiistan aiheena oli luostarin esimiehen valinta. Ilmeisesti juuri tämän kiistan takia piispa Olavi peruutti Maskun seurakunnan liittäminen luostarin alaisuuteen.

Padisen sistersiläisluostarin vaikutus Turun hiippakunnassa päättyi Maunu Tavastin aikana, kun piispa Maunu osti luostarin patronaattioikeuden Porvoon, Pernajan ja Sipoon seurakuntiin. Kauppaa edelsi pitkälinen kiista siitä, kuinka laajat oikeudet luostarilla oli näihin seurakuntiin. Piispa Maunu ja piispa Olavi suosivat kerjäläisveljistä, dominikaaneja ja fransiskaaneja. Dominikaanit säilyttivät entisen vahvan asemansa, fransikaanit taas levittäytyivät Turun hiippakuntaan juuri Maunu Tavastin tuella. He saivat merkittävän roolin hiippakunnan syrjäseutujen sielunhoitotyössä.

Upsalan arkkipiispa ei puuttunut merkittävästi piispa Maunun ja piispa Olavin toimintaan, vaan he saattoivat toimia varsin itsenäisesti. Arkkipiispan henkilöllisyys vaikutti pitkälti siihen, miten läheisiä suhteita Turun piispat pitivät arkkipiispaan. Esimerkiksi piispa Maunulla oli läheiset suhteet Olof Larssoniin ja Nils Ragvaldssoniin, jotka kannattivat konsiliaarisia aatteita kuten hänkin. Sen sijaan piispa Olavilla oli vain vähän yhteyksiä arkkipiispa Jöns Bengtssoniin, joka kuului eri poliittiseen ryhmittymään. Kirkon konsiilikausi ei lisännyt arkkipiispan valtaa Turun piispaan nähden, vaikka yleensä Pohjoismaissa arkkipiispojen valta lisääntyi, kun paavin valta väheni.

1400-luvun alkupuolella Turun piispat tapasivat muita Upsalan kirkkoprovinsin piispoja lähinnä Ruotsin valtaneuvoston kokouksissa. Pohjoismaisissa unionikokouksissa he olivat yhteydessä myös muiden Pohjoismaiden piispoihin, mikä yleensä oli harvinaista. Piispojen keskinäinen toiminta sai Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan aikana selvän poliittisen painotuksen. Maunu Tavast saavutti kokemuksensa ansiosta merkittävän vaikutusvallan Ruotsin piispojen joukossa 1430-luvulla. Sen sijaan Olavi Maununpoika ja useimmat muut Turun piispat eivät yltäneet yhtä merkittävään asemaan.

Maunu Tavastin aikana paavilla oli poikkeuksellisen vähän vaikutusta Turun hiippakunnan asioihin. Piispa Maunu pyrki tietoisesti rajoittamaan paavin valtaa hiippakunnassaan, mihin kirkon konsiilikausi antoi mahdollisuuden. 1430-luvulla piispa Maunu onnistui lakkauttamaan kokonaan anomukset paaville, jolloin kirkon johto ei päässyt puuttumaan Turun hiippakunnan asioihin. Vuosikymmenen lopulla hiippakunta liittyi Upsalan kirkkoprovinsin mukana Baselin konsiilin obedienssiin.

Vuonna 1445 Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika kuitenkin liittivät Turun hiippakunnan takaisin Rooman paavin obedienssiin. Tämä oli itsenäinen ratkaisu, sillä muu kirkkoprovinssi pysyi pitempään konsiilin kannalla. Piispa Olavin aikana paavi sai takaisin entisen valtansa Turun hiippakunnassaan. Paavin vaikutus näkyi lähinnä virkanimityksissä, joiden määrä ei kuitenkaan kohonnut kovin suureksi.

Piispat hoitivat hallintotehtäviä Turun hiippakunnassa maallisten virkamiesten rinnalla. Kuningas ja valtaneuvosto uskoivat luottamustehtäviä piispojen hoidettavaksi: esimerkiksi piispa Maunu sai useita kertoja tehtäväkseen panna verotuspäätöksiä toimeen Turun hiippakunnassa. Kuningas Kristoffer Baijerilaisen aikana, 1440-luvulla, Maunu Tavast toimi kuninkaan luottomiehenä Turun hiippakunnassa. Hänellä ei kuitenkaan ollut sellaista sijaishallitsijan asemaa kuin on väitetty.

Maunu Tavast kuului Suomen korkeimman tuomioistuimen, Turun maanoikeuden, jäseniin ja osallistui säännöllisesti sen toimintaan. Olavi Maununpojan piispuuskaudella maanoikeus ei toiminut, mutta sen sijaan piispa Olavi toimi useita kertoja kuningas Kaarle Knuutinpojan tilapäisenä tuomiovaltuutettuna.

Piispa Maunu ajoi Suomen asemaa pohjoismaisessa unionissa ja hankki Suomelle monia etuuksia. Hän sai aikaan merkittävän veronalennuksen Turun hiippakunnassa. Vaikka veroa myöhemmin korotettiin uudelleen, osa piispa Maunun hankkimasta alennuksesta säilyi keskiajan loppuun saakka. Ilmeisesti piispa Maunu vaikutti myös siihen, että Suomen oikeus kuninkaanvaaliin kirjattiin maanlakiin vuonna 1442. Piispainkronikan tieto vaali-oikeuden hankkimisesta on kuitenkin epäluotettava. Lisäksi piispa Maunu osallistui Satakunnan talonpoikaiskapinan, Davidin kapinan, rauhoittamiseen vuosina 1438–1439.

Maunu Tavast hoiti säännöllisesti Suomen suhteita Tallinnaan, sen sijaan Olavi Maununpoika ei osallistunut aktiivisesti Tallinnan-diplomatiaan. Piis-

pa Maunu halusi säilyttää hyvät naapuruussuhteet Tallinnaan ja onnistui tavoitteessaan varsin hyvin: monet kiistat ratkesivat pitkälti hänen ansiostaan.

Turun piispalla ei ollut kiistatonta johtoasemaa Suomessa, vaan pikemminkin hän oli yksi maan johtoryhmän jäsenistä. Piispalla oli kuitenkin suuri merkitys sen takia, että hänen vaikutusvaltansa ulottui koko Suomeen. Piispa yhdisti maan eri osia toisiinsa.

Turun piispojen osallistuminen Ruotsin valtakunnanpolitiikkaan vaihteli tilanteen mukaan: piispat osallistuivat aktiivisesti poliittiseen toimintaan vain kriisikausina sekä tärkeiden ratkaisujen yhteydessä. Piispojen tavoitteena oli säilyttää pohjoismainen unioni, koska se oli Suomen kannalta edullinen ratkaisu.

Maunu Tavast tuki kuningas Eerik Pommerilaista ja nautti pitkään tämän luottamusta. Siitä huolimatta hän vastusti kuningas Eerikin kirkkopoliitikkaa ja kannatti kuninkaan vallan rajoittamista. 1410-luvulla piispa Maunu osallistui unionipoliitiikkaan kuninkaan luottomiehenä, mutta 1420-luvulla hän vetäytyi syrjään politiikasta ja solmi yhteyksiä Ruotsin kirkolliseen oppositioon.

1430-luvulla piispa Maunu tuli uudelleen mukaan Ruotsin valtakunnanpolitiikkaan. Hän oli useita kertoja mukana neuvotteluissa, joita kuningas ja Ruotsin valtaneuvosto kävivät, koska hän nautti molempien osapuolten luottamusta. Piispa Maunu kannatti valtaneuvoston perustuslaillisia tavoitteita, mutta pyrki säilyttämään unionin ja pitämään kuningas Eerikin valtaistuimella. Talvella 1437–1438 Maunu Tavast vieraili kuninkaan luona Tanskassa; tämä oli viimeinen yritys kiistan ratkaisemiseksi. Kun valtaneuvosto vuonna 1439 katkaisi lopullisesti välinsä kuningas Eerikiin, piispa Maunu vetäytyi syrjään politiikasta.

Piispa Maunu ei vaikuttanut merkittävästi siihen, että Kristoffer Baijerilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi vuonna 1441, vaikka hän toimikin Suomen edustajana virallisessa kuninkaanvaalissa. Kuningas Kristofferin hallituskautena piispa Maunu toimi kuninkaan luottomiehenä Turun hiippakunnassa. Vuonna 1448 piispa Maunu kannatti Kaarle Knuutinpojan valintaa Ruotsin kuninkaaksi, mutta hän ei taaskaan vaikuttanut merkittävästi valintaan. Vuosina 1449–1450 piispa Maunu toimi kuningas Kaarlen neuvonantajana. Hän tuki aktiivisesti kuningasta, mutta hänellä ei ollut suurta vaikutusvaltaa kuninkaan päätöksiin.

Olavi Maununpoika edustaa toista vaihtoehtoa siitä, millainen oli Turun piispan poliittisen toiminnan kuva 1400-luvulla. Piispa Olavi pysytteli syyssä valtakunnanpolitiikasta ja osallistui poliittiseen toimintaan vain silloin, kun se oli välttämätöntä. Hän oli kuningas Kaarle Knuutinpojan uskollisimpia tukijoita, mutta tyytyi toimimaan tämän luottomiehenä Turun hiippakunnassa. Vuonna 1457 Olavi Maununpoika siirtyi Kristian Oldenburgilaisen puolelle, koska muuta mahdollisuutta ei ollut. Hän oli mukana valitsemassa Kristiania Ruotsin kuninkaaksi, mutta lähdetiedot viittaavat siihen suuntaan, että hänen sympatiansa olivat edelleen Kaarle Knuutinpojan puolella.

Maunu Tavast erosi piispan virasta keväällä 1449, mutta vasta syksyllä 1450 hän pääsi viettämään eläkepäiviä Naantaliin. Silloin hän ei enää jaksanut ryhtyä munkiksi Naantalın luostariin, kuten oli aikonut. Hän kuoli Naantalissa 9. maaliskuuta 1452.

Maunu Tavastin ero oli poikkeustapaus, koska useimmat piispat pysyivät Olavi Maununpojan tavoin virassaan kuolemaansa asti. Olavi Maununpoika kuoli Turussa 24. helmikuuta 1460. Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika haudattiin Turun tuomiokirkon Pyhän Ruumiin kappeliin (myöhempi Tavastin kuori), jossa on nykyisinkin heidän hautamuistomerkinsä.

Piispainkronikka antaa Maunu Tavastista kuvan, joka on pitkälti pohjoismaisen piispaihanteen mukainen. Vaikuttaa siltä, että hän oli harras, moraalinen, sovitteleva, antelias ja arvostettu ihminen. Toisaalta hän oli luonteeltaan kiivas, korosti asemaansa ja piti tiukasti kiinni omista eduistaan. Olavi Maununpoika taas oli oppinut ja harkitseva, mutta ei ilmeisesti ihmisenä yhtä vaikuttava kuin edeltäjänsä. Lisäksi hänellä oli vaikeuksia pitää taloutensa kunnossa.

Maunu Tavast jätti piispuuskautenaan itsestään kestävän muiston, kun taas Olavi Maununpoika jäi edeltäjänsä varjoon. Tämä johtui osaltaan siitä, että Olavi Maununpojan piispuuskausi oli huomattavasti lyhyempi kuin Maunu Tavastin ja ajoittui vähemmän suotuisaan aikaan. Ero saavutuksissa saattoi johtua olosuhteista, ei välttämättä henkilökohtaisista ominaisuuksista.

VII Lyhenteet

AAAH	Acta Academiae Aboensis Humaniora
AHS	Arusia – Historiske skrifter
BH	Bibliotheca Historica
BHL	Bibliotheca Historica Lundensis
BÅSH	Bidrag till Åbo Stads Historia. 2. serien
BTP	Bibliotheca Theologiae Practicae
CLS	Canon Law Studies. The Catholic University of America
DGC	Die Geschichte des Christentums
DHT	Dansk Historisk Tidsskrift
FM	Finskt Museum
FT	Finsk Tidsskrift
FU	Förhandlingar och uppsatser
FUM	Finnisch-Ugrische Mitteilungen
GHÅ	Göteborg högskolas årsskrift
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HLS	Historiska och litteraturhistoriska studier
HT	Historiallisia Tutkimuksia
HTF	Historisk Tidsskrift för Finland
HYKJ	Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja
HYOL	Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton vuosikirja
HYTLJ	Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja
JKEDA	Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusselostet
KA	Kirchenrechtliche Abhandlungen
KAÅA	Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo akademi
KLNM	Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid. 2. oplag
KST	Kanonistische Studien und Texte
KÅ	Kyrkohistorisk Årsskrift
LTk	Lexikon für Theologie und Kirche
MGM	Monographien zur Geschichte des Mittelalters
MROP	Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja
RB	Rättshistorisk bibliotek
SEHR	Scandinavian Economic History Review
SH	Studia Historica
SHG	Studia Historica Gothoburgensia
SHJ	Studia Historica Jyväskyläensia
SHSK	Käsi- ja kirjalliset julkaisut Suomen historiallinen seura
SHSTK	Todistus- ja kappaleita Suomen historiaan, julk. Suomen historiallinen seura

SHT	Svensk Historisk Tidskrift
SHU	Studia Historica Upsaliensia
SJH	Scandinavian Journal of History
SJSJ	Skrifter udgivet af Jysk selskab for historie
SK	Suomen Kuvalehti
SKF	Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen
SKHSP	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat
SKHST	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia
SKHSV	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja
SKHVL	Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
SLS	Studia Latina Stockholmiensia
SM	Suomen Museo
SMS	Studier till det medeltida Sverige
SMYA	Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja
SS	Suomalainen Suomi
SSF	Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet
SSFV	Societas Scientiarum Fennica vuosikirja
SSH	Stockholm Studies in History
SSHA	Stockholm Studies in History of Art
SSLF	Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland
SSR	Skrifter utgivna av Svenska riksarkivet
SSSKH	Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia
STL	Studia Theologica Lundensia
STT	Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia
SvK	Sveriges kyrkor
TA	Teologinen Aikakauskirja
THA	Turun historiallinen arkisto
TKHMV	Turun kaupungin historiallinen museo, vuosijulkaisu
TMN	Turun maakuntamuseon näyttelyesite
TMR	Turun maakuntamuseo, raportteja
TYHLJ	Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja
UAJ	Ural-Altaische Jahrbücher. Neue Folge
UUÅ	Uppsala universitets årsskrift
VHAAH	Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar
ÄSF	Äldre svenska frälsesläkter: Ättartavlor
ÖFV	Översigt af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar

VIII Lähde- ja kirjallisuus

I Painamattomat lähde- ja kirjallisuus

RUOTSIN VALTIONARKISTO (RIKSARKIVET, RA)

Pergamentsbrevsamlingen (RAperg)

Pappersbrevsamlingen (RAppr)

Fotostatkopior av Vitterhetsakademiens pergamentsbrev (VHAA perg)

Fotostatkopior ur Vatikanarkivet

Regesta Latina (Reg. Lat.)

Medeltidsavdelningens kopieböcker

A 13 (Västerås domkyrkas Helgekorsprebendes kopiebok)

A 20 (Vadstena klostrets stora kopiebok)

B 14 (Lars Eriksson Sparres kopiebok)

B 15 (Lars Eriksson Sparres kopiebok)

Fotostatkopior av Linköpings domkyrkas papperkodex (Codex Lincopensis)

KH 54

K. H. Karlssons avskrifter

TALLINNAN KAUPUNGINARKISTO (TALLINNA LINNAARHIIV, TLA)

Tallinna magistraat

B. A. 1d (Briefkonzepte 1400–1520: Konzepte des Ratsschreibers

Joachim Muther 1429–1457)

B. C. 2 (Turku (Åbo): Bischöfe)

B. C. 3 (Turku (Åbo): Schlossvögte, Befehlshaber und Richter)

B. C. 36a (Viborg: Schlossvögte und Hauptleute 1380–1445)

II Painetut lähde- ja kirjallisuus

1. Lähde- ja asiakirjajulkaisut

AC Acta Cameralia II. Ed. L. M. Bååth. Stockholm 1957.

ACUP Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis II, VI. Ed. H. Denifle et al. Paris 1897, 1964.

Akter Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432. Utg. af A. Lindblom. SKF IV:2. Uppsala 1903.

- Aktstykker* Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark. Udg. ved A. Hude. København 1897.
- Anthoni, Eric*
1966a Kring ett förläningsbrev av år 1457. – HTF 2/1966.
- AVFK* Afbildningar af vapensköldar fordom uppsatta till Finlands kyrkor. Utg. af R. Hausen. Helsingfors 1882.
- BFH* Bidrag till Finlands historia I, VI. Utg. av R. Hausen et al. Hfors 1881–1958.
- BSH* Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver II–III. Utg. av C. G. Styffe. Stockholm 1864, 1870.
- CB* Concilium Basiliense I–VIII. Hggbn von Johannes Haller et al. Basel 1896–1936.
- Codices* Codices medii aevi Finlandiae I–II. Tampere 1952.
- CUP* Chartularium Universitatis Parisiensis I–IV. Ed. H. Denifle & Ae. Chatelain. Paris 1889–1897.
- DBM* Danmarks Breve fra Middelalderen I: 2–3, II: 1. Udg. ved Kr. Erslev et al. København 1896–1928.
- DCP* Diplomatarium Christierni Primi. Udg. af C. F. Wegener. København 1856.
- DN* Diplomatarium Norvegicum I–XXII. Utg. af Chr. C. A. Lange et al. Christiania 1847–Oslo 1992.
- DV* Diarium Vadstenense. Ed. C. Gejrot. SLS 33. Stockholm 1988.
- FMS* Finlands medeltidssigill. Utg. af Reinhold Hausen. Helsingfors 1900.
- FMU* Finlands medeltidsurkunder I–VIII. Utg. af Reinhold Hausen. Helsingfors 1910–1935.
- Gummerus, Jaakko*
1903 Piispa Olavi Maununpojan virkavahvistusmaksut Roomassa v. 1450. – SKHSP 3 (1902–1903).
- Haapanen, Toivo*
1922–1932 Verzeichnis der mittelalterlichen Handschriftsfragmente in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors. HYKJ 4, 7, 16. Helsinki.

- HH* Historiska handlingar VII. Stockholm 1870.
- HR* Hanserecesse I: 6–8, II: 1–4. Bearb. von G. von der Ropp et al. Leipzig 1870–1897.
- HUB* Hansisches Urkundenbuch VII–VIII. Bearb. von H.–G. von Rundstedt et al. Leipzig/Weimar 1899–1939.
- HUFH* Handlingar till upplysning i Finlands häfder I–X. Utg. af A. I. Arwidsson. Stockholm 1846–1858.
- HUFKH* Handlingar till upplysning i Finlands kyrko-historia I–IV. Utg. af W. G. Lagus. Åbo 1830–1839.
- Jahn, Ferdinand H.*
1835 Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne. Köbenhavn.
- Juusten, Paulus (Paavali)*
1988a Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium. Ed. S. Heininen. SKHST 143. Pieksämäki.
1988b Suomen piispainkronikka. Suom. S. Heininen. SKST 476. Pieksämäki.
- KD* Kjöbenhavns Diplomatarium I. Udg. af O. Nielsen. Kjöbenhavn 1872.
- KK* Nya eller Karls-krönikan. Svenska medeltidens rim-krönikor II. Utg. af G. E. Klemming. Stockholm 1866.
- Klockars, Birgit*
1975a Ett brev från Magnus Tavast till Vadstena kloster. – Investigatio memoriae patrum. SKHST 93. Helsinki.
- KrML* Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. Suom. M. Ulkuniemi. SKST 340. Vaasa 1978.
- Kumla* Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421–1590. Utg. av J. Samzelius. Uppsala 1946.
- LECUB* Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I: IV–IX. Hggbn von F. v. Bunge et al. Tallinna 1859–Riga, Moskau 1896.
- LPS* Le Livre des prieurs de Sorbonne (1431–1485). Par R. Marichal. Paris 1987.

LUB Urkunden-Buch der Stadt Lübeck I: 7–9. Lübeck 1885–1893.

Lundén, Tryggve

1963 Sankt Nikolaus' av Linköping kanonisationsprocess. Stockholm.

Malin, Aarno & Haapanen, Toivo

1922 Zwölf lateinische Sequenzen aus den mittelalterlichen Quellen Finnlands. STT B XVI:4. Helsinki.

Maliniemi, Aarno

1942a De S. Henrico, episcopo et martyre II. SKHST 45:2. Helsinki.

1945 Suomen keskiajan piispainkronikan n.s. Palmskiöldin katkelma. – Xenia Ruuthiana. SKHST 47. Helsinki.

MELL

Magnus Erikssons landslag enligt Cod. Ups. B 23. Utg. av P.–A. Wiktorsson. SSF 258. Lund.

MHUU

Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung I–VIII. Hggbn. von M. Andersson-Schmitt und Monica Hedlund. Stockholm 1988–Uppsala 1995.

MUP

Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdin. Pragensis I–II. Prag 1830–1834.

Paulsson, Göte

1974 Annales Suecici Medii Aevi. BHL 32. Lund

PFJS

Privilegie- och frihetsbrev samt andra urkunder rörande Jönköpings stad. Utg. av C. M. Kjellberg. Jönköping 1930.

PSS

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer I (1251–1523). Utg. av Nils Herlitz. Stockholm 1927.

REA

Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkans svartbok. Facsimile version of the 1890 edition by R. Hausen. Jyväskylä 1996.

RDHD

Regesta Diplomatica Historiae Danicae. Series 2, tomus 1. Havniae 1889.

Statuta

Statuta synodalia veteris ecclesiae Svegothicae. Ed. H. Reuter Dahl. Lund 1841.

SD

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 II–III. Utg. af C. Silfverstolpe. Stockholm 1879–1902.

SFS

Småstycken på forn svenska, 2. serien. Samlad af R. Geete. Stockholm 1900–1916.

- SMR* Svensk medeltidsregister 1434–1441. Utg. av S. Tunberg. Stockholm 1937.
- SRS* Scriptores Rerum Svecicarum Medii Aevii I–III. Ed. E. M. Fant et al. Unveränderter Nachdruck. Graz 1966–1968.
- ST* Sverges traktater med främmande magter III. Utg. af O. S. Rydberg. Stockholm 1895.
- Teitti, Jaakko*
1894 Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelista vastaan v. 1555–1556. SHSTK V. Helsinki 1894.
- UL* Upplandslagen. Svenska landskapslagar I:2. Tolkade och förklarade av Å. Holmbäck och E. Wessén. Uppsala 1933.

2. Lähdekirjallisuus

- Anrep, Gabriel*
1858–1864 Svenska adelns ättar-taflor I–IV. Stockholm.
- Bång, Jonas*
1756 Den wälborna Tawastiska Släktens Ättaretal. Stockholm.
- Messenius, Johannes*
1700 Scondia Illustrata. Tomus III (1320–1448). Stockholm.
1865 Joh. Messenii Rimkrönika om Finland och dess inbyggare. Helsingfors.
1985 Scondia Illustrata Tomus X. Näköispainos. Oulu.
1988 Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita. Suom. M. Linna et al. SKST 467. Mänttä 1988.
- Neovius, Adolf*
1913 Biskoparnes i Finland itinerarier intill år 1527. – Tutkimuksia Suomen kirkkohistorian alalta. SKHST 11. Hki 1913.
- Peringskiöld, Johan*
1719 Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illustrata. Stockholm.
- Rhyzelius, Andreas Ol.*
1752 Episcoposcopia Sviogothica. Linköping.
- Stiernman, A. A.*
1754 Matrikel öfwer Swea Rikes Ridderskap och Adel I. Stockholm.

Strandberg, C. H.
1832 Åbo stifts herdaminne II. Åbo.

III Sanakirjat

Blatt, Franz
1963 Novum Glossarium Mediae Latinitatis: Miles – Mozytia. Hafniae.
1967 Novum Glossarium Mediae Latinitatis: Ne – Norma. Hafniae.

Hammarström, M.
1925 Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder.
SHSK 1. Helsinki 1925.

IV Tutkimuskirjallisuus

Ahlbäck, Olof
1963 Bönderna i Abborfors mot biskopen i Åbo. – HTF 4/1963.

Ahlström-Taavitsainen, Camilla
1984 Vapenbilder bland kalkmålningar i Finlands kyrkor. HYTLJ 8. Helsinki.

Ahnlund, Nils
1942 Korner och Engelbrekt. – Historiska studier tillägnade Sven Tunberg.
Uppsala.
1953 Stockholms historia före Gustav Vasa. Stockholm.

Alifrosti, Kari
1990 Ruotsin vallan aika. – Sauvon historia I. Salo.

Alopaeus, Harry
1994 Kuusiston linnan vesivarustukset. – Kuusiston linna. Tutkimuksia
1985–1993. MROP 8. Turku.

Alttoa, Kaur
1996 On the Original Plan of the Nousiainen Church. – Fennoscandia
Archeologica XIII.

Andersen, Niels K.
1962 Begyndende statskirkedannelse. – Den danske kirkes historie II.
København.
1965 Den danske kirkes historie under kongerne Christiørn I og Hans 1448
– 1513. – Den danske kirkes historie III. København.

Andersson, Ingvar

1928 Källstudier till Sveriges historia 1230–1436. Diss. Lund.

Andersson, Lars

1989 Pilgrimsmärken och vallfart. Kumla.

Andersson, Roger

1993 Postillor och predikan. Stockholm.

Andrén, Carl-Gustaf

- 1957 Konfirmationen i Sverige under medeltid och reformationstid. Diss. BTP 1. Lund.
- 1975 De medeltida avlatsbrevens – instrument för kyrkans verksamhet. – *Investigatio memoriae patrum*. SKHST 93. Hki.
- 1981 *Ordines maiores et minores*. – KLN 12. Viborg.

Anthoni, Eric

- 1944 Några förfälskade eller feldaterade dokumenter bland Finlands medeltidsurkunder. – HTF 1–2/1944.
- 1947 Det finländska prästerskapets härstamning och sammansättning intill början av 1400-talet. – HTF 2–3/1947.
- 1948 1283 års påvebulla om en kyrklig reduktion och om dess användning som källa. – HTF 2/1948.
- 1949 Biskopsgöden i Finland. – HLS 24. SSLF 320. Helsingfors.
- 1951a Finckeättarnas äldsta släktled. – HTF 3–4/1951.
- 1951b Kring Finlands medeltida riksråd. – HTF 3–4/1951.
- 1952 Ätten Frille och dess frändskap med Magnus Tavast. – HTF 3–4/1952.
- 1959 Frälsemän och frälsegods på Åland under medeltiden. – HTF 2/1959.
- 1965a Bidz. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965b Ett under orätt förutsättning i Finlands medeltidsurkunder infört dokument. – HTF 1/1965.
- 1965c Djäkn, Jakob Abrahamssons ätt. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965d Djäkn, Lydekasöernas ätt. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965e Fincke, yngre ätten. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965f Garp. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965g Lepasätten. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965h Renhuvud. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965i Stjärnkors. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1965j Svärd, äldre ätten. – ÄSF I:2. Stockholm.
- 1966b Några uppgifter om brott mot celibatsbudet i Finland särskilt mot slutet av medeltiden. – HTF 4/1966.
- 1970 Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel. SSLF 442. Helsingfors.
- 1989 Tavast, medeltidsätten. – ÄSF I:3. Stockholm.

Anthoni, Eric & Gillingstam, Hans

1989 Frille. – ÄSF I:3. Stockholm.

Arajärvi, Kirsti

- 1950 Vesilahden historia. Hämeenlinna.
 1954 Messukylän historia. Tampere.
 1959 Lempäälän historia. Tampere.

Arbusow, Leonid

- 1904 Livlands Geistlichkeit von Ende des 12. bis 16. Jahrhundert. Mitau.

Arhnung, J. O.

- 1970 Roskilde domkapitels historie 2 (1416–1536). København.

Askmark, Ragnar

- 1943 Svensk prästutbildning fram till år 1700. Diss. SSSKH 7. Lund.

Asztalos, Monika

- 1992 The Faculty of Theology. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Bagge, Sverre

- 1984 Nordic Students at Foreign Universities until 1660. – SJH 1/1984.

Barracclough, Geoffrey

- 1968 The Medieval Papacy. Norwich.

Berthelson, Bertil

- 1980 Birgittinkyrka och -kloster. – KLM 1. Viborg.

Blomstedt, Kaarlo

- 1937 Davidin kapina v. 1438. – HAik 1/1937.

Bolgár, Mirja

- 1960 Keskiajan suomalaisia Pariisin yliopistossa. – SK 51–52/1960.

Boyce, Gray

- 1927 The English-German Nation in the University of Paris during the Middle Ages. Bruges.

Briffa, K. & Jones P. & Bartholin, T. & Eckstein, D. & Schweingruber, F. & Karlén, W. & Zetterberg, P. & Eronen, M.

- 1992 Fennoscandian summers from AD 500: temperature changes on short and long timescales. – Climate Dynamics 7:3.

Brilioth, Yngve

- 1913 De svenska medeltidsbiskoparnes visitationes liminum ss. apostolorum. – KÅ 1913.
 1915 Den påfliga beskattningen i Sverige intill den storia schismen. Diss. Uppsala.

- 1918 Två svenska biskopsvisitationer på 1460-talet. – KÅ 1918.
 1925 Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363–1414. UUÅ 1925.
 1941 Den senare medeltiden 1274–1521. Svenska kyrkans historia II. Uppsala.
 1948 Medeltiden. Handbok i svensk kyrkohistoria 1. Stockholm.
- Brunius, Jan*
 1991 Sockenkyrkornas liturgiska böcker. – Kyrka och socken i medeltidens Sverige. SMS 5. Stockholm.
- Brusila, Heljä & Lepokorpi, Nina*
 1981 Uutta tietoa Turun tuomiokirkon pohjoispuolen maanalaisista rakennusjäännöksistä. – TKHMV 1978–1979.
- Brusila, Heljä*
 1984 Turun tuomiokirkon pohjois-koillispuolen rakennusjäännöksistä. – Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. TMR 6. Turku.
- Braun, Henry*
 1958 Union og ærkebiskop. – Nordisk tidskrift 2/1958.
 1961 Biskop Jens Andersen som oppositionsfører. – DHT 11:6.
- Carlsson, Gottfrid*
 1915 Hemming Gadh – en statsman och prelat från sturetiden. Diss. Uppsala.
 1941 Senare medeltiden I. Tidsskedet 1389–1448. Sveriges historia till våra dagar III:1. Stockholm.
 1962 Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa. Malmö.
- Carpelan, Tor*
 1936 Peder Särkilaks jämte fyra andra studerande från Finland vid universitetet i Louvain. – SKHSV 1925–1928.
- Carroll, James J.*
 1956 The Bishop's Quinquennial Report. Diss. CLS 359. Washington
- Cederlöf, Johannes*
 1934 Det finländska prästerskapets ekonomiska ställning intill sjuttonde seklet. SSLF 239. Helsingfors
- Christensen, Aksel E.*
 1980 Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439. Viborg.
 1996 Christoffer af Bayern som unionskonge. – DHT 2/1996.
- Christensen, Harry*
 1988 Christian I's råder. – Kongemagt og samfund i middelalderen. AHS 6. Århus.

Christensen, Will.

1895 Unionskongerne og Hansestæderne 1439–1466. København.

1903 Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrade. København.

Cinthio, Eric

1981a Gotisk stil: Sverige. – KLM 5. Viborg.

1981b Kyrka: Sverige. – KLM 9. Viborg.

Cnattingius, Hans

1963 Studies in the Order of St. Bridget of Sweden I. SSH 7. Uppsala.

Collmar, Magnus

1977 Strängnäs stifts herdaminne I. Nyköping.

Dahlbäck, Göran

1977 Uppsala domkyrkas godsinnhav. SMS 2. Stockholm.

1986 Schweden und Finnland 1350–1650. – Handbuch der Europäischen Wirtschaft- und Sozialgeschichte 3. Stuttgart.

1988 I medeltidens Stockholm. Stockholm.

1991 Stockapenningar, tjärtunnor och beläten – något om den senmedeltida sockenkyrkas ekonomi. – Kyrka och socken i medeltidens Sverige. SMS 5. Stockholm.

Dahlerup, Troels

1981 Provst. – KLM 13. Viborg.

1989 De fire stænder. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 6 (1400–1500). København.

Dahlström, Svante

1945 Leduganstalter i Åbo län år 1450. AAAH 15:3. Åbo.

Delaruelle, Etienne

1962 L'Église au temps du Grand Schisme et de la crise conciliaire (1378–1449). Histoire de L'Église 14. Tournai.

Dix, Renate

1988 Frühgeschichte der Prager Universität. Diss. Bonn.

Dovring, Folke

1951 De stående skatterna på jord 1400–1600. SKHVL 49. Lund.

Drake, Knut

1994 Medeltidsarkeologin expanderar. – HTF 3/1994.

Edgren, Helena

1993 Mercy and Justice. Diss. SMYA 100. Helsinki.

1994 Primitiva målningar? – Bild och känsla från antik till nyantik. Åbo.

- 1996 Pyhän Henrikin sarkofagi. Vammala.
 1997a Codex Aboensis. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.
 1997b Turun tuomiokirkon keskiaikaiset maalaukset. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.

Edgren, Helena & Hiekkänen, Markus

- 1993 Havet, kapellen och franciskanerna. – Hikuin 20.

Ekström, Gunnar

- 1939 Västerås stifts herdaminne I. Falun.

Enemark, Poul

- 1981 Kriseår 1448–1451. København.
 1982 Christian I og forholdet til Sverige 1448–1454. – Historie 3/1982.
 1986 Kalmarin unionista Tukholman verilöylyyn. Tietolipas 101, suom. K. Kaila. Juva.
 1994 Motiver for nordisk aristokratisk unionspolitik. – Danmark i senmiddelalderen. Århus.

Erslev, Kristian

- 1901 Erik af Pommern. København.

Favorin, Martti

- 1986 Siuntion historia. Tammisaari.

Feine, Hans Erich

- 1950 Kirchliche Rechtsgeschichte I. Weimar.

Fink, Karl A.

- 1968a Das Abendländische Schisma und die Konzilien. – Handbuch der Kirchengeschichte III:2. Freiburg.
 1968b Vom Mittelalter zur Reformation. – Handbuch der Kirchengeschichte III:2. Freiburg.

Forsström, O. A.

- 1898 Suomen keskiajan historia. Jyväskylä.

Friedländer, Ina

- 1963 Vadstena kloster och dess gynnare 1416–1419. – KÅ 1963.

Fritz, Birgitta

- 1994 Svenska riksarkivets medeltidssamlingar. – HTF 3/1994.

Fröjmark, Anders

- 1990 Kyrkornas skyddshelgon. – I Heliga Birgittas trakter. Stockholm.
 1992 Mirakler och helgonkult. Diss. SHU 171. Uppsala.

Gabriel, Astrik L.

- 1960 Skara House at the Mediaeval University of Paris. Notre Dame, Indiana.
 1969 Garlandia – Studies in the History of the Mediaeval University. Frankfurt.

Gallén, Jarl

- 1957 Det kyrkliga livet i Finland under medeltiden. – HTF 2/1957.
 1972 Till historien om St. Henriks relikier och hans grav i Nousis. – FM 1972.
 1978 Studier i Åbo domkyrkas Svartbok. – HTF 3/1978.
 1980a Biskop. – KLN 1. Viborg.
 1980b Celibat. – KLN 2. Viborg.
 1980c Dominikanorden. – KLN 3. Viborg.
 1981a Franciskanorden. – KLN 4. Viborg.
 1981b Indulgens. – KLN 7. Viborg.
 1983 De religiösa ordarnas, särskilt dominikanordens, studier i Skandinavien under medeltiden. – Historica IV. SHJ 27. Saarijärvi.
 1989 Kökar, klosterbröderna och havet. – Maritima medeltidsstudier. Åbo.

Gardberg, C. J.

- 1967 Åbo domkyrka – några synpunkter. – Nordisk medeltid. SSHA 13. Uppsala.
 1971 Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. – Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366. Turku.
 1987a Keskiajan rakennustaide. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.
 1987b Suomi keskiajalla. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.
 1987c Åbo domkyrkas tjugo byggnadsskeden. – Muistomerkki. Kirjoituksia Antero Sinisalolle. Helsinki.

Gardberg, C. J. & Welin, P. O.

- 1993 Suomen keskiaikaiset linnat. Keuruu 1993.

Gejrot, Claes

- 1988 Introduction. – Diarium Vadstenense. SLS 33. Stockholm.
 1990 Dubiae Regulae Salvatoris. – I Heliga Birgittas trakter. Stockholm.

Gieysztor, Aleksander

- 1992 Management and Resources. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Gill, Joseph

- 1959 The Council of Florence. Cambridge.

Gillingstam, Hans

- 1953 Åtterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden. Stockholm.
 1982 Rigsråd: Sverige. – KLN 14. Viborg.

Gjerlöw, Lilli

1981 Kalendarium II. – KLM 8. Viborg.

Gottlob, Th.

1936 Der Kirchliche Amtseid der Bischöfe. KST 9. Bonn.

Groenke, Ulrich

1986 Im Morgengrauen der Verschriftlichung. – FUM 10.

Grotenfelt, Kustavi

- 1893 Suomalaiset ylioppilaat ulkomaan yliopistoissa ennen v. 1640 I.
– HArk 13:1.
- 1898 Muutama lisä Suomen keskiaikaisen aateliston genealogiaan. – HArk
15:2.
- 1902 Suomalaiset ylioppilaat ulkomaan yliopistoissa ennen v. 1640 II.
– HArk 17:2.
- 1921 Muutama uusi tieto piispa Maunu Tavastista sekä hänen toivio-
retkestään pyhällemaalle. – HArk 29.

Gummerus, Jaakko

- 1908 Magnus Tavast – Finlands kulturhistoria. Medeltiden. Helsingfors.
- 1913 Piirteitä jumalanpalveluselämästä Turun tuomiokirkossa keskiajan
lopulla. – Tutkimuksia Suomen kirkkohistorian alalta. SKHST 11.
Helsinki.

Gunnes, Erik

- 1991 Munkeliv birgittinklosters grunnleggelse og kamp for tilvarelsen.
– Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden. Odense.

Gustavsson, Kenneth

- 1993 Undersökningar vid franciskanerkonventet på Kökar, Åland. – Hi-
kuin 20.
- 1994 Franciskanerklostret på Kökar. – HTF 3/1994.

Hagnell, Karin

- 1941 Sturekrönikan 1452–1496. Diss. Lund.

Halke, H.

- 1909 Handwörterbuch der Münzkunde und ihrer Hilfswissenschaften.
Berlin.

Hammarström, M.

- 1922 Några textförbättringar till ”Åbo domkyrkans svartbok”. – HTF 1/1922.

Hasselblatt, Robert

- 1963 De medeltida kyrkogillena i Åbo. – FT 6/1963.
- 1964 Donhoff Kalle. – FT 2/1964.

Hauck, Albert

1920 Kirchengeschichte Deutschlands V:2. Leipzig.

Hedlund, Monica

1994 Nya vägar in i medeltiden. – HTF 3/1994.

Hefele, Carl J. von

1874 Conciliengeschichte VII. Freiburg im Bresgau.

Heininen, Simo

1981 Finland, medeltid. – Ur nordisk kulturhistoria. SHJ 22:1. Jyväskylä.

1983a Ensimmäinen suomalainen teologi. – TA 4/1983.

1983b Suomalaisten opinkäynti keskiajan Pariisissa. – Collegium scientiae. SKHST 125. Saarijärvi.

1989 Suomalaisen historiankirjoituksen synty. SKHST 147. Pieksämäki.

1995 Maunu II Tavast – keskiajan kirkkoruhtinas. – Kansallisgalleria 1150 – 1850. Porvoo.

Heinonen, Jouko

1997 Päijät-Häme I. Jyväskylä.

Heintschel, Donald E.

1956 The Mediaeval Concept of an Ecclesiastical Office. Washington.

Helander, Sven

1957 Ordinarius Lincopensis c:a 1400 och dess liturgiska förebilder. Diss. BTP 4. Uppsala.

1981 Festgrader, Festum chori o. festum fori, Festum terrae. – KLNLM 4. Viborg.

1982 Tidegård. – KLNLM 18. Viborg.

1993 Mässans liturgi. – Mässa i medeltida socken. Skellefteå.

Helmrath, Johannes

1987 Das Basler Konzil 1431–1449: Forschungsstand und Probleme. Köln.

Hemmer, Ragnar

1949 Landsrätten i Åbo. – SSFV 27 (1948–1949).

1965 Huru länge existerade landsrätten i Åbo? – HTF 4/1965.

1966 Landsrättens i Åbo kompetens. – HTF 2/1966.

Hiekkanen, Markus

1988 Naantali. Keskiajan kaupungit 4. Helsinki.

1993 De finska klostren under medeltiden – arkeologiskt och byggnadshistorisk perspektiv. – Hikuin 20.

1994a Lähellä mutta kaukana – Viron ja Suomen kirkkoarkkitehtuuri keskiajalla. – SKHSV 1992–1993.

1994b Stenkyrkorna i Åbo stift under medeltiden. – HTF 3/1994.

- 1994c The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. Diss. SMYA 101. Helsinki 1994.
- 1995a Helsingin pitäjän kirkko. – Helsingin pitäjä 1995.
- 1995b Keskiaikaiset kivikirkot – rakennussuunnitelmat ja rakentaminen. – TA 3/1995.
- 1995c Keskiajan kivikirkot Suomessa. – Murroksia. HYOL 23 (1995).
- 1995d Kivikirkkojen rakentaminen keskiajan Suomessa. – Tekniikan Waiheita 2/1995.
- 1995e Turun keskiaikaisen hiippakunnan kivikirkot. Luentomoniste Jyväskylän yliopistossa 21.–22.3.1995.
- 1996a From Three Aisles to One. – *Ars Ecclesiastica*. Jyväskylä.
- 1996b Turku Cathedral as a Fortification. A Re-evaluation. Painamaton artikkelikäsikirjoitus.
- 1996c Uusia tutkimuksia Hattulan Pyhän Ristin kirkossa. – *Arx Tavastica* 10. Hämeenlinna.
- 1996d Vesilahden sakaristo ja vanhemmat puukirkot. – Vesilahti 1346–1996. Jyväskylä.
- 1997a The Bishop's Landscape of Stone Churches in Finland 1260–1560. Painamaton artikkelikäsikirjoitus.
- 1997b Keskiajan kivikirkot ja niiden dateeraus – ajankohtaistunut ongelma. – *HAik* 1/1997.
- 1997c Turun tuomiokirkko – hiippakunnan keskus. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.
- 1997d Uutta Nousiaisten kirkosta. – *Arkeologia NYT!* 1/97.

Hiekkänen, Markus & Zetterberg, Pentti

- 1990 Dendrochronological Studies on the Age and Construction Phases of the Medieval Church of Sipoo, Southern Finland. – FM 1990.

Hildebrand, Emil

- 1882 Den svenska kolonien i Rom. – SHT 1882.

Hiltunen, Esa

- 1988 Ruotsin vallan aika. – Liedon historia I. Turku.

Hinschius, Paul

- 1869–1897 System des katholischen Kirchenrechts I – VI. Berlin.

Hirn, Marta

- 1952 St. Henriks kenotafium i Nouis kyrka. – FM 1952.

Hirvonen, Virpi

- 1997 Kaksiosainen relikvaario Turun tuomiokirkossa. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.

Hofmeister, Philipp

1931 Bischof und Domkapitel nach altem und nach neuem Recht. Neresheim.

Holma, H. & Maliniemi, A.

1937 Les étudiants finlandais a Paris au moyen age. Helsinki.

Holmén, Fjalar

1945 Den medeltida frälsesläkten Tavast i Finland. – HTF 2–4/1945.

1946 Den medeltida frälsesläkten Tavast i Finland II. – HTF 1/1946.

1947 Olaus Magni, Magnus Tavasts ”nepos”. – HTF 1/1947.

Horskjær, Erik

1981 Kyrka: Danmark. – KLM 9. Viborg.

Hubatsch, Walter

1973 Der Deutsche Orden und Finnland. – THA 28.

Huntuvuori, Hilda

1959 Piispa Olavi Maununpojan arvoitus. – SK 42/1959.

Höjer, Torvald

1905 Vadstena klostets och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Uppsala.

Iisalo, Taimo

1988 Kouluopetuksen vaiheita keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouluihin. Keuruu.

Inger, Göran

1959 Herman Schück: Ecclesia Lincopensis (rec.). – Lychnos 1959.

1961 Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden. Diss. BTP 11. Uppsala.

1981 Prebende. – KLM 13. Viborg.

Ingesman, Per

1985 Det lundensiske offisiålssemdet. – Festskrift til Troels Dahlerup. AHS 5. Århus.

1994 Danmark og pavestolen i senmiddelalderen. – Danmark i senmiddelalderen. Århus.

Itkonen, Terho

1984 Vanhimmat kirjatut suomen lauseet. – Virittäjä 4/1984.

Jaakkola, Jalmari

1924 1280-luvun kirkollisesta reduktiosionista. – HARK 32:1.

1931 Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. SKHST 30. Helsinki.

1950–1959 Suomen myöhäiskeskiaika I–II. Suomen historia V–VI. Porvoo.

- 1956 Suomalaisen oikeus kuninkaanvaaliin vv. 1362–1442. – Suomalainen tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1955.
- Jedin, Hubert*
1966 Kirche des Glaubens, Kirche der Geschichte II. Freiburg.
- Johansson, Hilding*
1956 Den medeltida liturgiën i Skara stift. Diss. STL 14. Lund.
1981 Mässa. – KLNLM 12. Viborg.
- Johansson, Hilding & Gallén, Jarl*
1980 Birgittinorden. – KLNLM 1. Viborg.
- Johansson, Hilding & Pirinen, Kauko*
1980 Cathedratum. – KLNLM 2. Viborg.
- Jokipii, Mauno*
1996 Keskiäikaisten kirkkojemme tutkimus murroksessa. – SKHSV 1994–1995.
- Juvelius (Juva), Einar W.*
1927 Esihistoria ja keskiaika. Suomen kansan aikakirjat 1. Helsinki.
1964 Esihistoria ja keskiaika. Suomen kansan historia 1. Keuruu.
- Kahnt, Helmut & Knorr, Bernd*
1986 Alte Masse, Münzen und Gewichte. Leipzig.
- Kangroopool, Rasmus & Lumiste, Mai*
1978 Mõningatest Tallinna 15. sajandi arhitektuuri dateerimine küsimustest. – Töid kunstiteaduse ja -kriitika alat 2. Tallinn.
- Karlsson, Ann Mari*
1986 Stjärnvalv i det senmedeltida Sverige. Diss. Stockholm.
- Kaukiainen, Yrjö*
1980 Suomen asuttaminen. – Suomen taloushistoria 1. Helsinki.
- Kellerman, Gösta*
1935 Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan I. Uppsala.
- Kerkkonen, Gunvor*
1945 Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden. SSLF 301. Helsingfors.
- Kilström, Bengt I.*
1958 Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden. Diss. BTP 8. Lund.

Klinge, Matti

1983 Muinaisuutemme merivallat. Keuruu.

Klockars, Birgit

- 1955a Biskop Magnus Stjernkors och hans stift. Painamaton pro gradu -tutkimus Åbo Akademiassa.
- 1955b Prästerskapet och gudstjänstliv vid Åbo domkyrka under biskop Magnus Stjernkors tid. – HTF 4/1955.
- 1957 Åbo domkyrkans svartbok och Finlands Medeltidsurkunder. – HTF 3–4/1957.
- 1959 Törner Andersson, en finländsk Vadstenamunk. – HTF 3–4/1959.
- 1960a Biskop Hemming av Åbo. Diss. SSLF 379. Vasa.
- 1960b Biskopsvisitation i Finland på 1400-talet. – Credo: katolsk tidskrift 41.
- 1962 Domprostarna Rötger och Fredrik Trast. – HTF 1/1962.
- 1975b Om några Nådendalsbrev. – HArk 70.
- 1976a Magnus Tavast, Birgitta och birgittinerna. – HTF 1/1976.
- 1976b Medeltida förbindelser mellan Finland och Västerås. – THA 31.
- 1979 I Nådens dal. Klosterfolket och andra c. 1440–1590. SSLF 486. Helsingfors.

Knapas, Marja-Terttu

- 1987 Den medeltida kyrkan i Borgå – forskningsrön och nya alternativ. – FM 1987.
- 1990 Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunio. – Rauman kirkot. Suomen kirkot 16. Forssa.
- 1994 Kirkon vaiheet 1893 paloon asti. – Vantaan Pyhän Laurin kirkko. Tutkielmia kirkon historiasta. Sulkava.

Knuutila, Jyrki

- 1994 Kirkon läntisen tradition mukaisen hautaustoimituksen teologiset perusteet. – Käytännöllinen teologia ja kirkko. Helsinki.

Koivunen, Pentti

- 1979 Koroisten keskiaikaiset rahalöydöt. – TKH MV 1976.

Korpela, Jukka

- 1979 Konrad Henrikinpoika Bitz, Jumalan ja apostolisen istuimen armosta Turun hiippakunnan piispa. Painamaton pro gradu -tutkimus Helsingin yliopistossa.
- 1981 Piispa Konrad Henrikinpoika Bitz rälssimiehenä. – HAik 2/1981.

Koskinen, Yrjö

- 1862 Olavi Maununpoika Pariisissa ja suomalaisten opinkäynti ulkomailla keski-aialla. – Mehiläinen.
- 1868 Olavi Maununpojan syntyperä. – HArk 2.
- 1882 Olavi Maununpoika. – Biografinen nimikirja, 7. vihko. Helsinki.

1883 Maunu Olavinpoika Tavast. – Biografinen nimikirja, 9. – 10. vihko. Helsinki.

Kostet, Juhani

1986 Den geografiska och historiska bakgrunden. – Åbo. Medeltidsstaden 3. Åbo.

Kraft, Salomon

1937 Karlskrönikas datering. – SHT 1937.

1940 Jöns Bengtsson, den vendiska hansan och 1457 års tronskifte. – KÅ 1940.

1944 Senare medeltiden II. Tidsskedet 1448–1520. Sveriges historia till våra dagar III:2. Stockholm.

Kronqvist, Iikka

1948 Maunu Olavinpoika ja Olavi Maununpoika. – SMYA 48:1. Helsinki.

Krook, Tor

1967 Församling och prästerskap. – Karleby sockens historia I. Åbo.

Kroon, Sigurd

1947 Provinsialkonsiliet i Söderköping år 1436. – Scandia 17.

1948 Det svenska prästmötet under medeltiden. Diss. SSSKH 18. Lund.

1957 Carl-Gustaf Andrén: Konfirmationen i Sverige (rec.). – KÅ 1957.

Krötzl, Christian

1994 Pilger, Mirakel und Alltag. Diss. SH 146. Helsinki.

Kumlien, Kjell

1933 Karl Knutssons politiska verksamhet 1434–1448. Diss. Stockholm.

1940 Karl Knutsson i Preussen 1457–1464. VHAAH 46:2. Stockholm.

1942 Svenskarna vid utländska universitet under medeltiden. – Historiska studier tillägnade Sven Tunberg. Uppsala.

1953 Sverige och hanseaterna. VHAAH 86. Stockholm.

1979 Historieskrivning och kungadöme i svensk medeltid. VHAAH. Historiska serien 20. Motala.

Kurvinen, P. J. I.

1929 Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1640. SKST 180. Helsinki.

Kuujo, Erkki

1949 Roomalaiskatolisen kirkon kymmenysverotuksen pääpiirteet. – HAik 2/1949.

1981 Turun kaupungin historia 1366–1521. Turku.

Kuvaja, Christer

1995 Pitäjän historia. – Lapinjärven historia. Jyväskylä.

Laakso, Veikko

1986 Suur-Loimaan historia I. Loimaa.

Laaksonen, Hannu

1984 Turun latinankieliset piirtokirjoitukset. TMR 7.

Lahtinen, Niilo

191? Piispa Maunu II Tavast valtiollisena toimihenkilönä. Painamaton pro gradu -tutkimus Helsingin yliopistossa (1915–1921).

Lausten, Martin Schwartz

1987 Danmarks kirkehistorie. Viborg.

Leff, Gordon

1992 The Trivium and the Three Philosophies. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Lehmann, Michael

1945 Die Mitglieder des Basler Konzil von seinem Anfang bis August 1442. Diss. Wien.

Lehtinen, Anja-Inkeri

1979 Suomen keskiajan filosofian historian lähteistä. – Aate ja maailmankuva. Juva.

1987 Suomalaisia teologeja Sorbonnen kollegion kirjastossa 1400-luvulla. – Opusculum 4/1987.

Leinberg, K. G.

1890 De finska klostrens historia. SSLF 14. Helsingfors.

1897 Finske studerande vid utrikes universiteter före år 1640. – FU 10. SSLF 34. Helsingfors.

1906 Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. SKHST 7. Helsingfors.

Lempiäinen, Pentti

1967 Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa. SKHST 73. Helsinki.

1974 Pyhät toimitukset. Helsinki.

Lidén, Hans-Emil

1981 Kyrka: Norge. – KLN 9. Viborg.

Liedgren, Jan

1981 Indulgensbrev. – KLN 7. Viborg.

1982 Riksrådsbrev. – KLN 14. Viborg.

Lilius, Henrik

- 1969 Birgittinerkyrkan i Nådendal. SMYA 69. Helsingfors.
 1996 Keskiaikaisten kirkkojemme ajoitusongelma. – HAik 3/1996.

Lindbæk, Johs.

- 1907 Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans.
 København.

Lindkvist, Thomas & Ågren, Kurt

- 1985 Sveriges medeltid. Stockholm.

Linna, Martti & Palmén, Erkki

- 1988 Johdantoa. – Johannes Messenius, Suomen, Liivinmaan ja Kuurin-
 maan vaiheita. SKST 467. Mänttä.

Linna, Martti

- 1996 Suomen alueellinen pyhimyskultti ja vanhimmat aluejaot. – Vesi-
 lahti 1346–1996. Jyväskylä.

Losman, Beata

- 1970 Norden och reformkonsilerna 1408–1449. Diss. SHG 11. Göteborg.

Lunqvist, K. V.

- 1897 Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medel-
 tiden. Diss. Stockholm.

Luukko, Armas

- 1950 Keskiaika ja 1500-luku. – Etelä-Pohjanmaan historia II. Helsinki.

Lähteenoja, Aina

- 1946 Rauman kaupungin historia I. Rauma.

Läntinen, Aarre

- 1978 Turun keskiaikainen piispanpöytä. Diss. SHJ 16. Jyväskylä.
 1991 Nådendals placering i den sociala miljön i Åbo stift. – Birgitta,
 hendes værk og hendes klostre i Norden. Odense.

Lögberg, Gustaf Adolf

- 1935 De nordiska konungarna och Tyska orden 1441–1457. Uppsala.

Löija, Pauli

- 1994 Suomen keskiaikaisten kirkkoiden rakentaminen uusimman tutki-
 muksen valossa. – TA 5/1994.

Lönnroth, Erik

- 1934 Sverige och Kalmarunionen 1397–1457. Diss. Göteborg.
 1940 Statsmakt och stasfinans i det medeltida Sverige. – GHÅ 46:3.
 1966 Biskop Thomas av Strängnäs. Stockholm.

Malin(iemi), Aarno

- 1925 Der Heiligenkalender Finnlands. Diss. SKHST 20. Helsingfors.
 1926 Muistoja praagilaisesta vaikutuksesta Suomen ja Ruotsin kirjalliseen kulttuuriin keskiajalla. – SM 1926.
 1928 Uutta valaistusta Naantalin luostarin historiaan. – HArk 36.
 1932 Olavi Maununpoika. – Kansallinen elämäkerrasto IV. Porvoo.
 1933 Opillinen ja kirjallinen kulttuuri keskiaikana. – Suomen kulttuuri-historia I. Jyväskylä.
 1934 Tavast, Maunu II. – Kansallinen elämäkerrasto V. Porvoo.
 1942b Pyhää Henrikiä koskevasta saarnakirjallisuudesta. – HAik 3/1942.
 1943 Birgittalaisuudesta sekä katkelmia Naantalin luostarin historiasta. – Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan 1943. Helsinki.
 1952 Maunu Tavastin 500-vuotismuisto. – SS 9/1952.
 1955 Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa. – Novella plantatio. SKHST 56. Helsinki.
 1960 Opinkäynti ja luostarit keskiajalla. – Oma Maa 7. Porvoo.
 1961 Keskiajan papisto kulttuuritekijänä. – Oma Maa 9. Porvoo.
 1963 Suomen keskiaikainen kirjallisuus. – Suomen kirjallisuus 2. Keuruu.
 1964 Piispa Olavi Maununpojan ja tuomiorovasti Henrik Wennen kuolinpäivät. – THA 17.

Masonen, Jaakko

- 1995 Ura, polku ja tie. – HAik 1/1985.

Matinolli, Eero

- 1976 Turun tuomiokapitulin matrikkeli. Loimaa.

Maury, Lucien

- 1934 Les Étudiants scandinaves à Paris. – Annales de l'Université de Paris 3/1934.

McElroy, Francis J.

- 1951 The Privileges of Bishops. Commentary with Historical Notes. Diss. CLS 282. Washington.

Meinander, K. K.

- 1899 Sankt Henriks dyrkan utom Finland. – FM 1899.

Molland, Einar

- 1982 Ærkedegn. – KLN 20. Viborg.

Mornet, Elisabeth

- 1978 Pauperes scolares. – Le Moyen Age 84.
 1991a Fiabilité et incertitude de la prosopographie d'une élite sociale et intellectuelle. – Actes du colloque. L'Etat moderne et les élites.
 1991b L'Image du bon évêque dans les chroniques épiscopales scandinaves à la fin du moyen âge. – Médiéval 20.

Munktel, Ing-Marie

- 1982 Gods, godsägare och landbor 1450–1520. Göteborg.

Mäntylä, Eero

- 1976 Hattulan historia. Hämeenlinna.

Mörsdorf, K.

- 1958 Bischof: Kirchenrechtlich. – LTK 2. Freiburg.

Neuman, Erik

- 1927–1934 Karlskrönikas proveniens och sanningsvärde I – III. – Samlaren 1927, 1931, 1934.

Nielsen, Herluf

- 1981 Provisioner, pavelige. – KLM 13. Viborg.
 1982 Servitier. – KLM 15. Viborg.

Niitemaa, Vilho

- 1955 Hämeen keskiaika. – Hämeen historia I. Hämeenlinna.

Nilén, Lars

- 1981 Sverige. – Ur nordisk kulturhistoria. SHJ 22:1. Jyväskylä.

Nilsén, Anna

- 1986 Program och funktion i senmedeltida kalkmåleri. Diss. Uddevalla.

Nordman, C. A.

- 1954 En relik av Erik den Helige i Åbo domkyrka. – Erik den Helige: historia – kult – relik. Stockholm.
 1955 Pyhimykset taiteessamme ennen vuotta 1400. – Novella plantatio. SKHST 56. Helsinki.
 1961 Medeltida glasmålningar i Finland. – FM 1961.
 1964 Medeltida skulptur i Finland. SMYA 62. Helsinki.

Nurmela, Tauno

- 1950 Olavi Maununpoika Pariisissa. – SS 6/1950.

Nuorteva, Jussi

- 1988 Opinkäynti ulkomailla. – Kirja Suomessa 500 vuotta. 1988.
 1990 Yliopisto-opintojen asema suomalaisessa pappiskoulutuksessa en-

- nen Turun akatemian perustamista. – TA 4/1990.
- 1996 Suomalaisen ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640. Diss. Painamaton käsikirjoitus.
- Nyberg, Lars & Nordström, Hilding*
- 1970 Karjaa ennen ja nyt. Karjaa.
- Nyberg, Tore*
- 1965 Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters. BHL 15. Leiden.
- 1968 De birgittinska ordensmännens uppgift. – KÅ 1968.
- Nygren, Olga Alice*
- 1945 Helgonen i Finlands medeltidskonst. SMYA 46. Helsinki.
- Nylander, Ivar*
- 1952 On the Ordination and Appointment of Canons and Rectors according to Canon Law. – KÅ 1952.
- 1953 Das kirchliche Benefizialwesen Schwedens während des Mittelalters. Diss. RB 4. Lund.
- Oja, Aulis*
- 1955 Keskiaikaisen ”Etelä-Suomen” asutus ja aluejaot. HT 44. Helsinki.
- 1960 Raison keskiaika ja 1500-luku. – Raison historia I. Turku.
- 1966 Maskun historia I. Turku.
- 1977 Nousiaisten historia I. Turku.
- Ojanen, Eeva*
- 1990 Espoon seurakuntahistoria. Lappeenranta.
- Olesen, Jens E.*
- 1980 Rigsråd, kongemagt, union 1434–1449. Diss. SJSH 36. Viborg.
- 1981 Norden og Livland i det 15. århundrede. – Nordisk tidskrift 4/1981.
- 1983a Unionskrige og stændersamfund 1450–1481. SJSH 40. Viborg.
- 1983b Unionsproblemer. – Historie 14:4.
- 1991 Kongemagt, birgittinere og Kalmarunionen. – Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden. Odense.
- Olsson, Gunnar*
- 1947 Stat och kyrka i Sverige vid medeltidens slut. Göteborg.
- 1971 Beata Losman: Norden och reformkonsilierna (replik). – SHT 1/1971.
- Olsson, Harald*
- 1944 Johannes Messenius’ Scondia Illustrata. Studier i verkets tillkomst-historia och medeltidspartiets källförhållanden. Lund.

Orrman, Eljas

- 1977 Om enheterna rök och krok i Finland under medeltiden. – HTF 4/1977.
 1981 The Progress of Settlement in Finland during the Middle Ages. – SEHR 2/1981.
 1982 Skatteenheter och bebyggelseutveckling på Åland under medeltiden. – Åländsk odling 1981–1982.
 1985 En vision om sjövälden kring Östersjön. – HTF 1/1985.
 1987 Huomioita myöhäiskeskiajan ja 1500-luvun asutustaantumasta Pohjois- ja Keski-Euroopassa. – HAik 1/1987.

Ourliac, Paul

- 1991 Das Schisma und die Konzilien. – Die Zeit der Zerreißproben (1274–1449). DGC 6. Freiburg.

Palamarç, Elisabeth

- 1990 Relikernas betydelse för den katolska liturgin under medeltiden. – Åländsk odling 48.

Palola, Ari-Pekka

- 1996 Yleiskatsaus Suomen keskiaikaisten seurakuntien perustamisajankohdista. – Faravid 18–19.
 1997a Piispa Maunu Olavinpoika Tavastin sukulaissuhteet. – Genos 2/1997.
 1997b Olavi Maununpoika Pariisissa. – SKHSV 1996.
 1997c Piispa Olavi Maununpojan syntyperä. – Genos 3/1997.

Partner, Peter

- 1990 The Pope's Men. The Papal Civil Service in the Renaissance. Oxford.

Perdrizet, Paul

- 1937 Le Calendrier de la nation d'Allemagne de l'ancienne université de Paris. Publications de la faculté des lettres de l'université de Strasbourg. Paris.

Pernler, Sven-Erik

- 1977 Gotlands medeltida kyrkoliv – biskop och prostar. Visby.

Perälä, Väinö

- 1963 Mynämäki 1260–1960. Turku.

Pihlman, Aki

- 1986 Analys. – Åbo. Medeltidsstaden 3. Åbo.

Pirinen, Kauko

- 1952 Pappien omaisuus ja perintö keskiajalla ja uskonpuhdistusaikana. – Ramus virens. SKHST 52. Helsinki.

- 1955 Kirkkoreduktio Varsinais-Suomessa ja sen seuraukset. – Varsinais-Suomen historia V:3. Turku.
- 1956 Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla. Diss. SKHST 58. Helsinki.
- 1957 Kansallisuus ja kansainvälisyys keskiajan kirkossa. – HAik 1/1957.
- 1962a Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota. HT 55. Helsinki.
- 1962b Turun tuomiokirkon keskiaikaiset kaupunkikiinteistöt. – HArk 58.
- 1963 Keskiajan ja 1500-luvun maarovasteista. – In arce et vigilia. SKHST 66. Forssa.
- 1976 Keskiajan ja uskonpuhdistuskauden tuomiokapituli. – Turun tuomio-kapituli 1276–1976. Turku.
- 1980a Biskop: ställning i det världsliga samhället. – KLNm 1. Viborg.
- 1980b Baltisk mynt: cirkulation och kurs. – KLNm 1. Viborg.
- 1980c Domkapitel. – KLNm 3. Viborg.
- 1981a Fabrica: Finland. – KLNm 4. Viborg.
- 1981b Suomi pohjoismaisessa unionissa. – Eino Jutikkala & Kauko Pirinen: Suomen historia. 3. uud. painos. Tampere.
- 1985 Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta. – HAik 2/1985.
- 1988a Kirjat keskiajan Suomessa. – Opusculum 1–4/1988.
- 1988b Savon keskiaika. – Savon historia I. Kuopio.
- 1991 Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Suomen kirkon historia 1. Porvoo.
- 1992 Juvan seurakunnan vaiheet vuoteen 1901. – Juva 550 vuotta. Juva.
- 1993 Tiedon kulku Suomeen keskiajalla. – Keskusteluja professorin kanssa. TYHLJ 28. Turku.
- 1996 The Cartulary of Abo Cathedral. – REA. Jyväskylä.

Platen, Magnus von

- 1949 Rhyzelius, Andreas Olai. – Svenska män och kvinnor 6. Stockholm.

Plöchl, Willibald M.

- 1955–1960 Geschichte des Kirchenrechts I–II. 2., erw. Auflage. Wien.

Poppius, Liisa

- 1957 Juvan esihistoria ja vaiheet seurakunnan perustamisesta Uuden-kaupungin rauhaan. Pieksämäki.

Porthan, Henric Gabriel

- 1862 Opera selecta II. SKST 21:2. Helsingfors.

Pulkila, Uuno

- 1947 Padasjoen historia. Jyväskylä.

Ramsay, Jully

- 1909 Frälsesläkter i Finland intill den stora ofreden. Helsingfors.

Rapp, Francis

- 1995 Die Vielfalt der Reformbestrebungen. – Von der Reform zur Reformation (1450–1530). DGC 7. Freiburg.

Rashdall, Hastings

- 1936a–c The Universities of Europe in the Middle Ages I–III. 2nd ed. by F. M. Powicke and A. B. Emden. Oxford.

Rasmussen, Nils Ludvig

- 1981 Mark lödig. – KLN 11. Viborg.

Rein, Gabriel

- 1828 De rerum Fennicarum scriptoribus ante condita Academiam Aboensem. Aboae.
1870 Finlands historia. Helsingfors.

Renwall, Jarl

- 1931 Syntykö Maunu Olavinpoika Tavast todellakin Alasjoen (nyttemmin Tavastilan) tilalla Mynämäen (nyttemmin Mietoisten) pitäjässä? – Uskon sanoma 1–2/1931.

Renvall, Pentti

- 1949 Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys. Varsinais-Suomen historia V:1. Turku.
1962 Ruotsin vallan aika. – Suomen kansanedustuslaitoksen historia I. Helsinki.

Ridder-Symoens, Hilde de

- 1992 Mobility. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Ringbom, Lars-Ivar

- 1952 St. Henriks gravkyrka i Nousis. – Corolla archeologica. Helsingfors.

Ringbom, Åsa

- 1994 Dateringen av Ålands kyrkor. – HTF 3/1994.

Rinne, Juhani

- 1927 Pyhän Henrikin palvonta ja Turun tuomiokirkko. – Turun sivistyshistoriaa. THA 2.
1932 Pyhä Henrik – piispa ja marttyyri. SKHST 33. Helsinki.
1939 Johannes Peringskiöld vanhemman Suomen piispainkronikka. – HArk 46.
1941–1952 Turun tuomiokirkko keskiaikana I–III. Turku.
1944 Suomen keskiajan piispain ”Curia Kumo” ja Satakunnan linnat. – HArk 50.

Riska, Tove

- 1987a Keskiajan interiööriin liittyvä esineistö ja taidekäsitö. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.
 1987b Keskiajan maalaustaide. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.
 1987c Keskiajan puunveisto ja maalatut alttarikaapit. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.
 1990 Den helige biskop Henriks sarkofag i Nousis kyrka. – Hikuin 17.

Roosval, Johnny

- 1927 Byggnadshistoria. – S. Nikolai eller Storkyrkan II. SvK 24. Stockholm.

Rosén, Ragnar

- 1960 Kymenkartano. – Kymin historia I. Kouvola.

Ruuth, J. W.

- 1882 Tutkimuksia Suomen ja Hansan välisistä suhteista ennen vuotta 1435. Helsinki.
 1909a Om varupris och värdeförhållanden i Finland under medeltiden. – ÖFV 51.
 1909b–1923 Åbo stads historia under medeltiden 1 – 4. BÅSH 9–13. Helsingfors.

Ruuth, Martti

- 1934 Strandberg, Kaarle Henrik. – Kansallinen elämäkerrasto V. Porvoo.

Salminen, Tapio

- 1993 Suomen linnojen ja voutikuntien hallinto vuosina 1412–1448. Painamaton pro gradu -tutkimus Tampereen yliopistossa.
 1995 Davidin kapina ja Pirkanmaan kapinaherkkyys. – Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia 10. Tampere.
 1996 Tallinna veti jo keskiajalla. – Tiede 2000 4/96.

Salomies, Ilmari

- 1944 Suomen kirkon historia I. Helsinki.

Samzelius, Jonas

- 1946 Inledande studier. – Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421–1590. Uppsala.

Sandholm, Åke

- 1963 Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden. – AAAH 26:1. Åbo.

Sarmela, Matti

- 1994 Suomen perinneatlas. Helsinki.

Sartes, Minna & Uotila, Kari

1997 Unioniajan säätila. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.

Sarvas, Pekka

1997 Rahoista Suomessa Kalmarin unionin aikana. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.

Schaefer, Heinrich

1903 Pfarrkirche und Stift im deutschen Mittelalter. KA 3. Stuttgart.

Schalin, Olav D.

1946 Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland I. Helsingfors.

Schmidt, Wolfgang

1941 Die Zisterzienser im Baltikum und in Finnland. – SKHSV 1939–1940.

Schück, Henrik

1900–1902 Svenska Pariserstudier under medeltiden. – KÅ 1900, 1902.

Schück, Herman

1959 Ecclesia Lincopensis. Diss. SSH 4. Stockholm.

1976 Rikets brev och register. SSR 4. Stockholm.

1985 I Vadstena 16. augusti 1434. – SHT 2/1985.

1994 Engelbrektskrönikan. VHA AH, Historiska serien 22. Stockholm.

Schwinges, Rainer C.

1992a Admission. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

1992b Student Education, Student Life. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Sinisalo, Antero

1987 Myöhäiskeskiaikaiset kivikirkot. – Ars – Suomen taide 1. Keuruu.

Sjödén, C. C.

1950 Stockholms borgerskap under Sturetiden. Stockholm.

Sjödén, Lars

1925 Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek i belysning av hans liv och diktning. – SHT 1925.

Sjögren, Paul

1944 Släkten Trolles historia intill år 1505. Diss. Uppsala.

1950 Ätten Posses historia intill år 1500. Uppsala.

Skuym-Nielsen, Niels

1956 Ærkekonge og ærkebiskop. – Scandia 23:1.

Snellman, Elli

- 1965 Pyhän Henrikin muistohaudan messinkilaattakaiverrukset. – Kaltio 3/1965.

Sprandel, Rolf

- 1975 Das mittelalterliche Zahlungssystem. MGM 10. Stuttgart.

Staf, Nils

- 1935 Marknad och möte. Stockholm.

Steinby, Torsten

- 1958 Apud Sanctam Catharinam. – HLS 33. SSLF 365. Helsingfors.

Stigell, Anna-Lisa

- 1974 Kyrkans tecken och årets gång. SMYA 77. Helsingfors.

Stolt, Bengt

- 1981 Liturgiskt dräkt. – KLNLM 10. Viborg.

Strömberg, Bengt

- 1981a Ordination. – KLNLM 12. Viborg.

- 1981b Pontificale. – KLNLM 13. Viborg.

Stryffe, C. G.

- 1911 Skandinavien under unionstiden. Stockholm.

Suna, Antti

- 1994 Kuusiston linna. – Kuusiston linna. Tutkimuksia 1985–1993. MROP 8. Turku.

Suvanto, Seppo

- 1949 Keskiaika. – Längelmäveden seudun historia I. Forssa.

- 1952 Suomen poliittinen asema Sten Sture vanhemman valtakaudella. HT 38. Forssa.

- 1954a Akaan historia I. Vammala.

- 1954b Suur-Jämsän keskiaika. – Suur-Jämsän historia I. Forssa.

- 1973a Keskiaika. Satakunnan historia III. Pori.

- 1973b Rajankäynnit Hämeessä 1400-luvun puolimaissa. – HAik 3/1973.

- 1976 Naantalin historia I. Keskiaika ja 1500-luku. Turku.

- 1978 Ruotsin valtaneuvosto ja Suomi vuosina 1434–41. – SSFV 56.

- 1982 Rigsråd: Finland. – KLNLM 14. Viborg.

- 1985a Keskiaika. – Hauhon-Luopioisten-Tuuloksen historia I. Hämeenlinna.

- 1985b Keskiaika. – Suomen historia 2. Espoo.

Svanberg, Jan

- 1967 Nicolaus Hermannis ”upphöjde” gravsten i Linköping. – Nordisk medeltid. SSHA 13. Uppsala.

Söderlind, Nils

1932 Striden om Uppsala ärkebiskopsstol åren 1432–1435. – KÅ 1932.

Taitto, Ilkka

1992 Documenta Gregoriana. Porvoo.

1994 Pyhän Henrikin liturgiaa koskevien lähteiden inventointi. Painamaton esitelmä Keskiajan päivillä 23.4.1994.

1997 Pyhän Margareetan muistoja Suomessa. – Turku ja Kalmarin unioni. TMN 24. Vammala.

Tanaka, Mineo

1990 La Nation Anglo-Allemande de l'Université de Paris. Paris.

Thompson, A. Hamilton

1947 The English Clergy and Their Organization. Oxford.

Thordeman, Bengt

1952 Dateringen av Sankt Henriks kenotaf i Nousis. – Corolla archaeologica. Helsingfors.

Thörnqvist, Clara

1929 Svenska studenter i Prag under medeltiden. – KÅ 1929.

Tierney, Brian

1955 Foundations of the Conciliar Theory. Cambridge.

Tunberg, Sven

1931 Riksdagen under medeltiden. – Sveriges riksdag I:1. Stockholm.

Törnblom, Lena

1992 Medeltiden. – Finlands historia 1. Ekenäs.

1996 Kastelholm, en nyckel till Sverige. Diss. BH 11. Saarijärvi.

Törne, P. O. von

1911a De finska medeltidsbiskoparnes besök vid den påfliga kurian.
– Historiska uppsatser. SSLF 100. Helsingfors.

1911b Om Finlands skattskyldighet till påfvedömet under medeltiden.
– HArk 22:2.

1922 Magnus Nilsson Stjernkors – prelat och patriot. – HTF 3–4/1922.

Ullmann, Walter

1961 Principles of Government and Politics in the Middle Ages. London.

Uotila, Kari

1994 Kuusiston piispanlinnan keskiaikainen rakennushistoria. – Kuusiston linna. Tutkimuksia 1985–1993. MROP 8. Turku.

- 1995 Kuusiston piispanlinna – turvaa viholliselta, veroja kansalta. – THA 49.
 1997 Kuusiston linnan rakennushistoria. Diss. Painamaton käsikirjoitus.

Wahlberg, Jan-Erik

- 1994 Kuusiston linnansaaren kehitys keskiajalla. – Kuusiston linna. Tutkimuksia 1985–1993. MROP 8. Turku.

Vahtola, Jouko

- 1985 Om Matti Klinges bok Östersjövällden. – Horisont 5/1985.
 1987 Keskiaika. – Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo.

Venge, Mikael

- 1983 Poul Enemark: Kriseår 1448–1451 (anm.). – DHT 1983.

Wennervirta, L.

- 1937 Suomen keskiaikainen kirkkomaalaus. Porvoo.

Verger, Jacques

- 1972 The University of Paris at the End of the Hundred Years War. – Universities in Politics. Baltimore.
 1992 Teachers. – Universities in the Middle Ages. Cambridge.

Westman, Knut B.

- 1918 Reformationens genombrottsår i Sverige. Uppsala.

Wichman, Holger

- 1937 Biskop Thomas av Strängnäs och hans politiska verksamhet före Engelbrekts död. – KÅ 1937.

Virdestam, Gotthard

- 1934 Växjö stifts herdaminne VIII. Växjö.

Virmala, Anja & Ruotsalainen, Pirjo

- 1972 Lammin pitäjän historia I. Hämeenlinna.

Voionmaa, Väinö

- 1920 Kirkollisen verotuksen kysymyksiä keskiajan Suomessa. – SKHSV 1913.

Wulf, Christine

- 1982 Zwei finnische Sätze aus dem 15. Jahrhundert. – UAJ 2.

Vähäkangas, Tapio

- 1975 Piispa Olavi Maununpojan syntyperä ja sukulaissuhteet. – Genos 2/1975.

Zeitler, Rudolf

1982 Huvuddragen ur byggnadshistoria. – Uppsala domkyrka. Uppsala.

Zetterberg, Pentti

1991a Pernajan keskiaikaisen kirkon puurakenteiden iänmäärittäminen.
JKEDA 67.

1991b Pyhtään keskiaikaisen kirkon puurakenteiden iänmäärittäminen.
JKEDA 68.

1996 Lounais-Suomi. Dendrokronologisesti ajoitettu männyn lustoaineisto. Paksuuskasvun vaihtelu vuosina 1400–1460. Kaavio.

Åmark, Mats

1949 Helgon i Upplands kyrkor. – Upplands kyrkor II. Uppsala.

Äikää, Ermo

1995 Hymnus Angelicus. Turun hiippakunnan keskiaikaisen messusävelmistön Gloria-melodiat. Diss. SKHST 170. Saarijärvi.

Öberg, Jan

1983 Latinska källor till Sverige-Finlands medeltida historia med särskild hänsyn till Åbo stift. KAÅA 17. Åbo.

Österbladh, Kaarlo

1932 Neovius, Adolf Alarik. – Kansallinen elämäkerrasto IV. Porvoo.

V Haastattelut, keskustelut ja kirjeenvaihto

Bartholdy, Nils G.

Kirje 6.11.1996.

Brusila, Heljä

Keskustelu 12.2.1997.

Hiekkanen, Markus

Kirjeet 12.10.1996, 11.12.1996, 23.2.1997.

Krötzl, Christian

Keskustelu 30.8.1996.

Nuorteva, Jussi

Keskustelu 10.5.1996.

Pirinen, Kauko

Keskustelut 6.8.1993, 30.5.1996.

Taitto, Ilkka

Keskustelut 12.4.1996, 11.7.1996, 9.9.1996.

Kirje 18.7.1996.

Äikää, Ermo

Keskustelu 13.6.1996.

IX Liitteet

Liite 1

Maunu Tavastiin ja Olavi Maununpoikaan liittyvien asiakirjojen luokittelu

a. Luokittelu asiakirjan laatijan perusteella

		MAUNU TAVAST		OLAVI MAUNUNPOIKA	
		määrä	%	määrä	%
I	Omat kirjeet	100	27,0	18	15,0
II	Tuomiokirjeet	36	9,7	12	10,0
III	Muiden piispojen kirjeet	22	6,0	1	0,8
IV	Valtaneuvoston kirjeet	56	15,1	6	5,0
V	Kuninkaan kirjeet	29	7,8	15	12,5
VI	Paavin kirjeet	32	8,7	23	19,2
VII	Muiden henkilöiden kirjeet	95	25,7	45	37,5
Yhteensä		370	100,0	120	100,0

b. Erityyppisten asiakirjojen ajallinen jakauma

MAUNU TAVAST

	1416 -1415	1420 -1421	1421 -1425	1426 -1430	1431 -1435	1436 -1440	1441 -1445	1446–	KAIKKI
I	7 (35,0)	10 (25,0)	12 (48,0)	13 (49,9)	13 (37,2)	17 (21,7)	17 (22,3)	10 (14,4)	100 (27,0)
II	2 (10,0)	4 (10,0)	2 (8,0)	2 (7,7)	2 (5,7)	11 (14,1)	6 (7,9)	7 (10,1)	36 (9,7)
III	–	3 (7,5)	–	–	6 (17,1)	3 (3,8)	8 (10,5)	2 (2,9)	22 (5,9)
IV	–	2 (5,0)	2 (8,0)	–	6 (17,1)	28 (35,9)	10 (13,1)	8 (11,6)	56 (15,1)
V	1 (5,0)	5 (12,5)	–	–	3 (8,5)	1 (1,3)	10 (13,1)	8 (13,0)	29 (7,8)
VI	7 (35,0)	4 (10,0)	2 (8,0)	5 (19,2)	–	–	9 (11,8)	5 (7,2)	32 (8,7)
VII	3 (15,0)	12 (27,5)	7 (28,0)	6 (23,1)	5 (14,2)	18 (23,5)	16 (21,1)	28 (44,9)	95 (25,7)
YHT.	20	40	25	26	35	78	76	69	370

OLAVI MAUNUNPOIKA

	–1440	1441 –1445	1446 –1450	1451 –1455	1456–	KAIKKI
I	2 (10,0)	3 (13,1)	6 (26,1)	5 (17,8)	2 (7,6)	18 (15,0)
II	4 (20,0)	–	2 (8,7)	5 (17,9)	1 (3,8)	12 (10,0)
III	–	–	–	–	1 (3,8)	1 (0,8)
IV	2 (10,0)	–	–	2 (7,1)	2 (7,7)	6 (5,0)
V	–	6 (26,0)	1 (4,4)	1 (3,6)	7 (26,9)	15 (12,5)
VI	1 (5,0)	9 (39,1)	7 (30,4)	3 (10,7)	3 (11,5)	23 (19,2)
VII	11 (55,0)	5 (21,7)	7 (30,4)	12 (42,9)	10 (38,5)	45 (40,0)
YHT.	20	23	23	28	26	120

C. Asiakirjojen määrällinen jakauma vuosittain

MAUNU TAVAST: PIISPUUSKAUDEN AIKANA

		1416	8	1421	4	1426	5	1431	1	1436	13	1441	29	1446	11
1412	6	1417	16	1422	4	1427	1	1432	7	1437	10	1442	12	1447	8
1413	1	1418	8	1423	7	1428	4	1433	6	438	20	1443	7	1448	5
1414	7	1419	4	1424	5	1429	12	1434	6	1439	18	1444	7	1449	13
1415	3	1420	4	1425	5	1430	4	1435	15	1440	17	1445	19	1450	17

OLAVI MAUNUNPOIKA: TUOMIOROVASTI- JA PIISPUUSKAUSIEN AIKANA

1436	2	1441	5	1446	3	1451	6	1456	1
1437	4	1442	4	1447	2	1452	1	1457	10
1438	5	1443	7	1448	2	1453	8	1458	7
1439	4	1444	–	1449	5	1454	5	1459	3
1440	3	1445	7	1450	11	1455	8	1460	–

PROSENTUAALINEN JAKAUMA VIISIVUOTISKAUSITTAIN

MAUNU TAVAST

OLAVI MAUNUNPOIKA

1412–1415	17	(4,8 %)	1436–1440	18	(15,9 %)
1416–1420	40	(11,4 %)	1441–1445	23	(20,3 %)
1421–1425	25	(7,1 %)	1446–1450	23	(20,3 %)
1426–1430	26	(7,4 %)	1451–1455	28	(24,8 %)
1431–1435	35	(10,0 %)	1456–1460	21	(18,6 %)
1436–1440	78	(22,2 %)			
1441–1445	76	(21,6 %)			
1446–1450	54	(15,4 %)			

Liite 2

a. Piispainkronikan elämäkertojen sisältö ja lähdepohja

MAUNU TAVAST

Kaavio perustuu Simo *Heinisen* (1989, 70–71) esittämään kaavioon, jota olen täydentänyt.

J = Juustenin piispainkronikka (*Juusten* 1988a)

P = Palmskiöldin katkelman teksti (*Maliniemi* 1945)

Sisältö	Lähteet	
J	P	muut
1. Syntyperä	2	
2. Kotipaikka	1	
3. Opinnot	3	
4. Aikaisempi ura tuomiokapitulissa		REA 341
5. Toiminta kuninkaan palveluksessa	4	REA 312
6. Piispaksivihkimys Roomassa		muistiinpanot?
7. Paluumatka, käynti Pariisissa		
8. Käynti kuninkaissa		
9. P. Ruumiin kappelin perustaminen	6	REA 419, 481, 483, 391
10. Kappelin koristaminen		
11. Kappelin jokapäiväiset messut		REA 546
12. P. Ruumiin prebendan lahjoitus		REA 419, 481, 391
13. Kivisen prebendatalon rakentaminen	11	
14. Pyhän Ristin hetket	12	
15. Oma hetkipalvelus		muistopuhe?
16. Hurskaus hetkipalveluksessa		muistopuhe?
17. Arkki diakonaatin uudelleen perustaminen	13	REA 341
18. Neljä uutta kanonikaattia		
19. Neljä uutta kuoripappia	14	
20. P. Johanneksen kappeli		REA 362, 363
21. P. Yrjänän prebenda		REA 360, 361
22. Sielujen prebenda ja messut		REA 411
23. P. Pietarin ja Paavalin prebenda		REA 346, 347
24. P. Annan alttari ja kilta		REA 443, 474
25. Kolmen kuninkaan kilta	15	REA 552, 715
26. Pappisalttari	16	REA 453
27. Kolme prebendaa Viipuriin		

J	P	muut
28. Piispan kivitalon rakentaminen	10	
29. Kuusiston linnan rakentaminen		
30. Naantalın luostarin perustaminen	7	
31. Sakariston ja pääkuorin rakennuttaminen		
32. Oma asunto lähelle luostaria		muistopuhe?
33. Masku luostarin anneksiksi		
34. Padisen luostarin patronaattioikeuden peruuttaminen		REA 376, 404, 427, 430, 431
35. Aamuruskon messu		REA 298, 431
36. Jatkuvat messut tuomiokirkossa		
37. Tuomiokirkon palo ja korjaus		
38. Piispantalon palo		
39. Matka pyhälle maalle	18	
40. Hankinnat Venetsiassa tuomiokirkolle	19	
41. Kirjojen hankinta		
42. P. Henrikin pyhänjäänöslippaat		
43. Kirkonkalleuksien hankinta		inventarioluettelo?
44. Toiminta valtaneuvostossa	21	muistopuhe?
45. Aseellinen saattue		muistopuhe?
46. Kuninkaan neuvonantajana		REA 557
47. Suomen saamat verovähennykset		REA 459, 460
48. Satakunnan kapinoiden tukahduttaminen		REA 476?
49. Suomen jakaminen kahteen laamannikuntaan		REA 456
50. Suomelle äänioikeus kuninkaanvaalissa		REA 176
51. Köyhien ja vaivaisten ruokkiminen		muistopuhe?
52. Yleinen hyväntekeväisyys		muistopuhe?
53. Askeettinen elämä	22	
54. Maine		muistopuhe?
55. Piispuusaika, eläkkeelle siirtyminen	5	
56. Kuolinaika	9	
57. Ikä	24	
58. Kuolinpaikka	24	
59. Hautapaikka	8	

OLAVI MAUNUNPOIKA

Sisältö		Lähteet	
J		P	muut
1.	Sukulaisuussuhde edeltäjään	1	
2.	Kasvatus ja opintojen rahoitus		
3.	Kotipaikka		
4.	Oppiarvot: maisteri, teologian bacca- laureus ja pedagogista		ACUP II, no. V: 1-2
5.	Pariisin yliopiston rehtori ja etiikan lehtori	2	
6.	Piispanvaali ja -vihkimys		muistiinpanot?
7.	Taidot ja puhujankyvyt		ACUP II, no. V: 1-2
8.	Ranskalaisten arvostus		ACUP II, no. V: 1-2
9.	Kristoffer ja Kaarle -kuninkaiden neuvonantaja		
10.	P. Ursulan alttarin perustaminen		
11.	Turun palo		D 358 KB
12.	Kuolinaika	3	
13.	Kuolinpaikka ja -tapa		
14.	Hautapaikka	4	
15.	Arkkipiispa Johan Bengtssonin kapina		kronikat

b. Johannes Messeniuksen tietojen lähdekriittinen tarkastelu

<i>Vuosi</i>	<i>Tieto</i>	<i>Lähde</i>
1389	Arkkiteinin viran perustaminen ja Maunu Tavast 1. arkkiteiniksi.	Perustaminen ja Maunu Tavastin virassaolo: <i>Juusten</i> 1988a, 57. Muu ilmeisesti omaa päätelmää.
1400	Naantalin luostarin perustaminen Karinkylään.	Tieto: <i>FMU</i> 2417 väärin tulkittuna. Vuosiluku (väärä) oma päätelmä.
1412	Maunu Tavastin valinta piispaksi.	<i>Juusten</i> 1988a, 57.
1413	Naantalin luostarin siirtäminen Stenbergaan ja sitten Pyhäjoelle.	Tieto: <i>FMU</i> 2417 väärin tulkittuna. Vuosiluku (väärä) oma päätelmä.
1417	Piispa Maunu rakennutti Turkuun piispantalon.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 59. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.
1420	Piispa Maunun lähtö pyhiinvaellukselle.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 60. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.
1421	Piispa Maunun hankinnat Venetsiassa.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 60. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.
1423	Piispa Maunu perusti köyhäintalon jokaisen kirkon viereen/ spitaaliparantolan jokaisen rovastinkirkon viereen.	Osin: <i>Juusten</i> 1988a, 61. Osin perustuu muuhun lähteeseen, mahdollisesti kadonneeseen asiakirjaan.
1426	Piispa Maunu lahjoitti arkkiteinille suuremmat tulot.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 58. Vuosiluku (väärä) oma päätelmä.
1427	Piispa Maunu teetti P. Henrikiä esittävän hopeisen veistoksen.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 60 väärin tulkittuna. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.
1429	Turku paloi ja piispa Maunu rakennutti sen uudelleen.	<i>Juusten</i> 1988a, 60 vapaasti tulkiten.
1431	Piispa Maunu laajensi Kuusiston linnaa.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 59. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.
1436	Suomalaisten liittyminen Ruotsin valtaneuvostoon ja veronalennusten saaminen.	Veronalennukset: <i>Juusten</i> 1988a, 61. Muuten: mahdollisesti KK, 3200–3207.
1438	Piispa Maunu rakennutti Pyhän Ruumiin kappelin.	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 57–58. Vuosiluku (väärä) oma päätelmä.
1439	Olavi Maununpoika Pariisiin yliopiston opettajana ja rehtorina	Tieto: <i>Juusten</i> 1988a, 62. Vuosiluku (väärä) oma päätelmä.

- 1441 Kuningas Kristofferin vahvistus Naantalin luostarin saamille lahjoituksille *FMU 2417.*
- 1442 Henrik Klaunpojan leski, piispa Maunun Lucia-sisar, lahjoitti Ailosen tilan Naantalin luostarille. *FMU 2469 osin virheellisesti tulkittuna.*
- 1443 Naantalin luostari muutti Ailosiin saatuaan kuninkaan suostumuksen. *FMU 2539.*
- 1444 Piispa Maunu velvoitti ahvenanmaalaiset maksamaan papinkymmenykset. *FMU 1735 ja 2596 toisiinsa sekoitettuina.*
- 1447 Piispa Maunu rakennutti Naantalin sakastin ja pääkuorin. Tieto: *Juusten 1988a, 59. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.*
- 1449 Piispa Maunu rakennutti itselleen asunnon Naantaliin. Tieto: *Juusten 1988a, 59. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.*
- Olavi Maununpojan toimiminen kuningas Kristofferin neuvonantajana. *Juusten 1988a, 62–63.*
- 1450 Maunu luovutti piispanviran Olaville ja siirtyi asumaan Naantaliin. *Juusten 1988a, 62.*
- 1452 Maunu Tavast kuoli Naantalissa ja haudattiin P. Ruumiin kuoriin. *Juusten 1988a, 62.*
- 1455 Piispa Olavi perusti 11 000 neitsyen alttarin. Tieto: *Juusten 1988a, 63. Vuosiluku ilmeisesti oma päätelmä.*
- 1457 Suomalaisten siirtyminen kuningas Kristianin puolelle piispa Olavin neuvosta. Tapahtuma: jokin ruotsalainen kronikka. Piispa Olavin osuus ilmeisesti oma päätelmä.
- 1460 Olavi kuoli 25.2. ja haudattiin enonsa viereen. *Juusten 1988a, 63.*

Lähteet: *Messenius* 1865, 33–37, 1985, 18–20 ja 1988, 63–67.

c. Lähdekriittinen arviointi Ad. Neoviuksen itineraarion tiedoista

Päiväys	Paikka	Arvio
MAUNU TAVAST		
1396 23.2. 10.4.	baccalaureus Pariisissa determinoi Pariisissa	Tieto oikea, mutta paikka väärä: po. Praha (ks. <i>Thörnqvist</i> 1929, 288).
1414 19.1.	Turku	Ilm. virheellinen päiväys, po. 22.1. (ks. <i>SD</i> 1875 ja <i>FMU</i> 1424).
1415 15.6.	Turku	Ilm. virheellinen päiväys, po. 25.6. (ks. <i>REA</i> 352).
	15.9. Turku	Ei löydy muista lähteistä, mahd. virheellinen tieto.
1419 5./6.	Uppsala	Ilm. väärät kuukaudet, po. 8./9. (ks. <i>SD</i> 2685).
1420 25.11.	Flensburg	Ilm. virheellinen päiväys, po. 10.11. (ks. <i>ST</i> 451). Tiedon luotettavuudesta ks. myös s. 30–31.
1425 25.1.	Turku	Ei löydy muista lähteistä, mahd. virheellisiä tietoja
	13.9. Turku	
1427 19.12.	Helsingborg	Väärä tieto, ei ollut paikalla (<i>Statuta</i> , 119 – 121).
1428 alkuv.	Tukholma	Ei löydy muista lähteistä, ilm. virheellinen tieto (vrt. edellä).
1437 19.9.	Turku; maanoikeus	Virheellinen päiväys, po. 19.6. (<i>FMU</i> 2221).
1438 9.7.	Kalmar	Väärä tieto, ei ollut paikalla (<i>ST</i> 476).
1442 7.3.	Naantali	Virheellinen lähdetulkinta, ei ollut paikalla (<i>FMU</i> 2451).
1446 27.5.	Tukholma	Virheellinen päiväys, po. 25.7. (<i>FMU</i> 2670).

- 8.10. Naantali Virheellinen lähdetulkinta, ei ollut tuolloin paikalla (*FMU* 2657, 2674).
- 1448 9.10. Naantali Asiakirja ajoitettu väärin, po. 1498 (*HFH* III 69, *FMU* 4813).
- 1450 14.4. Halmstad
27.9. Tukholma Ei löydy muista lähteistä, tiedot sinänsä voivat pitää paikkansa (vrt. *ST* 490 ja *FMU* 2853).

OLAVI MAUNUNPOIKA

- 1441 4.10. Tukholma Ilm. virheellinen päiväys, po. 3.10. (ks. *REA* 500).
- 1442 6.5. Tukholma Ei löydy muista lähteistä, mahd. virheellinen tieto.
- 1457 16.10. Tukholma Ilm. virheellinen päiväys, po. 19.10. (ks. *FMU* 3049).

Lähde: *Neovius* 1913, 39–45.

Liite 3

a. Maunu Tavastin itineraario

Jos vuosiluku tai päiväys on varustettu kysymysmerkillä, on tapahtuman ajoitus epävarma. Jos paikka on varustettu kysymysmerkillä, asiakirjassa on ilmoitettu väärä paikka tai ei ole täysin varmaa, oliko Maunu Tavast silloin paikalla.

1394?	17/10?	Praha; aloittaa opiskelun
1396	23/2, 10/4	" ; suorittaa baccalaureus-tutkinnon (<i>MUP</i> I:1, 310–311)
1398	helmik.	" ; suorittaa lisensiaatintutkinnon (<i>MUP</i> I:1, 329–330)
1402	17/3	Turku; ostaa maata (<i>REA</i> 295)
1406	11/3	Sölvesborg; kuninkaan kansliassa, saa rälssikirjeen (<i>REA</i> 312)
1407?	Turku; valitaan arkkiteiniksi	
1412	29/6 jälk.	" ; valitaan piispaksi (<i>Juusten</i> 1988a, 57)
	21/10	Rooma; saa nimityksen paavilta (<i>FMU</i> 1384)
	26/10	" ; suorittaa servitium-maksut (<i>FMU</i> 1385)
	–	" ; vihitään P. Katariinan kirkossa (<i>Juusten</i> 1988a, 57)
	9/11	" ; hankkii anekirjeitä (<i>REA</i> 334–336)
1412–1413		Pariisi (<i>Juusten</i> 1988a, 57)
1413	kevät	Ruotsi; tapaa kun. Eerikin ja saa Maskun läänitykseksi (<i>Juusten</i> 1988a, 57)
1414	22/1	Turku; antaa piispanpöydän maita lampuodeille (<i>FMU</i> 1424)
	7/2	Germundby, Tenhola?; ostaa maata (<i>FMU</i> 1426)
1415	25/6	Turku; maanoikeudessa (<i>REA</i> 352)
1416	26/1	Mynämäki?; ostaa maata (<i>REA</i> 357)
	4/3, 8/3	Turku; ottaa vastaa lahjoituksia tuomiokirkolle (<i>REA</i> 361, 363, 365)
1417	tammi–helmik.	Själlanti; osallistuu anomuksiin Vadstenan luostarin hyväksi (A 20 RA, f. 127–128)
	1/3	Tanska?; kuten edellä (<i>SD</i> 2331)
	9/3	Helsingborg; saa rälssikirjeitä kun. Eerikiltä (<i>REA</i> 369, 370; <i>FMU</i> 1498)
	1/4	Vadstena; antaa luostarille ripitysoikeudet (<i>FMU</i> 1501)
	10–25/4	Skara; suorittaa kanonisointitutkimuksia (<i>SRS</i> III:2, 139–181)
	28/4–4/5	Vadstena; kuten edellä (<i>Lundén</i> 1963, 89–99)
	6–18/5	Linköping; kuten edellä (<i>Lundén</i> 1963, 99–103, 367–371)
	19/5	Vadstena; todistajana (<i>SD</i> 2366)
	29/5	Vadstena?; hankitaan selvitys Padisen luostarin patronaatio-oikeuksista (<i>REA</i> 371)
	5/11	Piikkiö; käräjillä, tark.matkalla? (<i>REA</i> 375)

- 1418 9/5 Persby, Sund; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 378)
ennen 29/6 Itä-Göötanmaa; ratkomassa maariitaa kuninkaan lähettämänä (*SD* 2496)
- 29/6 Kööpenhamina; valtaneuvostossa (*SD* 2496)
- 1418? ennen 29/9 – ; kirjoittaa Padisen luostarille (*REA* 376)
29/9 – ; Padisen apotti kirjoittaa vastauskirjeen (*REA* 376)
- 1419 24/1 Turku; maanoikeudessa (*FMU* 1553)
ennen 9/7 Turku?; tapaa Krister Niilonpojan (*FMU* 1636)
9/7 Kööpenhamina; valtaneuvostossa (*SD* 2661)
20/9 Upsala; kuninkaan lähettämänä järjestämässä arkkipiispanpöydän asioita (*SD* 2685)
- 1419–1420 Firenze?; kun. asiamiehenä (A 20 RA, f. 136; *Friedländer* 1963, 126–128)
- 1419–1420? Jerusalem; pyhiinvaellusmatkalla (*Juusten* 1988a, 60)
Venetsia; tekee hankintoja tuomiokirkolle (*Juusten* 1988a, 60)
- 1420 22/11 Eura kk; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 388)
- 1421 25/2 Oripää; tarkastusmatkalla? (*FMU* 1671)
11/7 Vehmaa; todistajana, tark.matkalla? (*FMU* 1678)
ennen 14/9 Överrönö; oikeudenkäynnissä Jens Gerekseniä vastaan (RAperg)
- 14/9 Upsala; ehdolla arkkipiispaksi, muttei valita (*DV* 327)
- 11/11 Turku; perustaa P. Ruumiin alttarin (*REA* 391)
- 1422 3/2 Vesilahti; vihkii kirkon, tark.matkalla (*FMU* 1688)
- 1423 22/1 Turku; todistus perinnönjaosta veli Niilon kanssa (*FMU* 1713)
- 24/2 Piikkiö?; maanvaihto Martti Djäknin kanssa (*REA* 402)
- 9/8 – ; sopimus Padisen luostarin kanssa (*REA* 404)
- 27/8 Turku; laamanninkäräjillä (*REA* 405)
- Ahvenanmaa; tark.matkalla (*FMU* 1735)
- 1424 27/5 Turku?; ostaa maata (*REA* 413)
10/7 Turku?; vahvistetaan maanvaihto Martti Djäknin kanssa (*REA* 413)
- 2/8 Vadstena; valtaneuvostossa (A 13 RA, f. 6r)
- 1425 10/6 Turku; antaa uusia säädöksiä P. Ruumiin alttarista (*REA* 419)
- 1426 22/7 ” ; sopimus Eskil Fincken kanssa (*FMU* 1817)
- 1428 24/4 ” ; kirjoittaa Tallinnaan (*FMU* 1859)
13/9 ” ; kirjoittaa Tallinnaan (*FMU* 1866)
27/9 – ; ostaa Padisen luostarin oikeudet (*REA* 427)
- 1429 19/2 Eura kk; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 428)
n. 25/5 Turku; tapaa Otto Pogwischin ja Hans Dalhusenin (*FMU* 1900)
- 28/7 – ; Padisen luostari luopuu lopullisesti oikeuksistaan (*REA* 431)
- 31/7 Turku; kirjoittaa Tallinnaan Hans Dalhusenista (*FMU* 1900)
- 11/9, 22/9 ” ; kirjoittaa Tallinnaan (*FMU* 1915, 1918)

- 18/10 – ; Tallinnan raati vastaa kirjeisiin (*FMU* 1920)
- 1430 15/2 Viipuri?; ostaa maata (*FMU* 1935)
- 1/7 Nummi, Kaarina; käräjillä (*REA* 434)
- 1432 23/2 Suvala, Lieto; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 440)
- helmikuu Turku?; arkkipiispaksi valittu Olof Larsson matkustaa Suomen kautta Roomaan (*FMU* 1998)
- 29/6 Viipuri; Olof Larssonin tukijoiden kokouksessa (RAperg)
- 24/7 Turku?; ostaa maata (*FMU* 2049)
- elokuu Turku?; lainaa Olof Larssonille rahat Roomaan paluuta varten (*FMU* 1998; *Akter* 53)
- 15/11 Auvainen, Rusko; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 442)
- 1433 12/5, 19/5 Turku; ostaa maata (*REA* 445, 446)
- 11/6 Spetalsund, Föglö; Tallinnan-suhteita käsittelevässä kokouksessa (*FMU* 2078)
- 1/7 Turku; todistajana (*FMU* 2081)
- 1434 7/5 Valaskallio, Mynämäki?; ostaa maata (*REA* 447)
- 20/5 Turku; maanoikeudessa (*REA* 449)
- 15/11 – ; kuningas Eerik nimittää hänet välitysmieheksi seur. vuoden neuvotteluihin (*ST* 468)
- 1435 10–12/8 Långholmen, Tukholma; valtaneuvostossa (*SMR* 277, 278; *ST* 469c)
- 8/9–18/10 Tukholma; välitysmiehenä kun. Eerikin ja ruotsalaisten neuvotteluissa (*ST* 468, 473; *FMU* 2144; *DN* II 721; *REA* 455)
- 20–29/10 Tukholma; valtaneuvostossa (*FMU* 2154, 2155; *DN* XVI 102; *SMR* 320; *REA* 456, 457)
- 1436 14/2 Porvoo?; maksaa velkojaan (*FMU* 2166)
- 21–24/6 Tukholma; valtaneuvostossa (*HR* II:1 593; *REA* 459, 460)
- 23/7–1/9 Kalmar; Ruotsin edustajana neuvotteluissa kun. Eerikin kanssa (*HR* II:1 603, 609; *ST* 475)
- 24–25/10 Söderköping; provinsiaalikonseilissa (*SMR* 476; *REA* 461)
- 1437 7/3 Turku; mukana P. Marian alttarin maanvaihdoissa (*REA* 464)
- 7/4 Särkilähti, Taivassalo; todistajana, tark.matkalla? (*FMU* 2208)
- 11–19/6 Turku; maanoikeudessa (*FMU* 2215, 2216, 2221; *REA* 465, 466)
- 21/6 Kaarina; käräjillä (*REA* 467)
- syyskuu Kalmar; valtaneuvostossa (*KK* 4562–4575)
- loka–marrask. Lund; neuvotteluissa tanskal. valtaneuvosten kanssa (*KK* 4576–4595)
- jouluk.? Vordingborg?; tapaa kuningas Eerikin (*KK* 4588–4602; *DN* V 667; *BSH* 114)
- 1438 3–6/3 Arboga; valtaneuvostossa (*HH* VII 7; *BSH* 114; *SMR* 704, 707)
- 12–15/6 Turku; maanoikeudessa (*FMU* 2248, 2249; *REA* 470)
- 14/7 ”; ostaa maata (*REA* 471, 472)

- 29–30/8 Tälje; valtaneuvostossa, Naantalin luostarin perustamis-
päätös (*FMU* 2262, 2265)
- 5–18/10 Tukholma; Kaarle Knuutinpojan häissä, valtaneuvostossa
(*REA* 473; *SMR* 822, 826, 828)
- 1439 toukokuu? Turku; neuvottelee Krister Niilonpojan ja Hannu Kröpelinin
kanssa (*Klockars* 1975a, 32–33)
- 5–11/6 Tukholma; valtaneuvostossa (*DN V* 680; *SMR* 921)
- 9/7, 27/7 Turku; järjestee sukulaistensa asioita (*REA* 479, 480)
- 4/9 ”; tekee lahjoituksen P. Ruumiin alttarille (*REA* 481–484)
- 17–20/11 ”; suomal. rälssimiesten kokouksessa (*FMU* 2310–2314)
- 28/11 ”; ostaa maata (*REA* 485)
- 1440 3/5 Turku; neuvottelee Kaarle Knuutinpojan kanssa (*FMU* 2328–
2330)
- 15/6 ”; maanoikeudessa (*REA* 488)
- 1441 20/1 Turku; kutsunut Naantalin esimiehen saarnaamaan tuomio-
kirkossa (*FMU* 6646)
- 1/3 ”; ostaa maata (*REA* 492)
- 25/4 ”; kirjoittaa Tallinnaan (*LECUB IX* 714)
- 4–13/6 Söderköping; provinsiaalikonsiilissa (*REA* 495, 496, 497;
SMR 1394, 1395)
- 4/7–14/8 Kalmar; valtaneuvostossa (*FMU* 2397, 2398, 2400, 2401;
SMR 1411, 1426, 1440, 1448a, 1449)
- 14/9 Upsala; kun. Kristofferin kruunajaisissa (*REA* 498, 499)
- 20/9–14/10 Tukholma; valtaneuvostossa (*SMR* 1471, 1477, 1486; *REA*
500, 502, 504, 505, *FMU* 2417)
- 1442 20/1 Juva; perustaa seurakunnan, tark.matkalla (*REA* 506)
- 23/1 Turku?; ostaa maata (*REA* 507)
- 12/2 Pyhtää; sopii ahvenkoskelaisten kanssa kalastusosuuksista
(*REA* 509)
- 6/3 Turku; todistajana (*FMU* 2447 – 2449)
- 12/4 Turku; lahjoittaa maita Naantalin luostarille (*FMU* 2455)
- 6–9/5 Tukholma; valtaneuvostossa (*REA* 510, *FMU* 2469)
- ennen 16/5 Tukholma?; pyytää Vadstenasta lisäväkeä Naantaliin (*DV*
521)
- 24/5 Naantali; tark.matkalla? (*FMU* 2471)
- 1443 ennen 23/8 Turku?; kirjoittaa kun. Kristofferille (*FMU* 2539)
- 9/9 Turku; todistajana (*FMU* 2544)
- 6/11 ”; vastaanottaa panttauksen (*REA* 519)
- 1444 3/3 ”; vidimoi kirjeen (*FMU* 2563)
- 1/6 Naantali; todistajana (*FMU* 2581)
- 31/8 Stenberga, Masku; kärejillä, tark.matkalla (*FMU* 2585)
- 7/11 Sund; tarkastusmatkalla (*FMU* 2596)
- 1445 5/2 Viipuri?; vahvistetaan kauppa (*REA* 521)
- huhtikuu? – ; lähettää Olavi Maununpojan asiamieheksi Roomaan
(*FMU* 2615)
- 4/4 Turku; kirjoittaa Tallinnaan (*FMU* 2610)
- 19/5, 30/6, Turku; kirjoittaa Upsalaan (*FMU* 2614, 2623, 2624)

- 3/7
14/7 Iijoki; käräjillä, tark.matkalla (*FMU* 2626, 2627)
heinäkuu? Naantali; kehottaa luostarin esimiestä eroamaan (*FMU* 6649)
- 6/10 Pölsu, Köyliö; käräjillä, tark.matkalla (*REA* 526)
14/10 Turku; kirjoittaa Tallinnaan (*LECUB X* 174)
1446 16/1, 6/3 Naantali; todistajana (*FMU* 2653, 2674)
9/2? Kyminkartano; tutkii Vadstenan luostarin oikeuksia, tark.matkalla (*FMU* 2658, 2824)
29/4 Turku; maanoikeudessa (*REA* 527)
1/5 ”; ostaa maata (*REA* 528)
25–29/7 Tukholma; valtaneuvostossa (*FMU* 2670, *REA* 533)
9/9 Turku; vidimoi kirjeen (*FMU* 2672)
19/12 ”; sopimus Naantalin luostarin kanssa (*FMU* 2676)
1447 1–3/6 Turku; maanoikeudessa (*REA* 530–532, *FMU* 2706)
22/6 ”; todistajana (*FMU* 2710)
10/9 ”; hänelle pantataan maata (*REA* 533)
1448 27/4 Turku; vastaanottaa lahjoituksen tuomiokirkolle (*REA* 539)
3/5 ”; vastaanottaa panttauksen (*REA* 540)
23/5 Tukholma; valtaneuvostossa (*KK* 7438–7464)
28/6–3/7 Upsala; Kaarle Knuutinpöjan kruunajaisissa (*SRS* I:1, 80–81; *RAperg*)
- 10/7 Tukholma?; valtaneuvostossa (*FMU* 2761)
1449 4/2 Koski, Vehmaa; todistajana, tark.matkalla? (*FMU* 2787)
3/3 Naantali; todistajana, tark.matkalla (*FMU* 2790)
4–14/7 Tukholma; valtaneuvostossa? (*REA* 546, 548)
7/10 Arboga; valtaneuvostossa (*DCP* 11)
1450 23/1 Linköping; laatii selityksen Pyhtäällä suorittamistaan kuulusteluista (*FMU* 2824)
4/2 –; paavi myöntää eron virasta (*FMU* 2825)
maaliskuu Arboga; valitaan edustajaksi Halmstadin neuvotteluihin (*KK* 8138–8156)
23/4 Vadstena; myöntää aneita (*RAperg*)
1–13/5 Halmstad; Ruotsin edustajana neuvotteluissa Tanskan kanssa (*ST* 490, 491)
10/6 Arboga; valtaneuvostossa (*ST* 490)
28/6 Tukholma; kun. Kaarle antaa rälssikirjeen piispanpöydäntiloille (*REA* 557)
2–4/10 ”; valtaneuvostossa (*FMU* 2853; *RAperg*)
1451 15/2 Masku; käräjillä (*FMU* 2901)
24/3 ”; käräjillä (*FMU* 2890)
17/7 ”; käräjillä (*FMU* 2890)
1452 9/3 Naantali; kuolee (*Juusten* 1988a, 62)

b. Olavi Maununpojan itineraario

Olavi Maununpojan Pariisin-opiskelun ajalta on itineraarioon otettu mukaan vain merkittävät tapahtumat.

1424?	Pariisi;	aloittaa opiskelun yliopistossa
1427	10–27/3	" ; suorittaa baccalaureus–tutkinnon (<i>ACUP</i> II, 357–360 ja VI, 11–12)
1428	9/2–13/4	Pariisi; suorittaa lisensiaatintutkinnon (<i>ACUP</i> II, 375–376 ja VI, 21)
	20/4–4/5	" ; saa maisterin arvon (<i>ACUP</i> II, 377–378 ja VI, 22)
	kesäkuu	" ; lähtee paluumatkalle
1433	19/5	Turku; Kirkkonummen kirkkoherra, myy maata (<i>REA</i> 446)
	ennen 18/11	Pariisi; palaa jatkamaan opintojaan
	18/11	" ; valitaan kansakunnan puheenjohtajaksi (<i>ACUP</i> II, 473–474)
1434	2–9/1	Pariisi; otetaan Sorbonnen kollegion ulkojäseneksi (<i>LPS</i> 157–159)
	12/1	" ; saa kollegion kirjaston avaimen (<i>Lehtinen</i> 1987, 156)
	17/2	" ; palauttaa lainaamansa kirjat (<i>Lehtinen</i> 1987, 157–158)
	22–28/2	" ; otetaan Sorbonnen kollegion jäseneksi (<i>LPS</i> 166)
	24/3	" ; lainaa jälleen kirjoja (<i>Lehtinen</i> 1987, 158)
	21/9	" ; valitaan kk:n rahastonhoitajaksi (<i>ACUP</i> II, 478 ja VI, 67–68)
	syys–lokak.	" ; torjuu Albert Vordenin kanssa kk:n lakkauttamisen (<i>ACUP</i> II, no. III, s. 478–479)
1435	21/9	Pariisi; rahastonhoitajakausi päättyy (<i>ACUP</i> II, 481–482)
	23/9	" ; valitaan jälleen puheenjohtajaksi (<i>ACUP</i> II, 482–483)
	1/10	" ; aloittaa syksyn luennot (<i>ACUP</i> II, 482)
	16/12	" ; valitaan yliopiston rehtoriksi (<i>ACUP</i> II, 483–484)
1436	18/3	Pariisi; valitaan Albert Vordenin sijaiseksi rahastonhoitajana (<i>ACUP</i> VI, 75)
	24/3	" ; rehtorikausi päättyy (<i>Gabriel</i> 1969, 171)
	20/4	" ; yliopiston kulkue Kaarle VII:n kunniaksi (<i>Heininen</i> 1983, 88)
	22/4	" ; valitaan kk:n edustajaksi yliopiston lähetystöön kuninkaan luo (<i>ACUP</i> II, 487–488)
	toukokuu	Bourges; lähetystössä kuninkaan luona (<i>CUP</i> IV 2486)
	kesä?	Pariisi; valitaan Suomessa arkkiteiniksi (<i>ACUP</i> II, 489–490)
	27/8	" ; kk:n kokous (<i>ACUP</i> II, 488)
	syksy?	" ; valitaan Suomessa tuomiorovastiksi (<i>ACUP</i> II, no. V)
	24/9	" ; valitaan kk:n puh.johtajaksi, saanut tiedon arkkiteinivalinnasta (<i>ACUP</i> II, 489–490)
	19/12	" ; puh.johtajakausi päättyy (<i>ACUP</i> II, 492)
1437	ennen 22/1	Pariisi; suorittaa teologian baccalaureus –tutkinnon ja saa

- tiedon valinnasta tuomiorovastiksi (*ACUP* II V, 492–493)
- 28/1 ” ; aloittaa teologian opetuksen (*CUP* IV 2508)
- 2/2 jälkeen ” ; 4 baccalaureusta determinoi hänen johdolla (ACUP II, 493 ja VI, 78, 80)
- alkuvuosi ” ; valitaan kk:n edustajaksi Baselin konsiiliin (*ACUP* II, no. V)
- alkuvuosi ” ; yliopiston rehtori kirjoittaa piispa Maunulle (*ACUP* II, no. V)
- 1438 ennen 15/5 ” ; lähtee Baseliin (*ACUP* II, 495–496)
- 10/3 Pariisi; kk:n kokous (*ACUP* II, 503)
- 10/3–7/4 ” ; baccalaureus determinoi hänen johdolla (ACUP II, 503–504)
- kevät ” ; lähtee paluumatkalle
- 14/7 Turku; todistajana (*REA* 471, 472)
- 1439 9/7 Turku?; tuomiokapitulissa? (*REA* 479)
- 4/9 Turku; laatii selvityksen P. Ruumiin alttarin maansaannista (*REA* 482)
- 1440 19/5–27/5 Vadstena; hankkimassa ensimmäisiä asukkaita Naantalın luostariin (*DV* 501)
- 15/6 Turku; maanoikeudessa (*REA* 488)
- 14/10 Svartsjö?; piispa Maunun lähettiläänä ajamassa Suomen asioita? (*FMU* 2355, 2356; *REA* 489; *Suvanto* 1978, 14–15)
- 1441 3/4 Turku?; ostaa maata (*REA* 493)
- 4/7–14/8 Kalmar?; valtaneuvoston kokouksessa? (vrt. Maunu Tavas-
tin itineraario)
- 14/9 Upsala; Suomen edustajana kuninkaanvaalissa ja kruunajai-
sissa (*Jaakkola* 1959, 11; *REA* 498, 499)
- 20/9–14/10 Tukholma; kuninkaan palveluksessa, saa rälssikirjeen (*REA*
500, 502, 503 – 505)
- 1442 22/1 Turku; myymässä tuomiokirkon tilaa (*REA* 507)
- 12/4 Turku?; tuomiokapitulissa? (*FMU* 2455)
- 4/7 Turku; todistajana (*FMU* 2475)
- 1443 8/3 Basel?; piispa Maunun lähettiläänä hankkimassa aneita? (*REA* 514)
- 11/4 Rheinfelden?; kuten edellä (*REA* 516, 517)
- 23–24/8 Kööpenhamina; piispa Maunun lähettiläänä ajamassa Naan-
talin luostarin asioita (*FMU* 2539; *REA* 518)
- 9/9 Turku; todistajana (*FMU* 2544)
- 4/10 Naantali?; todistajana (*FMU* 2545)
- 1445 26/5–2/6 Rooma; piispa Maunun lähettiläänä paavin luona (*FMU*
2615, 2617, 2618; *REA* 522–524)
- 29/11 Turku; teettää vidimoinnin (*FMU* 2643)
- 1446 29/4 Turku?; maanoikeudessa? (*REA* 527)
- 9/9 Turku; vidimoimassa kirjettä (*FMU* 2672)
- 19/12 ” ; tekemässä sopimusta Naantalın luostarin kanssa (*FMU*
2676)

- 1447 27/3 Naantali; todistajana (*FMU* 2696)
 31/5 Turku; todistajana (*FMU* 2701)
 1–3/6 Turku?; maanoikeudessa? (*REA* 530–532; *FMU* 2706, 2707)
- 1448 27/4 Turku; vastaanottamassa lahjoitusta tuomiokirkolle (*REA* 539)
 3/5 Turku?; tuomiokapitulissa? (*REA* 540)
- 1449 1/3 Pirilä, Raisio; käräjillä (*REA* 545)
- 1450 4/2 Rooma; paavi nimittää piispaksi (*FMU* 2825)
 9/2 ” ; vihitään piispaksi (*Juusten* 1988a, 62)
 9–12/2 ” ; suorittaa servitium-maksuja (*FMU* 2827–2829)
 2/7 Turku; todistajana (*FMU* 2846)
 6/10 Rymättylä; myöntää aneita, tark.matkalla (*FMU* 2854)
 11/10 Naantali; todistajana, tark.matkalla (*FMU* 2855)
- 1451 28/1, 16/2 – ; suorittaa maksuja paavin kamariin (*FMU* 2875, 2877)
 17/3 Turku; todistajana (*FMU* 2878)
 lokakuu? Turku; kirjoittaa kun. Kaarille (*FMU* 2897)
- 1453 31/5 Tukholma; valtaneuvostossa, aseleponeuvottelut Tanskan kanssa (*ST* 493)
 15/7 Turku?; teettää vidimointeja (*REA* 561)
 16/7 Lammainen, Kokemäki; kuninkaankäräjillä (*REA* 562, *FMU* 2926)
 24/8 Kuusisto; kirjoittaa Vadstenaan (*FMU* 2927)
 15/10 – ; Vadstenasta lähetetään vastauskirje (*FMU* 2932)
- 1454 8–9/9 Hauho; häissä, tark.matkalla? (*FMU* 2955)
- 1455 23/4 Turku; vastaanottaa panttauksen (*REA* 572)
 20/8 Kuokkala, Lempäälä; kuninkaankäräjillä (*FMU* 2981)
 20/11 Polsu, Köyliö; käräjillä, tark.matkalla? (*FMU* 2986)
- 1455? Turku; perustaa P. Ursulan alttarin tuomiokirkkoon (*Messenius* 1988, 117)
- 1457 2/3 – ; Danzigin raati kirjoittaa hänelle (*HR* II:4, 513)
 13/4 – ; kun. Kaarle ehdottaa häntä välittäjäksi kiistassaan ruotsalaisten kanssa (*BSH* II 47)
 24/6 Turku; kuninkaanvaalikouksessa (*FMU* 3035)
 7/7 Upsala; Kristian Oldenburgilaisen kruunajaisissa (*FMU* 3036)
 16/7 Tukholma; valtaneuvostossa (*ST* 496)
 19/7 Turku; todistajana (*Anthoni* 1966a, 81–82)
 4/10–20/10 Tukholma; valtaneuvostossa (*REA* 582, 583; *FMU* 3046, 3049, 3050)
- 1458 13/3 Polsu, Köyliö; käräjillä, tark.matkalla? (*REA* 584)
 28/6 Särkilähti, Taivassalo; läsnä Niilo Olavinpoika Särkilahden perinnönjaossa, tark.matkalla? (*FMU* 3261)
 3/8 Turku; todistajana (*FMU* 3068, 3069)
- 1459 4/3 Kyrö; todistajana, tark.matkalla (*REA* 588, 589; *FMU* 3092)
- 1460 24/2 Turku; kuolee piispantalossa (*Juusten* 1988a, 63)

Liite 4

a. Tavast-suku vuoteen 1460

Isä:

Olavi Jussinpoika Tavast (Olaff Jønisson Tawast) Mainitaan 1373–86, kuolleena 1402. Rälssimies, kotoisin Hämeestä, mahd. Hattulasta. Asui perheineen 1375 – Mynämäen Alasjoella. Puoliso mahd. ? **Fincke**. (REA 223, 232, 295; FMU 948, 1348; *Holmén* 1945, 65–66; *Anthoni* 1989, 266–267.)

Lapset:

Jussi Olavinpoika Tavast (Jønis Olafson Tawast) Mainitaan 1420–35, kuolleena 1439. Mahd. pojista vanhin, koska peri kotikartano Alasjoen. Huomattava maanomistaja, mutta ei hoitanut mitään virkaa. Puoliso **Martta Klaufintytär** (Martha Klasdotter) **Djåkn** (main. 1439–58, kuolleena 1477), joka hänen kuoltuaan avioitui **Donhoff Kallen** kanssa. (REA 391, 453, 478, 481, 483; FMU 1321, 2310, 3062, 3684; *Anthoni* 1965d, 128, 1970, 167 ja 1989, 269.)

Lapset:

Elina Jussintytär (Elin Jønisdatter) Ei esiinny todistettavasti lähteissä. Saattoi olla Naantalin luostarin 1. abbedissa 1462. (BFH VI, 78; FMU 2862; *Klockars* 1975b, 138–139; *Anthoni* 1989, 269–270.)

Margit Jussintytär (Jønisdatter) Mainitaan 1439 (alaikäisenä) – 1479.

Puoliso asemies **Erik Abjörnpoika**. (REA 478; FMU 3217, 3684, 3783, 4058; *Anthoni* 1989, 270.)

Valpuri Jussintytär (Valborg Jønisdatter) Mainitaan 1439 alaikäisenä, 1477 kuolleena. Puoliso ritari **Henrik Klaufpoika Fleming**. (REA 478; FMU 3684; *Anthoni* 1970, 167, 169 ja 1989, 269.)

Lasse Olavinpoika (Lasse Olafson) Mainitaan 1439. Ilm. avioton lapsi, ei perinyt isäänsä. Sai veljeltään Maunulta asuttavakseen Alasjoen kartanon 1439. Puoliso ja lapsia, mutta heidän nimiään ei tunneta. (REA 479; *Holmén* 1945, 88; *Anthoni* 1989, 267.)

Maunu Olavinpoika (Magnus Olavi) Mainitaan 1396–1452. Prahan maisteri 1398, Erik Pommerilaisen kanslian palveluksessa, Turun arkkiteini 1406(?)–1412, piispa 1412–1450. Kuoli 9.3.1452.

Niilo Tavast (Nclis Tawast) Mainitaan 1402–31, kuolleena ilm. 1433. Hollolan/Hauhon kihlakunnantuomari, asui Lammilla Porkkalan kartanossa. Sai rälssikirjeen

1407. Ens. puoliso Sääksmäen kihlak.tuomarin Haakon Knuutinpojan (Hakon Knutson) nimeltä tuntematon sisar (viim. 1405 –), toinen puoliso kokonaan tuntematon. (REA 295; FMU 1176, 1213, 1265, 1348, 1991, 2066, 3001; *Anthoni* 1970, 174 ja 1989, 268.)

Lapset:

Henrik Tavast (Henric Tawast) Mainitaan 1453–74. Asemies, Niilo Tavastin poika toisesta avioliitosta. Puoliso **Johanna Pentintytär** (Bentsdotter) **Djäkn.** (FMU 3001, 3576; *Anthoni* 1951a, 128–129, 1965d, 129, 1970, 175 ja 1989, 269.) Lapset **Maunu** (Magnus), **Alisa**, **Johanna**, **Katariina** (Katarina) ja **Kirsti** (Cristin) kuuluvat myöhempään aikaan (*Anthoni* 1989, 269), joten heitä ei käsitellä erikseen.

Jussi Niilonpoika Tavast (Jønīs Tawast) Mainitaan 1442–64, kuolleena 1467. Kirjoittautui Erfurtin yo:oon 1442, Rostockin yo:oon 1443. Rostockin baccalaureus 1444. Turun kanunki 1450, P. Ruumiin prebendaatti 1454. Erosi tästä virasta viim. 1464, lähti pyhiinvaellukselle Pyhälle maalle ja kuoli tällä matkalla. (*Grotenfelt* 1893, 102, 104; FMU 2826, 3261, 3267, 3335; REA 567, 602; *Anthoni* 1989, 268. Liitteet 5 ja 6.)

Olavi Niilonpoika Tavast (Olaff Nilsson Tawast) Mainitaan 1431–60, kuollut 23.2.1460. Hollolan kihlakunnantuomari isänsä jälkeen 1433. Ritari 1448, Hämeen linnan päällikkö 1455. Asui kotikartanossaan Porkkalassa. Puoliso **Ingeborg Valdemarintytär Djäkn.** (FMU 2066, 2163, 2762, 2955, 2976, 3114, 3219, 3330; REA 481; *Holmén* 1946, 8–19; *Anthoni* 1970, 175 ja 1989, 269–270.)

Lapset:

Niilo Tavast (Niles Tawast) Mainitaan 1460–69, kuolleena 1485. Keskiaikainen Tavast-suku päättyi mieslinjalta häneen. (FMU 3001, 3329–3332, 3391, 4058; *Anthoni* 1989, 269.)

Metta Olavintytär Mainitaan 1485. Ens. puoliso Etelä-Suomen laamanni **Eerik Henrikinpoika** (Eric Henricsson) **Bitz** (tämä main. 1455–64). (REA 579, 601; FMU 3163, 4058; *Anthoni* 1965a, 121, 1970, 161 ja 1989, 269.)

Elina Niilontytär (Elin Niclisdotter) Mainitaan 1439–67, kuolleena 1468. Puoliso valtaneuvos, Turun maanoikeuden puheenjohtaja **Niilo Olavinpoika Särkilahti** (Niclis Olafson i Särkilax) (tämä main. 1427–49, kuolleena 1453). (REA 481; FMU 1855, 2311, 2792, 3001, 3261, 3329, 3330, 3357; *Anthoni* 1965i, 200–201 ja 1989, 268.)

Lapset:

Maunu Niilonpoika Särkilahti (Magnus Nicolai de Särkilax) Mainitaan 1456–1500. Pariisin maisteri 1457. Turun kaniikki 1462, P. Ruumiin prebendaatti 1464, tuomiorovasti 1466–89, piispa 1489–1500. (*Heininen*

1983b, 93; *FMU* 3190, 3306, 4299; *REA* 602; *Anthoni* 1965i, 201. Liite 6.)

Alisa Niilontytär (Aliza Nielsdotter) Mainitaan 1458–68. Naantalin nunna 1458. (*FMU* 3261, 3357; *Anthoni* 1965i, 202.)

Birgitta Niilontytär (Nielsdotter) Mainitaan 1458–69, kuolleena 1479. Puoliso kihlak.tuomari **Lauri** (Laurens) **Valdemarinpoika Haga** (tämä main. 1440–65). (*FMU* 2364, 2715, 2955, 3261, 3366, 3399; *REA* 672; *Anthoni* 1965i, 201.)

Margitta Niilontytär (Margeta Nielsdotter) Mainitaan 1458–68. Puoliso **Jon Steninpoika**. (*FMU* 3261, 3366; *Anthoni* 1965i, 201.)

Martta Niilontytär (Martha Nielsdotter) Mainitaan 1458–69. Puoliso asemies **Olavi Tuurenpoika Kirves** (Olaff Kyrwes). (*FMU* 3261, 3366, 3378, 3437; *Anthoni* 1965i, 201.)

Katariina Niilontytär (Katerina Niclisdotter) Mainitaan 1439–67, kuolleena 1473. Puoliso asemies **Gödek Henrikinpoika Fincke** (Gödekhe Fincke), jolla Pyhäjoen kartano pantattuna –1442. (*REA* 481; *FMU* 2310, 2398, 2401, 2475, 3001, 3331, 3332; *Anthoni* 1951a, 130–131, 1965e, 131 ja 1989, 268).
Lapset:

Jeppe Fincke Mainitaan 1456–59. (*FMU* 3009, 3368.)

Anna Gödekintytär Mainitaan 1456, kuolleena 1473. Puoliso vouti ja Piikkiön kihlak.tuomari **Sten Henrikinpoika Renhufvud** (tämä main. 1454–90). (*FMU* 2959, 3009, 3072, 3332, 3836, 4329; *Anthoni* 1965h, 181.)

? **Gödekintytär** Puoliso Raaseporin linnanpäällikkö **Filpus Iivarinpoika** (Phipus Iwarson) (tämä main. 1451–72). (*FMU* 2881, 2933, 3009, 3531, 3864; *Anthoni* 1965e, 133.)

? **Gödekintytär** Puoliso **Niilo Rengonpoika** (Nicles Rengonpoyka) (tämä main. 1458–65). (*FMU* 3262, 3368; *Anthoni* 1965e, 133.)

Lucia Niilontytär (Niclisdotter) Mainitaan 1439, kuolleena 1448. Puoliso asemies **Nisse Jönsinpoika** (Jonisson). (*REA* 481; *FMU* 1991, 2772; *Anthoni* 1970, 175–176 ja 1989, 268; *Suvanto* 1985a, 759).
Lapset:

Margit Niilontytär (Niclisdotter) Mainitaan 1448. Puoliso **Abraham Jönsinpoika** (Abram Jönisson). (*FMU* 2772; *Suvanto* 1985a, 759.)

Metta Mainitaan 1439–48. Puoliso **Peter Rydz.** (*REA* 481; *FMU* 2771; *Suvanto* 1985a, 759.)

? **Niilontytär** Puoliso **Hannu Pietarinpoika** (Hans Pederson). (*FMU* 3001; *Anthoni* 1965g, 167–168, 1970, 175–176, 1989, 268.)

Birgitta Olavintytär Mainitaan 1421–39. Puoliso **Erengisle Henrikinpoika** (viim. 1421), lapsia ei tunneta. (*REA* 391, 418, 481; *Anthoni* 1989, 267.)

Katariina Olavintytär (Katerine Olafsdotter) Mainitaan 1421–55, kuolleena 1464. Ens. puoliso **Jöns Gudvastinpoika** kuoli viim. 1421. Avioon **Henrik Mörtin** kanssa viim. 1421, tämä kuoli 1425 jälkeen. Avioon **Olavi Laurinpoika Sillan** (Olaff Sylta) kanssa viim. 1439. Kaikki puoliset Turun porvareita. Jäi leskeksi vielä kolmannelle miehestäänkin (tämä eli vielä 1449). (*REA* 364, 367, 391, 418, 481, 553, 575, 602; *Anthoni* 1989, 267.)

Todennäköinen lapsi:

Lauri Mört (Laurentius Mort) Mainitaan 1444–60. Leipzigin maisteri 1448. Kirkkonummen kaniikki – 1460, jolloin kuoli. (*Grotenfelt* 1893, 102 ja 1902, 289; *Nuorteva* 1996; *FMU* 3144; *Pirinen* 1956, 256. Liite 6.)

Kristiina Olavintytär (Cristin Olafsdotter) Mainitaan 1439. Aiemmissä tutkimuksissa arveltu Greger Antinpoika (Gregis Andersson) Garpin puolisosksi, mutta tämä on virheellinen käsitys. (*REA* 481; *Porthan* 1862, 424; *Ramsay* 1909, 472, *Holmén* 1945, 91; *Anthoni* 1965f, 152 ja 1989, 268.)

Margitta Olavintytär Mainitaan 1439. Puoliso **Bock**-sukua, hänen etunimeään ei tunneta. Tämä oli 1421 ilmeisesti jo kuollut. (*REA* 391, 481; *Holmén* 1945, 92–94; *Anthoni* 1989, 267–268.)

Poika:

Olavi Bock (Olaff Bok) Mainitaan 1439, jolloin oli jo täysikasvuinen. (*REA* 481; *FMU* 2310; *Anthoni* 1989, 267–268.)

Ragnhild Olavintytär Mainitaan 1421–23, kuolleena 1433. Ilm. lapsista vanhin. Puoliso, asemies ja Satakunnan vouti **Martti Abrahaminpoika Djäkn** (Martin Abrahamsson Diekn) korkea-arvoista sukua (tämä main. 1379–1423). Naimisissa tämän kanssa jo 1400–l. alussa, joten ei voi olla Olavi Maununpojan äiti. Lahjoitti itse perintömaansa Pyhän Ruumiin alttarille. (*REA* 391, 408, 445, 481; *FMU* 877, 996; *Anthoni* 1965c, 125 ja 1989, 267.)

Lapset:

Matti Martinpoika (Mattis Martinsson) Mainitaan 1420–51. Asemies, Etelä-Suomen laamanni 1437, valtaneuvos 1438. Ei tiedetä olleen avioliitossa. (*REA* 386, *FMU* 2072, 2215, 2265, 2898; *Holmén* 1945, 95; *Anthoni* 1965c, 125.)

Paavali Martinpoika (Paval Martinsson) Mainitaan 1455–57. Puoliso ja lapsia, joiden nimiä ei tunneta. Karkasi kotoaan 1457. (*FMU* 3001, 3043; *Anthoni* 1965c, 125.)

Margit Martintytär (Morthensdotter) Mainitaan 1446. Puoliso Sääksmäen kihlak.tuomari **Olavi** (Olaff) **Broderinpoika Skytte** (tämä main. 1431–64). (*FMU* 1991, 2679, 3231; *Anthoni* 1965c, 125 ja 1970, 226.)

Lapset:

Jaakko Olavinpoika (Jap Olafson) Mainitaan 1455–78. Pyhtään khra. (*REA* 574, 671; *FMU* 3043; *Holmén* 1945, 95–96; *Anthoni* 1965c, 125.)

Jussi Olavinpoika (Jösse Olaffson) Mainitaan 1469–73. Sääksmäen kihlak.tuomari isänsä jälkeen, puoliso **Birgitta Jaakontytär Kurki**. (*FMU* 3403, 3541; *Anthoni* 1970, 226)

Martti Olavinpoika (Martten Olaffson) Mainitaan 1477–86. Uudenkirkon khra, kaniikki 1486. (*REA* 661, 685; *FMU* 4012; *Anthoni* 1970, 226.)

Birgitta Olavintytär Mainitaan 1454–78. Puoliso asemies **Lasse Björninpoika**. (*FMU* 2955; *REA* 661, 671)

? **Martintytär** Elossa 1442. Puoliso, Halikon kihlakunnantuomari **Haakon** (Hakon) **Frille** tanskalaista syntyperää (tämä main. 1410–34, kuolleena 1439). (*FMU* 1329, 1820, 2310; *REA* 449, 512; *Anthoni* 1952, 113–114; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230.)

Lapset:

Frille Haakoninpoika Mainitaan 1439–57. Asemies. (*FMU* 2310, 3035; *REA* 512; *Anthoni* 1952, 108; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230.)

Kristian (Cristiern) **Frille** Mainitaan 1445–72. Hovipalveluksessa Tanskassa 1445–47, palasi Suomeen 1455. Halikon kihlak.tuomari 1463 ja Etelä-Suomen laamanni 1466. Valtaneuvos 1464. Puoliso **Elina Maununtytär** (Elin Magnusdotter) **Garp** (viim. 1463). (*FMU* 2962, 3244, 3301, 3492; *REA* 596, 635; *Anthoni* 1952, 109–110; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 231.)

Matti (Matz) **Frille** Mainitaan 1477. (*FMU* 3676; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 232.)

Maunu (Magnus) **Frille** Mainitaan 1439–72. Avioitui Ruotsiin ja toimi siellä. (*FMU* 2310; *REA* 634; *Anthoni* 1952, 108–109; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 231.)

Ingeborg Haakonintytär (Hakonsdotter) Mainitaan 1439–44. Mahd.piispa Maunun kummityttö, sai ainoana sisaruksistaan tältä lahjoituksen. 1. puoliso

Antti (Anders) **Henrikinpoika Lindelöf**(viim. 1444), 2. puoliso **Klaus** (Klas) **Henrikinpoika Bitz**. (REA 481, 520; *Anthoni* 1965a, 120–121; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230.)

Lapset 1. avioliitosta:

Erland Antinpoika (Andrisson) Mainitaan 1477–85. Asemies. REA 618, 651, 684; *Grottenfelt* 1898, 311.)

Haakon Antinpoika (Haquinus Andrae) Mainitaan 1458–77, kuolleena 1484. Lähti ulkomaille opiskelemaan Olavi Maununpojan kehotuksesta 1458. Pariisin maisteri, Turun kaniikki. (FMU 3069, 3330; REA 618, 657; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230. Liite 5.)

Katariina Antintytär (Katherine Andersdotter) Mainitaan 1472–77. Puoliso asemies **Tord Karpalainen** (Carpelaynen). (REA 618, 633; *Grottenfelt* 1898, 311.)

Margareeta Antintytär (Margarete Andersdotter) Mainitaan 1472–77. Ens. puoliso asemies **Maunu** (Magnus) **Balk**. (REA 618, 633; *Grottenfelt* 1898, 311.)

Katariina Haakonintytär (Kaderin Haquonsdotter) Mainitaan 1454–72. Puoliso Ala-Satakunnan kihlak.tuomari **Pietari Olavinpoika** (Peder Olafson) **Svärd** (tämä main. 1439–67, kuolleena 1469). (FMU 2310, 2955, 3117, 3340, 3375; REA 636; *Anthoni* 1965j, 209–210; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230–231.)

Margitta (Margite) **Frille** Mainitaan 1459. (REA 587; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 230.)

? **Martintytär** Puoliso, Piikkiön kihlakunnantuomari **Tuve Niilonpoika** (Tuwe Niclisson) myös tanskalaista syntyperää (tämä main. 1412–45). (FMU 1377, 2621; REA 465; *Anthoni* 1952, 113–114, 1965c, 126; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233.)

Lapset:

Jeppe Tuvenpoika Mainitaan 1439–54. Asemies, arkkipiispa Jöns Bengtssonin palveluksessa. (FMU 2310; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233.)

Martti (Morthen) **Tuvenpoika** Mainitaan 1472–81. Asemies. (REA 633; FMU 3864; *Anthoni* 1952, 113; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233.)

Olavi (Oleff) **Tuvenpoika** Mainitaan 1445–77. Asemies ja laamannin sijainen. Puoliso **Märta Krukow**. (REA 599; FMU 3491, 3732; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233–234.)

Anna Tuventytär Mainitaan 1462, kuolleena 1477. Puoliso muuten tuntematon **Niilo** (Niels). (*REA* 651; *Anthoni* 1952, 112–113; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233.)

Margitta (Margitte) **Tuventytär** Mainitaan 1439. Mahd. piispa Maunun kummityttö, sai ainoana sisaruksistaan tältä lahjoituksen. (*REA* 481; *Anthoni & Gillingstam* 1989, 233.)

? **Olavintytär** Elossa 1421, kuollut viimeistään 1435. Puoliso viim. 1421 Vehmaan kihlak.tuomari **Greger Antinpoika** (Gregis Andersson) **Garp** (main. 1417–49), joka 1. vaimonsa kuoltua avioitui **Anna Juhontyttären** (Jönisdotter) kanssa. (*REA* 374, 391, 453; *FMU* 2787, 3073, 3108; *Anthoni* 1965f, 151–152 ja 1989, 267.) Ei voi olla Olavi Maununpojan äiti, koska tämän isä Maunu Djäkn eli vielä 1423.
Lapset:

Antti Gregerinpoika (Andris Gregisson) Mainitaan 1447–94. Asemies. Puoliso **Kaarina Olavintytär** (Karin Olafsdotter) **Svärd**. (*FMU* 2730, 4206, 4575; *Anthoni* 1965f, 152 ja 1965j, 209.)

Katariina Gregerintytär (Katherin Gregisdotter) Mainitaan 1462. Puoliso asemies **Eerik Gunnila** (Erik i Gunnila). (*FMU* 3184; *REA* 653; *Anthoni* 1965f, 152.)

b. Olavi Maununpojan suku

ÄITI:

Nimeltä tuntematon Ilmeisesti Maunu Tavastin serkku. Omisti Piikkiön Rungossa perintötilan, jolla perhe asui. 1. puoliso tarkemmin tuntematon **Ervast**, 2. puoliso rälssimies **Maunu Djäkn** (Magnus Dekn aff Runo) (tämä main. 1420–23), jolla ei mitään tunnettua virkaa. (*REA* 389, 397, 402; *Holmén* 1947, 1–13; *Kronqvist* 1948, 87–94; *Anthoni* 1970, 105, 110; *Vähäkangas* 1975, 32–36.)

Lapset 1. avioliitosta

Birgitta Ervastintytär (Birgitta Ervastedotter) Mainitaan 1438. Ei tiedetä olleen avioliitossa. (*REA* 471; *Holmén* 1947, 14–16; *Vähäkangas* 1975, 30–31.)

Elina Ervastintytär (Elin Ervastedotter) Mainitaan 1438. Puoliso, asemies **Niilo Maununpoika** (Nielis Magnusson) **Röd** mahd. kotoisin Taivassalosta (hänen vaakunansa saattaa olla Taivassalon kirkossa). (*REA* 472; *Vähäkangas* 1975, 30–31, 36–38; *Nilsén* 1986, 213, 220; vrt. *Holmén* 1947, 14–16; *Anthoni* 1970, 105.)

Lapsi 2. avioliitosta

Olavi Maununpoika (Olavus Magni) Mainitaan 1427–60. Pariisin maisteri 1428, jatko-opiskelijana Pariisissa 1433–38, teologian baccal. 1437. Turun kaniikki 1428 (?), arkkiteini 1436, tuomiorovasti 1437–50, piispa 1450–60. Kuoli 24.2.1460.

Liite 5

Tuomiokirkkopapisto Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana

Tekstistä poiketen olen seuraavassa luettelossa maininnut pappien nimet siinä muodossa kuin ne esiintyvät lähteissä.

Tähdellä merkittyjä henkilöitä lähteet eivät suoraan mainitse kaniikeiksi.

Tuomiorovastit

Rodgerus Pauli (Rötker Paavalinpoika Trast)	1409–1420? (FMU 1300, 1560; REA 387)
Fredrik (Fredrik Paavalinpoika Trast)	1421–1430 (FMU 1678; REA 373, 433, 503)
Olavus Magni (Olavi Maununpoika)	1436–1450
Conradus Bidz (Konrad Henrikinpoika Bitz)	1450–1460 (FMU 2827, 3122, 3123; liite 6)

Arkkiteinit

Johannes Anundi (Juhana Anundinpoika)	1414–1422 (FMU 1426; REA 362, 398, 425)
Magnus Laurensso (Maunu Laurinpoika)	1429–1434 (REA 429, 450)
Olavus Magni (Olavi Maununpoika)	1436
Sigurd Jønisson (Sigurd Jönsinpoika)	1439–1448 (FMU 2317; REA 537, 552)
Benedictus Holt (Pentti Olavinpoika Holt)	1448 (REA 715)
Johannes Magni (Juhana Maununpoika)	1448–1455 (REA 539; FMU 2826, 2970)
Nicolaus Mulli (Niilo Mulli)	1457–1464? (FMU 3035, 3273)

Kaniikinprebendat

Ennen Maunu Tavastin aikaa tunnetut kanonikaatit

Tuomiokirkon taloudenhoitajat (1368–)

Johannes Anundi (Juhana Anundinpoika)	1405–1412	(<i>REA</i> 275, 300, 314, 340, 433; <i>Anthoni</i> 1959, 45 ja 1970, 189, 211)
Magnus Laurensso (Maunu Laurinpoika)	1417	(<i>REA</i> 373; liite 6)
Remar Gisleson (Remar Gislenpoika)	1430–1434	(<i>REA</i> 433, 449)
Laurentius Skytte (Lauri Skytte)	1449–1451	(<i>FMU</i> 2807, 2889, 2893, 2896)
Petrus Henrici (Pietari Henrikinpoika)	1453–1455	(<i>FMU</i> 2929; <i>REA</i> 576)
Nicolaus Mulle (Niilo Mulli)	1454	(<i>REA</i> 568. Tilapäisesti tässä tehtävissä.)
Jønis Supalt (Jussi Suupaltti)	1460–1464	(<i>REA</i> 591, 601)

Turun kirkkoherrat ja P. Pärttylin prebendaatit (1410–)

Johannes Ølintu (Johannes Yölintu)	1410 ¹ –1434	(<i>REA</i> 326, 450; <i>FMU</i> 1368)
Erik Grisfof*	1435?–1440?	(<i>FMU</i> 2778)
Niles Mulle* (Niilo Mulli)	1440–1457?	(<i>REA</i> 490, 568; <i>FMU</i> 3035)
Laurens Skytta* (Lauri Skytte)	1457	(<i>REA</i> 580)

¹ P. Pärttylin prebenda yhdistettiin kirkkoherranvirkaan 1412 jälkeen (*REA* 426, 436, 450), joten Johannes Yölintu ei toiminut molemmissa tehtävissä vielä vuodesta 1410 lähtien.

Mynämäen kanonikaatti (1309–)

Remigius Gislonis (Remar Gislenpoika)	1415–1422	(liite 6; <i>REA</i> 395; 436; <i>FMU</i> 1340, 6624)
Sigismundus Johannis (Sigurd Jönsinpoika)	1430?–1439?	(<i>FMU</i> 1340, 2317, 6624 ² ; liite 6; <i>Anthoni</i> 1959, 45 ja 1970, 189, 211)
Magnus Walmarsson (Maunu Valdemarinpoika)	1449–1458	(<i>FMU</i> 2818, 3068; liite 6)

Hattulan kanonikaatti (1352 –)

Fredericus Trast (Fredrik Trast)	1405–1415?	(<i>FMU</i> 1129; <i>REA</i> 304, 373; <i>Heininen</i> 1983b, 92; liite 6)
Laurens aff Pemarkum* (Lauri paimiolainen)	?	(<i>REA</i> 423)
Johannes	1423–1440	(<i>REA</i> 400; <i>FMU</i> 2364)
Paul* (Paavali)	1449	(<i>FMU</i> 2889)
Laurens Skytta (Lauri Skytte)	1451–1457?	(<i>FMU</i> 2893; <i>REA</i> 580)

Sauvon kanonikaatti (134?–)

Henrik Jonisson* (Henrik Juhonpoika)	1412–1434	(<i>FMU</i> 1377; <i>REA</i> 450)
Peder Petri (Pietari Pietarinpoika)	1460–1471	(<i>FMU</i> 3330, 3368, 4004; <i>REA</i> 627)

Kemiön kanonikaatti (1351–)

yhdistetty tuomiorovastin virkaan	1419	(<i>FMU</i> 1560)
Peder Magni (Pietari Maununpoika)	1446	(<i>REA</i> 528; liite 6)

² Tämä asiakirja (*FMU* 1340 = 6624) on säilynyt pahasti turmeltuneessa muodossa, ja sanatarkasti luettuna se on sisällöltään täysin järjetön. Mainittujen henkilöiden perusteella asiakirja ei voi ajoittua vuosiin 1410 tai 1420, mutta sen sijaan kyllä vuoteen 1430. Tällöin se ei voi liittyä Remar Gislenpojan Mynämäelle tuloon, joten ainoa mielekäs tulkinta on, että se liittyy Sigurd Jönsinpojan tuloon Remar Gislenpojan seuraajaksi.

Tenholan kanonikaatti (1351–)

Conrad Henricson* (Konrad Henrikinpoika)	1433–1444	(<i>REA</i> 444, 520; liite 6)
---	-----------	---------------------------------

Vehmaan kanonikaatti (1368–)

Fredrik (Fredrik Trast)	1417–1420?	(<i>REA</i> 373, 387; <i>FMU</i> 1678)
Knut*	1447–1453	(<i>FMU</i> 2730, 2817, 2908, 2918)

Ensimmäistä kertaa Maunu Tavastin aikana esiintyvät kanonikaatit**Taivassalon kanonikaatti ja P. Yrjänän prebenda**

Helvicus Stoltefoth* (Helvik Stoltefot)	1414–1416	(<i>REA</i> 346, 360, 361, 381)
Hakon Jønsson (Haakon Jönsinpoika)	1442–1446	(<i>FMU</i> 2471, 2585 2674; <i>Anthoni</i> 1965b, 41)
Nicolaus Nicolai (Niilo Niilonpoika Byskalle)	1455?–1480	(<i>FMU</i> 2970, 3261, 3850, 6688; <i>REA</i> 576, 645)

Pyhän Ruumiin kanonikaatti

Henric Skitha* (Henrik Skytte)	1441	(<i>REA</i> 494)
Haquon Jønsson (Haakon Jönsinpoika)	1449–1450	(<i>REA</i> 553; <i>FMU</i> 2818, 2826)
Jønis Tawast (Jussi Niilonpoika Tavast)	1454–1464?	(<i>REA</i> 567, 602; <i>FMU</i> 3261, 3267, 3335)

Eurajoen kanonikaatti

Arnt Läff (Arnikka Läff)	1439–1446	(<i>REA</i> 486, 529; liite 6)
-----------------------------	-----------	---------------------------------

Kirkkonummen kanonikaatti

Olaff Magnusson* (Olavi Maununpoika)	1428?–1436	(<i>REA</i> 446; <i>Heininen</i> 1983, 92; liite 6)
Henricus Johannis (Henrik Juhonpoika)	1439–1445	(<i>REA</i> 486, 529; <i>FMU</i> 2614)

Laurentius Mort* (Lauri Mört)	1460	(<i>FMU</i> 3144; <i>Pirinen</i> 1956, 256)
----------------------------------	------	--

Ei-vakituiset kanonikaatit

Viipurin kanonikaatti

Andreas Mathie (Antti Matinpoika)	1391–1416	(<i>FMU</i> 1001, 1488; liite 6)
--------------------------------------	-----------	-----------------------------------

Lohjan kanonikaatti

Jacobus Rødh (Jaakko Pietarinpoika Röd)	1428?–1433	(<i>FMU</i> 2085; <i>Heininen</i> 1983b, 92; liite 6)
--	------------	--

Sastamalan kanonikaatti

Peder Benedicti (Pietari Pentinpoika Djäkn)	1459–1484	(<i>FMU</i> 2918; <i>REA</i> 588; <i>BFH</i> I, 389; liite 6)
--	-----------	--

Kaniikit, joiden prebendaa ei tunneta

Tordh Andersson (Tord Antinpoika)	1405?–1431	(<i>FMU</i> 1221; <i>REA</i> 435, 484)
Jons Brun (Johannes Brun)	1420–1423	(<i>FMU</i> 1635; <i>REA</i> 403)
Henricus Geblini (Henrik Geblenpoika)	1429–1430	(<i>REA</i> 432, 433)
Andris Clawsson (Antti Klaunpoika)	1439	(<i>REA</i> 477)
Holmwidus Johannis (Holmvid Jönsinpoika)	1440–1442	(<i>FMU</i> 2337, 2447)
Jons Magni (Juhana Maununpoika)	1445–1448	(<i>FMU</i> 2627; <i>REA</i> 539; liite 6)
Johannes Fleming (Johannes Klaunp. Fleming)	1447–1449	(<i>FMU</i> 2727; <i>REA</i> 545, 715; liite 6; <i>Anthoni</i> 1970, 138)
Benedictus Olavi* (Pentti Olavinpoika Holt)	ennen 1448	(<i>Heininen</i> 1983b, 92; <i>FMU</i> 2447; <i>REA</i> 715; liite 6)
Johannes Länepä (Johannes Lännenpää)	1448	(<i>REA</i> 552, 715)
Conradus Bidz (Konrad Henrikinpoika Bitz)	ennen 1450	(<i>FMU</i> 2827; liite 6)
Johannes Tawest (Jussi Niilonpoika Tavast)	1450–1454?	(<i>FMU</i> 2826; <i>REA</i> 567; liite 6)

Arvid Iapsson (Arvid Jaakonpoika Garp)	1451–1464?	(<i>FMU</i> 2890, 2918; <i>REA</i> 602)
Hinzeinus Petri (Hintsa Pietarinpoika)	1453	(<i>RA</i> Reg. Lat. 99v.–101)
Birgerus Magni (Birger Magnusson)	1454	(<i>REA</i> 564, 565)
Henricus Vrese (Henrik Frese)	1457–1460	(<i>FMU</i> 3031, 3120; liite 6)

Tuomiokirkon prebendaatit

Ennen Maunu Tavastin aikaa perustetut prebendat

P. Yrjänän prebenda (1355–)

ks. Taivassalon kanonikaatti

P. Sigfridin prebenda (1365–)

Anders Erlandsson (Antti Erlandinpoika)	1412–1420	(<i>FMU</i> 1377, 1635)
--	-----------	--------------------------

P. Katariinan prebenda (1370–)

Andris Swarte (Antti Svarte)	1424	(<i>REA</i> 409)
---------------------------------	------	-------------------

P. Pärttylin prebenda (1374–)

Ødvidhe Torvasti (Ödvid Torvastinpoika)	1402–1412	(<i>REA</i> 340, 426, 436, 451)
--	-----------	----------------------------------

ks. Turun kirkkoherrat

P. Henrikin ja Eerikin prebenda (1400–)

ei tunnettuja prebendaatteja

P. Laurin prebenda (1404–)

Lasse Biorsson (Lasse Björninpoika)	1424–1442	(<i>REA</i> 401, 425; <i>FMU</i> 2471)
--	-----------	---

Maunu Tavastin aikana perustetut prebendat**P. Pietarin ja Paavalin prebenda (1414–)**

ei tunnettuja prebendaatteja

P. Johanneksen prebenda (1416–)

Andreas Erlendi (Antti Erlandinpoika)	1434–1440	(<i>REA</i> 450, 488; <i>FMU</i> 2471)
Pedher Jacobi (Pietari Jaakonpoika)	1446	(<i>FMU</i> 2653, 2676)
Olaff Kusta (Olavi Kusta)	1449–1451	(<i>FMU</i> 2807, 2893)

P. Andreaan ja Annan prebenda (1416–)

Andris Elifson (Antti Elifinpoika)	1438	(<i>REA</i> 474)
---------------------------------------	------	-------------------

P. Kolminaisuuden prebenda (1420–)

Ragvald Gunnarson (Ragvald Gunnarinpoika)	1420	(<i>REA</i> 385)
--	------	-------------------

P. Ruumiin prebenda (1425–)

Henric Skittha (Henrik Skytte)	1441	(<i>REA</i> 494)
-----------------------------------	------	-------------------

ks. P. Ruumiin kanonikaatti

Sielujen prebenda (142?–)

Andreas	1424–1442	(<i>REA</i> 411, 513, 716)
---------	-----------	-----------------------------

P. Marian pappisalttarin prebenda (142?–)

Peder Japsson (Pietari Jaakonpoika)	1426	(<i>REA</i> 422)
--	------	-------------------

Liite 6

Suomalaiset yliopisto-opiskelijat

Tekstistä poiketen olen seuraavassa luettelossa maininnut opiskelijoiden nimet siinä muodossa kuin ne esiintyvät yliopistojen matrikkeleissa.

kirj. = kirjoittautunut yliopistoon
 j = kirjoittautunut juristiyliopistoon
 valm. = valmistunut
 b = baccalaureus
 m = liseniaatti/maisteri

a. Suomalaiset opiskelijat Prahassa 1390-luvulla

	<i>kirj.</i>	<i>valm.</i>	<i>lisätietoja</i>
Tornerus Andrae (Törner Antinpoika)	j1391	–	pappina Turun hk:ssa – 1407, Vadstena-munkki 1407–35 (<i>DV</i> 152, 449; <i>Klockars</i> 1959)
Johannes de Wyborgh (Johannes Yölintu)	j1395	b1394 m1398	Turun khra ja kaniikki 1410–34 (liite 5)
Martinus Henrici de Helsynga (Martti Henrikinpoika)	j1395	–	Helsingin pitäjän khra, Upsalan kaniikki ennen 1403 (<i>FMU</i> 1157)
Magnus de Wyrmo (Maunu Olavinpoika Tavast)		b1396 m1398	
Mag. Henricus Magni de Abo (Henrik Maununpoika)	j1397	–	Pariisin maisteri 1379, Turun arkkiteini 1391–1402; Upsalan kaniikki (<i>FMU</i> 1002; <i>REA</i> 294; <i>DS</i> 3835; <i>Anthoni</i> 1965a, 119–120)
Edhewidus de Abo, presb. (Ödvid Torvastinpoika)	j1397	b1401	kun. Margareetan palveluksessa – 1402, P. Pärtylin prebendaatti 1402–12 (<i>SD</i> 1127; liite 5)
Dns. Magnus de Abo, presb. (Maunu Laurinpoika)	j1397	–	kaniikki ja tkirkon tal.hoit. 1417, arkkiteini 1429–34 (liite 5)
Dns. Andreas Magni de Hattela (Antti Maununpoika)	j1397	–	Hattulan khra

Andreas Mathie de Nerps (Antti Matinpoika)	j1397	–	Prahan baccal. 1389, Viipurin kaniikki 1391–1416 (liite 5)
Nicolaus Stephani de Abo	j1398	–	–
Linvidus Gerlazi de Nylandia	j1398	–	–

Lähteet: *Thörnqvist* 1929; *Nuorteva* 1996.

b. Suomalaiset opiskelijat Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan piispuuskausien aikana

	<i>kirj.</i>	<i>valm.</i>	<i>lisätietoja</i>
BOLOGNA			
Dom. Conradus Bydz de Finlandia (Konrad Bitz)	1448	jatko	kaniikki 1440-l., tuomiorov. 1450 – 60, piispa 1460–89 (liite 5); vrt. Leipzig
ERFURT			
Johannes Mathie de Swecia	1413	–	kirj. Leipzigiin 1410 (J M de Abo), Hattulan kaniikki 1423–40?
Johannes Fleming	1429	–	Värmdön khra 1430–42, kun. palveluksessa 1444, kaniikki 1447–49 (liite 5); vrt. Leipzig, Wien, Erfurt
Magnus Valdemari de Finlandia (Maunu Valdemarinp. Djäkn)	1431	m1436	Mynämäen kaniikki 1449–58 (liite 5)
Johannes Nicolai de Finlandia (Jussi Niilonpoika Tavast)	1442	–	ks. Rostock
Tord Philippi de Finlandia	1442	m1447	–
Laurencius Mort de Finlandia	1444	–	ks. Leipzig; vrt. liite 4
Olavus Speck de Finlandia	1444	b1446	–
Arvidus de Finlandia (Arvid Jaakonpoika Garp)	1444	–	ks. Leipzig
Magnus Petri de Alandya	1445	–	vrt. Leipzig

Johannes Hartekini (Johannes Hartvikinpoika)	1445	–	Korppoon khra 1451–59 (<i>FMU</i> 2889, 3368)
---	------	---	--

KRAKOVA

Nicolaus de Abo	–	1419	Niilo Mulli? (ks. liite 5)
-----------------	---	------	----------------------------

KÖLN

Mag. Heynricus Frise de diocesis Aboensis (Henrik Jaakonp. Frese)	1454	jatko	kaniikki 1457, tuomiorov. 1460–65 (liite 5); vrt. Pariisi
--	------	-------	---

LEIPZIG

Heynricus Andrae de Abo	1413	–	–
Mgr Johannes de Vyborg (Johannes Yölintu)	1414	jatko	Turun khra 1410–34 (liite 5); vrt Praha
Karolus Bonde de Abo (Kaarle Tordinpoika Bonde)	1414	–	Västmanlandin laamanni, Raaseporin linnanpäälikkö 1437, valtaneuvos (<i>FMU</i> 1700, 2234; <i>REA</i> 461)
Jacobus Rode de Abo (Jaakko Pietarinpoika Röd)	1414	–	ks. Pariisi
Johannes Rugenwalt de Abo	1414	–	–
Henricus Lenpe de Abo	1414	–	–
Remigius Gislonis de Virmo (Remar Gislenpoika)	1415		Mynämäen kaniikki (liite 5)
Laurencius Ingemundi	1415	–	Halikon khra 1424, Porvoon khra 1436–47 (<i>REA</i> 411; <i>FMU</i> 2165, 2733)
Thomas de Abo	1422	–	Maskun kplainen 1441?, Naantalın luostarin esimies 1454?
Johannes Fleming	1423	–	ks. Wien
Johannes Swarte de Suecia	1432	–	Hauhon khra 1449? (<i>FMU</i> 3398) ³

³ Ko. asiakirja on *FMU*:ssa ajoitettu vuoteen 1469. Mainittujen henkilöiden perusteella se kuitenkin todennäköisemmin kuuluu vuoden 1449 tienoille.

Olavus Johannis mag. univ. Lavoniensis	1438	jatko	vrt. Louvain; Västeråsin tuomio- rov. 1441–60 (<i>REA</i> 585; <i>Klockars</i> 1976b, 160–161)
Thomas Nicolai de Abo (Tuomas Klaunpoika)	1438	–	rälssimies, maanomistaja (<i>FMU</i> 2907; <i>Anthoni</i> 1965c, 128)
Magnus Petri Galne de Alandia	1438	–	ks. Erfurt
Magnus Zunonis de Abo	1438	–	–
Kanutus Benekini de Abo	1438	–	pappina Turussa 1442 (<i>REA</i> 647, 662)
Gerlacus Gotschalk de Abo	1438	–	Turun porvari, 3 kun. killan jäsen (<i>REA</i> 715)
Nicolaus Swert de Abo (Niilo Henrikinpoika Svärd)	1438	–	ks. Louvain
Petrus Magni de Abo	1438	–	Kemiön kaniikki 1446 (liite 5)
Cunradus Bicz de Abo (Konrad Bitz)	1438	b1441 m1442	ks. Bologna
Laurencius Mort de Villandia	1445	b1446 m1448	Kirkkonummen kaniikki 1460 (liite 5); vrt. Erfurt
Arvidus de Villandia (Arvid Jaakonpoika Garp)	1445	–	vrt. Erfurt, ks. Pariisi

LOUVAIN

Olavus Johannis	1429	b1432 m1433	Turun koulumestari – 1438?; ks. Leipzig
Johannes Magni (Juhana Maununpoika)	1430	–	ks. Pariisi
Nicolaus Zwaert (Niilo Henrikinpoika Svärd)	1439	b1441	rälssimies (<i>Anthoni</i> 1965i, 208; <i>Klockars</i> 1979, 40)

PARIISI

Fredricus Trast (Fredrik Trast)	1414	jatko	Hattulan kaniikki 1405, Vehmaan 1417, tuomiorov. 1421–30 (liite 5)
------------------------------------	------	-------	---

Jacobus Petri Rood de Abo (Jaakko Pietarinpoika Röd)	–	b1418 m1419	opettajana Pariisissa – 1428, Loh- jan kaniikki 1433 (<i>ACUP</i> II, –381; liite 5)
Johannes Flicken de Finlandia (Johannes Flicke)	–	b1420 m1421	opettajana Pariisissa – 1426 (<i>ACUP</i> II, –343)
Arnoldus Lof (Amikka Läff)		b1421	Pariisissa – 1424; Eurajoen kan. 1439–46 (<i>ACUP</i> II, 310–312; liite 5)
Conradus Henrici de dyoc. Aboensi – (Konrad Henrikinpoika)	–	b1426 m1427	Tenholan kaniikki 1433–44 (liite 5)
Severinus Holt, Aboensis dyoc. (Severin Holt)	–	b1427 m1428	–
Olavus Magni, Aboensis dyoc. (Olavi Maununpoika)	–	b1427 m1428	tuomiorovasti 1437, piispa 1450
Henricus Nicolay, Aboensis dyoc. (Henrik Klaunpoika Djäkn)	–	b1427 m1428	rälssimies, Ala-Satakunnan kihlak.tuomari 1442, laamanni 1449, valtaneuvos 1448? (<i>REA</i> 453; <i>FMU</i> 2446, 2786; <i>BSH</i> III 47)
Gregorius Haverlant, Aboensis d.	–	b1427	–
Benedictus Olavi, Aboensis dyoc. (Pentti Olavinpoika Holt)	–	b1427 m1428	kaniikki, arkkiteini 1448 (liite 5)
Johannes Magni, dyoc. Aboensis (Juhana Maununpoika)	–	b1431 m1432	jatko-opiskelijana Pariisissa 1442 (<i>Lehtinen</i> 1987, 158–159), kaniikki 1445, arkkiteini 1448–55 (liite 5); vrt. Louvain
Petrus Marci, Aboensis dioc.	–	b1448 m1449	–
Andreas Laurentii, Aboensis dioc.	–	b1449 m1450	–
Arvidus Jacobi, Aboensis dioc. (Arvid Jaakonpoika Garp)	–	b1449 m1450	opettajana Pariisissa – 1453, ka- niikki 1451–, arkkiteini 1464–79 (liite 5); vrt. Erfurt, Leipzig
Henricus Frees, Aboensis dyoc. (Henrik Frese)	–	b1451 m1452	opettajana Pariisissa – 1453 (<i>ACUP</i> II); ks. Köln
Johannes Pauli, Aboensis dyoc.	–	b1453 m1454	opettajana Pariisissa – 1455 (<i>ACUP</i> II)

Petrus Benedicti (Pietari Pentinpoika Djäkn)	–	b1454 m1455	Sastamalan kaniikki 1459–84 (liite 5)
Magnus Nicolai, dyoc. Aboensis (Maunu Niilonpoika Särkilähti)	–	b1456 m1457	kaniikki 1462, tuomiorov. 1466– 89, piispa 1489–1500 (liite 4)
Goscalcus Witte, Awoensis dyoc.	–	b1460 m1461	Eurajoen kaniikki 1474 (<i>REA</i> 644)
Haqvinus Andree, presbyter dioc. Aboensis (Haakon Antinpoika)	–	b1461 m1462	lähti opintomatkalle piispa Olavin kehotuksesta 1458, kan. 1467–77 (liite 4)
Olaus Petri, dioc. Aboensis	–	b1461 m1462	kaniikki (<i>REA</i> 715)
Johannes Petri, Aboensis dioc.		b1461 m1465	–

ROSTOCK

Thomas de Viborgh	1419	–	Viipurin khra 1446? (<i>FMU</i> 2661)
Siggo Johannis (Sigurd Jönsinpoika)	1421	–	Mynämäen kaniikki 1430?, arkkit. 1439–48 (liite 5)
Johannes Flemmingh de Abo	1425	–	vrt. Leipzig, Wien, ks. Erfurt
Johannes Svarte	1431	–	ks. Leipzig
Johannes Tavast de Fynlandia	1443	b1444	kaniikki 1450 – (liitteet 4, 5)
Petrus Andrae de Vinlandia (Pietari Antinpoika)	1450	–	Säkylän khra 1466, prebendaatti 1474 (<i>FMU</i> 3292; <i>REA</i> 646)

WIEN

Johannes Fleming	1423	–	vrt. Leipzig, ks. Rostock, Erfurt
------------------	------	---	-----------------------------------

Lähteet, joita ei mainittu: *Grottenfelt* 1893 ja 1902; *Heininen* 1981 ja 1983; *Leinberg* 1897; *Nuorteva* 1996.

Liite 7a. Anekirjeissä mainitut anepäivät

	tkirkko					hk	alttarit			Rymät- tylä		
	REA 334	REA 335	REA 514a	REA 514b	REA 516	REA 522	REA 496	REA 497	REA 517	REA 523	REA 524	FMU 2854
Maria:												
annuntiatio (25.3.)	x	x	x	x	x		x	x		x	x	x
nativitas (8.9.)	x	x	x	x	x		x	x		x	x	x
purificatio (2.2.)	x	x	x	x	x		x	x		x	x	x
assumptio (15.8.)	x	x	x	x	x		x	x				x
conceptio (8.12.)			x		x		x	x		x	x	x
visitatio (2.7.)					x		x	x		x	x	x
compassio (pääs. mukaan)							x	x				
Henrik (20.1.)	x	x	x	x	x		x			x		x
– translaatio (18.6.)	x	x	x	x	x	x	x			x		x
Erik (18.5.)			x	x	x		x	x		x		x
Kristuksen syntymä (25.12.)	x	x		x	x		x	x		x	x	x
ympärileikkaus (1.1.)	x	x		x	x		x	x		x	x	x
loppiainen (6.1.)	x	x		x	x		x	x		x	x	x
palmusunnuntai	x											
kiirastorstai	x	x	x		x		x					
pitkäperjantai	x	x					x					
pääsiäinen	x	x		x	x		x	x		x	x	x
helatorstai	x	x		x	x		x	x		x	x	x
helluntai	x	x		x	x		x	x		x	x	x
kolminaisuudenpäivä	x	x			x		x	x				x
P. Ruumiin juhla	x	x		x	x		x	x	x	x	x	x
ristin löytäminen (3.5.)	x	x										
ristin pyst. (14.9.)	x	x										
Joh. Kastaja (24.6.)	x	x		x	x					x	x	
Joh. evankelista (27.12.)	x	x						x		x	x	x
Pietari ja Paavali (29.6.)	x	x		x	x			x		x	x	x
muut apostolit (24.2., 1.5., 25.7., 24.8., 21.9., 28.10., 30.11., 7.12., 21.12.)	x	x						x		x	x	x
kaikki evankelistat (25.4., 18.10.)	x	x						x		x	x	x
Stefanus (26.12.)	x	x										x
Lauri (10.8.)	x	x										x
Antonius (17.1.)	x											
Vincentius (22.1.)	x											
Martti (11.11.)	x	x										x
Nikolaus (6.12.)	x	x										
Mikael (29.9.)	x	x										

jatkuu seur. sivulla

	tkirkko					hk					alttarit					Rymät- tylä	
	REA 334	REA 335	REA 514a	REA 514b	REA 516	REA 522	REA 496	REA 497	REA 517	REA 523	REA 524	REA 524	FMU 2854				
Olavi (29.7.)																x	
Mauritius (28.11.)																x	
Anna (15.12.)	x	x										x					
Maria Magdalena (22.7.)	x	x															
Margareeta (13.7.)	x	x								x	x	x	x				
Katariina (25.11.)	x	x								x	x	x	x				
Barbara (4.12.)		x										x					
Birgitta (28.5., 23.7. 7.10.)									x								
enkelit									x								
pyhäinpäivä (1.11.)	x	x		x	x			x		x	x	x	x				
commemor. animar. (2.11.)	x	x											x				
pyh.jäännösten juhla	x																
vihkimispäivä	x	x	x	x	x		x			x	x	x	x				
päiviä yhteensä	48	45	10	18	22	1	21	30	6	33	33	39					

Liite 8

Maunu Tavastin omistamat tilat pitäjittäin

nro	pitäjä, kylä/talo	hankinta: vuosi	mistä	hint mk	lahjoitus: vuosi	kenelle/mihin
Halikko						
1	Märy	–	ostettu Jöns Danielinpojalta (<i>FMU</i> 1935, <i>REA</i> 463) ⁴	122,5	1425 ennen 1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 419) vaihdettu nro 28:aan (<i>REA</i> 478)
2	Märy	–	ostettu ? Gregerintyttäreltä (<i>REA</i> 481)	140	ennen 1439	Olavi Niilonpoika Ta- vastille (<i>REA</i> 481)
3	Vässilä	–	ostettu Halikon Klemetiltä (<i>REA</i> 481)	300	ennen 1438	Jussi Olavinpoika Tavastille (<i>REA</i> 481)
4	Kaitaranta	–	?	–	–	Elina Niilontytär Ta- vastille (<i>FMU</i> 3261)
Kaarina						
5	Nappa	–	ostettu Yrjänä Pietarinpojan perillisiltä (<i>REA</i> 481)	200	ennen 1439	Olavi Bockille (<i>REA</i> 481)
6	Koristo (2 tilaa)	–	?	200?	ennen 1439	Olavi Bockille nro 5:n vapautumiseen asti (<i>REA</i>) 481)
7	Kurala	1437	ostettu Niilo Olavinpoika Särkilahdelta (<i>REA</i> 467)	50?	1437?	P. Marian pappisalttarille (<i>REA</i> 467)
Kemiö						
8	?	–	ostettu Kaarle Skytteltä (<i>REA</i> 483)	50	–	vaihdettu nro 9:ään (<i>REA</i> 483)
9	Varkaan- vuori	–	vaihdettu Jussi Laurinpojal- ta nro 8:aa vastaan (<i>REA</i> 483)	–	1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 483)
10	Hova	1446	ostettu Iisak Antinpojalta (<i>REA</i> 528)	60	–	?

⁴ Vrt. *Holmén* 1945, 76. *Läntinen* (1978, 134) on eri kannalla.

nro	pitäjä, kylä/talo	hankinta: vuosi	mistä	hint mk	lahjoitus: vuosi	kenelle/mihin
Laitila						
11	Palttila	–	peritty äidinäidiltä (<i>REA</i> 481)	–	1421	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 391)
12	Palttila	–	ostettu Antti Juhonpojalta (<i>REA</i> 483)	200 + kangas	1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 483)
13	Syttyvä	–	vaihdettu piispanpöydältä (vrt. 17 ja 18) (<i>REA</i> 483, 484)	–	1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 483)
Lemu						
14	Monnoinen	1407	ostettu Nousiaisten kirkolta (<i>REA</i> 466)	–	1407	arkkiteinin pöytään (<i>REA</i> 466)
Lieto						
15	Nuolemo	1412	ostettu Liedon kirkolta (<i>REA</i> 440, 483)	30	1425	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 419)
16	Vääntelä	–	ostettu Sesilia Antintyt- tarelta (<i>REA</i> 481)	200	ennen 1439	Ingeborg Haakonintyt- tarelle (<i>REA</i> 481,520)
Loimijoki (Loimaa)						
17	Tanskila	1432	vaihdettu Oripään Hintulta nro 33:a ja 42:ta vastaan (<i>REA</i> 484, 439)	–	ennen 1439	piispanpöydälle kor- vaukseksi nro 13:sta ja 45:stä (<i>REA</i> 484)
18	Annala	1432	kuten nro 17 (<i>REA</i> 484, 439)	–	ennen	kuten nro 17 (<i>REA</i> 484) 1439
Maaria						
19	Paimala	1441	ostettu Greger Antinpojalta (<i>REA</i> 492)	250	1441?	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 492)
Masku						
20	Ohensaari	–	ostettu Elinalta, Järlin sisarelta (<i>REA</i> 484)	70	–	Jöns Järlinpojalle vaih- dossa nro 33:een (<i>REA</i> 484)

nro	pitäjä, kylä/talo	hankinta: vuosi mistä	hint mk	lahjoitus: vuosi	kenelle/mihin
Mynämäki					
21	Kaarleinen (pohjoisin)	1418 perintötila, lunastettu Labbe Vallaiselta (REA 380, 481)	50	1421	P. Ruumiin alttarille (REA 391)
22	Kaarleinen (keskim- mäinen)	1402 perintötila, lunastettu Johannes Jokakodalta (REA 295, 481) ⁵	20	1421	P. Ruumiin alttarille (REA 391)
23	Leinakkala	– perintötila (REA 481)	–	1421	P. Ruumiin alttarille (REA 391)
24	Haloinen	– perintötila, lunastettu Haakon ja Labbe Ravalalta (REA 481)	30	1421	P. Ruumiin alttarille (REA 391)
25	Hirmuinen	– perintömaata, ostettu sisar Katariinalta (REA 418)	80	1425	P. Ruumiin alttarille (REA 419)
26	Karkoinen (1/2 tilaa)	– ostettu tuomiokirkolta (REA 482) ⁶	20	1425	P. Ruumiin alttarille (REA 419)
27	Kintikkala	– ostettu Mynämäen kirkolta (REA 483)	legen- daario	1425 1434	P. Ruumiin alttarille (REA 419) vaihdettu nro 30:een (REA 448)
28	Kaarleinen (eteläisin)	– perintömaata, vaihdettu veli Jussilta nro 1:tä vastaan (REA 478)	–	1439	P. Ruumiin alttarille (REA 483)
29	Alasjoki	– kotitila, vaihdettu veli Jus- silta nro 36:ta ja 37:ää vastaan (REA 478)	–	1439	P. Ruumiin alttarille (REA 483)
30	Ruonkallio	1434 vaihdettu nro 27:ää vastaan Olavi Hukaiselta (REA 448, 483) ⁷	10	1439	P. Ruumiin alttarille (REA 483)
31	Karkoinen (1/2 tilaa)	1434 ostettu Haakon Ravalalta ja Alf-kirjurin leskeltä, vrt. nro 26 (REA 447, 483) ⁸	20	1439	P. Ruumiin alttarille (REA 483)
32	Heikkilä	1442 ostettu tuomiokirkolta (REA 507)	100	1442?	P. Ruumiin alttarille (REA 507)

⁵ Vrt. *Holmén* 1945, 68–69. *Läntinen* (1978, 138) tulkitsee asian eri tavalla.

⁶ Vrt. *Holmén* 1945, 74.

⁷ *Holmén* (1945, 74) ja *Läntinen* (1978, 138) tekevät kumpikin yhden ilmeisen virhepäätelmän.

⁸ Vrt. *Holmén* 1945, 74.

nro	pitäjä, kylä/talo	hankinta: vuosi mistä	hint mk	lahjoitus: vuosi	kenelle/mihin
Oripää					
33	?	–	vaihdettu Jöns Järvinpojalta nro 20:tä vastaan (REA 484)	–	Oripään Hintulle vaihdossa nro 17:ään ja 18:aan (REA 484, 439)
Paimio					
34	Helsberg	–	ostettu Nisse Skytteltä (REA 481)	300 ennen 1439	sisar Kristiinalle (REA 481)
Parainen					
35	Kuitia	–	ostettu Peter van Lindeniltä ja tämä vaimolta (REA 481)	400 ennen 1439	Jussi Olavinpoika Tavastille ja Martta Klaun-tyttärelle (REA 481)
36	Kärlax	–	ostettu Henrik Butherlandilta (REA 478)	240 ennen 1439	Jussi Olavinpojalle vaihdossa nro 29:ään (REA 478)
37	Nederkirjala	–	ostettu Henrik Sillalta (REA 478)	200 ennen 1439	Jussi Olavinpojalle vaihdossa nro 29:ään (REA 478)
Piikkiö					
38	Runko (jaettu 2 osaan) ⁹	1423	vaihdettu Martti Djäkniltä ja Kristiina Eskelintyttarelle nro 45:tä vastaan (REA 402, 414, 483)	50 (väliä)	1425 P. Ruumiin alttarille (REA 419)
39	Runko	1433	ostettu Olavi Maununpojalta (REA 446)	100 1439	P. Ruumiin alttarille (REA 483)
40	Runko	1438	ostettu Birgitta ja Elina Ervastintytäriltä (REA 471, 472) ¹⁰	50 + 50	1439 P. Ruumiin alttarille (REA 483)
41	Kavalto	1424	ostettu Lauri Vadmalilta (REA 413)	100	– P. Ruumiin alttarille (Rinne 1948, 60)
42	Hiisi	1423	vaihdettu kuten nro 38 (REA 484)	–	– Oripään Hintulle vaihdossa nro 17:ään ja 18:aan (REA 484)

⁹ Vrt. Holmén 1945, 75–76.

¹⁰ Näiden Rungon tilojen koosta on ristiriitaisia tietoja: vrt. REA 446, 471 ja 472 ja toisaalta REA 483.

Pirkkala

43	Ylivesi Sattula Taipale	ennen 1414	ostettu Paavali Hönan perillisiltä (<i>FMU</i> 1424)	–	1414	piispanpöydän lampuodeille (<i>FMU</i> 1424)
----	-------------------------------	---------------	---	---	------	---

Pöytyä

44	Gripala + Kulhua	1432	ostettu Antti Gripinpojalta (<i>REA</i> 442, 483)	32 + 16	1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 483)
----	---------------------	------	--	------------	------	--

Rymättylä

45	Taipale	–	vaihdettu piispanpöydältä (vrt. nrot 17 ja 18) (<i>REA</i> 484)	–	1423	Martti Djäknille vaihdossa nro 38:aan ja 42:een (<i>REA</i> 402, 414, 484)
----	---------	---	--	---	------	---

Saltvik

46	Syllöda (3 tilaa)	–	lunastettu tuomiokirkolta (<i>REA</i> 425, 482, 483)	21 (60)	1425	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 419)
----	----------------------	---	--	------------	------	--

Sysmä / Savilahti

47	Vahvajärvi	ennen 1442	osin perintömaata, osin ostettu Mikko Montoiselta ym. (<i>REA</i> 510, 521)	nahkoja ennen + 1442 hevonen		piispanpöydälle lampuotimajataloksi (<i>REA</i> 510)
----	------------	---------------	---	------------------------------------	--	---

Tenhola

48	Germundby	1414	ostettu Olavi Niilonpojalta (<i>FMU</i> 1426)	360	1433	Matti Martinpojalle (<i>FMU</i> 2072, <i>REA</i> 481)
49	Germundby	1418	osa tilasta ostettu Lindevid Niilonpojalta (<i>FMU</i> 1521, <i>REA</i> 481)	30 + 70	ennen 1439	Olavi Niilonpoika Tavastille (<i>REA</i> 481)

Tuulos

50	Sairiala	–	ostettu Ragvald Ragvaldinpojalta (<i>REA</i> 481)	100	ennen 1439	Olavi Niilonpoika Tavastille (<i>REA</i> 481)
----	----------	---	--	-----	---------------	--

Vehmaa

51	?	–	ostettu Olavi Romanilta (<i>REA</i> 481)	200	ennen 1439	Margitta Tuventyttärelle (<i>REA</i> 481)
----	---	---	--	-----	---------------	---

Yläne

52	Polvi (2 tilaa)	1433	ostettu Matti Martinpojalta (<i>REA</i> 445)	100	1439	P. Ruumiin alttarille (<i>REA</i> 483)
----	--------------------	------	--	-----	------	--

Hakemistot

1. Henkilöhakemisto

- Abraham Juhonpoika (Abram Jönisson),
asemies liite 4a
- Albert Nyendorp, Turun porvari 179
- Albert Vorden, Pariisin yliopiston mais-
teri 130, 134–136, liite 3b
- Albrekt Mecklenburgilainen, Ruotsin
kuningas 93
- Alf, kirjuri, maanomistaja liite 8
- Aleksanteri V, Pisan paavi 43, 147
- Alisa Niilontytär (Aliza Nielsdotter),
nunna liite 4a
- Andreas, Pyhä 184, 194, 198
- Andreas de Zelenecz, Prahan yliopiston
maisteri 119
- Andreas Rode, turkulainen porvarinpoi-
ka 304
- Anna, Pyhä 184, 198, 210, 226, 247,
256, 258, 269, 380
- Anna Gödekintytär (Anna Gödeksdot-
ter), vaimo liite 4a
- Anna Juhontytär (Jönisdotter), vaimo-
liite 4a
- Anna Tuventytär (Twesdotter), vaimo-
liite 4a
- Antonius, Fabianus, Sebastianus, Py-
hät 185
- Antti (Andreas), prebendaatti liite 5
- Antti Elifinpoika (Andris Elifson), pre-
bendaatti liite 5
- Antti Erlandinpoika (Anders Erlands-
son), prebendaatti liite 5
- Antti Gregerinpoika (Andris Gregris-
son), Maunu Tavastin sisarenpoika
liite 4a
- Antti Gripinpoika (Andris Gripinpoy-
ca), maanomistaja liite 8
- Antti Henrikinpoika (Anders Henrics-
son), asemies liite 4a
- Antti Juhonpoika (Andris Jonisson),
maanomistaja liite 8
- Antti Klaunpoika (Andris Clawsson),
kaniikki liite 5
- Antti Laurinpoika (Andreas Laurentii),
opiskelija liite 6b
- Antti Matinpoika (Andreas Mathiae),
opiskelija, kaniikki 121, liitteet 5 ja
6a
- Antti Maununpoika (Andreas Magni),
opiskelija 121, liite 6a
- Antti (Andris) Svarte, prebendaatti liite
5
- Arndt van Herrworde, Turun porvari
179
- Arnikka (Arnika) Läff, opiskelija, ka-
niikki liitteet 5 ja 6b
- Arvid Jaakonpoika (Arvidus Jacobi)
(Garp), opiskelija, kaniikki liitteet 5
ja 6b
- Arvid Kurki (Arvidus Kurck), piis-
pa 42, 116
- Aslak Bolt, Nidarosin arkkipiispa 227,
373
- Barbara, Pyhä 185, 248
- Berndt Grote, Turun porvari 179
- Bernhard Emdeniläinen (Bernard de
Emeda), Pariisin yliopiston maiste-
ri 127

- Bero Balk, piispa 116, 145, 147, 152, 164, 228, 265, 269, 291, 375
- Bengt Jönsson (Oxenstierna), ruotsalainen valtaneuvos 51, 273–274, 296, 338–339
- Birger Magnusson (Birgerus Magni), ruotsalainen kuuriavirkailija, Upsalan tuomiorovasti 160–162, 169–170, 277, 350, liite 5
- Birger Trolle, ruotsalainen valtaneuvos 356
- Birgitta, Pyhä 102–103, 182, 197, 210, 246, 251–265
- Birgitta Ervastintytär (Birgitta Ervastdotter), Olavi Maununpojan sisarpuoli 114–115, liitteet 4b ja 8
- Birgitta Jaakontytär (Birgitta Jakobsdotter), vaimo liite 4a
- Birgitta Niilontytär (Birgitta Nilsdotter), simolainen vaimo 201
- Birgitta Niilontytär (Birgitta Nielsdotter), vaimo liite 4a
- Birgitta Olavintytär (Birgitta Olafsdotter), Maunu Tavastin sisar 106–107, liite 4a
- Birgitta Olavintytär (Birgitta Olafsdotter), vaimo liite 4a
- Bo Joninpoika (Bo Jonsson), Ruotsin drotsi 105
- Bock (Bok), Maunu Tavastin lanko 107, liite 4a
- Bote Bengtsson, vouti 180
- Brand Lampe, Turun porvari 179
- Brynolf Algotsson (Brynolphus Algoti), pyhimysehdokas 36, 283–284
- Carsten Nübuhr, rostockilainen rakennusmestari 221
- Claus Doeck, merirosvo 20
- Cosimo di Medici, italialainen pankkiiiri 163–164
- David, talonpoika, kapinanjohtaja 239, 298, 302, 326, 368, 382
- Donhoff Kalle, virolainen maanomistaja, Turun porvari 110, 305, liite 4a
- Dorotea, Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuningatar 356
- Eerik (Ericus), Pyhä 90–91, 99, 194, 225–226, 247–248
- Eerik Abjörninpoika (Erik Abjörnsson), asemies liite 4a
- Eerik Akselinpoika (Erik Axelsson) (Tott), tanskalais-ruotsalainen valtaneuvos 53, 353–355
- Eerik Gunnila (Erik i Gunnila), tilanomistaja liite 4a
- Eerik Henrikinpoika (Eric Henricson) Bitz, asemies liite 4a
- Eerik Pommerilainen, Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuningas sekä Pommerin herttua 45–51, 54–55, 82, 141–147, 153–156, 164, 170, 179, 197, 253, 271–274, 285, 291, 295, 297–298, 303, 307–327, 330–331, 336, 371, 377, 383, liite 3a
- Erik Grisfot, kaniikki liite 5
- Erik Vastesson (Ericus Vastonis), P. Birgitan hospitaalin esimies 159
- Elina, Järlin sisar, maanomistaja liite 8
- Elina Ervastintytär (Elin Ervastdotter), Olavi Maununpojan sisarpuoli 114–115, liitteet 4b ja 8
- Elina Jussintytär (Elin Jönsdotter), nunna, Maunu Tavastin veljentytär 260, liite 4a
- Elina Maununtytär (Elin Magnusdotter), vaimo liite 4a
- Elina Niilontytär (Elin Niclisdotter), Maunu Tavastin veljentytär 109, 111, liitteet 4a ja 8
- Engelbrekt Engelbrektinpoika (Engelbrekt Engelbrechtson), rälssimies, kapinanjohtaja 47–48
- Erasmus, Pyhä 185, 194, 226, 249
- Erengisle Henrikinpoika (Erengisle Henriksson), Maunu Tavastin lanko 107, liite 4a
- Erland Antinpoika (Erland Andrisson), asemies liite 4a
- Ervast, Olavi Maununpojan äidin 1. puoliso 114, liite 4b

- Eskil (Eskillus), Växjön piispa 283–284
- Eskil Fincke, maanomistaja, liite 3a
- Eugenius IV, paavi 44, 103, 138, 286–289, liite 3b
- Felix V, konsiilipaavi 44, 287
- Filippa, Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuningatar 47, 311
- Filpus Iivarinpoika (Philpus Iwarson), linnanpäällikkö liite 4a
- Firmani, kardinaali 160
- Fredrik Frese, Turun porvari 239, 305
- Fredrik (Frederich) Trast, tuomiorovasti 20, 148, 234, liitteet 5 ja 6b
- Frille Haakoninpoika (Frille Hakonsson), asemies liite 4a
- Gerlak Gotskalkinpoika (Gerlacus Gotschlk), opiskelija liite 6b
- Gerlak (Gerlacus) Nagel, tuomiorovasti 147
- Godfrid Rodenberch, Olavi Maununpojan oppilas Pariisissa 133, 136
- Gotskalk (Goscalcus) Witte, opiskelija liite 6b
- Greger Antinpoika (Gegris Andersson) (Garp), kihlakunnantuomari, Maunu Tavastin lanko 107, liitteet 4a ja 8
- Greger Matinpoika (Gregers Mattison) (Lilja), Raaseporin linnanpäällikkö 348
- Gregor (Gregorius) Haverlandt, opiskelija 124–127, liite 6b
- Guillelmus de Parisius, Sorbonnen kollegion kirjastonhoitaja 133
- Gödek (Gödekke) Fincke, rälssimies 258, liite 4a
- Haakon Antinpoika (Haquinus Andrae), opiskelija 231, 234, liitteet 4a ja 6b
- Haakon Frille (Hakon Frille), kihlakunnantuomari liite 4a
- Haakon Jönsinpoika (Haquinus Johannis), kaniikki 159, liite 5
- Haakon Ravala (i Rawala), maanomistaja liite 8
- Hannu, Tanskan prinssi, Ruotsin kruununperillinen 53, 356–357
- Hannu (Hannus) Kröpelin, Tukholman, myöhemmin Turun linnanpäällikkö 299, 313, 315–317, 322–324, 326, liite 3a
- Hannu Pietarinpoika (Hans Pederson), asemies liite 4a
- Hans Cordeshagen, Turun porvari 179
- Hans Dalhusen, balttilainen aatelismies, tuhopolttaja 238, 304, liite 3a
- Hans Howenstein, tallinalainen rakennusmestari 192
- Hans (Johannes) Kyle, Naantalin luostarin esimies 259, 264
- Hans (Johannes) Laxmand, Lundin arkkipiispa 170, 276, 320, 323
- Helvik Stoltefot (Helvicus Stoltefoth), kaniikki liite 5
- Hemming (Hemmingus), piispa 42, 85, 93, 248, 371
- Hemming (Hemmingus) Gadh, ruotsalainen prelaatti 42, 105, 376
- Henric Berlin, Prahän yliopiston maisteri 119
- Henrik, lukkoseppä 188
- Henrik (Henricus), Pyhä 24, 33, 38, 85, 90–91, 194, 198–199, 216, 223–224, 226, 241–245, 247, 250–251, 259, 261, 353, 371, 380, liite 2b
- Henrik (Henricus), Tallinnan piispa 19, 303
- Henrik Antinpoika (Heynricus Andrae), opiskelija liite 6b
- Henrik Bitz, kihlakunnantuomari, valta-neuvos 258, 335, 351
- Henrik Butherland, maanomistaja liite 8
- Henrik (Henricus) Frese, kaniikki liitteet 5 ja 6b
- Henrik Geblenpoika (Henricus Geblini), kaniikki 234, liite 5
- Henrik Gruel, Tallinnan porvari 267, 304
- Henrik Juhonpoika (Jonisson), kaniikki liite 5
- Henrik Juhonpoika (Henricus Johannis), kaniikki 234, liite 5

- Henrik Klaunpoika (Henricus Nicolai, Henrik Klasson) (Djåkn), opiskelija, laamanni, valtaneuvos 124–129, 258, 335, 351, liitteet 2b ja 6b
- Henrik Klaunpoika (Henrik Klasson) Fleming, ritari liite 4a
- Henrik Lännpää (Lenpe), opiskelija liite 6b
- Henrik Makerland, Äyräpään kirkkoherra 235
- Henrik Maununpoika (Henricus Magni), opiskelija, arkkiteini 121, 144, liite 6a
- Henrik Mört, Maunu Tavastin lanko liite 4a
- Henrik Silta (Sylta), maanomistaja liite 8
- Henrik Skytte (Henric Skittha), prebendaatti liite 5
- Henrik Styffe, Viipurin pormestari, perinnöntavoittelija 276
- Henrik Tavast (Henric Tawast), Maunu Tavastin veljenpoika liite 4a
- Herman de Berken, Olavi Maununpojan oppilas Pariisissa 133, 136
- Herman Greven, Tallinnan porvari 179, 306
- Herman Korner, saksalainen kronikoitsija 30–31, 310, 312
- Herman Smit, tallinnalainen tuhopolttaja 189, 304
- Hermann Jaakonpoika (Hermannus Jacobi), Lohjan vikaari 235
- Hintsa Pietarinpoika (Hinzekinus Petri), kaniikki liite 5
- Hintu oripäälainen (i Orhenpä), maanomistaja liite 8
- Holmvid Jönsinpoika (Holmwidus Johannis), kaniikki liite 5
- Iisak Antinpoika (Isak Andersson), maanomistaja liite 8
- Ingeborg Haakonintytär (Ingeborg Hakonsdotter), Maunu Tavastin sisarentyttären tytär 109, liitteet 4a ja 8
- Ingeborg Valdemarintytär (Ingeborg Valdemarsdotter), Olavi Tavastin vaimo liite 4a
- Ingrid, pyhimysehdokas 36, 283–284
- Ivar Fleming, tanskalainen kaapparikapteeni 322
- Jaakko Olavinpoika (Jap Olafson), Pyhtään kirkkoherra liite 4a
- Jaakko Pietarinpoika (Jacobus Petri) Röd, maisteri, kaniikki 124–125, 127–129, 228, liitteet 5 ja 6b
- Jakob (Jacobus), Oslon piispa 283–284
- Jakob Ulvsson (Jacobus Ulfonis), Upsalan arkkipiispa 42, 105, 361
- Jan Hus, varhaisreformaattori 43, 123
- Jens Andersen (Johannes Andrae), Roskilden piispa 46
- Jens Gereksen (Johannes Gerecini), Upsalan arkkipiispa 46, 142, 271–273, 307–310
- Jeppe Fincke, asemies liite 4a
- Jeppe Tuvenpoika (Tuvesson), asemies liite 4a
- Johan Bernardsson (Johannes Bernardi), Naantalın luostarin esimies 259
- Johan Eskilsson (Johannes Eskilli), ruotsalainen maisteri 118, 120
- Johan Fredebern, Ruotsin valtaneuvoston kirjuri 27
- Johan Hildebrandsson (Johannes Hildebrandi), Vadstena-munkki 20, 228
- Johan Magnusson (Johannes Magni), ruotsalainen piispa 160
- Johan Velthusen, Tallinnan porvari 179, 306
- Johanna Pentintytär (Johanna Bentsdotter), vaimo liite 4a
- Johannes, Padisen luostarin apotti 147
- Johannes, Pyhä 26, 90, 190–191, 193–194, 226
- Johannes XXIII, Pisan/Rooman pavi 44, 153–156
- Johannes (Jons) Brun, kaniikki liite 5
- Johannes Fleming, kaniikki liitteet 5 ja 6b
- Johannes Fleury, Sorbonnen kollegion maisteri 132

- Johannes Flicke, maisteri 124, 133, liite 6b
- Johannes Hartvikinpoika (Hartekini), opiskelija liite 6b
- Johannes Hildissen, Prahan yliopiston maisteri 119
- Johannes Jokakota, maanomistaja liite 8
- Johannes Laurinpoika (Laurentii), varas 235, 303
- Johannes Lännpää (Länpä), kaniikki liite 5
- Johannes Matinpoika (Mathie), opiskelija, kaniikki liitteet 5 ja 6b
- Johannes Paavalinpoika (Pauli), opiskelija liite 6b
- Johannes Pietarinpoika (Petri), opiskelija liite 6b
- Johannes Rellach, saksalainen maisteri 373–374
- Johannes Rugenwalt, opiskelija liite 6b
- Johannes Scriptoris, Olavi Maununpojan oppilas Pariisissa 139
- Johannes Swarte, opiskelija liite 6b
- Johannes Ulixbonensis, kardinaali 154, 156
- Johannes Westfal, piispa 93, 266
- Johannes Yölintu (Johannes Ölintu), opiskelija, Turun kirkkoherra 117–118, 121–122, 153, liitteet 5 ja 6a
- John Wycliffe, varhaisreformaattori 123
- Jon Steninpoika (Jon Stensson), asemies liite 4a
- Juhana Anundinpoika (Johannes Anundi), kaniikki, arkkiteini 147, liite 5
- Juhana Kaarlenpoika (Joan Karlsson) (Färla), Turun vouti 329–330, 345
- Juhana Maununpoika (Johannes Magni), arkkiteini 159, liitteet 5 ja 6b
- Jussi Laurinpoika (Jonis Laurensen), maanomistaja liite 8
- Jussi Niilonpoika Tavast (Jönis Tawast), kaniikki, Maunu Tavastin veljenpoika 109, 159, 183, liitteet 4a, 5 ja 6b
- Jussi Olavinpoika (Jönis Olafson), rälsimies, Maunu Tavastin veli 106–110, liitteet 4a ja 8
- Jussi Olavinpoika (Jusse Olafson) (Horn), rälsimies 238, 304
- Jussi Olavinpoika (Jösse Olafsson), kihlakunnantuomari liite 4a
- Jussi Suupaltti (Jönis Supalt), kaniikki liite 5
- Jöns Bengtsson (Johannes Benedicti) (Oxenstierna), Upsalan arkkipiispa 51, 53, 276–277, 280, 339, 341, 344, 351, 353, 381
- Jöns Danielinpoika (Jönis Danielsson), maanomistaja liite 8
- Jöns Gudvastinpoika (Jöns Gudvastson), Maunu Tavastin lanko liite 4a
- Jöns Håkansson (Johannes Haquini), Upsalan arkkipiispa 272, 312
- Jöns Järllinpoika (Jönis Järllsson), maanomistaja liite 8
- Kaarina (Karin) Fincke, Maunu Tavastin oletettu äiti 105
- Kaarina Olavintytär (Karin Olafsdotter), vaimo liite 4a
- Kaarle VII, Ranskan kuningas 135, liite 3b
- Kaarle Knuutinpoika (Karl Knutson), Ruotsin marski 27–28, 48–50, 317–319, 321, 323–329, 331–334, liite 3a
- Viipurin linnanpäälikkö 51, 55, 293, 335–339
- Ruotsin kuningas 19, 27–28, 52–53, 55–57, 151, 170, 249, 264, 276–277, 279–280, 290, 293–294, 296, 300, 339–353, 356–357, 383–384 liitteet 3a ja 3b
- Kaarle Skytte (Karl Skötta), maanomistaja liite 8
- Kaarle Tordinpoika (Karl Tordzson) Bonde, Raaseporin linnanpäälikkö 322, 328–329, liite 6b
- Katariina (Catherina), Pyhä 90–91, 226
- Katariina Antintytär (Katherine Andersdotter), vaimo liite 4a

- Katariina Gregerintytär (Katherin Greg-risdotter), Maunu Tavastin sisaren-tytär liite 4a
- Katariina Haakonintytär (Kaderin Ha-quonsdotter), vaimo liite 4a
- Katariina Niilontytär (Katerina Niclis-dotter), Maunu Tavastin veljen-tytär 109, 111, liite 4a
- Katariina Olavintytär (Katerina Olafs-dotter), Maunu Tavastin sisar 106–107, liitteet 4a ja 8
- Katarina Gumsehuvud, Kaarle Knuutin-pojan puoliso 325, 341
- Kerttuli (Gertrud), Pyhä 185, 194, 341, 354
- Klaus (Clawus) Fleming, laamanni 54, 303
- Klaus Henrikinpoika (Klas Henrikson) Bitz, asemies liite 4a
- Klaus Kurki (Clawes Kurke), Turun linnanpäälikkö 355
- Klaus Lydekenpoika (Clawus Ludekes-son) (Djäkn), Turun linnanpää-likkö 54, 110, 193, 303
- Klemetti Halikkolainen (Clemeth i Ha-liko), maanomistaja liite 8
- Knut, kaniikki liite 5
- Knut (Canutus), Linköpingin piispa 273
- Knut (Canutus), Pyhä 248
- Knut (Canutus), Upsalan kaniikki 276
- Knut Pentinpoika (Kanutus Benekini), opiskelija liite 6b
- Kolme kuningasta (Tres reges), Pyhät 184–185, 190, 194, 198, 239
- Konrad (Conradus), Padisen luostarin apotti 226, 266
- Konrad (Conradus) Bitz, piispa 24, 42, 116, 159, 200, 216, 228, 239, 282, 289, 368–369, 375, liitteet 5 ja 6b
- Konrad Henrikinpoika (Conradus Hen-rici), opiskelija, kaniikki 124, liit-teet 5 ja 6b
- Krister Niilonpoika (Cristern Niclisson), Viipurin linnanpäälikkö 20, 48, 54, 273, 297, 299, 303, 310, 313–315, 317, 321, 323, 326, 333–334, 336, liite 3a
- Krister Pentinpoika (Cristern Bengts-son) (Oxenstierna), Turun linnan-päälikkö 355
- Kristian (Cristiern) Frille, kihlakunnan-tuomari liite 4a
- Kristian Oldenburgilainen, Tanskan ja Norjan kuningas sekä Oldenburgin kreivi, myöhemmin myös Ruotsin kuningas 52–54, 57, 171, 277, 290, 294, 345, 351–358, 384, liitteet 2b ja 3b
- Kristiina Eskilintytär (Cristinne Eskils-dotter), maanomistaja liite 8
- Kristiina Olavintytär (Cristin Olafs-dotter), Maunu Tavastin sisar 106–107, liitteet 4a ja 8
- Kristiina Rötkerintytär (Christina Röt-kersdotter), Olavi Jussinpoika Ta-vastin oletettu puoliso 105
- Kristoffer Baijerilainen, Tanskan, Ruot-sin ja Norjan kuningas sekä Baijerin herttua 49–51, 55, 151, 170–171, 180, 257–259, 279, 292–293, 296, 327–338, 383, liitteet 2b, 3a ja 3b
- Kristoffer Larsson (Christoforus Lau-rentii), Upsalan kaniikki 274
- Labbe Ravala (i Rawala), maanomis-taja liite 8
- Labbe Vallainen (Wallaynen), maan-omistaja liite 8
- Lalli, P. Henrikin surmaaja 242–243
- Lars (Laurentius), Växjön piispa 280, 350
- Lars Olofsson (Laurentius Olavi), Ola-vi Maununpojan oppilas Pariisissa 136
- Lasse Björninpöika (Biörnson), ase-mies liite 4a
- Lasse Björninpöika (Björnsson), pre-bendaatti liite 5
- Lasse Olavinpoika (Lasse Olafson), Mau-nu Tavastin veli 106, 109, liite 4a
- Lauri (Laurentius), Pyhä 90, 144, 194, 210, 225, 249

- Lauri Ingemundinpoika (Laurentius Ingemundi), opiskelija liite 6b
- Lauri Mört (Laurentius Mort), Maunu Tavastin sisarenpoika liitteet 4a, 5 ja 6b
- Lauri paimiolainen (Laurens aff Pemarum), kaniikki liite 5
- Lauri (Laurentius) Skytte, kaniikki 263, liite 5
- Lauri (Laurens) Vadmal, maanomistaja liite 8
- Lauri Valdemarinpoika (Laurens Valdemarsson) Haga, kihlakunnantuumari liite 4a
- Linvid Gerlakinpoika (Linvidus Gerlazi), opiskelija liite 6a
- Linvid Niilonpoika (Lindeviidh Nielson), maanomistaja liite 8
- Lucia Niilontytär (Lucia Niclisdotter), Maunu Tavastin veljentytär 109, liite 4a
- Lucia Olavintytär (Olofsdotter), Henrik Klaunpojan puoliso 258, liite 2b
- Magnus Unneson (Unnonis), Vadstenan luostarin konfessori 260
- Margareeta (Margareta), Pyhä 249
- Margareeta, Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuningatar 44–46, 54–55, 82, 143, 197
- Margareeta Antintytär (Margarete Andersdotter), vaimo liite 4a
- Margit Jussintytär (Margit Jönsdotter), Maunu Tavastin veljentytär liite 4a
- Margit Martintytär (Margit Morthensdotter), Maunu Tavastin sisarentytär liite 4a
- Margit Niilontytär (Margit Niclisdotter), vaimo liite 4a
- Margitta (Margite) Frille, neiti liite 4a
- Margitta Niilontytär (Margeta Nielsdotter), vaimo liite 4a
- Margitta Olavintytär (Margitta Olafsdotter), Maunu Tavastin sisar 106–107, liite 4a
- Margitta Tuventytär (Margitta Tuvesdotter), Maunu Tavastin sisarentytär 109, liitteet 4a ja 8
- Maria, Pyhä 26, 90, 193–194, 198–199, 247, 362
- Marinus de Fregano, anekauppias 290
- Martinus V, paavi 44, 103, 253, 284–286
- Martta Klauntytär (Martha Klasdotter), Maunu Tavastin veljenvaimo 106, 110, 305, liitteet 4a ja 8
- Martta Niilontytär (Martha Niclisdotter), vaimo liite 4a
- Martti Abrahaminpoika (Martin Abrahamsson) (Djäkñ), vouti, Maunu Tavastin lanko 107, liitteet 3a ja 4a
- Martti Djäkñ (Marthen Diekn), maanomistaja liite 8
- Martti Henrikinpoika (Martinus Henrici), opiskelija 120, liite 6a
- Martti Olavinpoika (Martten Olaffson), Uudenkirkon kirkkoherra liite 4a
- Martti Tuvenpoika (Morthen Twesson), asemies liite 4a
- Matti (Matz) Frille, asemies liite 4a
- Matti Martinpoika (Mattis Martinsson), laamanni, Maunu Tavastin sisarenpoika 109, liitteet 4a ja 8
- Mattias (Matthias), Pyhä 363
- Matteus (Mattheus), Pyhä 363
- Maunu (Magnus) Balk, asemies liite 4a
- Maunu Djäkñ (Magnus Dekn aff Rungo), rälssimies, Olavi Maununpojan isä 114–115, 377, liite 4b
- Maunu (Magnus) Frille, asemies liite 4a
- Maunu (Magnus) Gren, Turun linnanpäälikkö 296, 347
- Maunu Laurinpoika (Magnus Laurentii), opiskelija, Turun arkkiteini 121, 148, liitteet 5 ja 6a
- Maunu Pietarinpoika (Magnus Petri) Galne, opiskelija liite 6b
- Maunu Sunenpoika (Magnus Zunonis), opiskelija liite 6b
- Maunu Särkilahti (Magnus Nicolai de Särkilax), Turun piispa 20, 25, 42, 116, 183, 200, 227, 366, 375, liitteet 4a ja 6b

- Maunu Torsteninpoika Djäkn (Magnus Tostesson Diekn), Kastelholman vouti 114
- Maunu Valdemarinpoika (Magnus Valdemari), Turun kaniikki 234, liitteet 5 ja 6b
- Mento Hof, Olavi Maununpojan oppilas Pariisissa 133, 136
- Metta Niilontytär, vaimo liite 4a
- Metta Olavintytär (Metta Olafsdotter), vaimo liite 4a
- Mikael (Michael), Pyhä 210
- Mikko (Michel) Montoinen, maanomistaja liite 8
- Märta Krukow, vaimo liite 4a
- Navne (Navno), Västeråsin piispa 271, 307–308
- Niilo (Nicolaus), opiskelija liite 6b
- Niilo (Niels), tuntematon liite 4a
- Niilo Maununpoika Röd (Nielis Magnusson Röd), Olavi Maununpojan lanko 115, liite 4b
- Niilo (Nicolaus) Mulli, Turun kaniikki 159, liite 5
- Niilo Niilonpoika (Nicolaus Nicolai) Byskalle, kaniikki liite 5
- Niilo Olavinpoika Särkilähti (Nielis Olafson i Särkilax), tuomiovaltuutettu 295, liitteet 3b, 4a ja 8
- Niilo Olavinpoika Tavast (Nielis Tawast), kihlakunnantuomari, Maunu Tavastin veli 106–109, 143, liite 4a
- Niilo Rengonpoika (Nigles Rengonpoyka), asemies liite 4a
- Niilo Tapaninpoika (Nicolaus Stephani), opiskelija liite 6a
- Niilo Svärd (Nicolaus Swert), opiskelija liite 6b
- Niilo Tavast (Niles Tawast) nuorempi, asemies liite 4a
- Nikolaus (Nicolaus), Pyhä 90, 249
- Nikolaus V, paavi 45, 289–290, liite 3b
- Nils Hermansson (Nicolaus Hermann), pyhimysehdokas 36, 283–284
- Nils Jönsson (Oxenstierna), ruotsalainen valtaneuvos 51, 338–339, 345–346
- Nils (Nicolaus) König, Linköpingin piispa 280, 333, 347, 350
- Nils Ragvaldsson (Nicolaus Ragvaldi), Upsalan arkkipiispa 206, 257, 272, 275–276, 279, 287, 313, 324–327, 333, 381
- Nisse Jönsinpoika (Nisse Jönisson), asemies liite 4a
- Nisse Skytte, maanomistaja liite 8
- Olavi (Olavus), Pyhä 90, 101, 192, 221
- Olavi Bock (Olaff Bok), Maunu Tavastin sisarenpoika liitteet 4a ja 8
- Olavi (Olof) Bodebek, talonpoika 180
- Olavi Broderinpoika (Olaff Broderon), kihlakunnantuomari liite 4a
- Olavi Hukainen (Olaff Hukaynen), maanomistaja liite 8
- Olavi Juhonpoika (Olavus Johannis), opiskelija, maisteri, Västeråsin tuomiorovasti liite 6b
- Olavi Jussinpoika Tavast (Olaff Jönisson Tawast), rälssimies, Maunu Tavastin isä 104–107, 377, liite 4a
- Olavi Kirves (Olaff Kyrwes), asemies liite 4a
- Olavi (Olaff) Kusta, prebendaatti liite 5
- Olavi Niilonpoika (Olaff Niclisson), maanomistaja liite 8
- Olavi Niilonpoika Tavast (Olaf Nilsson Tawast), kihlakunnantuomari, Maunu Tavastin veljenpoika 109–110, 116, 231, 298, 349, liitteet 4a ja 8
- Olavi Pietarinpoika (Olaus Petri), opiskelija liite 6b
- Olavi Roman, maanomistaja liite 8
- Olavi Silta (Olaff Sylta), Maunu Tavastin lanko liite 4a
- Olavi (Olavus) Speck, opiskelija liite 6b
- Olavi Tuvenpoika (Oleff Twesson), asemies liite 4a
- Olof Larsson (Olaus Laurentii), Upsalan arkkipiispa 45, 47, 190, 273–276, 286, 312–313, 318, 320–321, 323–324, 381, liite 3a
- Otte Nielsen, tanskalainen valtaneuvos 345

Otto Pogwisch, Raaseporin linnanpäällikkö 240, liite 3a

Paavali (Paul), kaniikki liite 5

Paavali (Paulus), Pyhä 73, 183, 194

Paavali (Pawal) Höna, maanomistaja liite 8

Paavali Martinpoika (Paval Martinsson), Maunu Tavastin sisarenpoika liite 4a

Pariisin yliopiston rehtori (Gaufridus Normanni?) 26–27, 138, 149, liite 3b

Paulus Wladimiri, Prahan yliopiston maisteri 119–120

Peder (Petrus) Lykke, Lundin arkkipiispa 170

Peder Jensen (Petrus Johannis) Lodehat, Roskilden piispa, ylikansleri 142

Pentti Lydekenpoika (Bengt Lydekeson) (Djäkn), kihlakunnantuomari 297

Pentti Olavinpoika (Benedictus Olavi) Holt, opiskelija, arkkiteini 124–129, liitteet 5 ja 6b

Per Ruwson, Kaarle Knuutinpojan agentti 357

Peter Larsson, asemies 236

Peter Rydz, asemies liite 4a

Peter van Linden, maanomistaja liite 8

Pietari (Petrus), Pyhä 60, 183, 194

Pietari (Petrus), pappi 263

Pietari Antinpoika (Petrus Andrae), opiskelija liite 6b

Pietari Henrikinpoika (Petrus Henrici), kaniikki liite 5

Pietari Jaakonpoika (Pedher Jacobi), prebendaatti liite 5

Pietari Markuksenpoika (Petrus Marci), opiskelija liite 6b

Pietari Maununpoika (Peder Magni), opiskelija, kaniikki liitteet 5 ja 6b

Pietari Pentinpoika (Peder Benedicti) Djäkn, kaniikki liitteet 5 ja 6b

Pietari Pietarinpoika (Peder Petri), kaniikki liite 5

Pietari (Peder) Svärd, kihlakunnantuomari liite 4a

Pärttyli (Bartholomeus), Pyhä 90, 99

Ragnhild Olavintytär (Ragnhild Olafsdotter), Maunu Tavastin sisar 106–107, 109, 112, liite 4a

Ragvald Gunnarinpoika (Gunnarson), prebendaatti liite 5

Ragvald Ragvaldinpoika (Rawal Rawalsson), maanomistaja liite 8

Remar Gislepoika (Remigius Gislonis), kaniikki 234, liitteet 5 ja 6b

Reynold van der Oesten, Tallinnan porvari 179, 306

Robert Esschinc, Pariisin yliopiston maisteri 135

Rötter (Rodgerus) Trast, tuomiorovasti 147, liite 5

Sesilia Antintytär (Cecilia Andersdotter), maanomistaja liite 8

Severin (Severinus) Holt, opiskelija 124–129, liite 6b

Sigfrid (Sigfridus), Pyhä 90

Sigge (Siggo), Skaran piispa 313, 316–317

Sigismund, Saksan keisari 44

Sigurd Jönsinpoika (Siggo Johannis), opiskelija, arkkiteini liitteet 5 ja 6b

Simeon, Pyhä 248

Simon, tallinnalainen muurarimestari 189

Stein Steinarsson (Steno Stenonis), Munkelivin luostarin apotti 283

Sten Henrikinpoika (Sten Henricson), kihlakunnantuomari liite 4a

Thomas Simonsson (Thomas Simonis), Strängnäsin tuomiorovasti, myöhemmin piispa 175, 236, 279, 313, 320, 327

Tidekin van Osten, Tallinnan porvari 267, 304

Tidemann (Tidemannus), Padisen luostarin apotti 19, 267

Tord Antinpoika (Andersson), kaniikki liite 5

Tord Filipinpoika (Philippi), opiskelija liite 6b

Tord Karpalainen (Carpelainen), asemies liite 4a

Tuomas Akvinolainen, Pyhä 248

Tuomas Henrikinpoika (Thomas Henrici), Naantalin luostarin esimies 255, 264, liite 6b?

Tuomas Klaunpoika (Thomas Nicolai), opiskelija liite 6b

Tuomas viipurilainen (Thomas de Wiborgh), opiskelija liite 6b

Tuve Niilonpoika (Tuwe Niclisson), kihlakunnantuomari liite 4a

Törner Antinpoika (Thornerus Andrae), opiskelija, Vadstena-munkki 117, 123, 252, 266, liite 6a

Ulrich Pomel, Olavi Maununpojan oppilas Pariisissa 133, 136

Ursula, Pyhä 185, 192, 194, 248

Valpuri Jussintytär (Valborg Jönsdotter), Maunu Tavastin veljentytär liite 4a

Veronika, Pyhä 185

Yrjänä (Georgius), Pyhä 26, 90, 99, 166

Yrjänä Pietarinpoika (Jyrien Pedersson), maanomistaja liite 8

Ödvid Torvastinpoika (Ödvidhe Torvas-ti), opiskelija 121, liite 6a

2. Paikannimihakemisto

Pohjoismaisten paikkakuntien osalta maa on ilmoitettu 1400-luvun rajojen mukaan, muuten nykyisten rajojen mukaan, jotta paikannus helpottuisi. Ruotsi ja Suomi eivät esiinny erillisinä hakusanoina. Myöskään Turun kaupunki ei ole mukana hakemistossa, koska se esiintyy lähes joka sivulla.

- Ahvenanmaa 32, 84, 87, 92, 95, 114,
159, 178, 204, 206–207, 220, 308,
312, 324, 344, liitteet 2b ja 3a
Akaa 208
Arboga (Ruotsi) 19, 49–50, 52, 247, 271,
273, 277, 324, 328–329, 344–346,
liite 3a
Asikkala 209
Augsburg (Saksa) 154
Avaskär (Tanska) 52
Avignon (Ranska) 43
- Baijeri (Saksa) 49, 327
Baltia 188
Basel (Sveitsi) 44–45, 47, 63, 138–139,
150, 190, 231–232, 274–276, 286–
290, 327, 382, liite 3b
Bozen (Italia) 154
Bologna (Italia) 138, 154, 159, 229, lii-
te 6b
Borholm (Ruotsi) 329
Bourges (Ranska) 135, liite 3b
- Danzig (Puola) 53, 244, 351, liite 3b
- Eckerö 92, 95
Englanti 68, 135
Emden (Hollanti) 127
Erfurt (Saksa) 154, 229–230, liitteet 4a
ja 6b
Espanja 68
Espoo 34, 148, 209
Etelä-Jyllanti (Slesvig-Holstein) 46, 54
Eura 31, 93, 205, liite 3a
Eurajoki 93, 166, 207, liitteet 5 ja 6b
- Falsterbo (Ruotsi) 153
Ferrara (Italia) 44, 138
- Finström 92, 207, 220, 222
Firenze (Italia) 154, 253, liite 3a
Flander (Belgia) 223–224, 379
Flensburg (Slesvig-Holstein) 30–31, 46,
310, liite 2c
Föglö 92, 95, 205, 220
Spetalsund liite 3a
- Geta 207
Gotlanti 51–52, 337–338, 341, 344
- Halikko 92, 218, 238, 304, liitteet 4a ja
6b
Kaitaranta liite 8
Märy liite 8
Pyhä 146
Vässilä liite 8
- Halmstad (Tanska) 48, 52, 315–316,
344–346, liitteet 2c ja 3a
Hammarland 92, 95, 220
Hattula 84, 93, 121, 220, liitteet 4a, 5,
6a ja 6b
Mierola 104
Hauho 93, 171, 205, liitteet 3b, 4a ja 6b
Helsinborg (Tanska) 143, 308, liitteet
2c ja 3a
Helsinki 37, 93, 121, 219, 222, 266–
267, liite 6a
Hiittinen ks. Kyrkosundsskär
Hollanti 130
Hollola 93, liite 4a
Holstein (Slesvig-Holstein) 46, 308
Huittinen 93, 241
Häme 84, 87, 93, 104–106, 108, 178,
201–204, 208–210, 220, 225, 295,
298, 379, liite 4a
Hämeenkyrö ks. Kyrö
Hämeenlinna 54–55

- Ii 87, 94, 201, 205, liite 3a
 Inkoo 93, 219
 Innsbruck (Itävalta) 154
 Isokyrö 94, 203
 Italia 46, 68, 138, 253, 285, 310

 Janakkala 93, 208
 Jerusalem 46, 285, 369, liite 3a
 Jomala 92, 95
 Juva 94, 202, 205–207, 225, liite 3a
 Jämsä 208
 Jääski 94

 Kaarina 92, 150, 205, 218, liite 3a
 Koristo liite 8
 Kuralla liite 8
 Nappa liite 8
 Nummi liite 3a
 Kaarlela 209
 Kajaani 31
 Kalanti 92, 218, 223, 248 (ks. myös
 Uusikirkko)
 Kalliala (Tyrvää) 208, 214
 Kalmar (Ruotsi) 45–46, 49–50, 143,
 317–323, 330–333, liitteet 2c, 3a ja 3b
 Kalundborg (Tanska) 141, 143
 Kalvola 93
 Kangasala 93, 208
 Karjaa 93, 220, 225
 Karjala 84, 87, 94, 202, 204, 209, 219,
 298
 Karkku ks. Sastamala
 Kastelholma 54, 114
 Kemi 87, 94
 Kemiö 84, 92, 166, 204–205, 216, liit-
 teet 5, 6b ja 8
 Hova liite 8
 Varkaanvuori liite 8
 Kirkkonummi 93, 130, 147–148, 166–
 167, 209, 219–220, 231, 377, liitteet
 3b, 4a, 5 ja 6b
 Kisko 93
 Kivennapa 209
 Koburg (Saksa) 154
 Kokemäki 88, 93, 176, 181, 205
 Lammainen 88, 181, 296–297, 349,
 liite 3b
 Konstanz (Saksa) 44, 251–252, 266,
 283–284
 Koroinen 88, 175–176
 Korppoo 92, 216, liite 6b
 Korsholma 54, 334
 Krakova (Puola) 229, liite 6b
 Kumla (Ruotsi) 214
 Kumlinge 207
 Kuusisto 39, 87, 172–175, 178, 236,
 378, liitteet 2b ja 3b
 Kyrkosundskär (Hiittinen) 92
 Kyrö (Hämeenkyrö) 93, 205, liite 3b
 Kökar 101, 270
 Köln (Saksa) 229, liite 6b
 Köyliö 88, 92, 159, 178, 205, 208, 302
 Polsu 181, liitteet 3a ja 3b
 Kööpenhamina 46–47, 150, 259, 307–
 311, 336–337, liitteet 3a ja 3b

 Laitila 92, 108, 207, 216
 Palttila liite 8
 Sytyvä liite 8
 Lammi 93
 Porkkala liite 4a
 Lapinjärvi 209
 Lappvesi (Lappee) 94, 202
 Lehi järvi 93
 Leipzig (Saksa) 229–230, liitteet 4a ja
 6b
 Lemland 92, 95
 Lempäälä 205, 208, 225, 299
 Kuokkala 297, liite 3b
 Lemu 92
 Monnoinen 146, liite 8
 Niittukartano 88, 159, 178
 Lieto 84, 92, 150, 167, 181, 205
 Nuolemo liite 8
 Suvala liite 3a
 Vääntelä liite 8
 Liivinmaa ks. Saksalainen ritarikunta
 Liminka 209
 Linköping (Ruotsi) 33, 78–80, 125,
 167, 223, 273, 280, 283–284, 288,
 333, 344, 346, 350, liite 3a
 Lissabon 154
 Lohja 93, 166, 168, 209, 228, 235, liite
 5

- Loimijoki (Loimaa) 207, 225, 241
 Annala liite 8
 Tanskila liite 8
 Loppi 34
 Louvain (Ranska) 229, liite 6b
 Lund (Tanska) 78, 155, 170, 276, 320,
 323, liite 3a
 Lyypekki (Saksa) 153–154, 274
 Lödöse (Ruotsi) 318

 Maaria 218, 221–222 (ks. myös Röntä-
 mäki)
 Paimela liite 8
 Marttila 92
 Masku 92, 179, 205, 257–258, 264,
 291, 361, 381, liitteet 3a ja 6b
 Karinkylä 257, liite 2b
 Ohensaari liite 8
 Stenberga 257, liitteet 2b ja 3a
 Messukylä 208, 225
 Mikkeli ks. Savilahti
 Mora (Ruotsi) 333, 341
 Munkeliv (Norja) 254, 283
 Mustasaari 94
 Mynämäki 84, 88, 92, 106, 108, 122,
 141, 143, 205, 215, 223–224, 232,
 241, liitteet 3a, 5, 6a ja 6b
 Alasjoki 104–106, 108–109, 377,
 liitteet 4a ja 8
 Haloinen liite 8
 Heikkilä liite 8
 Hirminen liite 8
 Kaarleinen liite 8
 Karkoinen liite 8
 Kintikkala liite 8
 Leinakkala liite 8
 Ruonkallio liite 8
 Valaskallio liite 3a

 Naantali 32, 39, 41, 150, 157, 179, 186,
 196, 205, 253–265, 268, 292, 301,
 325, 329, 331, 335–336, 342, 355,
 359–361, 380–381, 384, liitteet 2b,
 2c, 3a, 3b, 4a ja 6b
 Napoli (Italia) 154
 Nauvo 92, 216, 223
 Nidaros (Trondheim, Norja) 78, 373

 Norja 21, 45–52, 78, 95, 227, 254, 278,
 283, 311, 321, 330–331, 344–345
 Nousiainen 33, 38, 84, 92, 146, 150,
 167, 216, 222–224, 244, 379
 Novgorod (Venäjä) 51, 54, 57–58, 239,
 302–303, 337, 369
 Nyköping (Tanska) 323
 Nynäs 205
 Nürnberg (Saksa) 373
 Närpiö 94, 121, liite 6a

 Oldenburg (Saksa) 52
 Oripää 205, liitteet 3a ja 8
 Oslo 283
 Oulunsalo 57, 239, 303

 Padasjoki 208, 225
 Paradise (Viro) 19, 41, 93, 147, 197, 209,
 219, 226, 234, 252, 265–286, 303,
 381, liite 3a
 Paimio 92
 Helsberg liite 8
 Parainen 92, 216
 Kuitia liite 8
 Kärlax liite 8
 Nederkirjala liite 8
 Pariisi 15, 21, 26, 35–36, 40, 96, 114,
 123–139, 147–149, 156–157, 229–
 231, 234, 248, 283, 375, 377, liitteet
 2b, 2c, 3b, 4a, 4b, 6a ja 6b
 Pavia (Italia) 44
 Pernaja 93, 197, 209, 219, 221–222,
 265–268, 381
 Perniö 92, 216
 Pyhäjoki 257–258, liitteet 2b ja 4a
 Pertteli 592
 Pietarsaari 94
 Piikkiö 87, 92, 105, 108, 172, 205, 291,
 liitteet 3a ja 4a
 Hiisi liite 8
 Kavalto liite 8
 Runko 113–116, 377, liitteet 4b ja 8
 Pirkkala 19, 93, 208
 Sattula liite 8
 Taipale liite 8
 Ylivesi liite 8
 Pisa (Italia) 43–44, 147

- Pohja 93, 118, 220
 Pohjanmaa 84, 87, 94, 201, 204, 209, 270, 312
 Pommeri (Saksa) 49
 Porvoo 93, 197, 205, 209, 221–222, 252, 265–268, 381, liitteet 3a ja 6b
 Praha 21, 35, 96, 106, 116–123, 141, 377, liitteet 3a, 4a ja 6a
 Puola-Liettua 46, 308
 Pyhtää 93, 205, 209, 219, 221–222, 293, liitteet 3a ja 4a
 Ahvenkoski 41, 88, 179–180, 378, liite 3a
 Kuusankoski 180
 Kyminkartano 255, 293, liite 3a
 Pyhä Maa (Palestiina) 285, 311, 369, liite 4a
 Pälkäne 92, 208
 Pöytyä 92–93
 Gripala liite 8
 Kulhua liite 8

 Raasepori 54–55, 240, 304, 322–323, 328–329, 334, 348, liitteet 4a ja 6b
 Raisio 84, 92, 150–151, 167, 269
 Ailonen 258–259, liite 2b
 Kauppila 151
 Luolala 151
 Pirilä liite 3b
 Taimo 151
 Upalingo 151
 Ranska 135
 Rauma 207, 225, 270, 292
 Rheinfelden (Saksa) liite 3b
 Riika 366
 Rooma 41, 43–45, 71–72, 150–156, 159–164, 214, 273–274, 276, 282–290, 378, 382, liitteet 3a ja 3b
 Roskilde (Tanska) 46, 142
 Rostock (Saksa) 153–154, 221, 229–230, liitteet 4a ja 6b
 Rusko 92, 205, 225
 Auvainen liite 3a
 Rymättylä 92, 205, liite 3b
 Taipale liite 8
 Rântämäki 92 (ks. myös Maaria)
 Rönö (Ruotsi) 272, liite 3a

 Saksa (yleisesti) 21, 188, 216, 373
 Saksalainen ritarikunta (Liivinmaa) 51, 53, 337, 355
 Salo 92
 Salo(inen) 94
 Saltvik 88, 92, 95, 220
 Syllöda liite 8
 Sastamala (Karkku) 92, 166, 208, liitteet 5 ja 6b
 Satakunta 84, 87, 93, 107, 159, 178, 204, 207–208, 210, 225, 239, 270, 298, 325, 379, 382, liitteet 4a ja 6b
 Savilahti (Mikkeli) 94, 202, 206–207, 379
 Savo 94, 178, 201–204, 206, 295
 Sauvo 84, 92, 146, 166, 216, liite 5
 Lattmark 146
 Paddainen 146
 Siena (Italia) 44
 Simo 201
 Sipoo 93, 105, 108, 197, 209, 219, 221–222, 265–268, 381
 Siuntio 209, 220
 Skara (Ruotsi) 80, 283, 313, 348, liite 3a
 Skänninge (Ruotsi) 283
 Skåne 52
 Slesvig (Slesvig-Holstein) 46
 Solna
 Kaknäs 181
 Medelby 181
 Somero 208
 Sorbonne (Pariisi) 36, 131–134, liite 3b
 Soukainen 92, 207
 Sterzing (Itävalta) 154
 Strängnäs (Ruotsi) 80, 175, 232, 236, 272, 279–280, 286, 313, 320, 327
 Sund 92, 95, 205, 207, 220, liite 3a
 Persby liite 3a
 Svartsjö (Ruotsi) 143, 329, liite 3b
 Sysmä 93, 202, 208, 379
 Vahvajärvi 178, 202, 302, 379, liite 8
 Säkylä 92, 207, liite 6b
 Sääksmäki 93, liite 4a
 Söderköping (Ruotsi) 49–50, 275, 321, 330, liite 3a
 Sölvesborg (Tanska) 144, liite 3a

- Taivassalo 92, 166, 205, 218, 221–222, liitteet 4b ja 5
 Särkilahti liitteet 3a ja 3b
 Tallinna 19, 21, 58, 89, 110, 189, 192, 221, 234, 238–240, 266–267, 302–306, 329, 366, 382–383
 Tammela 208
 Tanska 21, 45–54, 78, 80, 83, 141, 171, 248, 271, 278–279, 307–308, 315, 319–324, 328, 342, 344–346, 349
 Tenhola 84, 93, 166, 168, 205, 216, liitteet 5 ja 6b
 Germundby liitteet 3a ja 8
 Tennilä (Kärkölä) 209
 Tukholma 21, 28, 46–53, 244, 286, 297, 313–319, 321, 325–327, 333–342, 347–349, 351–357, liitteet 2c, 3a ja 3b
 Aspösund 315
 Djurhamn 53
 Helgeandsholmen 316
 Långholmen 315, liite 3a
 Tuulos
 Sairiala liite 8
 Tyrvääntö 93
 Tyrvää ks. Kalliala
 Tälje (Ruotsi) 49, 325, liite 3a
- Ulvila 93, 225
 Noormarkku 146
 Untamala 92, 207
 Uplanti (Ruotsi) 81, 296
 Upsala 21, 45–48, 78–80, 142, 160, 167–169, 190, 201, 227, 229–232, 244, 249, 271–289, 307–310, 312–313, 318, 320, 323, 325, 327, 333, 336, 339, 341, 344, 350–351, 354–355, 361, 381–382, liitteet 2c, 3a, 3b ja 6a
 Uskela 92
 Uusikirkko (T. I.) 92, liite 4a (ks. myös Kalanti)
 Uusikirkko (V. I.) 209
 Uusimaa 84, 87, 93, 202, 204, 209–210, 215, 218–222, 226, 377
- Vadstena (Ruotsi) 29–30, 42, 51, 102, 143, 150, 156, 228, 234, 244, 251–257, 260, 263–264, 272, 283–285, 293, 311, 344, 347, 380, liitteet 3a, 3b ja 6a
 Vanaja 88, 93,
 Varsinais-Suomi 84, 89, 92, 104–105, 204, 207, 215–218, 226, 377
 Vatikaani 23
 Vehkalahti 94, 219
 Vehmaa 84, 92, 107, 166, 179, 205, 216, 222, liitteet 3a, 4a, 5, 6b ja 8
 Koski liite 3a
 Venetsia (Italia) 46, 199, 285, liitteet 2b ja 3a
 Vesilahti 93, 205–206, 208, 225, liite 3a
 Wien 229, liite 6b
 Vihti 209
 Viipuri 24, 48, 54–58, 94, 117, 205, 225–226, 255, 268, 273, 276, 297, 303, 310, 312, 326, 334–336, 339, 357, liitteet 3a, 5, 6a ja 6b
 Viro 189
 Virolahti 94
 Visby (Gotlanti) 49
 Vordingborg (Tanska) 30–31, 47, 312, 323, liite 3a
 Värmdö (Ruotsi) liite 6b
 Västerås (Ruotsi) 80, 232, 271, 280, 286, 307, liite 6b
 Västmanland (Ruotsi) liite 6b
 Växjö (Ruotsi) 80, 280, 283, 313, 350
 Vöyri 209
- Yläne 92
 Polvi liite 8
- Åsunda (Ruotsi) 257
 Ärentuna (Ruotsi) 222–223, 244
 Äyräpää 94, 209, 235
- Örebro (Ruotsi) 144
 Österunda (Ruotsi) 244
 Öölanti (Ruotsi) 329

3. Erityistermien hakemisto

- abbedissa, nunnaluostarin/konventin johtaja 102, 255
 abbreviator, paavin kanslian virkailija 161
 Ad Cornu cervi, asuntola Pariisissa 125
 Aff menniskiones arma usselheet, seksenssi 246
 akoluutti (acolythus), kirkon alempi vihkimys 77
 alidiakoni (subdiaconus), kirkon ylempi vihkimys 77
 Almagest, Ptolemaioksen teos 128
 Analytica priora et posteriora, Aristoteleen teos 119, 126
 annunciatio, (P. Marian) ilmestys 247
 antifoni (antiphona), hetkipalveluhymni 362
 apostolinen suksessio (successio apostolica), Kristuksen apostoleille antama valta, joka periytyi ajassa eteenpäin 60
 apud sedem apostolicam vacans, virka, joka avautui entisen viranhaltijan ollessa paavin kuuriassa 152
 archidiaconus, ks. arkkiteini
 Aritmetica accurata, John of Holywoodin teos 120
 arkkiteini (archidiaconus), prelaatti 75, 83, 121, 141, 144–148, 152, 159, 165–179, 231, 282, 377
 artistitiedekunta (facultas artium), filosofinen tiedekunta 117–118, 125, 133, 140
 assumptio, (P. Marian) taivaaseen ottaminen 247
 Ave Maria, enkelin tervehdys 249–250
 baccalaureus, alemman korkeakoulututkinnon suorittanut 120, 128
 baccalaureus biblicus, teologian baccalaureus -tutkinnon suorittanut 136, 377
 baccalaureus-tutkinto, alempi korkeakoulututkinto 35, 106, 114, 117, 119–120, 124, 126–128, 133, 136, 139
 Barbarismus, Donatuksen Ars majorin kolmas kirja 125–126
 basilika (basilica), suuri kirkkorakennus 192, 200
 beneficium, omaisuus ja tulo, joka liittyi kirkolliseen virkaan 68
 biretta, baretti 122, 171
 breviarium, rukouskirja 100
 bullator, paavin kanslian virkailija 161
 bursa, kukkaro, opiskelijan viikoittaiset varat 126–127, 129
 camera, ks. kamari
 canonicus, ks. kaniikki
 cantus sororum, birgittalaisnunnien hetkipalvelusliturgia 102
 capitulum choralium, kuoripappien kokous 99
 cappellanus, kappalainen 78
 castrum, linna 175
 casus reservati, rikkomukset, joihin syyllistyneet oli varattu piispan ripitettäväksi 64, 83, 165
 Categoriae, Aristoteleen teos 119, 125
 cathedratium, maksu, jonka seurakunnat suorittivat piispalle vuosittain 69, 85
 cedula, todistus päätöksestä 160–161
 choralis, ks. kuoripappi
 christiana caritas, kristillinen rakkaus, laupeudentyö 70
 Chronica novella, saksalaisen Herman Kornerin kronikka 30–31, 310, 312
 clerus, hengellinen sääty 77
 commendatio animae, rukous vainajan puolesta 362
 compassio, (P. Marian) kärsimys 247
 completorium, eräs hetkipalveluksista 99
 conceptio, (P. Marian) sikiäminen 247
 conciliarismus, ks. konsiliarismi
 concilium, ks. konsiili

- confessor generalis, ks. konfessori
 consecratio, piispanvihkimys 60, 63,
 72–73, 155, 163, 276, 341, 378
 consortium magistrorum, maisterien yh-
 teisö 122
 conventus, ks. konventti
 convivium, juhla-ateria 121, 129
 corpus Christi, ks. Kristuksen ruumis
 corrector, tarkastaja 161
 cura animarum, sielunhoito 76, 101, 270,
 381
 curatus, kirkkoherra 76
 curia, 1) kartano 175
 2) ks. kuuria
 curia episcopalis, piispankanslia 172
- De accentibus, Priscianuksen teos 128
 De anima, Aristoteleen teos 119, 126
 De caelo, Aristoteleen teos 128
 De consolatione, Boetiuksen teos 128
 De generatione et corruptione, Aristote-
 leen teos 128
 De interpretatione, Aristoteleen teos
 119, 125
 De methera, Aristoteleen teos 128
 De officiis ministrorum, kirkkoisä Am-
 brosiuksen teos 74
 de quaestione, luonnonfilosofiaan liitty-
 vä disputaatio 119
 de sophismatibus, logiikkaan liittyvä
 disputaatio 119
 decima, ks. kymmenysvero
 decimae reales, prosenttimääräisinä
 kannetut kymmenysverot 68
 dekreetti (decretum), kirkolliskokouk-
 sen säädös 231–232
 dekretaalioikeus (jus decretalis), eräs
 kanonisen oikeuden osa 70
 determinatio, ongelman ratkaisu 120
 determinointi (determinatio), baccalau-
 reus-tutkinnon suorittaminen 126–
 127, 136, 139
 diaari (diarium) muistikirja 36
 Diarium fratrum minorum Stockhol-
 mensium, Tukholman fransiskaani-
 konventin kalenteri 30
 Diarium Vadstenense, Vadstenan luos-
 tarin muistikirja 29–30, 252–253
 diakoni (diaconus), kirkon ylempi vih-
 kimys 77
 dialektiikka (dialectica), väittelytaito
 116–117
 die Matthaei apostoli, apostoli Matteuk-
 sen päivänä (21.9.) 363
 die Matthiae apostoli, apostoli Mattiaan
 päivänä (24.2.) 363
 die sancti Calixti, P. Kalixtuksen päivä-
 nä (14.10.) 33, 105
 dignitas, ks. prelaatti
 disputaatio (disputatio), väitös 119–
 120, 125–126, 128
 distributor, paavin kanslian työnjohta-
 ja 161
 docta predicatio, oppinut saarnaaminen
 74
 dominus, herra 121
 drotsi, Ruotsin korkein oikeusviran-
 omainen 48, 105, 297, 299, 317,
 321, 323, 333–334
 dukaatti (ducatu), eurooppalainen kul-
 taraha 159
 duplex, eräs kirkollinen juhla-aste 97
- ei-regenttimaisteri (magister non re-
 gens), maisteri, joka ei pitänyt varsi-
 naisia luentoja 126
 eksorkisti (exorcista), kirkon alempi
 vihkimys 77
 ekspektanssi (expectantia), lupaus tietyn
 viran saannista sen avautuessa 60,
 169, 235
 electus, tuomiokapitulin piispaksi valit-
 semä henkilö 64, 71–72, 152–153,
 273, 312, 339, 348, 378
 Elementa, Euklideen teos 128
 Elenchi, Aristoteleen teos 119, 126
 Episcoposcopia Sviogothica, Andreas
 Rhyzeliuksen piispakronikka 33–
 34, 105, 122, 156, 193
 Ethica Nicomachea, Aristoteleen teos
 120, 128, 134
 eriksgata, valtakunnanretki, jonka aikana
 uusi kuningas kävi kaikissa Ruotsin
 maakunnissa 50, 292–293, 335, 341

evidens utilitas, ilmeinen (kirkolle koituva) hyöty 70
 examen, tutkinto 119, 121
 exempta, piispa hallintovallasta vapautetut luostarit 65
 exercitia, harjoitukset 118, 125
 fabrica, kirkon rakennusrahasto 89, 186, 214, 250
 facultas artium, ks. artistitiedekunta
 familia, paavin henkilökohtainen palveluskunta 162
 festa chori, kirkon juhlapäivät, joita vain papit viettivät 97
 festa fori, yleiset kirkolliset pyhäpäivät 97, 99, 249
 floriini (florinus), eurooppalainen kultaraha 80, 155, 159, 162–163
 forma compromissi, piispan valinta valitsijamiesten avulla 71
 forma inspirationis, piispan valinta yksimielisellä huutoäänestyksellä 71
 forma scrutinii, piispan valinta äänestyksellä 71, 152, 158
 Geometria, Euklideen teos 120
 grammatiikka (grammatica), latinan kielentaito 116
 gros, Prahan hopearaha 118–119, 121–122
 hetkipalvelukset (horae canonicae), pienempiä jumalanpalvelustoimituksia, jotka suoritettiin tiettyinä kellon aikoina 97–100, 199, 246
 hiippakunnallinen indigenaatti, papin virkojen varaaminen oman hiippakunnan miehille 226
 horae canonicae, ks. hetkipalvelukset
 hospes, Sorbonnen kollegion ulkojäsen 132
 hospitaali (hospitale),
 1) vierasmaja 154, 159
 2) spitaalisten hoitolaitos 206
 ikonografinen, kuvallinen (pyhimyskuvissa) 242

in anno jubilaeo, riemuvuonna 159
 inceptio, pääsy maisterien korporaation jäseneksi 129
 indulgentia, ane 64, 156, 159, 186, 188, 190, 214–215, 224–225, 250, 252–253, 278–279, 283–284, 287
 inkorporaatio (incorporatio), seurakunnan liittäminen johonkin kirkolliseen organisaatioon 76, 84, 93, 150, 167–168, 228, 258, 264–266, 270
 inkorporoitua, liittyä kirkollisen organisaation jäseneksi 138
 insemi (incestus) 201
 Institutiones grammaticae, Priscianuksen latinan kieliooppi 125
 interdiksi (interdictio), kirkonkirous 66, 286
 intuitu persone, piispan henkilökohtainen omaisuus 70
 Isagoge, Porfyrioksen teos 119, 125
 itineraario (itinerarium), matkapäiväkirja 20, 34–35, liite 3
 jus canonica, ks. kanoninen oikeus
 jus patronatus, ks. patronaattioikeus
 jus spoli, ks. tyhjennysoikeus
 kamari (camera), (tässä) paavin taloushallinnon organisaatio 72, 155, 161–162, 286, 289
 kaniikki (canonicus), tuomiokapitulin tavallinen jäsen 75, 77, 83–84, 142, 147–148, 159, 164–167, 169, 232–234, 276–277, 377
 kanonikaatti (canonicatus), kaniikin virka 83–84, 141, 165–166, 169, 194, 235, 286, 378
 kanoninen oikeus (jus canonica), katolisen kirkon kirkko-oikeus 62, 70–71, 130, 140
 kanonisointi (canonizatio), pyhimyksen virallistaminen 36, 44, 248, 283–284
 kappeli (cappella), epäitsenäinen, emäseurakunnan alainen seurakunta 76, 91–94, 206–210
 kardinaali (cardinalis), korkean tason

- kirkonmies 61, 72, 154, 156, 160, 163, 287
- karena (quadragena), 40 päivää (anemitayksikkö) 64
- katedraalikoulu, tuomiokirkon yhteydessä toimiva pappiskoulu 76, 95–96, 116–117, 123, 145, 168, 227–228
- kestitys (procuratio), viranhaltijan ylläpito virkamatkan aikana 68–69, 81, 88, 178, 202, 204
- kiinteä kymmenysvero (decima constituta), sopimusvero, joka korvasi kymmenysveron 68, 87
- kiltti, turkisvero 87
- kirkkopitäjä, itsenäinen paikalliseurakunta, vrt. parochia 91–94, 206–210
- kirkkoprovinsi, alue, joka kuuluu yhden arkkipiispan alaisuuteen 44, 61–62, 78–83, 89, 97, 146, 227, 230–232, 254, 271–289, 336, 348, 355, 381–382
- klerkki (clericus),
1) hengellisen säädyn jäsen 77
2) kuninkaallisen kanslian kirjuri 142
- kollektori (collector), paavin rahankerääjä 290
- konfessori (confessor generalis), birgittalaisluostarin munkkikongregationin johtaja 102, 252, 255, 260
- konfirmaatio (confirmatio) 64, 96, 202
- konsiili (concilium), yleinen kirkolliskokous 43–45, 47, 63, 80, 138–139, 147, 150, 156, 231–232, 251, 254, 266, 274–276, 282–284, 286–289, 327, 381–382
- konsiliarismi (conciliarismus), liike, joka kannatti yleistä kirkolliskokousta 43–45, 149, 156–157, 169, 275, 282–283, 286, 381
- konsistori (consistorium), kardinaaleista koostuva elin kuuriassa 72, 160
- konventti (conventus),
1) dominikaanien ja fransiskaanien asuinpaikka (vrt. luostari) 101–102, 228, 256, 268–270, 380
2) birgittalaisluostarin osa 102
- koulumestari (scolasticus), katedraalikoulun johtaja 76, 95, 168, 228
- krisma (chrisma), kirkollinen voide 64, 100
- Kristuksen ruumis (corpus Christi), siunattu ehtoollisleipä 97, 108, 110, 182–183, 188, 246, 379
- krusifiksi (crucifixus), ristiinnaulitun kuva 199
- kuoripappi (choralis), käytännön harjoittelussa oleva pappiskokelas 78, 96, 194, 196, 228
- kuuria (curia), paavin hovi 33, 61, 72, 154, 160, 272, 286, 288
- kymmenysvero (decima), kirkollinen vero, periaatteessa 10 % tulosta 68, 83, 86–87, 171, 179
- laudes, eräs hetkipalveluksista 99
- lectiones cursoriae, yliopiston ylimääräisiä luentoja 125, 128, 136
- lectiones extraordinariae, yliopiston ylimääräisiä luentoja 118
- lectiones ordinariae, yliopiston varsinaiset luennot 118, 125
- lector ethicorum, etiikan lehtori 134
- legaatti (legatus), paavin virallinen ylemmän tason lähettiläs 61
- Legenda nova, (P. Henrikin) uusi legenda 242, 250, 261
- legendarium, pyhimyslegendakirja 100, 241
- lehtori (lector), kirkon alempi vihki mys 77
- Liber Porphyrii, ks. Isagoge
- Libri divisionum et topicorum, Boetiuksen teos 119, 125
- lisenasiaatintutkinto, ylempi korkeakoulututkinto 121–122, 128–129, 136
- lisenssi (licentia), opetuslupa, todistus ylemmän korkeakoulututkinnon suorittamisesta 121, 128
- littera minuta, konsepti 161
- Logica, Aristoteleen teos 120
- maadekaani (decanus ruralis), hiippakuntahallinnon väliportaana toimiva pappi 75, 83

maarovasti (*praepositus ruralis*), hiipakuntahallinnon väliportaana toimiva pappi 83–85, 149, 171, 214, 219

magister non regens, ks. ei-regenttimaisteri

magister regens, ks. regenttimaisteri

Magnus et re et nomine, Maunu, suuri sekä nimeltään että ansioiltaan 15, 371

maior et sanior pars, osapuoli, joka punnittiin äänestyksen voittajaksi 75

manile, vesikannu 199

mark lödig, hopeamarkka (painoysikkö) 18, 122, 130, 155, 366

marski, Ruotsin korkein sotilasviranomainen 48, 321

matutinum, eräs hetkipalveluksista 99

memoria, eräs kirkollinen juhla-aste 97

mensa episcopalis, ks. piispanpöytä

messu (missa), ehtoollisjumalanpalvelus 97–100, 182, 197–200, 241

Metaphysica, Aristoteleen teos 120, 128

metropoliitta, arkipiispa 62

missa aurora, aamuruskon messu 99, 197, 379

missa cantata, laulettu messu 99

missa de requie, sielumessu 197, 362

missa lecta, luettu messu 99

missa matutinalis, matutinin yhteydessä toimitettu messu 197

missa votiva, ks. votiivimessu

missale, messukirja 100, 241

missio canonica, pappien julistustehtävä 67

mitra, piispanhiippa 73

monile, kaulaketjut 199

monstranssi (*monstrantia*), laite, johon siunattu ehtoollisleipä sijoitettiin näytteille 182

Monumenta Ullerakerensia, Johannes Peringskiöldin muistomerkkiteos 33

Musica, Johannes de Muriksen teos 120

nationes, yliopiston kansakunnat 35–36, 118, 125–139

nativitas, (P. Marian) syntymä 247

nepos, veljen- tai sisarenpoika, nuorempi sukulainen 111

noble, englantilainen kultaraha 190, 197, 274, 276

nokkavero, henkilökohtainen kirkollisvero 87

nona, eräs hetkipalveluksista 99

notarius publicus, julkinen notaari 167, 272, 279

nuntius, paavin virallinen alemman tason lähettiläs 290

obedienssi (*oboedientia*)

- 1) uskollisuusvala 73, 282, 289
- 2) paavin kuuliaisuuspiiri 43–45, 147, 152, 254–255, 275–276, 287–289, 382

Oeconomica, Aristoteleen teos 120

officium, kirkollinen virka 68

offisiaali (*officialis*), piispan valtuutettu 67, 171

oktaava (*octava*), kirkollisen juhlan jälkimuisto viikon kuluttua 99

Omni facultate doctissimus et agendis prudentissimus, erittäin oppinut kaikissa tieteissä ja erittäin harkitsevainen käytännön toimissa 15

ordinatio, pappisvihkimys 77, 112, 145

ordines majores, ylemmät kirkolliset vihkimykset 77, 145

ordines minores, alemmat kirkolliset vihkimykset 77, 112, 145

Ordo fratrum minorum, pienet veljet, fransiskaanielijöstö 101–102, 268–270

Ordo fratrum praedicatorum, saarnaajaveljet, dominikaanielijöstö 101–102, 256, 268–270

Ordo sancti Salvatoris, Vapahtajan järjestö, birgittalaissäätökunta 102–103, 251–265

ostiaari (*ostiarius*), kirkon alempi vihkimys 77

parochia, itsenäinen seurakunta 76

Parva naturalia, Aristoteleen teos 120, 128

- pateeni (patena), ehtoollisleipälautanen 199
- Patris sapientia, veritas divina, runo-
muotoinen kärsimyshistoria 246
- patronaattioikeus (jus patronatus), oi-
keus valita pappi tiettyyn vir-
kaan 65, 76, 81, 93, 265–267, 381
- patronyymi, isän nimi 104
- pedagogio (paedagogium), asuntola,
jossa maisteri asui yhdessä oppi-
laidensa kanssa 118
- paedagogista, (yliopiston) opettaja 134
- Perspectiva commune, John Pechamin
teos 120
- Physica, Aristoteleen teos 119, 128
- pia subventio, hurskas auttaminen 74
- piispanpöytä (mensa episcopalis), piis-
pan virkaomaisuus 68–70, 86–89,
158–159, 172–181, 271, 363
- plumbum, paavin sinettitoimisto 161
- Politica, Aristoteleen teos 120
- pontificale, piispan toimituskäsikirja 100
- pontificalia, kirkolliset toimitukset, jot-
ka vain piispa saattoi suorittaa 63,
100
- postulaatio (postulatio), vaalianomus 71
- potestas jurisdictionis, piispan tuomio-
valta 60, 63–67, 81, 85–86, 92, 97–
98, 148, 152, 165, 168, 171, 200–
201, 206–207, 214, 233–240, 256–
258, 264
- potestas magisterii, piispan opetusval-
ta 63, 67
- potestas ordinis, piispan vihkivalta 60,
63–64, 67, 77, 81, 83, 85, 92–97,
100, 165, 171, 206, 250, 261
- praepositus, ks. tuomiorovasti
- prebenda (praebenda), pienempi bene-
ficialium, us. alttarisäätiöön liittyvä
68, 84, 108, 110, 166, 182–183, 186,
194–196, 232, 246, 378
- prebendaatti (praebendatus), alttaripap-
pi 78, 109–110, 182–183, 194–196
- prelaatti (dignitas), tuomiokapitulin ar-
voviran haltija 75, 83, 164, 231, 377
- presbyter, pappi, kirkon ylempi vihki-
mys 77, 121
- priimas (primas), kirkon ylimmän alu-
eellisen viran haltija 61–62, 78
- prima, eräs hetkikalveluksista 99
- primaatti, priimaksen kirkollinen ase-
ma 61–62, 78
- priori, luostarin tai kollegion johtaja 36
- privilegio, etuoikeus 67–68, 170–171,
292, 308, 321–322, 334, 342, 354–
355, 378
- pro cappa rectoris, yliopistolle suoritettu
maksu 129
- pro jocundo adventu, yliopistolle suori-
tettu maksu 129
- pro scolis, yliopistolle suoritettu maksu
127
- procuratio, prokuraatio, ks. kestitys
- procurator, puheenjohtaja 36, 130, 133–
134, 136
- proprium, messun päiväkohtainen osa
97
- proventti (proventus), ylläpitolahjoitus
260
- provinsiaalikonssiili (concilium provin-
ciale), kirkkoprovinssin piispojen
kokous 50, 62, 168–169, 171, 247,
249, 271, 273, 275, 277, 279, 321,
330, 344
- provinsiaalistatuutti, provinsiaalikonssi-
lin antama säädös 230
- provisio, avoimen viran täyttäminen
paavin nimityksellä 60, 169
- purificatio, (P. Marian) puhdistus 247
- Pyhä Ruumis, ks. Kristuksen ruumis
- pysyvä vikaari (vicarius perpetualis),
pappi, joka hoitaa vakituisesti kir-
kollista virkaa toisen sijasta 78
- pöytä (mensa), suurempi beneficium 68
- receptor, rahastonhoitaja 36, 126, 133–
134
- referendar, paavin kanslian virkailija 160
- regaalinen virka, virka, johon kuningas
sai nimittää viranhaltijan 84, 93,
141, 232
- regenttimaisteri (magister regens), var-
sinaisia luentoja pitävä maisteri
126, 139

- registrator, rekisteröijä 161
 Registrum ecclesiae Aboensis, Turun tuomiokirkon keskiaikainen kopio-kirja 18–19
 Regula pastoralis, paavi Gregorius Suuren teos 74
 reliikki (reliquiae), pyhänjäänös 185, 198–199, 224, 244
 relikvaario (reliquarium), pyhänjäänöslipas 182, 198–199
 reservaatio (reservatio), asia, jonka esim. paavi on varannut päätettäväkseen 60, 62, 64, 71, 83, 149, 165, 169, 286
 residenssi (residentia), paikalla olo 167
 residouva (residens), vakituisesti paikalla oleva 166–167
 resignatio cum reservatione pensionis, piispan ero sillä ehdolla, että saa nauttia osaa viran tuloista eläkkeenä 73, 158
 resignatio in favorem qualificata, piispan ero sillä ehdolla, että saa eläkkeen ja seuraajaksi nimitetään tietty henkilö 73, 158
 resignatio in favorem tertii, piispan ero sillä ehdolla, että seuraajaksi nimetään tietty henkilö 73
 respondentti (respondens), väitteen ym. puolustaja 126
 retoriikka (rhetorica), puhetaito 116–117
 rugata, baccalaureus-asu 120

 sacra, (tässä) yleismaksu 162
 sacrilegium, pyhänhäväistys 235
 sancta conversatio, pyhä ohjaaminen 74
 sanctorale, kirkkovuoden kiinteät pyhimysjuhlat 97
 sarkofagi (sarcophagus), hauta-arkku 33, 38, 216, 223–224, 244, 379
 scola, koulu 95
 scholaris, koululainen 96
 scolasticus, ks. koulumestari
 Scolae septem artibus, Pariisin yliopiston opetustila 133
 Scondia illustrata, Johannes Messeniuksen Ruotsin historia -teos 31–32, 165, 175, 185, 206
 scriptor, kirjuri 161
 seksta, eräs hetkipalveluksista 99
 selibaatti (coelibatum), papiston velvollisuus pidäytyä sukupuolisesta kanssakäymisestä 77, 95, 112, 171
 Sententiae, Petrus Lombarduksen teos 131–133
 servitia communia, hiippakuntakohtainen piispannimitysmaksu 72, 80, 155, 159, 162–163
 servitia minuta, paavin kansliahenkilökunnalle suoritettavat palvelumaksut 72, 155, 162
 Sex principia, Gilbert de la Porreen teos 125
 simplex, eräs kirkollinen juhla-aste 97
 skisma (schisma), kirkon sisäinen riita 43–44, 96, 155, 283
 slotsloven, läänitysvalta 316, 319, 321, 326
 socius, Sorbonnen kollegion jäsen 132
 sol, ranskalainen hopearaha 127, 129–130
 sollicitator, asianajaja 161
 Sorbonnen kollegio, Pariisin yliopiston teologisen tiedekunnan asuntola 36, 132–134
 statuutti (statuta), säädös 62, 65
 successio apostolica, ks. apostolinen suksessio
 suffragaanishiippakunta (diocesis suffraganeus), tiettyyn kirkkoprovinssiin kuuluva hiippakunta 62, 78
 suffragaanipiispa (suffraganeus), tietyn arkkipiispan alaisuudessa toimiva piispa 62, 80, 271–282, 336
 summa, systemaattinen yleisesitys 131
 Summa theologiae, Tuomas Akvino-laisen teos 132–133
 Summa theologica, Alexander de Halesin teos 132–133
 Summulae logicae, Petrus Hispanuksen teos 119
 synodaalistatuutti (statuta synodalis),

- hiippakuntaa koskeva säädös 65, 85–86, 171
- synodi (synodus), pappeinkokous 66, 85, 171, 233
- temporale, kirkkovuoden liikkuvat juhlapäivät 97
- tentamen, tutkintoon valmistava koe 121
- tertia, eräs hetkipalveluksista 99
- Theoria planetarum, Campanus de No-
varan teos 120
- Topica, Aristoteleen teos 126
- totum duplex, eräs kirkollinen juhla-
aste 97, 241, 246
- Tractatus de sphaera, John of Holywoo-
din teos 119
- translaatio (translatio), pyhimyksen
jäännösten siirtäminen 241
- transsubstantiaatio-oppi, käsitys, että
ehtoollisen asettamisen aikana eh-
toollisaineet muuttuvat Kristuksen
ruumiiksi ja vereksi 97
- trium lectionum, eräs kirkollinen juhla-
aste 97
- tuomiorovasti (praepositus), tuomioka-
pitulin johtaja 20, 75, 83–84, 139,
148–151, 153, 158–160, 165, 167,
169, 175, 231, 234, 236, 255, 257,
259, 261–263, 275, 277, 287–289,
334, 336, 347, 377, 381
- tyhjennys oikeus (jus spoli), piispan oi-
keus takavarikoida papin jäämistö
69
- ultramarini, merentakaiset alueet (esim.
hiippakunnat) 73
- urgens necessitas, pakottava tarve 70
- vacatio, loma 119, 125
- valtaneuvos, valtaneuvoston jäsen 48–
58, 81–82, 258, 273, 295, 301, 307–
358
- valtaneuvosto, Ruotsin aristokraattinen
edustuselin 46–58, 81–82, 143,
151, 253, 256–257, 271, 274, 278–
279, 291, 298, 307–358, 388
- vesper, eräs hetkipalveluksista 99
- via Spiritus Sancti, ks. forma inspira-
tionis 71
- vicarius generalis, ks. yleisvikaari
- Vicus Straminis, katu Pariisissa 125,
133
- vidimaatio (vidimatio), virallinen jäljen-
nös 167, 335
- vigilia, 1) kirkollisen juhlapäivän aatto-
juhla 99
2) valvominen ruumiin vierellä 362
- vikaari (vicarius), sijaispappi 78, 96,
235
- visitaatio (visitatio), viranhaltijan vierai-
lu esimiehensä luona 73, 282–285,
288–289
- visitatio, (P. Marian) etsikko 247
- visitatio ad liminum, piispan vierailu
paavin luona 73
- votiivimessu (missa votiva), ylimääräi-
nen messu, jolla on tietty aihe 99,
241
- yleisvikaari (vicarius generalis), piispan
sijainen 67

ZUSAMMENFASSUNG

Ari-Pekka Palola

Magnus Olavi Tavast und Olavus Magni – die finnischen Bischöfe 1412–1460

I. Einleitung

Gegen Anfang und zur Mitte des 15. Jahrhunderts hatten mit Magnus Tavast und Olavus Magni zwei Männer das Amt des Bischofs von Turku inne, die zu den bedeutendsten Bischöfen des Mittelalters in Finnland gerechnet werden. Eine Ende des 16. Jahrhunderts verfaßte finnische Bischofschronik weiß über Magnus Tavast zu berichten "Magnus et re et nomine" – Magnus, groß nach Namen und Verdienst. Zu Olavus Magni stellt die Chronik fest: "Omni facultate doctissimus et agendis prudentissimus" – äußerst bewandert in allen Wissenschaften und äußerst überlegt handelnd in praktischen Dingen.

Die vorliegende Monographie ist eine personengeschichtliche Gesamtuntersuchung zu Magnus Tavast und Olavus Magni. Sie ist die erste Untersuchung ihrer Art, obwohl nach der Quellenlage vergleichbare Forschungen sicher schon früher möglich gewesen wären. Die beiden Hauptthemen der Untersuchung sind die kirchliche und die politische Wirksamkeit der Bischöfe. Zugleich soll veranschaulicht werden, welche Stellung ein spätmittelalterlicher Bischof in Turku hatte und wie seine Tätigkeit aussah.

Hauptquellen dieser Untersuchung sind mittelalterliche Dokumente, deren Angaben durch Informationen aus Chroniken und anderen erzählenden Quellen ergänzt wurden. Der überwiegende Teil der benutzten Dokumente ist in diversen Quellensammlungen veröffentlicht. Unter den erzählenden Quellen sind die bereits erwähnte finnische Bischofschronik und die schwedische Karlschronik am wichtigsten. Sämtliche Erzählquellen, die in dieser Untersuchung verwandt wurden, wurden quellenkritisch überprüft.

II. *Der Hintergrund*

Die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts war in Europa die Zeit der inneren Zwiespalte und großen Konzilien. Innerhalb der Kirche breiteten sich unterschiedliche Reformbestrebungen aus und nagten an der Autorität des Papstes. Zur gleichen Zeit lebte man in Skandinavien im Zeichen der skandinavischen Union. Diese brachte allerdings keineswegs die erhoffte Stabilität und den ersehnten Frieden, sondern führte im Gegenteil zu Streitigkeiten zwischen den Ländern der Union. Von 1434 bis 1441 und 1448 bis 1457 war das Unionsreich gespalten. Die Wiederherstellung der Einheit 1457 gelang schließlich nur noch durch den Einsatz von Gewalt.

Grundlegend für meine Untersuchung wurde die Frage nach der Stellung eines mittelalterlichen Bischofs überhaupt. Die Frage schließt die nach seiner Position in der kirchlichen Hierarchie, nach seinen Aufgaben und Vollmachten, der wirtschaftlichen Grundlage des Amtes, nach der Wahl und Absetzung eines Bischofs, nach dem mittelalterlichen Bischofsideal so wie der Organisation und Arbeit des Bistums ein. Auf dieser Grundlage analysierte ich die Stellung des Bischofs und Arbeit des Bistums zunächst in Skandinavien im allgemeinen und schließlich im besonderen in Turku.

Das mittelalterliche Bistum Turku umfaßte das ganze damalige Finnland, welches Teil des schwedischen Reiches war. Kirchlich gehörte das Bistum zur Kirchenprovinz Uppsala. Es umfaßte ein gewaltiges geographisches Gebiet, war aber nur dünn besiedelt und im Vergleich zu den anderen schwedischen Bistümern recht arm.

Der Höhepunkt der mittelalterlichen Entwicklung des Bistums Turku fiel erst auf das 15. Jahrhundert. Dies war vor allem auf ein Anwachsen der finnischen Bevölkerung zur Zeit der skandinavischen Union, mit der ein deutlicher Anstieg des Wohlstands einherging, zurückzuführen. Vor allem die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts war eine Zeit des Friedens in Finnland, das außerdem durch die Union eine unabhängigere Stellung gegenüber Schweden erlangte.

Der Bischof von Turku hatte im Mittelalter eine starke und unabhängige Position im Bistum. Aufgrund der geographischen Distanz war er weit unabhängiger vom Erzbischof als die anderen Bischöfe der Provinz Uppsala. Außerdem hatte er ein gehöriges Wort bei der Verwaltung Finnlands mitzusprechen, da er die einzige Behörde darstellte, deren Amtsbereich ganz

Finnland umfaßte. Die Bischöfe von Turku übernahmen eine Reihe staatlicher Verwaltungsaufgaben und spielten eine wichtige Rolle in der schwedischen Ostpolitik, die von den führenden Männern Finnlands betrieben wurde. Gleich den anderen Bischöfen der Provinz Uppsala gehörte der Bischof von Turku dem schwedischen Reichsrat an und konnte somit auch auf die Reichspolitik Einfluß nehmen.

Wie bescheiden die Stellung des Bistums Turku noch gegen Anfang des 15. Jahrhunderts war, läßt sich daran ablesen, daß es außer dem Dom von Turku im ganzen Bistum nur noch auf Åland aus Stein gebaute Kirchen gab. Auch die Gemeindeeinteilung hatte noch keine endgültige Form erlangt. Zum Domkapitel von Turku gehörten zwei Prälaten und sechs Kanoniker, jedoch diente die Hälfte der Mitglieder des Kapitels in erster Linie als Pfarrer ihrer Kanonikatsbezirke.

3. Die Personen

Bischof Magnus Tavast und Bischof Olavus Magni waren von Haus aus Mitglieder des finnischen Adels. Die Familie Magnus Tavasts repräsentierte das führende finnländische Adelsgeschlecht, das gemeinsam mit allen anderen bedeutenden finnländischen Adelsgeschlechtern im Mittelalter zum gleichen Angehörigenkreis gehörte. Der Vater Olavus Magnis war dagegen ein gewöhnlicher Landadeliger, der Waffenträger Magnus Djäkn.

Magnus Tavast wurde wahrscheinlich in den 1370er Jahren geboren; das früher vorgeschlagene Datum 14.10.1357 ist falsch. Er stammte aus der Provinz Varsinais-Suomi, aus Alasjoki in Mynämäki, obwohl sein Vater Olaf Jönsson Tavast aus der Provinz Häme stammte. Magnus Tavast hatte mindestens drei Brüder, Niklis, Jöns und Lasse, sowie sechs Schwestern, Ragnhild, Katarina, Kristina, Margitta, Birgitta und eine Schwester, deren Namen nicht überliefert ist.

Olavus Magni war wahrscheinlich der Sohn eines Cousins Magnus Tavasts und nicht dessen Sohn oder Neffe, wie früher behauptet wurde. Er wurde vermutlich im ersten Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts geboren. Seine Kindheit verbrachte er im Dorf Runko bei Piikkiö. Olavus Magni hatte zwei Schwestern, Elina und Birgitta, jedoch soweit bekannt, entgegen früheren

Vermutungen keine Brüder. Eine genauere Aufstellung der verwandtschaftlichen Beziehungen findet sich in *Anlage 4*.

Magnus Tavast und Olavus Magni erhielten ihre Grundausbildung, wie im Bistum Turku üblich, an der Turkuer Kathedralschule. Später setzten sie ihr Studium an ausländischen Universitäten fort. Magnus Tavast studierte von 1394–1398 an der Universität Prag, die unter den damaligen finnischen Studenten ein beliebter Studienort war. Am meisten Ansehen genoß unter den Finnen jedoch die Universität Paris, an der Olavus Magni offensichtlich zwischen 1425 und 1428 sein Grundstudium absolvierte. Magnus Tavast und Olavus Magni studierten an der philosophischen Fakultät (*facultas artium*) und legten das Lizentiatsexamen (Magisterexamen) ab. Das Studium hatte keinen direkten Nutzen für die kirchliche Laufbahn, förderte aber das Denkvermögen.

Olavus Magni kehrte 1433 nach Paris zurück, um ein Studium an der theologischen Fakultät aufzunehmen. Er war, soweit man weiß, der einzige mittelalterliche Bischof von Turku, der auch Theologie studiert hatte. Olavus Magni wurde in Paris Mitglied des Kollegs der Sorbonne und benutzte für sein Studium dessen Bibliothek. 1437 legte er das Baccalaureus-Examen in Theologie ab (*baccalaureus biblicus*). Während seines Zweitstudiums war Olavus Magni in der englisch-deutschen Landsmannschaft (*Natio*) der Pariser Universität aktiv. Dreimal war er ihr Vorsitzender (*Procurator*) und von 1434 bis 1435 ihr Kassenwart (*Receptor*). Daneben wirkte Olavus auch als Lehrer an der Pariser Universität sowie eine Saison lang vom 16.12.1435 bis 24.3.1436 als Rektor der Universität.

Nach seinem Studium arbeitete Magnus Tavast zunächst als Schreiber in der Kanzlei des Unionskönigs Erich von Pommerns. Während der Regierungszeit König Erichs war dies der typische Beginn einer Bischofskarriere, danach stand allerdings nie mehr ein weiterer spätmittelalterlicher Bischof von Turku im Dienst der Kanzlei des Königs. Olavus Magni hatte nach seinem Studium die Stelle eines Kanonikus in Turku und des Pfarrers in Kirkkonummi inne.

Vor ihrer Wahl zum Bischof wurden Magnus Tavast und Olavus Magni zum Prälaten im Turkuer Domkapitel ernannt. Magnus Tavast wirkte sechs Jahre – vermutlich von 1406 bis 1412 – als Erzdiakon in Turku. Über seine Tätigkeit in dieser Zeit sind jedoch kaum Informationen erhalten. Olavus Magni gelangte seinerseits während seines zweiten Studiums im Jahre 1437

auf die Stelle des Dompropsts von Turku. Er hatte diese Position über zehn Jahre inne und spielte in dieser Zeit neben Bischof Magnus eine bedeutende Rolle in der Leitung des Bistums.

Im Sommer 1412 wurde Magnus Tavast vom Turkuer Domkapitel zum Bischof gewählt. Der neugewählte Bischof mußte, wie es dem allgemeinen Brauch entsprach, noch den Papst um die endgültige Ernennung zu diesem Amt ersuchen. Die Wahl wurde offensichtlich durch Abstimmung durchgeführt, da das Kapitel seine Entscheidung jedoch einstimmig präsentierte, wurde dem Elektus Magnus sofort die Verwaltungs- und Gerichtsgewalt des Bischofs (*potestas jurisdictionis*) erteilt. Die Wahl Olavus Magnis zum Bischof fand dagegen nach einem anderen Verfahren statt. Bischof Magnus Tavast trat 1449 von seinem Amt offensichtlich unter der Bedingung zurück, daß der Papst Olavus Magni zu seinem Nachfolger ernannte, was im folgenden Jahr dann auch geschah.

Magnus Tavast und Olavus Magni reisten persönlich zum Papst nach Rom. Vor ihrer Ernennung mußten sie noch ein langwieriges Antragsverfahren über sich ergehen lassen. Genauere Informationen sind über den Ernennungsprozeß Olavus Magnis erhalten. Die Ernennung war mit beträchtlichen Kosten verbunden, obwohl die Gebühr *servitia communia* der Diözese Turku im Vergleich zu anderen Bistümern nicht einmal besonders hoch war. Schließlich empfingen aber beide in Rom auch die Bischofsweihe.

IV. Die kirchliche Tätigkeit

Bischof Magnus und Bischof Olavus arbeiteten in gutem Einvernehmen mit dem Turkuer Domkapitel. Von Bischof Magnus wurde es mit der Gründung von vier weiteren Kanonikerstellen erweitert. Jedem neuen Kanonikat lag ein Pfarrbezirk zugrunde, aber auch eine Altarpräbende des Doms. Die Bischöfe bauten das Domkapitel und die Diözesanverwaltung noch in anderer Hinsicht aus. Zudem wurde durch sie das Domkapitel zu einem bedeutenden Machtfaktor neben dem Bischof im Bistum. Aufschlußreich ist auch, daß während der Amtsjahre der Bischöfe Magnus und Olavus ausländische Bewerber keine Chancen auf Posten im Domkapitel hatten.

Beide Bischöfe, Magnus Tavast und Olavus Magni, waren bemüht, die bestehenden Privilegien des Bistums Turku zu bewahren und neue zu erlan-

gen. Damit hatten sie auch Erfolg. Zugleich stärkten sie die Stellung des Bischofs sowohl in der Diözesanverwaltung als auch im Verhältnis zu den weltlichen Machthabern.

Es war offensichtlich Bischof Magnus, der mit dem Hauptgebäude und wesentlichen Teilen der Vorburgen einen wesentlichen Teil der mittelalterlichen Bischofsburg von Kuusisto erbauen ließ. Auch das neue steinerne Bischofshaus in Turku neben dem Dom entstand auf seine Anweisung. Es handelte sich dabei wahrscheinlich aber nicht um dasselbe Gebäude, das später als Bischofshaus von Turku bekannt wurde.

Die Bischöfe erweiterten auch die Turkuer Bischofsmensa, ihre Einnahmequelle. Sie erwarben neue Pachtgüter, deren Bauern eine Reihe von Verpflichtungen gegenüber dem Bischof hatten. Doch kam es immer wieder vor, daß die Bischöfe ihre Rechte vor Gericht einklagen mußten, da die lokalen Bauern oft eine andere Vorstellung von den Grenzen der bischöflichen Ländereien und den Besitzrechten des Bischofs hatten. Besonders die Fischereirechte des Bischofs in der Stromschnelle Ahvenkoski im Fluß Kymijoki waren Anlaß zu Streitigkeiten.

Den Bischöfen lag der Dom von Turku besonders am Herzen. Zahlreiche der mittelalterlichen Seitenaltäre wurden unter der Ägide Magnus Tavasts und Olavus Magnis erbaut. Die meisten dieser Altäre wurden von privaten Spendern finanziert, der Altar des Heiligen Leibs (*corpus Christi*) wurde jedoch von Bischof Magnus selbst gegründet. Er machte ihn zum wichtigsten Nebenaltar des Doms, indem er eine große Präbende stiftete und zahlreiche auf den Altar bezogene Gottesdienste einführte.

Der Dom erhielt während der Amtszeit der beiden Bischöfe viele, noch heute erkennbare charakteristische Züge. Zweimal wurde das Gebäude erweitert, das erste Mal in den 1410er und 1420er Jahren, das zweite Mal innerhalb der 1440er bis 1460er Jahre. Die Bischöfe ließen auch die meisten der Seitenkapellen des Doms erbauen, da die neuen Altäre in eigenen Kapellen untergebracht werden sollten. Offensichtlich waren es vor allem die Pläne Bischof Magnus', denen zufolge das Mittelschiff zur Basilika gehoben und die Kirche durch Sternbögen verziert wurde.

Bischof Magnus und Bischof Olavus erhöhten auch die Zahl der am Dom beschäftigten Priester: So wurden mindestens zehn neue Stellen für Altarpriester (*praebendatus*) und Chorpriester (*choralis*) eingerichtet. Durch die Erweiterung konnte sich das Gottesdienstleben auf ein völlig neues

Niveau entwickeln. Bischof Magnus führte eine neue Morgendämmerungsmesse (*missa aurora*) ein, andere Spender zahlreiche neue Messen und andere Amtshandlungen für die Seitenaltäre. Außerdem besorgte Bischof Magnus eine Reihe für den Kultgebrauch nützlicher Gegenstände, wie beispielsweise die Reliquienschreine des Heiligen Henrik.

Bischof Magnus und Bischof Olavus statteten den Gemeinden ihres Bistums regelmäßige Besuche ab. Sie hatten sich zum Ziel gesetzt, in dreijährigem Rhythmus Visitationen auch in schwer zugänglichen Gegenden durchzuführen. Um dieses Ziel zu erreichen, bemühten sie sich die Verkehrsverbindungen in abgelegene Gebiete zu verbessern. So wurde etwa die Herberge Vahvajärvi am langen Wildmarkpfad zwischen Sysmä und Savilahti (Mikkeli) an der Grenze zwischen den Provinzen Häme und Savo auf Veranlassung Bischof Magnus' gebaut.

Auch ansonsten lagen die entfernter gelegenen Gebiete des Bistums Turku den beiden Bischöfen am Herzen. Sie gründeten zahlreiche neue Gemeinden, davon den größten Teil in Neuansiedlungsgebieten im Hinterland. Die meisten neuen Gemeinden entstanden in der Provinz Häme, wo ein beträchtlicher Teil der mittelalterlichen Gemeinden auf die Gründung durch die beiden Bischöfe zurückzuführen ist. Aber Bischof Magnus und Bischof Olavus hatten auch auf die Entwicklung der Gemeinden von Satakunta und Uusimaa entscheidenden Einfluß.

Magnus Tavast leitete ein ausgedehntes Projekt zum Bau von Steinkirchen in seinem Bistum ein. Zu diesem Zweck rief er ausländische Baumeister in Land und erstellte mit ihnen gemeinsam die Pläne. Dabei entstanden die für die mittelalterliche finnische Kirchenarchitektur typischen Züge. Beispielsweise wurde der Chor in das Langhaus der Kirche einbezogen und die Sakristei zuerst oder spätestens gleichzeitig mit dem Langhaus gebaut.

Während der Zeit Magnus Tavasts und Olavus Magnis begann man mit dem Bau von Steinkirchen der sog. zweiten Generation. Diese Kirchen befinden sich vorwiegend in Varsinais-Suomi und in Uusimaa. Ein gutes Beispiel stellt die Gruppe der fünf Kirchen in Ost-Uusimaa da. In den anderen Provinzen Finnlands wurden erst unter den nachfolgenden Bischöfen Steinkirchen gebaut.

Die Bischöfe setzten sich auch für die Ausschmückung der Kirchen ein. Bischof Magnus ließ beispielsweise im zweiten und dritten Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts in Flandern einen mit Messingplatten belegten Sarkofag des

Heiligen Henrik für die Kirche von Nousiainen anfertigen. Der Sarkofag ist erhalten und heute einzigartig in seiner Art. Auf den Seitenplatten sind die wichtigsten Etappen aus der Legende des Heiligen Henrik bildlich dargestellt.

Bischof Magnus und Bischof Olavus förderten die Ausbildung der Priester im Bistum, um von Haus aus auf allen Pfarrstellen kompetente Männer zu haben. Die Pfarrer waren daher zu ihrer Zeit nahezu ausschließlich Einheimische, die die Sprache des Volkes beherrschten. Bischof Magnus baute die Kathedralschule von Turku etwa durch den Bau eines neuen Schulgebäudes aus. Auch ermunterte er die Kleriker im Ausland weiterzustudieren, organisierte Pfarrämter für die Studenten zur finanziellen Absicherung ihres Studiums und erleichterte zudem die Aufnahme eines Studiums, indem er die Studenten gruppenweise an die Universitäten entsandte. Ein Universitätsstudium wurde unter den Kanonikern in Turku in dem Maße üblich, daß zur Zeit der beiden Bischöfe über die Hälfte der Mitglieder des Domkapitels an einer Hochschule studiert hatten. Der Anteil war wesentlich höher als in den meisten anderen Domkapiteln der Kirchenprovinz Uppsala.

Die beiden Bischöfe verlangten von den Pfarrern ihres Bistums eine makellose Lebensführung und griffen mit harter Hand durch, wenn sich diese etwas zuschulden kommen ließen. Nichtsdestotrotz kamen sie im allgemeinen mit den Pfarrern gut aus, so daß keine nennenswerten Konflikte aufkamen.

Von ihrer Amtsstellung her waren die Bischöfe mit der führenden Adelsgruppe Finnlands gleichgestellt, Bischof Magnus gehörte ihr außerdem bereits von Geburt her an. So verrichteten die Bischöfe beispielsweise an der Seite weltlicher Beamter Verwaltungsaufgaben. Außerdem arbeiteten sie in guter Zusammenarbeit mit dem finnischen Bürgertum. Überhaupt standen sich Bischöfe und Bürgertum gleichberechtigt gegenüber, und beide hegten regelmäßige Handels- und Geschäftsbeziehungen miteinander. Bürger gehörten auch zum Angehörigenkreis der Bischöfe. Gegenüber den Bauern hatten die Bischöfe eine eindeutige Autoritätsstellung, doch trauten sich die Bauern durchaus auch gegenüber den Bischöfen ihre Rechte zu verteidigen. So konnten sie etwa Prozesse gegen den Bischof anstrengen oder sich dessen Verordnungen widersetzen, falls dazu nach ihrer Meinung Anlaß bestand. Vor allem Bischof Magnus stand aber trotzdem den Bauern mit Wohlwollen und väterlicher Langmut gegenüber.

Sowohl aufgrund allgemeiner Tendenzen als auch aufgrund ihrer persönlichen Vorlieben förderten die Bischöfe den Heiligenkult im Bistum Turku. Für Bischof Magnus Tavast hatte die Erhöhung des Heiligen Henrik zum finnischen Nationalheiligen einen hohen Stellenwert; er machte außerdem Leidensfrömmigkeit zu einem wesentlichen Bestandteil des Gottesdienstlebens. Daneben förderte er auch den Kult der anderen skandinavischen Nationalheiligen und den Kult der Heiligen Birgitta. Bischof Olavus Magni wiederum bevorzugte Heilige, die in der universitären Welt von Paris eine besondere Rolle spielten, wie die Heilige Ursula. Magnus Tavast und Olavus Magni waren Anhänger einer Liturgie, die auf die Dominikanertradition zurückging und schon seit jeher im Bistum Turku verwendet wurde. Sie waren jedoch die ersten, die sich die päpstliche Erlaubnis dazu einholten.

Vor allem Bischof Magnus setzte sich für den Gebrauch der finnischen Sprache im Gottesdienst ein: im Provinzialkonzil von 1441 wurde festgelegt, daß das Vater Unser, das Ave Maria und das Glaubensbekenntnis (*Credo*) im Gottesdienst in der Sprache des Volkes gelesen werden müssen. Die Bischöfe forderten außerdem, daß die Pfarrer des Bistums regelmäßig in der Sprache des Volkes auch predigen sollten. Um die Gemeindeglieder zum Besuch der Messe zu bewegen, machten sie die Teilnahme am Gottesdienst zur Bedingung für den Empfang des Ablasses.

Bischof Magnus förderte auch die Ausbreitung der Birgittenbewegung, mit der er eng verbunden war, in Finnland. Während seiner gesamten Amtszeit stand er in einem guten Verhältnis zum Kloster Vadstena. Andere Behauptungen sind unzutreffend. Dennoch war er nicht vorbehaltlos mit den Privilegien dieses Klosters und dessen Einfluß in seinem Bistum einverstanden.

Es war aber im großen Maße gerade Magnus Tavast zu verdanken, daß 1438 in Finnland ein Birgittenkloster gegründet wurde. Zuerst dachte er an die Gründung eines dominikanischen Frauenkonvents der Heiligen Anna, weil die Gründung eines neuen Birgittenklosters vor der Mitte der 1430er Jahre wegen eines Verbots des Papstes nicht möglich war. Als dieses Hindernis nicht mehr bestand, nahm Bischof Magnus entscheidenden Einfluß auf die weiteren Vorgänge, wie etwa den Umstand, daß das Kloster im heutigen Naantali gebaut wurde. Bischof Magnus setzte sich für die Belange des Klosters ein und unterstützte es mit kirchlichen Spenden sowie durch die Inkorporation der Gemeinde Masku in das Kloster. Er stellte sogar eigene

persönliche Mittel für den Bau der Klosterkirche zur Verfügung. Mit den Klosterleuten hatte er ein gutes Verhältnis, zunächst spielte er sogar mit dem Gedanken, selbst Mitglied zu werden, kam davon schließlich aber ab.

Die Bevorzugung der Birgitten war jedoch keineswegs ein charakteristischer Zug für die Turkuer Bischöfe des 15. Jahrhunderts, denn Olavus Magni stand dem Birgittenorden skeptisch gegenüber. Zwar hatte er sich während seiner Amtszeit als Dompropst noch an der Gründung des Klosters Naantali beteiligt, später als Bischof sich aber mit den Klosterleuten überworfen. Ursache des Streites waren Meinungsverschiedenheiten über die Wahl des Vorgesetzten des Klosters. Offensichtlich war dieser Streit auch der Grund dafür, daß Olavus den Anschluß der Gemeinde Masku an das Kloster zurücknahm.

Der Einfluß des Zisterzienserklosters von Padis endete im Bistum Turku während der Amtszeit Bischof Tavasts, als dieser 1428 das Patronatsrecht des Klosters für die Gemeinden Porvoo, Pernaja und Sipoo erwarb. Dem Handel ging ein langwieriger Streit über die Frage, wie ausgedehnt die Rechte des Klosters gegenüber diesen Gemeinden seien, voraus. Allerdings war der Einfluß der Zisterzienser zu keiner Zeit jemals sehr groß gewesen.

Den Mendikantenfraternitäten, den Dominikanern und Franziskanern, standen Bischof Magnus und Bischof Olavus jedoch mit Wohlwollen gegenüber. Die Dominikaner konnten ihre starke Stellung trotz des Fehlschlagens des Projekts, einen Konvent der Heiligen Anna zu gründen, behaupten. Die Franziskaner konnten ihrerseits ihre Tätigkeit gerade zur Amtszeit Magnus Tavasts und mit dessen Unterstützung ausbauen. Sie gründeten neue Konvente und übernahmen eine wichtige Rolle in der Seelsorgearbeit der abgelegenen Gebiete der Gemeinde Turku.

Der Erzbischof von Uppsala mischte sich nicht sonderlich in die Arbeit Bischof Magnus' und Olavus' ein, sondern ließ sie selbständig gewähren. Es lag weitgehend an der Persönlichkeit des jeweiligen Erzbischofs, wie eng sein Verhältnis zu den Turkuer Bischöfen war. So hatte beispielsweise Bischof Magnus enge Beziehungen zu den Erzbischöfen Olavus Laurentii und Nikolaus Ragvaldi, die die gleichen konziliarischen Ideale vertraten wie er. Dagegen hatte Bischof Olavus Magni nur wenig Kontakt mit Erzbischof Johannes Benedicti Oxenstierna, der einer anderen politischen Gruppierung anhing. Die Konzilsphase der Kirche führte nicht zu einer Stärkung der Position des Erzbischofs gegenüber den Bischöfen von Turku, obgleich die Erz-

bischöfe allgemein mit der Schwächung des Papstes mehr Macht erlangten.

Anfang des 15. Jahrhunderts begegneten die Bischöfe von Turku den anderen Bischöfen der Kirchenprovinz Uppsala hauptsächlich in den Sitzungen des schwedischen Reichsrats. Bei den skandinavischen Unionsversammlungen trafen sie auch die Bischöfe der anderen nordischen Kirchenprovinzen, was sonst nur selten vorkam. Im übrigen wurde das Verhältnis zwischen den Bischöfen zur Zeit Magnus Tavasts und Olavus Magnis immer deutlicher politisch geprägt. Magnus Tavast erlangte aufgrund seiner Erfahrungen bedeutenden Einfluß unter den schwedischen Bischöfen in den 1430er Jahren, eine Position, die weder Olavus Magni noch die meisten anderen Turku-Bischöfe je wieder erlangten.

Während der Amtszeit Magnus Tavasts hatte der Papst nur wenig in den Angelegenheiten des Bistums Turku mitzureden. Bischof Magnus bemühte sich bewußt, die Macht des Papstes im Bistum einzuschränken, wozu ihm auch durch die Konzilsphase der Kirche die Möglichkeit gegeben war. So war beispielsweise die Zahl der Amtseinsetzungen durch den Papst während seiner ganzen Bischofszeit nur sehr gering. In den 1430er Jahren gelang es Bischof Magnus, die Anträge an den Papst völlig zu unterbinden, so daß sich die Kirchenführung nicht mehr in Angelegenheiten des Bistums Turku einmischen konnte. Ende des Jahrzehnts wurde das Bistum mit der Kirchenprovinz Uppsala der Obedienz des Baseler Konzilspapstes unterstellt.

1445 führten Magnus Tavast und Olavus Magni das Bistum jedoch wieder in die Obedienz des römischen Papstes zurück, da das Konzil von Basel seine Bedeutung verloren hatte. Es handelte sich um eine eigenständige Entscheidung, denn der Rest der Kirchenprovinz Uppsala blieb länger auf der Seite des Konzils. Während der Amtszeit Bischof Olavus' erhielt der Papst seine frühere Macht im Bistum Turku zurück. Diese zeigte sich vor allem in den Amtsernennungen, deren Zahl allerdings gering blieb.

V. Die politische Tätigkeit

Die Bischöfe verrichteten in ihrem Bistum an der Seite weltlicher Beamte auch staatliche Verwaltungsaufgaben. Der König und der Reichsrat übertrugen eine Reihe von ehrenamtlichen Funktionen auf die Bischöfe: So wurde Bischof Magnus mehrmals beauftragt, die Steuerbeschlüsse im Bistum

durchzusetzen. Unter König Christoph von Bayern in den 1440er Jahren war Magnus Tavast Vertrauter des Königs im Bistum Turku. Er hatte jedoch keinesfalls die Vollmachten eines Regenten, wie behauptet wurde.

Magnus Tavast gehörte auch dem höchsten Gericht Finnlands, dem sog. Landgericht an, und nahm regelmäßig an dessen Sitzungen teil. Unter Olavus Magni trat das Landgericht nicht zusammen, Bischof Olavus war jedoch mehrmals stellvertretender Gerichtsbeauftragter König Karl Knutssons.

Bischof Magnus setzte sich für die Interessen Finnlands in der skandinavischen Union ein und konnte zahlreiche Privilegien für sein Land erzielen. In den 1430er Jahren gelang ihm, eine merkliche Steuererleichterung für sein Bistum durchzusetzen. Auch wenn die Steuer später wieder erhöht wurde, blieb ein Teil der von Bischof Magnus ausgehandelten Erleichterung bis zum Ende des Mittelalters erhalten. Bischof Magnus wirkte offensichtlich auch darauf hin, daß das Recht Finnlands auf Teilnahme an der Königswahl im schwedischen Landgesetz von 1442 festgeschrieben wurde. Allerdings sind die Angaben in der Bischofschronik über den Erwerb des Wahlrechts nicht ganz zuverlässig. Bischof Magnus beteiligte sich im übrigen auch an der Beilegung des in der Gegend von Satakunta zwischen 1438 und 1439 ausgebrochenen Bauernaufstands, dem sog. Davidsaufstand.

Für die Pflege der Beziehungen zu Rußland hatten die Bischöfe Magnus Tavast und Olavus Magni kein besonderes Interesse. An der finnischen Ostgrenze war es zu ihrer Zeit ruhig, und das Verhältnis zu Rußland spielte anders als zu anderen Zeiten keine besondere Rolle. Zur Hansestadt Tallinn (Reval) unterhielt Magnus Tavast jedoch regelmäßige Beziehungen, im Gegensatz zu Olavus Magni, der sich nicht aktiv an der Tallinn-Diplomatie beteiligte. Bischof Magnus ging es um die Erhaltung der gutnachbarlichen Beziehungen zu Tallinn. Er spielte daher auch eine entscheidende Rolle bei der Beilegung von Konfliktsituationen. Mancher Streit wurde nur durch seinen Verdienst geschlichtet.

Der Bischof von Turku hatte keineswegs eine so unbestrittene Führungsposition in Finnland inne, wie oft behauptet wurde. Er war eher einer der führenden Männer in Finnland. Seine Bedeutung lag allerdings gerade darin, daß sich sein Einfluß auf ganz Finnland erstreckte. Er war das Verbindungsstück zwischen den einzelnen Landesteilen.

Die Bischöfe wirkten mit wechselnder Intensität an der Gestaltung der schwedischen Reichspolitik mit: Aktiv beteiligten sie sich nur in Krisenzei-

ten sowie vor wichtigen Entscheidungen am politischen Leben. In jedem Fall war ihr Ziel die Bewahrung der skandinavischen Union, da diese für Finnland am günstigsten war.

Magnus Tavast unterstützte König Erich von Pommern und genoß lange dessen Vertrauen. Das hinderte ihn aber nicht, in kirchenpolitischen Fragen mit dem König anderer Meinung zu sein und eine Einschränkung seiner Machtbefugnisse zu befürworten. In den 1410er Jahren beteiligte sich Bischof Magnus als Vertrauter des Königs an der Unionspolitik. So war er beispielsweise mit für die Absetzung des Uppsalaer Erzbischofs Johannes Gerecini 1419 verantwortlich, obwohl diese Absetzung aus Sicht der Kirche illegitim war.

Bei der Neuwahl des Erzbischofs 1421 übergang König Erich allerdings Bischof Magnus. Magnus Tavast zog sich daraufhin aus der Reichspolitik zurück und enthielt sich fast während der gesamten zwanziger und zu Beginn der dreißiger Jahre des 15. Jahrhunderts jeglicher politischen Betätigung. Im Laufe der Zeit knüpfte er Verbindungen mit der kirchlichen Opposition in Schweden an: So solidarisierte er sich beispielsweise offen mit Erzbischof Olaus Laurentii von 1432–1434, als ihn König Erich aus dem Spiel werfen wollte.

Mit dem Ausbrechen der Unionskrise 1434 wurde Bischof Magnus erneut in die schwedische Reichspolitik verwickelt. Von 1435 an beteiligte er sich aktiv an der Arbeit des schwedischen Reichsrats und war, da er das Vertrauen beider Parteien genoß, mehrmals bei den Verhandlungen zwischen dem König und dem Reichsrat mit dabei. Bischof Magnus stand hinter den grundgesetzlichen Zielen des Reichsrats, wollte aber die Union und König Erich auf dem Thron erhalten. Daher beteiligte er sich beispielsweise an der Formulierung eines Vorschlags für einen neuen Unionsvertrag 1436–1437.

Als der Konflikt keine Lösung finden wollte, stattete Magnus Tavast im Winter 1437–1438 gemeinsam mit dem Schloßhauptmann von Turku, Hannus Kröpelin, König Erich in Dänemark einen Besuch ab. Es war der letzte Versuch, den Streit beizulegen. Als der Reichsrat 1439 endgültig alle Kontakte mit König Erich abbrach, zog sich auch Bischof Magnus aus der Reichspolitik zurück.

Bischof Magnus nahm keinen merklichen Einfluß auf die Wahl Christoph von Bayerns 1441 zum schwedischen König, obwohl er finnischer Reprä-

sentant bei der offiziellen Königswahl war. Während der Regierungszeit König Christophs wirkte Bischof Magnus vor allem als Vertrauensmann des Königs im Bistum Turku, nahm aber auch an wichtigen politischen Versammlungen in Schweden teil.

Im Jahre 1448 unterstützte Bischof Magnus die Wahl Karl Knutssons zum König von Schweden, übte aber auch diesmal keinen nennenswerten Einfluß auf die Entscheidung aus. Von 1449 bis 1450 war Magnus Berater König Karls, zumindest teilweise gegen seinen Willen. Er stand aktiv hinter dem König, hatte aber nur wenig Einfluß auf dessen Entscheidungen. Dagegen wirkte er an den im Frühjahr 1450 bei den Verhandlungen von Halmstad und der Versammlung von Arboga getroffenen politischen Entscheidungen mit.

Olavus Magni steht für ein anderes Bild der politischen Betätigung eines Bischofs im 15. Jahrhundert. Bischof Olavus hielt sich der Reichspolitik fern und trat nur dann auf die politische Bühne, wenn dies unvermeidlich war. Während seiner Amtszeit als Dompropst enthielt er sich völlig jeder politischen Arbeit, auch wenn die Bischofschronik anderes behauptet. Während seiner Amtszeit als Bischof gehörte er zu den treuesten Anhängern König Karl Knutssons, begnügte sich aber mit der Rolle als dessen Vertrauter im Bistum Turku. Olavus Magni kann mit Sicherheit nur seine Teilnahme an einer Sitzung des Reichsrats während der Zeit König Karls nachweisen.

1457 trat Bischof Olavus Magni mehr aus Notwendigkeit denn aus Überzeugung auf die Seite des dänischen Königs Christian von Oldenburg über. Im Sommer 1457 beteiligte er sich an der Wahl Christians zum König von Schweden und arbeitete anschließend mit diesem zusammen. Die Quellen lassen jedoch den Schluß zu, daß er weiterhin innerlich mit dem abgesetzten König Karl Knutsson sympathisierte und ihn möglicherweise in den folgenden Jahren heimlich unterstützte.

VI. Epilog

Magnus Tavast schied im Sommer 1449 aus dem Bischofsamt aus, mußte jedoch danach noch den Ratgeber König Karls spielen und konnte erst im Herbst 1450 seinen Ruhestand in Naantali antreten. Zu dieser Zeit hatte er jedoch nicht mehr die Kraft, als Mönch in das Kloster zu gehen, wie er beabsichtigt hatte. Er wohnte statt dessen in einem Haus, das er sich in der

Nähe des Klosters bauen ließ, und starb dort am 9. März 1452.

Der Rücktritt Magnus Tavasts war ein Ausnahmefall, da die meisten Bischöfe wie Olavus Magni bis zu ihrem Tod im Amt blieben. Olavus Magni starb am 24. Februar 1460 in Turku. Magnus Tavast und Olavus Magni wurden in der Kapelle zum Heiligen Leib Christi des Doms von Turku (dem späteren Tavast-Chor) beigesetzt, wo sich noch heute ihr Grabmal befindet.

Das von der finnischen Bischofschronik gezeichnete Bild Magnus Tavasts entspricht weitgehend dem skandinavischen Bischofsideal. Es hat den Anschein, als ob er ein frommer, moralischer, versöhnlicher, freigebiger und angesehener Mann gewesen sei. Der Vergleich mit den Seligen Henrik und Hemming zeigt, daß man auch in Bischof Magnus Merkmale eines Heiligen fand. Andererseits war Magnus Tavast von aufbrausendem Charakter, sich seiner Stellung wohl bewußt und sehr auf seine Privilegien bedacht.

Ein wesentlicher Zug der Persönlichkeit Magnus Tavasts kommt auch darin zum Ausdruck, daß er während seiner Bischofsjahre eine Pilgerreise nach Jerusalem ins Heilige Land unternahm. Diese Reise erhält dadurch an Bedeutung, daß sie nicht während der Pilgerfahrt König Erich von Pommerns von 1424 bis 1425 stattfand, wie allgemein angenommen wurde, sondern vermutlich schon früher im Winter 1419–1420.

Olavus Magni wiederum war der Bischofschronik zufolge ein gelehrter und überlegt handelnder Mann, der zudem mit besonderen Rednerqualitäten begabt war. Andererseits hatte er Schwierigkeiten seinen Haushalt in Ordnung zu halten. Als Bischof blieb er deutlich im Schatten seines Vorgängers, wozu sicher auch beitrug, daß seine Amtszeit wesentlich kürzer war und in eine weniger günstige Zeit fiel. Der Unterschied in dem, was er erreichen konnte, liegt wohl eher an den Umständen als an seinen persönlichen Eigenschaften.

(Übersetzung: Klaus-Jürgen Trabant)

Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisuja – Finska kyrkohistoriska samfundets publikationer

Vuosikirja – Årsskrift

33–34	1943–1944
35–36	1945–1946
37–38	1947–1948
39–40	1949–1950
41–42	1951–1952
43–44	1953–1954
45–47	1955–1957
48–51	1958–1961
52–53	1962–1963
54–57	1964–1967
58–59	1968–1969
60–61	1970–1971
62–63	1972–1973
64–67	1974–1977
68–69	1978–1979
70–71	1980–1981
72	1982
73	1983
74	1984
75	1985
76	1986
77	1987
78	1988
79	1989
80–81	1990–1991
82–83	1992–1993
84–85	1994–1995

Toimituksia – Handlingar

- 44:1–3 *Jaakko Gummerus* Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet
 47. *Xenia Ruuthiana*
 48. *Ernst Newman* Edvard Björkenheim och den ”frikyrkliga” väckelsen i Finland 1
 50:1–3 *Lars Levi Laestadius* Dårhushjonet
 53. *Eira Paunu* Torsten Thure Renvall
 54. *Hilja Niemi* Suomalaisen virsikirjan uudistaminen vuoden 1886 viralliseksi virsikirjaksi

63. *Nils Näsman* Baptismen i svenska Österbotten 1868–1905
66. *In arce et vigilia. Studia historico-ecclesiastica in honorem Ilmari Salomies*
- 67:1 *Yrjö Blomstedt & Eero Matinoli* Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1809 1 (Ahlainen–Hailuoto)
69. *Pentti Lempiäinen* Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla
70. *Martti Parvio* Canon Ecclesiasticus
71. *Eeva Ojanen* Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla
72. *Pentti Laasonen* Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana
73. *Pentti Lempiäinen* Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa
74. *Pekka Raittila* Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia
75. *Kalevi Tamminen* Kansakoulun uskonnon opetussuunnitelma vuosina 1912–1939
77. *Bill Widén* Prästmötet i Åbo stift 1629–1864
78. *Taimo Iisalo* Suomen koulujen uskonnonopetus 1843–1883
79. *Juhani Veikkola* Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914
80. *Oiva Virkkala* Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhäliike
81. *Seppo J. Salminen* Johannes Raumannus
82. *Voitto Setälä* Suomalaista kirkollista idänpolitiikkaa 1917–1944
83. *Pentti Laasonen* Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa
84. *Olavi Rimpiläinen* Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa
87. *Maija Rajainen* Luterilaisuus Venäjän valtakunnan alaisena
88. *Åke Sandholm* Kyrkan och hospitalshjonen
89. *Mikko Mielonen* Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859–1886
90. *Pentti Lempiäinen* Turun hiippakunnan tarkastuspöytäkirjat isonvihan ajalta
91. *Maija Rajainen* Naisliike ja sukupuolimoraali
92. *Simo Heininen* Marcus Henrici Helsingius
93. *Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen*
95. *Kyösti Väänänen* Vanhan Suomen papisto
96. *Kyösti Väänänen* Pappissivistys Vanhassa Suomessa
97. *Pekka Halmesmaa* Kirkkokuri murroksen kynnyksellä
98. *Mauri Larkio* Papisto ja raittiuskysymys kieltolain voimassaolon aikana v. 1919–1932
99. *Harri Heino* Hyppyherätys – Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä
100. *Aune Jääskinen* The Icon of the Virgin of Tikhvin
105. *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*
106. *Seppo J. Salminen* Enevaldus Svenonius I
107. *Olavi Rimpiläinen* In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papin- virkojen hoito isonvihan aikana Suomessa
108. *Kaarlo Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918
109. *Pekka Halmesmaa* Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa

110. *Kirsti Kena* Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922
111. *Pirkko Lehtiö* Uskonnonopetusta ilman koulua. Evankelisen kristinuskon-opetuksen aseman ja sisällön kehitys Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1959
112. *Markku Heikkilä* Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa
114. *Nils Näzman* Carl Gustaf Ottelin
115. *Manuale seu Exequiale Aboense* 1522. Editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio
116. *Jukka Paarma* Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604
117. *Spiritus et institutio ecclesiae*. Libellus in honorem Erkki Kansanaho
118. *Juhani Veikkola* Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918
119. *Mikko Reijonen* Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917–1922
120. *Matti Taipale* Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627–1763
121. *Pekka Raittila* Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885
122. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa I
123. *Kari Vappula* Sotilaspapin virka Suomen ruotujakoisessa sotavaiheessa 1812–1880
124. *Pentti Laasonen* Papinvirkkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana 1690–1713
125. *Collegium scientiae*. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin
126. *Hannu Mustakallio* Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratioitumisen murrosvaiheessa 1905–1907
127. *Juha Seppo* Uskoven yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistö-yhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930
128. *Keijo Plit* Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa
129. *E. I. Kouri* Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla. Ericus Ericin Postillan lähteet
130. *Esko Koskenvesa* Synodaalikokous Porvoon hiippakunnan hallinnossa 1723–1870
131. *Eija Köntti* Taistelu nuorisosta. Nuorisonvihkimyksen ja konfirmaation välinen problematiikka Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1964
132. *Kauko Pirinen* Schaumanin kirkkolain synty
133. *Kyllikki Tiensuu* Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863
134. *Seppo J. Salminen* Enevaldus Svenonius 2
135. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa 2
136. *Timo Junkkaala* Hannulan herätys. Tutkimus Lounais-Suomen lähetysherätyksestä 1894–1914

137. *Immo Nokkala* Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818–1910
138. *Kaarlo Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721–1809
139. *Reijo E. Heinonen* Aineenopettajankoulutus kulttuuripolitiikan ristivedossa
140. *Ruth Franzén* Studentekumenik och väckelse. Finlands kristliga studentförbund i internationell brytning 1924–1950
141. *Esko Kilpi* Kirkon antama alkuopetus Turun hiippakunnassa 1866–1921
142. *Eila Helander* Naiset eivät vaienneet. Naisevankelistainstituutio Suomen helluntailiikkeessä. 2. p.
143. *Simo Heininen* (ed.) Paulus Juusten, Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium
144. *Jouko Talonen* Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929
145. *Kari Mäkinen* Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930
146. *Kari Vappula* Sotilaspapin virka Suomen asevelvollisissa sotaväessä 1881–1905
147. *Simo Heininen* Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta
148. *Kaarlo Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa 3
149. *Jaakko Ripatti* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja kansainvälinen politiikka 1944–1946
150. *Aila Lauha* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917–1922
151. *Jyrki Knuutila* Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629
152. *Esko Jossas* Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopolitiikka 1863–1899
153. *Kirkko ja politiikka*. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990
154. *Juha Seppo* Kansainvälinen vapaa-ajattelijaliitto 1880–1905
155. *Hannu Mustakallio* Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisut 1895–1991
156. *Juha Seppo* Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1936–1946
157. *Der Pietismus in seiner europäischen und aussereuropäischen Ausstrahlung*
158. *Teologia kirkossa ja yhteiskunnassa*
159. *Aila Lauha* Suomen kirkon kansainväliset suhteet 1923–1925
160. *Martti Takala* Lex Dei – Lex Politica Dei. Lex Politica -teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö
161. *Suomalaisen eksegetiikan ja orientalistiikan juuria*
162. *Martti Parvio* (toim.) Confessio Fidei
163. *Jouko Talonen* Esikoislestadiolaisuus ja suomalainen yhteiskunta 1900–1944
164. *Mikko Malkavaara* Luterilaisten yhteyttä rautaesiripun laskeutuessa. Luterilainen yhteysliike ja Itä-Euroopan luterilaiset vähemmistökirkot 1945–1950

165. *Matti Ijäs* Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana
166. *Hannu Välimäki* Lauri Ingman kirkkopoliitikkona
167. *Kaarlo Arffman* Reformaatio vai restitutio? Historiallinen argumentti reformaattoreiden ja kastajaliikkeen väittelyssä lapsikasteen oikeutuksesta
168. *Seppo J. Salminen* Den finländska teologin under frihetstiden
169. *Voldemar Ilja* Vennastekoguduse (herrnhutluse) ajalugu Eestimaal (Põhja-Eesti) 1730–1743
170. *Ermo Äikää* Hymnus angelicus. Turun hiippakunnan keskiaikaisen messusävelmistön Gloria-melodiat, niiden tekstipohja ja käyttö
172. *Suvi-Päivi Koski* Geist=reiches Gesang=Buch vuodelta 1704 pietistisenä virsikirjana. Tutkimus kirjan toimittajasta, taustasta, teologiasta, virsistä ja virsirunoilijoista
173. *Hannu Vapaavuori* Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä koskeva keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886
175. *Kaarlo Arffman* Die Reformation und die Geschichte der Kirche
176. *Pekka Salo* Suomi ja Pyhä istuin 1918–1968. Suomen ja Vatikaanikaupungin valtion välisten suhteiden kehitys vuodesta 1918 vuoteen 1968
177. *Jussi Nuorteva* Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640
178. *Ari-Pekka Palola* Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika – Turun piispat 1412–1460

Näitä teoksia myydään kirjakauppojen välityksellä. Seuran jäsenet saavat julkaisut edulliseen jäsenhintaan tilaamalla ne suoraan Tieteellisten seurain Tiedekirjamyymälästä, puh. 09-635 177, os. Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki. Jäseneksi ilmoittautumisia ottavat vastaan seuran sihteeri dos. Hannu Mustakallio ja apulaissihteeri Timo Valtonen, os. PL 33 (Aleksanterinkatu 7), 00014 Helsingin yliopisto.

Dessa böcker erhålles via alla bokhandlar. Samfundets medlemmar kan få publikationerna med rabatt, om de beställes från Vetenskapliga samfundens Vetenskapsbokhandel, tel. 09-635 177, adress Kyrkogatan 14, 00170 Helsingfors. Samfundets sekreterare emottar anmälningar som medlem i Samfundet. Sekreteraren är doc. Hannu Mustakallio och biträdande sekreterare Timo Valtonen, PB 33 (Alexandersgatan 7), 00014 Helsingfors universitet, Finland.

Kiinnostus keskiajan historiaan on lisääntynyt viime aikoina, ovathan kulttuurimme juuret vahvasti keskiajassa. Varsinkin myöhäiskeskiaika oli kansainvälistä aikakautta, jolloin kulttuurivai-
kutteet levisivät maasta toiseen.

Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika ovat Suomen keskiajan merkittävimpiä henkilöitä. He toimivat Turun piispoina 1400-luvulla, jolloin piispalla oli suuri vaikutusvalta Suomessa.

Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan vaiheet heijastavat osaltaan keskiajan kansainvälisyyttä. Heidän arkeensa kuuluivat opinnot Prahan ja Pariisin yliopistoissa, nimityksen hankkiminen Roomasta, käynnit Baselin kirkollis-
kokouksessa sekä poliittiset kokoukset eri puolilla Ruotsia ja Tanskaa.

Ari-Pekka Palolan väitöskirja tarjoaa uusimman tutkimuksen mukaista tietoa kahdesta varhaisesta Turun piispasta. Teosta lukiessa hah-
mottuu myös yleiskuva myöhäiskeskiajan suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista.

ISBN 952-5031-11-X

9 789525 031119

SUOMEN KIRKKOHISTORIAALLINEN SEURA